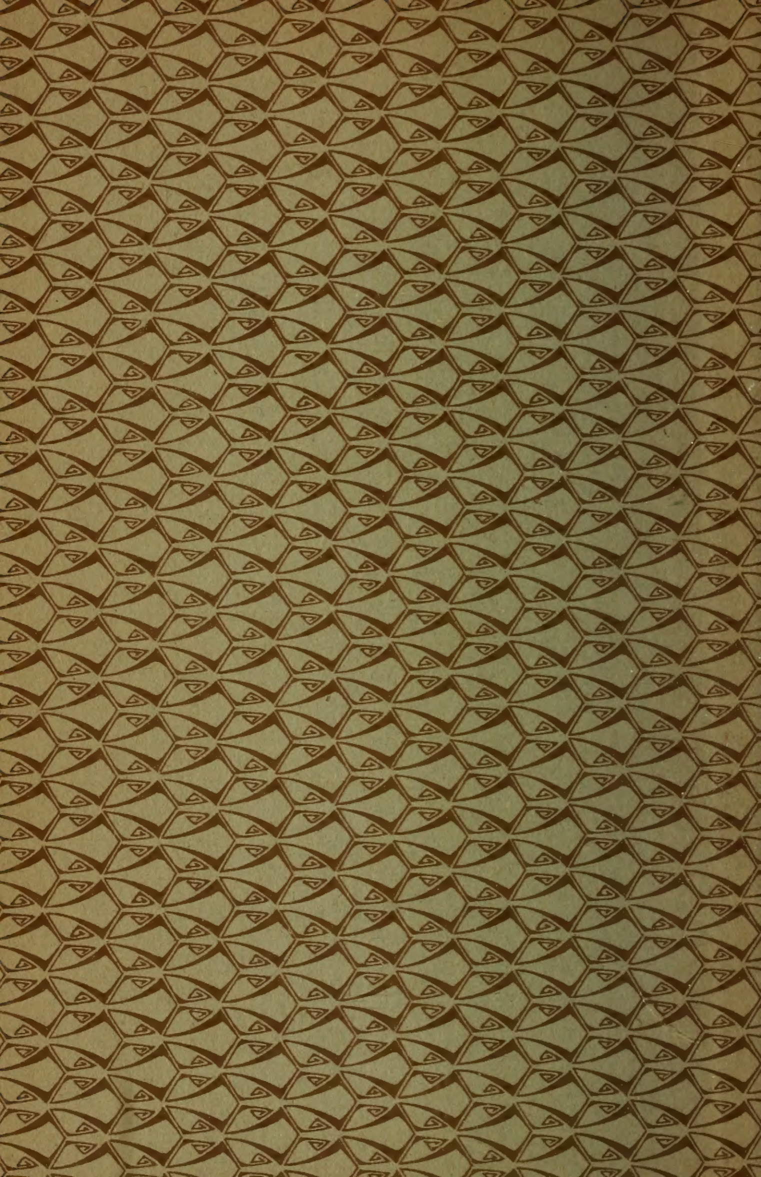
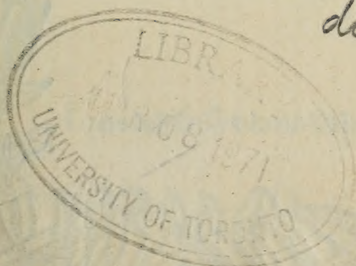

3 1761 08106620 1

Z minulé doby našeho života národního, kulturního a politického.

Kniha 30.

Český Čtenář.

Sbírka poučné a krásné četby české.

Ročník VIII. Svazek 1. a 2.

Tisk Pražské akciové tiskárny

Z minulé doby

našeho života národního, kulturního a politického.

Upomínky a zápisky.

Podává

Dr. SERVÁC HELLER.

DÍL I.

Český Čtenář 1916.

VYSOCE CTĚNÉ PANÍ

EMANUELE KABEŠOVÉ,

CHOTI ADVOKÁTA V PRAZE,

DÁMĚ VZNEŠENÉHO DUCHA A SRDCE,

V HLUBOKÉ UCTĚ VĚNUJE

SPISOVATEL.

Obraz Svatopluka Čecha jak utkvěl v mojí paměti.

Vyhovuje čestnému vyzvání, jehož se mi dostalo, pokouším se tuto o sepsání svých literárních upomínek. V těchto upomínkách však zaujímá přední místo jasná postava Svatopluka Čecha.

Chci tedy z pestré zásoby svojí paměti načrtati nejprve obraz muže, jenž jsa veleduchem, seslaným našemu národu v době jeho velkého novodobého rozmachu, stal se zářící hvězdou našeho Parnasu.

Leč maje psáti o Svatopluku Čechovi, musím mluviti též o sobě a tu tísní mne obava, aby se snad nezdálo, že stavím svoji osobu do jasu, jenž kolem postavy našeho velkého poety se rozlévá. Však doufám, že spravedlivý čtenář mne neobviní z tak pošetilé slabosti, když budu mluviti jakožto dožádaný svědek o Čechovi a sobě zároveň.

* * *

Jde především o to, aby pro budoucnost plně a co možná všestranně byla vytčena a vylíčena osobnost našeho velkého básníka,

aby pojednáno bylo o Svatoplukovi Čechovi jako člověku. K tomu cítí se pisatel oprávněna již proto, že byl od chlapeckých let Svatopluka Čecha nejdůvěrnějším přítelem.

Téměř celé mládí prožili jsme spolu pod jedním stropem, a i když bylo mládí odkvetlo a mužný věk přísněji na nás dolehl, zůstali jsme mnohá léta společníky v práci. Toto společnictví potrvalo asi jenom silou hlubokého přátelství, neboť již dávno usoudilo se v literární obci tehdejší, že tu do jednoho spřežení vešli okřídlený oř s Helikonu a prostý kůň stepní . . . . Staré podobenství, ale platné. Ovšem jenom jako každé podobenství, po jisté stránce, neboť tomu okřídlenému oři nebyl jeho podružný společník v letu nižádnou překážkou, nižádnou brzdou. Jindy zase byl jsem Čechovým „zlým démonem“, ale přese všechen domněle zlý vliv tohoto démona vyspěl Čech na básnického heroa prvního řádu a stal se tím, čím jej všichni míti chtěli.

* * *

Svatopluk Čech byl zosobněná, vtělená skromnost, jakási inkarnace této cnosti, která ve svém naprostém rozvoji až téměř chybou se stávala. Nic neuvádělo Čecha do větších rozpaků a nepříjemnějšího rozpoložení, než když jej někdo do očí a před jiným po zásluze chválil; nic neslyšel Svatopluk Čech tak nerad, jako když mu někdo lichotil, nic nepůsobilo mu většího znepokojení, než když začal někdo jeho přednosti vynášeti.

Jeho skromnost byla přirozená, skutečná, prostá vší afektace a daleka vší koketerie. Ona plynula ze vrozené Čechovy povahy, z jeho veskrze zdravého rozumu, obsáhlého, mnohostranného vzdělání a silného, klidně pronikavého ducha, který s výše povznešené autokritiky na vlastní svoje plody shlížel a ve správném pojímání všehomíra, přírody a věčného proudu časův nedovoloval vzniknouti žádné marnivosti, žádné domýšlivosti, žádné ješitnosti.

Slabosti tohoto druhu neměly do Čechovy mysli nebo citu nikdy žádného přístupu, proti křehkostem toho způsobu byl Čech naprosto imunní. Čecha nepřistihl nikdo při žádném vypínání se ani při podceňování jiných. Jeho skromnost šla tak daleko, že se druhdy až zdálo, jako by neměl ani náležitého sebevědomí, a jeho naprosto nepředpojaté a úzkostlivě spravedlivé uznávání všeho dobrého na jiných jakož i všech i sebe nepatrnějších předností jeho soudruhů vzbuzovalo někdy až zdání, jakoby neměl Čech náležité kritičnosti. Ale zdání v obou těchto případech klamalo.

Svatopluk Čech měl sebevědomí a také kritického ducha, ale jeho sebevědomí nebylo větší, než jeho stále kontrolující autokritika vzrůsti mu dovolovala a jeho kritičnost byla prosta všeliké podjatosti, neznajíc ani jednostranné záliby ani strannické nechuti. V obou byla naprostá spravedlnost — k sobě i k jiným. Čech byl na sebe sama přísný, oproti jiným pak dokonale objektivní. Na svých dí-

lech vyhledával slabosti, na pracích pak jiných básníků a beletristů přednosti.

Tato skromnost a neoblomná spravedlivost měla kořen v základním rysu Čechovy povahy, kterýmž byla nevýslovná téměř dobrota. Nikdy v životě neseznal jsem člověka tak dobrosrdečného, hodného, upřímného a obětavého. Svatopluk Čech byl větší ještě měrou, nežli vtělenou skromností, vtělenou dobrotou. Není příkladu, že by byl kdy někomu třebas jenom slovem ublížil, leda snad v naprostém omylu a v nejlepší vůli. Jeho soustrastná citlivost a obětavost stávaly se také druhdy až slabostí. Čech byl opravdu s to „dáti i poslední", což také skutečně a nejednou učinil a to z vlastního popudu, aniž byl žádán. Nejnešťastnějším se cítil, když něčí žádosti nemohl vyhovět, nejšťastnějším pak, když mohl někomu prospěti, pomoci, radost udělat.

Za to byl Svatopluk Čech až skoro chorobně úzkostliv, aby snad někde více nepřijal, než si dle svého přísného soudu zasloužil, a tato jeho zrovna idiosynkratická nezištnost zjednala mu leckterou důraznou výtku jeho nejlepších přátel. Čech byl vším na světě spíše, než „praktickým" — a on měl se státi advokátem!

Kdo Svatopluka Čecha znal, při této zmínce zajisté se usměje. A to neprávem, ač přece právem. Neprávem proto, že byl náš básník výtečným právníkem a koncipientem zrovna klasickým. Byl po léta zaměstnán

v advokátních kancelářích s velkou a namnoze „říznou" praksí: zesnulého Dra. Fürsta ve Slaném, zesnulého Dra. Brauna v Praze, pak v kancelářích bývalých pražských advokátů Dra. Vašatého a Dra. Eyperta, a všude obstál skvěle. Ba Dr. Jan Vašatý vyznamenal ho za mistrné koncepty — zlatým pérem — což bylo u tohoto chefa téměř zázrakem! . . . Svatopluk Čech byl tedy výtečně způsobilý státi se advokátem, ale on se jím státi nemohl pro svoji osobní povahu. Jemu zdála se větší část advokátní prakse krutou persekucí lidí nešťastných a bezohlednou exploitací zákonů ve prospěch expensních not a palmárních účtů. Spletité civilní spory, kde nebylo právo a neprávo tak docela na jevě, velmi ho těšily, ale jemu bylo, jakoby zločin páchal, když musel na př. na někom provádět exekuci . . . . Čím více se mu přiházelo případů, jež soustrast v něm vzbuzovaly, tím více zprotivovala se mu advokátní prakse, a on prohlásil mi posléze, že mu naprosto není lze býti advokátem a že se již nezvratně proti tomu rozhodl. Všechny moje námitky a domluvy zůstaly bez úspěchu: Čech věnoval se docela literatuře. „A učinil velmi dobře!" slyším volati čtenáře. . . . Zajisté: dobrých advokátů měli jsme dosti, ale Svatopluka Čecha toliko jediného.

Svatopluk Čech pokládán a prohlašován byl za samotáře, za člověka, který se vyhýbá všeliké hlučnější společnosti, ne-li lidem vůbec. Je pravda, že se Čech úzkostlivě vyhýbal každé četnější společnosti, ale nikoli proto

snad, že by ji nenáviděl, nýbrž jenom proto, že se v ní cítil stísněna. On měl rád společnost, ba i veselou společnost, ale jenom lidí, s nimiž se důvěrně znal a při nichž bezpečen byl, že všecko, co se činí a mluví, je přímé, nenucené, pravdivé a upřímné, společnost lidí, kteří ho nečinili ani předmětem banálních pozorností nebo poklon, ani terčem svých skutečně nebo domněle duchaplných nápadů, aniž snad toliko objektem zvědavého pozorování. Zkrátka: Čech chtěl býti ve společnosti jistým, že nebude se ani nudit, ani zlobit, ani muset přemáhat nebo dokonce přetvařovat. On se bavil rád, ale nikoli hlučně a nenáviděl všelikou afektaci a také všechnu nucenou veselost.

On byl velmi citlivý, ale nedával znáti, jak na něj co účinkovalo. Ve společnosti méně známých osobností opouštěla jej přirozená výmluvnost a on stával se buď zamlklým, anebo musil se do řečí nutit. To i ono bývalo u něho následkem dojmů nepříjemných, zamlklost ovšem také účinkem stísněnosti, kteréž Svatopluk Čech v nezvyklé společnosti snadno podléhal. Bylať do Čechovy povahy vložena kromě velké skromnosti také jakási a to dosti značná ostýchavost. Ofensiva nebyla v žádném případě Čechovou taktikou a on nebyl nikdy útočným, ačkoli byl co do charakteru skála a litina, co do zásad a myšlenek pak duch vysoce pokročilý, ba bojovný. Bojovný zajisté, ale nikoli nesnášelivý; jeho bojem byla bezohledná sice, ale nepolemická a

čistě objektivní propaganda myšlenek. On chtěl, aby jeho ideje prostě, samy sebou půdy si dobývaly, svým obsahem a svojí povahou beze všeho zlehčování, snižování nebo hanobení snah a myšlenek jiných, pokud aspoň dobrá vůle u nich se musela předpokládat. Čech netajil se nikdy svým přesvědčením, ale nevnucoval také nikdy a nikomu svoje mínění. Leckomu zdálo se časem, že Čech přece jen tu a tam své mínění zamlčuje . . . zajisté stávalo se tak někdy, ale jenom tehda, když se Čech obával, že by projevením svého odchylného mínění někoho urazil nebo aspoň nemile se dotekl. Docela pak už mlčel, když měl důvod se obávat, že by jeho projev způsobil buď pohoršení u někoho z přítomných anebo zbytečnou hádku. Jeho zdrželivost v řeči plynula tedy hlavně ze šetrných, snad až příliš něžných ohledů na jiné, z žádné však nejistoty nebo nejasnosti či neustálenosti mínění.

Ještě slovo k Čechovu „samotářství". Je pravda: Čechův způsob života podobal se do jisté míry samotářství, ale proto přece Čech samotářem nebyl. Či lze snad říkati „samotář" člověku, který — pokud práce mu dovolovala — den co den navštěvoval v odpoledních hodinách proslulé pražské výstavy Jubilejní a Národopisnou, nevyjímaje ani dni největších návštěv? Chodí samotáři do padesáti až stotisícových davů veselého lidu? . . . Čech chodil rád do všech veselých schůzí, sjezdů a slavností, jen když tam mohl zůstati buď

nepoznán, aneb aspoň nepovšimnut. Na svých cestách a potulkách po vlastech českomoravských byl šťasten, dokud byl nepoznán a každý prokazoval mu vzácnou úsluhu, kdo nevěnoval mu přílišné pozornosti. Proč, vysvítá již z toho, co prve jsem pověděl. Čech pozoroval rád lid, zejména lid přirozeně si vedoucí, ale nebyl sám rád pozorován, tím méně pak byl rád lichocením anebo nemotornými poklonami obtěžován. Čech, jehož duch stále, byť i volně a co možná bez napětí pracoval, vítal s radostí chvíli odpočinku v nečetné společnosti známých, kde prostě se mluvilo o různých věcech, a kde neznámým hostem bývala zejména kleveta a pomluva. Žert, vážná rozmluva, rozmarné vypravování, umělecká i politická rozprava — vše bylo mu vítáno, jenom žádná jizlivost a žádné zlomyslné sočení. Čech chodil do společnosti, jenom aby si odpočinul a mysl rozjasnil, proto nemiloval schůzek, kdež by byl ducha znova měl napínat anebo kdež by byla se mu mysl otravovala. Tolikéž nenáviděl, jak už naznačeno bylo, všelikou nepřirozenost a strojenost, všelikou neupřímnost a nucenost. Proto jen vyhýbal se Čech větším společnostem a proto byl „samotářem".

Zvláštní, prostému nebo nezasvěcenému oku neviditelnou vlastností Svatopluka Čecha byla jeho — hrdost. Ano, Čech byl hrdý, ale nikoli na svůj talent, ani na svoje díla, nýbrž na svoji osobní důstojnost, na neporušitelnost svojí povahy a neochvějnost svých zásad.

Však ani to není ještě přesně vyjádřeno. Čechova hrdost jevila se jakožto instinktivní, samočinná stráž nad jeho povahou a cnostmi, jakožto hlídač jeho zásad a činů, a tímto hlídačem byl jeho jemný, zdravý výchovou a vzděláním vypěstěný cit. Bylo by mi velmi snadno objasniti tuto Čechovu hrdost několika příklady, ale příklady ty mohly by tu a tam nemile se dotknouti. Abych však věc aspoň po některé stránce blíže označil, řeknu na příklad, že Čechovi jeho hrdost nikdy nedovolila ucházeti se o nějaké vyznamenání nebo o nějaké hmotné výhody, ba ona mu nedovolovala ani jich přijímati, když se mu nabízely; jeho hrdost mu nedovolovala, aby se blížil k osobnostem, jež moc měly a veliký vliv vykonávaly, i když zásadně nic proti nim neměl, jenom aby se nezdálo, že činí tak s jakýmisi zámysly; jeho hrdost odmítala všechen zisk, když tento jiným mohl být k dobru, ona nedopouštěla přetvářky, zavrhovala i prosté sebezapření v konfliktu s přesvědčením a povrhovala všelikou výhodou, která neplynula zpříma, prostě, nade všechnu pochybnost spravedlivě, správně a poctivě. Tu postupuje hrdost jeho společně s jeho skromností a naprostou nezištností. Všechny výborné Čechovy vlastnosti ozařoval a držel v souladu jeho vyspělý, vysoce vyškolený duch. Svatopluk Čech byl, jak jsem již řekl, muž vysoce, mnohostranně vzdělaný, a toto veliké vzdělání chránilo jeho genia před výstřednostmi, jakýmiž geniální básníci druhdy sice furore

dělají, ale také o pravou autoritu se připravují. Svatopluk měl o světě názor osvícený, k jakémuž člověk dospívá jenom přemýšlením a studiem, ale on nevnucoval ho nikomu, nevtíral se a dával do svého nitra nahlédnouti jenom svým nejdůvěrnějším známým.

Z této jeho osvícené mysli plynulo také — a nejenom z přirozené dobroty jeho srdce — že byl Svatopluk Čech mužem tak šlechetným. On nedovedl se na nikoho hněvat — rozumí se, nebyl-li to člověk ničemný, on zapomínal rád a rychle, co mu kdo způsobil nepříjemného, ale choval stále v dobré paměti, co mu kdo učinil dobrého.

Někdy se arci také energicky rozzlobil, ale jenom když znamenal nějakou křiklavou nepravdu, nějaké zlé bezpráví nebo nějakou podlost, a tu pak se svým pádným úsudkem nikterak se netajil. Ale mrzelo-li nebo zlobilo-li jej něco toliko osobně, nedával nic na sobě znáti a potlačoval vzbouření svého citu s velikou silou ducha i vůle.

Čech byl vůbec povaha silná, zdravá, lze říci atletická, ačkoliv se zdál býti člověkem měkkým a pro samou dobrotu až nestatečným. Jak jsem již řekl: útočným Čech nebyl a také nikoli tvrdým — když na př. odolávati měl něčí žádosti. Odepříti někomu něco, zejména v přímém styku osobním, bývalo Čechovi nesnadno, ba kruto, ale za to byla vůle jeho neoblomně pevná, když po delším přemítání o něčem se rozhodl, a zejména, když odmítl nějaké mu nabízené byť i čestné vý-

hody. Tu dovedl Čech býti k sobě až nespravedlivým. Také zde mohl bych uvésti příklady zrovna klasické, ale okolnosti tomu ještě brání. Naprosto statečným byl Čech oproti potížím i strázním života, a události, i velmi vážné, nalezly jej pevného a klidného, jako mlčící kamennou sfingu...

Snad nikdy nepozoroval jsem, že by se byl Čech v něčem ukvapil. On přemítal dlouho, často až příliš dlouho, než se na něčem ustanovil a strach, aby se nepřenáhlil anebo špatně nerozhodl, činil jej váhavým. Bývalo druhdy nesmírně těžko přiměti jej ke konečnému, pevnému rozhodnutí, když šlo o věc vážnější a takovou, jež po učiněném rozhodnutí již měniti se nedá. Odvážným Čech nikterak nebyl, a všechno risiko se mu příčilo, zejména když jeho rozhodnutí se dotýkalo také interessu nějaké třetí osoby. Tu ovšem doléhala na něj plnou silou jeho snad až příliš veliká svědomitost.

Tato Čechova vlastnost osvědčovala se jistě přílišnou měrou všude tam, kde se Čech uvázal v nějakou povinnost. Umělecky nadaným lidem bývá již do vínku dána jakási dávka bezstarostnosti nebo lehké mysli — u Čecha udělala matka příroda výjimku. Čech byl v každé povinnosti úzkostlivě, až přepiatě svědomitým a stále pln obav, aby neučinil méně, než se snad od něho očekává, neb aby se nestalo někde nějaké, byť i sebe menší nedopatření, což je tím zvláštnější, ježto Čech vším na světě spíše byl, než pedantem. Co do

své osoby a svého prospěchu už dovedl Čech býti — na svoji škodu — do jisté míry lehkomyslným, ale nikdy měl-li rozhodovati o zájmu jiných. Tu působily spolu zase svědomitost a přísná dbalost vlastní cti.

Byl Čech člověk ctižádostivý? Nebyl a byl. Nebyl ani dost málo ctižádostiv v tom smyslu, jak obecně ctižádosti se rozumí, ale byl velmi žádostiv, aby sobě samu doznati musel, že koná plnou měrou svoji povinnost. Na svoji čest byl Čech žárliv nade všechno pomyšlení a proto děsil se až s chorobnou štítivostí všeho, co není — v jednání — rovné, prosté, přímé. Proto zůstal štít jeho jasný, lesklý, jako zářící zlato.

Čech byl vůbec povaha tak ideální, že i leckteré jeho slabosti ničím jiným nebyly, než účinky velikých základních cností jeho karakteru. Ba neváhám říci — a nebojím se vyvrácení — že byl Svatopluk Čech velikánem také jako člověk, a zvu každého, kdož jej jako básníka snad zbožňuje, aby jej ctil také jako velikého člověka.

Z mladých let Svatopluka Čecha.

O prázdninách roku 1859 byl jsem na otcovu žádost přijat do arcibiskupského studentského konviktu, jenž asi dvě léta před tím při bohosloveckém alumnátu pražského semináře byl zřízen. Pokud se pamatuji, udělil mi tam jedno ze svých stipendií tehdejší hradčanský probošt dr. Václav rytíř Václavíček, jenž byl kdysi vikářem na Vlašimsku a tedy, jakožto okresní školdozorce, mého otce někdejším představeným. Asi posledního dne měsíce září shora dotčeného roku zavezla mne tedy matka do semináře a po jejím odchodu zapadla za mnou na dlouho fortna bývalého jezovitského kláštera.

V konviktě, jehož prefektem byl tehda pozdější probošt kapitoly vyšehradské dr. Mikuláš Karlach, znal jsem toliko dva kollegy: Klementa Neumanna, jenž byl mým spolužákem v I. třídě akademického gymnasia, ale tou dobou již na druhý rok konviktistou a který se později jakožto doktor filosofie a professor fysiky stal zakladatelem známé továrny na fysikální nástroje (nynější firmy dr. F. Houdek) a Františka Krásla, jenž se po letech stal biskupem a proboštem kapitoly

hradčanské. Krásl přišel do konviktu se mnou zároveň. Minulého před tím roku byli jsme oba žáky a předáky II. třídy akademického gymnasia, Krásl prvním a já druhým dle lokace. Za takovýchto okolností byl Krásl mezi konviktisty mým jediným důvěrným známým.

Pobyt v konviktě a seminářské budově činil na mne zpočátku dojem noviciátu v jakési řeholi. Nezvyklý domácí řád, široké, valeně klenuté klášterní chodby, zahrady uvnitř budovy, obrovské, chrámu podobné večeřadlo (refektář), přímé sousedství velkého kostela, na jehož galerie čili empory byl z chodby našeho druhého poschodí bezprostřední přístup, oratoria, zvonění jakožto ranní budíček, zvonění k modlitbám a k jídlu, velké společné studovny s řadami vysokých černých pultů, velké společné ložnice, všude jenom postavy v černých klerikách... to vše opájelo mne svojí novotou a uvádělo mne v jakési smutně snivé rozpoložení, v němž přirozená veselost mladé mysli bezděky ustupovala nové, nezvyklé vážnosti. Podobně dělo se i Kráslovi a nepochybně všem, kteří s námi teprve do konviktu vstoupili. Že ostatní konviktisté nenuceně si vedli a dosti veselí byli, pozorovali jsme s jakýmsi podivem.

Dne 1. října odpoledne vedl nás prefekt společnou vycházkou čili „komunem" do seminářské zahrady na východním, dosti příkrém svahu Petřína. Byl krásný podzimní den a zahrada s velkolepým rozhledem po Praze a nejbližším pražském okolí poskytovala

ještě pobyt velmi příjemný. Konviktisté roztrousili se volně a rychle po rozsáhlém prostoru zahrady a zmizeli za jejími křovisky, v její uprostřed sadu rozložené kotlině, v jejím stromoví a docela nahoře v hustě obrostlých pískovcových skaliskách.

Obhlédnuv s Kráslem zahradu, stanul jsem asi v druhé třetině její výše u velkého vlašského kaštanu a opřev se o jeho mocný peň, zahleděl jsem se do obrazu Prahy, jež dole pod námi do večerních par se začínala haliti. Nádherné toto panorama, v unylém již a ponurém zbarvení, dojalo mne tak, že jsem si zcela bezděky, ale hlasitě zadeklamoval variaci na první verše předzpěvu ke Kollárově „Slávy dceři":

Aj, zde leží město před okem mým, slzu ronícím,
někdy kolébka, nyní — slávy naší mohyla.

František Krásl, který zaujat byl paběrkováním pěkně vyvinutých jedlých kaštanů, nepovšiml si mého bezděčného výlevu, ale všiml si ho někdo jiný.

„Je to velkolepý pohled, že?" pravil poněkud ostýchavě kdosi vedle mne a já, ohlédnuv se, spatřil jsem mladíka asi mých let, o poznání menšího, ale za to v těle plnějšího, jinocha s oblou, zdravou tváří, s modrýma očima a rusými vlasy, také konviktistu.

„Tak pěkně není snad odnikud na Prahu vidět, jako odsud", odpověděl jsem živě.

„A vás ten pohled patrně dojal", doložil můj dosud neznámý, snad také kollega.

„Vzpomněl jste si až na Kollárovy smutné verše..."

„Je vám to snad podivné?"

„Ach nikoli", odvětil můj neznámý, „ale překvapilo mne to. Ostatní kollegové dívají se na Prahu okem veselejším..."

„Já také nebývám vždycky tak rozpoložen", namítl jsem. „Ostatně jako Čech z Prahy velkou radost nemám — je příliš odnárodnělá."

„Je", přisvědčil, stávaje se už jaksi důvěrnějším, můj neznámý, „ale před desíti lety byla českou, rozhodně českou a bude jí časem opět."

„Doufám také, ale kdy to asi bude?" prohodil jsem s přitrpklým úsměvem. „Ta českost Prahy před desíti lety byla asi hodně povrchní. Můj otec říká, že to byl hlavně venkov, jenž zde tehdejší ruch způsobil, Pražané že byli skoro vesměs sedmašedesátníci..."

„Pst! Nehaňte tak, vy ošklivče!" káral mne s jemným ironickým úsměvem nastávající známý. „Pražané snad jsou asi jenom zaraženi a netroufají si; až bude dána zase konstituce, ukáže se, že je Praha přece jen českou."

„Lid, chudý spodní lid je tu český," odporoval jsem, „ale co je zámožné a výše postavené, nehlásí se k nám. Podívejte se: mimo sprosté hospody a chudobné krámy hokynářů nikde žádný český nápis a na českém akademickém gymnasiu je mimo náboženství všechno německé . . ."

„Vy tedy přicházíte ze staroměstského gymnasia? Ze které třídy?"

„Vstupuju do třetí."

„To budeme tedy spolužáky. Jmenuju se Svatopluk Čech. Parvu navštěvoval jsem v Litoměřicích, ale loňského roku byl jsem už v konviktě a na gymnasiu u piaristů. Můj otec je ředitelem kapitulního panství na Vraném, proto dostal jsem se do semináře na stipendium děkana svatovítské kapitoly dra. Mikuláše Tomka. A odkud jste vy?"

Představiv se novému spolužáku, jak náleží, stal jsem se jeho známým. To byla moje první rozmluva se Svatoplukem Čechem, nikoli snad doslova, ale dle smyslu a obsahu.

V dalším hovoru, jejž jsme spolu měli už na zpáteční cestě ze zahrady semináře, otázal se mne pojednou Čech: „Čím to je, prosím vás, že tak dobře česky mluvíte, když jste chodil do německé hlavní školy a když na staroměstském gymnasiu panuje němčina?"

Odpověděl jsem tou otázkou poněkud překvapen: „Co z češtiny umím, znám ze čtení knih. Ostatně dávám si trochu pozor na jazyk jenom k vůli vám, že vy sám tak čistě hovoříte . . ."

„I pst! Neříkejte to!" zakřikl mne dobrácky nový kolega. „Já mluvím jenom tak obyčejně. Tak vy jste už mnoho četl?"

Začali jsme si povídat, co kdo už četl, které věci se nám nejlépe líbí, co bychom ještě rádi seznali a podobně. Na konec, když jsme již vcházeli do seminářní budovy, odpo-

ručil mi Svatopluk Čech, abych četl Tomkovy dějiny českého národa a slíbil ochotně, že mi knihu tu ihned zapůjčí.

Ve fortně spatřil jsem, že podává fortník jednomu ze starších konviktistů oknem svojí lóže jakýsi velký bílý uzel čili ranec.

„Co to dostal ten student?" tázal jsem se udiven Čecha.

„To jsou komúnky, housky pro nás všechny," odpověděl tázaný. „Po každém komúnu čili společné vycházce dostáváme po takové housce, proto se jim říká komúnky. Kávu si k ní může každý přibásnit. Někdo ze sextánů ty housky vždy rozdává."

Vystoupivše do druhého patra a převleknuvše se v šatně do domácích kabátů odebrali jsme se do své studovny, tak zvaného „malého musea". V této studovně nalézaly se pulty žáků druhé, třetí a čtvrté gymnasijní třídy; čtyřem třídám vyššího gymnasia bylo vyhrazeno „velké museum" na druhém konci chodby.

V našem museu rozžehovali už světla — silné stearinové, jak se říkalo, apollové svíčky. Rovnoběžně s podélnými stěnami stály tam dvě řady massivních černých pultů. Tyto pulty byly dvojité, takže u každého dva studenti proti sobě seděli a každý velkou záklopku s malou zásuvkou měli. Na každém pultu stála v mosazném svícnu apollová svíčka a světla bylo tedy dosti. Dozorcem našeho malého musea byl oktaván Jirsák, malý, velmi řízný a přísný pán s ostrými brejlemi pro

krátkozraké. Ačkoli nebylo ještě co dělati, musilo býti ve studovně přece posvátné ticho. Jirsák stál u svého pultu maje na čele široké zelené stínítko a zakřikoval řezavým, pronikavým „pst!" každého, kdo jen i zašeptati se odvážil. To ticho bylo pro většinu nás trapnou torturou. Také pro mne. Ale nedlouho. Než totiž půl hodiny uplynulo, vstal Svatopluk a podal mi knihu — byly to „Děje země české" od W. W. Tomka — s listem papíru, na němž tužkou bylo napsáno: „Nemáte-li co dělat, vyjděte za chvilku na chodbu. Mohli bychom si ještě pohovořit."

Po nějaké chvíli vytratil jsem se, jak jen možná bylo, tiše ze studovny. Venku na široké klášterní chodbě byla skoro tma. Jenom tu a tam visela olejová svítilna a rudé světlo její zápolilo chabě s doléhající odevšad temnotou. Svatopluk Čech stál u jednoho z velikých, do zahrady vedoucích oken a hleděl do korun valně již oprchalých kaštanů, jež v pološeru hvězdného večera od starých zdí kolem skoro příšerně se odrážely. Na chodbě, jež dle obrysu budovy do pravidelného čtverce se vinula, bylo hluboké ticho; jenom z pozdálí ozývala se slábnoucí ozvěna pádných kroků jakéhosi osamělého chodce.

Svatopluk Čech se ohledl — očekával mne.

„Myslíte si asi," pravil jako na omluvu, „že vám chci říci něco vážného nebo zvláště zajímavého, ale není tomu tak. Zdálo se mi jenom, že vás to přísné ticho v museu nějak

tísní; napadlo mi tedy, abych vás aspoň na chvíli vyvedl . . . Snad se mýlím, ale podobá se, že vám tu není jaksi volno . . ."

„To působí novota," odpověděl jsem, „neznámé okolí, nezvyklý pořádek, cizí lidé . . . Ale co naplat, člověk musí zvykat."

„Zajisté," přisvědčil Čech. „Mně se dělo před rokem zrovna tak. Teď už se tu cítím arci jako doma — to jest, no ne: docela jako doma nikoli, ale přece tak nějak. Víte — jsou tu všelijaké, pro nás mládež dosti kruté nepříjemnosti, ale máme tu také leccos příjemného. Až jen se s ostatními seznámíte, nebude se vám stýskat. Získáte si kamarády, přátele . . ."

„Jednoho bych si přede všemi rád získal," vpadl jsem mu do řeči, „a to jste vy! Zdá se mi, že jste dobrý, upřímný člověk. Byl bych rád, kdybychom se stali přáteli."

„Co pak já," odvětil rozpačitě Čech, „já nejsem člověk zábavný ani zajímavý. To jsou zde jinší hoši, ne všichni, ale mnozí; hezcí, veselí a vtipní, v těch se vám jistě zalíbí."

„Možná," přisvědčil jsem, „nepochybuju o tom, když to pravíte, ale všichni lidé se k sobě nehodí. Můj otec říká, že se nejlépe k sobě hodí lidé, kteří si hned na první ráz jaksi padli do oka. Nu a co se toho týče . . . Ale nač bychom o tom mnoho mluvili — budeme kamarády, pravda-li?"

„Nebudu-li vám nudným, stanu se ochotně vaším přítelem," prohlásil spokojeně Čech a doložil po malé přestávce: „Ale co jsem

chtěl říci — ano, ano: chtěl jsem vás trochu zasvětit do zdejších poměrů."

Na to dali jsme se na obchůzku slabě osvětlenou chodbou a Čech zasvěcoval mne, prozatím arci jenom zhruba, do tajin „našeho kláštera". Já zase líčil jsem mu svoje dojmy, svůj minulý život a tak dále, až se pojednou rozzvučel pronikavý hlas malého zvonu na znamení, že se má jíti k večeři.

Takové byly moje první rozmluvy a styky se Svatoplukem Čechem.

Od těchto prvních rozmluv na počátku gymnasijního roku 1859—60 byl Svatopluk Čech mým důvěrným druhem a přítelem. Rozumí se ovšem samo sebou, že bylo toto přátelství prosto vší sentimentálnosti, ačkoli jsme byli oba rozpoloženi k jakési idealistické snivosti; ustavičný pobyt ve sboru mladých, z různých končin země a společenských vrstev do konviktu svátých charakterů nedopouštěl žádné citové přílišnosti. Mezi konviktisty našeho okruhu panoval šumný, vlnivý ruch, jenž byl zajímavou, ale poněkud pernou směsí bujné veselosti, kritičnosti, družnosti a škádlivosti, směsi, jejíž odstředivé prvky k výbuchům náchylné snahy tlumeny byly železnou kázní domácího řádu a starostmi školských povinností, na jichž obstarávání nám zbývalo celkem málo času. Přátele a ctitele Čechovy památky bude snad zajímati, jak žil Svatopluk Čech v době svého gymnasijního studia v arcibiskupském konviktě od roku 1858 do r. 1865.

Roku 1859—60, když pisatel těchto řádků do konviktu přišel, stal se ředitelem semináře a tedy také vrchním představeným konviktu prof. dr. Eduard Tersch, jenž postoupil na místo dra. Průchy, který se stal tehda kanovníkem svatovítské kapitoly; na Terschovo místo postoupil jakožto první místoředitel prof. dr. Fr. Laurin a druhým „vicedirektorem" jmenován kněz František Srdínko, jenž byl dosud prefektem konviktu, a na jeho místo zase nastoupil kněz Mikuláš Karlach. Představenými studentského konviktu byli tedy v instančním postupu: Karlach, Srdínko a Tersch. Vicedirektor Laurin a spirituál Hannika byli jenom pro bohoslovecký alumnát; Srdínko byl členem představenstva obou ústavů, Karlach pak náležel nám konviktistům výhradně.

Denní pořádek v konviktě byl takovýto: o 5. hodině zvonilo se, v zimě, v létě, ke vstávání. O ¼6. prošel dormitáří či ložnicemi prefekt nebo vicedirektor, aby se přesvědčil, zdali všichni již vstali nebo vstávají. O ½6. dáno zvoncem znamení k ranní modlitbě. Na toto znamení spěchali jsme všichni v největším kvapu do menšího oratoria, proplétajíce se na chodbě mezi bohoslovci, kteří zase do většího oratoria pospíchali. Obě oratoria nalézala se ve druhém patře, blízko u sebe. Modlení naše trvalo asi čtvrt hodiny a pak se šlo nazpět, do museí ku práci čili přípravě pro školu. O 7. hodině šlo se na mši svatou. V zimě sloužena pro nás mše ve velkém oratoriu bohoslovců a pak šlo se dolů do přízemí ke snídani; v létě

snídalo se napřed a pak byla mše ve velkém salvatorském kostele. Potom spěchali jsme s knihami a sešity na Příkopy do gymnasia Otců piaristů, v kteréžto budově se nyní nalézá první německé novoměstské gymnasium. Za našich dob byla v Praze jenom tři gymnasia: staroměstské čili akademické, novoměstské čili piaristské, a malostranské.

Školní vyučování trvalo od 8. do 11. hodiny; jenom v 7. a 8. třídě ve středu a v sobotu do 12. hodiny. Ze školy chodili jsme zpravidla beze všech zastávek přímo domů, neboť od ½12. do oběda bylo předepsáno studium a nikdo (kromě septimánů a oktavánů) nesměl přijíti později. Kolem půl jedné dáno zdola, z přízemí, znamení k obědu a po obědě bylo volno — na úpravu obleku a školních věcí pro odpolední vyučování. Byla-li dobrá povětrnost, chodili jsme odpoledne do školy co možná velkými oklikami, abychom takto vykonali žádoucí denní procházku. Někteří z kolegů povrhovali ovšem procházkami a běhali vždy jako o překot nejkratší cestou ze semináře k piaristům a od piaristů zase přímo do semináře. Odpolední vyučování trvalo ve všech třídách vždy do 4 hodin a ve ¾5. musili býti všichni konviktisté již doma u svých pultů. Kdo později přišel, byl fortníkem zapsán a udán. Studovalo se do půl osmé; potom byla večeře a po večeři měli jsme volno do půl deváté. O ½9. zvoněno k večerní modlitbě do oratoria a 9. hodinou nastala doba povinného spaní. Kdo potom ještě nějakou hodinu pra-

covati chtěl, musil si vyžádati dovolení, kteréž se udělovalo jenom výjimečně na zvláště důtklivou a odůvodněnou žádost. Jako byla dvě oratoria čili modlitebny, měli jsme i dvě refectoria čili jídelny, zimní a letní. Také strava byla jiná v zimě a jiná v létě, a vůbec lze říci, že byl celý život v semináři jiný od října do dubna a od dubna do konce července — v zimě nevlídný a svízelný, v jasných pak a teplých měsících dosti veselý a příjemný.

* * *

Líčení života ve studentském konviktě bylo by naprosto kusé a postrádalo by rázového koloritu, kdyby nebyla učiněna podrobnější zmínka o stravě, kteráž zejména v letech jinošského vzrůstu a vývoje není věcí nikterak lhostejnou. Místo kritiky budiž zde uveden náš tehdejší jídelní lístek pro každý den. Ke snídani měli jsme vždy malý, asi půl žejdlíku obsahující hrnek slabé bílé kávy a kulatou dvojdílnou housku. Polední a večerní krmě podávaly se ve hlubokých cínových miskách, jež přinášel z kuchyně sluha na velkém dřevěném podnosu se železnými uchy. K obědu byla vždy, kromě pátku, hovězí polévka, také slabá a řídká, a kousek silně vyvařeného masa s omáčkou. O seminářské a zejména naší konviktistské polévce říkalo se, dle starého klášterního vtipu, že by se jí zcela dobře smělo křtíti — ke křtu je totiž předepsána „aqua pura et naturalis", voda čistá a přirozená; maso pak bylo silně vyvařené proto, že mívali bohoslovci také večer hovězí polévku, ke

kteréž — jak jsme přesvědčeni byli — naše maso svojí šťávou musilo přispívat. Jakožto příkrm mívali jsme: v pondělí knedlíky s rozpuštěným máslem, v úterý „šťouchané", opečené brambory, ve středu špekové knedlíky, ve čtvrtek hrách a v sobotu čočku. Páteční oběd byl v zimě nejlepší: dobrá rybí polévka, kapr na černo a knedlík s máslem; nedělní oběd pak byl v zimě i v létě nejhorší: chatrná polévka, maso s nechutným mlékovým křenem a chudě připravený nákyp z rýže nebo nudlí, postrach nás všech, bez výjimky. Večeře vykazovaly tento pořad: v pondělí mrkev, vařená a zapražená, bez všeliké „přílohy"; v úterý kyselé zelí, vařené a zapražené, také nemastné a bez přídavku; ve středu zapražené brambory, ve čtvrtek cervulát („buřt"), v sobotu „šťouchané" brambory a v neděli buchta, planá, bez náplně a chuti. Páteční večeře byla nejlepší a hrála také v našem pospolitém životě jakousi úlohu; byly to, jak se říkalo, koláče, ale nebyly to žádné koláče, nýbrž čtverhranné řezy, jako když se tence rozkrájí přes celý pekáč upečená buchta, řezy, namazané tlustě povidly a posypané perníkem. To byla krmě opravdu dobrá a my všichni uznávali jsme ji, vedle středečních špekových knedlíků, za triumf a chloubu Skřivanovy kuchyně — Skřivan byl totiž tehdejší traktér čili stravovatel celého semináře. Příchodem jara změněn byl v několika kusech jídelní lístek náš a tato změna znamenala při večeřích značné zlepšení: přestaly se vařit a podávat mrkev, zelí a

pražené brambory a na jich místo nastoupily kaše, buchty a rozhuda; za to poklesl značně páteční oběd, ježto za místo rybí polévky a kapra na černo nastoupily pražená polévka a krupičná nebo rýžová kaše. Páteční večeře však setrvala na svojí výši: místo povidlových řezů dostávali jsme nyní po dvou skutečných, dosti velkých a dobrých, obyčejně tvarohových koláčích. Předmětem obecné, opravdu jednomyslné nenávisti a hlubokého, lze říci krvavého opovržení byly zimní večeře pondělní a úterní: mrkev a zelí. Těch nejedl nikdy nikdo, leda když některý „bídný hříšník" mezi stoly obcházejícímu členu představenstva ukázati chtěl, jakého zrovna asketického a flagellantského sebezapření schopen jest. Ježto pak se často stávalo, že k těmto mučednickým večeřím nikdo z představených nepřišel, patrně aby si uspořil trapný pohled na řady zoufale zkormoucených mladých tváří, prováděli jsme s mrkví a zelím všelijaké šprýmy a umělé kousky, z nichž nejčastějším bylo, že jsme z hlubokých cínových misek s mrkví nebo zelím na každém stolu sestavili velkou pyramidu nebo cyklopické pilíře, hradby a tak dále, což jediný a skoro vždy podnapilý, obstárlý sluha náš vždy s jakousi němou hrůzou pozoroval, neboť jeho povinností bylo pak, aby tu sarkastickou architekturu pozorně rozebral, nechtěl-li si úklid stolů učiniti příšerně obtížným... Stalo se také někdy, že nám ten či onen z představených vlídně a ostýchavě domlouval, abychom tím jídlem nepohrdali, ba

pozdější vyšehradský p. probošt, dr. Mikuláš Karlach, chtěl nám kdysi dokázati, že se ta mrkev skutečně dá jísti. Přisedl si tedy ke stolu, u kteréhož jsme my nejmladší smutně shromážděni byli, přitáhl si jednu z odstrčených cínových misek a začal chutě jísti; ale jeho jinak vždy usměvavá tvář nabyla asi po třetí lžíci tak zděšeného výrazu, že jsme všichni kolem, přese všechen nehorázný respekt k jeho osobě, v hlasitý smích propukli, načež pan prefekt, jako přemožený borec, zbraň — či ne: lžíci prudce složil a se židle rychle povstav, sám také do smíchu se dal a kvapně odešel.

Vůbec lze říci, že byla naše výživa v konviktě, aspoň v zimních měsících, sotva dostatečna; naše mladé žaludky a stálý pobyt ve chladných, kolosálních zdech a klenbách starého jezovitského kláštera, vyžadovaly stravy nikoli snad hojnější, ale vhodnější. Byly dny v zimních měsících, že jsme všichni takřka hladověli, zejména odpůldne, po návratu ze školy; po některých lehkých krmích jsme totiž brzy vytrávili a některými těžkými jídly, jako na příklad hrachem, nesměli jsme si před odpoledními hodinami s nejtěžšími namnoze předměty útroby zatížit a hlavu zatemnit. Proto byl vždy trapně pociťován nedostatek svačiny a ježto se při hladu zrovna tak špatně studuje, jako se žaludkem přeplněným, sháněli jsme všichni kde jaký krejcar, abychom si ke „dření" opatřili nějakou mimořádnou posilu.

Zejména také Svatopluk Čech, který jakožto syn hospodářského ředitele z domova na úpravnější stravu zvyklý byl, leccos nesnesl a strádal následkem toho často. Ve své vrozené skromnosti nebo ostýchavosti a také asi nevědomé hrdosti nestěžoval si u svých rodičů a nevyžadoval si značnějších příspěvků na přilepšenou, ba ani žádných zásilek výpomocných potravin, kterých by mu byl domov jistě s to býval dodávati míru více než potřebnou. Svatopluk spokojoval se tiše tím, co mu bezděky, samo sebou z rodiny přicházelo a toho nebývalo mnoho. Doma soudili zajisté, že má Svatíček v „semінaři" všeho dostatek a nestarali se o něj. On pomáhal si tedy jinak, jak příklad ukáže. Shora bylo řečeno, že páteční večeře (koláče) v pospolitém životě konviktistů jakousi úlohu hrála. Tyto koláče měly mezi námi několik zvláštních ctitelů, kteří jakýmsi obchodním duchem nadáni, jimi mimořádnou posilu a to s výhodou si opatřovali. Po příkladu israelitů, kteří od rolníků často obilí už na stojatu kupují, nebo cukrovarů, které zálohami od hospodářů dodávku řepy si zabezpečují, skupovali tito malí spekulanti od lehkomyslnějších nebo bezstarostnějších, peněz potřebných kollegů páteční koláče třebas na celý měsíc napřed a zabezpečovali si takto pro hladové hodiny oblíbenou svoji lahůdku, kdežto jiní — když vůbec nějaké peníze měli — za tutéž cenu jenom malinké bochánky nebo „veky" špatného černého chlebíka a nejvýše nějakou

ovlhlou starou housku s to byli si koupiti. Nuže: Svatopluk Čech míval vždy na dlouhou dobu napřed koláče prodány kollegovi Kaisrovi, kovanému Němci odkudsi z chebského kraje, a musil v pátek vždy jenom se dívati, jak koláče jiným chutnají. Jako mýtný a publikán čekal vždy Kaiser v pátek po večeři u dveří refektáře a vybíral od svých dlužníků chladně a neúprosně svůj desátek dávaje bedlivý pozor, aby mu nikdo s lahůdkou neunikl. Svatopluk Čech přicházel vždy bez říkání s tichou, smutnou resignací a podával svému Shyllokovi, co by tak rád byl sám snědl. Ba on míval předem prodány i „komúnky" to jest housky, jež jsme vždy po společných procházkách čili komunech ve středu, v sobotu a v neděli dostávali, tak že ani této malinké přilepšené skoro nikdy neužil. A za to všechno tržil ještě krvavý výsměch kollegů, kteří mu za zlé měli, že se od „lichvářů" takto dává odírat.

Za seminářskými vraty u Karlova mostu, v koutě naproti fortně, kterouž se do alumnátu a konviktu vcházelo, sedala malá, dobromyslná a poněkud „jednostranná" babka s malinkým krámkem, na němž vyloženu měla vždy trochu housek, jablek, hrušek nebo mišpulí; u této babky kupovali si občasné mlsky děti nebo malí studenti v tu stranu „kollegiem" procházející a také někteří konviktisté, kteří si zapomněli „v městě" něco ke svačině opatřit. Tato babka byla dvorní či vlastně nádvorní dodavatelkou svačin Svato-

pluka Čecha a ona bývala také jeho vždy ochotnou a vlídně usmívavou — věřitelkou. Zde na buffetu nůši podepřeném odváděl Svatopluk Čech krvavý peníz, jejž byl od kollegy Kaisra za páteční večeře stržil a dovršoval takto svoje passivní obchody: Kaisrovi prodával lacino koláče a babce před fortnou platil s dobrým úrokem (a tedy draze) na dluh odebrané ubohé housky a namrzlé ovoce. Také co z domova na penězích časem mu přicházelo, dostávala z valné části malá obchodnice za seminářskými vraty. Svatopluk Čech zapisoval si s úzkostlivou pečlivostí na desky školních knih nebo slovníků, co od babky na úvěr odebral, neboť babka nevedla žádných knih ani zápisů a Svatopluk měl hrozný strach, aby nebyla někdy o nějaký krejcar zkrácena.

V neděli a o zasvěcených svátcích nesměla se ovšem babka se svým krámkem v seminářském průjezdě objeviti a to bylo zle pro leckterého jejího věrného odběratele, zejmena pro toho, který neměl peněz. Neděle byla vůbec pro konviktisty dnem krutým. Po snídani šli jsme na gymnasium a tam musilo se shromážditi v jediné třídě celé nižší a v jiné třídě celé vyšší gymnasium a vyslechnouti katechetovu (vždy jenom čtenou) exhortu. Poměrně dosti dlouhý pobyt v této několikráte přeplněné jizbě s úplně spotřebovaným vzduchem způsobil nám pokaždé jakousi otravu a měl za následek, že jsme několik hodin po tom ještě byli ve špatné míře. Pobyt

při mši v malém kostele na rohu Příkopů a Panské ulice, který rovněž býval přeplněn, nebyl po dusné exhortní trýzni žádným osvěžením a takž vraceli jsme se vždy ve špatném rozpoložení „do kláštera". Ale to nevadilo, aby se dostavila — mocnější než ve všední den — záhy chuť k jídlu a kdo neměl několik krejcarů na „něco od pekaře", ani doma od minulého dne uschovaný kus chleba, zasedl o půl jedenácté hladov ke svému pultu. V neděli bylo totiž domácím řádem předepsáno dopolední studium od půl jedenácté hodiny do oběda. Naše mizerná, hladová dopolední nálada nedělní byla vždy sesílena ještě okolností, že mívali bohoslovci v neděli lepší a hojnější oběd, než ve všední den a že jsme tedy my, konviktisté, na svůj ubohý obídek musili čekati o půl hodiny déle, než jindy. Po obědě, který byl vždy, bez výjimky, horší než kteréhokoli dne všedního, měli jsme něco přes půl hodiny volného času a pak musilo se do kostela, na chór, k nešporám. Tyto začaly o 2. hodině a trvaly plné tři čtvrtě hodiny, kterážto doba v zimě úplně stačila, abychom v obrovském, odpoledne zcela prázdném a tedy tím více studeném chrámu až na kost promrzli. Po skončených nešporách přicházelo pak (zimního času) nejprotivnější číslo nedělního programu: komún čili společná, hromadná procházka. Jakkoli jsme všichni pohybu na čerstvém vzduchu potřebovali a také si přáli, ty komúny byly nám všem nejkrutější povinností a za špatné povětrnosti skuteč-

nou torturou. Chodilo se totiž po dvou jako procesím pražskými ulicemi vždy někam „za bránu" a byli jsme, zejména uvnitř Prahy, vždy předmětem udivené zvědavosti a někdy také úsměšků promenujícího obecenstva, jemuž se zdálo komickým, že jsou v párech na vzduch vedeni nejenom malí hošíci, nýbrž také vysoce již vzrostlí mužové s brejlemi na očích a lesklými cylindry na hlavách. Nebylo tudíž divu, že se mnozí těmto společným vycházkám (v zimě) vyhýbali, avšak vyhnutí bylo možné jenom, když se tichý odbojník dovedl někde ukrýti čili schovati. Dovolená od komúnu udílena představenými nerada a kdo na vycházce pohřešen byl, obdržel důtku. Odvážnější a již zkušenější konviktisté sledovali tedy, pokud okolnosti tomu dovolovaly, takovouto praktiku: při východu ze semináře budovy nebo na počátku vycházky přitočili se ku předu, aby prefektem zpozorováni byli a setrvali mu nějaký čas, jak jen možno bylo na očích; potom však, v některé lidnatější nebo klikatější ulici či vůbec na příhodném místě, odbočili rychle za roh a šli sami svou cestou, buď k někomu na návštěvu anebo i — když měli kuráž a peníze — někam do kavárny na svačinu. Po návratu z komúnu nastalo obvyklé „dření", kteréž bylo v neděli vždy velmi napiaté, ježto u tehdejších professorů panoval zlý obyčej, že nám každý na sobotu a neděli tolik ke studování, memorování nebo psaní ukládal, jako bychom toho půldruhého dne měli jenom pro něj. Ve-

čeře podávala se v neděli také vždy aspoň o čtvrt hodiny později a pak bylo po nedělních slastech. Přimyslí-li si čtenář ještě, že zimního času v celé obrovské budově mrzlo a že jsme sedali u svých knih ve studovně, která se velmi špatně vytápěla, takže se nám „od úst kouřilo" a že nám při psaní od dechu papír odvlhal — dovede si představit, jak rozkošným dnem pro nás bývala neděle, ovšem hlavně v zimních měsících, anebo, jak náš katecheta ve svých exhortách vždy říkal, „ve tmavé době výroční".

Tmavá doba výroční byla pro konviktisty vůbec dobou různých útrap, z nichž největší byla zima. Málo kdo dovede si představiti, jaká zima panuje v klenutých chodbách a větších místnostech seminářské budovy, když její obrovsky tlusté zdi promrzly. V dormitářích či ložnicích, kteréž se nevytápěly, bývala taková temperatura, že jsem na svrchní peřině míval ráno, blíže hlavy ledový koláč od dechu, který na studeném povlaku se srážel a pak umrzal, dále že nám voda v dřevěných kbelích silnou ledovou korou se pokrývala, ba v cínových konvicích na umyvadlech docela až na dno zmrzala. Ve velkém museu čili v táhlé studovně konviktistů z vyššího gymnasia stála sice velká kamna a na pultech hořelo po celý večer asi třicet silných stearinových svíček, ale bývala navzdor tomu taková zima, že — jak už bylo řečeno — dech jako bílá pára z úst a nosů nám vycházel, papír při psaní odvlhal a méně otužilí

kollegové v bačkorách, v pláštích a starých zimnících u pultů sedali. Kamna tohoto musea vytápěla se ze sousedního velkého dormitáře a my byli jsme přesvědčeni, že se do nich náležitou měrou nepřikládá. Aby tomuto zlu dle možnosti bylo odpomoženo, sosnováno tajné spiknutí, jehož cílem bylo: ubírati představeným polen a přikládati jimi do kamen našeho musea. Byty členů seminářského představenstva nalézaly se v druhém a prvním poschodí a vytápěly se po starém dobrém způsobu zvenčí, z chodeb a zde ve výklencích pod komíny bývaly složeny hranice polen. Nuže: spiklenci s širokými plášti obcházeli opatrně a střídavým pořadem tyto „předsíně" panských kamen, otvírali zlehka jejich dvojitá dvířka, vlézali sehnuti do nich a vynášeli odtud pod plášti po dvou, po třech polenech. Při tom stál vždy jiný spiklenec u nejbližšího rohu na stráži, aby dal výběrčímu znamení, kdyby někdo z té neb oné strany přicházel. Stávalo se pak se nezřídka, že výkonný spiklenec na takovéto znamení dvířka komínu za sebou tiše zavřel a v „capouchu" tak dlouho setrval, až nebezpečí minulo. Uloupená takto polena házela se do kamen našeho musea anebo ukládala se v tajné skrýši pro příští potřebu. Při těchto romanticky loupežnických výpravách soudilo se, že u pánů představených může se spáliti dříví, co jen ho jest a bude potřebí a že náklad na vytápění celého ústavu jednotně je rozpočten a hrazen, čemuž arci tak skutečně bylo, a že

tedy ubírání polen pánům představeným na větší vyhřátí naší studovny není žádným přestupkem, nýbrž jenom jakousi vyrovnavací spravedlností. Páni představení zvěděli konečně o této vyrovnavací spravedlnosti našeho spiknutí a zakázali její další provádění, ale s netajenou veselostí. Věc se líbila, ale nesměla se ovšem trpět. Při této příležitosti pojednal s námi o vytápění velkého musea vicedirektor P. Srdínko; on nemohl téměř ani pochopit, že by navzdor všemu topení v museu tak velká zima byla, až jsme jej přesvědčili: u samých kamen polili jsme večer před spaním pruh podlahy vodou, a ráno byla podél kamen, ve kterých už nějakou chvíli hromada polen hořela — hladce umrzlá klouzačka!

Dle těchto podrobností nechť si čtenář domyslí, jak jsme v zimě trpěli. Nejhůře bývalo v semináři, když venku pojednou nastala obleva; v tu dobu obalily se obrovské okenní pilíře a vůbec zdi klášterní budovy tlustou vrstvou bílého jíní a vzduch v celé budově byl prosycen odporně páchnoucí, studenou, až do kostí pronikající vlhkostí. Kdo z venčí do fortny vešel, jsa ostrou chůzí uhřát, ulovil si zpravidla obtížný katarrh, kterýž ho pak dlouho mořil a týral. Seminářské katarrhy průdušek bývaly tak silné a vytrvalé, že je ordinující seminářský lékař tehdejší, dr. Ott, otec universitního professora lékařství, nezřídka prohlašoval za tuberkulosu, kteroužto diagnosu také do žurnálu ústavní ne-

mocnice s plným podpisem zanášel. Když pak zima minula, minula vždy arci také domnělá tuberkulosa. Podobné poměry trvají asi zimního času v seminářské budově dosud.

* * *

Ve všech otevřených nebo volnému vzduchu přístupných částech seminářské budovy bývala — jak už praveno — v „temné výroční době" krutá zima, zejména v širokých klenutých chodbách, jež několik olejových lamp vždy spoře jenom osvětlovalo. A přece uchylovali se sem mnozí z nás i za tuhých mrazů ke studijní promenádě, zvláště „dříči", kteří cítili potřebu hlasitě nebo aspoň pološhlasně si předčítat a opakovat, čemu doslova zpaměti naučiti se chtěli a sám pisatel těchto řádků učíval se takovouto „peripatétickou" methodou dějepisu. Ba ani Svatopluk Čech studiem na chodbách docela nepovrhoval. Naším učitelem obecného dějepisu v sedmé a osmé třídě byl ředitel piaristického gymnasia, kněz Rupert Pohl a o tom se říkalo, že chce, aby uměl každý doslova, co z Pützova velkého dějepisu žákům bylo uloženo. Vpravdě tomu tak docela nebylo. Ředitel Pohl vyučoval svému předmětu s velkou láskou a přednášel nám vždy tak plynně, živě a zajímavě, že jsme mu všichni s pravou rozkoší naslouchali. Sledovati Pohlovy dějepisné výklady bylo skutečným požitkem, na nějž se zejména ti z nás vždy těšili, kteří v hladké, elegantní formě si libovali a pro historickou drobnomalbu smysl měli. Pisatel těchto řád-

ků vzpomíná dosud s povděkem dvou svých učitelů, jejichž přednášky ho naplňovaly rozkošným pocitem a obdivem: to byli ředitel piaristického gymnasia Rupert Pohl a potom professor filosofie na pražské (tehdá ještě nerozdělené) universitě dr. V. Volkmann. Ředitel Pohl tedy vypravoval dějiny způsobem formálně mistrným a žádal také od svých žáků, aby při zkoušce, čemu se naučili, vypravovali plynně a souvisle. To byla stará methoda, která žáky také po formální, jaksi řečnické stránce vzdělávati chtěla, považujíc způsob vyjadřování myšlenek a styl za věc meritornímu obsahu snad rovnocennou. My tedy všichni, kteří jsme chtěli Pohla uspokojiti, nemajíce tolik času, abychom snad nějakým samostatným způsobem dějepisnou látku každý dle svého smyslu a vkusu si zpracovali a stylisovali, učili jsme se z Pützova dějepisu kapitolu za kapitolou zpaměti, jak byla vytištěna, abychom při zkoušce nemusili teprve výrazů hledati a o slova zápasiti. Pohl sám se na předepsanou učebnici ovšem nikterak nevázal a držel se jí jenom co do rozvrhu látky a postupu dějů. Z Pohlova požadavku, aby každý plynně z dějepisu vypravoval, vyvinulo se tedy samo sebou pravidlo, aby každý, kdo chtěl velmi dobře obstáti, dějepis memoroval čili „dřel". Nyní zkouší se z dějepisu arci již docela jinak, praktičtěji a lze říci rozumněji ale která methoda více vzdělávala, zdali stará, bývalá nebo moderní, rozsuzovati nechci. Podotýkám však, že mi do-

slovné memorování vždy bylo vecí těžkou a tedy obtížnou.

Ještě více protivilo a příčilo se Svatoplukovi Čechovi, jenž při svém vysokém nadání všeliké „dření" pocifoval jako robotu jasného ducha nedůstojnou, nechutnou a nízkou. Ale okolnosti jevily sílu tak železnou, že i on — rád nerad — zpaměti se učíval a nejenom obecný dějepis, nýbrž také jiné věci, na příklad neskonale suchopárnou a nudnou Jirečkovu historii české literatury pracně memoroval, čemuž jsem já v němé úctě se obdivoval, ale často také posmíval, ačkoli jsem sám obecný dějepis dřel mnohem úsilovněji, než Svatopluk. K memorování hodily se leckomu z nás seminářské chodby lépe, než studovny. Kdo na chodbě se učil, musil večer pod některou lampou z knihy nebo z rukopisu čísti a pak semo tamo chodě, vyčtěné věty si opakovat a do paměti vštěpovat. Dlouho zimního času na chodbách arci nikdo nevydržel; jenom co s memorováním hotov byl, spěchal každý nazpět do musea ke svému pultu a klidnějšímu studiu. Dokud tuhá, mrazivá povětrnost trvala, nebývalo tedy na chodbách nikdy viděti mnoho „peripatetiků" zároveň, nejvýše dva, tři v každém křídle a ti se tam skoro ztráceli. Kroky do studia zabraných chodců rozléhaly se táhlou ozvěnou tu zblízka, tu zase jako z velké nějaké dálky a chvílemi doléhalo k sluchu tichého pozorovatele slabé mumlání, zde zvolné a onde kvapné, jako bublání rychle tekoucího po-

tůčku, jak kdo při zatěžování paměti hlasitě nebo dušeně, pomalu nebo spěšně hovořil, což ve spojení s chabým, žlutavým osvětlením chodeb činilo dojem romanticky rozhodně poetický. Jenom jeden z našich kollegů rušil tuto poesii do jisté míry: František Krásl, jenž při „dření" na chodbách skoro plným hlasem kvapně mluvil a při tom kovově zvučnými kroky se proháněl. Již zdaleka poznávali jsme, že to Krásl o cenu velkého eminence jako běhoun závodí, neboť tento jinak výtečný přítel náš míval boty vždy okované a podkovky obyčejně vyviklané, tak že jeho rázně dopadající kročeje harašivě do dálky zvonily. Svatopluk Čech, učil-li se na chodbě, obcházel zvolna a tiše kolem nástěnné svítilny, při čemž se ústa jeho sotva pohybovala. Příliš častým hostem mrazivých chodeb arci nebýval; teprve když teplejší povětrnost nastala, vyhledával rád jejich vzdušné a zamlklé kouty.

Vůbec nastával příchodem jara v semináři nový a lepší, namnoze velmi příjemný život. Především pociťovali jsme s velikým uspokojením, že zmizela obtížná zima z dormitářů a studoven a dýchali jsme s pravou rozkoší svěží, suchý a teplý už vzduch, jenž dokořán otevřenými velkými okny do prostorných, nyní světlých a veselých chodeb lahodně se proudil. Ve všech dříve pochmurných, chladných a nevlídných místnostech

klášterní budovy stalo se pojednou jasno a veselo a my, kteří jsme se několik měsíců krčili a do sebe choulili, chodili jsme nyní zpříma, se vztýčenou hlavou, s vyjasněným zrakem a osvěženou myslí, jakobychom byli po dlouhém zapředení protrhali svoje kukly a motýlům podobni začínali život nový. Ve čtverhranné, se všech stran dvoupatrovými křídly domu obstoupené klášterní zahradě zazelenaly se záhy kaštany a ve druhé, do obdélníku rozložené větší zahradě, jež na východní a polední straně, naproti kostelu sv. Klementa a vedle „zrcadlové kaple" se nalézá a toliko vysokou zdí obehnána jest, tedy vzduchem, světlem a v létě teplem hojně oplývá a jenom „dvorem" se nazývá, koncertoval v haluzích jasanů a několika ovocných stromů četný sbor opeřených pěvců. Zde nalézala se ústavní pumpa, z níž se čerpala všechna pitná voda, a po obou stranách této pumpy zakládali jsme si záhony na zeleninu, hlavně na salát a řetkvičku. Tyto zeleninové záhony byly předmětem ustavičného škádlení a brusem na všelijaké „hloupé domácí vtipy". Kráslův záhon na příklad býval často posázen všelijakými smích budícími věcmi, slupkami z vajec, špičkami rohlíků, hřebíky na podkovy a tak dále a hned při snídani hlásáno za homérického smíchu: „Francek si nasel do záhonu tvrdých vajec", nebo „Francek bude sklizet polní slané rohlíky", aneb „Franckovi narostlo na záhoně

hřebíků, aby se moh' dát jak se patří okovat" a podobně.

Podél zdi byly rozvěšeny na tomto dvoře požární žebříky a nad nimi vysmolené hasičské košíky; těchto žebříků používali jsme za jarních večerů jako lavic a bavíce se hlučně naslouchali jsme chvílemi také marianským chvalozpěvům, jež o „májových pobožnostech" v protějším kostele sv. Klementa mnohohlasý sbor ženských hlasů nadšeně zpíval. Nás na marianské pobožnosti nevodili ani neposílali a bylo leckterému z nás nápadno, že marianský kultus pro seminář tehdá vůbec neexistoval; jako ze staré, na budově lpící tradice slaveny oktávy sv. Františka Xaveria, svatého Aloisia a — last not least — sv. Ignáce z Loyoly, ale o nějaké oslavě svátků marianských nebylo nikdy ani řeči.

Dotekl jsem se právě velikonočních exercicií a ty zasluhují, aby jim zde několik řádků bylo věnováno. Velikonoční náboženská „cvičení" neprodělávali jsme, my konviktisté, na gymnasiu, nýbrž doma a současně s bohoslovci. Tyto exercicie trvaly tři dni a byly tak vážné a přísné, jako v kterémkoli klášteře. Za kazatele či exhortátory pozvala seminářská správa na exercicie zpravidla dva řeholníky, buď rozhlášené řečníky nebo zkušené a světaznalé misionáře, jednoho pro alumny a druhého pro nás studenty. V předvečer exercicií přineseno ve slavném průvodu kněží a bohoslovců Sanctissimum ze salvatorského

kostela do velkého oratoria v našem druhém poschodí a od té chvíle nesměl nikdo tři dni dům opustit. Na mne učinilo nezapomenutelný dojem, když při přenášení Sanctissima ve velké zlaté monstranci, v oblaku dýmu z nejjemnějšího kadidla, velkolepá hymna Tomáše Aquinského „Pange lingua", zpívaná asi dvěma sty mladých silných hlasů, klenutými chodbami starého jezovitského kláštera, mohutně hřímajíc několikerou ozvěnou až do posledních koutů budovy se nesla. Tato grandiosní dogmatická hymna zpívala se tehdá ještě obecně starým, majestátně krásným nápěvem a mně zdávalo se, že po celé exercicie její nádherná melodie v tichých klenbách našich chodeb posvátným šumem hlaholí.

Řekl jsem právě: „v tichých klenbách . . ." a to právem, neboť pro celou dobu velikonočních exercicií bylo bohoslovcům i nám uloženo přísné silentium čili mlčení, a takž nebylo v tu dobu po tři dni v celém domě slyšeti lidského hlasu, leda z oratoria teskné zvuky žalmu „Miserere mei Deus" a jiných kajicných zpěvů. Denní pořad náš při exercicíích byl takovýto: ráno, jako vždy, krátké modlení v malém oratoriu, potom hodina k volnému rozjímání nebo k tiché nějaké práci a pak mše ve velkém oratoriu a snídaně v letním již refektáři. Po snídani volné zaměstnání, ale za přísného ticha a pak prodlením dopoledne dvě exhorty ve velkém oratoriu. Po obědě nějaká volná hodina a

pak zase dvě exhorty, požehnání, večeře, večerní modlení a spaní.

Exhorty, jež nám činili dle možnosti cizí řečníci, bývaly někdy velmi zajímavé; pamatuji se, že asi roku 1864 nebo 1865 na každou exhortu jsme se zrovna těšili. Dostali jsme totiž za exhortátora jakéhosi missionáře, tuším že redemptoristu, který dlouhá léta v exotických krajinách divochům evangelium hlásal, a tento světa znalý mnich oslazoval nám náboženská cvičení zajímavým líčením své působnosti a svých zkušeností v zemích rovníkových a mezi národy, ku kterýmž evropská a křesťanská kultura cestu teprve raziti si počínala. Kollegové na gymnasiu, slyšíce o našich exercicíích, žasli vždy údivem, jaké že to kruté kázni jsme podrobeni, avšak nám nebylo při tom tak zle: třídenní domácí vězení, naprosté ticho a volné jinak zaměstnání — mimo exhorty — mělo zvláštní půvab novosti, jakési vítané změny, a kdo z nás příliš světského smýšlení nebyl, snášel exercicie s klidně oddanou resignací, ba i s jakýmsi uspokojením, ač zamlčeti nesmím, že je mnozí pociťovali a prodělávali jako nezaslouženou pokutu. Silentium arci všichni přísně a přesně nezachovávali, ale kdo přes zákaz mluviti chtěl, musil tak činit šeptem anebo kdesi v ústraní, aby ostatním nedával pohoršení. Za takovýchto okolností mluvil docela malounko i ten, kdo silentium vůbec za věc naprosto zbytečnou považoval, jako na příklad Svatopluk Čech. Tento již v mládí

silný duch a vyspělý charakter uměl svoje city a svoje smýšlení — nikoli zapírat, ale — ovládat; on nerevoltoval nikdy, ba ani nereptal, ale nerozpakoval se ovšem dáti v hovoru přesvědčení svému výraz zcela určitý a jasný, ač ve formě vždy hladké a šetrné. Nejostřejší kritika našich exercicií, kterou Čech kdy pronesl, zněla asi takto: „K čemu je to dlouhé domácí vězení a to skoro asketické pokání u takové mládeže! My přece nejsme žádní hýřiví světáci ani žádní velcí provinilci jiného druhu, abychom se takto musili káti. Můj otec pravil loňského roku, že by bylo lépe, kdyby nás páni teď do přírody uváděli a na probuzeném všude životě nevystihlou moudrost, velikost, sílu a lásku božské prozřetelnosti nám demonstrovali..." Tato slova pronesl ke mně, když jsme roku 1864 (jako septimáni) druhého dne exercicií po obědě do menší zahrady spolu si zašli, abychom beze všeho pohoršení tlumeným hlasem si pohovořili. Mně utkvělo jako zvláštnost v paměti, že Svatopluk pronášeje svoje kritické mínění, svého otce jako autoritu citoval, ač mohl zcela dobře sám ze sebe mluviti. To však příčilo se jeho naprosté solidnosti a úzkostlivé pravdomluvnosti: mínění, jež od otce převzal, musil označiti jakožto myšlenku otcovu, ne svoji.

Velikonoční svátky, jež každý, kdo jen poněkud mohl, ztrávil na venkově, byly přechodem od nevlídné naší saisony zimní k jasné a veselé době letní. Po velikonocích býva-

lo nám lépe v každém ohledu: zlepšila se strava, přestalo naše příliš silné trávení, mizely katarrhy průdušek a rheumatické svízele, přestalo vyhledávání domácí nemocnice, přestaly ty hrozné společné procházky městem a za brány . . . Co v zimě bylo postrachem nás všech, stalo se v letě naším největším požitkem: místo „komúnů“ navštěvovali jsme nyní velikou seminářskou zahradu na východním svahu Petřína a to nám mohl každý závidět! Od té chvíle, co se nám tato zahrada otevřela, neschovával se už nikdo před komúnem a páni představení přestali pátrat, kdo schází. Nescházel obyčejně nikdo. Chůze přes Karlův most k úpatí Petřínu netrvala dlouho a pak nastala na několik hodin lahodná volnost. Celý konvikt rozptýlil se od první třetiny svahu po celém rozsáhlém sadu a jenom nejdůvěrnější přátelé zůstávali pospolu. Nikdo nestaral se o nás a každý mohl tu svého volného času užiti dle libosti. Někteří botanisovali, jiní chytali brouky a motýly, opět jiní čtli nebo studovali, za šťavnatými křovisky ve vysoké trávě malebně rozloženi a velmi mnozí kouřili při tom z dlouhých dýmek. Kouření v zahradě nebylo sice výslovně dovoleno, ale bylo shovívavě trpěno: páni představení dělali, jakoby o něm nevěděli. My za to prováděli jsme svoji kuřbu tak, aby nás vidět nemusili. Dlouhé „jasminové“ troubele, jež tehda v módě byly, přinesli jsme si obyčejně hned při první vycházce do zahrady pod kabáty nebo v rukávech a v zahradě

pak vyhledali jsme pro ně a pro dýmky bezpečné úkryty pod hustými keři nebo pískovcovými balvany, ve vydutých stromech nebo docela nahoře ve skalách. To byly vycházky! Kolkolem veselá příroda, plná rozmanitosti s čistým svěžím vzduchem, před námi velkolepé panorama královské Prahy s jejím tehda ještě nezastavěným okolím a při tom nekontrolovaná, nám nad míru vzácná svoboda! Kdo chtěl studovat, vyhledal si osamělé místečko, kdo chtěl jenom tichého klidu užiti, natáhl se kdesi do trávy, položil dýmku vedle sebe a vypouštěje k oblakům mráčky modrého kouře, hleděl bez myšlenek do dálavy, až se klidný spánek snesl na jeho víčka. Několikačlenná družina, ke kteréž mimo Svatopluka Čecha a pisatele těchto řádků náleželi pozdější školní radové Emanuel Leminger a Věnceslav Tůma, vyhledala si poněkud nepřístupné, ale velmi poetické místo v pískovcových, listnatým stromovím porostlých a zcela krytých skalách u samého již vrcholu Petřína a tam, kouříce mohutně, předčítali jsme si střídavě dramata Viktora Huga, Calderona a Schillera nebo také jiná díla proslulých básníků evropských a když čtení nás unavilo, zapředli jsme nenucenou rozpravu „o věcech vezdejších". To byly chvíle rozkošné, to bylo vždy skutečné a lahodné osvěžení po úmorné školní „dřině", osvěžení, na něž jsme se všichni opravdu těšívali.

Nejmilejšími bývaly nám letní dobou odpůldne sobotní a před zasvěcenými svátky,

neboť v ty dni směli jsme zůstati v zahradě až do večeře. Návrat domů nebyl společný a okolnosti té používali někteří jaksi pokročilejší kollegové, aby si před večeří sehráli v některé restauraci nebo kavárně několik „pyramid" — tehdá nebyly totiž ještě modou nynější malinké billardy bez děr, a karambol nebyl také ještě jedinou panující hrou na kulečníku. My, kteří jsme v té příčině „pozadu" byli, zůstávali jsme věrni přírodě, ač nevěnovali-li jsme vůbec celé odpůldne — některému pivovaru. Nejlépe a opravdu skvostně užívali jsme seminářské zahrady, když jsme měli vůbec aneb jenom žáci jednotlivých tříd prázdno také všedního dne dopoledne. Tu byli jsme úplně volni a mnozí z nás neznali lepší pochoutky, než vystoupiti do výše Petřína a oddati se tam požitku lahodného ticha ve zlatém jasu ranního slunce, ve vůni pestrých květů a koupeli svěže proudícího vzduchu. Není snad místa v Praze a u Prahy, kde by za letního rána rozkošnější byl pobyt, než na svazích Petřína, zejména v seminářské zahradě, kdež kolkolem se rozkládá vděkůplné ticho poetické samoty před plastickým obrazem jednoho z nejkrásnějších měst světa...

Školní návštěva bývala letního času namnoze pravou torturou. Učebny byly malé a žáků mnoho, takže sotva kde jaké místo v lavicích vybývalo. Proto dusili a pařili jsme se ve škole zejména odpoledne a poslední část školního roku byla v té příčině dobou ne-

lidské trýzně. Odpoledních prázdnin pro přílišné horko čili tak zvaných „vedřin" tehda ještě nebylo a školní rok trval do konce července. Nám konviktistům byl však seminář vždy skvělou náhradou za dusnou parní lázeň, přetrpěnou v gymnasijních učebnách, neboť při návratu ze školy k domácí práci vítaly nás chladné, jasné, vzdušné a tou dobou útulné prostory klášterní budovy u Salvatorského kostela s nejidealnějším tichem a všude jinde nemožnou volností pohybu.

Mým nejmilejším místem letního studia — mimo petřínskou zahradu — byla „slepá", t. j. k vůli sousední universitní knihovně v půli zastavěná chodba prvního poschodí, kteráž se ředitelskou chodbou nazývala, poněvadž v ní nebylo jiných místností, než toliko na pravé straně byt ředitelův a jeho komorníka, kdežto na levé straně bylo jenom několik širokých oken, vedoucích do čtvercové zahrady. V průčelí na konci této krátké chodby stála a stojí nepochybně dosud veliká socha Panny Marie, natřená i s podstavcem zelenošedou olejovou barvou. Sem zapadal se svými knihami málo kdo, neboť zde, přede dveřmi našeho nejvyššího pána, nesmělo se ani hřmotně chodit ani nahlas nebo jenom polohlasně z knihy mluvit a kromě toho myslila si asi většina kollegů, že je radno býti „procul a Jove, procul a fulmine", „daleko od Joviše, daleko od blesku". Sem uchyloval jsem se já s nejtěžším, co škola

nám ukládala, a sedě ve výklenku některého okna, pracoval jsem, hledě střídavě do knihy a do zelených korun kaštanů, často se skutečnou tichou rozkoší. Také Svatopluka Čecha viděl nebo zastal jsem leckdy v této odlehlé chodbě s knihou nebo zápisníkem v ruce; zdali tu studoval, nebo některého oblíbeného básníka četl, anebo dokonce sám ve skládání rýmovaných veršů se pokoušel, nebylo vždy možno zjistit.

Letní doba byla nám příjemnější a výhodnější také, co se týče studia. Naše kollegy „v městě" sváděla snad jasná, teplá povětrnost letních měsíců k vycházkám, výletům a zábavám pod širým nebem a činila jim asi sezení u knih nebo sešitů nepříjemnějším a obtížnějším, než jakým se jevilo v zimě, ale u nás bylo jináče. Nám odpadla příchodem jara trýzeň zimy a obtíž tmy, s rostoucím dnem pak přibývalo nám času, pohodlí a volnosti ke všeliké práci. Kdežto jsme zimního času mohli studovati jenom v hodinách přísně k tomu určených, ježto v době přestávek nebylo ve studovnách ani potřebného světla ani žádoucího klidu, mohl si v letě každý, kdo chtěl nebo toho potřeboval, zalézti do některého útulného koutu rozsáhlé klášterní budovy a pracovati tam i v době obecnému zotavení určené. Kromě toho: kdo v zimě s vyměřeným časem nevystačil a ještě po 9. hodině večerní studovati nucen byl, musil si vyžádati k tomu dovolení a seděti pak, do

pláště zahalen, při jediné svíčce v rozsáhlé a temné, velkými černými pulty naplněné a již docela vychladlé síni samoten, za hlubokého, mrtvého klidu kolem, že až se v duši úzko dělalo ... Nyní však takového teskného nocování již nebylo: kdo do večera s přípravou pro školu hotov nebyl, dal se ráno ve tři nebo ve čtyři hodiny vzbudit, osvěžil se na dvoře u pumpy studenou vodou a pracoval pak s jasnou, lehkou myslí za veselého svitu prvních paprsků vzešlého slunce a za lahodného zpěvu k novému dni probuzeného ptactva.

Pisatel těchto řádků používal často ranných hodin, aby svoji přípravu dovršil. Byl totiž proniknut jakousi, nikoli ctižádostí, ale ovšem žárlivou hrdostí, aby co do prospěchu a klassifikace nebyl daleko za kollegy, kteří snad jenom pilností prvních míst se dopracovali, a toho docíliti nebylo tehda možno bez silného napětí sil a vytrvalé práce. Rádo se mu o 3. hodině ranní arci nevstávalo, ale za malou chvíli byla vždy nechut překonána ostnem hrdosti. „Budeš-li si hovět, výborných známek nedocílíš a budeš kulhat za ... těmi dříči!" Tato snad pošetilá řevnivost naplňovala zejména ke konci školního roku pisatele těchto řádků žárlivou obavou, „ne alicuius antelucana victus esset industria" — aby nebyl překonán kohosi jiného rannou pílí, a takž vídal jsem často zlaté makovice na věžích Klementina zaskvíti se v prvních paprscích vycházejícího slunce. Byly to chvíle do jisté

míry poetické a „dřina“ nebyla tedy ani z poloviny tak obtížna, jako v zimě při stearinové svíčce. Po vyspání bývala hlava jasna a paměť pojímala vše takřka hravě. Velké hodiny na malé klementinské věži ukazovaly, jak rychle čas ubíhal a než celá látka zpracována byla, zvonili obyčejně již do oratoria k jitřní modlitbě. Po oratoři konala se na rychlo příprava z latiny a řečtiny, v sedm hodin pozřelo se ve velkém refectoriu kvapně lehké snídaníčko a pak šlo se fortnou ven a do Salvatorského kostela na mši sv. Bohoslužba byla celebrována zpravidla u hlavního oltáře a my sedali jsme při ní v lavicích presbyteria. Jenom oktávy sv. Aloisia a sv. Ignáce z Loyoly přinášely z toho pravidla výjimku. V oktávě sv. Aloisia sloužena pro nás mše sv. u postranního oltáře tohoto světce v jižní lodi chrámové a my, stojíce, zpívali jsme při ní hymnus: „Coeleste lilium miri candoris...“ To bývala doba nejtužší školní práce a pocta „patronu studentstva“ vzdávaná zastávala nás roztržité a plny starostí. Za to vítali jsme s radostí a lehkou již myslí oktávu sv. Ignáce, kterouž jsme slavili — před Loyolovým oltářem v severní lodi chrámové — anticipando, od 24. července, ježto svátek zakladatele nejmocnější a nejbojovnější organisace církevní teprve na den 31. července připadá, kteréhožto dne se za našich časů školní rok uzavíral děkovacími bohoslužbami a vydáváním napiatě očekávaných vysvědčení. Oktávu sv. Ignáce měli

jsme nesmírně rádi, poněvadž jsme v tu dobu obyčejně všichni už byli prosti všeliké školní starosti; jenom ti z našich kollegů, kteří v některém předmětu se houpali, bývali ještě zkoušeni, aby si známku mohli opravit — my ostatní chodili jsme do školy už jenom pro forma a bavili jsme se při opravných examinacích nejrůznější četbou. Professoři, vidouce to, smluvili se s ředitelem a volali pak už do školy jenom ty žáky, kteří buď sami žádali, aby ještě jednou byli zkoušeni, anebo u kterých se z různých důvodů toho jevila potřeba. My konviktisté, kteří jsme jakožto vůbec „dobří žáci" nade všechnu pochybnost bývali povzneseni, trávili jsme krásné dny Ignatiovy oktávy větším dílem v seminářské zahradě, z části ovšem také ve chladných klenutých jizbách některých starých pražských pivovarů.

Shora byla řeč o časném vstávání za letních jiter. Svatopluk Čech takovéhoto vstávání a ranného „dření" přítelem nebyl. On vyspával rád celou denním pořadem nám vyměřenou dobu a jenom nejnutnější potřeba přiměla ho někdy, ale málo kdy, aby lože opustil o nějakou půl hodiny dříve, než se zvonilo. Čech byl student svědomitý, řádný a lze také říci, že pilný, ale nikoli v obecném toho slova smyslu ctižádostivý. On nepachtil se s žárlivou dychtivostí po skvělých známkách a nedělal si nic z toho, že byli někteří jeho přátelé ve školní lokaci před ním. Ba on

se leckdy nad řevnivou honbou svých kollegů po eminencích s jakousi sebevědomou převahou ducha usmíval. On studoval již na gymnasiu rozhodně dobře, ale v dostizích o předáctví se nezúčastňoval. V tom jevila se jakási vyšší potence intellektu, jakási na jeho věk a okolí povznesená vyspělost. My, jeho soudruzi, jsme takovéto vyvýšenosti tehdá ještě neuznávali. Nám bylo to jenom známkou, že Čech, jakožto povaha flegmaticky klidná, snivá a passivní, „vezdejších věcí" méně dbá a pro závodní úspěchy školské smyslu nemá. „On není parádník", říkali jsme stručně, nebo jindy zase: „On žije polou tomuto světu a polou světu svých myšlenek", a nebyli jsme také pravdy daleci.

Svatopluk Čech byl jako gymnasista jinoch velmi hezký, silný, zdravě plný, s jasně modrýma očima a s výrazem jakési zvláštní, snivé a občas zamlklé noblessy a naprosté srdečnosti ve tváři, družný, ale přece do jisté míry zdrželivý a celkem vážnější, než my ostatní, ačkoli se nevyhýbal všelikému veselí. On byl již tehda valně samostatný co do vůle a přesvědčení, ale jakožto člověk citově vnímavý, jevil se měkkým a poddajným oproti soudruhům, o nichž věděl, že mu přátelsky a beze vší záludnosti jsou oddáni. Lze tedy říci, že se dával, ale jenom ve společenských věcech, svými důvěrnými přáteli ochotně i ovládati, aby nerušil solidarity a ducha pospolité, kamarádské kázně. On byl vždy dobrým a spolehlivým, ale nikoli podnikavým

soudruhem. Nekazil nikdy žádného žertu, žádné kratochvíle a nevymykal se z ničeho, co jsme sborově podnikali. Pro tyto svoje vlastnosti byl ode všech milován, ačkoli se stával pro svoje veliké dobráctví často terčem různých žertů; tyto žerty bývaly mu zpravidla milé, jenom když nebyly hloupé a když bylo vidět, že plynou toliko z překypující, bodré veselosti. Žerty s ostnem posměvačnosti nebo domýšlivé jízlivosti odmítal s rozhodností, jež nezřídka až překvapovala. O kom přesvědčen byl, že je mu věrně oddán, tomu dovoloval mnoho. Nejvíce snad mně a Františkovi Kráslovi, když jsme my dva zároveň s ním nějaký nevinně hloupý turnaj začínali. Krásl byl Čechovi jakousi komickou figurou, jejíž bezděčné projevy a pohyby často až k slzám jej rozesmály a proto asi propůjčoval se Čech nezřídka, když jsme mu — Krásl a já — navrhli, že s ním provedeme nějaký „grand-plaisir", našim nevinně bujným nápadům. Krásl, jemuž jsme již tehda obecně prorokovali, že se (svou pilností) stane proboštem a biskupem, kteréžto proroctví se do slova splnilo, vzbuzoval u mnohých z nás vůbec, skoro v každý čas, jakési bezděčné rozpoložení do žertů a tím více, když sám k nějakému šprýmu vyzýval. Já aspoň jsem takové jeho výzvě odolati nedovedl a když pak jsme my dva Čecha vyzvali, „Svatíček" ochotně se poddával. A tu tropívali jsme v polosvitu klášterních chodeb za hlasitého smíchu chlapecké hlouposti, nad nimiž se

každý srdečně rozesmál, kdo jen na okamžik je zahlédl. A to činili devatenáctiletí a dvacetiletí studenti, kteří jinak už mívali přísné rozhovory o Herderově „metakritice ku Kantově kritice čistého rozumu“, o Feuerbachově materialismu a Herbartově monismu, o pravosti či nepravosti Zpěvů Ossianových, Rukopisu královédvorského atd. atd.

Co se Rukopisu královédvorského týče, náležel Svatopluk Čech mezi — nevěřící. Na gymnasiu byl tehda R. K. arci ještě obligátní četbou jakožto dokument pravosti nade všechnu pochybnost povznešené, naše pak Květova „staročeská mluvnice“ měla R. K. za jeden z hlavních svých pramenů a pilířů; ale někteří z nás, zejména Svatopluk Čech, Otokar Hostinský, pisatel těchto řádků a snad jiní ještě septimáni a oktaváni považovali jej, nikoli snad na základě polemických spisů Dudíkových a Fejfalíkových, kterých jsme vůbec do podrobností ani neznali, nýbrž na základě vlastního uvažování a přemýšlení za apokryf, za padělek aspoň pokud se týče času nebo doby jeho vzniku. Nám zdál se již tehda celý myšlenkový proud, celý způsob vyjadřování citů a myšlenek, celý fond pojmů a celý, jak se říkalo, „světový názor“ těchto básní příliš vytříbeným, příliš vyspělým a jasným, příliš básnicky vybroušeným, příliš rafinovaným a moderním, aby mohl býti považován za emanaci, za plod nějakého i sebe vzdělanějšího ducha 12. nebo 13. století. Otázkou, kdo by asi mohl býti původcem bás-

ní R. K., hlavy jsme si ovšem nelámali zůstavujíce vyřízení této otázky budoucnosti. Hanku považovali jsme za neschopna takového díla, Lindova „Jaroslava" ani téhož básníka „Záři nad pohanstvem" jsme ještě neznali, Svoboda byl nám pouhým překladatelem R. K. a Jungmann patriarchou nade všechno podezření vyvýšeným. Že by R. K. byl museálním padělkem z počátku XIX. století, nepovažovali jsme za pravdě podobné, majíce spíše za možné, že nějaký básnicky velmi nadaný, klassicky vzdělaný, také západních literatur a staré češtiny znalý mnich nebo šlechtic některého dřívějšího věku básně ty z pouhé záliby v mluvě svých předků složil a spolu též napodobeným starým písmem sepsal. Leč to nebylo naší starostí, to bylo, jak jsme soudili, problémem budoucnosti.

Jak tedy praveno: v pravost R. K. jakožto básní ze 12. nebo 13. věku jsme nevěřili, ale jinak jsme si ho vážili. Básně a písně jeho se nám líbily a zejména Svatopluk Čech považoval je za velmi cenné. Na jeho podnět uspořádali jsme kterési letní soboty pod širým nebem melodramatické představení „Záboje, Slavoje a Luďka". Kollega náš Krámer, výtečný hudebník, později farář ve Mníšku, složil k básni té loutnový doprovod a Svatopluk Čech převzal hlavní part deklamace. Představení provedeno za přítomnosti snad celého konviktu v kotlině uprostřed seminářské zahrady a způsobilo mezi námi značnou

sensaci. Zejména Čechova deklamace učinila na nás mocný dojem svojí procítěnou vroucností.

Zdali potom kdy ještě Svatopluk Čech jako deklamator či recitator — mimo konvikt — vystoupil, není mi známo, pamatuji se však, že recitoval výborně. V konviktě pořádala se, jakožto elementární příprava pro úřad kazatelský, řečnická cvičení, která se konala vždy v sobotu po večeři. V rohu velké studovny stála kazatelně podobná tribuna a s této tribuny přednášívali jsme, jak na koho došlo, přede všemi kollegy, vicedirektorem a prefektem svobodně zvolené básně, samomluvy z klassických dramat starých i nových aneb úryvky z velkých, pro konvikt nezávadných politických řečí, česky, německy, latinsky nebo řecky, jak komu bylo libo. Pro tyto výstupy hleděl si každý, kdo jen trochu ctižádosti v sobě měl, vynajíti něco pěkného a tak vyvinulo se mezi námi — ale nikoli všemi — jakési ušlechtilé závodění. Kdo tohoto závodění se súčastnil, snažil se co nejvíce vyniknouti v tom nebo onom smyslu a směru. Největší rekord učinil za naší paměti Václav Bělohradský (jenž se stal po letech professorem české medicinské fakulty). Bělohradský byl rok za námi, ale ve své třídě prvním premiantem, ve všech předmětech stejně sběhlým. Byl to člověk velmi bodrý a hodný, pilný, rozumný a měl paměť, kterou jsme mu všichni záviděli. Jednoho zimního sobotního večera vystoupil Bělohradský na řeč-

niště a vyplnil sám celý pořad: přednesl z paměti, bez napovědy a všeliké pomůcky, přesně a bezvadně, celou Demosthenovu druhou řeč proti králi Filipovi — ve staré řečtině!.. Censorem a kritikem při těchto řečnických výstupech býval vicedirektor František Srdínko, jehož posudky a pokyny vynikaly neobyčejnou střízlivostí a jasností.

Kněz tento, který se po letech stal proboštem kapitoly ve Staré Boleslavi, zasluhuje, abych zde, vedle Svatopluka Čecha, o něm učinil bližší zmínku. Byltˇ on z představených našich jediným, který Čecha prohlédl a ocenil. „Svatíček knězem nebude", pravil nám kdysi o „velké procházce", jež skončila lehkou pitkou v restaurační zahradě v tehdejších Bubnech, „ku kněžství nemá vnitřního povolání, ale on je veliký talent, člověk Bohem nadaný, a může se státi kdysi chloubou českého Parnassu..." Vicedirektor Srdínko byl kněz osvícený, muž naprosto ctihodný a paedagog výtečný. Jakožto spoluředitel ústavů pro vzdělání katolického kněžstva a kněžského dorostu, musil ovšem činiti, co účel a řád ústavů těch mu ukládaly, ale on vykonával svůj úřad s láskou k podřízené sobě mládeži, s klidnou, vždy střízlivou rozvahou, s jemným taktem vzdělance a s mírnou shovívavostí mentora, jenž vidí do duší svých svěřenců. Nikdo z nás neslyšel od něho slova ukvapeného nebo příkrého; uznal-li za nutné, aby někoho pokáral, pokáral jej, ale tónem tak vlídným a spůsobem tak roz-

umným, že jsme celé to pokárání považovali jenom za vlídné poučení o tom, co činiti dovoleno jest a co dělat se nesmí. Trestů nemiloval ani při vážných přestupcích, když bylo patrno, že nevyplynuly ze zlé vůle nebo z nízkého smýšlení. Pisatel těchto řádků doznal toho na samu sobě v případu dosti křiklavém. Z jara roku tuším že 1865 propukl ostrý spor mezi vyššími ročníky konviktu a některým, neklame-li mne paměť, třetím ročníkem bohoslovců. Spor vznikl z velmi urážlivého chování se některých bohoslovců řečeného ročníku k nám a nabyl ostrosti tím, že valná část theologů zcela zjevně nám za pravdu dávala. Když rozčilení již několik dní trvalo a mezi námi myšlenka se ujímala, že by snad bylo dobře, kdybychom nějakým důrazným společným prohlášením své stanovisko vyznačili, umínil jsem si, že takovouto manifestaci sám za všecky provedu. Sepsal jsem tedy jakési pronunciamento, elegantní co do formy, ale co do obsahu tak řízné, že jsem z jeho „uveřejnění" bezpečně očekával účinek petardy, která vybuchnouti musí. Abych se pak ujistil, nechystám-li věc pošetilou, zasvětil jsem do svého záměru Václava Bělohradského, tedy jednoho z nejpořádnějších a nejloyálnějších konviktistů a ten úplně souhlasil. Smluvili jsme, že pronunciamento na příhodném místě vyvěsíme, ale že musí býti provolání opsáno tak, aby původce jeho nemohl býti vypátrán. Za tímto účelem požádal jsem kollegu Jana Vosku, pozdějšího

advokáta pražského, aby v příhodnou dobu ke mně do konviktu přišel a tam provolání pěkně mi opsal. Voska, jenž byl druhým předákem našeho ročníku, jehož písmo nikdo v semináři neznal, a jenž na našem ústavu nikterak nezávisel, přišel a zasednuv za naší velkou studovnou k prázdnému velkému umývadlu a tváře se, jakoby nějakou školní expliku si opisoval, zhotovil mi nikým nepovšimnut, markantně čitelný opis manifestu. Následujícího večera smluvili jsme s Bělohradským, že až v domě všechno usne, pronunciamento svoje v zahradě na některý strom přilepíme. Nevyžádavše si žádného dovolení zůstali jsme spolu „přes čas" vzhůru, na oko do pilného studia zabráni. Asi o půl dvanácté, když v celém domě dávno již hluboké ticho panovalo, přehodili jsme si přes ramena pláště ze společné šatny na chvilku vypůjčené — my sami jsme plášťů nenosili a neměli —, vtlačili si hluboko do čela měkké — také bez dovolení vypůjčené širáky a vzavše každý do ruky sklenici s uchem odebrali jsme se potichu dolů. Sklenice vzali jsme si na výpravu proto, abychom — kdyby nás někdo potkal — mohli říci, že jsme dostali z „toho dření" žízeň a že si jdeme na dvůr pro vodu. Šli jsme také skutečně napřed k pumpě a naplnivše si sklenice vrátili jsme se nazpět k zahradě. V rohu přízemního ochozu postavili jsme sklenice na zem a navlhčivše gumované rohy velkého archu s pronunciamentem přilepili jsme arch

na hladký peň rohového stromu tak, aby ráno zpozorován býti musil. Noc byla temná a jenom chvílemi, když oblaky se protrhaly, prosvítal upadající měsíc. Nepotkavše nikde nikoho a nezaslechnuvše také nikde žádného šramotu vrátili jsme se nahoru do druhého poschodí a odloživše své zakuklení odklidili jsme se co nejtišeji do svých dormitářů. Ráno, když theologové z ranní bohoslužby ochozem kolem zahrady k snídani se ubírali, petarda vybuchla. Pronunciamento způsobilo mezi bohoslovci velkou sensaci a v celém domě nebývalý rozruch. Nastalo velkolepé vyšetřování a pátrání po původci této v semináři neslýchané výtržnosti, ale všechno úsilí v tom směru bylo marné: neobjevena žádná stopa ba ani nejmenší známka, jež by na nějakou stopu vedla. V alumnatě i v konviktě nemluvilo se o ničem jiném, než o pronunciamentu a marném dosud úsilí zahájené inkvisice. Druhého dne svolal nás po obědě ředitel dr. Tersch do velké studovny a ohlásil nám s nejpřísnější vážností a jménem Jeho Milosti pana světícího biskupa Krejčího jakožto kuratora ústavu, že bude každý desátý konviktista vyloučen a odstraněn, jestliže vinník do čtyřiadvacíti hodin sám se nepřihlásí. To učinilo na mne a Bělohradského jakýsi dojem. Dopustit, aby nevinní za náš čin pykali snad krutě — na své poměry — bylo by nečestné a zbabělé, ale dáti se zastrašit a potom snad všelijak pokutovat na pouhou a snad jenom planou hrozbu, bylo by hlou-

pé... proto rozhodli jsme se po delším uvažování, že necháme událostem volný průběh a že se přihlásíme teprve, kdyby někteří kolegové naši skutečně za nás byli vyloučeni. Tu však, zrovna než uplynula lhůta ředitelem prohlášená, stala se věc překvapující a sensační. Vracejíce se po 12. hodině z gymnasia byli jsme na chodbách vítáni slovy: „Už ho mají!" Na moji otázku, koho že mají, odpověděl mi známý bohoslovec: „Nu — pisatele manifestu!" — „A kdo je to?" tázal jsem se s líčeným klidem. — „To budete koukat, až uslyšíte — Janků je to!" zvolal bohoslovec a kvapě dále doložil ještě: „Ano Janků, sám se udal!" — Ačkoli se mne věc blíže dotýkala, než kohokoli jiného, musil jsem se té zprávě zasmáti — tedy nikoli já — Janků to udělal! A on se sám udal!... Po chvilce napadlo mi, že si ten bohoslovec asi udělal ze mne krvavý žert a že snad přece pravda vyšla na jevo, ale sotva že jsem vkročil do studovny, zvěstováno mi se všech stran „Už ho mají! Janků je to! Sám se přihlásil!"

Teď nebylo již pochybnosti a my s Bělohradským ocitnuvše se na okamžik o samotě pravili jsme si: „To je přece fraškovitá zápletka! Celá věc musí propadnouti posměchu — Janků nemůže se přece vážně za neznámého pachatele obětovat — to bude jistě zase nějaký jeho vtip..."

Janků — nynější hlavní farář u sv. Jindřicha v Praze a tehda, tuším bohoslovec I. ročníku — byl v semináři znám jakožto

výtečný humorista a neobyčejně vtipný člověk, jenž si málo kterou událost dal ujíti, aby ji nepožehl svým často velmi žíravým vtipem. Jeho břitkým nápadům a satyrickým šlehům jsme vždy jasně rozuměli, ale co by tento jeho nejnovější „tric“ znamenal a za účel měl, já a Bělohradský dlouho marně jsme hádali. Zatím provedeno s přihlásivším se provinilcem obšírné vyšetřování a když toto jaksi nesouhlasilo, vykonána zkouška písmem: Janků musil napsati několik vět, jež mu z pronunciamenta byly diktovány a tu ukázalo se nad slunce jasněji, že on vyvěšený plakát žádným způsobem nepsal. Vůbec vyšlo z celého šetření najevo, že Janků v provedené výtržnosti žádného účastenství míti ani nemohl. On obdržel ostrou důtku a přijal ji s patrným uspokojením. Když pak byl dodatečně tázán, proč celou tu mezihru spůsobil, odpověděl: „Chtěl jsem zabránit, aby konvikt byl decimován . . .“ k čemuž prý vicedirektor Srdínko prohodil: „To bylo zbytečné! Hrozba vyloučením každého desátého konviktisty byla jenom nátlakem na vinníka, aby se kajicně přihlásil, její provedení však bylo by krutým bezprávím na nevinných a toho nemohl přece nikdo očekávati — od nás!‘ — Teprve dlouho, dlouho po tom, když celá věc dávno již zapomenuta byla, seznal jsem, že vicedirektor Srdínko tehdá určitě věděl, kdo pronunciamento vyvěsil: oné noci bolely ho zuby a on nemoha spáti přistoupil k oknu a hleděl do temna zahrady. Tu pak, když měsíc

z mraků se vybíral, spatřil dva mladíky v pláštích, ani na strom u loubí plakát jakýsi nalepují a když pak ti dva odcházeli, dopadla na jich tváře plná zář měsíce. Pater Srdínko zachoval se však, jako měsíc v národním popěvku ... „on všecko ví, však nic nepoví." Všichni tehdejší konviktisté zachovali místořediteli Srdínkovi zajisté vděčnou paměť. Také Svatopluk Čech vzpomínal, když jsme o minulých věcech si povídali, tohoto bývalého svého představeného vždy s láskou a plným uznáním jeho dobrých vlastností.

Před touto odbočkou vypravoval jsem o řečnických cvičeních v konviktě. Některé z těchto výstupů utkvěly mi navždy v paměti, na příklad řeč, kterou si Frant. Janků jako oktaván sestavil a pak velmi působivě pronesl na théma „Nigra sum, sed formosa — černá jsem, ale krásná jsem!" Svatopluk Čech docílil rok na to velkého úspěchu přednesem jakési, „Svatebním košilím", nebo Bürgerově „Lenoře" podobné ballady, kterouž si byl sám dle polského originálu brillantně zpracoval. Tou dobou byl totiž Svatopluk Čech již zručným veršovcem. Tážete se, kdy že začal Čech básně psáti? Pokud se pamatuju, začal si s verši pohrávati již ve čtvrté třídě gymnasia, ale tehdá ještě nepatrně. V páté třídě již tu a tam vážně leccos veršovaného překládal, ba nacházeli jsme již občas v jeho školním denníku nějaký epigram a v sextě bylo již známo, že Svatopluk „básní". Verše z té doby přišly nepochybně

všechny na zmar a nepamatuji se již ani, jakého druhu byly. V sedmé třídě gymnasia považoval jsem už Čecha za skutečného básníka a chránil jsem se ho v básnění rušit. Tou dobou psal už Čech básně z neodolatelného vnitřního popudu. Jako dnes vidím v duchu Čecha, kterak v odlehlé chodbě bývalého jezovitského kláštera u vysokého okna se školní knihou stával, jakoby do studia hluboce byl pohřížen, ale zatím v mysli verše skládal a je pak do vázaného zápisníku pevnou, ba skoro lze říci těžkou rukou zanášel. Svatopluk Čech psával totiž dokud na gymnasiu byl, stojatým písmem, jehož jednotlivé písmeny energicky na papír kreslil, ba — když tužky užíval — zrovna do papíru ryl; teprve na universitě, když psaní přednášek rychlejší methody nutně vyžadovalo, odložil těžké, ozdobné stojaté písmo a osvojil si pak už provždy známé písmo ležaté a lehké. S jeho svolením a leckdy i proti jeho vůli čítal jsem Čechovy tehdejší básnické práce, jež asi ponejvíce neukončeny zůstaly, a býval jsem jimi opravdu nadšen. S otevřeností, kterouž mi matka příroda snad neblahým dala údělem, hlásal jsem již tehda mezi kollegy v semináři, že dělá Čech lepší básně, než se často v našich časopisech otiskují. Byl jsem tedy již tehda pro Čecha jako básníka nejenom velmi zaujat, nýbrž také — jak se říkalo — předpojat a zůstal jsem takto předpojatým, až moje předpojetí v české veřejnosti obecným míněním se stalo.

O králi houslistů — Ferdinandu Laubovi.

Tři čtvrtiny roku 1866 byly vyplněny předehrou k válce Rakouska s Pruskem, válkou samou a následovavší pak pruskou okupací.

Ještě za okupace ujednal jsem s tehdejším slavným virtuosem-houstistou a nedávno jmenovaným profesorem houslové hry na nové moskevské konservatoři hudby, Ferdinandem Laubem, jenž byl dobrým známým mého bratra Ferdinanda, že odjedu s jeho rodinou do Moskvy a stanu se tam vychovatelem jeho dětí.

Asi 4. nebo 5. října odejel jsem pak — ztráviv několik dní ve Volovicích u Kralup na statku Laubova tchána, Františka Mareše, s paní Annou Laubovou a jejími třemi dětmi přes Berlín do staré carské residence na řece Moskvě.

To byl můj první a hned velký krok do světa. K Laubově rodině připojil jsem se jenom z touhy, abych se podíval do ciziny, ježto jsem jinak neměl naděje, dostati se i jen za hranice naší vlasti. Ba i po železné dráze jel jsem poprve, ubíraje se přes Kralupy do Vo-

lovic k Laubovům — dříve díval jsem se toliko s obdivem a z uctivé jen vzdálenosti na jezdící lokomotivy a vlaky. Pro mne a moje cestování byly do té doby jenom ovesnářské vozy venkovské, dostavníky a nejvýše ještě poštovní rychlík s vytrubujícím postillonem; na další nějakou cestu, než z Vlašimě do Prahy a nazpět nebylo pro nedostatek peněz ani pomyšlení. Chopil jsem se tedy s chutí příležitosti, kterou mi dohodil bratr Ferdinand a učinil jsem s Laubem úmluvu.

Ferdinand Laub odebral se do Moskvy dříve než jeho rodina, jednak aby byl při zahájení školního roku přítomen, jednak aby dal zaříditi svůj byt, najatý na Tverském boulevardu, v domě smírčího soudce Pukalova, při čemž mu byl horlivě nápomocen cellista Denis, Francouz v Moskvě usazený.

Laub byl tehda na vrcholu svojí umělecké dráhy a lze říci také — umělecké slávy. Byl ještě mlád a pln síly, svěžesti a ušlechtilé ctižádosti.

Laub byl člověk povahy živé a vznětlivé, což do jisté míry překvapovalo, poněvadž byl rusovlasý, tedy blondýn a postavy poněkud zavalité. Jeho živou letoru vysvětlovali jsme si všichni jakousi nervosností, jež u virtuosů nebývá zjevem vzácným. Laub měl vysoké čelo, šedé oči, hleděl skrze brejle, holil si tehdá tvář až na malou „kozí bradičku" s krátkým knírem. Měl vzezření professora. Byl muž rozhodně hezký, ač nikoli veliký. Po stránce duševní byl celkem prostomyslný,

v leckterém ohledu prostě naivní, ačkoli od malička svět dobře znal a jeho požitkům nikterak se nevyhýbal. Byl celkem muž příjemný, milý, ačkoli působením svého zaměstnání trochu nervosní a popudlivý. Základním rysem jeho povahy byla dobrota a nenucená upřímnost, také přímost. Miloval prostý domácí život, žert a družné veselí. Když housle odložil a na své umění pozapomněl, stával se buršikosním a někdy až dětinsky rozmarným: škádlil se dovádivě s psíkem, honil své děti po pokojích a hrával si s nimi i po podlaze. Rád vídal hosty a dbal o dobrou kuchyň. Kdo blíže jej pozoroval, seznal záhy, že se Laub klonil ke snivému dumání, že však předmětem jeho dum a snění bylo jenom umění, že se mysl jeho zabývala snad jenom — houslemi, zvláštnostmi hry houslové a interpretací skladeb pro housle a nástroje smyčcové. Tedy muzikant opravdu tělem i duší, houslista každým dechem a celou duší.

Ježto pak hudba a vysoké umění houslové od mládí veškeru jeho mysl zabíraly a plnily, nebyl Laub pro ostatní věci, zejména pro věci učené valně vnímavým. Zejména pro učení se jazykům neměl zvláštního nadání ani potřebné trpělivosti. Kromě mateřského jazyka ovládal jenom němčinu, která mu hned jako hochovi byla vpravena, a lišil se tím značně od ostatních virtuosů, kteří buď s ním na témž učilišti působili, nebo v jeho domácnosti se scházeli, aneb i přátelským svazkem s ním byli spojeni. Při vyučování na

konservatoři vypomáhal si češtinou a tehdejší ředitel moskevské konservatoře Mikuláš Rubinštein pravil mi kdysi: „Laub nám počeští pomalu celou konservatoř — se svými žáky mluví jenom po česku a chce, aby také professoři a assistenti česky rozumněli"..... Laub cítil ovšem živě, že by bylo žádoucno, aby si vycvičil jazyk také v ruštině, a pozval si našeho krajana a přehorlivého slavistu Františka Jezberu — na Rusi „Feodora Ivanoviče" — aby ho v ruštině poněkud cvičil. Stalo se tak, ale věc šla velmi ztuha a myslím, že se Laub nikdy ruštině nenaučil. Snad jenom, pokud jí pro svoje žáky potřeboval, ale těm stačilo vidět a slyšet, jak Laub co hrál — řeč byla věcí vedlejší.

Laub toužil stále, aby nalezl nadaného a pilného žáka, na nějž by celé svoje umění a celou „duší" své mistrné hry přenesl, žáka, v němž by on sám jaksi dále žil a působil. Pokud vím, zůstalo jeho přání nesplněno. Z houslistů, jež znám, je Laubovi co do způsobu hry a interpretace skladeb — nejbližší František Ondříček. Laub byl jako houslista veleduch, ale také umělec nad míru pilný. Hrával a cvičil každého dne několik hodin, a když jsem se ho tázal, proč se ještě tak namáhá, když už dosáhl snad vrcholu vší virtuosity, zasmál se, jakoby mne litoval a odpověděl pak vážně: „Jak přestanu se cvičit a dále zdokonalovat, hned bude hrát někdo lépe než já, a to nechci!" Na Laubovi seznal jsem teprve, jakou práci stojí — i při největším

nadání — virtuosem se stát, a jakou neochabující námahu, na získané výši se udržet.

Nezapomenutelným stalo se mi, jak se Laub připravoval na provedení Moliquova koncertu do A mol. Tuto skladbu hrál už před tím v Paříži, v Londýně a v Berlíně a nyní, po několika letech zvolil si ji opět pro veliký „Koncert invalidů", to jest pro koncert, jejž generální gubernator moskevský rok co rok pořádati dával ve prospěch vojenských invalidů. V tomto koncertě vystupovali a účinkovali vždy všichni velcí virtuosové, kteří tou dobou v Moskvě se produkovali — bylo prý to jejich povinností — a proto byl průběh tohoto koncertu vždy kulminací celého koncertního období a největší událostí saisony. Začínal v 9 hodin a končil mezi 1. a 2. hodinou s půlnoci. Laub byl také vyzván, aby v koncertě pro invalidy činně se súčastnil. zvolil si řečený Moliquův koncert do A moll a začal se na tuto produkci připravovati. A jak! Celých šest neděl hrával jej kus po kuse, když rodinu ke spaní ulehla, až hluboko do noci. Laubův pokoj byl od ložnice a dětského pokoje tak vzdálen, že jeho noční hra rodinu příliš nerušila, ale můj pokojík sousedil přímo s ním a mně neušel ani jediný tón, dokud mne po půl noci nepřemohlo spaní. Zpočátku nemohl a nechtěl jsem spáti, dokud Laub cvičil, ale později uvykal jsem zvolna a nekonečné opakování některých míst koncertu, pasáží nebo frází připadalo mi posléz jako skutečná a snad zbytečná „trýzeň." Kouře a

čta učené spisy ruské prodělával jsem v duchu celou tu Laubovu „torturu", jak jsem to noční studium nazýval. Několikráte přišel Laub ke mně, buď aby si na chvíli oddychl aneb aby si ze mne udělal kus obecenstva. „Poslechněte", pravil, „zahraju Vám několikerým způsobem toto místo z koncertu, jejž znovu studuju, dejte pozor a řekněte mi pak, který způsob se vám nejlépe líbí." Potom vzal housle pod bradu a chodě po mém pokojíku semo tamo, hrál nevelikou řadu taktů vždy znovu, ale pokaždé docela jinak, tak že jsem užasl nad obdivuhodnou jeho vynalézavostí v technice i výrazu. Totéž místo, ale pokaždé jiná barva, jiný charakter, jiný lesk, jiný dojem... „Tak který způsob se vám líbí nejlépe?" otázal se Laub na konec. „Jak jste to hrál po druhé", odpověděl jsem určitě a rozhodně. Laub plácl mne přes rameno a zvolal: „Je vidět, že jste z muzikantské rodiny" — tak se to líbí nejlépe i mně a tak se to asi bude líbit nejlépe vůbec. Tak to také budu hrát". Když nadešel den koncertu, Laub celý den už houslí se ani nedotekl. Večer pak odejela jeho rodina do velkého divadla, kdež koncert pro invalidy se konal, ale já musil jsem zůstati s Laubem doma. „Na mne dojde až po jedenácté hodině", pravil mi, „nechci nic jiného slyšet a jak své číslo odehraju, pojedeme spolu hned zase domů." Hráli jsme tedy v šachy nebo jsme si všelicos povídali, až byly tři čtvrtě na jedenáctou. Pak oblékli jsme rychle kožichy, Laub

vzal uzamčenou skříňku s houslemi, podíval se, má-li klíček od ní ve vestě a šli jsme na dvůr, kdež sáně už čekaly. Usedli jsme do nich. Já vzal jsem úslužně Laubovi z rukou skříňku s houslemi a držel jsem ji. „Dejte mi pozor na ty housle", napomínal Laub starostlivě; „dejte si ji mezi kolena a sevřete kolena pevně, ať vám nevypadnou!" — „Buďte bez starostí, ani se nehnou!" odpověděl jsem a Laub se odmlčel. Ale za chvíli zvolal zase nervosně: „Dejte sem ty housle! Vy jste zamyšlený člověk a zrovna dnes byl by pro mne veliký malheur, kdybych musel hrát na jiné." To pověděv, vyrval mi skříňku, postavil si ji mezi kolena a držel ji ještě oběma rukama. Proč se bál Laub tak velice o svoje „skripky" (skripky zovou se po rusku housle)? Protože měl nástroj neobyčejně vzácný: pravé Stradivárky nejlepší jakosti a přeskvostného tónu. Kromě těchto měl Laub ještě jedny staré italské housle od Quarneriho, poněkud větší, ale na tyto hrával jenom zřídka a nemnoho. (V Ottově naučném slovníku se praví, že tyto druhé housle byly od Amatiho, ale Laub sám je prohlašoval — bez jakékoliv pochybnosti za dílo Quaernerovo.)

Do divadla přijeli jsme zrovna včas — za chvíli Laub vystoupil. Přišel a zvítězil! Zvítězil nade všemi virtuosy a stal se hrdinou toho slavného večera. Nikdy před tím a nikdy po tom neuslyšel jsem hry tak krásné, úchvatné, povznášející a opojné — a přece znal jsem už celý ten Moliquův koncert takt za

taktem, jak jej Laub doma studoval. Byl bych jej dovedl snad zpaměti hvízdat, a přece slyšel jsem teď cosi zcela nového, cosi nevystihle krásného. Podobně bylo asi také celému obecenstvu, neboť jako na povel pozdvihl se celý parter a po něm všechno posluchačstvo v lóžích a propukli v jásot, že celé obrovské divadlo se otřásalo. Jásot trval a bouřil neochabující silou, až nový koncertista vystoupil. Laubův triumf byl dokonalý, ba lze říci nezměrný.

Když se byl Laub v šatně od košile převlékl a náležitě ochladil, vsedli jsme do saní a jeli jsme domů. Stradivárky vzal jsem zase já mezi kolena a Laub už mi je nechal. Nemluvě ani slůvka, hleděl upiatě do jasné, mrazivé noci, jakoby v myšlenkách daleko za Moskvou se toulal, a neslyšel, co jsem mu říkal. Jeli jsme tedy mlčky tichými již ulicemi. Ale pojednou plácl mne Laub přes stehno a zvolal vesele: „Ať to tak někdo po mně zahraje!"

Myslím, že Moliquův A moll koncert už nikdy tak nebyl sehrán. Nemluvím o technice — technika samotna mi nikterak neimponuje — mluvím o tom, co virtuos, co umělec do skladby vloží, co v ní objeví, co z ní, abych tak řekl, vytepe, vycítí a vypěje, jak ji pronikne, prodchne, a procítí, jak ji svým srdcem oživí a svým duchem ozáří... Opojné kouzlo, jež z Laubovy hry vanulo, plynulo odtud, že Laub hrál s velikým intellektem a vroucím, jemným, veskrze zdravým citem.

Nikoli neprávem říkali hudebníci, že Laubovy housle zpívají — to nebylo mrtvé dřevo, to byl nástroj živý, to byla část Laubovy bytosti, to byl hlásný orgán jeho duše.

Po skončeném koncertu sešli se — až na Olle Bulla — všichni velcí umělci, kteří v koncertu pro invalidy spoluúčinkovali, v Laubově bytu a všichni vzdávali Laubovi hold nadšený a opravdu nelíčený, tvrdíce jednomyslně, že Laub toho večera překonal všechny houslisty i — sama sebe. Proslulý houslista Wieniawski opakoval několikráte. „Nikdy bych si nebyl pomyslil, že je možno z Moliquova A mol koncertu vytvořiti tak grandiosní produkci!" Po straně pak vykládal, že si Laub pro tuto skladbu vynalezl a sestrojil zcela novou techniku, tak že se v jeho hře objevily zcela nové pojetí a zcela nový způsob hry... Tu teprve jsem pochopil, proč Laub tak dlouho studoval skladbu, kterou snad dávno již znal zpaměti.

Nezapomenutelnými zůstaly mi také „komorní hry" Laubova kvarteta. K těmto koncertům konaly se zkoušky v Laubově salonu a já býval jsem jejich neunavným posluchačem — v nejpohodlnější posici: s cigaretou v ústech na své posteli. Nechal jsem prostě otevřeny dvéře svého pokojíku a neušel mi ani jediný tón. Vedle znamenité souhry byly hlavní parádou tohoto kvarteta Laubovy housle a cello nedávno teprv zesnulého proslulého cellisty Coossmanna. Na Laubovy komorní večery chodili hudební labužníci z celé

Moskvy, platíce za sedadla ceny zrovna královské — však to také byl požitek opravdu královský! Laub býval často zván do večerních zábav moskevských magnátů a „velkých kupců" ruských společně se svojí chotí Annou, jež vynikala krásou i duchem a také pěveckým uměním. Nezřídka byl povolán také do Petrohradu k carovi, následníkovi nebo k některému velkému knížeti na soirée;

Zvláštní zjevem byly v Laubově domácnosti dvě „hodiny", jediné dvě soukromé „hodiny", jež Laub dával: přijížděli totiž k němu ve svých ekypážích dvě tehdejší lékařské celebrity ruské, aby se učily hře na housle, dva staří už pánové generál Varviňskij, tou dobou rektor moskevské university a generál Davydov, universitní professor a bývalý rektor. Oba tyto pány okouzlila Laubova hra tak, že chtěli z ní aspoň nějaký zlomek si urvati, což arci byla touha rovněž tak ctihodná jako — marná. Laub se tomu smál, ale tak proslulým osobnostem odříci s to nebyl. Kdyby byly tyto excellence o 50 nebo 40 let mladší bývaly, mohl v některé z nich Laub nalézti povolaného žáka, po němž marně toužil.

V Laubově domácnosti scházeli se — zváni nezváni — všichni v Moskvě žijící, nebo do Moskvy přibylí velcí hudebníci a také někteří ruští učenci a čelnější moskevští Čecho-

vé — tak že jsme mívali velmi často hosty a hostiny, hostiny buď připravené anebo na rychlo uspořádané, ale vždy dobré, příjemné a veselé. Laubova domácnost byla vůbec „dům" velmi pohostinný a proto od hudebních umělců hojně navštěvována. Náhodou byli totiž snad všichni tou dobou v Moskvě usazení virtuosové — „staří mládenci", někteří arci ještě v nejlepších letech bezděčného panictví.

Při návštěvách těchto celebrit hudebního světa oné doby stávalo se obyčejně zcela bezděky, že provedeny skvostné koncerty, v nichž charakter umělců a jejich individuálnost lépe vynikaly, než v produkcích veřejně provedených. Nejčastěji navštěvovali Laubovu domácnost Mikuláš Rubinštein, bratří Wieniawští, Antonín Door, Coossmann, Čajkovský, Antonín Rubinštein, Pyšna, Ryba, Král a Denis. Také jiné, světové celebrity, jež do Moskvy přijížděly koncertovat, neopomenuly skoro nikdy Laubovi v jeho bytě čest prokázali, jako Hektor Berlioz, Fr. Liszt, Dreyschock atd.

Když hudební večírky jenom v důvěrnějším kruhu zůstávaly, rozložil Laub po hře ve svém pokoji stůl se zeleným suknem a pak se hrálo v karty — obyčejně „stukulka" — někdy až do časných ranních hodin. Laub a Mikuláš Rubinštein vždycky prohrávali, ale nepozbývali proto nikdy růžového rozmaru.

Při večeřích a nahodilých schůzích toho druhu bývala paní Anna Laubová, jakožto duchaplná, dokonalá salonní dáma, hostitelkou nad míru líbeznou. Chloubou rodiny pak byla nejstarší dceruška Laubova, krásná zlatovlasá Isabella, nyní vdova po Laubově nástupci v Moskvě, našem rodáku prof. Janu Hřímalém.

Laub byl houslista svého druhu jediný. Jiní virtuosové hrají třebas po desíti letech tutéž koncertní skladbu, jak jste je slyšeli hrát poprve, vše bývá u nich přesně, jako na stroji vypočteno. Ale Laub, ačkoli hrál nade všechno pomyšlení solidně, byl přece ve hře volný, jako vítr; on hrál tutéž věc pokaždé jinak a vždy úchvatněji. Od hrál svobodně, jako pták zpívá, ale jeho celá duše vnikala do houslí a ty ožily pak a pěly jako samy, zpívaly tak krásně, že srdce plesalo a člověk jemnějším sluchem nadaný těmi božskými zvuky okouzlen v učiněný zázrak věřil.

Laubův život byl rychlý, leskuplný, ale také krátký, jako vzlet meteoru. Narodil se 10. ledna 1832 v Praze na Újezdě v čísle 31. V šestém roce věku svého hrál (dne 26. listopadu 1838) už veřejně Beriotovy variace E dur v hostinci „u Doušů". Dvě leta na to koncertoval již veřejně, jako hošík osmiletý. V devátém roce obdržel dovolení, aby koncertoval kdekoli v Rakousku; koncertoval pak po českých městech a na Moravě. V letech 1843—1846 navštěvoval pražskou konservatoř. Již jako devítiletý hoch vyslechl

z úst nejznámějšího tehda virtuosa na housle Olle-Bulla věštbu, že se stane slavným světoznámým umělcem, jako 15letý mladík byl engažován ve Vídni jako divadelní solista, ve svém 17. roce jmenován již komorním virtuosem J. V. císaře Františka Josefa, v devatenáctém roce (r. 1851) prohlášen byl v Anglii za prvního virtuosa na housle, ve 24. roce zvítězil i na pevnině nad mistrem Vieuxtempsem, v šestadvacátém roce věku svého zastínil naprosto Olle-Bulla, proroka své slávy, spěchal pak řadu let po Evropě od triumfu k triumfu, stal se komorním virtuosem krále pruského a vévody výmarského a stanul ve svém 34. roce na vrcholu své slávy jako profesor a koncertní mistr carské konservatoře v Moskvě, zemřel pak dne 18. března 1875 jsa obecně uznaným „králem houslistů" v Griesu u Bolzana.

Jako zářící, nádherná raketa vzlétl svým geniem a uměním do výše, zasvítil oslňujícím leskem nad obzorem hudebního světa jako hvězda první velikosti a ztráven vlastním ohněm shasl v nejlepším lesku jako fantóm noci čarovné.

S elegickým citem vzpomínám Ferdinanda Lauba, jeho života a jeho umění — také proto, že připoutal osud k době jeho největší slávy nejzajímavější dobu mého života.

Moje literární začátky.

Když jsem roku 1866 po skončené válce rakousko-pruské v měsíci říjnu do Moskvy zavítal, učinil na mne nezvyklý obraz tohoto zvláštního, naprosto svérázného a pro člověka ze západní Evropy opravdu podivného města takový dojem, že jsem záhy pojal úmysl, vylíčiti je českému čtenářstvu co možná barvitě ve feuilletonu některého pražského časopisu. Pomýšlel jsem především na „Národní Listy". Ale tou dobou začala se již pořádati proslulá nebo pověstná národopisná výstava moskevská z r. 1867 a já byl jsem pořádajícím komitétem (výborem císařské společnosti přátel věd přírodních) vyzván, abych o této výstavě psal do „Národních Listů" a vynasnažil se získati tento — tehdá ještě silně polonofilský — denník, aby otevřel sloupce své aspoň objektivně psaným článkům o chystané výstavě a jejím účelu vědeckém. Já znaje tehdejší, Rusku nevalně příznivé smýšlení redakce „Národních Listů" pochyboval jsem, že by moje dopisy o této výstavě došly milosti v „Růžové ulici", ale uposlechl jsem přece a ejhle: „Národní Listy" uveřejnily skutečně hned oba první moje dopisy. Se-

škrtaly je ovšem v rukopise zcela nemilosrdně, ale pevnost byla ztečena a později psal jsem o výstavě už zcela volně — rukopis můj chodil do tiskárny bez všelikých škrtů a oprav. Tak stal jsem se novinářským ochotníkem.

Za takového stavu věcí musil jsem pro svoje líčení Moskvy hledati časopis jiný a tu ovšem napadly mi ihned drem. Eduardem Grégrem vydávané a Vítězslavem Hálkem redigované „Květy". Hálka jsem neznal, ale ovšem Eduarda Grégra a takž zaslal jsem tomuto na ukázku první článek a dostal jsem ihned odpověď, abych psal dále, že budou líčení má ochotně otiskována. To byl začátek mého literárního břidilství. „Moskva v obrazech" byla moje do belletrie spadající prvotina.

Vrátiv se roku 1867 z Moskvy, abych se dostavil k vojenskému odvodu, docházel jsem s dalšími rukopisy do redakce „Květů" a „Národních Listů" a tu vyzval mne dr. Eduard Grégr, abych mu napsal pro „Matici lidu" knihu o Rusku, populární a co možná zajímavou. Mládí činilo mne smělým a já jsem té — pro studenta lichotivé — výzvy uposlechl. Nemaje beztoho peněz, abych po příkladu mnohých kollegů večery trávil v hostincích nebo kavárnách, dal jsem se do práce a psával jsem večer při mizerné olejové lampě nebo jediné svíčce všelicos o Rusku a ruském lidu a když toho bylo napsáno asi na šest nebo osm dvojitých tiskových archů, dal jsem to-

mu hrdý název „Život na Rusi" — a první moje kniha byla hotova. „Matice lidu" tiskla tehda svoje knížky nákladem více než dvacíti tisíc exemplářů a platila skvělé honoráře — za dvojitý arch malého formátu až i 70 zlatých, dle jakosti spisu; za „Život na Rusi" obdržel jsem, neklame-li mne paměť, po 50 zlatých za arch, honorář tedy, o jakém jsem potom už nikdy se neodvážil ani sníti. A to bylo roku 1868! Asi po roce překvapil mne pak pan Jan Otto, tehdejší účetní Grégrovy tiskárny, nynější proslulý nakladatel a president Živnostenské banky, přípisem, ve kterém mi oznamoval, že byl „Život na Rusi" vytištěn ve druhém vydání a, že mám tedy připravený nový honorář, polovici honoráře prvního.

Před tím ještě — totiž než „Život na Rusi" ve druhém vydání vyšel — pojal dr. Eduard Grégr úmysl, vydati v „Matici lidu" v neurčitých lhůtách řadu populárních spisů o národech méně dosud známých, hlavně afrických a asijských a vyzval mne, abych mu napsal pro začátek dle nejnovějších výzkumů knihu o národech jižní Afriky. Tato část „černého dílu světa" byla tehda cílem četných učených cestovatelů a vědeckých výzkumných výprav a proto předmětem obecné pozornosti všech přátel zeměpisu a s ním spojeného národopisu. Jižní Afrika se tehda vědecky teprv objevovala. Dle četných zpráv takovýchto výprav sepsal jsem tedy populární spis „Národové jižní Afriky", ale dílo

bylo dle uznání Eduarda Grégra pro „Matici lidu" příliš obšírné a on seškrtal je na šest tiskových archů, což bylo tak nemilosrdným zkomolením celé mojí práce, že jsem k ní dále ani hlásiti se nechtěl. A takž vyšel spis jako na zapřenou, místo plného jména s pouhou šifrou: S. B. H. Ani později jsem se k této knize nikdy nehlásil. Honorář jsem arci přijal a jsem nucen doznati, že ukončil jsem svoje studia z toho, co mi „Matice lidu" dvakráte dala vydělat.

Než ještě „Život na Rusi" tiskem vyšel, vykonána v Praze, r. 1868 o sv. Janě Nepomuckém nedostižně velkolepá a krásná slavnost položení základního kamene k Národnímu divadlu a Hálek vyzval mne, abych mu o jejím průběhu něco napsal do „Květů", by také zde památka té velké události v našem národním životě byla nějak zachycena. Psal jsem mu tedy po několik týdnů drobná, uhlazená líčení svatojanských festivit a docházel jsem s těmi „obrázky" každého pondělku nebo úterku do redakce. Hálek nechtěl totiž míti „toho" příliš mnoho najednou. V té době udělal jsem pak, bezděky téměř, první krok do novellistiky.

Ve velmi nudných přednáškách jistého professora na universitě pražské napadlo mi, abych napsal novellu čili povídku, jejíhož hrdinu jsem si v myšlenkách vypracoval jako zvláštní, zajímavý charakter. A začal jsem ji vskutku také psáti. Věze po uši dosud v klassicismu let gymnasijních nadepsal jsem

ji „Jupiter Felix" — dnes napsal bych prostě „Jiří Šťastný" — a maje první kapitolu hotovu a krasopisně opsánu odevzdal jsem rukopis Hálkovi s prosbou, aby si ten začátek přečetl a mně pak řekl, zda-li by neměl chuť či zájem, čísti dále. Spekulace má byla takováto: vzbudí-li první kapitola mé novelly v Hálkovi interes, aby dále četl, je začátek šťastný a — „dobrý začátek, půl díla hotovo"; nevzbudí-li v něm žádného zájmu, je celá věc planá a nebudu se jí dále obírat.

Za týden přinesl jsem nový objednaný obrázek ze svatojanských slavností. Hálek přijal jej s obvyklou bodrou, jadrnou vlídností a začal se mnou o čemsi jiném mluviti. Již chtěl jsem se optati, zda-li přečetl začátek mojí povídky a co mu asi říká, ale v tom podíval jsem se — docela maně — na koš s odhozenými papíry, stojící vedle Hálkova stolu a tam spatřil jsem svůj kaligraficky vyhotovený vzácný rukopis, pod hrdým titulem „Jupiter Felix". Za takových okolností bylo by holou zbytečností bývalo, ještě se ptáti — rukopis v redaktorově koši na papír, to mluví samo za sebe, jak se tehda v novinách říkalo. S opovržením odvrátil jsem se od svého vlastního nezdařeného plodu a slíbiv Hálkovi, že napíšu ještě závěrečný článek o slavnosti Národního divadla, odešel jsem, pokořen, ale na své hrdosti nikterak nezlomen do písárny, kdež mi pan Jan Otto vlídně a ochotně, jako vždy, vyplatil honorář za článečky ve „Květech" uveřejněné. Na svoji novellu jsem dále

již nemyslil a prodlením času zapomněl jsem na ni docela.

Tu, krátce před koncem roku, přistoupil ke mně v čítárně tehdejšího velkého studentského střediska, Akademického čtenářského spolku dr. Jaroslav Goll, nynější dvorní rada a universitní professor a pravil se zvláštním úsměvem: „Tak vy jste se dal mezi novelisty?" Na můj dotaz, co tím chce říci, odpověděl Goll vesele: „Vždyť máte ve „Květech" začátek povídky s plným svým jménem!"... Vyhledal jsem si rychle právě vyšlé číslo „Květů" a užasl jsem: skutečně byla tam otištěna celá první část novelly „Jupiter Felix", kterou jsem už dávno považoval za zničenu. A co více ještě — na konci bylo vytištěno v závorkách „Dokončení"! .... Hrozné slovo! Dokončení — a už jenom jedno číslo „Květů" do konce ročníku! Jak je možno dokončiti hned druhou kapitolou povídku, která měla vyplniti celou knihu?

„To má Hálek asi hroznou nouzi o práci, když vybírá z koše na papír dříve odhozené rukopisy a dává je nedokončené do tisku!" zvolal jsem odhodiv zlostně „Květy" mezi noviny. Goll, jenž byl Hálkův dobrý přítel a upřímný ctitel, radil mi ironicky: „Víte co? Potrestejte Hálka: dělejte, jako byste o ničem nevěděl — co si teď počne bez ukončeného rukopisu!" ... Nějakou chvíli měl jsem chuť, Gollovy rady uposlechnouti, ale pak začal jsem se báti literární ostudy, že jsem něco začal, ale nedovedl ukončit — a rozběhl jsem se do Růžové ulice, kdež byla tehda

knihtiskárna dra. Ed. Grégra s redakcí „Květů" vedle pisárny a v prvním patře redakce „Národních Listů". Hálek sedě klidně u svého psacího stolu vyslechl bez nejmenšího pohnutí moji žalobu a pravil svým obvyklým dobráckým způsobem: „Nu, tak co? Místo novelly o 25ti kapitolách napíšete arabesku o dvou číslech. Dříve smyšlený děj nechte stranou a napište jen nějaké vhodné dokončení k tomu, co už je vytištěno. Pomyslete si, že je to nějaký domácí úkol, nějaká písemní zkouška — ke všemu se dá napsat nějaký konec! Tak jděte domů a hned po obědě se do toho dejte!" — Nebylo zbytí. „Jupitera" bylo nutno nějak dopsati a já jsem jej také dopsal, ale neptejte se, jak! Jistá stará římská kritika končí sentencí: „Amfora coepit institui currente rota — cur urceus exit? — Umělá konvice se začala dělat, když kámen kroužil — proč vychází z kola jenom hrnec?" ... Ten můj „hrnec" měl na svědomí Hálek, ale on ho nikdy netížil.

V bývalé redakci „Národních Listů“.

Kdybych uměl po akademicku malovat, vyobrazil bych řadu snímků ze svojí dosud živé paměti, jak se v redakci „Národních Listů“ pracovalo a žilo, když jsem se jejich stálým spolupracovníkem stal, a dle těchto obrázků dal bych zhotoviti zase fotografické snímky pro nejmodernější biograf . . . obecenstvo pobavilo by se zajisté skvostně, vidouc v živých obrazech působiti v tajemné tehda ještě kuchyni veřejného mínění muže, kteří se stali namnoze legendárními osobnostmi našeho národního a politického života: Sladkovského, Julia Grégra, Nerudu, Hálka, Baráka, Vincence Vávru, Kodyma a jiné. Avšak nejenom širší obecenstvo, také nynější spisovatelé a žurnalisté zahleděli by se s mocně upiatým zájmem a jistě také s nemalým vzrušením citu do tehdejší laboratoře, v níž vyrábělo se světlo a teplo, světlo pro hlavy a teplo pro srdce českého lidu a z níž vycházely výrobky, které se staly fundamentem všeho téměř, oč nynější národní a kulturní život se opírá . . . Však netřeba ani věc tak široce pojímati — obecnou pozornost upoutal by zajisté mocně živý obraz, v němž

by viděti bylo, jak se tehdá — řekněme před šestačtyřicíti lety — české noviny dělaly.

Od té doby se v žurnalistice naší a v žurnalismu vůbec mnoho změnilo — k lepšímu a také k horšímu, jak by na velké řadě momentů lze bylo dokázati. Avšak o tom nebudiž zde řeči. Jdeť o pouhou vzpomínku a při té není třeba kritisovati ani minulost ani přítomnost.

Když se pisatel těchto řádků žurnalistou učinil, byl žurnalismus ještě v obecné a veliké vážnosti. Noviny, to jest o politických věcech s jakousi volností pojednávající časopisy, byly u nás ještě novinkou, kteréž si každý skutečně a upřímně vážil. V době absolutismu žádných českých novin nebylo, proto značilo založení a vydávání novin našemu lidu novou dobu, začátek svobodné éry a konstitučního života, začátek občansky důstojné a svéprávné existence. K novému — politickému — životu povolaný lid český uznával s povděkem, že jsou noviny jeho školou, jeho výchovnou a v boji za národní práva jeho řídícím štábem; proto považoval je za svoje co den hlásané evangelium, za svoji živou, národní bibli, za regulativ svého citu a smýšlení, za dobou diktovaný zákonník svého jednání a konání. Žurnalisty pak, kteří tyto noviny psali, svůj talent službě národa věnovali, svoji kariéru obecnému dobru obětovali a s nasazením osobní bezpečnosti za práva svého lidu v boj se dali, považovali, ba prohlašovali vroucně rozpoložení našinci za „svoje

apoštoly", za svoje myslící hlavy, za svoje učitele a vůdce. Tak bylo při založení „Národních Listů" a tak bylo ještě, když dr. Julius Grégr pisatele těchto řádků do svojí redakce povolal. Tehda bylo pro mladého idealistu lákavým a svůdným, když mu nobile guardia národních apoštolů kynula, aby do jejího řádu vstoupil a také tím státi se vynasnažil, čím už byli jeho starší členové... Což byla kariéra, což bylo výnosné postavení a čím byl všechen blahobyt oproti zásluhám získaným o vlast, oproti zlatým ostruhám, dobytým v boji za právo a pravdu, oproti lásce a vděčnosti českého lidu... „Časové, Čechové, jak se měníte!"

Ano, mnoho se od té doby změnilo, v žurnalismu samém i v jeho poměru k národu. Nevzbudí-li na příklad u čtenáře usměv jakési dobromyslné útrpnosti, sdělím-li, že měl při mém vstupu do redakce „Národních Listů" dr. Karel Sladkovský, zakladatel a vůdce národní strany svobodomyslné, jakožto hlavní a stálý spolupracovník těchto novin měsíčního platu — 100 zlatých, Jan Neruda, geniální feuilletonista a choragos nové české literatury — 80 zlatých, a tak dále sestupem níže. Na váhu padá zde ovšem okolnost, že bylo tehda mnohem laciněji, než nyní, a že tedy tehdejší malé gáže mnohem více vydávaly, než tytéž obnosy vydávají v době přítomné, ale proto přece lze říci, že byly příjmy tehdejších apoštolů národního ruchu skutečně také apoštolské. Avšak otázka důchodová byla v těch

dobách nadšeného rozmachu docela vedlejší a spisovatelé, žurnalisté, poslanci a umělci zaujímali již pro svoje povolání či pro svoji působnost v české společnosti vynikající místo čestné. Dlužno však doložiti, že byly tehdáž esprit de corps, duch stavu, sebeúcta a vážnost k vlastnímu „apoštolskému" povolání v těchto kruzích mocně napiaty a že mužové tohoto povolání pečlivě dbalí byli, aby svoje čestné místo také opravdu čestně zaujímali, což arci také zase k jejich reputaci valně přispívalo.

Za takovýchto okolností byli spolupracovníci „Národních Listů" osobnostmi vysoce váženými, zejména ti mezi nimi, kteří obestřeni byli nimbem roku 1848 a gloriolou politického mučenictví. Od splynutí „Hlasu" s „Národními Listy" r. 1865 byl dr. Karel Sladkovský vedle dra Julia Grégra hlavou redakce těchto novin a jejím předním zástupcem. Avšak autorita dra. Sladkovského nezakládala se ani tak na jeho zvláštním snad žurnalistickém nadání, a na jeho novinářské hbitosti nebo zručnosti, nýbrž spíše na jeho silném, solidně pracujícím rozumu, na jeho klidné, chladné rozvaze, na jeho stálosti v přesvědčení a na jeho železné důslednosti, slovem na jeho zrovna obdivuhodně pevném charakteru. Sladkovský byl co do povahy, jak Francouzové říkají, rocher de bronze, bronzová skála. Pevný, tuhý, ale také těžký! Novinářem moderního způsobu, to jest: bleskově chápajícím, rychle do všeho se vpra-

cujícím, lehce a hbitě pracujícím, snadno, hladce nebo dokonce hravě stylisujícím, nikterak nebyl. On myslil zvolna, ale jasně, neukvapoval se nikdy v úsudku, ale činil závěry naprosto bezpečné. My mladší říkali jsme o něm, že píše pomalu, těžce a tvrdě.

Redakce „Národních Listů" měla v Růžové ulici, v domě 1416 tři pokoje. Z chodby vcházelo se do prostřední jízby, ve kteréž nebylo nic, než toliko u průčelní stěny mezi dvěma okny, etažérka na rukopisy — to byla předsíň, přijímací komnata a hovorna; na levo byl velký pokoj se stoly a psacími pulty pro resoristy čili redaktory stálých rubrik a na pravo od prázdné komnaty úzký pokojík pro pisatele úvodních článků a redaktora feuilletonu, či vlastně jenom pro Sladkovského a Nerudu, neboť Julius Grégr psával ve svém bytě a kdo ještě článek psáti měl, psal jej buď doma nebo v redakční sborovně. Dr. Julius Grégr měl byt v sousedním domě, avšak spojil jej s dovolením domácích pánů s redakcí tím způsobem, že si dal prolomiti dvéře ze svojí pracovny do pokojíku, v němž psávali Sladkovský a Neruda. Z tohoto pokojíku šlo se do chefova kabinetu v sousedním domě dolů po třech stupních.

Když Sladkovský úvodní článek psal, byl v řečeném úzkém, ale dosti dlouhém pokojíku zpravidla sám. — Neruda nechtěl ho svojí přítomností rušit. Pamatuji se velmi živě, jak Sladkovský pracoval: kouřil prudce a zahalen dýmem ze svých — vždy dobrých — ci-

gar, přecházel těžkými kroky semo tamo podél pokoje, až celý odstavec v hlavě složil: pak usedl ke stolku a napsal těžkým markantním písmem celou periodu na papír. Písmo Sladkovského bylo — jak jsem již naznačil — markantní, ale již za dob jeho plné síly třaslavé, což prý bylo následkem jeho vazby z roku 1848. Když jsem do redakce „Národních Listů" vstoupil, byl Sladkovský ještě muž statný, složitý, s černým vlasem a černým knírem a já vida tuto imposantní postavu v hlubokém zamyšlení prudce přecházeti v aromatickém modrém dýmu, pociťoval jsem k ní a k její tvorbě jakýsi zrovna posvátný respekt. Mně připadal vůbec Sladkovský jako člověk jiného rázu, než my ostatní, jako jedinec jiného plemene, jiného původu, jiné rasy. Nikdy dosud neuviděl a neseznal jsem člověka, který svojí postavou, svojí řečí a svojí povahou na Sladkovského připomínal. Na mne činil Sladkovský dojem rytíře v těžkém brnění, jedoucím na těžkém, holštýnském hřebci. Jeho hlava a tvrdě výrazná tvář jevily — dokud byl Sladkovský zdráv — zvláštní, nepopíratelnou mužskou krásu a jsem jist, že vznětlivé dámy s velikou zálibou k němu vzhlížely, ačkoli nebyl Sladkovský nikterak podoben k hladkým, k eleganci schylným mužským typům, kterým se v obecném životě kvapně říká „hezký člověk" nebo „krasavec".

Sladkovský zjednával si všude respekt a vynikající vliv nejen svojí výmluvností, jež

byla jadrná a řízná, ale jaksi klasicky vážná a pádná, nýbrž také a snad ještě více svojí osobností, které se právem mohlo říkat fascinující a posléz také vlastností, že neměl žádných ambicí, že nikdy nemyslil na žádné hodnosti, na žádný zisk a žádný prospěch. Sladkovský byl zkrátka řečeno, osobností, jež sama sebou již v každé společnosti a v každém pracovním sboru vymáhala primát aneb aspoň místo, jež primátu váhu drželo. Proto nebylo téměř ani možno, aby byl trvale a v klidném souladu působil v jednom pracovním nebo poradním kollegiu s drem. Františkem Palackým nebo s drem. Františkem L. Riegrem, kteří jakožto národní dynastové předem již všude primát zaujímali, vrchní velení vykonávati zvyklí byli, subordinaci ode všech požadovali a při tom jakožto přísní konservativci ve mnohých věcech přímým opakem Sladkovského byli.

Sladkovský přestal pravidelně do „Národních Listů" psáti, když zahájena byla veliká akce o vyrovnání s českým národem povoláním hr. Hohenwarta, ale zůstal členem redakce. Jeho působení v národním politickém areopagu uznal dr. Julius Grégr za tak důležité, že ho kollegiálně zbavil povinnosti pravidelného psaní úvodních článků a politických úvah vůbec. V úradách, jaké stanovisko by „Národní Listy" v různých otázkách politického a hospodářského ruchu zaujímati měly, měl Sladkovský ovšem závažné slovo, ačkoli

faktické rozhodování dr. Julius Grégr ve všech případech sobě samu vyhrazoval.

Sladkovský byl člověk naprosto svérázný a již proto zajímavý. V pozdějších letech stal se v nejednom směru pedantem a podivínem, zejména když v druhé polovici let sedmdesátých pojal myšlenku, že požívání masa je nerozumné, nepřirozené a lidskému zdraví škodlivé a když chtěje zlepšiti svůj zdravotní stav stal se zásadním vegetariánem. Ale nedosti na tom: on stal se fanatikem vegetarismu a horlil proti požívání „mrchovin" — jak masu říkal — s missionářskou zrovna horlivostí kde jen se mu k tomu naskytla příležitost. Také ovšem v „Národních Listech". Zde snažil se ostře a křiklavě psanými články přesvědčiti co možná nejširší kruhy o škodlivosti a nepříslušnosti všelikého „masožraní" a zošklivíti jim co nejvíce maso jako potravu vůbec. Při tom užíval příkladů, slov a obrazů tak působivých a silných, že se lidem slabšího žaludku dělalo zle při četbě těch vegetárských epištol. Jako horlitel pro výhradné požívání krmí rostlinných byl nesnášeliv a odmítal všeliký kompromis. Požívání masa bylo mu skoro totéž, jako kanibalství, což nás mladší a v přírodních vědách obeznalejší arci jenom obveselovalo. Ale běda bylo tomu z nás, který se odvážil učiniti nějaký vtip na výstřední vegetárství! Železná výmluvnost Karla Sladkovského a jeho neúprosná, ač leckdy vadná logika dopadala tvrdými ranami na naši ubohou lebku. To stá-

valo se velmi často Vincenci Vávrovi, jenž byl přece vrstevník Karla Sladkovského a jeho soudruh v utrpení po letech 1848 a 1849. Vincenc Vávra čili — jak jsme my mladší říkali — „starý Vávra", na rozdíl od jeho mladšího bratra Emanuela, také našeho kollegy, byl co do povahy pravý opak Karla Sladkovského: malý, zavalitý mužík lehké živé letory, nepokojný, lomozivý, křiklavý a — veliký břichopásek. Nebyl-li mezi nimi tuze vážný hovor politický, dostávali se ti dva zpravidla do sebe, zvláště od té doby co Sladkovský začal horliti pro vegetarství, jež bylo Vávrovi hrůzou spustošení, pravá abominatio desolationis. Což nám mladším dělalo velkou švandu, ježto Sladkovský užíval oproti Vávrovi slov velmi „massivních". Uvedu jenom jediný příklad.

Na podzim roku 1875 shromáždili jsme se v sobotu o poledni v přední redakční síni (v domě „u zlaté lodi" v Marianské ulici) k redakční poradě. Ježto pak Julius Grégr měl jakousi neodbytnou návštěvu, musili jsme čekat. Tu vešla do redakce mladá prodavačka jablek a někdo udělal návrh, abychom jí celý zbytek zboží rozebrali. Návrh byl ochotně přijat a za chvíli seděli jsme podél dlouhého stolu majíce každý před sebou několik jablek a začali jsme jablka loupat a jísti. V tom otevřely se dvéře a do síně vstoupil Sladkovský. Vávra, jakmile ho spatřil, zvolal vesele, ostrým tenorovým hlasem: „To máš Karlíčku, radost, jak tu pěkně po vegetársku

chrupáme jablíčka! Co?" Ale Sladkovský odsekl mu nevrle, drsným barytonem: „Jaká pak radost? Z tebe nejmenší: svině sežere, kde co najde!" My propukli jsme ve hlučný, homerický chechtot a Sladkovský se po delší době zase jednou pousmál.

* * *

Stůl v řečeném podlouhlém pokoji, u něhož dosud Sladkovský svoje obrněné články psával, zaujal pisatel těchto řádků, když mu byl dr. Julius Grégr po bitvě u Sedanu přidělil pořádání zpráv z francouzsko-německého bojiště a psaní situačních přehledů válečných čili líčení stavu věcí na poli bitevním a postupu strategických operací obou bojujících armád. Tato práce zaměstnávala mne co den do 1. až do 2. hodiny s půlnoci, ježto bylo nutno, měniti neb doplňovati často již vysázený text dle posledních došlých telegramů. Můj stůl nalézal se u zdi blíže okna, tak že mi světlo na papír dopadalo s levé strany. U protější strany stál, ale k oknu obrácen stůl Nerudův, tak že Neruda při psaní okem na ulici dívati se mohl. Při práci seděl jsem tedy zády obrácen kolmo k Nerudovu pravému boku a neviděl jsem ho.

Zde psával Neruda často svoje duchaplné causerie pro feuilleton, zpravidla svoje klassické divadelní referáty a vždycky svoje kratinké, jako brillanty jiskrné, pikantní a ponejvíce veselé drobnůstky z divadelního života, kterýmž dal jméno „Theatralia". Neruda se-

děl při psaní téměř nehybně, hleděl upjatě na papír nebo chvilkami oknem do prázdna a kouřil stále viržinky. S počátku, než jsem uvykl, vyrušovalo mne z práce časté a prudké plácnutí čehosi o zem, zrovna za mými zády — to odhazoval Neruda energicky spodní polovice viržinek, jež mu při práci a nachýlené hlavě zamokaly. Takovýchto půlek leželo vedle něho na zemi, než feuilleton nebo divadelní referát napsal, vždy aspoň pět nebo šest. Někdy zasmál se Neruda při práci hlasitě a sdělil mi pak, co mu zvláště veselého bylo napadlo a co pro veřejnost se nehodilo. Svoje nedostižné, čistě literární črty, kresby a malby dělal Neruda doma v „nerušeném" tichu svého mládeneckého pokoje a dodělával v redakci časem jenom konce, když totiž doufal, že mu večer, po delší přestávce a změně místa napadne nějaký „lepší" závěrek.

S železnou pravidelností navštěvoval Neruda redakci mezi 11. a 12. hodinou. Usedl k prostřednímu velkému stolu a poručil si vždy žertovným tónem: „Ať se mi předloží všechny pražské, francouzské a německé noviny!" Této výzvě bylo obyčejně někým z kollegů přiměřeně veselým spůsobem vyhověno a okamžitě téměř měl Neruda před sebou haldu různých časopisů. On přebíral je zvolna, ale přeletoval rychle jejich obsah hledaje zručným okem, kde by co bylo zvláště zajímavého nebo pozoruhodného. Přehlédnuté časopisy skládal pak pečlivě a kladl je přesně na sebe, čině při tom dojem člověka až pe-

dantsky pořádného, přísně akuratního. Potom následovalo několik otázek, co je kde nového, trochu osobních nebo povšechných žertů a Neruda se opět poroučel, volaje s ironickým úsměvem: „Tak s Bohem, děťátka!"... Někdy byl Neruda více do řeči rozpoložen a pak svedena břitká kritická a s druhé strany obranná seč o tom, co v „Národních Listech" bylo napsáno nebo zamlčeno a co Neruda s omluvou „Když jsme tak holky mezi sebou" kousavým, ba leckdy i jedovatým vtipem potíral. Ale to ovšem jenom, aby nescházela ani „domácí kritika" anebo prostě, aby se uplatnilo několik vtipů. Neruda potřeboval totiž stále něco, na čem by svůj vtip mohl brousit, a když tato potřeba se ohlásila, nebylo mu, jak se říká, nic svatého. Nejzajímavější seče bývaly, když se „dostali do sebe" Neruda a Julius Grégr. Náš tehdejší chef byl totiž někdy v tak dobré míře a v tak veselém rozpoložení, že začal útočit na „Hanziho", jenž přece byl vtipem a sarkasmem jako ježek bodlinami kolkolem obrněn, rozmarnými glossami nebo kritickými pichy. „Hanzi" ovšem nebyl z těch lidí, kteří by někomu něco smlčeli a takž strhla se blýskavá hádka, při kteréž — za stálého smíchu duelantů, sekundantů a „přísedících nebo přístojících" posluchačů — redakčním vzduchem lítaly drobounké, duhově svítící badges pršky nejjemnějších — jedů, ale často také hlučné rány — papírových bouchaček. Potom rozešlo se všechno vesele k obědům.

Mne komandoval Neruda po několika takovýchto sečích, abych s ním šel obědvat na Střelecký ostrov, kdež tehda paní Justová s výtečnou kuchyní vévodila nebo k Lötschovi -- to byla znamenitá zahradní restaurace na Příkopech, na místě, kde nyní Kolovratův palác stojí a vzadu Piskáčkův restaurant se nalézá — pokračoval ještě cestou ve svojí obraně proti „Julkovým" nájezdům a zasedl pak s největší chutí ke kulatému stolu, u kterého již seděli: Sladkovský, assekurační vrchní inspektor Déč, ředitel banky „Praha" Svoboda, účetní rada Jindřich Šmíd, „odvodňovací inženýr" Václavík, „před nímž se všechna bahna v zemích koruny české třásla", dr. hrabě Václav Kounic a Josef Sládek. Mezi Nerudou a mnou, o němž se říkalo, že náležím ke chvostu, jejž Neruda za sebou vláčí, byla taková sympatie, že jsme vždy totéž jídali — já k vůli němu a oba k vůli tomu, že nám to nejlépe chutnalo.

Dopolední hodiny v redakci byly tehda vůbec dobou pro orientování se, pro výměnu myšlenek, kritiku všeho, co toho dne bylo vytištěno a pro přípravu k odpolední nebo večerní práci. Odpoledního vydání čili večerníku tehda nebylo; jenom za francouzsko-německé války vydávali jsme po poledni a časem také ještě odpoledne zvláštní letákovou přílohu „Telegraf" s nejnovějšími, stručnými zprávami z bojiště. Tohoto „Telegrafu" zachoval se sotva asi kde nějaký výtisk, ačkoli jsme ho tiskli 20 až 30 tisíc exemplářů, arci

jenom pro Prahu. — Před 10. hodinou se do r. 1882 málo kdo ze členů v redakci objevil; před tou dobou dostavovali se jenom ti, kdož majíce toho dne mimo redakci nějaký úkol, pro instrukce si přicházeli. Tehda spávali žurnalisté vůbec déle, než nyní, protože bylo povinností a z části také jenom zvykem čili módou, psáti pozdě večer. Pošty s novinami a korrespondencemi přicházely mnohem později, než nyní: porýnská čili francouzská, severoněmecká a belgická (tehda velice důležitá) k 8. hodině a nejdůležitější, vídeňská, teprve k 10. hodině, kdežto nyní vídeňský rychlovlak s novinami již před třetí hodinou odpolední do Františkova nádraží vbíhá. Následkem toho chodívali jsme my, kteří také ještě večerní vídeňské pošty používati jsme musili, skoro každého dne — na vyplnění prázdné doby redakční — do divadla a vraceli se po skončeném představení, velmi často však, ne-li obyčejně, před posledním jednáním zase do práce. Tak stalo se, že na příklad pisatel těchto řádků nikdy neviděl nebo neslyšel posledního aktu několika velkých oper, jejichž první jednání třeba několiksetkráte si byl poslechl — Fausta, Hugenottů, Roberta ďábla, Orfea a Eurydiky a jiných.

Pozdě večer nebývali nikdy v redakci Vítězslav Hálek, Josef Barák a Vincenc Vávra.

Hálek v redakci vůbec nikdy nepsal, ačkoli redakci pilně navštěvoval a v ní ode všech rád viděn byl. On pro redakční práci prostě

— nebyl. Když r. 1872 dr. Eduard Grégr nebo vlastně dr. Julius Grégr obrázkový týdenník „Květy" (jehož stálý schodek Juliovi Grégrovi na obtíž připadal) nucen byl zastaviti, povolán Hálek, dosavadní redaktor „Květů", z přízemí do prvního poschodí, do redakce „Národních Listů". Dr. Julius Grégr, jehož zvláštním miláčkem Vítězslav Hálek byl, pravil mu po kamarádsku: „Tak, Viktore, vyber si, co u nás chceš dělat. Ale moc si toho pro začátek neber." Hálek odpověděl, že by snad mohl zase, jako na počátku „Národních Listů", psáti divadelní referáty a literární kritiky, jež se dají psáti doma. Ale na to nebylo ani pomyšlení, ježto zde veslo třímal Neruda, s nímž se nedalo zahrávat. Dr. Grégr učinil ještě několik pokusů, aby se ukázalo, má-li snad Hálek pro nějaký určitý obor speciální nadání, ale bez úspěchu: Hálek pro vlastní denní, redakční práci žurnalistickou ani chuti ani smyslu neměl a takž nezbylo, než uložiti mu psaní volných črt a rozprav pro feuilleton. Neruda, jakožto redaktor feuilletonu, nebyl tím valně potěšen a neschvaloval zejména, že byly Hálkovi vyhrazeny určité dni; stanovení určitých dnů pro nějakého přispěvatele považoval Neruda vůbec za překážku vhodného rozvrhu a programově účelného střídání feuilletonové látky, ale smířil se na konec s faktem a škody z toho nebylo znamenati žádné. Poměr mezi Nerudou a Hálkem byl vůbec zvláštní. Veřejnost považovala je za jakési literární blížence, za Dioskury, kteří druh bez

druha pracovati nedovedou. Ale to byla mýlka! Neruda a Hálek různili se velmi a velice svými povahami a také literární vkus a směr každého z nich byl jiný. Společným bylo jenom jejich moderní, novodobé a osvícené nazírání na svět a umění. Jinak byly to individuality ostře vyvinuté a rázově od sebe docela odlišné. Hálek byl vtělená dobromyslnost, jadrná bodrost, prostota a přímost. Neruda byl zase při vší bonhomii a družnosti duch stále kritisující, jako lučavka analysující, do vtipu a sarkasmu vždy rozpoložený. U něho byl od kousavé satiry k slzám citového vzrušení často jediný jen krok. Hálek mu byl příliš nehybným, příliš sousedským, příliš lokálním, což bylo pochopitelno u muže Nerudovy přirozenosti a literární výchovy, jež byla, abych tak řekl, světová, germánsky-francouzská. Neruda a Hálek považováni za jakési redakční souhvězdí, za srostlou literární firmu proto, že redigovali spolu časopisy „Rodinnou kroniku" od r. 1863—64. „Květy" od roku 1865—1866 a „Lumír" r. 1873, ale — jak vidno — jejich společné podniky neměly štěstí a jejich společné redigování nemělo nikdy dlouhého trvání: u „Rodinné kroniky" rok, u „Květů" také rok a u (nově založeného) „Lumíra" jenom asi čtvrt léta. Hálek a Neruda se prostě k sobě nehodili a přece považují se společně za zakladatele našeho novodobého básnictví. Proč, je předmětem literárně historických úvah a nikoli těchto vzpomínek.

K populárním spolupracovníkům „Národních Listů" a lze říci k nejpopulárnějším z nich náležel Josef Barák. To byl muž, nepravím zneuznaný, ale nepochopený, naprosto nepochopený. Barák byl idealista nejvyššího druhu, idealista ve smýšlení, cítění i jednání; on byl člověk zkušený a mnoho zkoušený, ale proto přece optimista až skoro naivní. Nadání měl značné, ale tomuto talentu vadila bezměrná skromnost, zdrželivost a spokojivost. Barák považoval sama sebe a byl také obecně považován za radikála, ale také to byla mýlka, on byl radikálem jenom v idealismu, v čiré theorii, radikálem v dobromyslné poctivosti a neměl s tím, co nyní se radikalismem nazývá, ani nejvzdálenější podobnosti. Pevný v přesvědčení a snad i tvrdý v zásadách, byl Barák jemný, uhlazený a šetrný v praxi, to jest v tom, co psal, co jako řečník veřejně hlásal a o čem v kruhu svých stoupenců přednášel. On byl člověk statečný, neoblomný, a žádným svodům nepřístupný, ale jinak učiněná vlídnost, dobrota a úslužnost. Jeho obětavost neznala mezí — on obětoval sebe sama, svoji sílu i svoje zdraví svým ideálům. Nejvydatnějším působištěm jeho — mimo redakci — bylo šíření vlasteneckého ducha, politického vzdělání a pokročilého smýšlení ve studentstvu a ve mladších vrstvách živnostnictva, tedy ve spolcích a stavovských sdruženích. Zde byl neúnavným přednášečem a lze říci — apoštolem liberálního vlasteneckého vyznání. Jeho obětavost šla při

tom tak daleko, že přednášíval o vážných věcech na příklad i ve schůzích číšníků, kteří teprve po skončeném obchodě, tedy až po půlnoci, shromažďovati se mohli. Konati přednášky o jedné, o druhé hodině s půlnoci — k tomu je potřebí velkého sebezapření a veliké — lásky k věci, veliké lásky k lidu! Vedle toho byl Barák také vždy ochotným rádcem a pomocníkem všech, kdož k němu důvěru měli, a těch byly legie. Velmi mnozí, kteří nyní v naší národní společnosti vynikající místa zaujímají, vzpomínají zajisté s vděčností svého někdejšího otcovského přítele Baráka, těšíce se hojně z toho, co on z nich udělal. V žurnalistice učinil se Barák nejvíce známým, jakožto majitel, vydavatel a redaktor „Svobody", časopisu, jenž v týdenních lhůtách vycházel a sám „radikálním" se nazýval. Ale to byl radikalismus podávaný v hedvábných rukavičkách a na stříbrném podnosu, leč při tom arci plný ostře broušených jehel i hrotů. Barákův radikalism čelil hlavně proti politické reakci, proti zpátečnické praxi všech veřejných institucí a zřízení, jakož i proti všem zjevným i skrytým snahám nepřátelským našemu národnímu ruchu a lidovému hnutí vůbec. Vedle toho nabíral Barák také na svoje jehly přehmaty ultramontánních přepjatců a zjevy obmezeného šosáctví, jež bujelo za jeho doby ještě tu a tam dosti nápadně. Ale při tom všem byl Barák až úzkostlivě bedliv pravdy a zavrhoval naprosto lež i stranické zbarvování fakt, jakožto pomůcku

propagandy a boje. Věc sama, čistá, ryzí zásada a myšlenka musily svou vlastní hodnotou a silou působit a boj nesměl u Baráka nikdy nikomu, ani největšímu odpůrci působiti křivdu.

A navzdor tomu všemu — nikoli jenom přes to všechno — byl Barák od svých odpůrců rozkřičen jako sám červený postrach, jako nebezpečný demagog a svůdce mládeže. Následkem toho měli četní pánové z tábora klerikálního a konservativního o Barákovi představu zrovna hroznou a byli pak svrchovaně překvapeni, když se s ním náhodou — neznajíce ho — setkali a bezděky seznámili. Shledali opak toho, co o něm slýchali aneb i četli.

Barák byl jedním z nejstřídmějších a nejstřízlivějších lidí, které jsem kdy seznal. On byl „starý mládenec" a musil se tedy pohybovati v kavárnách a hostincích, kdež pilně čítal a také část svého poslání vykonával; ale jemu bylo trýzní, byl-li někdy nucen vypíti ještě — druhou sklenici piva. A přece byl rozhlášen — za pijáka! On byl pijákem, ale vody a bílé kávy. Lihoviny byly mu hrůzou a postrachem.

Josef Barák byl dlouhá léta zodpovědným redaktorem „Národních Listů" a při tom redaktorem denních zpráv, jakož i s odborem tím spojených rubrik. K této funkci hodil se výborně pro své styky a jakožto důkladný znalec místních poměrů. V redakci pracoval vždy tiše, skoro zamlkle, ale nevyhýbal se ani

veselým hovorům, ve kterých se súčastňoval svým obvyklým něžným způsobem. Byl to muž nadmíru šlechetný a proto také obecně milovaný. Dr. Karel Sladkovský a dr. Julius Grégr byli jeho nejdůvěrnějšími přáteli.

— — — — — — — — — — — — — — —

Další líčení povah a osobností z tehdejší redakce „Národních Listů" nutno odkázati na místo jiné. Vzpomenul jsem zde jenom osobností z našeho bývalého kollegia nejznámějších. V době, do níž toto vypravování spadá, byla při „Národních Listech" zaměstnána celá galerie zajímavých osobností, velmi různých co do povah, ale stejných v jednom, řekl bych základním rysu vrozeného charakteru: všichni byli idealisté a všichni byli osobně milí, družní, kamarádští. Příslušnost k redakci a práci při tomto podniku činily velmi příjemnými nenucená kollegiálnost, jejímž hlavním představitelem byl sám chef závodu, dr. Julius Grégr, a zvláštní, vzácný téměř duch pospolitosti, jakož i znamenitý soulad charakterů. Kdo z mladých lidí tehda do redakčního ensemblu „Nár. Listů" vstoupil, cítil se mile povzneseným a cítil se šťastným, i když práce leckdy byla tuhá a méně příjemna. Tento krásný „redakční duch", jejž snad doba sama zrodila — ale o nějž také dr. Julius Grégr bedlivě pečoval jednak výběrem osobností, jež si do svého štábu povolával, jednak svým vlastním skvělým příkladem — tento krásný redakční kruh očaroval a okouzlil tak mnohého, jenž toliko na čas, na roz-

šíření svých vědomostí do redakce byl vstoupil, že zůstal a žurnalistou z povolání se stal a že i ti, kteří působením jiných vlivů tuto dráhu zase opustili, potom vždy s radostí vzpomínali a někteří dosud vzpomínají dob, kdy v redakci „Národních Listů" pracovali v kruhu starších i mladších, ale vesměs dobrých, upřímných přátel.

Z první doby nového „Lumíru.“

Když koncem roku 1872 dr. Eduard Grégr vydávání illustrovaného týdenníku „Květy", jejichž redaktorem byl Vítězslav Hálek, zastavil, odevzdav svoje abonnenty illustrovanému týdenníku „Světozor", nastala v literatuře, jak se tehdy říkalo, citelná mezera. To jest: širší obecenstvo té mezery čili ztráty necítilo, ale cítili ji někteří spisovatelé a kandidáti spisovatelství, kteří se k tehdejší moderně hlásili a v Nerudovi svého vůdce, v Hálkovi pak předního repraesentanta novodobého směru viděli. Časopis, jehož neredigovali buď Neruda nebo Hálek anebo Neruda a Hálek společně, nebyl těmto literátům a novicům časopisem přesně „literárním", t. j. časopisem, kterýž by pěstoval a podněcoval literární tvorbu moderní, tvorbu s rozšířeným světovým hlediskem a názorem. „Světozor" pokládali tito spisovatelé a kadeti spíše za jakési illustrované noviny, jejichž dalekými a vysokými vzory byly „Leipziger Illustrierte Zeitung" nebo „London News". Proto vznikla v literárním a uměleckém kroužku, jenž kolem Nerudy jako kolem svého slunce se otáčel, ihned po zaniknutí Hálkových „Květů"

myšlenka, aby Neruda založil časopis nový, ryze literární, bez nákladného zatížení jakýmikoli obrázky. Přesněji řečeno, vznikla a byla pronesena tato myšlenka v Nerudově večerní společnosti, která se tehdy co den scházela v plzeňské pivnici „U Ježíška" ve Spálené ulici a jejímiž stálými členy byli: dr. Miroslav Krajník, dr. Ladislav Quis, Josef Sládek, dr. Ant. Zeman (Antal Stašek), redaktor „Politiky" Peneke, spolupracovník „Pokroku" a spisovatel Ant. Sokol, Bedřich Smetana, operní pěvec Josef Lev, knihkupec Ferd. Dattel, notář dr. Jan Strakatý, pisatel těchto řádků, malíř Waldhauser a lektor František Brábek, občasnými pak návštěvovateli architekti Zítek, Tesař, Mocker, spisovatelé Alfred Waldau a Fr. Zákreis, herci František Kolár, Jindřich Bittner, Polák atd.

Zde tedy pronášeno a opakováno přání, aby založen byl ryze literární, neillustrovaný týdenník, až se konečně Neruda odhodlal, že časopis takový začne vydávati. V dalších rozpravách bylo navrženo a přijato, aby Neruda co do jména vzkřísil bývalý Mikovcův „Lumír". Nám ovšem tanulo tehdy na mysli, aby Neruda sám takový časopis vydával a redigoval, ale Neruda, jenž do podniku sice chuť měl, ale sobě samému jaksi nedůvěřoval, spojil se (opět) s Hálkem a začal s ním společně konati přípravy.

V prosinci vržena věc na veřejnost, ale zatím jaksi tajemně, aby zvědavost obecenstva byla vzbuzena: Neruda dal čtvrtou (in-

sertní) stranu „Národních Listů“ prostrkati, jako světlými okénky, malými inseráty, jež obsahovaly jenom slovo: „Lumír“. To bylo tak asi v polovici měsíce prosince a opakovalo se několikráte. Potom teprve následovaly v rubrice „Literatura a umění“ zpráva úplná a v insertech obvyklé pozvání ku předplacení na časopis „Lumír“, jehož první číslo bylo ohlášeno na den 2. ledna 1873.

Ku přípravám na vydávání „Lumíra“ náleželo také, že Neruda s námi, zejména s Josefem Sládkem a se mnou, jakožto svými mladšími kollegy z „Národních Listů“, večer „U Ježíška“ se radil, které z mladých talentů by především ke svému podniku připoutati měl, a tu připomenul jsem Nerudovi hned, že je svrchovaně žádoucno, aby „Lumíru“ co možná trvale získán byl Svatopluk Čech, jejž jsem pokládal i prohlašoval za největší talent mladé naší generace. Sládek mi znalecky přizvukoval, jsa prost všeliké básnické řevnivosti, a Neruda, uznávaje plnou měrou důležitost a cenu Čechova spolupůsobení, uložil mi, abych jakožto Čechův důvěrný přítel dojel do Slaného a Svatopluka k dodání nebo sepsání nějaké větší, epické básně přiměl. Svatopluk Čech byl tehdy koncipientem u advokáta dra. Josefa Fürsta ve Slaném, a já, ochotně převzav poselství Nerudou mi uložené, dojel jsem tam a vyřídil věc se šťastným výsledkem: Svatopluk Čech zavázal se, že sepíše pro „Lumír“ velkou epickou báseň „Adamité“ a že mi pošle kaž-

dého téhodne přiměřenou část rukopisu. V sobotu dne 22. února krátce po 7. hodině ranní zabušil kdosi na dveře mého bytu ve Velké Karlově ulici v čísle 179, a když jsem — rozsvítiv lampu -- otevřel, vešel do jizby venkovan nevelkého vzrůstu, maje na hlavě huňatou čepici s ušima a krk tlustě obalený vlněným šálem, na kníru rampouchy a v záhybech šatu všude plno sněhu — učiněný sněhulák. Pozdraviv krátce, rozepjal kabát, vyňal ze vnitřní kapsy veliké tlusté psaní a pravil: „Pan Čech vzkazuje pozdravovat a posílá ten rukopis."

„To jste přijel nejspíše na trh a vzal jste s sebou panu Čechovi to psaní?" otázal jsem se, přijav od sněhuláka rukopis.

„I to to!" odpověděl mužík. „Pan Čech si mne najal. Psal až skoro do dvou hodin v noci. Od půl noci čekal jsem v jeho pokoji a pil čaj s rumem. Potom, když pan Čech dopsal, vzal jsem nohy na ramena a za pět hodin jsem s tím tady. Ať to někdo po mně udělá!"

„Proč pak to neposlal pan Čech poštou?" otázal jsem se, jenom abych ještě něco řekl, a mužík poučil mne skoro káravě:

„Ano, po poště! To byste to dostal teprve zítra, v neděli ráno, a pan Čech povídal, že to musí zde být časně ráno, aby to v tiskárně ještě dnes vysázeli."

Tím bylo řízení ukončeno a Čechův kurýr spokojeně odešel. V obálce byl první zpěv „Adamitů", jejž byl Čech asi k půlnoci do-

básnil a potom pro sazárnu „na čisto" opsal. Opis byl patrně ve chvatu pořízen, neboť na písmu byla všude přischlá vrstva posýpátka — básník neměl ani času, aby vyčkal, až písmo oschne... Po 8. hodině odnesl jsem podle úmluvy s Nerudou uzavřené Čechův rukopis do Grégrovy tiskárny „U zlaté lodi" v Marianské ulici, kdež se také redakce „Národních Listů" nalézala, a když Neruda o 11. hodině podle starého zvyku do redakce přišel, byl už skoro celý první zpěv „Adamitů" vysázen.

Scéna se slánským poslem opakovala se v mém bytě ještě několikráte. Čech, jsa celý den v advokátní kanceláři pilně zaměstnán, básnil „Adamity" večer a to — nepochybně teprve v posledních dnech, ne-li v poslední ještě možný den vůbec. Snad žádná báseň nebyla ještě, jako „Adamité", dopravována do tiskárny z venkova v noci zvláštním pěším poslem....

Dne 28. února uvítal jsem v literární rubrice „Národních Listů" hlučnou fanfárou Svatopluka Čecha jakožto spolupracovníka „Lumíra". Chvála, kterou jsem tu mladému básníkovi vzdal, zdála se mnohým ukvapenou a sám Neruda se při ní trochu ironicky pousmál, ale poněvadž se tou fanfárou činila „Lumíru" velká reklama, nenamítal nic, než abych přílišným vynášením Čechovi nezpůsobil trému, čehož jsem se já arci nikterak neobával.

Tak tedy vznikl „Lumír“ a tak byl k němu Svatopluk Čech připoután.

V měsíci březnu ochuravěl jsem a obdržev od dra. Julia Grégra delší dovolenou, odebral jsem se na zotavenou do Jihlavy, kdež tehdy moje matka ještě žila. „Lumír“ docházel ovšem za mnou a četl jsem každý jeho řádek s napiatou a spolu kritickou pozorností. Byl jsem s ním spokojen. Ale pojednou, kdysi v měsíci dubnu, mne došlé číslo jaksi zarazilo: svým na Nerudu až skoro nervosně vycvičeným „čichem“ rozpoznal jsem ihned, že na celém čísle již Nerudova faktura schází, že není už nikde znáti Nerudovy politury, Nerudových škrtův a jeho charakteristických oprav. „Tak už ho to zase omrzelo!“ zvolal jsem nemile dojat a začal jsem nevrle rozjímati, kterak je „Jánoš“ — tak jsem totiž Nerudovi říkal — jako redaktor nestálý, netrpělivý a nedočkavý a tak dále: potom však jsem se přec zase utěšoval, že Neruda byl snad jenom při tomto čísle jinak zaměstnán a že příště již znovu jeho upravující ruka na „Lumíru“ bude patrna... Přišla další čísla, a úpadek byl zcela zřejmý, již nepopíratelný.

Počátkem června vrátil jsem se do Prahy a první moje cesta byla k Nerudovi. „Prosím tě, Jánoši, co se to děje s „Lumírem“? Tys jej patrně opustil?... „Už dávno, milý brachu“, odpověděl Neruda. „Obecenstvo nás nechalo na holičkách. Nejde to! Hálek to nějak dobije. „Lumír“ přestane koncem měsíce

vycházet. Už jsme dali sázet manifest — na rozloučenou se čtenáři."

Začal jsem činit námitky, vytýkaje Nerudovi, že nemá vytrvalosti, že při založení nového časopisu dlužno míti trpělivost a vydržet, až si časopis půdu získá a hojně přátel nadělá, ale Neruda odvětil skoro kousavě: „Milý hošíčku! Já mám již v tomto odboru zkušenosti: nezachytí-li se časopis, dobře založený časopis, ihned, neujme se pořádně už nikdy. Z nedochůdčete silák nikdy nebude. Nabídl jsem se českému obecenstvu, že mu pořídím časopis, jaký jen vypěstovati dovedu — pleno titulo publikum nechce — dobrá, já se mu vnucovati nebudu..."

Po této rozmluvě vyhledal jsem Hálka a žádal ho důtklivě, aby ohlášení, že „Lumír" přestane vycházet ještě do tisku nedával, ale proč by se tak státi nemělo, nedovedl jsem mu ještě říci. Prohlásil jsem prostě, že učiním nějaké pokusy, aby „Lumír" byl zachráněn. Hálek uznal, že věc ještě nějaký týden může počkati, a já byl jsem rád, že je získán aspoň odklad.

Asi za hodinu potom mluvil jsem v redakci „Národních Listů" s Josefem Sládkem a učinil jsem mu ihned návrh, abychom se společně „Lumíra" ujali a jej sami dále vydávali. Sládek pln veselé odhodlanosti beze všeho rozmýšlení přivolil, zvláště když jsem byl připomenul, že mám pevnou naději získati naší compagnii Svatopluka Čecha a dra. Otakara Hostinského, a již večer ohlásili

jsme „U Ježíška" Nerudovi, že si přejeme, aby nám „Lumír" postoupil. Neruda, pokládaje věc za nerozmyšlený mladický nápad, odbyl nás jakýmsi žertem a doložil pak, že si o tom ještě promluvíme. Následujícího dne ujednal jsem se Svatoplukem Čechem, jenž se byl tím časem zase do Prahy, na Vinohrady, přestěhoval, že se k nám jakožto spoluredaktor připojí, a večer pak získal jsem v tehdejším Novoměstském divadle za Koňskou branou Otakara Hostinského.

Neruda a Hálek, vidouce, že na další vydávání „Lumíra" zcela vážně pomýšlíme, dali nám na kterýsi večer dostaveníčko do zeleného kabinetu Národního klubu, jenž měl tehdy svoje (první) velmi elegantní místnosti v Portheimově domě na Ferdinandově třídě, abychom tam podrobnosti převodu ujednali. Čech a Hostinský do této schůze nešli, ježto pouze v redakci se chtěli zúčastniti, ale jinak o hospodářské záležitosti podniku nikterak starati se nehodlali. Neruda a Hálek byli v ujednané večerní konferenci vážnější, než jsme byli zvyklí je vídat, ba na Nerudovi bylo patrno, že ho celá věc netěší. Jeho dotýkalo se asi nemile, že dva mladí jeho stoupenci a kollegové mají naději a odvahu provésti, co on, zkušený mistr, již měl za ztracené a nemožné. Zcela jasně vysvitla jeho nevole ke konci našeho jednání, když jsem byl na Hálkovo napomenutí, abychom si věc ještě jednou rozmyslili, vesele odpověděl, že jsme, Sládek a já, odhodláni, co možná dlou-

ho vydržet a že si děláme dobrou naději již proto, ježto kromě „Světozora" není vlastně žádné konkurence. Tu vyrazil ze sebe ostře Neruda: „Jenom švindlem mohli byste „Lumír" udržet!" — Opověděl jsem a také Sládek prohlásil, že nikoli švindlem, nýbrž vytrvalým úsilím nad nepřízní doby zvítěziti hodláme, a schůze byla by málem skončila dissonancí. Té zabránila však naše upřímná oddanost Nerudovi a potom Hálkova zrovna klassicky dobrosrdečná říznost.

Ve schůzi s Čechem a Hostinským pak dohodli jsme se, že budeme „Lumír" podpisovati: Čech a Hostinský jako redaktoři, Sládek pak a já jakožto vydavatelé.

Z hospodářské stránky podniku zasluhuje, aby bylo zaznamenáno: Neruda napočítal z knihy odběratelů, že „Lumír" má celkem 1100 abonnentů, ale to byla komická mýlka; Neruda počítal za nové předplatitele také ty, kteří se na druhé čtvrtletí znovu předplatili, ba také vždy znovu i studenty, kteří se od měsíce k měsíci abonnovali. Ve skutečnosti měl „Lumír" koncem druhého čtvrtletí něco málo přes 400 předplatitelů.

A tak jsme tedy v posledním témdni měsíce června sestavovali první své, podle pořadu 27. číslo. Rukopisů jsme od Nerudy a Hálka žádných neobdrželi a také ani výslovně nežádali. Neruda a Hálek soudili, že chceme jíti svou vlastní cestou se svými vlastními přispěvateli, ačkoli o tom mezi námi žádné řeči nebylo, a neodevzdali nám tedy

žádných zbytků ze svojí redakční zásoby. Snad ani žádných neměli! Tehdy docházelo redaktorů velmi málo nabídek, a práce, zejména novelly a články, bylo nutno si zamlouvati, od spisovatelů namnoze skutečně vyprošovati. Začínajíce tedy s prázdnýma rukama, vyplnili jsme první číslo sami. Svatopluk Čech napsal humoresku „Taroky", pisatel těchto řádků podal obrázek z poloostrova Krymu („Gurzuf"), Josef Sládek báseň „Neuměl bych zapomenout" a překlad novellety „Paní markýza" od Ouidy, Jan Neruda (pro feuilleton) článek „Gustav Courbet", dr. Hostinský článek „Z dějiště Iliady" a zprávu o posledních divadelních představeních, a tím byl hlavní obsah čísla obstarán. Pro následující číslo vymohl jsem od Eman. Bozděcha povídku „Paní doktorová" a od R. E. Jamota článek „V lukách". Sládek pak napsal pro feuilleton arabesku „Strýček John v Americe".

Od Em. B o z d ě c h a, který — aspoň po česku — málo psal, bylo velmi nesnadno nějaký příspěvek dostati, a proto byli jsme na „Paní doktorovou" nemálo hrdi, pokládajíce za jakýsi zrovna triumf, že jsme si Bozděcha za přispěvatele dovedli získati. Také jsme si nemálo zakládali na úspěchu, že jsme si pojistili práce R. E. J a m o t a (Josefa Thomayera, nynějšího proslulého professora české university). Jamot byl tehdy medikem a přispěl již Nerudovi a Hálkovi řadou článků, které vzbudily v literárních kruzích značnou

pozornost, ježto se v nich jevil neobyčejný pozorovatelský talent spojený s geniálním pojímáním věcí a delikátním způsobem líčení. Byly to ponejvíce drobnomalby ze života v přírodě a okouzlovaly každého, kdo pro přírodu a jemnou literární kresbu měl smysl. Pamatuji se živě, s jakou radostí mi Neruda počátkem února 1873 vypravoval, že se objevil nový velký talent, duchaplný pozorovatel a mnohoslibný ličitel, že je to ostýchavý sice ještě, ale přece prý už sebevědomý mladík, studující mediciny Josef Thomayer, jenž užívá jakožto pseudonymu svého pozpátku psaného jména „R. E. Jamot". S nemalou dychtivostí četl jsem pak v 6. čísle „Lumíra" Jamotův (snad vůbec první) obrázek z přírody, nadepsaný „Život na našich rybnících", a byl jsem jím tuze potěšen. Od té doby byly Jamotovy práce mou zvláště milou a hledanou četbou. Když pak jsme „Lumír" od Nerudy a Hálka převzali, bylo z mých prvních starostí, abych se s Jamotem seznámil a od něho si vyžádal příspěvky. Jamot zdál se býti mým přáním překvapen, neboť Neruda řekl prý mu, že my na práce dřívějších přispěvatelů „Lumíra" nereflektujeme, že chceme podle všeho jinou, svou vlastní cestou se bráti, a tak dále. Když pak jsem ho ujistil, že nám na jeho příspěvcích velmi záleží, přinesl mi Jamot pro 28. číslo shora již uvedenou „akvarellu" a zůstal od té doby naším věrným spolupracovníkem, naší chloubou.

V třetím čísle (podle pořadu 29.) uvedli jsme jakožto svého přispěvatele Antala Staška (dr. Ant. Zemana) velkou básní „Běla", v dalších číslech dra. Bedřicha Pacáka výtečnými kresbami ze života pražských vězení, nadepsané „Rošťáci", potom Jakuba Arbesa, Miroslava Krajníka, Jaroslava Vrchlického, Julia Zeyera, Ladislava Quise a tak dále, až znenáhla všechno zase v „Lumíru" se sešlo, co dříve kolem Nerudy bylo a potom ještě nadějně na Parnas vystoupiti se chystalo.

II.

Dr. Otakar Hostinský byl mým a Čechovým spolužákem z Novoměstského gymnasia, kam jsem od III. a Svatopluk Čech od II. třídy chodil. Hostinský náležel do kroužku našich důvěrných přátel a byl jedním z těch kollegů, kterým jsem věštil velkou budoucnost. On byl už jako gymnasista zručným kresličem a pianistou, všímal si se živým zájmem všech zjevů uměleckého života a interpretoval duchaplně, ačkoli ponejvíce parodisticky a s břitkým vtipem, básně a filosofické traktáty našich tehdejších učebnic. Tušili jsme v něm příštího kritika a professora aesthetiky a byli jsme tedy do jisté míry překvapeni, když Hostinský po maturitě vstoupil na fakultu právnickou. Avšak seznal brzy, že práva nejsou cílem jeho vkusu a záliby, a přestoupil po roce na fakultu filosofickou, kdež se záhy stal — lze říci — přítelem a důvěrníkem tehdejších professorů filosofie

dra. Jindřicha Löwe a dra. Vil. Volkmanna, ačkoli tito dva vynikající učenci a výteční učitelové byli vědeckými protichůdci: Löwe byl dualista a pěstoval jakožto svoji specialitu formálnou logiku, Volkmann pak byl monista Herbartova vyznání a pracoval s obzvláštní zálibou ve psychologii a aesthetice. Volkmannův geniální a nadmíru půvabný způsob přednášky ve spolku s poutavými výklady dra. Ambrosa o historii hudby daly Hostinského velkému talentu pevný, určitý směr, ve kterémž potom jakožto professor české university pracoval a se skvělým zdarem působil.

Hostinského tedy chtěl jsem jakožto aesthetika, kritika a duchaplného essayistu k „Lumíru" trvale připoutati a takto zabezpečiti našemu literárnímu podniku směr čistě umělecký, s příslušnou měrou ryzí, všeliké tendence a strojenosti prosté kritičnosti. Avšak těsná součinnost naše s Hostinským nepotrvala dlouho. Již dnem 5. března 1874 přestal býti Hostinský spoluredaktorem „Lumíra", opouštěje Prahu, aby v Mnichově konal další studia aesthetická a umělecky historická.

Mezeru, která tím v naší redakci nastala, chtěl jsem rychle vyplniti a za tím účelem vznesl jsem — jednaje ve stálém dorozumění se Svatoplukem Čechem a Josefem Sládkem — na dra. Jaroslava Golla, nynějšího universitního professora, žádost, aby se s námi k dalšímu redigování „Lumíra" spojil či sdru-

žil. Goll nerozpakoval se dlouho, a tak byli již na 11. čísle ročníku 1874 ze dne 12. března podepsáni jakožto redaktoři Svatopluk Čech a dr. Jaroslav Goll, jakožto vydavatelé pak zase pisatel těchto řádků a Josef Sládek.

Dr. Jaroslav Goll byl také jedním z mladých intelligentů, kteří „mi udělali", jedním z těch vrstevníků, k nimž mne vábily a poutaly nejenom jejich, jak se říká, duševní kvality, nýbrž také vlastnosti osobní. Goll byl štíhlý, elegantní mladý muž delikátní výchovy a velmi jemných, uhlazených mravů, pro kteréž mu tu a tam vytýkali „zženštilost", arci neprávem. Goll byl tak přirozenou a samorostlou osobností, jako každý ze současných drsných originálů; jeho jemnost ve smýšlení a mluvě, spojená s důmyslem, subtilním vtipem a náklonností k lehkému, hebkému ironisování, byly zcela harmonickým přívlastkem jeho přirozenosti, jeho tělesné konstituce a letory, a nikoli snad jenom výsledkem nějaké příliš umělé, exotické výchovy nebo účinkem trvalých styků s dificilními salonními kruhy a učenými dámami. Goll byl bledolící blondýn s řídkým, hebkým knírem a s jakýmsi aristokratickým vzezřením, jež sesiloval vždy pečlivý, bezvadný úbor. Goll byl ve mnohém ohledu silným kontrastem k mým osobním vlastnostem, a snad právě proto, ale jistě pro noblessu jeho smýšlení, vyhledával jsem rád jeho společnost, proti čemuž on nejevil žádného odporu. Goll měl už slušnou básnickou minulost, byl

aesthetikem ze záliby a historikem z povolání, tedy pro spolek s námi také „jako stvořen".

Naše redakční porady konaly se potom v Gollově bytu. My chodili jsme k němu velmi ochotně, kdežto by se sotva bylo dalo myslit, že by Goll byl chodil k někomu z nás. Úmluvy naše byly plny zajímavostí a také úspěšny. Rozdělovali jsme si úkoly v příčině získávání spisovatelů, ohledně čtení došlých příspěvků, upravování přijatých prací pro tisk atd. Zprávy, jež jsme si pak o svých zkušenostech podávali, byly by hodny bývaly, aby je zvěčnil stenograf. Na příklad, když nám Goll referoval o své návštěvě u Emanuela Bozděcha. Pisatel těchto řádků marně se toho roku již namáhal, aby od Bozděcha nějakou povídku pro „Lumír" vyloudil, a Bozděch psal tak pěkně, tak duchaplně, tak pikantně... Také Sládek pokoušel se u Bozděcha marně. Tu napadlo nám, že by Bozděch asi neodolal, kdyby sám chef našeho kabinetu, kdyby dr. Goll osobně jej o nějaký zase příspěvek požádal. Goll nebyl sice pro takovéto pochůzky, ale podvolil se a slíbil, že Bozděcha navštíví.

Emanuel Bozděch byl velmi nedůtklivý, choulostivý a jako trní pichlavý podivín. Měl zrzavé, vždy krátce ostřihané vlasy, nepatrný zrzavý knírek, modrá pronikavá očka, nevelké, ale plné tváře, červené a pihami řídce poseté. Když mluvil, usmíval se ironicky, hledal stále špičku svého ryšavého

knírku, hrál potutelně očima a choval se velmi upiatě. Jeho opatrně volená slova byla jako jedovaté jehličky a jeho jaksi nucená vlídnost ukládala citlivému člověku krutou zkoušku trpělivosti. Po rozmluvě s Bozděchem bývalo mi vždy, jako bych byl šťastně přestál a bez odporu vydržel — výprask spařenými metlami. Tolik sebezapření a přemáhání citu stálo mne, abych v konferenci s tímto duchaplným podivínem zachoval míru žádoucí a také potřebné diplomatické chladnosti, kterouž jsem často, ale marně nahraditi se snažil dvornou vroucností.

Toho všeho Goll nevěděl, sice by byl jistě k Bozděchovi nešel. Když jsme se následujícího čtvrtku zase u něho sešli, jal se nám Goll vypravovati, jak u Bozděcha pochodil. Ježto od té návštěvy několik dní bylo minulo, mluvil Goll o ní už s humorem jako o přestálém veselém dobrodružství, ale bylo přece patrno, že se mu ten humor dostavil teprve po šťastně strávené zlosti. Goll vypravoval vesele, se vtipnými poznámkami, ale netajil se nikterak s podivem, ba úžasem nad uvítáním, jehož se mu u Bozděcha dostalo. Podrobnosti toho vypravování už mi v paměti vybledly, vzpomínám však určitě, že Goll jaksi sumárně prohlásil: „Stál jsem před Bozděchem jako prosebník před tuhým majestátem. Zdali jsem co vyprosil, nevím. Tak asi, jako Bozděch se mnou pojednal, udílel ubohým smrtelníkům milostivé audience král

Ludvík XIV., jenž se pokládal za slunce světa."

Redakční tyto porady byly za trvajících okolností nejenom zajímavy, nýbrž také našemu podniku užitečny, ačkoli či snad právě proto, že jednotlivci z nás nezřídka většině kollegia aneb druh druhu navzájem musili činit ústupky ve věcech vkusu i aesthetického přesvědčení. Sporů mezi námi nebylo ani v případech, kdy mínění naše značně se rozcházela; redigovalo se tedy klidně, s chutí a — lze říci: dobře. „Lumír" byl tak dobrý, jak jen v oné době dobrým býti mohl; to uznávalo se obecně, ale proto přece se mu valně nedařilo. Počet odběratelů sice značně se rozmnožil, ale nikoli tou měrou, aby výnos předplatného kryl hotová vydání. Redakce nestála nic, ježto jsme všichni jenom z lásky při ní působili, a také administraci obstarával ze vzácné ochoty a zdarma tehdejší účetní knihtiskárny dra. Ed. Grégra, pan Josef Albertini, nyní cís. rada, chef účtárny Obchodní komory pražské, ale neodbytné výdaje za papír, tisk a časopisecký kolek činily mnohem více, než na předplatném se scházelo, a „Lumír" byl tedy hodně passivní.

Tento nepříznivý finanční stav měl za následek, že přítel a druh náš Josef Sládek, nemaje následkem propuknuvšího velkého politického zápasu mezi Staročechy a Mladočechy žádné naděje, že by „Lumír" v dohledné době hmotně povznésti se mohl, z našeho sdružení vůbec vystoupil a že potom také

Goll dalšího spolupůsobení v redakci se zřekl. Se mnou dohodl se Josef Sládek, že zaplatí knihtiskárně dra. Ed. Grégra polovici našeho dosud společného dluhu, jenž vznikl z nedoplatků za tisk a papír, já pak že druhou polovici dluhu na svých bedrech podržím a o její umoření budu pečovati.

Od nového roku 1875. byl jsem tedy majitelem „Lumíra" já, a na prvním čísle ročníku 1875, jež vydáno bylo 7. ledna, podepsáni jsme už Svatopluk Čech a já jakožto vydavatelé a redaktoři. Ve skutečnosti pokládali jsme se však Čech a já stejnou měrou za vlastníky a redaktory, ačkoli hospodářská stránka byla výhradným risikem mým. To plynulo z těsného a svrchovaně přátelského poměru mezi námi oběma.

Od počátku roku 1875 byl tedy „Lumír" výhradnou záležitostí a starostí nás dvou. Svatopluk Čech vykonával zase jakožto advokátní koncipient praxi právnickou, a já byl jsem, jako dříve, spolupracovníkem „Národních Listů". Čecha zaměstnávala kancelář celé dni a ještě v neděli dopoledne; mne pak vázala redakce toliko všechna odpůldne a večery podle potřeby. Z toho plynulo, že jsem já mohl redakčním pracím více času věnovati, než Svatopluk Čech. To padalo však tím méně na váhu, ježto jsme Čech a já měli společný byt a podle potřeby společně pracovali. Praxe vyvinula se tak, že jsem já redakční práce obstarával vždy dopoledne, Čech pak večer, po kanceláři.

Avšak velmi často pracovali jsme také večer společně, když jsem já z redakce „Národních Listů" vzdáliti se mohl dříve, a tu stalo se pravidlem, že jsme do 10. hodiny večerní pracovali a pak teprve na nějakou sklenici piva vycházeli. Věc měli jsme zařízenu tak, že domovnice vždy na chvíli před 10. hodinou ze dvora do našich oken v prvním poschodí co možná hlasitě zvolala: „Pánové, jdu zavřít dům!" Na tento signál odložili jsme péra a vzavše klobouky, spěchali jsme dolů do průjezdu.

V hostinci pak hráli jsme buď sami spolu anebo s některým známým nevinnou nějakou hru v karty a vraceli se po půl noci domů. V neděli odpoledne bývali jsme vždy, i za nejkrásnějšího letního počasí, doma a zaměstnávli se buď čtením došlých rukopisů neb upravováním jich pro tisk anebo děláním tiskových korektur — zatím, co jiní na výletech se bavili.

Svatopluk Čech míval někdy tolik kancelářské práce, že často nucen byl psáti i večer doma ještě všelijaké repliky nebo dupliky (tehdy panovalo ještě ve sporných věcech obšírné řízení písemné) a tu stávalo se, že jsem já na jedné straně velkého kulatého stolu, v jehož středu mohutná kupa rukopisů ke stropu čněla, redakční práci pro „Lumír" obstarával, na druhé straně pak Svatopluk Čech nějakou vážnou právní listinu komponoval.

Svatopluk Čech pracoval vždycky v ten způsob, že kouře (obyčejně jenom „krátké" doutníky), semo tamo po světnici obcházel, a když nějaký odstavec nebo nějakou veršovanou sloku v hlavě měl sestaveny, teprve na chvíli se posadil a promyšlenou věc co možná rychle hodil na papír.

Takto pracovali jsme v jakési zrovna idyllické svornosti a ničím nekalené shodě celý rok a také ještě následujícího roku, když jsme byli následkem mého sňatku svoji společnou domácnost zrušili, až koncem r. 1876 Josef Sládek se nabídl, že (zdali sám nebo s něčí pomocí, ani jsme jistě nezvěděli) dluh „Lumíra" v tiskárně dra. Eduarda Grégra zaplatí, „Lumír" v majetek převezme a dále sám vydávati i redigovati bude. Ježto Grégrova tiskárna tehda následkem obecné hospodářské krise a boykotu staročeské strany velmi potřebovala peněz a zaplacení zbývajícího ještě dluhu toužebně si přála, přijal jsem — dohodnuv se jako vždy se Svatoplukem Čechem — Sládkovo nabídnutí a odevzdal jsem mu „Lumír", ačkoli se byl stav časopisu prodlením času tak povznesl, že napříště žádný schodek již nehrozil.

Svatopluk Čech i já loučili jsme se s „Lumírem" neradi, ačkoli jsme to děcko, jež žádoucí měrou síliti nechtělo, jenom pracně, se starostmi a trpkostmi vypiplávali, jak venkovské naše matky říkají.

Doba, ve kteréž jsme se sami dva v další vydávání „Lumíra" uvázali, byla pro podniky

toho druhu, ba vůbec pro literaturu u nás, svrchovaně nepřízniva. Tak zvaný „bratrovražedný boj" mezi starousedlou, dotud všemocně vládnoucí konservativní čili staročeskou stranou a liberálně pokrokovou čili mladočeskou stranou zuřil tehda plnou silou a s naprostou téměř bezohledností od města k městu a ode vsi ke vsi, otravuje všude ducha i srdce a šlapaje jako železnými kopyty i lepá, nevinná a v boji nezúčastněná kvítka ideálního snažení. Co nedávno mezi našimi stranami se dělo, nebylo zajisté líbezno, avšak to nebylo zhola ničím proti „občanské válce" české z let 1874—76. Tato kapitola našich národních dějin zasluhuje, aby obšírně vypsána a vylíčena byla na výstrahu všem budoucím. Zde arci není k tomu místa, a pisatel těchto řádků dotýká se těch příšerných vzpomínek jenom, aby vysvětlil, proč „Lumír" v těch letech, ačkoli zajisté byl dobrý a zajímavý a vlastně žádné konkurence neměl, nikterak nemohl zmohutněti a se rozšířit.

Staročeský tisk, řízený geniálním sice, ale nadmíru osobivým a tyransky panovačným žurnalistou a politikem Janem S. Skrejšovským, dal totiž do velké národní klatby nejenom všechny politiky a politické vyznavače strany mladočeské, nýbrž také všechny spisovatele a umělce, kteří byli s mladočeskou stranou v jakémkoli spojení, hlásaje zmar všemu, co ze strany té vycházelo, a také všemu, co i jen proti této straně se zjevně neprohlašovalo. Tak na příklad neohlašo-

valy staročeské noviny nic, co v knihtiskárně dra. Ed. Grégra bylo vytištěno, žádnou knihu, žádný časopis; o takových publikacích nepřijímaly ani placených insertů, škrtaly všude jména mladočeských spisovatelů, umělců atd. Studentům středních škol zakazovalo se odebírati knihy a časopisy v mladočeských tiskárnách tištěné, a tiskoviny takové vylučovány z veřejných čítáren.

Tomuto osudu neušel ani „Lumír", ačkoli byl nevinný jako lilie, vyhýbaje se úzkostlivě všeliké strannickosti, ba i všeliké tendenci vůbec, vyjma veliké povšechné tendence mravnosti, vlastenectví, lidskosti atd. Byl tištěn v mladočeské tiskárně, a to stačilo, aby dán byl na index.

Avšak náš idealismus byl neúmorný. My důvěřovali jsme neochvějně, že se nám přese všechny obtíže podaří „Lumír" v přízni vzdělaného obecenstva pevně zakotviti a jej tak rozšířiti, aby byl parádním, stále kvetoucím a spolu plodonosným stromem krásné tvorby české.

Tu pak ocitli jsme se před kombinací jinou a rádi neradi odevzdali jsme „Lumír" do rukou dřívějšího svého společníka a dávného přítele.

Já litoval jsem hlavně, že Sv. Čech nebude míti svého vlastního orgánu, kterýž by jej k další tvorbě stále nabádal a v němž by on mladé talenty básnické vychovával a na Parnas uváděl. Sládek zval sice Čecha, aby

mu pilně přispíval, než to nebylo, co jsem já měl na mysli.

Avšak „Lumír" přecházel do rukou dobrých, a my, loučíce se s předmětem svojí dosavadní láskyplné péče, přáli jsme Sládkovi a „Lumíru" z plna srdce nejlepšího zdaru.

III.

Ke konci leta r. 1873 vyhledal mne můj přítel a bývalý kollega z výboru Akademického čtenářského spolku, architekt Jan Zeyer, a učinil mi asi toto sdělení: Mám bratra, který se jmenuje Julius. Ten ohlédl se již hojně po světě a zná několik jazyků. V literárních a uměleckých věcech je samouk, ale člověk, jak se říká, velmi sčetlý. Byl vypraven do světa jako tesařský vyučenec — víš, že naše rodina je jakousi dynastií tesařskou a že máme dosud u samých hradeb pilu a tesařskou ohradu — ale tesařina nebyla Juliovým pravým povoláním, a on, přiučiv se ve Švýcarsku a v Italii italštině a francouzštině, vrhl se na čtení a začal místo tesání studovat, ovšem jenom soukromě a sám o sobě. Rodinné poměry naše, jak ti známo, dovolují mu, aby se podle libosti své zaměstnával a on chce se věnovati docela svojí umělecké náklonnosti. Znaje z domu uhlazený způsob života a společenského obcování, stal se vychovatelem v rodině ruského ministra vnitra hraběte Valujeva, který ke svému synu hledal českého guvernéra, žil s ním delší čas na Krymu, a osvojil si tam, ježto Valujev byl velký anglo-

man, také jazyk anglický. Ale jeho životopisem tě prozatím nudit nehodlám, nýbrž přistupuji k věci. Tento můj bratr má velkou chuť ke psaní, k dělání literatury, jak ty říkáš, a mně se zdá, že má také k tomu nadání. Sepsal již několik kousků, ale nikde mu to nechtějí tisknout, všude mi to vracejí, ačkoli to není, jak se mi zdá, tak docela špatné... Nechtěl bys se na některou tu věc podívat? Bude to asi plné chyb, ale ty jsi zvyklý začátečníkům rukopisy upravovat... snad uznáš, že některá bratrova práce za to stojí.

Odpověděl jsem, že s radostí nějakou práci Zeyerova bratra přečtu a že pak upřímně, beze všeho předpojetí povím svoje mínění.

Již následujícího dne přinesl mi Jan Zeyer rukopis s nadpisem „Duhový pták", novella od Julia Zeyera. Novella byla napsána na celých arších bílého konceptního papíru, písmem poněkud těžkým, ležatým a obstojně čitelným. Zvědav, zdali se přítel Zeyer co do talentu svého bratra nemýlí, začal jsem, jakmile tomu okolnosti dovolily, čísti — bez naděje, ale také beze vší nedůvěry. Seznal jsem ihned, že Julius Zeyer neovládá žádoucí měrou českého jazyka, ale na to byl jsem již z prvního sdělení jeho bratra připraven; rukopis oplýval mluvnickými, pravopisnými a syntaktickými nesprávnostmi, ale to mi prozatím nevadilo, neboť chtěl jsem především zjistiti přítomnost aneb nedostatek nadání. Příjemně dojal mne hned po přečtení první strany lehký, nenucený

proud mluvy, jakož i patrná, u začátečníků neobvyklá zručnost vypravování. Ale to mohlo býti jenom účinkem čili ovocem značné sčetlosti, o níž mi byl Jan Zeyer vypravoval — četl jsem tedy dále očima čtenáře, který prostě vnímá, a přec také zrakem kritika, který pátravě odměřuje přednosti i slabé stránky svojí lektury. Po jedné stránce byl úsudek můj brzy hotov: Julius Zeyer umí vypravovat. Zdali však také komponovat? Po několika hodinách pozorného čtení dospěl jsem ku přesvědčení, že Julius Zeyer je rozhodný talent, a že novella „Duhový pták" — která nebyla asi jeho prvním pokusem — zasluhuje, aby byla uveřejněna a za tím účelem po jazykové a stilistické stránce opravena. Setkav se potom zase s Janem Zeyerem ve „Slovanské kavárně" dole na Františkově nábřeží, oznámil jsem mu, že „Duhového ptáka" v „Lumíru" začneme otiskovati, jakmile Arbesův „Sivooký démon" bude ukončen.

Číslem 40. prvního ročníku „Lumíra", vydaným na počátku října, začali jsme tedy „Duhového ptáka" otiskovati. Rukopis upravoval jsem pro tisk já; byla to práce tuhá, neboť — jak už řečeno — Julius Zeyer neznal české mluvnice a psal tedy vadně, kromě toho užíval namnoze nesprávně i slov, neznaje jich pravého významu, a mluva jeho obsahovala hojnost gallismů, germanismů nebo anglismů. Výhodou byla při korektuře rukopisu průhledná jasnost myšlenek a

stilisace, kteráž mi dovolovala upravovati věty a vkládati do nich — místo pochybně zvolených — pravá, náležitá slova, aniž ráz Zeyerova slohu a zvláštní timbre jeho mluvy opravami trpěly. Bylo ovšem potřebí upravovati rukopis s láskou a pečlivou šetrností, aby nebyl setřen charakteristický pel Zeyerovy dikce a zvláštní barvitost jeho líčení zůstala nezměněna. Této práce nechtěli se patrně jinde podjímati a vraceli proto Zeyerovi příspěvky, jež jim byl nabídl.

Druhou Zeyerovou prací, kterou „Lumír" uveřejnil, bylo romanetto „Jeho svět a její". Začali jsme ji otiskovati 13. číslem ročníku II. dne 26. března 1874. Pak následovaly dosti rychle za sebou „Z papíru na kornouty", fantastická povídka, číslem 30. téhož ročníku dne 23. července a novella „Miss Olympia" číslem 46. ze dne 12. listopadu 1874. Následujícího roku uveřejnili jsme v „Lumíru" ve druhém pololetí román „Ondřej Černyšev", roku 1876 pak fantastickou novellu „Na pomezí dvou světů" číslem 10. ze dne 10. dubna a posléz novellu „Hrabě Xaver" číslem 28. ze dne 10. října.

(Od nového roku 1876 vydávali jsme „Lumír" místo týdně třikráte za měsíc s rozmnoženým textem, abychom uspořili časopisecký kolek, jemuž týdenníky tehda byly podrobeny; proto připadlo na den 10. října teprve číslo 28.)

Jak vidno, Zeyer stal se ihned jedním z hlavních spolupracovníků „Lumíru".

Nějaký čas byl mi Julius Zeyer osobou neznámou a také mým redakčním kollegům. Rukopisy jeho dostával jsem od Jana Zeyera a sám jsem je také četl. Potom jsem o nich kollegům referoval a zavázav se, že úpravu jich sám obstarám, doporučil jsem vždy jejich co možná neprodlené otiskování. Neklame-li mne pamět, dala „celá redakce" hned ponejprv jenom na moje slovo a čtla první Zeyerův příspěvek až teprve po tisku; leda že snad Svatopluk Čech do rukopisu trochu nahlédl, ale na tom nezáleží. Jisto je, že Julius Zeyer byl hlavně mojí péči zůstaven a že jsem se já za jakéhosi jeho impressaria — ale v dobrém, ideálním smyslu — považoval. Právo jakési dávala mi k tomu velká práce, kterouž jsem měl při úpravě jeho rukopisů pro tisk, kteréžto práci by se nebyl tak hned někdo podrobil. Svatopluk Čech byl toho klassickým svědkem.

První osobní setkání s Juliem Zeyerem způsobilo mi jakési překvapení. Navzdor Janovu vypravování představoval jsem si totiž Julia Zeyera jako kvetoucího mladíka, ohnivého, snivého a — hezkého, neboť Jan Zeyer byl svého druhu krasavec, velký a štíhlý, takže jsme mu ve výboru Akademického spolku říkali „náš krásný pokladník": a on se mi tu jakožto autor „Duhového ptáka" představil malý mužík vážného vzezření, usměvavý sice a na pohled nesmělý, ale přece už jaksi zvětralý a valně zkušený, patrně o řadu let starší mne. Julius Zeyer byl tehda

skutečně o čtyři léta starší a překročil tedy již silně hranici, za kterouž podle starších německých aesthetiků teprve literáti mají začínat psáti romány — rok třicátý. Měl kratince přistřižený plnovous barvy světle hnědé, hleděl chvilkami skrze skřipec pro krátkozraké, hrál živě, ale nikoli rychle očima, jevil salonní tournuru, ale připomínal mi přece svými pohyby a posunky ihned do jisté míry svůj původ (po přeslici) židovský. Jeho mírné sebevědomí, kteréž skoro skromností nazývati se mohlo, a jeho měkká dobrosrdečnost učinily na mne dojem tak příznivý, že jsem si ho záhy také osobně oblíbil. Bylo tedy zcela přirozeno, že jsem věnoval jeho prvním pracím s láskou všechnu redaktorskou péči a prováděl pro ně také všechnu slušnou propagandu. Takový býval už můj sport v těch letech.

Hned v první rozmluvě doporučoval jsem Zeyerovi s největší šetrností, ale důrazně, aby se zabral do studia české mluvnice a syntaxe, aby četl aspoň nějaký čas spisy jenom české, aby používal, když bude v nejistotě, českého slovníku atd., především pak aby pilně sledoval jakých změn a oprav jeho mluva i stilisace v tisku doznávati musí, aby se staly literárně možnými, a podobně. On slíbil, že tak učiní, ale nerozpakoval se vyznati, že ho formalistické studium gramatických zákonů valně neláká a že se mu spíše zamlouvá praktické osvojování si jazyků. Julius Zeyer měl — kromě básnického

nadání — také velký talent linguistický, on učil se takřka hravě cizím jazykům rozumět a cizími jazyky mluvit, ale gramatika — ne, ta jeho libůstkou nebyla.

Zeyer nabyl záhy přesvědčení, že se o jeho talent a o šťastný rozvoj tohoto talentu živě, opravdu vroucně zajímám, a dbal — dokud jsme se na půdě „Lumíra" stýkali — s plnou důvěrou mých rad a pokynů, také po stránce jazykové; s potěšením jsem pozoroval, že jeho práce vyžadovaly čím dále tím méně oprav.

Ale ještě román „Ondřej Černyšev" stál mne práci — jak jsem tehda říkával — krvavou. V tomto díle rozpial Zeyerův genius plnou silou svoje perutě k velkému rozmachu, zde začala Zeyerova zrovna orientálská fantasie tvořit, líčit a malovat všemi barvami duhy a spektra, zde začal Zeyerův živě vířivý cit hráti všemi rejstříky nálad, dojmů a vášní, zde rozestřel jeho básnický talent celou peřestou malebnost svých vznětů a popudů . . . . , ale tomu všemu Zeyerův jazykový arsenál ještě nestačil. Čím těžší anebo čím jemnější byly slohové pasáže a kaskády, tím více objevovalo se vad a poklesků, tak že korektura byla často — opravdu únavná. Každé „pokračování" tohoto románu v „Lumíru" stálo mne 6 až 8 hodin napiaté práce. Proč, táže se čtenář? Protože jsem chtěl a že bylo naprosto žádoucno, aby celá stilisace byla přiměřena myšlenkám a cennému, namnoze drahocennému obsahu skladby, aby

mluva byla nejenom správná, nýbrž také podle potřeby hladká, jiskrná, zvonivá nebo hřímavá; protože jsem chtěl, aby všechno podrželo ráz i tón, lesk a barvu, kteréž jim autor sám dal nebo dáti chtěl — dikcí a formou třebas nevhodnou; protože jsem chtěl, aby Zeyerova práce přese všecky opravy zůstala jeho, zcela jeho; protože jsem chtěl, aby celá skladba při vší apretuře zůstala nezměněna. Kdo v těch věcech má zkušenosti, přizná, že úkol takový není docela snadný, aneb aspoň že jistě je pracný.

Mou jedinou, ale také svrchovanou odměnou bylo, že Zeyer byl vždy úplně spokojen a že s uznáním říkal: „Když to čtu, ani mi nepřipadá, že by na tom co bylo změněno, anebo že bych to byl mohl jinak napsati, než je vytištěno." Jak jsem již připomenul, lepšila se mluva i forma v každé další Zeyerově práci, takže poslední Zeyerův plod, který jsem měl v rukou, „Opálová miska", otištěný na konci sedmdesátých let v „Národních Listech", již jenom málo oprav nutně vyžadoval. Zdali později u Zeyera potřeba jazykových oprav docela odpadla, nejsem s to říci, ježto jsem potom už žádných jeho rukopisů nespatřil. Za celých dvacet let, co jsem (od roku 1879) se Svatoplukem Čechem „Květy" redigoval, nepodařilo se mi ani jednou získati od Zeyera nějaký příspěvek. Zeyer nepřestával býti naším osobním přítelem, ale literárně se nás vzdálil naprosto.

V čem příčina toho vězela, určitě jsem nezvěděl — Zeyera sama jsem v té příčině žádnými naléhavými dotazy neobtěžoval, ježto se mi zdálo, že ho již povrchní, jaksi z povinné zdvořilosti kladené otázky uváděly do rozpaků a Svatopluk Čech byl při své takřka mimosové citlivosti tím méně s to Zeyerovi nějak se vnucovat. Soudili jsme, že buď literární kruh, s nímž Zeyer byl v době naší nedobrovolné redakční passivity jaksi srostl, mu nedovolil, aby v našem novém časopiseckém podniku se zúčastňoval, anebo že se mu snad nesympathickým stal směr, kterýmž jsme — Svatopluk Čech a já — redakci vedli.

Julius Zeyer byl — jak známo — spiritista a mystik. Jej poutaly zjevy, proměny a děje nadpřirozené, tajemné, v našem smyslu zázračné nebo kouzelné, a on nerozpakoval se hned od počátku používati takovýchto motivů i v pracích, jež dějem svým stály na půdě reálné skutečnosti, poněvadž v možnost a skutečnost takovýchto dějů věřil. On věřil ve čtvrtou a snad i pátou dimensi, věřil v možnost citování duchů a všeho, co spiritistické seance na programu mívaly, věřil v možnost zjevování se duchů a jich zasahování do reálného života, a byl přesvědčen o jsoucnosti medií, jež způsobilá jsou mezi „oběma světy" prostředkovati. V této své víře nedal se zviklati žádnými důvody, čerpanými ze zbrojnice přírodních věd a spekulativní filosofie. Zeyer neměl pokud jsem seznati

mohl, valného přírodovědeckého vzdělání a zosnoval si tedy na základě čtení středověkých mystiků a novodobých spiritistů zcela zvláštní názor o světě a přírodě. Jemu svět a příroda byly říší plnou neznámých, všemocných sil, plnou bytostí živoucích s tělem i bez těla, všeobsáhlou, nekonečnou dílnou divů a zázraků, proměn a převratů působených bytostmi s osobním vědomím buď z vlastní vůle aneb bezvolně z němého příkazu nějaké vyšší mocnosti, říší zjevů, jež prozkoumati se nedají a z nichž mnohé a mnohé jenom některým, k tomu zvláště způsobilým tvorům, jenom některým, k tomu zvláště vyvinutým aneb i připraveným lidem poznávati se dávají atd. Některé fundamentální zákony fysiky, jako na př. zákon o neprostupnosti hmot, vzbuzovaly mu jenom pohrdlivý usměv. Zeyer věřil na příklad, že jest docela dobře možno vložiti do massivního kruhu nebo kroužku ze slonové kosti rovněž tak velký, massivní kruh nebo kroužek ze zlata, tak že by hmoty obou těch těles bez porušení formy a beze změny své podstaty se prostoupily a zcela týž prostor vyplnily — vyvrátit mu tuto víru bylo zhola nemožno. Na otázku: kdo by takovýto experiment asi provésti dovedl, odpovídal, že člověk nebo bytost obdařená buď vyšším poznáním, než jaké máme my obyčejní lidé, anebo zvláštním jakýmsi, okamžitým vnuknutím.

Pisatel těchto řádků, jehož soukromou libůstkou vždy bylo studium věd přírodních,

míval se Zeyerem o těchto věcech časté, vážné i veselé hádky, o kterých by naprosto bezúčelno bylo zde šíře mluviti. Jenom ještě jeden příklad budiž uveden. Když jsem polou vážně, polou žertovně namítal, že je zhola nemožno, abych já při zdravých smyslech kdy nějakého ducha přivolal, nějakého ducha kdy skutečně uviděl nebo mluvit uslyšel, odpověděl Julius Zeyer nejednou s úsměvem, ale zcela vážně: „Vy nejste způsobilý účinkovati jako medium a vy nejste způsobilý uvidět nebo uslyšet nějakého ducha, protože — pijete pivo! Kdo pivo pije, nikdy nic z transcendentálního světa nesezná. Pivo je zabiják všeho vyššího nazírání a vnímání." Na otázku pak, zdali také víno tak zhoubně účinkuje, odpovídal, že nikoli, mírný požitek vína že člověka oné schopnosti nezbavuje.

Kdysi, bylo to, myslím, roku 1875, měli jsme zase jednou v mém panickém bytu takovouto přátelskou, ale důkladnou hádku. Byli jsme „v nejlepším", když tu zaklepal a pak ihned do pokoje vstoupil MUC. Josef Thomayer. Pánové se tehda ještě neznali. Představení odbylo se zcela krátce, a ježto Thomayer prohlásil, že nepospíchá, navrhl jsem Zeyerovi, abychom v rozpravě pokračovali bez ohledu na přibylého posluchače. Zeyer nenamítal proti tomu nic, a já rozvedl jsem naschvál hádku co možná zásadní a zajímavou. Thomayer poslouchal pozorně, ale nevmísil se do naší rozprávky ani jediným slovem. Konečně prohlásil Zeyer, podívav se

na hodinky, že musí na nádraží uvítat svoji sestru, a stisknuv každému z nás ruku, odešel. Sotva že se byly dvéře za ním zavřely, přistoupil ke mně prudce Thomayer a upiav na mne s výrazem jakéhosi zděšení svoje pronikavé, velké černé oči, vyrazil ze sebe ztlumeným hlasem: „To je blázen!"

Výjev ten utkvěl mi s neobyčejnou živostí v paměti; zdali také potomnímu našemu slavnému učenci, ani nevím. Ale myslím, že jsem mu jej prodlením času několikráte připomenul. Thomayer byl tehda v plném proudu svých obsáhlých přírodních, anthropologických a medicinských studií, i nebylo tedy divu, že se jeho neobyčejně zdravému smyslu a vědecky přísně zdisciplinovanému rozumu Zeyerova fantasticko-romanticky-mystická, naprosto nevědecká přesvědčenost naponejprv objevila jako čiré šílenství. Později se arci Thomayerovo mínění o Zeyerovi jiným směrem ustálilo.

A nyní ještě něco. Mne okouzloval Zeyerův způsob vypravování ze skutečného, zejména salonního a společenského života; proto dojímalo mne jaksi smutně, když jsem pozoroval, že Zeyer jeví velikou náklonnost, oddati se ve své tvorbě docela směru fantasticky spiritistickému a mystickému. Začal jsem mu tedy roku 1876 domlouvat, vynášeje po zásluze jeho bystrý pozorovací talent, jeho znalost všech forem společenského obcování, jeho jemný takt, jeho hravou lehkost dějové kombinace atd., aby psal novelly a

romány ze skutečného života, aby si volil co možná stále látky reálné, jako učinil v povídce „Jeho svět a její", v „Miss Olympii" a v románu „Ondřej Černyšev", . . . v tom oboru že se jistě stane nejenom spisovatelem velmi oblíbeným a obecně čteným, nýbrž také skutečně velkým sloupem našeho krásného písemnictví — a sám už ani nevím, co ještě. Že by Zeyer veršované básně psáti mohl, mně tehda ani nenapadlo. Zeyer vyslechl všechny moje výklady s přátelskou ochotou, a já byl bych si málem zalichotil, že jsem ho přeměnil. Odevzdávaje mi koncem března 1876 fantastickou povídku „Na pomezí dvou světů" pravil, to že je poslední fantastická a spiritistická práce, kterou mi nabízí, nadále že bude psáti realisticky . . .

Jakým směrem se Zeyerova tvorba potom skutečně rozvila, je obecně známo. Mně nezůstala dlouho illuse, že bych byl svými výklady na Zeyera učinil dojem trvalý. Rokem 1876 pak zmizela mně i Svatoplukovi Čechovi všeliká možnost působiti nějak přímo nebo nepřímo na rozvoj Zeyerova velkého talentu.

* * *

Ze sboru mladých spisovatelů a začátečníků, kteří Svatopluka Čecha a mne navštěvovali v našem mládeneckém bytu v Karlově ulici čís. 179, přímo proti vchodu do Klementina, dlužno uvésti ještě dva bohoslovce, kteří byli — jak se zdálo — velmi dobrými přáteli. Jeden z nich už tehda silně pokulhá-

val opíraje se o krátkou silnou hůl, druhý však byl švižný a růžolící a hleděl nadějně do světa modrýma, ostrýma očima. Ten na chůzi chybný naříkal si na jakýsi zastaralý čili chronický rheumatismus v nohách, byl hubený a na svoje mladá léta vůbec trochu uvadlý, ale velmi hovorný a jasné, zdravé mysli. Druhý byl při své štíhlosti takřka vzorem zdravého mladíka, mluvil velmi málo, ale prozrazoval bystrého ducha. Oba byli velmi skromní a měli v nás neklamnou důvěru, snad pro naši zcela prostou a všelikého přepychu prázdnou domácnost a nepochybně též pro naše nenucené veselé a téměř kamarádské chování. Onen, jenž při chůzi napadal, jmenoval se Václav Beneš a stal se obecně známým a oblíbeným romanopiscem, tento pak, jenž svěžestí zářil, jmenoval se Josef Doubrava a stal se vysokým církevním hodnostářem — je to excellence pan biskup v Hradci Králové. Uveřejniv u nás několik pěkných prací menšího rozměru jakožto „D. Mníšecký" (to jest Doubrava z Mníšku) věnoval se jinému oboru a stal se v tomto slavným, velmožným pánem. Setkával jsem se s ním později po letech, když byl už místoředitelem a potom ředitelem pražského semináře a seznal jsem v něm muže nejenom osvíceného, nýbrž stále ještě tak svěžího a švarného, jako za onoho času u nás v ulici Karlově. Pak měl jsem r. 1903 zvláštní potěšení, že jsa poslancem na říšské radě byl jsem s to oznámiti mu telegraficky, že

ho jmenovalo Jeho Veličenstvo biskupem v Hradci Králové. Za několik dní na to byl jsem z klubovní místnosti vyvolán do prvního patra, kdež mne v ministerské chodbě očekával nově jmenovaný pan biskup královéhradecký. Když jsme se byli jako staří známí srdečně pozdravili, požádal mne pan biskup, abych ho seznámil s doktorem Pacákem, jenž byl tehda předsedou našeho klubu. Přání tomu jsem arci ihned vyhověl a za chvíli stáli proti sobě, hledíce na sebe zvědavě, dr. Pacák a dr. Doubrava, dva velcí muži malé postavy. Když byl pan biskup dru. Pacákovi poděkoval za osvědčené přátelství jeho a klubu, odpověděl Pacák svým prostým, srdečným způsobem: „Gratuluji vám z plna srdce! Mám opravdu radost, že se zase jeden maličkej stal něčím velikým!" Načež jsem já doložil: „Teď je na tobě, abys brzo následoval tohoto pěkného příkladu" . . . Za nedlouho na to stal se dr. Pacák ministrem.

Po této odchylce vracím se zase k Václavu Benešovi. První práce, kterou jsme od něho přijali a v „Lumíru" uveřejnili, byla historická črta „Jan Abatyše ze Třebíze". Přijímaje tuto práci dověděl jsem se, že autor její, Václav Beneš, pochází také ze Třebíze a ježto tou dobou začal již uveřejňovati různé belletristické práce jiný Václav Beneš (tehda na Moravě), rozšířil jsem samovolně jméno našeho pražského Beneše přídavkem „Třebízský" a učinil jsem takto z něho „Václava Beneše Třebízského". Ale nedošel jsem za

to vděku. Náš milý Beneš byl nespokojen a projevil mi tuto nespokojenost slovy, jak jen dovedl, důraznými, ač docela zdvořilými. Já však vysvětlil jsem mu vesele, že je nutno, aby se ti dva Václavové Benešové již svými jmény od sebe lišili, a prohlásil jsem, že aspoň my v „Lumíru" na přídavku „Třebízský"setrváme. Beneš nebyl s tím ještě srozuměn, ale jsa povahy měkké a dobrácké neodporoval už dále a stal se proslulým jako — Třebízský. Druhý Václav Beneš rozšířil svoje jméno přídavkem „Šumavský" a stal se neméně známým jako belletrista a chefredaktor „Národní Politiky".

Nepřízeň nynější doby činí nutným, aby jako první část upomínek pisatelových uveřejněny byly jeho črty z života literárního a uměleckého.

Z minulé doby našeho života národního, kulturního a politického.

Kniha 40.

Český Čtenář.

Sbírka poučné a krásné četby české.

Ročník X. Svazek 2.-5.

Tisk Pražské akciové tiskárny

Z minulé doby

našeho života národního, kulturního a politického.

Vzpomínky a zápisky.

Podává

Dr. SERVÁC HELLER.

DÍL II.

Český Čtenář 1918.

V naší době — to jest v době, která před nynější válkou předcházela a po ní zase následovati bude — tedy v době, v níž takořka o překot se rodí vědecké objevy a výzkumy, kdy v divém zrovna chvatu se předstihují technické vynálezy a kdy nové, vše omlazující aneb aspoň reformující ideje vyvírají z hlubin mocně pracujícího lidského ducha a do varu uvádějí všechen myšlenkový svět, v této době, kdy formy života a práce kvapně se mění, energie, vůle a činů chtivá píle vždy nové a nové mety si kladou, kdy ve všech oborech lidské činnosti a ve všech poměrech naší společnosti chvatné převraty se dějí nebo usilovně připravují, v době, kdy vše rychle plyne, vře, šumí, klokotá a víří, kdy myšlenkový proud lidstva jako rozvodněná řeka zde tiše, tam s bouřným hukotem, ale všude jako v letu ku předu se řítí, zapomínají se brzo události a proměny veřejného, najmě politického a národního života, zapadají v čiré neznámo věci, kterých vedoucí mladší generace již nezastaly a zůstává nepovědomým stav veřejných záležitostí i z doby nedávno teprv minulé, ačkoli je netoliko zajímavo, nýbrž také užitečno, obraceti čas po čase zraky nazpět a čerpati ze zkušeností předchůdců buď poučení aneb leckdy aspoň výstrahu pro kynoucí či hrozící budoucnost, na jejíchž příštích tvarech lidstvo samo stále, vědomě i nevědomě tepe, buší a kuje.

Starší dějiny se obecně znají, historie dávno minulých dob pilně se čítá, ale události a poměry minulosti ještě blízké, věci, jež byly nebo se děly před několika teprv desetiletími, zůstávají mladšímu pokolení namnoze neznámými. Znají se ovšem velké, hlavní rysy politických proměn nebo událostí této doby, ale podrobnosti bývalého stavu věcí a veřejného života, celý mikrokosmos čili malý svět oné doby se svými jednotlivostmi a drobnůstkami jest pozdějším dobám jakýmsi mlhou zastřeným obrazem, jejž dějepisec teprv kdysi později odestře.

Proto není snad ani nevhodno ani nemístno, sepisují-li pamětníci starších dob, co v paměti si uchovali, kontrolujíce ovšem svoje vzpomínky listinnými dokumenty a doplňujíce obsah jich přesnými doklady. Takto soudě odhodlal se i pisatel těchto řádků zaznamenati svoje vzpomínky a předložiti některé části jich čtenářům nynější doby. Snad budou tu a tam čteny s povděkem.

V DOBĚ ABSOLUTISMU.

I.

(Po bouřných letech hluboký klid. — Jak proveden byl převrat. — Svěcení praporu národní gardy. — Národní garda.)

Stav veřejných věcí a zejména parlamentních poměrů v předlitavském Rakousku dospěl několik let před nynější světovou válkou takového rozvratu, že na jedné straně zastavením nebo zrušením ústavních řádů se hrozilo (za ministerstva Körbrova) a na druhé straně věštba takového převratu s úplným klidem se poslouchala a na vědomí brala. Obecně uznávala se možnost opětovného zavedení neparlamentní vládní formy, aspoň jakožto přechodního stavu k novému, snad šťastnějšímu vývoji našich věcí veřejných a nikde nejevilo se proto žádné pohoršení, žádné znepokojení. Naopak: do předpovídaného absolutismu, jakožto přechodné doby, kladly se namnoze důvěrné naděje, zejména tam, kde nemožným se zdálo, urovnati národnostní spory a politické zápasy a kde tento trapný neklid ještě jitřen byl třídním bojem společenských vrstev. Zde zavládla namnoze jakási tichá, tajně živená touha po zasáhnutí vyšší moci, jež by zjednala veřejnému životu mír a klid, nerušíc ničích práv ani přirozených zájmů.

Tento klid a tato — nejmírněji řečeno — lhostejnost k předpovídanému návratu vlády neústavní plynul z veliké omrzelosti nad zvrhlostí a zvlčilostí tehdejšího našeho politického života, která se až křiklavě jevila v boji našich stran proti sobě samým, nad poklesnutím ústředního parlamentu ve formě i podstatě, dále z důvodného přesvědčení, že absolutismus, bude-li opět zaveden, dlouhého trvání míti nebude a posléz, že krátká doba nekonstitučního života nepoškodí citelně našeho ani národního ani hospodářského života. Naopak soudilo se namnoze a nikoli neprávem, že několikaletý absolutismus způsobí ozdravení našich veřejných poměrů, očistu našeho národního a politického života ode všeho rmutu a kalu, jenž se prodlením času do něho přimísil, a že valně přispěje k novému povznesení a zušlechtění našeho národního ducha, k návratu ideálního smýšlení a k povznesení našeho národního sebevědomí. „Společně cítěný tlak uklidní mysli, sblíží rozvaděné rodáky a naučí všechny vážiti si svobody a usilovati svorně, odhodlaně a důrazně o lepší naši budoucnost." Tak soudili velmi mnozí, tak uvažovalo se v uzavřených kruzích, ačkoli se na veřejnosti nikdo neodvažoval upřímně říci, co si myslí a co cítí.

Nuže: válka přinesla nám tříletý absolutismus, tříletou dobu vlády bezparlamentní a neústavní, ale to byl absolutismus vojenský, absolutismus stavu válečného s politickou persekucí, těžkou a krutou, a nikoli stav po-

litického klidu s vládou sice neústavní, ale jinak práva a zákonů dbalou, o jaké uvažováno bylo v posledních letech před výbuchem světové války. Rázu a povahy tohoto absolutismu pocítili jsme všichni a obecně viditelny jsou také jeho účinky.

Avšak absolutismus, který vládl za mých mladých let, byl způsobu zcela jiného. Byl tuhý a přísný, ale nikoli útočný a krvavý. Větší část jeho trvání — po krátkém násilném počátku — značí naprostý klid veřejného života, úplný nedostatek všeho politického ruchu a dřímotu národního života. Soudím tedy, že nebude na škodu aneb aspoň prosto zajímavosti, vyznačím-li řadou drobných rysů, jak se za minulého absolutismu, od roku 1850 do roku 1860 věci u nás měly a jak se tehdejší veřejný stav a život náš v paměti mé obráží.

Aby vypravování toto uvedeno bylo v obsahovou souvislost s předchozí minulostí, budiž tuto z politických dějin Rakouska stručně připomenuto, jakým postupem převrat byl proveden.

Ústavodárný říšský sněm, jenž nejprve ve Vídni a potom, po říjnových bouřích vídeňských, v Kroměříži zasedal, aby pro Rakousko vhodnou ústavu pořídil, pracoval pro různost mínění a snah mezi stranami velmi těžce a zdlouhavě. Výbor jeho vypracoval sice známou „kroměřížskou ústavu", jež byla jakýmsi kompromissem mezi federalismem a centralismem, ale práce sněmu vázly stále a

nemohly jak náleží ku předu. Jenom zákon o zrušení poddanství byl vyřízen a císařem Ferdinandem dne 7. září 1848 potvrzen. Dne 2. prosince 1848 vzdal se císař Ferdinand trůnu a nastoupil J. V. císař František Josef. Kroměřížský ústavodárný sněm byl dne 4. března 1849 rozpuštěn a téhož dne vyhlášena jiná ústava, jejíž základní zásadou byla (centralistická) jednota a nedílnost říše. Článkem 77. této ústavy slíbeny korunním zemím rakouským, kromě Lombardska, zvláštní ústavy zemské, kteréž také skutečně postupně byly dány. Zemská ústava pro království České vyhlášena císařským patentem ze dne 30. prosince 1849 pro rok 1850. Avšak ani oktroyovaná říšská ani tyto, rovněž oktroyované zemské ústavy nevešly v život a skutečnost. Dne 20. srpna 1851 vyžádal si císař na předsedovi tehdejší tajné „říšské rady" dobré zdání, je-li možno říšskou ústavu ze dne 4. března 1849 provésti a když toto dobré zdání podáno bylo ve smyslu záporném, byla patentem ze dne 31. prosince 1851 ústava z roku 1849 odvolána, základní práva zrušena, porotní soudy odstraněny, obecní zřízení přetvořeno a místo zemských stavů zavedeny poradní výbory z dědičné šlechty a statkářů. Zároveň vyhlášeny na rok 1852 „zásady pro organické zákonodárství říše". Český stavovský zemský výbor úřadoval sice dále, ale císařským rozhodnutím ze dne 21. února 1852 vzneseno řízení jeho prací na místodržitele. Celá konstituční éra let 1848 a

1849 nevykročila tedy z příprav k zavedení skutečné ústavnosti, léta 1850 a 1851 pak byla již lety opětně absolutní vlády, ve kterých sice veliká řada znamenitých správních reforem provedena byla, ale beze všeho účastenství zastupitelstev lidových, až do formálního také zrušení všech na ústavnost připomínajících řádů.

Po rozpuštění kroměřížského ústavodárného sněmu ztichl dosti rychle všechen veřejný a politický život u nás, zanikly všechny téměř časopisy české a pohasly i poslední červánky zapadlé svobody.

* * *

Posledním obrazem mé paměti z té „velké revoluční" doby jest slavnost svěcení praporu národní gardy mého rodiště. To byl pro mne den veliký, neboť toho krásného, slunného jitra uzřel jsem téměř všechny mně známé měšťany v nových vojenských uniformách s lesklými zbraněmi po boku i v rukou a tato metamorfosa naplnila mne nevýslovnou rozkoší. Vojáci byli tehda nejvyšší pastvou mých očí a tu proměnila se mi Vlašim ze soboty na neděli v lesklý vojenský tábor!...

Zvony slavnostně zvučely, za kostelem vypalovali dva kováři s tovaryši hmoždíř za hmoždířem a městem procházela gardová hudba s prvním velkým bubnem. Totiž s prvním tureckým bubnem, neboť jinak byl velký buben mému rodišti od dávna již předobře znám jakožto nástroj, kterýmž panský biřic

s „valů" před zámkem robotníky do práce svolával. Tento biřicův buben uložen do historického haraburdí v zámecké věži a jeho místo zaujal vítězný turecký buben gardové hudby.

Tedy: slavnostní zvonění, střelba z hmoždířů a hřímavá hudba otřásaly ranním vzduchem toho krásného, pro mne velkého dne. Cechové čili počestní pořádkové řemesel vyzdvihli z kostela své těžké korouhve a mohutné mosazné svítilny, jež na dlouhých černých žerdích se houpaly a doprovodili s čestnou stráží národní gardy duchovenstvo — děkana pod baldachýnem — na dolejší náměstí čili rynk, kdež potom „polní mše" byla sloužena. Nikdy snad nebylo ještě na rynku takového lesku a takové slávy. Majestátní zvuky Tomáškovy korunovační mše střídaly se s vířivými interádami, jásavým hlaholem trub a kotlův, s celým sborem ministrantských zvonečků a občasným houkáním hmoždířů. Zdali po vykonaných obřadech garda také — u vojska obvyklou — „dešarž" vystřelila, ani již nevím, ale pamatuji se, že se toho dne nějak mnoho střílelo.

Potom vídal jsem gardu chodit v plné parádě do kostela, každé neděle a snad i každého svátku a — dále o ní paměť má už ničeho nevypravuje. Jenom že přišel jednoho méně krásného dne od podkrajského úřadu rozkaz, aby zbraně národní gardy do tolika dní a hodin byly odvedeny a uniformy gardistů na civilní obleky předělány. Rozkaz

ten vyslechnut a vykonán bez nejmenšího odporu, zcela tiše: národní garda mého rodiště zemřela jako beránek do vyšší vůle a moci oddaný. Mrákota jakási rozložila se nad městem a mně zdálo se, že chodí lidé doma i na ulicích po špičkách, aby nerušili nastalého posvátného ticha.

II.

(Místo národní gardy četnictvo. — Utuchlý život našich obcí. — Obecná ochablost.)

V mém rodišti, v malém okresním městě Vlašimi, bylo v letech padesátých ticho a klidno, jakoby let 1848 a 1849 nikdy ani nebylo bývalo.

A přece nemohly býti a nebyly také ještě zapomenuty ty doby plné mocného národního a politického vzrušení, ty doby událostí vířivých a rušných, ty doby velkolepých snů a nadějí, ty doby vábných a zářných perspektiv do budoucnosti, jež se všem bez výjimky jevila růžovou a smavou, jako se poutníkům po širé poušti zjevují často luzné obrazy krásných, šťavnatých krajin, jež přece nic nejsou, než klamné přeludy vzdušné. Ale ze všeho toho šumu, opojení a lesku nezbylo nic, nic než snad vědomí obrovského sklamání a onen nevýslovný pocit prázdnoty, který se člověka zmocňuje po velké, naprosté ztrátě čehosi domněle vzácného a cenného, co nějaký čas všechnu jeho bytost pronikalo a

plnilo ... snad také jakási palčivě hořká pachuť po rychle, takřka drasticky požité krátké svobodě — a co všechno ještě. Ale to vše bylo záhy do hlubin duší zatlačeno a tam jaksi udušeno tuhým chladem zavládnuvšího zatím nového přísného řádu a takž nastalo brzy opět ticho snad větší, než bylo v dobách, jak se říkalo, předbřeznových.

Já byl jsem, když tyto proměny se děly a události, ještě malým snivým hošíkem, jenž dosahu tehdejších událostí arci ještě nechápal a jim rozuměti nemohl, ale do mojí mysli vracela se často vzpomínka na někdejší naši národní gardu, která mi byla jaksi symbolem nedávno minulé pohnuté doby, a zejména na skvělou slavnost svěcení jejího praporu. Čím více jsem pak rostl a četbou úzkostlivě tajených spisů s příběhy let 1848 a 1849 se obeznamoval, tím častěji a jasněji vzpomínal jsem té národní gardy a chlapecké mysli mé vtírala se představa, že vystřídáním národní gardy novou, státní stráží bezpečnosti a veřejného pořádku, žandarmerií čili četnictvem je obrazně vystižen přechod z let 48tých do let padesátých.

Místo národní gardy — jež byla vlastně jenom občanskou libůstkou — dostali jsme do Vlašimě, jako se všude vůbec stalo, malou stálou posádku četnictva. Národní gardu vystřídala „gens d'armes", po ozbrojeném občanstvu přišel „lid ve zbrani", ale zcela jiného druhu, vážný a přísný. Dle vzoru Napoleonem ve Francii obnovené žandarmerie zřídilo také

Rakousko v první čtvrti devatenáctého století tuto stráž veřejné bezpečnosti v Lombardsko-Benátsku, jež bylo tehda opět získalo, a zavedlo pak po zrušení ústavnosti žandarmerii do všech svých zemí jakožto hlavní oporu veřejného klidu a do jisté míry i výkonnou moc nového režimu. Po provedené svojí organisaci čítalo četnictvo roku 1854 plných devatenáct pluků a prvním velitelem této značné branné moci čili jejím generálním inspektorem byl podmaršálek baron Kempen, po ministrovi Bachovi nejmocnější tehda osobnost v Rakousku.

Četnictvo bylo dle svého úředního určení jenom stráží veřejné bezpečnosti, ale pojem veřejné bezpečnosti byl po bouřných letech 1848 a 1849 mnohem širší, než dříve a úkol četnictva tedy mnohem obsáhlejší, než na příklad nyní. Šloť nejen o bezpečnost majetku a života obyvatelův měst a venkova, nýbrž také o bezpečnost veřejné správy, o klid a nerušený chod celého vládního aparátu. A tu rozumělo se samo sebou, že četnictvo zasahovalo, dle potřeby nebo uznání, také do soukromého života všude tam, kde vidělo nebo tušilo nešetření zákonných předpisů. Tyto předpisy pak byly přísné a obsáhlé, tak že občanstvo, než novému řádu uvyklo, stále v nebezpečenství bylo, že někde narazí a úraz si způsobí.

Za takovýchto okolností přestaly samy sebou všechny veřejné rozpravy o politických záležitostech, ba všeliké hovory o politice

vůbec. Nebylo tedy v Čechách a v Rakousku vůbec žádného politického ruchu, ba nebylo ani žádného téměř života samosprávného, žádného ruchu vůbec. Jenom nejnutnější, neodbytnými potřebami žádaná, tichá, klidná a hladká správa úřadní.

Dne 31. prosince 1851 byla zrušena veřejnost jednání obecních zastupitelstev, to jest volný přístup do schůzí obecních výborů a tím ochabl také zájem občanstva na obecních záležitostech. Čeho občanstvu věděti bylo potřebí, vyhlašovalo se buď písemně na radnicích anebo bývalo dle starodávného — namnoze dosud užívaného — způsobu obecním strážníkem vybubnováno... Ruch v obcích ustal dále také, když byly zastaveny na neurčitou dobu doplňovací a nové volby do obecních výborů a představenstev. Volby, jak více než s dostatek známo, podněcují nejmocněji ruch v obcích, a ježto šlo o povšechné uklidnění lidu v celé říši, bylo zastavení voleb do zastupitelských sborů prostředkem k tomu velmi vydatným.

Nepravím nic nového ani zvláštního, připomenu-li, že i věc vážná a přísná časem provázena bývá zjevy a příběhy, které činí dojem docela veselý, shrneme-li je v jeden souvislý dějový obrázek. Tak vypravoval v prvním zasedání říšské rady poslanec dr. František Brauner tento — ovšem belletristicky sestavený — případ: „Jistý rolník zapřáhal před statkem do naloženého vozu koně. Bylo záhy z rána. Kolem kráčel službu

konající četník a zpozoroval, že nad vraty schází tabulka s popisním číslem; vytkl to rolníkovi a zaznamenal v zápisníku přestupek proti předpisům konskripčním. Sedlák připomenul na svoji omluvu, že tabulku v noci vítr shodil a že ji děti ráno do světnice přinesly, on však že ji ihned přinese a nad vraty připevní. To pověděv, odběhl do domu pro tabulku — to byl druhý přestupek: opuštění koňského potahu. Četník vešel na to do dvora a tu vyběhl ze světnice pes a zaštěkal na něj — třetí přestupek: pes bez dohlídky a náhubku. Selka, zaslechnuvši psí štěkot a vidouc žandarma, postřehla ihned, že je zle a chtějíc psa rychle domů zahnati, vyběhla kvapem a zapomněla ve chvatu odložiti ohořelý, neuhašený kus dřeva — čtvrtý přestupek: nebezpečené zacházení s ohněm. Sedlák, přehlédnuv celé to nadělení, zaškrábal se mrzutě za uchem a postěžoval si, mluvě sám k sobě: „Pro Pánaboha! Teď už člověk ani ve vlastním domě neví, jak by se hnouti měl, aby se neprovinil proti zákonu!" To zachytilo bystré ucho četníkovo a do zápisníku zanešen pátý přestupek: neslušná řeč a odpor kladený četnictvu . . ."

Duševní rozpoložení lidu českého zvrátilo se účinkem dokonalé změny celého politického stavu tou měrou, že místo dřívější výbojné říznosti — let 1848 a 1849 — zavládla zase tichá resignace a snivá sentimentálnost let třicátých a snad ještě dřívějších. V této pak dumavé náladě umlkly před nedávnem vznik-

lé bujaré, vzdorné popěvky, ba i všechny, třebas docela nevinné vlastenecké písně a tu vynořila se opět z celé své snad původní hloubky melancholie našich národních písní a z tichého, lze říci jednotvárného života našeho zněly za klidu a bezvětří staré unylé zpěvy sedmnáctého a osmnáctého století, na příklad skvostná elegie:

Bože můj, otče můj,
jak je ten svět zmotaný!
Co vystojí, co vystojí,
ubohý poddaný!

Anebo zoufale smutná píseň, začínající slovy:

Proč's mne, Bože, na svět stvořil,
ode všech jsem opuštěn . . .

Tato melodicky pěkná, ale nesmírně teskná a žalobná píseň rozmohla se v mém rodišti a také jinde tak, že musila býti úřadně zakázána, jako pobuřující a otravná.

Bez závady a překážky zpívány, v intelligentních kruzích, s jakousi útrapnou rozkoší hudebně překrásné polské politické žalmy: „Bože, cos Polsku", „V dýmu požárů", a podobné . . . Na druhé straně pak ve větších městech, kde se lehká mysl přese všechny převraty snáze přenáší, propukala nálada lidu — dle staré zkušenosti, že výstřednosti se stýkají — v popěvky nevázaně veselé, všeliké hloubky prosté. Přirozenost lidská jest už taková, že člověk, jenž trvale klidným a zdrželivým býti musí, ve chvílích jakéhosi

uvolnění rozpustilým se stává. Ostatně: absolutismu ani hrůzovládě prostá lidová veselost, ba ani rozpustilost nikterak nevadí.

Politických časopisů, to jest nezávislých novin, jak jsem již naznačil, v padesátých letech minulého století žádných nebylo. Vycházely po česku jenom „Pražské noviny", ale ty byly pouze úředním věstníkem a nepovažovaly se nikde za skutečné noviny. Kromě na úřadech nikde jich nebylo. Venkov byl tehda docela bez novin, bez českých novin. Noviny německé, zejména „Bohemia", „Tagesbote aus Böhmen" a „Prager Morgenpost" docházely sem tam státních nebo panských úředníků a udržovaly naše obce, náš lid vůbec v jakémsi duševním či poznatkovém spojení s ostatním světem. Však i tyto žurnály podávaly svému čtenářstvu všechny zprávy a novinky v přísném výběru, v nejnevinnější úpravě. Občané, kteří bez novin býti nedovedli a pražských německých listů přáteli nebyli, odebírali si, obyčejně dva nebo tři společně, některý žurnál vídeňský, zejména Zankovu „Presse" nebo Saphirův „Humorist". Ale těchto časopisů na veřejnosti vidět nebylo a lze říci, že devadesát procent lidu se obcházelo docela bez čtení novin, jakoby se bylo nic ve světě ani nedělo... Z časopisů zábavných znali jsme v letech padesátých jenom Mikovcův „Lumír", jenž kromě trochy dosti chudého čtení přinášel také nevinné dopisy z českých měst o koncertech, zábavách atd.

Z nedostatku všelikých, tiskem šířených popudů vyvinula se na všech stranách dokonalá lhostejnost a netečnost k veřejným záležitostem a v jejím stínu usínalo rychle i národní sebevědomí. Nastal po té stránce obecný a hluboký úpadek. Ohýnek uvědomělého vlastenství udržovalo v mém rodišti a také jinde jenom několik jednotlivců a to ještě na zapřenou a potají. Většina lidu usínala rychle ve směru politickém i národním, jakoby žádného probuzení před tím ani nebylo bývalo.

Ve společenském a veřejném životě zaujala němčina opět svoje bývalé místo, jakožto řeč pánů, vzdělanců a vyšších kruhů, a kde kdo jen trochu německy uměl, okázale se tím honosil. Tak stalo se, že i v malých městech, jakým je moje rodiště, kde žádných Němců nebylo, na ulicích a v lepších hostincích německý hovor hlasitě se rozléhal. Mnozí mluvili německy s takovým gustem, jakoby byli zrovna rádi bývali, že se stará německá móda zase vrátila, zejména úřadníci všech kategorií, obchodníci, židé a řemeslníci, kteří ve Vídni nebo v některých jiných německých městech Rakouska několik let pracovali a pak jakožto mistři nebo už soukromníci do vlasti se vrátili.

III.

(Slavnost dekorovaného purkmistra. — Německé divadelní hry. — Různé produkce. — Zlatá doba dilettantské hudby. — Doba poroby s duhové perspektivy. — Prostý život. — Jak se svítilo.)

V předchozí části těchto upomínek zmínil jsem se o slavnosti národní gardy vlašimské. Však rozpomínám se ještě na jednu slavnost z pozdější doby, na slavnost, jež tvoří v paměti mé jakýsi pendant čili protějšek ke slavnostnímu svěcení praporu národní gardy mého rodiště — bylo to slavnostní dekorování vlašimského purkmistra Františka Říhy záslužným křížem asi ve druhém nebo v třetím roce Bachovy absolutní vlády.

Bylo opět krásné nedělní jitro a vlašimské zvony, jejichž zvuk a harmonie sobě rovné hledaly, zněly zase tak velebně, lahodně a tklivě, že jsem jako opojen naslouchal, jakémusi luznému snění se oddávaje. A kolem okna našeho druhého rohového pokoje, cestou, kudy lidé do kostela chodili a ve „velké době" setník Toula národní gardu k bohoslužbám vodíval, co chvíli po zpátku před ní kráčeje, bral se opět slavnostní průvod, ale tentokráte docela civilní. Vidím dosud jasně pana purkmistra Říhu v černém upjatém fraku a s lesklým cylindrem na hlavě, kterak mezi dvěma radními a obecním zastupitelstvem provázen — všechno bylo černé a cylindry svítily všem nad temeny — kolem školy kráčel zamyšlen, bled a jako nad ostatní

svět povznešen ... Za obecním výborem a přednosty pořádků postupoval veliký dav lidu, po stranách průvodu kráčeli zástupcové cechů s rozžatými, mosazí kovanými svítilnami na dlouhých černých žerdích, na valech u zámku a za kostelem vypalovány hmoždíře a před chrámovými vraty vítaly oslavence fanfáry trubačů s vířením vlašských měděných kotlů.

V kostele bylo v prvních lavicích shromážděno státní úřadnictvo v plné parádě, neboť podkrajský hejtman z Benešova, pan Přibyl, zavítal sám do Vlašimě, aby purkmistrovi při slavné bohoslužbě připjal na hruď lesklý křížek s purpurovou stuhou. V zaskleném pak arkýři vrchnostenského oratoria bylo vidět krásnou tehda kněžnu, klečící před rozevřenou modlitební knihou a za ní vysokou štíhlou postavu vůdce státoprávní opposice posledního českého stavovského sněmu z roku 1847, potom hlavního odpůrce našich politických snah, knížete Karla z Auerspergů ... Co pak v kostele se dělo, netřeba vypravovati. Po skončené bohoslužbě sešla se honorace města na zámku v obřadovém sálu, kdež velká hostina byla uspořádána, a po požehnání hrály ve všech hostincích hudby.

Touto slavností byl také případně vyznačen převrat, jenž ve veřejných našich poměrech a v rozpoložení lidu tak rychle se udál.

Jak hluboko národní reakce zasáhla, vidno mimo jiné z okolnosti, že i do Vlašimě jako

před rokem 1848 zase německé kočující divadelní společnosti přijížděly a zde třebas několik neděl německá představení pořádaly! Obecenstvo nebylo tím nikterak pohoršeno a divadelní sál hostince „Na poště" býval večer skoro vždy slušně navštíven.

Zjev tento nebyl tehda žádnou zvláštností. Do roku 1849 nebylo totiž vůbec žádných českých divadelních společností a řečeného roku 1849 zřízena péčí předních pražských vlastenců a politiků společnost Prokopova, jež měla v českém lidu budit chuť a lásku k divadelním hrám, jakožto pomůckám pronikajícího národního probuzení. Tato společnost přečkala absolutismus a přešla potom do éry konstituční. Vedle ní hrály po česku kočovním způsobem od roku 1851 do 1853 společnost Jos. Kaj. Tyla (na koncesi J. Kullasa) a od roku 1853 společnost Štanderova (na koncesi Filipa Zöllnera), jejímž režisérem byl Tyl a po smrti Tylově (r. 1856) Grau a po tomto Čížek. Roku 1860 rozešli se Zöllner a Štandera a tento převzal pak (už bez překážky) koncesi Kullasovu. Hrály tedy po celou dobu absolutismu českému lidu — v Čechách a ve Vídni — stále jenom dvě kočující společnosti. Více koncesí nebylo lze vymoci a ježto se také ochotnickým hrám českým překážky v cestu stavěly, měly německy hrající společnosti takřka monopol a takž stávalo se, že i nejryzejší česká města a místa, jako moje rodiště Vlašim, občas na německých představeních nalézala pochoutku.

Já sám chodíval jsem jako hoch se zalíbením do těchto představení, ačkoli jsem tomu, co na jevišti se mluvilo, skoro nic nerozuměl. Vstupného jsem neplatil. Můj otec půjčoval totiž hudebníkům nástroje do orkestru a za to měli jsme ku představením vždy volný vstup. Mne bavily především lesklá zbroj rytířů a citová romantika tehdejších činoherních kusů, jež dětskou moji fantasii hojně podněcovaly; děj kusů chápal jsem asi tak, jako chápeme smysl dobře prováděné němohry. Můj otec do takovýchto německých představení nechodil, ani matka má, ačkoli byla „moravskou Němkyní", t. j. dcerou z měšťanské rodiny v Jihlavě, ale brojit proti německým hrám se nesmělo, nejméně pak směl se toho odvážiti venkovský učitel, a takž považoval jsem německé hry za prostou, nezávadnou zábavu. Z měšťanstva chodili do německých představení všichni, kdož německy mluvit uměli aneb aspoň německy rozuměli, ba nemýlím se asi, tvrdě, že tam chodili mnozí a mnohé, jenom aby se zdálo, že německy umějí.

Mimo představení kočujících společností v mém rodišti jiných německých her nebývalo, avšak ve větších městech českých nebylo žádnou vzácností, že i ochotníci, tedy čeští a snad i uvědomělí občané pro zábavu svých spoluobčanů německé kusy německy hrávali, čehož je asi dosud hojně pamětníků a svědků. Snad činili tak proto, že bylo české hraní s obtížemi spojeno, ale jisto je, že se podvo-

lovali zavládnuvší jazykové módě se srdcem až příliš lehkým.

* * *

Když německá divadelní společnost město opustila, nastala vlašimské honoraci zase doba stálé večerní nudy, kterouž si pánové z elity, to jest z úřadnictva, zaháněli schůzkami v „kasině", jež bylo v knížecím pivovaru na severní straně zámku, dámy pak kávovými schůzkami, jež arci odpoledne již začínaly a dříve končily, než začínaly kasinové ‚táčky pánův. Příslušníci mimoelitní honorace scházeli se v nejlepším tou dobou hostinci „Na poště".

Velkými událostmi bývaly „akademie", kterýmž se později říkalo „besedy". Byly to koncertní večery, na jejichž programu byly produkce orkestrální, zpěvy sborové a sólové, čísla houslová nebo klavírní a deklamace, vše po důkladných zkouškách prováděno místními ochotníky. Aby proti nim nebylo s úřadní strany činěno námitek, voleny k pořádání jich narozeniny nebo jmeniny císařovy a císařovniny, den nastoupení vlády panujícím císařem nebo podobné více méně „loyální" příležitosti. Cvičitelem a dirigentem orkestru býval vždy můj otec, jenž vůbec celý hudební program sestavoval.

Občas, ale málo kdy, mívali jsme také produkce umělců z povolání. Přicházeli totiž druhdy potulní absolvovaní konservatoristé a pořádali s dovolením příslušného úřadu kon-

certy na různé nástroje, na hoboj, fagot, klarinet, lesní roh, na violu d'amour, violoncello, housle a také na kontrabas. Ba i jednotlivé baletní tanečnice zavál k nám časem na produkce pražský nebo vídeňský vítr a tu byla ovšem celá společnost jako elektrisována. Leč to vše dostavovalo se jenom zřídka kdy a bývalo pravou slavností.

Jinak plynul všemu lidu čas v tiché nudě jednotvárného života. Hluchou téměř monotonii veřejného klidu přerušovaly u nás a vůbec na venkově za denní doby občasné návštěvy potulných dudákův, italských pifferarů, srbských nebo huculských medvědářů, domorodých kejklířů a akrobatů, což arci namnoze dosud se děje, ale nikterak už tolik a takové pozornosti nevzbuzuje, jako za onoho času, kdy vše ostatní spalo.

Tato doba povšechného ztišení, v níž všechny politické, národní a společenské snahy utuchly, hospodářské otázky a problémy do lidu ještě nevnikaly, vědecký ruch nepatrný byl, technické odbory teprve k nějakému rozmachu těžce se propracovávaly a vyšší umělecký život jenom přední, vznešenější kruhy velkých měst zajímal, byla velmi příhodnou pro ochotnické čili dilletantské pěstování hudby. Jako v dobách předbřeznových byla i po opětném nastolení absolutismu hudba zálibou a sportem všech ideálněji rozpoložených povah. Učitelové byli téměř všude dobrými, namnoze výtečnými a všestranně vycvičenými hudebníky a cvičiteli hudby; ve-

dle nich pak bylo ve všech i menších městech hojně úřadníkův, obchodníkův a řemeslníků, kteří s láskou a vážnou opravdovostí hru na nějaký nástroj pěstovali a ke spolupůsobení při veřejných produkcích vždy s radostí ochotni byli. Za takových okolností bylo možno pořádati s velmi slušným úspěchem shora dotčené „akademie" i v městech docela malých a hudba chrámová prožívala tu svoji zlatou dobu. Času bylo dosti, veřejných podniků a zábav pramálo, a takž bylo hudebníkům dilettantům namnoze skutečnou pochoutkou, ztráviti několik večerů aneb i půldnů zkouškami k veřejnému provedení skladeb symfonických, oratorií a velkých figurálních mší. Produkce tyto nedostihovaly arci výše velkoměstských koncertů, ale měly pel a vůni čisté, ideální a do jisté míry také obětavé lásky k hudebnímu umění a působily obecenstvu vždy srdečné, osvěžující a povznášející potěšení.

* * *

Po některé stránce vzpomínám dob absolutismu s jakousi libostí. Když totiž myšlenkami do časů svého mládí zalétám a způsob tehdejšího života dle věrné paměti si představuji, zdá se mi, že lidé tehda žili šťastněji než nyní. Šťastněji, poněvadž spokojeněji — spokojenými totiž m u s i l i býti všichni; snad tedy spokojeněji, poněvadž klidněji. Anebo pro to i ono! Člověk bývá totiž skutečně spokojenějším, když spokojeným býti musí a jest

zajisté méně nespokojen, když většího klidu šetřiti, dbáti a požívati — třebas také nucen jest.

A klidno bývalo tehda ve všem všudy. Žádné veřejné boje, žádné zápasy stran, žádné žaloby a stesky, žádné nevraživé kritiky, žádné dráždění citů, žádné štvaní, žádné veřejné napadání a osočování, žádné zásadní znepokojování, žádné podněcování nedůvěry, žádné podpalování vášní a zlosti, žádné rušení ideálů, žádné krvavé výsměchy dobré vůli, žádné bičování pro jiné přesvědčení, žádné trhání nepohodlných soudruhů v práci, žádné soustavné rozrývání duše ... nic, nic, než toliko vlastní myšlenky, tiché nazírání na svět a přírodu a nerušená práce o blaho soukromého nebo rodinného života.

— — — — — — — — — — — — — —

Moje rodiště bylo v letech padesátých útulkem života naprosto klidného. Nic nevyrušovalo vlašimské obyvatelstvo z tiché starosti o chléb vezdejší. Práce konala se beze všeho kvapu a žilo se také dle toho, co vynášela, celkem velmi skromně. Peníze platily tehda mnohem, mnohem více než nyní, ale bylo jich za to mnohem méně. Platy a mzdy byly nepoměrně menší než nyní. Kromě toho byly pomůcky a prostředky domácího živobytí omezenější a — vyjma některé potraviny — také poměrně mnohem dražší než za posledních let před válkou .... Za dne konalo se, čeho živnost nebo povolání vymáhaly, jak už praveno, zvolna a klidně, ale ponejvíce také beze

vší snahy po zdokonalení výroby, způsobem po otcích zděděným a s jakýmsi fatalistickým, do zdaru i nezdaru oddaným vyčkáváním odbytu. O soutěži a spekulativním hledání hojnějšího odbytu nebylo — kromě návštěvy výročních trhů — téměř ani potuchy.

Večery trávily se v útulném klidu rodinného krbu, obstaráváním lehčích domácích prací mužských a ženských, při blikavém a čoudivém kahanci s řepkovým olejem, nebo u zámožnějších lidí při lojové svíčce, jež se co chvíli musila tratiknotem utírat. „Argandské" svíčky z tvrdšího loje a s dutým, na stroji pleteným knotem plály jenom na stolech „bohatých" venkovanů, stearinové pak čili millové svíčky byly parádní luxus vrchností. Na zámku ve Vlašimi osvětlovali sály a salóny voskovými svícemi, zasazenými do korunových lustrů a podél stěn rozestavených kandelábrů.

Nejlepším a nejelegantnějším občanským osvětlovacím aparátem byla tou dobou — na venkově málo známá — lampa „moderatérka", s mléčnou koulí a praktickým přístrojem na sesilování nebo seslabování (moderování) světla. Také tato lampa napájena řepkovým olejem. Petrolej zavládl vůbec teprve v letech šedesátých po tuhém, ale vítězném boji s továrnami na řepkový olej. Na vesnicích a v docela chudých městských domácnostech venkovských svítili až hluboko do let šedesátých tak zvanými dračkami, to jest smolnými dřevěnými třískami, jež se zastr-

kovaly do zdí, do spárů mezi cihlami nebo mezi trámy dřevěných stěn a hoříce, světnici naplňovaly čpavým dýmem.

IV.

(Dvě velké komedie. — Hladový rok. — Jakou byla tehdejší obecná škola.)

U porovnání s nynějškem bylo v letech padesátých vše velmi prosté. Zvláště prostým byl život venkovanů: starost o výdělek nebo všeho repotu prosté konání předepsaných povinností byly celým obsahem jejich existence. Nade vším pak vznášela se tichá resignace, jež docela vypadala jako klidná spokojenost. Tento ráz doby dlužno stále připomínati, aby obraz její se svými podrobnostmi se čtenářům nejevil v lichém světle a v nepravdivém zbarvení.

Do nevelike řady mých pestrých a jaksi skvělých upomínek z těch časů patří — komedie. Mé rodiště mělo, co se komedií týče, specialitu. Artista-padrone vyššího starého slohu, jménem Šťastný, byl u nás vlastníkem hostince a hospodářství. Byl to muž zcela zvláštní. On střídal život potulného vlastníka cirku nebo vůdce artistické společnosti s klidným, lze říci šosáckým zaměstnáním solidního zemědělce a hostinského. Pojala-li ho touha po světě, pronajal svoji živnost, sebral rodinu a koně — tažné a jezdecké — naverboval několik „umělců" a vydal se na pouť mezi národy. Když pak ho ten „vagabundský

život", jak sám říkal, omrzel, vrátil se zase do Vlašimě k pluhu, výčepu a hostinské kuchyni. On, jeho žena, dva synové a dvě dcery, všichni byli krasojezdci, akrobati a kejklíři, ale ve Vlašimi vedli hostinství a ekonomii jako jiní občané. Jenom někdy, když šlo o zvláště dobročinný účel anebo o náležitou oslavu něčeho velkého, uspořádal Šťastný ve Vlašimi z ochoty nějaké představení s celou svojí rodinou a s přibranými artisty. Stávalo se to ovšem jenom po letech, ale proto přece zachytila moje paměť dvě takovéto slavnosti.

Jednou o druhém velikonočním svátku ubírali jsme se, provedše na kůru velkou figurální mši, z kostela. Největší náš, patronu kostela věnovaný zvon sv. Jiljí, hlásal majestátně dobu polední a s veselou myslí spěchaly zástupy pobožných k pomláskovému obědu. Od branky kostela vede stromořadí mohutných lip a na konci tohoto stromořadí rozkládalo se v prvních letech padesátých větší prostranství, nyní z části již zastavěné. Na tomto prostranství uvítalo nás milé překvapení. Vystoupivše ze stínu košatých lip, spatřili jsme na levo pestrou kavalkádu: šest zlatem a purpurem vyšňořených trubačů na opentlených koních a v jejich středu hlasatele v kostýmu z patnáctého století. Jakmile hlavní příval z kostela se přiblížil, spustili trubači efektně zharmonisovanou fanfáru a hlasatel popojev ku předu, ohlašoval slavnostně, že „bude odpoledne, ihned po skončeném požehnání, se svolením Jeho Jasnosti knížete Karla z Auers-

pergu, jakož i zeměpanského úřadu na vnitřním zámeckém nádvoří uspořádáno elegantní představení krasojezdecké, gladiatorské a šermířské, ke kterémuž se všechno císařo-královské, panské a obecní úřadnictvo, měšťanstvo a ostatní slušné obyvatelstvo uctivě zve." Honorace městská jakož i měšťanstvo, které se dostaví ve svátečním obleku, že má místa vykázána ve vnitřním nádvoří samém, ostatní pak obyvatelstvo na připravených lavicích mezi vnitřní mřížovou přehradou a čtyřbaštovou branou parkovou. Každý navštěvovatel že se žádá, aby dle libosti nějaké vstupné zaplatil, ježto se slavnost pořádá ve prospěch pohořelých v sousední obci a tomuto dobročinnému účelu celý hrubý výnos se devzdá.

Slavnostní představení se odpoledne skutečně také za velkého návalu obecenstva konalo a průběh jeho byl prý opravdu skvělý. Já sám se na ně mnoho již nepamatuji, nepochybně proto, že jsem jenom odněkud se strany dívati se mohl a tudíž vlastně nic ani neviděl. Nám klukům musilo stačiti, zahlédli-li jsme třebas jenom těch několik koní s peřestými, zlatým třepením hojně vroubenými šabrakami pozlacenými uzdami a červenými, bílými nebo modrými chocholy, pak nějakého toho římského gladiatora neb středověkého rytíře v těžkém brnění. Ostatně měli jsme zrovna kanibalskou radost ze vřískání trub, práskání bičů a třaskání mečův, jež přes vysokou živou hradbu starších diváků k našim uším doléhaly.

Zámecká produkce dopadla tedy k obecné spokojenosti panstva i lidu a nepochybně také artistů, kteří při ní účinkovali. „Kde nabral Šťastný hned tolik komediantů?“ tázali se měšťané, odcházejíce ze zámeckého nádvoří. „A kde vzal všechnu tu drahou zbroj a tolik nádherných kostýmů? Tak pěkných věcí přece komedianti nemají!“ — Věc byla docela prostá. Ke Šťastnému zavítala před tím na zapřenou tlupa artistů, kteří kdysi u něho již angažováni byli a nyní právě místo svého působení měnili a Šťastný použil jejich nahodilé přítomnosti k uspořádání svátečního představení. Kostýmů, rekvisit a zbraní měl sám dosti, avšak denní světlo širého nebe vyžadovalo aspoň pro hlavní osoby výzbroje nádhernější, opravdovější a cennější, a tu poskytla či půjčila mu ochotně bohatá divadelní maškarní a historická garderoba knížecí. Odtud ty pozlacené uzdy, ty zlatým třepením až přeplněné šabraky, ty krásné lesklé zbraně, těžké aksamítové pláště a zářící krunýře rytířův.

A ještě na jednu podobnou slavnost se pamatuji, ale nevím také již, v kterém roce se konala. Však na tom nezáleží. Šťastný ovdověv, po nějakém čase opět se oženil. Vrátiv se pak s novou chotí do Vlašimě, neopomenul tuto událost náležitě oslaviti.

Byla zase neděle a opět vraceli jsme se o polednách za hlaholu největšího vlašimského zvonu stinným stromořadím z kostela. Na konci lip, na sluncem prohřátém prostranství před děkanskou budovou, uvítaly nás víření

bubínků a třepotavý tuš několika trubek a pozounů. Zástup jezdců a jezdkyň v bohatém středověkém kroji očekával tu obecenstvo, z velké mše se vracející a hlasatel se zářící standardou zval všechno obyvatelstvo města na 4. hodinu odpolední k velkému turnaji. „Svatbě Lukrecie Borgiové", jenž od 40 umělcův a umělkyň ve věrném historickém obleku a brnění proveden bude na východním náměstí čili rynku..." Po vykonaném takto hlášení zazněl opět velký tuš a kavalkáda hnula se, aby pozvání ve všech částech města opakovala.

Odpoledne pak sestrojeny na řečeném náměstí s eskamotérskou rychlostí manéž pro jezdce, dále balkon, na němž měla zasednouti Lukrecia Borgia a několik řad nižších a vyšších lavic pro městskou honoraci. Ostatní obyvatelstvo mělo přirozený amfitheatr na jižní straně náměstí, kteráž tehda ještě od dolejší, ploché části rynku příkře jako střecha k hořejší řadě domů vystupovala. Několik minut před 4. hodinou přibyl na náměstí za hlučného troubení a víření bubínků skvělý rytířský průvod, v jehož středu majestátně klusala na vysokém bílém hřebci Lukrecie Borgia (paní Šťastná) a jakmile se bylo obecenstvo poněkud ustálilo — vstup byl všem docela volný — dáno velkou fanfárou znamení, že turnaj počíná.

Průběh tohoto rytířsko-jezdeckého představení vylíčiti s to nejsem, pamatuji se jenom, že to byla pro nás podívaná nebývalá a

oslňující. Rytíři lámali oštěpy a vítěz nade všemi soupeři obdržel z rukou krásné Lukrecie „zlatou růži". Pak jezdili kavalíři a dámy o závod, nabodávali hlavy Turků, sráželi ptáky, navlékali letmo na dřevce mosazné kruhy a tak dále a provedli na konec před královnou slavnosti velký rej taneční... Za krátko na to opustil Šťastný, prodav svoji usedlost, Vlašim nadobro.

Episodku o Šťastném a jeho občanských produkcích položil jsem do souboru svých vzpomínek, jenom, aby jakožto malá, pestrá stafáž přispěla k dolíčení doby a jejího ducha. I na holém, širém palouku vyrůstá a rozvíjí se druhdy chumáč živě zbarvených, jiskrně plancucích květů, jež zjevem svým křiklavě osvětlují kolkolem rozloženou smutnou pustinu.

A takž přispěly i produkce shora vytčené, k ozáření tichého pospolitého života mých rodáků v tehdejší době a jich nudné, všelikého chně a veselí prosté lopoty o nutný chléb vezdejší.

Ale tohoto chleba bylo někdy velmi po málu. Pamatuji se jako v mlhách na rok, tuším, že 1853, na rok hladu. Tehda nebo rok před tím byla velká neúroda, a ježto železných drah ještě málo bylo vystavěno, nastal velký nedostatek chlebovin. Naše rodina nebyla z nejchudších, avšak mám v živé paměti, že jsme se dlouho živili — kukuřicí. Polévka nebo kaše z trhané kukuřice byla nám skoro lahůdkou.

Lidé vařili a jedli kde jaké rostlo bejlí a mísili do černé mouky na chléb mletou kůru bříz a jiných stromů. Já byl jsem Benjaminem rodiny a proto snad také trochu miláčkem svojí matky. Nevím ani, neboť je tomu už dávno a potom — mazlení a hýčkání seznal jsem teprv později — v jiných rodinách. Ale že mi matka přála, vím. A tu vidím se, jakoby to teprve včera nebo vloni bylo bývalo, jak jsem pozdě večer za tuhého mrazu z německého divadelního představení domů přiklusal a zde zvláštní pochoutkou uvítán byl kastrolkem malinkých brambůrků, o málo větších, než jsou lískové oříšky, uschovaných v teplém mléce. Jaký to pamlsek v době hladu!

Ale ta egyptská rána minula a pak bylo vždy dosti co jísti. Brambory rodila písečná půda některých vlašimských polí zrovna výtečné, zejména modráky, se silnou vespod fialovou kůží, kteréž se po varu rozsýpaly, jako žloutky z husích vajec — nikdy nejedl jsem potom už tak dobrých bramborů, až zase na Slovensku, v severních Uhrách. Potom jsme měli dosti dobré žito, těžký ječmen a pro pražské fiakry znamenitý oves. Bohužel nesmím smlčeti, že jsme do sklepa nakládali a v zimě — ale neradi! — jídali také bílou, tuhou řepu, kterou se později, až do nynější války všude už krmil jenom dobytek. Snad to bylo také jen v letech bídy, kterých bylo za mého mládí několik — kdo dobytčí řepu, zapraženou a syrobem oslazenou několikráte jedl, nezapomene toho do smrti.

Pravil jsem shora, že nic neodvracelo občany mého rodiště a vůbec lid český od péče o vezdejší chléb. Tato péče, tedy starost o výdělek a všeho repotu prosté konání předepsaných povinností byly celým a jediným obsahem tehdejšího jich života. Lidé, odvyknuvše si přemýšleti o věcech vyšších a vzdálených, stáhli zvolna všechen svůj intelekt, všechno svoje chtění a snažení do hlemýždí skarlupy svého tělesného života a žili nejvýš jenom ještě své rodině. Pracovalo a požívalo se mírně, v duchu a stylu doby a ze všeho vyzírala tichá, prostomyslná resignace, jež docela vypadala jako spokojenost lidí, kteří nic lepšího než svoje bydlo neznají. Také v domácnosti mých rodičů bylo — kromě nadbytku cvičné hudby — vždy ticho, rušené občas jenom různými rodinnými příběhy.

Jak jsem již řekl, byl můj otec učitel a já, jakožto učitelský synek, měl jsem všechnu příležitost seznati tehdejší školu skrz na skrz a nebude snad zbytečno, načrtnu-li zde její obrázek.

Vlašimská škola byla, jako všechny tehdejší školy venkovské, dvojtřídní. Trojtřídními byly jenom hlavní a farní školy velkých měst. Učitel byl tehda držitelem školy asi v ten způsob, jako se dosud říká: kaplan X dostal faru v Z. — za onoho času říkalo se: ten a ten obdržel školu tam a tam. Byla-li škola dvoutřídní, musil si učitel obstarati podučitele. Podučitelům říkalo se v starších dobách a také ještě nějaký čas po

roce 1849 „pomocník", ale název ten v letech padesátých, jakožto prý nepříslušný a nedůstojný, rychle vymizel. Za starší organisace škol nebyl arci titul „pomocníka" žádnou nepřístojností, jako nebylo na př. nikterak nedůstojno, že měl v carském Rusku každý ministr svého „pamóščnika", jenž zaujímal asi tutéž hodnost, jako v Anglii státní sekretář nebo u nás první odborný přednosta.

Pomocníka (později podučitele) přijímal a platil učitel sám; vikář čili okresní školdozorce (vždy kněz) bral jeho zvolení prostě na vědomí, ač měl ovšem právo námitek. Také když učitel pro churavost delší dobu nebo trvale vyučovati nemohl, vyhledal si, přijal a platil si sám svého zástupce, kterýž arci musil míti předepsanou způsobilost.

Vyučovací hodiny byly dopoledne od 9. do 11. hodiny a odpoledne od 1. do 3. Ve čtvrtek bývalo celý den prázdno. V každé školní světnici neboli třídě byly dvě souměrné, uličkou oddělené řady lavic. Na pravé straně sedali hoši, na levé dívky. V první třídě býval velký nedostatek místa, tak že děti sedaly i na podiu u kathedry, ba vůbec docela na zemi, před lavicemi a vůbec kde jen mohly. Sto dvacet až sto třicet dětí musilo se v první třídě umístiti, neboť o pobočních třídách nebylo tehda ještě ani potuchy. Zde zůstávaly děti aspoň dvě léta, než byly pro druhou třídu připraveny; které špatně prospívaly, zůstávaly v první třídě ještě déle.

Zaznamenati sluší, jakým způsobem se tehda děti do školy uváděly a pro školu navnaďovaly. Zpravidla vedla dítě maminka, vypravujíc cestou svému miláčkovi, jak bude ve škole hezky, jak pěkné pohádky se tam budou vypravovat a tak dále a odevzdavši dítko učitelovi, podstrčila tomuto tajně kornoutek s cukrátky nebo něco z perníku, vůbec nějakou lahůdku, aby dítě její obdařil a tím k návštěvě školy „namlsal". Stávalo se pak velmi často, že dítě, které se po matčině odchodu rozplakalo, bylo darovaným pamlskem ukonejšeno a se školou, aspoň na tento den, usmířeno.

Při počátečném vyučování obecnému čtení užívalo se na venkově až skoro do šedesátých let tak zvaného „slabikování", ale na škole mého otce učilo se již v době, když já do první třídy jsem byl uveden, dle nové tehda methody „hláskovací", tak že jsme, já a moji tehdejší spolužáci o bývalém slabikování už jenom slýchali vypravovat.

Na velkém věšáku mezi kathedrou a tabulí viselo asi dvacet z tuhé lepenky zhotovených, bíle polepených a pěkně napsaných „hláskovacích tabulek", na kterých jsme se čísti učili v ten způsob, že učitel vždy jednu z nich na velkou černou tabuli zavěsil a při výkladu nebo cvičení jednotlivých žáků rákoskou od slabiky ke slabice ukazoval.

Ve druhé třídě zůstávali žáci dle přání rodičův, nejméně však tři léta, vyjma ovšem žáky, kteří za účelem studií odcházeli do vět-

ších měst k návštěvě třetí (později čtvrté) třídy tak zvaných škol hlavních.

Vzpomínaje těch dob, vidím se v duchu zcela jasně v lavici druhé třídy, vidím mladistvé tváře některých tehdejších spolužáků svých a mám v živé paměti kvetoucí líce několika zvláště hezkých dívek tehdejších... Vidím v průčelí učebny plastickou, pozlacenou podobiznu korunovaného českého krále Ferdinanda V., připevněnou na světle zelené půdě, pod sklem v širokém černém leštěném rámci, vidím velký krucifix nad otcovou kathedrou a po jeho straně na dlouhém pruhu slepeného papíru kalligrafickými ciframi napsanou množilku a na kathedře, mezi kalamářem a posýpátkem — ohebnou rákosku, žezlo, taktovku a meč mého otce. Avšak z tohoto znaku a nástroje kárné učitelovy výkonné moci nebylo za mé paměti mnoho strachu, ježto jím můj otec vládl vždy bez hněvu a zlosti, spíše s jakýmsi suverenním humorem, který hochům sice respektu nadháněl, ale jinak vážně nebezpečným nebyl. Za zvláště vynikající výkony nezbednosti vyplácel se sice hochům řádný, lze říci staročeský pardus na známou nevýslovnou část těla, ale to byly exekuce dosti vzácné, při nichž se trpně súčastnění kluci s hrdostí tvářívali, jakoby to ani nebolelo. Na přílišnost tělesných trestů si u nás nikdo nenaříkal. Můj otec byl muž sice vážný, ale též rozvážný a doporučoval také podučiteli peripatetickou „mírnost v trestání"; na druhé straně pak nebyli rodičové ještě tak zhumanisováni, aby byli pova-

žovali za zločin porušeného majestátu, když synáček jejich pro neposlušnost nebo nějakou vynikající nezbednost dostal nějaké citelné napomenutí. Tehda platila ještě stará paedagogická zásada, že „metla vyhání děti z pekla" a pamatuji se na případy, že rodičové leckdy zcela vážně a upřímně za potrestání provinilého synáčka se přicházeli poděkovat! Já sám arci jsem přítelem metly ani rákosky nebyl, neboť otec, aby ukázal svoji spravedlnost, dal mi kdysi před celou třídou slavnostní výstražný výprask a neomeškal nikdy rákoskou mi připomenouti, že nepožívám ve škole žádné výsady ani protekce. Avšak sluší pravdě dáti svědectví, že se vůbec příliš mnoho rákoskou (v první třídě metličkou) netrestalo; nebyloť toho ani potřebí, ježto sama přítomnost kárného nástroje a vědomí, že se ho skutečně užívá, jevily na děti blahodárný účinek a udržovaly celkem velmi dobrou kázeň.

Vzpomínaje tehdejšího školního vyučování obdivuji se dodatečně výsledkům, kterých se docilovalo. Mělť učitel v každé třídě, zvláště ovšem ve druhé třídě, pohromadě vlastně dva, tři ročníky, jež současně musily býti různým způsobem zaměstnávány a vyučovány. — V prvních lavicích seděli nejmladší nebo nejméně pokročilí žáci, v posledních nejstarší a nejpokročilejší. Cvičil tedy učitel tři vrstvy žactva a to hochů a děvčat, bez všelikých téměř pomůcek, jimiž dnešní škola až oplývá. Vyučování nebylo — na lépe opatřených školách — ani tak omezené, ani tak nemetho-

dické, jak se nyní obecně soudí dle humoristických popisů některých starých škol vesnických, kdež namnoze (v jedné třídě ovšem) vyučovali vysloužilí kaprálové; i malá města a městečka měla za mé paměti učitele dobré a vyučování velmi praktické. Předmětů a knih bylo arci méně, ale čeho tehda pro obecný život bylo potřebí, vnímavý žák si ze školy přinášel. Že toho bylo tehda méně potřebí, než nyní, rozumí se samo sebou. Tolikéž rozumí se samo sebou, že bylo a musilo býti za tehdejšího školského zřízení učivo na menší míru omezeno, že musily být učebná osnova prostší a celý plán vyučovací jednodušší než nyní, kdy obecná škola úkol svůj rozložiti může při oddělených pohlavích, za většího počtu tříd, při možnosti parallelek a při hojnějším počtu vyučovacích hodin.

Připomínám, aby nevzniklo nedorozumnění, že mám zde prozatím na mysli jenom tehdejší školy venkovské a to školy dobrými silami obsazené, tedy školy menších měst našich. Z těchto škol odnášeli si žáci pro život mnoho potřebného a užitečného. Zejména dlužno vytknouti jakožto záslužnou vlastnost, že stará škola vychovávala dobré počtáře z hlavy, pěstujíc počítání z hlavy se zvláštní pílí a zálibou. Tehdy luštily se úkoly tak zv. trojčlenky, již vystřídala později rovnice poměrová (čili počet poměrný) stejnou měrou písemně i z hlavy, ba namnoze více z hlavy než s tužkou v ruce, tak že nadanější žáci sběžně a jistě z paměti počítali, což nyní je vůbec vzácností. Ta-

ké hovělo prospěšně praktickým potřebám, že se na lepších venkovských školách podával návod o štěpařství a včelařství a snad i jiných ještě odvětvích hospodářské činnosti.

Zvláštní pomůckou tehdejší školy při názorném vyučování byli tak zvaní „almarkáři". Obcházeli totiž školy venkovské solidní, úředně k tomu zmocnění silní muži, nosící na zádech dlouhé, štíhlé almárky, ve kterých důmyslně umístěn byl mechanismus, jenž znázorňoval, figurálně a na pohled živě, některý velký obor lidské činnosti. Na příklad: Ohlásiv se dříve u učitele přišel almarkář odpoledne v ustanovenou dobu do třídy, postavil almárku na podium u kathedry, zařídil stroj a oznamoval, že ukáže nyní žákům, jak se z lůna země dobývají a vyvážejí rudy a uhlí. Spustiv pak stroj, rozevřel almárku a tu viděli žáci, kterak kovkopové do dolů se spouštějí, jak v hlubinách země pracují, jak s dobytou rudou vzhůru vystupují a tak dále, vše malebně a plasticky. Almárkář provázel své „představení" přiměřeným výkladem a žáci sledovali hru stroje i almárkářův výklad s živým zájmem, ba lze říci, s velkým potěšením. Příchod almárkářův byl žákům dopoledne ohlášen s vyzváním, aby si od rodičů vyprosili pokud možná nějaký krejcar „na almárkáře". Po skončeném představení vybral učitel od dětí přinešené krejcary a odevzdal je almárkáři, který potom snad také leckdes jinde, v kasině nebo v hostincích svůj „živý model" předváděl. — Tyto almárkové demonstrace

utkvěly žactvu v paměti snad po celý život a byly každým způsobem cenným rozšířením a obohacením jejich vědomostí.

Před školním vyučováním bývaly bohoslužby, ke kterým se děti v létě krátce před půl devátou hodinou ze školy vodily, rozumí se, že jenom ty, jež dobrovolně přicházely. Nucení žádného nebylo a to ani v neděli. Mají-li děti v neděli a ve svátek bohoslužby navštěvovati čili nic, zůstavováno rodičům nebo pěstounům. Návštěva kostela se pro neděli sice na základě církevního přikázání důtklivě doporučovala, ale ze školy děti v neděli do kostela voděny nebyly. Toliko dospělejší žáci druhé třídy byli k návštěvě nedělních bohoslužeb přinucováni tím, že se na nich žádalo, aby přinášeli jakožto písemný náboženský úkol vždy obsah nedělního, v kostele čteného evangelia, k čemuž arci nutně bylo potřebí, aby žák při nedělních bohoslužbách byl přítomen. Jinak se návštěva kostela ani u pokročilejších žáků nekontrolovala. Avšak dlužno zaznamenati, že děti letního času o všedních dnech beze všeho nucení tak hojně k bohoslužbám přicházely, že považováno za zbytečné, činiti v příčině neděl a svátků nějaká donucovací opatření.

Po skončeném odpoledním vyučování literním dělo se ve třídách vyučování hudbě, hlavně hře na housle a zpěvu dle not. Cvičení ve zpěvu tom bývalo spojeno s přípravou sopránů a altů pro nejbližší figurální produkci kostelní.

V době, kdy začal pisatel těchto řádků běh událostí sledovati a si pamatovati, byl tak zvaný „sobotáles" již dávno zrušen a učitel dostával pevný roční plat od obce, která zase školní plat vymáhala od rodičů, pokud tito vůbec platit s to byli a povinni. Také byly již zrušeny nebo vyvazeny různé polocírkevní obřadové funkce, jež učitelové dříve (na př. obchůzky tříkrálové, řehořské a p.) vykonávati byli povinni, tak že učitel vedle školního vyučování pečoval už jenom o službu varhanickou a vůbec o hudbu chrámovou. Jenom jedna správní čili administrativní funkce mu z předbřeznové doby zůstala: udržovati v patrnosti stav obyvatelstva místní obce. Za tím účelem konal se vždy počátkem jara „zápis", jehož nejbližším účelem byla stálá evidence dětí, jakožto příslušného již i teprv příštího, školou povinného žákovstva, dalším pak účelem výkaz o stoupání nebo klesání obyvatelstva vůbec.

V.

(Jak se prováděl „zápis". — Tehdejší příjmy učitelův. — Tereziánská tradice. — Výroční veřejná zkouška. — Zkouška v zámku. — Církevní dozor nad školou.)

„Zápis" prováděl vždy podučitel a to tím způsobem, že maje pod paždím soupis duší z minulého roku, sestavený dle popisných čísel domů, obcházel město a zjišťoval stav

všech rodin, tedy vůbec počet obyvatelstva. S podučitelem chodil hoch, nesa na ruce košík; do tohoto košíku dávali lidé dobrovolný poplatek za prováděný zápis několika čerstvými vejci. Kde slepic neměli nebo vejce za nepříslušný platební prostředek považovali, dávali podučiteli něco na penězích. Ve zvláště pohostinných rodinách vyžadovali si, aby přišel podučitel až ke konci obchůzky a zůstal pak u nich na večeři. Sebraná vejce odvedena učitelce, peněžité dárky náležely podučitelovi. Tato sčítací funkce s přijímáním malých odměn za ni byla zbytkem z dob, kdy učitelové žádného pevného platu neměli a tedy za mimořádné, ale jinak starým zvykem ustálené úřadní a polocírkevní funkce zvláštními dárky odměňováni byli a takto chudobné příjmy své zvyšovali. Můj otec dostával od r. 1856 z obecní pokladny (na základě zvýšeného školního platu dle majetnosti rodičů) ročních 700 zl. stříbra, v němž obsažen byl výkup za staré důchody shora uvedeného způsobu; za varhanickou službu a obstarávání chrámové hudby měl propůjčeno několik korců pole. Podučitel (pomocník, v některých krajinách „mládenec" zvaný) dostával u nás kromě bytu, stravy, prádla a topiva před rokem 1856 ročně 60 zlatých od učitele, později pak po upravení školného 120 zlatých. Učitel i podučitel měli napořád jakési vedlejší příjmy z „hodin", t. j. ze soukromého vyučování školním předmětům a hudbě, jakož i ze „štoly".

Národní čili triviální škola a vlastně celé nižší neboli obecné školství těch dob spočívalo až hluboko do let šedesátých v podstatě na základech tak zvaného Tereziánského školního zřízení, to jest řádu, jejž za císařovny Marie Terezie z Pruska vyžádaný proslulý paedagog Jan Ignác Felbinger vypracoval a kterýžto řád jako školský zákon dne 6. prosince 1774 vydán byl s názvem „Všeobecný řád školní pro německé hlavní a triviální školy v c. k. zemích dědičných." Tento školský řád vypracován byl na zásadách Jana Amosa Komenského (jimiž se tehda v Prusku školství řídilo), ale tak, že se obecné školství stávalo vždy více nástrojem germanisace, jak už sám titul zákona vyznačoval. Tereziánský řád stanovil, že má býti při každém farním chrámě škola triviální o jedné nebo dvou třídách, dále v každém kraji hlavní škola o 3 třídách, v sídle zemské komise pak normální neboli vzorná škola s kursem pro kandidáty učitelství. Školy normální a hlavní měly ředitele, triviální školy řídil farář a okresním dozorcem byl vikář. Hlavní celkový dozor nad tímto školstvím měl stát. Povinnost školská trvala od 6 do 12 aneb i 13 let, dále pak byla mládež povinna navštěvovati do 18., po případě až do 20. roku opakovací hodiny nedělní. Knihy začal vydávati v každém zemském hlavním městě c. k. knihosklad s povinností, dodávati školám 25 procent knih zdarma pro chudou mládež. Jmenovaným řádem bylo dále stanove-

no, jakým předmětům se na školách vyučovati má, že smí být užíváno jenom předepsaných knih a že se mají konati ke konci roku s žáky veřejné zkoušky, při nichž by nejlepší žáci podíleni byli odměnami.

Za císaře Josefa II. zaveden školní patronát vrchnostenský a za Leopolda II. podřízeni vikáři jakožto školdozorci c. k. krajským úřadům. Za císaře Františka I. zaměněn byl státní dozor nad národními školami dozorem církevním, tak že byli potom místním dozorcem všude farář, okresním školdozorcem vikář a diécesním čili vrchním dozorčím úřadem školským biskupská konsistoř. Změna tato zavedena zákonem, který roku 1805 pod jménem „Politické zřízení německého školství" vydán byl a s krátkým přerušením v letech „revolučních" platným zůstal až do roku 1869.

Roku 1848 zřízeno ministerstvo pro veřejné vyučování a záležitosti duchovní a vrchní správa škol odevzdána zemským úřadům školským; když pak tyto úřady r. 1854 zrušeny byly, přikázán vrchní dozor nad školami zemským úřadům politickým, avšak r. 1855, po uzavření konkordátu s papežskou kurií, podřízeny školy zase úplně biskupům a staly se opět docela konfesijními, podrobenými vrchnímu dozoru a správě biskupských konsistoří. V době tedy, o níž se tuto pojednává, spočívalo obecné školství naše ještě na základech tereziánského řádu, ale se změnami, že trvaly vrchnostenské pa-

tronáty a že dozor nad školami konala jenom církev.

Rozpomeneme-li se anebo čteme-li, jaký rozmach ke zdokonalení obecného školství r. 1848 byl učiněn a přehlédneme-li pak stav našich triviálních a farních hlavních škol v letech padesátých až do roku 1864, seznáme, že politickou katastrofou, zrušením ústavnosti a opětným zavedením absolutismu zaražen byl také po této stránce náš kulturní a národní rozvoj. Do roku 1848 trpěna česká elementární neboli počáteční škola jenom jakožto nutné zlo na venkově; městské školy pak považovány za německé, jak již z titulů tereziánského řádu a Františkova školního zřízení vysvítá, zejména školy hlavní a normální. Celkem hledělo se na obecné školství jako na průpravu k nabytí německého vzdělání a češtině dopřáno jenom tolik půdy a místa, co nutně potřebí bylo pro první začátečníky a úspěšný převod do vyučování německého. Teprve rokem 1848 začala se uznávati potřeba škol docela českých a téhož roku zřízena při pražském ústavu pro vzdělávání učitelů první česká hlavní škola, hlavně úsilím proslulého dra. Amerlinga. Od r. 1853 zahájeno rozšiřování farních hlavních škol na čtyři třídy, ale tento rozmach byl záhy zaražen a školství žilo a působilo dále v duchu tereziánské tradice.

Po této odbočce do historie našeho školství vracím se opět ke svým vzpomínkám.

Jak už tereziánským řádem bylo stanoveno, konaly se na triviálních a farních hlavních školách výroční veřejné zkoušky. Na venkově byla taková zkouška pro mládež velkou slavností a nejenom pro mládež. Ve škole konaly se k ní delší dobu pilné přípravy, z nichž nejnápadnější bylo psaní tak zvaných předpisů jakožto krasopisných ukázek. Na obdélní čtvrtky pěkného hladkého papíru psali žáci dle učitelova na tabuli křídou provedeného vzoru několik řádek latinkou a švabachem s datem zkoušky a podpisem. Nejlepší písaři psali první řádku gothickým tak zvaným „kancelářským" písmem, jež později (na vyšších školách) vystřídal francouzský „rond", aneb také nějakou řádku velkou zdobenou frakturou. Jaká spousta čtvrtek tu pokažena, než děti trému překonaly a klidnou rukou těch trochu slov napsaly! A jakou „zkoušku" prodělal při tom učitel! Když konečně všechny předpisy byly čistě provedeny, seřadil je učitel dle úhlednosti písma, tak že nejlepší na prvním místě se pyšnil a nejslabší řadu uzavíral, a odevzdal je knihaři do vazby.

Kromě předpisů bylo třeba připraviti žáky na rychlé, střídavé či skokové otázky a odpovědi, nacvičiti bezvadně několik jednohlasných, dvou- neb tříhlasných zpěvů, přesné vstávání a sedání, rhytmicky říkanou modlitbu a úsečný sborový pozdrav. Po odbyté škole pak dopisoval učitel hlavní katalog s úplnou klasifikací a den před zkouškou

zanesl do „zlaté knihy" jména žáků a žaček, kteří a které vynikli nejlepším prospěchem a chováním. Školní světnice se tím časem při vysazených oknech pečlivě čistily, podlahy se drhly, okna se cídila, dvéře se myly, všechno se oprašovalo a otíralo, aby učebny nabyly svátečního vzezření a když tato práce byla skončena, přikročeno k výzdobě nevadnoucí zelení, zimostrázem, vavřínem a pestrými řasami, jež dostatečnou měrou dodaly panské zahrady, a tu i tam nějakou barevnou stuhou. Růžemi, pivoňkami a jiným čerstvým kvítím doplněna dekorace teprve ráno, před samou zkouškou. Tím časem, co den před zkouškou takto ve škole slavnostní přípravy se konaly, očekávala venku mládež s napětím pana vikáře. Za mého dětství byl ve vlašimském školním okresu vikářem čili dozorcem farář v Louňovicích pod Blaníkem, Antonín Sklenář. Na zvonici čekal v určenou hodinu zvoník a jakmile na silnici od Kondrace vedoucí vikářův kočár se objevil, rozhoupal zvoník náš největší zvon, takže vikář slavnostním hlaholem vítán jakožto arcibiskupův zástupce a tedy vzácný host do města slavnostně vjížděl. Před děkanskou brankou čekali děkan, oba kaplani a učitelové, aby příchozího dle úřadní povinnosti pozdravili.

Druhého dne sloužil vikář za assistence vlašimských kněží děkovací mši svatou na ukončení školního roku a po rychle požité snídani odebral se do školy. Před tím již za-

slal tam přivežené odměny pro vzorné a pilné žáky, ponejvíce pěkně vázané knihy různého obsahu s jeho vlastnoručně sepsaným věnováním, jež vikář obstaral dle návrhu učitelův a katechety den před tím, hned po svém příjezdu. V první třídě odbyta zkouška za hodinu, ve druhé trvala dvě hodiny. Tu i tam byli přítomni, pokud stačila místa, sváteční odění rodičové; stáli těsně od dveří až skoro k lavicím, ve dveřích a ještě za nimi na chodbě.

Na počátku zkoušky prohlédl si vikář první listy krasopisných předpisů, podíval se letmo také do zadních listův a odevzdal pak album přítomným hostům, kteří si mezi zkouškou předpisy prohlíželi a kaligrafické výkony svých synáčků a dcerušek vyhledávali.

Zkoušení žáků prováděli dle vikářových povšechných pokynů učitel a katecheta; vikář sám jenom tu a tam nějakou otázkou do examinace zasahoval. Ke konci zkoušky vikář, prohlédnuv hlavní katalog, podepsal se na jeho poslední straně pod učitelův, katechetův a děkanův podpis slovy: „P. Anton Sklenář, Schuldistriktsaufseher". Rozumí se, že zkouška dopadla, aspoň u nás, vždycky dobře, a že se žáci druhé třídy k polední s veselou myslí ubírali ze školy do šestinedělních prázdnin. O polednách byla na děkanství hostina.

Ve Vlašimi konala se zkouška vždy po dvacátém dni měsíce července. Jenom jed-

nou, roku 1854, konala se později, ježto byla spojena s arcibiskupskou visitací. Arcibiskup, kardinál kníže Schwarzenberg, přijel totiž udílet svátost biřmování a provedl při tom školní inspekci. Zkouška konala se za dozoru arcibiskupova ceremonáře kanovníka Hrona dopoledne ve škole a měla pak slavnostní pokračování a zakončení odpoledne v největším sále knížecího (Auerspergova) zámku. Zkouška mojí, t. j. druhé třídy zahájena v zámku již při světle nesčíslných, jak se mi zdálo, voskových svíček, jež plály v několika korunových lustrech a po stranách na ramenech mohutných kandelábrů. Do zkoušecího aktu zasáhl kardinál jenom tím, že vracel žákům, list za listem, písemnou práci z češtiny, dopoledne ve škole provedenou a přes poledne kanovníkem zkorigovanou, udávaje, kolik každý žák chyb udělal. Utkvělo mi pro všechen čas v paměti, jak kardinál, vraceje mým spolužákům jich úkoly, monotonně hlásil: „Dvě chybičky! ... Tši chybičky! ... Pět chybičky!" atd. Tolikéž vzpomínám živě, jaké jsme měli úzkosti, abychom nepadali na hladkých, jako zrcadlo vyleštěných parketách sálů a komnat, jimiž jsme dvakrát musili projíti. Za ten strach dostalo se nám pak náhrady osvětlením parku a illuminací města, jež na oslavu arcibiskupské visitace byla uspořádána.

Církevní dozor nad tehdejší „konfessionální" školou nezdál se mi nikterak tíživým aneb, jak se říká, sekantním; u nás aspoň

žádných sporů ani s děkanstvím ani s vikariátem nebylo, což snad přičísti slušelo osobním vlastnostem zúčastněných. Že by děkan byl, jakožto místní školdozorce, otcovým představeným, nikterak jsme necítili — mezi školou a děkanstvím trval vždy nejlepší poměr, ačkoli se děkanovi již k vůli jeho stavu a společenskému postavení vzdávala všechna povinná reverence.

Vikariát arci osvědčoval stále svoji úřadní autoritu, ale skoro jenom jakožto prostředník nebo vykonavatel příkazů pražské konsistoře. Ve zcela nepravidelných a nahodilých lhůtách přicházel z Louňovic „vikariátský posel" s velkou, černou, koženou brašnou a doručoval otci vikářovy přípisy a výtisky konsistorních oběžníků, jež byly vždy německé, majíce tučně vytištěný nadpis „Consistorial-Currende". Tento vikářský posel musil celý školní okres obejíti a přicházel někdy také jenom ve věcech pensijního ústavu pro učitelské vdovy a sirotky, jejž konsistoř jakožto jeho zakladatelka, také spravovala a řídila.

Tento pensijní ústav byl pro učitelstvo pravým dobrodiním, neboť až do roku 1864, kdy zemským zákonem vrchnostenský patronát školní byl zrušen a na obce převeden, neměli učitelové (a tím méně jejich ženy) žádného práva ani nároku na nějakou pensi. Za císaře Františka I. zavedena r. 1809 pro učitele hlavních škol pense, ale učitelové škol triviálních odkázáni týmž patentem na

— chudinské ústavy, a tento stav potrval až do prvních let ústavnosti. Pro učitele nalezeno praxí východisko v ten způsob, že směl si učitel, jak dříve již uvedeno bylo, když sám k vyučování nezpůsobilým se stal, najmouti podučitele jakožto svého zástupce, ale ženy a sirotci byli odkázáni jenom na milost nebo chudinské ústavy. Tomuto krutému zlu odpomáhal řečený konsistoří spravovaný pensijní ústav, nikoli sice docela, ale přece měrou všeho uznání hodnou. Ústav ten trvá a působí snad dosud.

Ke konci této vzpomínky na obecnou školu let padesátých budiž ze statistiky našeho školství uvedeno, že bylo roku 1850 v království Českém 3522 katolických škol národních a mezi těmi jenom 57 škol hlavních. Návštěva škol činila toho roku 93.4% všech školou povinných dětí. O deset let později, roku 1860, tedy ještě za plného trvání staré školy, bylo v Čechách katolických národních škol celkem 3741, mezi těmi 91 škol hlavních. Téhož roku zjištěna také již národnost a bylo napočteno 1914 škol českých a 1635 německých; zbytek tvořily školy smíšené. Návštěva činila 97% školou povinných. Z těchto cifer vidno předně, že byly až do roku 1860 české školy jenom na venkově a dále, že byla již tehdy návštěva škol velmi dobrá.

VI.

(Školní patronát. — Na jakých klavírech se tehda cvičilo. — Třetí třída hlavních škol. — Čtvrtá třída a reálky. — Sekatura s cestovními průkazy. — Peníze v době absolutismu.)

Bylo v předcházejících řádcích řečeno, že dle tereziánského školního řádu mládež, vychodivší obě třídy triviální školy, ještě povinna byla navštěvovati opakovací hodiny. Tyto konaly se u nás po čas školního roku vždy v neděli o 1. hodině s poledne a to v ten způsob, že podučitel v první třídě s výrostky opakoval a můj otec ve druhé třídě s dívkami. Opakovaly se jenom nejnutnější, pro život důležité výsledky školního vyučování a po hodině odebrala se mládež do kostela, kdež s ní katecheta zase konal půlhodinné „křesťanské cvičení". Mládež stála při tom dle pohlaví oddělena před zábradlím presbyteria a katecheta obcházel, rozmlouvaje nebo se vyptávaje za ním. O 3. hodině pak konalo se pro všechno obecenstvo „požehnání".

Zbývá ještě několik slov pronésti o školním patronátu, jak jsem jej seznal na škole svého otce. „Patron" zadával školu uchazeči, který se mu zdál buď nejzpůsobilejším anebo který mu byl osobně nejpříjemnějším, zrovna jako se dělo s farami. Za toto právo měl patron povinnost udržovati v náležitém stavu školní budovu, jakož i učebny a dodávati na vytápění školních světnic potřebné dříví. U nás a nepochybně také jinde bylo pro ten účel

a rok povoleno určité množství dříví, jež si učitel poukazovati dával dle potřeby v knížecím lesmistrovském úřadě a které úplně stačilo nejen na vytápění školních světnic, nýbrž také pro soukromou potřebu učitelovu a podučitelovu. Bylo-li potřebí nějaké opravy na domě, v učebnách nebo v učitelských bytech, požádalo se o jich provedení také u lesmistrovského úřadu, který věc vyšetřil a učitelově žádosti dle svého uznání vyhověl nebo nevyhověl. Při vážnějších nebo obtížnějších návrzích na opravy nebo nová pořízení požádán o zakročení děkan, jehož autorita ovšem u panských úřadů větší byla než váha učitelova, avšak případy tohoto způsobu byly vzácny. Učitel nežádal zpravidla nic, nežli co skutečně bylo nutné, a lesmistrovský úřad nedělal pak žádných obtíží — u nás, jinde však bývaly u škudlivých nebo schátralých „vrchností" kruté tahanice a pohoršlivé spory. Patronát poskytoval „patronovi" sice jakési vrchnostenské právo, ale ukládal mu za to povinnosti, jež dle mého soudu daleko převyšovaly cenu onoho presentačního práva.

Život v domácnostech mých rodičů nelišil se ani mnoho od života v učitelských rodinách jiných menších měst a neměl momentů pro veřejnost zajímavých. Čas, jejž volným zůstavovala škola, plnila hudba. Řekl jsem již, že se ve zpěvu (dle not) a houslím učilo po škole v učebně samé, ale požitek klavírní dresury dětí vyhrazen naší domácnosti. Můj otec

měl vždy několik klavírů, ale nikoli fortepian, nýbrž klavírů dle tehdejšího názvosloví a stavu hudebních nástrojů. Klavírem (také klavichordem nebo klavesinem) nazýval se tehdá pianu poněkud podobný nástroj, který měl tvar podlouhlého čtverhranu, či lépe řečeno, čtverhranné obdélné, asi na stopu vysoké skříně, jejíž spodní čili základní (resonanční) deska byla potažena ve výši několika palců ocelovými strunami a z předu opatřena klaviaturou. Vrchní deska zůstávala přiklopena anebo se otvírala. Klávesy pak tohoto nástroje neměly na koncích svých ani kladívek ani měkce obalených paliček, nýbrž jenom mosazné sekyrky, jež při hře ze spoda do strun sekaly.

Tento mechanismus působil, že měly klavíry zvuk sice slabý, ale tón jasný. Kdo hrál, slyšel dosti, ale soused ve vedlejší světnici neslyšel nic a nebyl tedy hrou nikterak obtěžován. Klavíry tohoto druhu mohly ležet třebas celý den pod postelí; teprve když se chtělo hrát, vytáhl se klavír, vyzvedl se buď na vlastní podstavec aneb se položil prostě na některý stůl a cvičení mohlo začíti. Moji bratři, když jeli do Prahy na studie, vezli si vždy každý svůj klavír s sebou. Forman uložil jej pečlivě mezi pytle s ovsem a poněvadž byla konstrukce nástroje svrchovaně prostá a silná, dovezl jej vždy bez pohromy na místo, t. j. do pražské některé zájezdní hospody.

Na takovýchto tedy klavírech cvičili se u nás nastávající pianisté a pianistky, hrajíce

buď střídavě každý u svého nástroje, nebo čtverručně, časem také celým sborem, jak se hodilo. Cvičení trvala mnohdy až do pozdního večera. Po odbytých „hodinách" se klavíry někam stranou složily.

Avšak pokrok nestanul před našimi dveřmi, nýbrž vnikl i mezi nás. Můj otec vyučoval také na zámku, když mladé dámy z knížecího příbuzenstva ve Vlašimi meškaly a musil ovšem také sám zámecké nástroje ladit. Tu pak darovala mu, asi v roce 1855, kněžna jakožto mimořádnou odměnu starší fortepiano, nad nímž jsem, když nám je ze zámku přivezli, opravdu užasl: mělo už sedm oktáv, bylo na višňovou barvu leštěné a zdálo se mi býti dlouhé jako „krokodil". Proti našim klavírům učiněný kolos! A jaká byla teprve radost má, když je na tři silné nohy s mosaznými kolečky postavili a celé do pořádku uvedli: tento kdysi snad koncertní nástroj měl pět pedálů, z nichž jedním na španělský bubínek, druhým na triangle a třetím do rolniček se tlouklo. Ale radost má netrvala dlouho, neboť otec, jsa nepřítelem všeho „komediantství" v hudbě dal knížecí auersperské fortepiano vykleštit tak, že zůstaly na něm jenom dva pedály: na dušení a sesilování tonů. Prvním kouskem, jejž jsem na tomto pianě hrál, byla ouvertura k opeře „Chalif bagdadský", již složil Boieldieu. A když už tak o hudbě mluvím, zaznamenávám, což jistě nikoho zajímati nebude, že chtěl otec míti ze mne hudebníka, chvále můj prý rozhodný ta-

lent pro housle, na něž jsem mnohem raději hrával, než na piano, ale matka nechtěla mít ze svého Benjamina — „šumaře", a takž musil jsem na gymnasium a stal jsem se — čím by mne jistě nebyli chtěli míti ani otec ani matka.

Když bylo rozhodnuto, že muzikantem nebudu, poslán jsem byl r. 1856 do Jihlavy do čtvrté třídy tamější c. k. hlavní školy, jakožto průpravny pro studium na gymnasiu. Jihlava zvolena, jako již dříve u všech mých bratří, ze dvou příčin: předně abych se tam naučil dobře němčině a za druhé proto, že měla matka u jihlavského strýce na úrok uložený zbytek svého někdejšího věna a že tedy nebylo potřebí posílati do Jihlavy hotových peněz na byt, stravu, prádlo a školní potřeby. Jinak byl bych po odbyté vlašimské dvoutřídní škole musil projíti kdesi v Čechách proslulou tehda třetí třídou farní nebo státní hlavní školy.

Třetí třída hlavní školy nahražovala v letech čtyřicátých a ještě hluboko do let padesátých mužské mládeži nižší studium, ba na mnoze studium vůbec. Absolventi třetí třídy přijímáni za praktikanty do úřadů patrimoniálních a vůbec do všech úřadů mimo soudy, kdež arci vyžadováno bylo odbyté studium právnické, a mohli tedy s pouhou třetí třídou (a nějakými pozdějšími snad praktickými zkouškami čili konkursy) dostoupiti vysokých hodností v úřadech hospodářských, politických a finančních. Za mého mládí znali

jsme mnoho velkých pánů, kteří jenom s odbytou třetí třídou do úřadní praxe byli vstoupili a říkali jsme jim posměšně „třetí — klassisté", označujíce takto jejich skutečný aneb jen domnělý nedostatek všeobecného vzdělání.

Čtvrtá třída byla tehda cosi zvláštního. Až do roku 1833 byla čtvrtá třída v Čechách přípravou pro „stavovský polytechnický ústav" a teprv, když byla tato příprava uznána za nedostatečnou, zřízena usnesením stavů českých (na sněmu r. 1833) v Praze stavovská reální škola o dvou třídách a úsilím arcibiskupa Chlumčanského dvoutřídní reálné školy v Rakovníce (r. 1834) a v Liberci r. 1836). Tyto školy neměly však žádného zákonně předepsaného učebného plánu a hověly více potřebám místním. Vyučovalo se na všech jenom německy. Teprve za ministra Lva Thuna r. 1849 zavedena nová organisace těchto ústavů a zřízen značný počet reálek také v Čechách. Thunovou organisací upraveny reálky na nižší a vyšší. Nižší reálka nastoupila na místo bývalé 4. třídy, směla zůstati spojena se školou hlavní a stala se takto doplňkem školy národní. Název čtvrté třídy však namnoze delší dobu ještě potrval a takž říkalo se — a to nikoli neprávem — že má na příklad farní hlavní škola u sv. Jakuba v Praze čtvrtou třídu o dvou ročnících. Takováto 4. třída byla tedy nižší reálkou a žáci z ní přecházeli do vyšší reálky, anebo na př. do ústavů pro vzdělání učitelů. Někde byly

hlavní škola a nižší reálka od sebe docela odloučeny a měly každá svoji vlastní správu, jinde zase, jako na př. v Jihlavě, rozšířena c. k. hlavní škola na 4. třídu a připojeny k ní ještě dva ročníky reálky za společného řízení. Čtvrtá třída jihlavská byla za mého času umístěna zvlášť, v soukromém domě vedle reálky, jakoby k žádné jiné škole nepatřila; katechetou a ředitelem u nás i na reálce byl kněz Jan Allée, také učitele kreslení měli jsme s reálkou společného. Společná kreslírna byla v budově reální. — Dle Thunovy organisace přestala býti na reálkách němčina výhradným vyučovacím jazykem, avšak po opětném zavedení absolutismu poněmčily se v letech padesátých všachny reálky v Čechách a zůstala českou jenom pražská vyšší reálka, jejímž ředitelem byl Wenzig.

* * *

Roku 1854 bylo mi vykonati první cestu z mého rodiště a to hned do Prahy. Avšak než o této cestě nebo jejím účinku promluvím, zdá se mi býti žádoucno, abych několika řádky zmínku učinil o dvou věcech, kterých tehda nezbytně bylo potřebí ke každému cestování: o cestovních průkazech a o penězích. Peněz jest a bylo sice, pokud pamět lidská sahá, vždy na cestu potřebí, ale bez cestovních průkazů může se nyní — ovšem jenom když není válka — volně procestovati větší část Evropy, čehož v letech padesátých nikterak nebylo.

Jest v povaze, ba v přirozenosti a podstatě absolutismu, že musí omezovati volnost všelikou a tedy také volnost cestování neboli volnost pohybu. Nebylo absolutního státu, v němž by se cestování nebyly činily překážky, ale nebylo snad absolutismu, jenž by volnému pohybu občanstva tak přepiaté a nesmyslné obtíže byl činil, jako rakouský absolutismus let padesátých. Pas, domovský list, pracovní výkaz nebo cestovní knížka byly nevyhnutelné vade mecum, byly nezbytnou potřebou každému, kdo se chtěl jen sebe menší kousek do světa podívati. Že na cestu do Benátek (tehda ještě rakouských), do zemí německého spolku (jehož vedoucím členem Rakousko bylo), pasu či průvodního listu bylo potřebí, šlo ještě jakž takž na rozum; hůře již chápalo se, že bylo pasu potřebí také na cestu do Vídně, do Pešti a vůbec do jiných zemí rakouských, ale holou zbytečností, ba hloupou sekaturou zdálo se a bylo vskutku také, že musil míti český venkovan pas nebo aspoň domovský list při sobě i když jel do Prahy, ba vůbec do nějakého vzdálenějšího místa naší země. Vlastně měl míti některý ze shora uvedených průkazů po ruce každý, kdo vůbec humna opustil, po silnici třebas jenom delší procházku učiniti hodlal a žádných nepříjemností zažíti nechtěl. Potkal-li četník na silnici člověka, jehož neznal, aneb kterého znepokojiti chtěl, zastavil ho a zvolal velitelsky: „Mají Heimatsschein?", nebo: „Ukažte Wanderbuch!", dle toho, jak chodec vypadal. Řekl-

li chodec, že jde jenom na procházku nebo do sousední vesnice, měl četník právo a moc donutit jej k návratu do příslušné obce, aby se ukázala pravda; při větší vzdálenosti měl četník právo, použiti hned postrku, nebyl-li přistižený chodec s to nějakým věrohodným svědkem prokázati, že mluví pravdu. „Vandrovník", t. j. za prací nebo na zkušenou cestující řemeslnický tovaryš propadl neúprosně postrku, jestliže cestovní knížku (tehda říkalo se jenom „Wanderbuch") někde zapomněl nebo ztratil. Do zájezdních hospod, kde vozkové koně krmívali a cestující se posilňovali, přicházeli četníci na přehlídku cestovních průkazů a také u pražských bran stávalo se, že byli příchozí četníkem (nebo policejním strážníkem) vyzváni, aby předložili pasy nebo domovské listy. Proto nevydával se žádný obezřelý člověk na žádnou jen poněkud delší cestu bez nějakého cestovního průkazu.

Jako se rozvážný člověk nespouští na cestu bez peněz.

* * *

Kapitola o penězích v době absolutismu byla by, zevrubně zpracována a vypsána, čtením velmi poučným, ale nikoli pro širší čtenářstvo, jež nemá času ani chuti na podrobná studia tohoto druhu. Proto uvedu zde, jaksi na doplnění povšechného obrazu doby, jenom několik povrchních údajů.

Až do roku 1859 mělo Rakousko dvojí měnu: stříbrnou a papírovou, kterýmž se říkalo

měna konvenční a měna vídeňská. Konvenční čili stříbrná měna spočívala na mincovním rázu, který byl zaveden sice již roku 1738 v Rakousku, v Německu a v Polsku, ale přesně stanoven teprve smlouvou neboli konvencí Rakouska s tehdejším kurfirstem bavorským ze dne 12. září 1753 a proto se nazýval úřadně konvenčním. Lid však neříkal konvenční měně jinak, než stříbrná mluvě vždy jenom o dvou, třech... zlatých tolika a tolika krejcarech stříbra. V konvenční měně razilo se z vídeňské hřivny (16 vídeňských lotů) čistého stříbra 24 zlatých; specielně pak razily se v první době tolary, zlatníky, dvacetníky, desetníky, pětníky a grošíčky, později však jenom konvenční a levantské tolary po dvou zlatých, zlatníky a dvacetníky. Jakožto drobná mince raženy pak více než poloměděné šestáky, vedle nichž dlouho ještě v oběhu se udržovaly zbytky grošíčků co do kovu ještě horších.

Stříbrnou se ta měna obecně nazývala, ale stříbra bylo v oběhu „mezi lidem" velmi malounko. Zlatník byl mincí téměř neviditelnou a také dvacetníky byly dosti vzácny. Příčinou toho bylo stále rostoucí ažio. Jenom pověstný či proslulý šesták držel se jako vyšší druh drobné zvonivé mince v oběhu mezi konvenčními krejcary, kterýmž se říkalo „krejcar stříbra" a podivnou havětí měděných peněz měny vídeňské neboli šajnové.

Vídeňská měna neboli peníze poukázkové (Scheingeld), obecně „šajnoviny" zvané, byla zvláštní rakouská valuta, která po státním

bankrotu roku 1811 byla zavedena a do roku 1858 potrvala. Byla zastoupena státními papírovými „výplatnými penězi" a „anticipačními poukázkami — Einlösungs- und Antizipationsscheine" po dvou zlatých a jednom zlatém nominální ceny s nuceným oběhem. Tyto státní papírové peníze („šajny") poklesly záhy co do ceny tou měrou, že byla stanovena relace: 5 zlatých vídeňské měny rovná se 2 zlatým měny konvenční neboli stříbra. Patentem ze dne 27. dubna 1858 stanoveno posléz, že závazky na vídeňskou měnu znějící přepočítány býti mají v poměru 100 zlatých vídeňské měny rovná se 42 zlatým měny rakouské toho roku zavedené.

Staré „černé bankocetle" čili papírové zlatky a dvouzlatky vídeňské měny nebyly za mého mládí již v oběhu, ale ovšem kolovaly ještě přehojnou měrou drobné peníze měny vídeňské a lid počítal až do zavedení nové rakouské měny ve dvou měnách: na stříbro a šajny, ale více na šajny než na stříbro. Šajnovými měděnými mincemi byly dvougrošák, groš, dvoukrejcar a krejcar. Dvougrošák a groš byly velké placaté mince nehezkého rázu. Dvougrošák měl ve vykrojených rozích ornamentového čtverce číslici 30, groš cifru 15, což bylo utkvělou památkou, že mince tyto v době, kdy raženy byly, platily třicet a patnáct krejcarů, kdežto za mojí doby už měly platební cenu jenom 6 krejcarů a 3 krejcarů. Takové převraty měl za následek státní bankrot! Valutovou mizerii let padesátých

illustrovaly nejlépe papírové drobné peníze. Ježto se za vysokého ažia skutečně stříbrné (konvenční) dvacetníky docela z oběhu ztrácely, ba i chatrné šestáky časem od spekulantů „stahovány" byly, vydávala vláda dvacetníky a šestáky papírové. Ale nedosti na tom: i měděných drobných peněz pociťoval se nedostatek, a takž trhaly se papírové dvacetníky na půlky a čtvrtky, papírové šestáky pak na půlky, jako se dříve, dokud ještě vydávány byly skutečné „šajny", trhaly zlatky a dvojky na půlky a čtvrtky. Nynější pokolení dovede si sotva představiti, jak tehda vypadaly u kupců zásuvky s penězi: bývaly časem naplněny hromadou malých pomačkaných a umazaných papírků, ohavných trhaček, na kterých leckdy ani tisku už skoro nebylo lze rozeznati a jimiž se kupujícímu dodávalo na větší peníze. Byly však doby, že jsme vůbec jiných peněz nevídali, než takové papírky a trochu ošoupané mědi. V pohraničních krajích a zejména na vlastním pomezí kolovaly hojně drobné peníze německé, bavorské, saské a pruské.

Počítání bylo takovéto: Zlatý stříbra i zlatý šajnů, tedy zlatý vůbec měl šedesát krejcarů. Ve stříbře, neboli konvenční měně počítalo se na zlaté a krejcary, ve vídeňské neboli šajnové měně pak na zlaté, groše a krejcary. Lid počítal se zálibou a houževnatou vytrvalostí na groše. Na příklad: libra tohoto zboží nebo loket této látky je za 25 grošů. Dle valutové relace 5 = 2, t. j., že 5 zlatých šajnů se rov-

nalo 2 zlatým stříbra, platilo 25 grošů neboli 75 krejcarů, neboli 1 zlatý 15 kr. šajnů = 30 krejcarů, t. j. půl zlatého stříbra. Pětadvacet grošů šajnů bylo tedy ½ zlatého stříbra a 50 grošů dělalo jeden zlatý stříbra neboli konvenční mince. Šlo tedy 150 krejcarů šajnů na jeden zlatý neboli na 60 krejcarů stříbra; 50 krejcarů šajnů dávalo dvacetník stříbra (bez ažia!), pět grošů neboli 15 krejcarů šajnů rovnalo se šestáku atd. Jeden zlatý šajnů dělal 24 krejcarů stříbra, půl zlatého šajnů bylo 12 krejcarů stříbra atd. V nejdrobnějším obchodě značily tedy šesták = pět grošů, 2 krejcary stříbra = pět krejcarů šajnů, 1 krejcar stříbra = 2½ kr. šajnů, naopak tedy 1 krejcar šajnový = $^2/_5$ krejcaru stříbra, šajnový groš, rovnal se $^6/_5$ neboli $1^1/_5$ kr. stříbra atd. Netočí se čtenáři už hlava?

VII.

(První návštěva Prahy. — Sklamání a smír. — Vypravování o tehdejší Praze. — Hradby a brány. — Život na hradbách.)

Roku 1854 — jak jsem již napověděl — uviděl jsem na počátku měsíce září poprve Prahu. — To byla pro devítiletého hocha událost veliká! Proto utkvěla mi ta zajisté zajímavá cesta v paměti jasně do nejmenších takřka podrobností, kterých zde arci vypravovati nehodlám, ježto by sotva asi čtenáře zajímaly. Byl jsem svrchovaně zvědav, jak asi vypadá ta Praha, o níž jsem tolik čítal a

tolik vypravovati slýchal, a ježto jsem v mladistvé fantasii očekával mnoho velkého, skvělého a krásného, byl jsem velmi sklamán. Mně se Praha na ponejprv rozhodně nelíbila.

Od staršího bratra slýchal jsem, že jsou v Praze domy skoro veskrze takové, jako je vlašimský zámek, že jsou tam velkolepé kostely a nádherné paláce se zahradami a stinnými parky, krásné kamenné kašny s vysoko stříkajícími vodomety, ulice hladkými kameny dlážděné, každého dne metené a večer bohatě osvětlené, lidé stále svátečně oděni a tak dále. Očekával jsem tedy cosi jasného, zářného, skvělého a zatím uvítalo mne od Krče počínajíc děsné, rostlinstva prosté okolí pražské, obstupující holými vrchy jakési mně nepochopitelné moře hnědého, líného, či vlastně zcela nehybného kouře, z něhož na severozápadní straně ve velké výši věž s kostelem a nějaká nad míru táhlá budova nejasně pronikaly; na silnici zástupy zaprášených a umazaných dělníků, mlékařské vozíky psy tažené, tu a tam nějaký vůz se smetím nebo hadry a hnojem... potom Pankrác s jedinou řadou chudobných domečků, dále pak pošmourné hradby a tři nevlídné vyšehradské brány, tehdejší špinavý Vyšehrad se svými neúhlednými baráky a chatrná, táhlé návsi podobná Vyšehradská třída. Teprve pohled na věže kostela sv. Jana na Skalce a protější kostel emauzský mne trochu vzrušily, ale dojem ten zkazila mi zase tehdejší hanebná, neobyčejně příkrá silnice od Trojické ulice vzhůru na Slo-

vany, po které se i náš téměř prázdný vozík namáhavě do výše drápal. Pro tento u nás na venkově pověstný kopec jezdili všichni ovesnáři a „husáci" našeho kraje raději velkou oklikou, přes Michel a Nusle, Žitnou branou do Prahy. Nyní je ten svah značně srovnán.

Když jsme se dostali na vrch, k dětské nemocnici, rozletěl se můj trpce sklamaný zrak po obrovském „Dobytčím trhu". To nebyl nynější nádherný park, to bylo rozsáhlé prostranství, v jehož středu jakési ohavné boudy stály, obstoupené ušlapanými trávníčky s obrubou rozcuchaného roští, tu a tam nějaký záhonek s praobyčejným kvítím, v prachu nebo písku hejna psů a umouněných dětí a nade vším ten těžký, pro venkovského kluka dusivý vzduch, plný dýmu z kamenného uhlí.... Dlažba byla tak hrozná, že bych si byl několikráte jazyk překousl, jak se náš rychle jedoucí vozík drkotal a házel. Matka držela mne úzkostlivě, abych z vozu nevyletěl a sama chytala se také křečovitě vozové obruby. Na štěstí neměli jsme daleko do zájezdního hostince a brzo stanuli jsme ve Vodičkově ulici „u Helmů". To býval jednopatrový dům s širokým průjezdem a rozsáhlým dvorem, vždy plným venkovských povozů, rozházeného sena, utroušené slámy a samočinně se množícího hnoje.

Tato část Vodičkovy ulice naplnila mne čirým odporem: ty — dle mého tehdejšího názoru — neforemné, vesměs temně šedé, zrovna

černě vypadající domy na té i oné straně ulice dolehly jako noční můry na moji mysl a na moji k zemi sraženou obrazivost. Můj vkus liboval si tehda v barvách jasných, veselých, jiskrných, a zde ta protivná, ponurá, čoudem páchnoucí šeď, ty temné díry do domů s těžkými okovanými vraty... „Maminko, jeďme zase pryč! Zde je šeredno, prosím tě, jeďme zase ven!" žádal jsem důtklivě matku, pocítiv ku Praze jakousi nevýslovnou ošklivost. Když pak mi matka namítla, že už je hnedle večer a že musíme tu přece přenocovat, prosil jsem, abychom přece jeli nazpět a přenocovali „na zelené lišce". Ale matka prohlásila takovýto útěk z Prahy za nemožný a já byl jsem velmi nešťasten. Aby mne se stavem věcí poněkud usmířila, zavedla mne matka do jídelny uzenáře Starého naproti „Helmovům", kterýžto závod tehda a ještě dlouho potom velmi byl rozhlášen.

Následující den začal slunným jitrem a tu se mi již Praha lépe líbila. Hořejší část Vodičkovy ulice pozoroval jsem toho dne z prvního patra domu, na jehož místě nyní stojí dům „U rytířů" ve Školské ulici (tehda jedné ze tří ulic Řeznických). Na místech, kde nyní stojí vyšší dívčí škola a za ní školy obecné a měšťanské, rozkládala se vzadu velká zahrada restaurace „u Bílých" a v popředí novoměstský obecní dvůr; přes toto volné prostranství bylo z řečeného domu vidět hořejší polovici Vodičkovy ulice v plném jasu zářijového ranního slunce, se vším již tehda šumným živo-

tem — v tomto osvětlení nezdály se mi domy již tak černými a pouliční ruch té končiny začal mne zajímat. Zejména líbilo se mi jakožto překvapující zjev řezání a štípání dříví na ulici, před domem, kde složeno bylo a do něhož se rozsekané odnášelo. Tehda stávaly na nárožích velkých ulic pražských sbory drvoštěpů s pilami a sekyrami, domácnosti pak nebo závody, jež sáhové dříví v Podskalí si byly objednaly, přicházely drvoštěpy najímat. Kdo dříví skládal, směl si část jízdní dráhy a chodníku tak zabrati, jako se dosud zabírá část ulice při skládání ledu. Něčeho takového jsem před tím ještě neviděl a nebyl bych v Praze také očekával, ale věc se mi líbila.

Když pak jsem zdáli i zblízka uviděl Hradčany a seznal přední pražské kostely, byl jsem již s Prahou docela smířen. Největší a nejlahodnější dojem ze všech pražských budov učinil na mne kostel sv. Mikuláše na Malé straně, zejména jeho vnitřek, a tento dojem utkvěl ve mně trvale, takže dosud tento kostel považuji za nejskvostnější stavitelskou památku naší královské Prahy . . . Po několikadenním pobytu odejel jsem s matkou zase domů a opouštěl jsem Prahu rád, navzdor všemu velkému a novému, jež jsem zde byl uviděl; ale venku začal jsem zase na Prahu toužebně vzpomínat, a když pak jsem po dvou letech, odbyv si zatím čtvrtou třídu na německé c. k. hlavní škole v Jihlavě, do Prahy na studie poslán byl, jel jsem už rád a těšil jsem se na pobyt zde.

Byv po vykonané přijímací zkoušce přijat na staroměstské akademické gymnasium, stal jsem se jaksi už řádným obyvatelem Prahy a začal jsem její život a zvláštnosti studovati sice nesoustavně, bez všelikého návodu, ale za to — jako zvědavý, všetečný kluk — velmi horlivě a důkladně. V tomto studiu jsem pak rok za rokem pokračoval a jsem tedy s to čtenářstvu o tehdejší Praze leccos vypravovat.

* *
*

Praha byla za onoho času obehnána pevnostními hradbami, jejichž zbytky dosud viděti lze na Vyšehradě, na Letné (tak zvaný XIX. bastion) a u Bruské brány směrem k Dejvicům. Záhy po ukončení 30leté války nařídil císař Ferdinand III., aby na místě bývalých věžatých zdí, jež Nové město a Malou stranu obmykaly, vystavěny byly kolem dokola hradby nového způsobu, ale toto dílo dokonáno teprv za jeho vnuka, císaře Karla VI. Při tom proměněn Vyšehrad v citadelu. Podél těchto hradeb vinuly se na zevní jich straně kolkolem hluboké a široké hradební příkopy, jež na slunných stranách, tedy od Poříčské brány až ke Slepé bráně na hořejším konci Ječné ulice na svém dně posázeny byly morušovými stromy. Ovoce těchto stromů prodávalo se v pozdním létě na Ovocném trhu a na místě samém, v příkopech. Odtud brali také první pražští pěstitelé bource-hedvábníka potravu (morušové listí) pro svoje housenky.

Vstup nebo vjezd do Prahy byl možný toliko branami, jichž bylo osm: Vyšehradská, Žitná, Koňská, Nová, Poříčská, Bruska, Strahovská a Újezdská. Vyšehradská brána, jakožto brána pevnostní, vzrostla časem na tři dosud trvající brány a dostala tvar docela zvláštní. Ostatní brány byly všechny nízké a podobaly se krátkým tunelům. Střední, vyklenutou dutinou projížděly povozy, po obou pak stranách byly úzké pasáže pro pěší lid, jak dosud vidno na Brusce. Nejvyšší a nejdelší z těchto osmi bran byla Koňská, jež uzavírala nahoře Koňský trh, nynější Václavské náměstí; ona měla tři do tupého úhlu lomené tunely, velký, na obou stranách pískovcovými kvádry obložený portál a nahoře silná kamenná zábradlí. Tuto z fotografií a illustrací dostatečně známou podobu obdržela Koňská brána r. 1832. S temene Koňské brány byl na Koňský trh malebný pohled, jako nyní s prvního patra musejní budovy. Ostatní brány byly neúhledné, ba lze říci šeredné, nic jiného než černé a tmavé, do hradeb jako vyvrtané díry. Dosavadní Bruska byla z hezčích a veselejších bran pražských; nejšerednější byly Žitná, Nová, Poříčská a Újezdská. Roku 1858 zatarasena stará Poříčská brána, jež stála při samém ústí ulice na Florenci, a postavena dále na sever, v ose nynější jízdné dráhy elegantní vysoká brána románského slohu v podobě triumfálního oblouku se třemi průjezdy; později zazděna stará Újezdská brána, jež stála dále

na levo od nynější jízdné dráhy a postavena na konci kasáren nová, lehká a štíhlá kamenná brána podobného asi tvaru jako na Poříčí. Přede všemi branami stály (z venčí) domky pro vybírání potravní daně a mýta. Brány se večer o 10. hodině zavíraly a povozy s nákladem musily nocovati venku. Pěším chodcům se postranní branky do 11. hodiny noční za poplatek otevíraly.

Od Poříčské brány až ke Slepé bráně byly na hradbách úpravné, vzdušné, stromovím a křovinami osázené procházky, jež zejména v letních měsících pražským obyvatelstvem přehojně byly navštěvovány. Na této části hradeb byly až do r. 1827 holé pastviny; touto dobou dal je tehdejší purkrabí hrabě Karel Chotek upraviti na způsob boulevardů v jakési parkové promenády, jež ihned takovou přitažlivost osvědčily, že postaveny záhy na bastionech mezi Novou a Koňskou branou dvě prostorné kavárny, kdež letní dobou třikrát do téhodne hrávaly vojenské hudby. Za těchto koncertů procházely se od Nové brány ke Koňské a dále ještě až k Žitné bráně sta, v neděli a ve svátek vždy tisíce vesele hovořícího lidu. U Nové brány stál na hradbách pomník (lev s českou korunou), postavený roku 1852 na památku vojáků, kteří v letech 1848 a 1849 v Uhrách a v Italii na bojištích padli. Tento pomník stojí nyní v sadu před městským museem na Poříčí. Promenády na hradbách jsou jednou z mých nejmilejších upomínek na bývalou Prahu. Veselý, radost-

ný šum, v němž o koncertních dnech proudily zástupy svátečně vystrojeného lidu od brány ke bráně, any kvetoucí lípy vzduch sytily rozkošnou vůní a hřímavá vojenská hudba mysl mladého lidu plnila jásotem, byly mojí největší pochoutkou zejména v parných měsících školního roku.

Před kavárnami „Bohemií" a Weissovou, jež stály na dvou širokých, silně ven z hradeb vystupujících bastionech, byla pískem vysypaná a květinovými záhony vroubená prostranství s lavicemi a sedátky pod stinnými stromy. Zde sedali za příhodné povětrnosti kavární hosté a kochali se mezi četbou a hovorem vyhlídkou na nejbližší okolí Nového města. Byl-li koncert, nebylo často lze dostati místa. Kdyby byly měly kavárny pětkrát tolik místa, o koncertních dnech byla by všechna bývala obsazena. Takto však bylo jenom nepatrnému zlomku přibyvšího obecenstva možno do kavárních rondellů zasednouti, kdežto všechno ostatní množství od hudby k hudbě se procházelo a i takto dosti příjemně odpolední volnou dobu trávilo. Pod každým stromem promenády stála dle tehdejšího způsobu lavice z červeného mramoru, ale na těchto lavicích sedali často jenom prodavači cukrovinek, pečiva, ovoce, květin nebo příhodných hraček pro děti.

Mládež pokud nebyla vázána na starší promenující obecenstvo, zdržovala se v době koncertů nejraději na Koňské bráně anebo na

obrovském asfaltovaném mostě nad státním nádražím. Tímto nádražím byly totiž hradby značnou měrou přervány a mezera takto vzniklá byla řečeným mostem překlenuta, tak že se od Nové brány po hradbách přes státní nádraží volně přecházelo k bráně Poříčské. Státní nádraží bylo zřízeno r. 1845 za jediné léto a dne 4. srpna 1845 přijel sem první vlak od Vídně; dne 20. srpna téhož roku byla celá státní dráha přes Olomouc do Vídně veřejné dopravě odevzdána a dnem 21. srpna v pražském nádraží slavnostně posvěcena. V letech padesátých přicházelo tedy do Prahy z venkova ještě velmi mnoho lidí, kteří nikdy ještě neviděli žádné železnice, žádných nádraží, lokomotiv a vagonů a v samé Praze bylo na tisíce těch, kteří ještě nikdy po železné dráze nikam nejeli. Bylo tedy přirozeno, že u zábradlí mostu nad státním nádražím, zejména v odpoledních hodinách, vždy bývalo hojně diváků, kteří ty proháňky strojů s mohutnými trychtýřovými komíny, vagonů a vlaků s velkým zájmem sledovali. Široká střední plocha mostu pak byla milým a pohodlným rejdištěm bujaré mužské mládeže. V dobách mimokoncertních byly hradby navštěvovány hlavně dámami, jež se tu zaměstnávaly čtením nebo ručními pracemi, dále chůvami s malými i odrůstajícími dětmi a staršími pány, ve všech dobách dne pak mladými pány a slečnami, kteří si sem dávali dostaveníčka. Také studenti přicházeli s knihami a přednáškovými sešity.

VIII.

(Na Marianských hradbách. — Letenská stráň a její vinice. — Ostrovy. — Mlácení kartounů. — Jak bývalo na západním konci Ferdinandovy třídy. — Aleje a Ovocná ulice.)

Marianské hradby za hradčanským zámkem byly tou dobou velkolepým rejdištěm a hříštěm drobné i odrůstající mládeže. Tam uchylovali se, když prázdno bylo, žáci hlavních a také nižších středních škol k různým hrám, zvláště k míčovým, z nichž nejoblíbenějšími byly palestra, rohy, velký a malý pasák. Ano, na Marianských hradbách: tam byla volnost, tam byl obrovský prostor, tam byl čistý, svěží vzduch, tam byl učiněný venkov! Chůvy s dětmi, provázené úslužnými vojíny, postrkovaly tu vesele své vozíky, nebo cvičily svěřence své v chůzi a útěku, starší ženy sedaly ve skupinách na obrubách trávníků, pletouce punčochy nebo spravujíce dětské prádlo a dozírajíce při tom na proháňky své mládeže, dále, stranou od žen a dětí hráli pražští kluci oblíbeného „špačka", jemuž říkali také „tyčkrle" a střední pruhy hradebního pozemku zabírali jsme my, „studenti" se svými míči. Pražáci říkali míči tehda „pulmič", což bylo zkomolenou staženinou dvojjazyčného označení „ball-míč". Takovýmito dvojjazyčně „rovnoprávnými" slovy se tehdejší pražská čeština zrovna hemžila.

Však nejenom nahoře na Marianských hradbách, nýbrž také dole, pod nimi ve hradebních příkopech scházela se mužská mládež k veselým hrám, jako vůbec v příkopech podél hradeb na všech místech, jež nebyla nějakým zvláštním účelům vyhrazena. Ale užívání hradebních příkopů bylo i mládeži možno jenom v suchých měsících letních a na počátku podzimu, ježto byly příkopy tyto jindy plny buď sněhu, vody nebo bahna.

Také belvederskou (letenskou) stráň vyhledávali jsme časem pro osvěžující pohyb na volném vzduchu, ale jenom málokdy, neboť stékání této břidlové stráně bylo už výkonem horolezeckým. V letech padesátých byla totiž Letná, kteréž se nikde jinak neříkalo než „Belvedér", vrchem docela pustým a zejména její k Vltavě se sklánějící svah byl partií pro kozy: příkrý, hrbolatý, skalnatý a kamenitý, porostlý řídce metlicí, blínem, bodláčím a jiným hubeným bejlím, mezi nímž tu a tam do výše trčela zaprášená divizna. Však i zbytky starých rév jsme tu a tam objevovali jakožto pozůstalost z doby, kdy na jih obrácená letenská stráň byla — vinicí. Ano, vinicí, což hrdě ještě hlásala nahoře rozvrzaná bouda se zbytky opuštěného lisu, jímž kdysi z belvedérských tvrdozrnných hroznů šťávu tlačívali, kteréž se víno říkalo. Eneáš Sylvius (papež Pius II.) praví ve své kosmografii: „Crescit acetum in

Bohemia, quod appellant vinum — v Čechách roste Vám ocet, jemuž tam říkají víno".

Kdyby nebylo z historie známo, že slavný tento muž, kterýž jako biskup sienský r. 1451 s panem Prokopem z Rabšteina a dvěma rakouskými šlechtici do Čech na benešovský sněm byl vypraven, aby ukonejšil české stavy, kteří od císaře Bedřicha důrazně žádali vydání mladého krále Ladislava, do Prahy ani se neodvážil, ježto zde tehda mor panoval, kdyby to nebylo známo, mohlo by se soudit, že kdysi na Letné čestným douškem poctěn byl a potom na vynikající kyselost českých vín nemohl nikterak zapomenouti. Letenská stráň byla tak asi od druhého desítiletí minulého věku majetkem pražského bohatého měšťana, p. Jakuba Wimmera, jenž staré vinice na ní obnovil. Tyto vinice dávaly prý ročně 200 až 300 věder vína, nepochybně špatného, ježto po čtyřiceti letech již opět zašlé byly, takže jenom stopy po nich se trousily na stráni, jak už řečeno bylo, pusté. Pustou zůstala Letná i její stráň také, když ji byla r. 1859 obec pražská koupila, až teprve r. 1863 nové, většinou již české zastupitelstvo vystavělo na letenské pláni na místě bývalého Černínského Belvederu dle plánů architekta Ullmanna restaurační budovu a upravilo okolí této budovy v jakýsi sad. Stráň letenská byla teprve r. 1866 za pruské okupace v pěkný park proměněna.

O pražských ostrovech není lze z té doby mnoho vypravovat. Žofínu říkalo starší oby-

vatelstvo tehda (až do šedesátých let) stále ještě „Barvířský ostrov", či vlastně „Faerberinsel", ačkoliv ostrov ten již roku 1838 dostal jméno Žofína. V zimě byl sál tohoto ostrova, největší v Praze, ohniskem masopustního života, ale v létě byl ostrov slabě navštěvován a to jenom lidmi, kteří vyhledávali klidného zátiší. Více navštěvovány byly ostrov Střelecký a nejvíce Štvanice neboli Velké Benátky. Každý z těchto ostrovů měl již tehda svoje obecenstvo a svůj způsob zábav. Vojenské hudby bývaly na všech vzácností. Za obyčejných dnů bývalo i na Střeleckém ostrově (který se dříve nazýval Malé Benátky) idylické ticho; proto konal jsem tam letního času odpoledne nejraději svoje školní „studia", při nichž jsem hůlkou do písku kreslíval geometrické figury a algebraické formulky. Také v malém parčku u pomníku císaře Františka jsem svoje školní úlohy časem louskával.

Naproti Františkovu pomníku, ale blíže ke mlýnům, býval na Vltavě, při nábřežní zdi, z trámů a prken sbitý plovoucí mlat, na němž v teplých měsících zástup dělníků v dřevácích mlátíval obyčejnými cepy mokré, potištěné nebo vůbec barvené kartouny. Voda tekla nízko přes mlat, tak že vymlácená barva ihned mizela a nepotištěné části kartounů čisté zůstávaly. Které kartounce nebo barvírně ten říční mlat náležel, už ani nevím.

Zabloudiv v myšlenkách na staré, jak se tehda říkalo a psalo, „Františkovo" nábřeží,

vzpomínám, jak v letech padesátých vypadalo nejbližší sousedství jeho a řetězového mostu na této straně. Na místě, kde nyní stojí Národní divadlo, byl prázdný prostor, byla čtverhranná prohlubeň, jejíž rovné, travou porostlé dno se prostíralo v rovině nynější Divadelní ulice, tedy několik metrů pod Nábřežím a nynější Ferdinandovou třídou. Prohlubeň byla obehnána nahoře do pravého úhlu, na sever a proti řece silným dřevěným zábradlím. Na jižním konci prohlubně stála nepatrná kamenná budova, ve kteréž byl hlavní sklad soli, pročež se také budova ta obecně nazývala „solnicí". Za solnicí směrem k vojtěšské čtvrti, stály tři pěkné kamenné domy s průčelím na řeku a s chodníky už v úrovni nábřeží. Na místě „solnice" zbudováno r. 1862 „Prozatímné divadlo", jehož později, roku 1882, použito bylo zároveň s řečenými (Wolfovými) domy ku prodloužení budovy Národního divadla a k rozšíření uličního volného prostoru za ním. Tento přístavek Národního divadla liší se nápadně, ba skoro nearchitektonicky od prvotní budovy Národního divadla: façada jeho není kvádrová, nýbrž pouze omítková a na stupňovaných střechách je znáti, kde bylo Prozatímné divadlo a kde stály shora dotčené domy.

Na místě, kde nyní stojí palác hr. Lažanského s kavárnou „Slavií", zela podobná, čtverhranná, hrubým zábradlím obehnaná prohlubeň, jako naproti u „solnice". Prohlubeň ta zaujímala jenom prostor nynějšího pa-

láce a její travou porostlé dno bylo posázeno koly neboli tyčemi k napínání provazů a sušení prádla. Kdo z kolemjdoucích neměl nic hloupějšího na práci, díval se letní dobou, jak tam podkasané statné děvy a ženy rozvěšovaly košile, spodky a povlaky peřin ve Vltavě čistě vymáchané, nebo pozoroval, jak rozpustilý vítr prádlo to do komických balonových útvarů nafukoval a služkám vlasy neurvale cuchal. — Také na místě, kde stojí nyní celý palác České spořitelny, byl až do roku 1858 prázdný prostor, jejž z části jenom zaujímala Ellenbergrova cihelna a vápenka; i zde sušívalo se prádlo, vyklepával se polštářovaný nábytek a proháněli se psi z celého okolí. Zimního času stávaly tu obrovské boudy Kreuzbergova zvěřince nebo všelijakých panoramat, kabinetů a museí, jimiž uliční fronta „malebně" bývala doplněna. Stavba spořitelního paláce zahájena r. 1858 a dokončena r. 1861. (Roku 1905 byl spořitelní palác rozšířen po zboření dvou ještě nových sousedních domů až k Divadelní ulici.)

Ferdinandova třída nazývala se dříve „Nové aleje" a obdržela své nynější jméno teprve roku 1864; východní část její, od Perštýna až k Perlové ulici nazývala se „Staré aleje" nebo prostě jenom „Aleje". Zde stálo dosti široké stromořadí, dvě řady starých kaštanů, s červenými mramorovými lavicemi, ale beze vší trávníkové nebo květinové výzdoby. Jízdní dráha vinula se po straně Platýzu. Toto stromořadí vadilo sice silně obecnému ru-

chu, hlavně vozbě a nebylo ani zvláště malebné, ale těšilo se takové oblibě Pražanů, že nové zastupitelstvo, když roku 1862 o odstranění „aleje" se bylo usneslo, opravdové rebelie se obávalo a z opatrnosti věc tak zařídilo, že stará alej jedné škaredé, tmavé noci s povrchu zemského zmizela a Pražané ráno s úžasem zírali na získaný prázdný prostor.

Na této části Ferdinandovy třídy nestala se od let padesátých žádná jiná změna, než že na rohu Perlové ulice zbořen starý jednopatrový neúhledný dům s hostincem „U Lemonů", kterýžto dům se podobal dosud stojícímu domu s hostincem „U Bachorů" na nároží ulic Štěpánské a Žitné. Dům „U Lemonů" byl na počátku let sedmdesátých zbořen a na jeho místě postavil pan Emanuel Kittl — otec proslulé pěvkyně Emmy Destinové — nynější vysoký dům, v němž dlouho sídlo měla Hypoteční banka království Českého. Ovocná ulice byla v letech padesátých až do let sedmdesátých co do výstavnosti velmi chatrná; zejména jižní řada domů skládala se z ohavných jedno- a dvoupatrových baráků výstavnosti tak primitivní, že na některých ani žádných říms, žádných oblouků nebo stříšek nad okny nebylo, nic, zhola nic, než jenom čtverhranné, malými tabulemi zasklenné díry. Tato řada byla dle obecného soudu a přání určena k vykoupení a zboření, aby zmizel těsný průsmyk z hlavní pasáže pražské a na jeho místě aby se rozstoupilo

vzdušné Jungmannovo náměstí. Proto způsobilo trapné překvapení, když barák číslo 763 zbořen byl a na jeho místo postavena malá babylonská věž (nyní č. 6), což bylo ohlášením definitivního rozhodnutí, že Ovocná soutěska na nedohledné doby zůstane zachována, aby zde veřejný ruch stále byl omezován a tísněn.

Do této vzpomínky budiž vsunuta poznámka, že bylo v letech padesátých požadavkem státních stavebních úřadů, aby soukromé, činžovní domy byly stavěny ve slohu co možná prostém, jednoduchém a střízlivém, bez věžiček a štítů, bez balkonů a arkýřů, bez sloupových a figurových portálů. Tento požadavek nebyl v podstatě špatný, ačkoli si netroufám říci, že byl stanoven z důvodů estetických, k docílení umělecké harmonie ulic. Co činí některé části Paříže tak půvabnými? Že těžké paláce a nádherné monumentální budovy vystupují malebně, efektně a romanticky z tichých, smavých řad nájemných domů, úhledně prostých a na pohled lehkých, kdežto v nynějším novém Berlíně každý činžák, i ten, v němž docela prostí a chudí drobní lidé bydlí, těžkou, vyzývavou architektonickou parádou paláců je vyzdoben, tak že v té spoustě sloupů, panáků, konsolů, pilastrů, tympanů, aktrotherií a portiků — namnoze docela se ztrácejí opravdu umělecké a krásné staré veřejné budovy. Zásadu, aby obyčejný činžovní dům byl slohu střízlivého, sice vlídný a úhledný, ale prostý, považuji za správnou, leč proto přece se mi málo který

dům z doby střízlivého absolutismu let padesátých líbí. Stavitelové oné doby zaměňovali totiž namnoze jednoduchost nebo prostotu prázdnotou, bezduchou a nudnou.

Od konce Ovocné ulice hledíme přímou čarou dále až tam, kde masivní empirové průčelí celnice rozhled uzavírá — přes ulici, které se za stara říkalo „Příkopí". Staré „Příkopí" nazváno roku 1839 ke cti bývalého nejvyššího purkrabí pražského hraběte Františka Kolovrata Libštejnského „Kolovratskou třídou" a jmenovalo se tak až do nejnovější doby, kdy z bývalého „Příkopí" a lidového pojmenování „Příkopy" uděláno „Na příkopě".

IX.

(Tehdejší vzezření ulic. — Žádný přepych. — Dlažba. — Drožky a bryčky. — Krinolina a její vláda. — Trestanci čistili ulice. — Policisté. — „Koňský trh" a jeho trhy.)

Vzezření ulic pražských v druhé polovici let padesátých lišilo se valně od nynějšího jich obrazu. Především byla tehdejší výstavnost Nového města a do jisté míry i ostatních „čtvrtí" — kterých bylo pět — mnohem primitivnější a chudší než nyní, při čemž arci některé části a kouty města malebnějšími se jevily a jakousi poesií schátralosti dýchaly. Stavební ruch byl tehda velmi nepatrný, přestávaje na pracích a podnicích jenom naprosto nutných. Jako všechen hospodářský, poli-

tický a národní život, dřímal také stavební ruch v železném objetí absolutismu, který v nižádném směru nepřál novotám ani novým útvarům. Podnikavosti pak, aspoň v našem táboře, vůbec žádné nebylo a také u Němců činěny nové pokusy a podniky postupem docela mdlým a jenom v oboru tradicionálního obchodu a průmyslu. K tomu družila se okolnost, že byla ona léta výběžkem doby, ve kteréž stavba domů ještě nebyla předmětem spekulace, ve kteréž se kapitály do domů ještě neukládaly na bezpečný výnos, nýbrž kdy lidé, kteří se byli jakéhosi blahobytu domohli, domy si stavěli, aby se svojí rodinou bydleli pod vlastní střechou a měly své závody ve vlastní budově. Přebývající místnosti pronajímali domácí páni jiným lidem, nepočítajíce, zdali kapitál, do stavby domu vložený, ponese také nějaký slušný úrok. Pravím, že byla padesátá léta výběžkem té doby, neboť bylo i tehda již mnoho měšťanů, kteří žili jenom z výnosu svého domu anebo svých domů a bylo také již mnoho nájemníků, kteří s povzdechy vzpomínali časů, kdy na žádnou rentabilitu domů se nepočítalo a kdy tedy činže bývaly ještě velmi nízké.

Ježto všechen hospodářský život v kleštích všemohoucí libovlády nijak rozvíjeti se nemohl a krom toho ještě bezpříkladnou mizerií státního hospodářství, valutových a úvěrních poměrů dušen byl, nebylo žádného stavebního ruchu a žádné viditelné konkurence v živnostech a následkem toho nebylo také žád-

ných skvěle zařízených závodů, žádných parádních, bohatě osvětlovaných výkladních skříní a reklamních štítů, žádných lesklých, lákavých obchodních výstav, žádného přepychu ani zářivé, filigránové, laciné, touhu a koupěchtivost dráždící parády... všude vládla jenom jakási solidní skromnost, zdrželivost a spořivost, tichá kalkulace, hospodárná vypočítavost a spokojenost se vším, co klidný, normální běh života skýtal a proto byly i hlavní třídy pražské prosty všeho přepychu a vší jiskřivé pestrosti, kteréž jim nyní dodávají bohatě vyzdobené krámy s velikými, drahými skly, bleskavými svítilnami a rámci, s rozloženým bohatstvím peřesté, namnoze až oslňující výroby. Fronty domů táhly se lomenými, ale přece tichými čarami v jakési nudné jednotvárnosti od prospektu k prospektu.

Průčelí domů byla ponejvíce hladká, ctihodnou „patinou" sazí a prachu ztemnělá, čmouhami pokrytá a proto jaksi zasmušilá. Rozkazů na opravu a úpravu facad tehda mnoho se nevydávalo a proto dostávaly i části ještě poměrně mladé vzhled jakési nikoli starožitnosti, ale ovšem sestárlosti a sešlosti.

Jízdní dráhy ulice byly neupravené, neurovnané a tedy hrbolaté a všelijak zvlněné. Dlažba byla kostrbatá, namnoze z tak zvaných „telecích hlav" stlučená, plná struh a prohlubní. Chodníky byly úzké, nevyvýšené, mramorovými plotýnkami dlážděné a tedy hladké, po dešti pak a sněhu vždy až nebez-

pečně skluzké. Proto dávala je obecní správa v zimních měsících od kameníků zubatými sekáčky „vysekávat", aby se staly drsnějšími, což arci vždy jenom na krátkou dobu pomáhalo.

Že nebylo tehda v Praze žádných městských drah nebo tramwayí, rozumí se samo sebou, avšak připomenutí zasluhuje, že nebylo zde ani žádných omnibusů nebo čehosi podobného. Fiakry a drožky byly v městě jedinými pomůckami rychlejší komunikace a pro výletníky do pražského okolí stávaly za každou branou zelenými plátěnými střechami kryté bryčky, které teprv odjížděly, když všechna místa byla obsazena. Tyto bryčky jezdily v neděli a ve svátek mezi Prahou a určitými, nedalekými výletními místy po celý den sem tam, nebyly-li náhodou nějakou společností na celou dobu výhradně najaty.

Z živých pouličních zjevů utkvěly mi v paměti především dámy, jež tehda nosily obrovské, zvonům podobné krinoliny. Krinolina zavládla koncem roku 1855 a stala se v občanském životě znakem své doby. Žádná kritika, žádný posměch nebyly s to ji zapudit. žádné stíhání, žádné násilí nebyly s to ji udolat. Krinolina byla neúmornou vládkyní ženské módy, neúprosnou tyrankou toilety, mnohem více a hůře ještě, než pozdější vlečka. Dvě ženské neměly vedle sebe na žádném chodníku místa — jeden zvon jejich mačkal se u zdi a druhý byl vystrčen daleko do jízd-

ní dráhy. Na lavicích veřejných sadů nebo promenád sedaly jenom dámy, které se již mnoho neostýchaly, neboť jakmile se ženská s krinolinou ve volném prostoru posadila, zdvihl se z předu zvon jejího svrchního šatu tak, že bylo viděti nohy až po kolena anebo druhou, reservní a svislou spodničku do neurčité výše. Krinolina vyvinula se, jak jsem z úboru svých sester poznal, z „obručové sukně" (tehda se říkalo takové sukni jenom „reifrock"), to jest ze spodničky, do jejíž spodní obruby všit byl nejprve dlouhému jelitu podobný, válcový a stříhanou žíní vycpaný obruč, později pak ocelový, ze článků sepiatý a tedy všelijak prohebný kruh za tím účelem, aby sukně dole stále široký, napiatý kruh tvořila. Od původního obruče z žíní (francouzsky crin de cheval), dostala tato novomodní spodnička jméno „crinoline". Takto nazvána též pevná, z bavlněné příze a žíní utkaná látka, které se při výrobě obručových sukní užívalo. V první periodě svého trvání byla krinolina jenom dole široká, nahoře pak štíhle svislá; později musila se v hořejší partii silně škrobit, nebo dostávala „volanty", aby byla veskrze široká, jako nadutá, a posléz sestrojen celý zvon, jako hustě síťovaná klec, z železného nebo mosazného drátu, tak, že síť jeho, sestávajíc z drobných, do sebe zavěšených článků, do jisté míry zevnímu tlaku povolovala a různými směry se prohývala. Tato drátěná, zvonu podobná klec obšita pak pevnou látkou a

krinolina byla hotova. Přes krinolinu oblékány svrchní šaty.

Krinolina byla všude, kde se scházelo více elegantního nebo jenom modního obecenstva, velikou překážkou a obtíží a proto ustavičně předmětem nejrůznějších nástrah a úkladů. Osnována celá spiknutí na její zmar a v boji tom — bezúspěšném a dlouho marném — nešetřeno ani galantnosti ke krásnému pohlaví ani práva nerušené držby. Jedna sekta spiklenců pražských ukládala na př. svým členům, aby v divadle, v koncertech a v jiných podobných shromážděních, dámám, jež před nimi seděti budou, potichu drátěnou klec krinoliny prohýbali a lámali, což se velmi často provésti dalo, aniž dáma co zpozorovala, až teprve, když na ulici vyšla a za smíchu kolemjdoucích seznala, že je krinolina její všelijak hranatá nebo rohatá. Ale — jak už bylo řečeno — všechny nástrahy a úklady byly marny, až konečně císařovna Eugenie v Paříži, anebo kterási proslulá tamější kokota ke konci druhého císařství povel dala a pařížský ženský svět i polosvět krinolinu odložil.

Jiným nezapomenutelným zjevem z pražských ulic té doby bylo metení. Zametávání ulic byli totiž nuceni prováděti tehda káranci všeho druhu, hlavně obyvatelé městské věznice, ba obecenstvo nebylo šetřeno ani trapným živým obrazem, že k čištění ulic voděni byli i trestanci z vězení c. k. zemského jako trestního soudu nebo od sv. Václava v trest-

nických šatech, namnoze i s uvolněnými pouty na rukou nebo s řetězy na nohou! Strážníci městské věznice s obušky a strážníci státních vězení se šavlemi a puškami konali při tom dozor a vedli komando. Později podřízeno metení ulic veliteli obecního hasičského sboru p. Lamerovi a ještě před pádem absolutismu zmizelo to ohavné divadlo navždy z malebného jinak ruchu pražských pasáží.

Velmi vážnou, obávanou a nenáviděnou stafáží tohoto ruchu byli tehdejší c. k. policejní strážníci, vůbec jenom policajty zvaní. Strážníci tito byli uniformováni docela jako pěší vojáci, s tím toliko rozdílem, že neměli bílých kabátů, jako infanteristé, nýbrž temné jakési, tuším že hnědé. Na hlavách měli vysoké, hladké černé „čáky" s mosaznými orly a přes prsa křížem přeložené bílé řemeny na šavli a torbu s pouty. Bambitek ani revolverů neměli, večer však, neklame-li mne paměť, obcházeli s puškami. Lid pražský bez rozdílu národnosti těchto policajtů nenáviděl a říkal jim — narážeje na bílé kříže jich řemenů — „křížoví pavouci" nebo také „křižáci". Nenávist tato plynula z okolnosti, že byla tehdejší policie pražská jako venku žandarmerie, nejenom stráží bezpečnosti, nýbrž také stálou hrozbou a skutečnou metlou na všechno občanstvo, karabáčem všemohoucí byrokracie, neúprosným cerberem politické poroby a vůbec postrachem všeho lidu, zejména osob jenom poněkud lehčí mysli a ži-

vější letory. Příkazů a zákazů, jež tvořily obsah, program a ochranu absolutní vlády té doby, dbala policie pražská více a pilněji, než úkolů vlastní služby bezpečnostní a proto spatřoval v ní všechen lid instituci politickou, sobě, národu a hlavně všeliké volnosti nepřátelskou. A uniformovaní ozbrojení policisté vedli si skutečně tak, jakoby byli ozbrojenou mocí, jež rebelii povalila, odbojnou zem válečně obsadila a v stálém postrachu udržovati musí.

* * *

Na své procházce hlavní pasáží Nového města stanuli jsme ondy u Koňského trhu a nebude snad od místa, načrtnu-li zde dle paměti a zápisů z té doby několika rysy tehdejší obraz tohoto náměstí, jeho ruchu a co s ním souviselo.

„Koňský trh" nazván byl již od roku 1848 Václavským náměstím, ale staré iméno jeho panovalo stále v ústech lidu i v novinách, kteréž jenom tak někdy nové označení v závorkách uváděly. Starší lidé zapomínají se dosud rádi, říkajíce, že byli na Koňském trhu místo na Václavském náměstí. V letech padesátých jsme náměstí tomu vůbec jinak neříkali.

Koňský trh vypadal tehda trochu jinak, než vypadá nyní Václavské náměstí. Především bylo po jeho obou stranách méně vysokých domů a náměstí zdálo se tedy širším, než se nám jeví nyní. Stromů na něm žádných

nebylo. Uprostřed, tedy v ose náměstí, stály v řadě za sebou tři kamenné kašny s vodomety a dvě sochy: sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého. Sv. Václav stál v středu náměstí, sv. Jan blíže k východnímu konci, jejž uzavírala Koňská brána s hradbami. Jezdecká socha sv. Václava, zhotovená v XVII. věku, stávala dříve na kašně u sv. Jindřicha a stojí nyní na Vyšehradě. Také socha sv. Jana zdobila dříve kterousi kašnu. V oktávách obou zemských patronů konaly se u těchto soch večerní pobožnosti s podobným osvětlením, jaké dosud bývá v oktávě sv. Jana Nepomuckého na Kamenném nebo Karlově mostě. Před sochou sv. Václava slouženy roku 1848 několikráte latinské i slovanské mše pod širým nebem, zde bývalo pak v letech šedesátých středisko různých národních slavností (svěcení spolkových praporů a pod.), jakož i ohnisko politických demonstrací, jež buď odtud vycházely aneb zde vrcholily.

V letech padesátých, za tuhé vlády absolutismu, bylo zde také ohnisko pražského života, ale docela jiného. Koňský trh byl tehda ještě skutečným tržištěm a spolu oblíbenou promenádou tak zvaného „lepšího" obecenstva. Hlavními trhovými dny byly úterý a sobota. V tyto dny bývala hořejší část Koňského trhu hlučně oživena již dávno před svítáním, zejména v zimních měsících, kdy teprve v pozdějších hodinách se rozednívá. Na prostoře od sochy sv. Václava až ke bráně

konal se hlučný trh na obilí, brambory, zelí a jiné plodiny, jež sem venkované přiváželi na košatinových, obyčejně také plachtami krytých vozech. „Formani" tito musili býti o 4. a nejpozději o 5. hodině u brány, u akcisu, aby se zavčas dostali na trh; z toho plynula nutnost, aby buď celou noc jeli, anebo, jestli na blízku sídlili aneb kdesi před Prahou nocovali, záhy po půlnoci vstávali a zapřáhali.

O páté hodině ranní byl již trhový ruch v proudu. Tou dobou byly už na místě dlouhé řady povozů, osvětlených v zimních měsících velkými svítilnami s kahanci nebo lojovými svíčkami. Na znamení, že trh začíná, vztýčena u sv. Václava a tedy nedaleko tržní kanceláře plechová tržní vlajka jakožto znak předepsaného soustředění. Vlajka byla záhy obstoupena vozovou hradbou. Tržní řád předpisoval, aby se vozy rozestavily rovně několika řadami od vlajky ke bráně a předpisu toho musilo býti přesně dbáno. Ale venkovské košatinové vozy manevrují ztěžka a tak stávalo se pokaždé, zejména na místech pro tržbu výhodnějších, že se srazil veliký chumáč vozů, z nichž mnohé nemohly a jiné nechtěly se hnouti s místa, jež byly zaujaly. Ale pohromadě takto zůstati nesměly a proto přicházeli kvapem tržní úředníci, proplétali se mezi vozy, dávali rozkazy, kam který vůz má couvnout, popojet nebo se postavit; vozkové pak odmlouvali, pokřikovali na sebe a hulákali na potahy, koně řehtali, voli bučeli, tržní strážníci nadávali a

proklínali, brali koně za uzdy a voly za rohy, hrozili neochotným nebo vzdorovitým vozkům autoritou tržního úřadu aneb dokonce i postrach šířícím jménem státní policie a uváděli takto, po dobrém a po zlém do chaosu žádoucí pořádek. Konečně byly vozové řetězy seřaděny, spory o místa uklizeny a začal trh. Kupci všeho druhu: hokynáři, drožkáři, fiakristé, stravovatelé z hostinců a veřejných ústavů, kantináři z kasáren, kuchaři atd. hrnuli se odevšad s vozíky nebo sluhy a služkami, s nůšemi a koši, vpadali do vozových kolon, rozbíhajíce se v nich jako voda ve stružkách anebo rtuť ve štěrbinách. Tržní úředníci zatím procházeli, pátrajíce kárným zrakem, nepracují-li kde překupníci, kteří byli tehda na ranních trzích stíháni jako na hranicích pašeráci. Nad vozovými hradbami vlnil se temný šum lidských hlasů jako při rojení včel nebo jako hukot opodál se valící rozvodněné řeky; dole pak mezi řadami vozů prováděly se obchody poměrně dosti rychle, neboť trhové zápasiště bylo vyhrazeno menším kupcům jenom do deváté hodiny. Pak přicházeli „velcí kupci", sládci, vinopalové, obchodníci s obilím, velcí povozníci atd., kteří kupovali celé náklady ječmene, žita, ovsa atd. a dávali je odvážeti do svých závodů nebo skladišť. Avšak dlužno vytknouti, že se zde na hořejším trhu vůbec jenom většími měrami prodávalo a kupovalo, celé náklady nebo značné jich části, kopy zelných hlávek, pytle

mrkve, kolníku nebo tuřínu, korce hrachu nebo čočky atd., kdežto zcela drobnému trhu dolejší část Koňského trhu byla vyhražena.

Tím časem, co venku na trhu se vybíralo, smlouvalo a uzavíralo, tlačilo se v tržní úřadovně vždy hojně lidí, kteří diktovali o prodejích a koupích, jak předepsáno bylo, do protokolu podrobné údaje a vyžadovali si potřebných průkazů. Na náměstí zatím vozové hradby zvolna řídly. Vozkové, kteří prodáno měli, odjížděli, proplétajíce se, jak jen možno bylo, řadami neuvolněných ještě povozů a rozjížděli se po městě, buď aby prodané zboží na místo odvezli aneb aby, když rozebráno měli, u různých velkoobchodníků nakoupili a naložili pro svoje venkovské zákazníky, kupce, kramáře a hostinské různého zboží. Venkovští detailisté tehda jiným způsobem než prostřednictvím „formanů" zboží na venkov nedostávali. Co venkovanům ze vzdálených krajů na obilí a vůbec sutém zboží zbylo, složeno v tržním úřadě anebo u spolehlivých podomků velkých zájezdních hostinců.

Když nahoře od sv. Václava ke bráně obchody končily, začínal trh dole, na dolejší části náměstí. Zde byly kupujícím obecenstvem skoro jenom ženské, as jako nyní v tržnici, hospodyňky a kuchařky, kteréž si pouze pro denní potřebu opatřovaly, čeho jídelní lístek právě vyžadoval, zvláště zeleninu, brambory, mák, sušené ovoce, houby atd. Zvláštní trhový odbor tvořili chlebaři a

chlebařky, pecnáři pražští i venkovští; tito zaujímali přední část tržiště celými barikádami velkých pecnů chleba bílého a černého, vysokého a nízkého, soleného i nesoleného, kmínovaného i nekmínovaného. Chlebaři měli zvláštní privilej, že směli na trhu „sedět" až do několika hodin s poledne, kdežto ostatní prodavači udeřením dvanácté se svým zbožím musili zmizeti.

Než ještě tržiště Koňského trhu se vyprázdnilo, začala dopolední promenáda novoměstského a staroměstského elegantního světa. Promenovalo se na té straně, jež podle výroční doby byla příjemnější, ale ne výše než k bodu, kde náměstí příkřeji začíná stoupat — dále se nikdo nenamáhal. Příkopy tehda ještě v módě nebyly, aspoň co se týče procházek, tím méně pak „Aleje".

X.

(Sazby na chléb a maso. — Chléb a mouka ze Saska. — Jednotná cena masa. — Spor pro přeplatky. — Z tehdejší statistiky města Prahy. — Obecní rozpočet na rok 1857. — Šindelem kryté domy a dřevěná stavení. — Jak vypadal tehda „Dobytčí trh".)

Stanuv ve svých upomínkách na chvilku u tržiště na potraviny, mám za vhodné zmíniti se, jak bylo v letech padesátých v Praze s chlebem a masem. Na obě tyto nejdůležitější potraviny vydávány tehda magistrátem pro každý měsíc nepřekročitelné sazby.

Sazby vyhlašovány úředními plakáty a novinami v denních zprávách. Co se týče chleba, stanovena pro každý měsíc váha šestikrejcarového bochánku, na příklad v únoru 1856 musil vážiti šestikrejcarový pecen bílého chleba (první a druhé jakosti) 1 libru 2¼ lotu, černého chleba (třetí jakosti) 1 libru a 4 loty; na měsíc duben stanovena váha šestikrejcarového bochánku bílého chleba na 1 libru 14 lotů, černého na 1 libru 17 lotů; v květnu musil už vážiti šestikrejcarový pecen bílého chleba 1 libru 17 lotů a černého 1 libru 20 lotů a roku 1857 v dubnu musil vážit šestikrejcarový pecen bílého chleba 2 libry 3¾ lotu, černého 2 libry 10¾ lotu, v srpnu bílý pecen 2 libry 3¾ lotu, černý 2 libry 7½ lotu atd. atd. dle tržních cen obilí. Zajímavou zvláštností oné doby bylo, že se v Praze prodával hojně chléb ze Saska sem přivážený. Na vysvětlení tohoto zjevu dlužno uvésti, že se tehda vyváželo z některých krajin naší země obilí do Saska a že se odtamtud vracelo jako hotový chléb. Podobně dělo se též s pšeničnou moukou. Mnozí krupaři pražští odebírali mouku jenom ze Saska. Saské mlýny obráběly sice také pšenici z Uherska, zejména z Banátu tam přiváženou, jako mlýny pražské, ale proto přece byla mouka ze Saska sem dovážená buď lacinější, aneb — při stejné ceně — lepší než zde vymletá. Saské mlýny měly totiž modernější, dokonalejší zařízení, zužitkovávaly lépe černější druhy mouky, otruby atd. a byly

tedy s to prodávati jemné druhy mouky laciněji, než bylo možno mlýnům zdejším.

Na hovězí maso vydával magistrát pro každý měsíc jednotnou sazbu, bez ohledu na druh masa. Na příklad: v dubnu 1856 stála libra hovězího masa (32 lotů) 12 krejcarů, v květnu 13 krejcarů atd. V některém měsíci zvýšena cena 1 libry hovězího až na 14 krejcarů; vůbec stanovena cena dle příhonu nebo dle situace dobytčího trhu. Roku 1857 byla cena masa skoro beze změny, 13 krejcarů stříbra za libru a klesla teprve koncem roku na 12 krejcarů. Magistrát porážel časem sám voly nebo krávy a vysekával maso na zkoušku, aby seznal, za jakou nejnižší cenu řezníci maso prodávati mohou, aby přece pracovali se slušným ziskem. Při stanovení ceny nečinil žádného rozdílu, z které části se maso béře. Tu pak stávalo se, že hospodyně nebo kuchařky samy nabízely o krejcar nebo dva krejcary více za libru, aby dostaly maso lepší a někdy žádal takového příplatku řezník. Avšak přeplatky byly zakázány a řezník neměl jich přijímati, ani když mu dobrovolně byly nabízeny. Žádal-li nebo přijal-li řezník více, než sazbou bylo stanoveno, měl kupující právo, v úředním smyslu i povinnost, aby věc tržnímu úřadu oznámil. Každý se snadno domyslí, že za takových okolností tržní úřad stále byl zaměstnán žalobami a spory o překročování masné sazby, k nimž nezřídka dávala popud také konkurenční řevnivost. Řezníci i obe-

censtvo žádali již roku 1855, aby magistrát pražský stanovil tři ceny, 14, 13 a 12 krejcarů za libru dle části, z které se maso béře, ale na takovouto novotu se byrokratický aparát městský nebyl s to vyšinouti.

Zmínka o sazbě na maso zavdává podnět, aby zde pověděno bylo několik slov ještě o řeznících té doby. Maso smělo se v letech padesátých vysekávati a prodávati jenom v masných krámech novoměstských, staroměstských a malostranských, na předměstích provozovali řezníci svou živnost po venkovsku, to jest každý pro sebe ve svém domě nebo sídle, leč i tu bylo později předepsáno zřízení společných masných krámů. Počet řezníků v Praze byl pevně stanoven v ten způsob, že bylo na Novém městě povoleno a zřízeno 32 krámů, na Starém městě také 32 a na Malé straně 16, avšak stávalo se, že ten neb onen řezník ještě jeden krám si získal a tedy (pod jedním nebo pod dvěma jmény) ve dvou krámech vysekával a že tedy bylo ve skutečnosti v Praze méně řezníků, než 80. Tak na příklad bylo jich roku 1856 na Novém městě 27, na Starém městě 25 a na Malé straně s Hradčany jenom 13, celkem tedy v Praze 65 řezníků, takže připadalo na jednoho řezníka 1910 obyvatelů.

Praha čítala totiž roku 1856 celkem 255 ulic, 59 náměstí, 3395 domů a 124.200 obyvatelů. Vyšehrad čítal 81 domů, Karlín 212 a Smíchov (s Košíři a vilami) 242 čísla. Statistika živností, povolání a podniků jevila ře-

čeného roku tyto číslice: mlýnů a mlynářů bylo v Praze 48; z těchto mlýnů byly jenom 4 zařízeny americkým způsobem na pohon parou. Krupařů bylo 199, pekařů 62 (na Starém městě 27, na Novém městě 19, na Malé straně a Hradčanech 16). Kromě těch byla ještě řada pecnářů. Řezníků, jak už řečeno, bylo 65. Pivovarů na Starém městě 19, na Novém městě také 19, na Malé straně 5, tedy celkem 43. Hostinců bylo 404, kaváren 57 a vináren 35 (některé hostince byly již tehda zároveň kavárnami). Cukráren bylo 38 a dvě továrny na cukrové zboží. Doktorů mediciny bylo v Praze 220 a vedle nich 24 zkoušených ranhojičů a porodníků. Lékáren 15. Advokátů 61 a notářů 8, Knihkupectví (s c. k. hlavním knihoskladem) 12, obchody s uměleckými výrobky a hudebninami 3, antikvariátů 8, půjčovny knih 3. Knihtiskáren bylo 12, vedle nich pak 12 ocelo- a kamenotiskáren. Noviny tak zvané politické vycházely 4 (z nichž jedny české, totiž úřední „Pražské Noviny") a jeden lístek lokální. Malířů historických a portretistů bylo 42, krajinářů, pro architekturu a ornamentiku 13, malířů na porculánu 7. Malířů pokojů 67. Krejčovských mistrů pro mužské 475 a vedle nich 60 dekretářů, pro ženské 158 a 1 dekretář. Obuvníků bylo 210 mistrů a 67 dekretářů. Obchodů se zbožím střižním, modním a ozdobným 209, obchodů se sukrem 43, modistek (pro ženské klobouky a čepce) 58 s legií pomocnic, květinářek 14. Zlatníků

bylo 87, vedle nich 12 zlatníků židovských, 9 dekretářů a 5 majitelů továren na zlatnické zboží. Fiakrů bylo 106 se 189 vozy.

Statistika je věc svůdná, to jest, začne-li kronikář číslice uvádět, lákají jej kolony cifer dále, často ze zajímavého porovnávání až do čiré nudy. Avšak na obraze doby nesmí scházeti ani nudná stafáž a tak budiž k uvedeným číslicím připojen ještě rozvrh pražského obecního hospodářství na rok 1857 čili tehdejší pražský rozpočet. Příjmy rozpočteny na tento rok sumou 395.631 zlatých konvenční měny a vydání částkou 545.470 zl. (z toho připadalo 466.951 zl. na výdaje řádné, 55.626 zl. na výdaje mimořádné a 12.000 zl. na Josefov), takže se jevil schodek 149.839 zl., k nimž ještě bylo potřebí připočísti zálohu na stavbu jezů 15.000 zlatých a 20.000 zl. na úhradu praeliminovaných, dosud nepřijatých či nedošlých peněz, takže činil úhrnný deficit 184.839 zl. Na úhradu tohoto schodku vzaty do rozpočtu jako v dřívějších letech přirážky a vybírání činžovního groše. Činžovní groše vybíral magistrát, nikoli majitelové domů, kteří se proti jejich vybírání stále a zarputile vzpírali. Přirážky byly takovéto: 5% přirážka k domovní dani činžovní, 12% přirážka k dani výdělkové a 12% přirážka k dani z příjmů. Činžovní groš činil 3 krejcary z každé zlatky nájemného. Zajímavost těchto cifer vysvitne z porovnání s rozpočtem Prahy novodobé. Rozpočet obce pražské na r. 1918

vykazuje tyto hlavní číslice: potřeba řádná 24,039.996 K, mimořádná 4,145.406 K, tedy celková potřeba na správu obce 28,185.492 korun; potřeba na školství činí 5,932.583 K, tedy veškerá potřeba čili úhrnné vydání 34,118.075 (rovná se 17,059.037 zl. 50 kr.), celková úhrada pak činí 22,350.644 K, takže zbývá uhraditi přirážkami schodek 7,501.486 korun. — Nynější Praha má tedy více než 13krát tolik výdajů, co jich měla Praha z r. 1857 a vydává nyní jenom na školy pětkráte tolik, co dříve činila její veškerá vydání. Za to jsou arci také větší přirážky, k dani domovní, činžovní, na správu obce, na školy, k dani pozemkové (kteréžto přirážky tehda nebylo) a dani z výdělku.

Jakožto malý dodatek k této částečné statistice města Prahy budiž uvedeno, že roku 1857, po velkém požáru budov lihovaru „U Brezinů" na Koňském trhu měla Praha ještě přes 600 šindelem krytých domů, několik docela jenom dřevěných mlýnů a uvnitř kamenných domů ještě hojně dřevěných schodů, dřevěných kolen, koníren, stájí atd. To vše dávalo Praze tu a tam ráz maloměstský.

Rozhodně maloměstský ať nedím schátralý obraz poskytovalo největší náměstí pražské, které nám již tehda velká cizí města záviděla pro jeho nádhernou polohu na vzdušné výši a pro jeho opravdu kolosální rozměry. Dvě stě osmdesát sáhů délky a osmdesát sáhů šířky — to je obdélník, kterým by se rádo honosilo tak mnohé světové město! A

jak vypadal Dobytčí trh v letech padesátých! Hořejší část jeho byla sice již roku 1847 v jakýsi záhonový sad upravena, ale ten nestál — jak jsem již dříve na jiném místě připomenul — za mnoho a celý ostatní prostor toho velkolepého náměstí poskytoval obraz ošumělého úpadku, spustlé zanedbanosti a sprostého nevkusu. Nemyslím při tom na obývané domy obou podélných stran rozsáhlého náměstí, jejichž výstavnost byla většinou chatrná, nýbrž na prostranství samo. Uprostřed nynějšího Karlova náměstí stály tehdáž všelijaké šeredné, ba ohavné malé budovy: bývalé kotce, arestantský špitál se zamřížovanými okénky, věznice pro schytané tulačky a zříceninám podobné cihlové boudy s oprýskanou omítkou, odřenými dveřmi nebo vraty, zvětralými komíny a střechami, učiněná spousta nedbalosti. Dočasní obyvatelé těchto chatrčí, zejména arestantského špitálu a věznice schátralých ženštin zdržovali se s patrnou zálibou u zamřížovaných okének, pokřikovali na obcházející kolem vojenskou stráž, dělali na obecenstvo všelijaké posunky a bavili se svým způsobem s odrostlými uličníky a prováděli všelijaké jiné ještě nezbednosti. Dále k novoměstské radnici stával dřevěný cirkus a ještě dále bylo skladiště pražského vozatajstva. Toto skládalo se z nízkého kamenného obdélného zdiva, nad nímž byla na trámové kostře sbita, pyramidě podobná prkenná střecha s ostrou špicí. Lid říkal této budově „herin-

ková bouda" a tvrdilo se obecně, že je v ní, pod zemí sklad střelného prachu a že tam dolů žádný voják a vůbec nikdo v botách nesmí sestoupit, ježto prý by se zrnka prachu přese všechnu opatrnost tu a tam vytrousená, o hřebíky v podešvech nebo v podpadcích snadno mohla zapáliti. Rozumí se ovšem, že to byla domněnka planá.

XI.

(Přetvořování Karlova náměstí. — Krasojezdkyně Miss Ella. — Slavená tanečnice Pepita de Oliva. — Nedostatek novot. — Hudby. — V hostincích a zájezdných hospodách. — Zábavy a plesy.)

Domnění obecného lidu v Praze, že v „herinkově boudě" na Dobytčím trhu je sklad prachu, pocházelo snad z doby, kdy třeba skutečně nějaký sklad prachu tam byl, anebo soudilo se tak dle podoby vozatajského skladiště s boudou za Koňskou branou, kde skutečně byl c. k. sklad a prodej střelného prachu. Teprve koncem roku 1857 rozhodlo vojenské zemské velitelství, aby na vyšehradské citadele skladiště prachu bylo zřízeno, jakož aby, až příslušná budova vystavěna bude, skladiště od Koňské brány tam se přeneslo. Zároveň stanoveno, aby do té doby nebylo ve skladišti před Koňskou branou nikdy více prachu než 8 centů.

Rozličná stavení na Dobytčím trhu, o nichž se shora zmínka stala, byla později, už za obec-

ní správy české r. 1863 skoupena a zbourána. Tou dobou začalo pak pozvolné planování, rovnání a upravování tohoto velkolepého náměstí na velký sad a minulo mnoho let, než Karlovo náměstí dostalo nynější úpravu. V letech padesátých až do řečeného roku byl však obraz Dobytčího trhu šeredný a jediné, co s ním ještě zimního času smiřovalo, byl dotčený už dřevěný cirkus. V tomto cirku konaly se obvyklé krasojezdecké produkce a kromě nich představení divadel opičích, psích, žonglérských a podobných. Cirku a jezdeckým produkcím říkalo se tehda v Praze vůbec, také v českém obyvatelstvu, jenom „rajteraj". Půjdeš do rajteraj? Včera večer byli jsme v rajteraj ... jinak se v obecném lidu neříkalo.

V letech 1856—58 byla hvězdou a hlavním magnetem cirku na Dobytčím trhu americká krasojezdkyně Misis Ella, která tu konala produkce buď s vlastní společností aneb také sama jakožto host jiné společnosti. Když vystupovala, zářilo vždy nad branou cirku obrovskými plamennými literami (z provrtaných plynových rour) její jméno a kde jaká v Praze ekypáž byla, přivážela dychtivé diváky, jichž také celá procesí přicházela pěšky. Miss Ella byla vůbec nejslavnější krasojezdkyní své doby a výkony její vynikaly, zejména způsobem svého provádění nad výkony všech jejích kollegyň. Tak aspoň tvrdily noviny. Výkony této jezdkyně vynikaly odvahou, pružností, zručností, vytrvalostí a ohněm, jenž někdy činil dojem až příšerný. Mezitím, co kůň její přes

překážky skákal, prováděla Miss Ella skoky skrze obruče, kroužívé pirouetty, zpáteční přemety atd. V jediném rozběhu provedla na př. 50 až plných 100 skoků skrze balony z bílého hedvábného papíru — jako nepříčetným, šíleným letem, že diváky až mráz obcházel. Vůbec byly její výkony úžasny, obdivuhodny, omamující. Společnost její skvěla se vždy elegantními kostýmy, ale Miss Ella vystupovala jenom v prostých bílých florových šatech. Její produkce na neosedlaném koni a skoky přes plotové překážky uváděly důstojníky pražské posádky v čiré nadšení. Obecenstvo jásalo vždy a když se Miss Ella loučila, zasypali jí ctitelé její vždy spoustou věnců a kytic, což tehda bylo — zimního času — velikým přepychem. Přítomnosť krasojezdkyně Elly byla tedy pro Prahu sensací.

Jinou, ještě větší sensací bylo, když sem zavítala slavná tehdy, světoznámá španělská tanečnice Pepita de Oliva, první tanečnice královského divadla v Madridě, jejíž jméno se dosud ozývá tu a tam v uměleckých vzpomínkách. Pepita de Oliva byla modlou divadelního obecenstva snad celé tehdejší Evropy a i v odlehlých koutech naší vlasti, kam jen nějaké noviny zapadly, se o ní mluvilo. Poprve vystupovala seňora Pepita v Praze roku 1856, podruhé pak — patnáctkráte — v zimě r. 1857 a pražské divadelní obecenstvo tehdejší, jinak vždy střízlivé, ba šosácké, bylo zjevem a výkony této tanečnice zrovna očarováno. Co návštěvníci divadla na Ovocném trhu k seňoře

Pepitě chovali, nebyla jenom záliba, nebyl vroucí obdiv, to bylo bezměrné nadšení, to byl žhavý enthusiasmus, to bylo opojení z rozkoše, to bylo čiré vytržení. Tuto sensaci působilo jednak, že Pepita de Oliva v tanečním umění úplnou revoluci provedla a staré francouzské baletní umění zreformovala, ale ještě více, že byla Pepita velká krasavice, žena oslňujícího vzezření a nejvíce okolnost, že krásná tato Španělka ve virtuosním tanci, v omamujících pohybech s nevídanou dosud gracií a koketností k platnosti přiváděla plnou plastiku svých půvabů a v mistrném, elegantním reji se jevila jako vtělená, zářící a ohněm sálající smyslná vášeň. To vše uchvacovalo, oslňovalo, vzrušovalo, opájelo a uvádělo diváky do opojení a vytržení, takže se při Pepitiných výstupech zdálo, jakoby to všechno bouřící obecenstvo bylo zšílelo.

Pepita de Oliva čítala, když poprve do Prahy zavítala, 26 let (narodila se v Madridu r. 1830) a byla tedy při svých pozdějších hrách už děva docela vyspělá a přece sálalo z ní ještě opojné kouzlo mladosti. Však do jisté míry osvědčila Praha také svoji střízlivost: v divadle poddávalo se obecenstvo sice tomuto kouzlu, jak praveno, až do vytržení, ale mimo divadlo se o krásné španělské baleríně jenom mluvilo. Křiklavých hloupých kousků se ani mladí ani staří zde nedopouštěli, kdežto v jiných městech noviny za její přítomnosti zaznamenávaly hojně pošetilostí, kterých se chytlaví mužové různého věku k vůli ní do-

pouštěli. V Praze bylo poněkud zvláštním zjevem, že pro Pepitu horovaly také dámy tak zvaných vyšších tříd, ačkoli nescházeli ani puritáné, kteří Pepitino umění za frivolní prohlašovali a jeho kultus rozhodně odsuzovali, vzpomínajíce s jakousi úctou slavné předchůdkyně Pepity de Oliva, „klassické" vídeňské tanečnice Fanny Elszlerovy, pro kterou až do let padesátých také „celý svět" nadšen byl a o níž satyrikové říkali, že tančí paní Evropě po nose. Fanny Elszlerová byla, jak z jejich podobizen vidno, také krasavice, ale ona tančila prý velkolepě sice, ale s uměleckou mírou a jakousi graciosní cudností. Proto stala se Fanny Elszlerová (i její sestra Tereza) v oboru divadelního umění osobností historickou, kdežto Pepita de Oliva jako zářící, žhavý meteor světem kroužila, všude oslňovala a zapalovala, ale potom, jako vlastním žárem ztrávena, zanikla.

Produkce tak zajímavých artistek, jako byly Miss Ella a Pepita de Oliva, působily v tichém a nudném veřejném životě pražském té doby jakousi příjemnou, pikantní výtržnost, kdežto jinak v divadle a v koncertní síni vládla přesná odměřenost, jenom tu a tam uzdu pouštějíc slušnému sousedskému humoru.

Přísná censura a policejní kázeň bránily všemu, co i jenom zdaleka vypadalo jako trhání mezí, jako vybočování z předepsaných kolejí nebo jako novotářství nebo jako revoluční pokusy, také v oboru zábav. Proto pohybovalo

se i zde všechno líně ve starých vyšlapaných rýhách a nic nového se nedařilo.

Praha neměla v letech padesátých žádné občanské kapely, žádného civilního hudebního sboru, žádného stálého orkestru. Od roku 1850 činěny pokusy o zřízení civilní kapely, ale marně. Zřídily se sice dva orkestry, ale neobstály. Svobodův orkestr se záhy rozptýlil a Schaedův odešel do ciziny. V Praze nebylo pro něj živobytí. Na Žofíně býval jednou za týden vojenský koncert, ale i ten míval slabé účastenství. Jinak hrávaly v kavárnách, v hostinských zahradách nebo jídelnách, v „ressourci" (jak se tehda Měšťanské besedě říkalo) atd. jenom malé družiny muzikantů, často pouhých ochotníků, kteří za dne nějaké řemeslo provozovali a hudebnímu umění se oddávali toliko mimotně, večer nebo v neděli odpůldne. Nejskvělejšími pravidelnými veřejnými produkcemi bývaly koncerty vojenských kapel na hradbách, zejména v kavárnách „Bohemii" a „Victorii" neboli Weissově, o nichž jsem již na jiném místě se zmínil.

V obyčejných hospodách a pivnicích, zejména pak v pivovarech koncertovaly harfy buď o sobě nebo s nějakým průvodem, na příklad houslí nebo klarinetu, při čemž muzikantky a muzikanti časem také zpívali. Zpívány různé staré lidové písně, kterých je velká škoda, že zanikly, ale také ošumělé časové odrhovačky a ballady obsahu víc než dvojsmyslného. Mezi tím, co harfa drnkala a klarinet kvílel, obcházely od stolu k stolu baby s masiv-

ními, do javorového dřeva vydlabanými necičkami, plnými rozkrájených slanečků, dále obcházeli tu prodavači preclíků, roznášeči měchuřin na tabák a špiček z kozího rohu, „viřtláři", cukráři nižšího druhu atd. Síň byla vždy naplněna hustým dýmem, kterým stěží pronikaly plynové plameny, plápolající volně z nejprostších hořáků. Lustrem byl tehda i v lepších místnostech neboli kasinech prostý poloviční kříž z černých plynových rour. V kasinech, také jídelnami zvaných, hudba málo kdy bývala. Zde sedali zámožnější občané, domácí páni a „lidé od péra" — úředníci — hovořili moudře nebo hloupě o nejvšednějších věcech, jako v protější nebo přední místnosti a hráli šístku, někdy také bulku, ačkoli se bulka dle tehdejší definice místodržitele barona Mecseryho považovati mohla za zapověděnou hru hazardní. Dle definice místodržitelské vyhlášky z let padesátých, která snad dosud tu a tam ještě v hostincích zasklena visí, považovány totiž za hazardní především hry, při nichž se nerozdávají všecky karty. Na bulku to arci nikdo nevztahoval. Nejhlučněji bývalo v zájezdních hospodách, kde vozkové z venkova, ovesnáři, senaři, husáci a drůbežníci „stávali" a pod večer se svými pražskými příbuznými nebo známými hlučně se bavívali.

Těch starých zájezdních hostinců je mi líto hlavně proto, že mívaly veliké, rozsáhlé, světlé a vzdušné dvory, které nyní už skoro vesměs jsou zastaveny vždy několika „křídly" cihlových domů, mezi nimiž je temno a dusno.

Posledním snad už zbytkem těch milých, veselých dvorů byl dvůr hostince „U zlaté husy" na Václavském náměstí; největším a nejpěknějším dvorem byl dvůr ryze českého tehda hostince „U Charouzů", také na Václavském náměstí — jděte se nyní podívat do domu, na němž se ve zlatě skví německá firma „Charaus", co se z toho krásného, slunného, prostranství stalo! Jako ono, zmizely už skoro všechny dvory, zmizely také skoro všude prostorné hostinské i soukromé zahrady a tím zmizely i „plíce domů". Nahražují se nyní světlíky na 15 procent nezastavené plochy vypočtené, tedy vlastně vzduchové komíny. Za to se rozšiřují o nějaký metr ulice — namnoze docela zbytečně.

Mám vypravovati ještě o zábavách pražského lidu v době absolutismu? Vyjma komedie za branami, národní slavnosti a pouti, které se dosud slaví, a kromě produkcí všelijakých „černokněžníků", eskamotérů, kejklířů a podobných artistů není o čem se zmíniti. Zbývají jenom zimní zábavy taneční.

Taneční „muziky" prostonárodní bývaly v nesčetných hospodách, jako dosud na okrajinách města. V lepších restauracích pořádány masopustní dobou taneční zábavy, kterým se říkalo „reunion" a do takových jsem časem přicházel s rodinou, u které jsem byl na bytě. Hudbu obstarával v „reunionu" obyčejně nějaký oblíbený sextet. Muži pili pivo nebo víno, dámy a děti pak limonádu nebo cukrovou vodu. Za sklenici cukrové vody platilo se až

10 krejcarů, za sklenici limonády až 20 kr. K těmto alkoholu prostým nápojům tehdejší doby přikusovaly se cukrovinky nebo pomeranče. Pomeranč byl tehda ještě takřka vzácností — stál nejméně deset krejcarů. Večeřely se skoro jenom smažené řízky a o půlnoci se pila krupovka, kteréžto se tehda neříkalo jinak než „gerstl".

V konviktském sále konaly se menší plesy a pověstné reduty; větší a velké plesy pak pořádány na Žofíně. Aby si čtenář učiniti mohl představu o rozsahu a jakosti tehdejších slavností karnevalu, budiž zde uveden z pamětní knihy žofínské restaurace seznam plesů, které se v masopustě roku 1857 na Žofíně konaly. Byly to dle časového pořadu: Spolkový ples (Vereinsball, německý); první ples tanečního mistra Pohla; první reunion ostrostřelců; ples ve prospěch českého divadelního fondu; společenský ples ve prospěch nadace císaře Františka Josefa a císařovny Alžběty pro zchudlé mistry krejčovské; druhý ples tanečního mistra Pohla; druhá reunion ostrostřelců; ples ve prospěch malostranského ústavu slepců; ples právníků (Juristenball); třetí reunion ostrostřelců; ples kapely c. k. pěšího pluku bar. Alemana; druhý ples ve prospěch českého divadelního fondu; ples tanečního mistra Gorského; čtvrtá reunion ostrostřelců; ples c. k. šikovatelů pražské posádky a kadetů; ples ve prospěch reorganisovaného chudinského ústavu a na konec ples pražských ostrostřelců.

První sobotou masopustu začínala sezona domácích plesů, kterýmiž se mezi Němci a německy hovořící „elitou" žertovně říkalo „Kalbsschlägelball", ježto se na nich spotřebovalo — dle tvrzení pražských řezníků — obrovské množství telecích kýt. Tančilo se při pianě a millových svíčkách nebo voskovicích. V těchto domácích plesech bylo vlastní ohnisko masopustního života zámožných tříd měšťanských a zde také zapřádalo se nejvíce milostných poměrů, jež končívaly sňatkem. Tehda ženily a provdávaly známé měšťanské rodiny své „děti" skoro výhradně jenom mezi sebou, jako nyní rodiny panovnické. Jenom právníci a tu a tam nějaký lékař nebo inženýr venkovského původu dělali do této čínské zdi šťastné průlomy.

Proto asi bylo v letech padesátých a šedesátých v Praze nepoměrně méně krasavic, než nyní, kdy měšťanstvo již nelpí na sobě jako výlučná, uzavřená kasta, otvírajíc už ochotněji svoje brány všem (co se týče kariéry) nadějným mladým mužům, městského rodu i přespolním.

XII.

(Praha vypadala jako město německé. — Jak se němčilo. — Německé štíty a plakáty. — Němčina na ulicích, v úřadech a obchodech. — Německé divadlo a česká představení. — Marný pokus o jedno večerní představení v témdni. — Žádný zvláštní český personál. — Novoměstské divadlo.)

Mnohý z netrpělivých čtenářů pozastavil se již asi, že nebylo zde dosud vypravováno, jak Praha v letech padesátých vypadala po stránce národní. Po této stránce jsou moje upomínky smutné, neboť jako venkovská naše města, propadla i Praha po velikém rozmachu let 1848 a 1849 reakci nejenom politické, nýbrž také národní. Co úvodem k těmto článkům pověděno bylo o naší národní společnosti vůbec, platí plnou měrou a snad ještě více také o Praze.

Praha činila v letech padesátých zase, jako před rokem 1848, dojem města německého, to jest nikoli města ryze německého, nýbrž potud asi německého, že se zdálo, jakoby jenom obecný lid, jakoby toliko tak zvané nižší třídy obyvatelstva, lid služebný a dělnický, drobní řemeslníci a menší živnostníci byli národnosti české, vše ostatní pak, zejména větší a velcí obchodníci, podnikatelé a držitelé rozsáhlých živností, zámožnější měšťané, úředníci všech kategorií, advokáti, notáři atd. jakoby příslušeli národnosti německé. Jevila se tedy Praha německým městem asi tou měrou, jako jsou

francouzskými některá města v jižních krajích Francie, kde „spodní" a třebas i většinou tvořící vrstvy obyvatelstva provencalsky mluví nebo jako na druhé straně Pyrenejských hor některá města španělskými jsou, ačkoli tam obecný lid mezi sebou jenom baskicky hovoří.

Všechno co na módě lpělo, v Praze němčilo, neboť němčina byla módou; vše, co si zakládalo na přízni vládní, dělalo Němce, neboť všemocná absolutní vláda byla německá rodem i tendencí; vše, co potřebovalo nebo si žádalo přízně c. k. úřadů, mluvilo německy, neboť úřady považovaly za svůj úkol, dusiti národní propagandu a zvyšovati vliv německého jazyka; všechno pak, co zdáti se chtělo vzdělaným a nad obecný lid povzneseným, vedlo si po německu, neboť zástupcové vysoké školské intelligence byli Němci a tak zvané vznešené kruhy mluvily česky jenom se svojí čeledí, s nádeníky a hlídači. V rodinách měšťanů, majitelů domů a dobře situovaných kupců, i když byly původu českého, mluvilo se oběma sice jazyky, ale němčina měla přednost.

Tomuto vnitřnímu stavu pak hověl také zevnějšek. Nápisy na nárožích, udávající jména ulic a náměstí, byly napřed německé a na druhém místě teprv české, jako dosud leckde na starých nárožních domech viděti lze, ježto se nápisy toho druhu tehda zhotovovaly na omítce domu olejovou černou barvou, která se trvale nedá zabílit. Nápisy na státních úřadech byly buď jenom německé nebo napřed německé a potom teprve české. Ale nejenom to: i vý-

věšky, čili tabule a štíty lepšího druhu obchodů a vůbec závodů byly ponejvíce jenom německé. Německo-českých bylo méně, docela českých vůbec nebylo. Všechny jen poněkud úpravnější hostince měly štíty německé, zájezdní hostince tabule německo-české a jenom staré hospody pro „lid" na trzích a jinde měly nápisy pouze české. To byly malé kruhové štítky se zeleným, jako šupinovým nebo z listů složeným koženým nebo vyřezaným rámcem a červeným vnitřním polem či políčkem, na němž bílými drobnými švabachovými literami napsáno bylo ve dvou řádcích: „Hostinec. Dobré piwo.", jinak čtlo se všude „Restauration ... Gasthaus ... Hotel" atd. Totéž platí i o kavárnách. Vůbec byly české nápisy jenom na závodech nejnižšího druhu. Však ani na tom nebylo ještě dosti: jakmile zavládla tuhá reakce německého absolutismu, hanobili mnozí naši lidé i svoje jména, píšíce je také na svých štítech způsobem německým. Neurazím snad nikoho, uvedu-li příklad, který mi nejvíce utkvěl v paměti. Na nároží nynější Ferdinandovy třídy a Uršulinské (později na Voršilskou překřtěné) ulice býval krám zámožného kupce, který snad v letech 1848 a 1849 nestál zrovna v řadách bojovných národovců, ale který vždy za dobrého Čecha považován byl. Okolo tohoto krámu musil jsem chodit a vidím dosud, jak se nad ním na lesklé černé tabuli zlatými písmenami skvělo jméno: „J. Mieschťian" a dále pamatuji se, jako by to včera bylo, že roku 1862 tento ná-

pis zmizel a že se na jeho místě zaskvělo okázale české jméno „Jan Měšťan". Podobně dělo se i jinde.

Na návěštních prknech a nárožích nebylo nikdy vidět českého plakátu, vše oznamovalo se pražskému obecenstvu po německu, i „reuniony" čili taneční zábavy v lepších hostincích a snad jenom zprávy o ztracených náramcích a zaběhlých psech podávaly se nejširšímu obecenstvu také česky. Budiž uveden zase příklad. Ve Staré poštovské ulici, nynější ulici Karoliny Světlé, byl tehda v čísle 318 větší kupec, který měl také vinárnu a nad obchodem firmu „W. F. Hallaschek, Wein- und Spezereihandlung". V parných měsících roku 1858 objevily se na nárožích Starého a Nového města citronově žluté plakáty, na nichž bylo velkým černým písmem vytištěno: „Wohin in dieser afrikanischen Hitze?" a pod touto křiklavou otázkou drobnějším tiskem: „In die kühle Weinstube des W. F. Hallaschek" atd. Tento plakát měl za následek, že dobře rozpoložení lidé při setkání na sebe volali: „Wohin in dieser afrikanischen Hitze?" — Českých plakátů tedy nikdo nevydával a tvrdilo se, že policejní ředitel Päumann žádných netrpí, místodržitel bar. Mecsery pak že sám před policejním ředitelem se třese. Bylo totiž starým pražským zřízením, že směl policejní ředitel o veřejných záležitostech pražských, o činnosti c. k. úřadů atd. podávati do Vídně zprávy „přes hlavu místodržitelovu", tedy že měl policejní ředitel pražský dozor také nad

svým vlastním představeným, že byl hlídačem svého hlídače. Tím byla v Praze prakticky rozluštěna stará římská otázka: „Quis custodiet custodes? — Kdo bude hlídati hlídače?"

Tedy nad krámy německé štíty a na nárožích ulic německé plakáty, ale uvnitř? Uvnitř úřadů, obchodů a závodů mluvilo se dle kabátů: každý elegantně a pečlivě oblečený člověk byl oslovován německy, a každý, kdo považován býti chtěl za příslušníka vzdělaných nebo „lepších" kruhů, také německy odpovídal. Byly ovšem i výjimky, ale ty potvrzovaly jenom pravidlo. Na úřadech netroufal si nikdo, kdo německy uměl a německy osloven byl, jinak než německy odpovídat. Dámy staré i mladé, nemluvily na ulici a v obchodech vůbec jinak, než německy — zbytky tohoto krásného zvyku objevují se, jak známo, dosud tu a tam jako na důkaz, že čím nádoba i také společnost načichla, dlouho po tom ještě — páchne.

V předešlé kapitole byla řeč o různých zábavách — nuže také ty konaly se za německé vlajky. Plakáty německé, pozvánky německé, vstupenky německé, taneční pořádky německé; v koncertech a různých produkcích programy německé a tam, kde produkce doprovázena býti musí mluveným slovem, mluvilo se jenom německy. Jak bylo v nejvyšším zábavném závodě pražském, ve stavovském divadle, je zajisté obecně známo.

V budově stavovského divadla na Ovocném trhu hrávalo se zimní dobou v neděli a někdy

také ve čtvrtek odpoledne česky, jinak vždy jenom německy; v aréně ve Pštrosce, kteráž byla letním jevištěm stavovského divadla, hrávalo se česky jenom někdy v neděli, jinak vždy německy. V druhé polovici roku 1857 učinili vlastenečtí mužové v pražském měšťanstvu pokus, aby vymohli jedno pravidelné večerní české představení každého téhodne ve stavovském divadle. Rokem 1857 vypršela tehdejšímu řediteli Stögrovi nájemní smlouva a byl na zadání divadla vypsán veřejný konkurs. Vzhledem k tomu podala „řada přátel českého divadla" stavovskému zemskému výboru žádost: 1. aby český divadelní personál tak rozmnožen a placen byl, jak potřebí jest k docílení slušného repertoiru; 2. aby v zimním období ve čtvrtek v obyčejnou divadelní hodinu (t. j. večer o 7. hodině) vždy české představení uspořádáno bylo a 3. aby se v létě v aréně pravidelně hrávalo dvakráte v témdni po česku. Tato žádost, opatřená četnými podpisy vážených měšťanů a národovců, odevzdána dne 30. června (kterýmžto dnem vypršela lhůta pro podání žádosti o zadání divadelního ředitelství) a zároveň vznesena na městskou radu prosba, aby žádost za povolení čtvrtečních českých večerních představení u zemského výboru podporovala. Aby žádosti své dodali váhy, zaručili se petenti pro čtvrteční večerní představení na celou zimní saisonu za 16 loží v I. pořadí a za 16 loží v II. pořadí, dále pak za 192 číslovaných sedadel v přízemí a za 40 číslovaných sedadel na ga-

lerii. Tím zdála se býti finanční stránka záležitosti vyřízena, neboť o tom, že ostatní lacinější místa vždy budou rozprodána, nebylo dle zkušenosti s odpoledními českými představeními nikde žádné pochybnosti. V sezení zemského stavovského výboru ze dne 3. září 1857 byla žádost o stanovení čtvrtečních večerních českých představení zamítnuta s odůvodněním, že v punktacích smlouvy, na jejímž základě vypsán byl konkurs na převzetí pražského stavovského divadla, nic není obsaženo, čímž by příští ředitel mohl býti zavázán, aby jeden večer v týdnu vyhradil českým představením a zvláštní český personál angažoval... To věděli pisatelé žádosti jistě také, ale jim šlo o to, aby s vyhlédnutým ředitelem před zadáním divadla věc ujednána byla třebas ústně, což by při poněkud dobré vůli zajisté bylo bývalo snadné. Odmítnuv řečenou českou žádost, zadal stavovský zemský výbor divadlo pražské od Velikonoc r. 1858 řediteli Thoméovi.

Jak z důvodů, v rozhodnutí zemského výboru uvedených vidno, nebyl zásadně pro česká představení žádný zvláštní herecký ani pěvecký personál stanoven a zřízen. Věc zůstavena docela řediteli a tento zaměstnával české herce, pokud k tomu způsobilí byli, tedy skoro všechny, hlavně v představeních německých anebo lépe řečeno: ředitel královského stavovského divadla v Praze zaměstnával svoje herce, pokud k tomu způsobilí byli, také v nedělních odpoledních nebo jiných občas-

ných přestaveních českých a najal si leda tu a tam nějakou mužskou nebo ženskou sílu výhradně pro česká představení a — platil ji také dle toho.

Taková byla tehdy váha českého živlu v Praze, takové vážnosti a šetrnosti těšilo se české obyvatelstvo hlavního města českého království v době bachovského absolutismu, taková byla mizerie několik let po velikém národním rozmachu doby revoluční!

Snad bude některému čtenáři milo, uvedu-li zde jména hereček a herců, kteří roku 1857 v českých představeních zaměstnáni bývali. Jsou to: paní Kolárová, paní Pešková, paní Hynková, paní Duffková, panna .Gaučová (divadelní cedule neužívala tehda ještě titulu „slečna", nýbrž stále jenom „panna"), panna Lipšová, paní Martincová, panna Petržilková, panna Schmidová, paní Wiedermannová, panna Zachová a paní Zechtielová; dále pak pánové: Josef Jiří Kolár, František Kolár, K. Šimanovský, Böhm, Braun, Bráva, Chauer, Chmelíček, Hametner, Hess, Hora, Horáček, Illner, Kaška, Knál, Kneissl, Kropp, Křtín, Lapil, Misler, Musil, Nocar, Nikolaj, Pokorný, Sekyra, Slávský, Strakatý, Valter, Veleba, Verner a Zechtiel. Někdy provedena také v neděli odpoledne po česku opera a tu účinkovali pak panna Miloslava Chaloupková, panna Gaučová, paní Hradecká, panna Paraotovičová a pánové: J. L. Lukes, K. Strakatý, Böhm, Bráva, Fleischmann, Illner, Knál, Nikolaj a jiní.

Za Thoméova ředitelství vzmohl se divadelní ruch v Praze rychle tou měrou, že aréna ve Pštrosce se jevila docela nedostatečnou a že neodbytnou se stala potřeba nového, velkého letního divadla. Aby této potřebě zadost učinili, spojili se ředitelové Stöger a Thomé a vystavěli roku 1859 podle Kutnohorské silnice (nyní Sadové třídy) za Koňskou branou dle plánů stavitele (později profesora stavitelství na české technice) Jos. Niklasa dřevěné, uzavřené divadlo, jemuž dali jméno „Novoměstské divadlo". Kolem tohoto divadla byla veliká, parku podobná zahrada s restaurací, ve kteréž se pořádaly také koncerty. Novoměstské divadlo byla velkolepá poloviční rotunda ohromných rozměrů, zařízená na pohodlné pojmutí 4000 osob; avšak divadlo to bylo s to pojmouti a pojalo také při zvláštních slavnostních příležitostech (s úředním dovolením), až i 5000 diváků. Novoměstské divadlo byla budova opravdu znamenitá: nesmírně rozsáhlá, vysoká, bezpříkladně téměř pohodlná, vzdušná, příjemná a navzdor svým kolosálním rozměrům dokonale akustická. Kolem sedadel v přízemí byl několik sáhů široký volný prostor ke stání, lože byly veliké, aspoň třikrát tak velké jako nyní v Národním divadle a za ložemi ještě, jakož i za tribunou a amfitheatry galerií byla všude široká, volná, žádnou stěnou neoddělená chodba, takže i za ložemi a za tribunou bylo lze pohodlně chodit nebo stát, na jeviště se dívat a poslouchat, jako z loží a s tribuny.

Zavírací sedadla číslovaných míst byla z pleteného rákosu; vycpaného v celém divadle nikde nic nebylo. Všude jenom dřevo a rákos.

Ballustrády loží, tribuny a galerie, proscenium atd. byly natřeny světlou modrou barvou, ornamentová pole byla vroubena pozlacenými lištami a plynové hořáky na ballustrádách všech pořadí byly maskovány pozlacenými koši s pestrými květinami, ovšem z plechu. Také četná okrouhlá okna byla modře zabarvena, takže bylo za dne v divadle lahodné modravé světlo, kdežto při večerním osvětlení modře zabarvená okna se jevila docela temnými. Jeviště bylo tak veliké, že pojalo r. 1863 při svatojanském sjezdu zpěváckých spolků na tři tisíce zpěváků. V klasickém tomto divadle mohlo se provozovati všechno: prováděly se tam velké výpravné hry, velké opery a operety, hrály se historické kusy s obrovskými komparseriemi, tragedie, frašky i konversační kusy a salonní veselohry. Všude bylo v něm dobře vidět a dobře slyšet a všude bylo dosti místa.

Po zřízení samostatného českého divadla užívala Novoměstské budovy obě divadla, české a německé, střídavě dle smluveného plánu. Novoměstské divadlo s divadelní a restaurační zahradou rozkládalo se na prostoře od nynějšího nároží vinohradských tříd Jungmannovy a Sadové až k nynějšímu nádraží císaře Františka Josefa; budova sama stála asi tam, kde se nyní nalézá zahrada Nového německého divadla. Zimní dobou býva-

ly v Novoměstském divadle — v letech šedesátých a sedmdesátých — produkce krasojezdeckých společností čili cirků (z parteru učiněna manéž) a v masopustě konaly se tam maškarní reduty, jež střídavě, jakožto podnikatelé, pořádali kasíři divadel českého a německého.

XIII.

(Němčina v řemeslech. — Akademické gymnasium. — Německé vyučování a německá správa. — Čeští profesoři. — Tehdejší školská prakse. — Opatření proti vedru. — Drobné upomínky.)

Kapitola o vládě němčiny v Praze za doby absolutismu dala by se rozvésti do šíře tlusté knihy; to však přesáhlo by daleko účel těchto črt a vyžadovalo by spolupůsobení ještě jiných pamětníků. Budiž tedy zde dotčeno jenom ještě některých okolností, jež vydatně přispívají ku poznání onoho žalostného stavu.

Že ve velkých obchodech a živnostenských závodech té doby němčina panovala, bylo již řečeno, avšak sluší dodati, že vládla také v mnohých umělejších řemeslech, zejména v těch, jež pracovala na vývoz. Jakožto příklad budiž uvedeno rukavičkářství. Žádal-li otec, aby hoch jeho přijat byl na učení, bylo první otázkou, umí-li hoch německy? Jak s názvoslovím věc dopadala, netřeba ani připomínat; uvésti však dlužno, že se ve schůzích společenstva jenom německy mluvilo a že se také jenom po německu vedly

knihy. Teprve když roku 1882 pan Václav Březnovský zvolen byl za starostu společenstva, zavedl knihy české.

Pisatel těchto řádků vstoupil, jak už řečeno bylo, po odbyté IV. třídě v Jihlavě do první třídy akademického gymnasia na Starém městě pražském. Toto gymnasium považovalo se za první v Čechách a spolu za ústav jaksi český a především vlastenecký. Název „akademické gymnasium" byl tehda už jenom planou upomínkou na stav bývalý a zůstaven střední škole té pouze na památku. Akademickými nazývaly se dříve střední ústavy, jež k některé universitě (akademii) připojeny byly a jejichž studujícím, jakmile do „humanitních" tříd vstoupili, zápisem čili immatrikulací do universitního alba se dostávalo akademického občanství. Byli tedy žáci humanitních tříd těchto gymnasií na roveň postaveni posluchačům university. Rokem 1849 toto právo v Rakousku vůbec pominulo a titul akademický ponechán čtyřem gymnasiím: staroměstskému v Praze a vždy jednomu ve Vídni, ve Lvově a v Pešti. Až do roku 1855 rozeznávaly se na úplných gymnasiích třídy gramatikální a humanitní a dle toho označováni také učitelové. V druhé polovici října 1855 uveřejnily úřední noviny ministerské rozhodnutí, že má docela přestati rozlišování gymnasijních učitelů na „gramatikální" a „humanitní", jakož i na tituly „Ober- und Unterlehrer", dále pak, že název „akademické" gymnasium svého významu pozbyl

a že ho nadále užíváno býti má jenom k místnímu označení, na rozeznání od jiných gymnasií. Avšak této distinkce v Praze potřebí nebylo. Praha měla tehda totiž jenom tři gymnasia a těm říkalo se obecně a jasně: staroměstské, novoměstské a malostranské. Mýlka nebyla tu možna a titul zůstal tedy jenom na památku.

Mladší generaci naší není snad jasno, co značily názvy „gramatikální" a „humanitní" při učitelích a třídách. Názvy ty zachovaly se ze staršího zřízení, jež zavedeno bylo reformou gymnasií z roku 1805 za císaře Františka. Touto reformou bylo stanoveno, že mají gymnasia čítati 5 tříd a jenom v městech, kde jsou university (akademie) nebo filosofické ústavy (lycea), že mají obsahovati šest tříd, čtyři gramatikální (jež se nazývaly: parva, principia, grammatika, syntaxis) a 2 humanitní (jež sluly: poesie a rhetorika). Učitelové, kteří v nižších 4 třídách vyučovali, nazývali se dle toho „gramatikálními" a ti, kteří buď jenom anebo také v obou vyšších třídách působili, sluli „humanitními". Vedle šestitřídních gymnasií byl tedy (v sídlech universit) ještě „filosofický ústav" (lyceum) o dvou ročnících. Z těchto dvou ročníků filosofických ústavů udělány gymnasijní reformou ze dne 16. září r. 1849 sedmá a osmá třída gymnasií („logika" a „fysika"), gymnasia rozdělena na vyšší a nižší a zavedena zkouška dospělosti čili maturita. Potom říkalo se třídám nižšího gymnasia gramatikální a třídám gymnasia

vyššího humanitní, až zmíněným ministerským nařízením z roku 1855 i tento formální rozdíl odstraněn byl a pravidlem se stalo prosté číslování tříd od 1 do 8.

Řekl jsem shora, že bylo staroměstské čili akademické gymnasium považováno za ústav jaksi český, ale ono jím už nikterak nebylo. Vlastně jím nebylo nikdy. V letech 1848 a 1849 zaveden na akademickém gymnasiu postupný utrakvismus a výnosem ze dne 13. září roku 1850 nařízeno, aby se na tomto ústavě cvičení v klasických jazycích děla utrakvisticky, v němčině vůbec a v jednom předmětu na vyšším gymnasiu jenom německy, v ostatních pak předmětům aby se vyučovalo česky. Bylo tedy i dle tohoto výnosu akademické gymnasium utrakvistickým, arci s převahou češtiny. Avšak tomuto pokroku učinila reakce absolutismu již roku 1853 konec a výnosem ze dne 3. října onoho roku nařízeno, že se má kromě náboženství a češtiny vůbec, jenom ještě na nižším gymnasiu řečtině vyučovati po česku, jinak veskrze německy. Od té doby až do roku 1861 mělo tedy také staroměstské gymnasium vzhled gymnasia německého, ale co dím „vzhled": ono bylo skutečně ústavem německým. Českým bylo jenom potud, že byli jeho žáky skorem vesměs synové českých rodin.

Od roku 1857 byl jeho ředitelem Josef Hoffmann, kovaný Němec, který ani slova českého neznal. Zápis konal se německy; přijímací zkoušky děly se německy a výsledek

jejich oznamován německy. Jenom školní pravidla čtena katechetou Václavem Štulcem v zrcadlové kapli Klementina po česku. Třídní knihy měly německé rubriky a vedeny po německu; na konferencích mluvilo se německy a výsledky konferencí, pokud jich třeba bylo žactvu sdělovat, oznamovány německy. Také změny v hodinách, mimořádné prázdniny a uprázdněné nadace ohlašovány ředitelem Hoffmannem po německu. Vyučování — až na vytčené shora výminky — bylo veskrze německé; německé byly učebnice, německé byly hlavní katalogy, německé byly výroční zprávy čili programy a německá dostávali jsme také vysvědčení. Nebylo to tedy gymnasium německé? Na ostatních dvou gymnasiích nevyučovalo se vůbec ničemu po česku. Učitelové neboli profesoři, jak se už tehda říkalo, byli na staroměstském gymnasiu ovšem velkou většinou Češi a upřímní národovci. Byli to v době, kdy pisatel těchto řádků akademickému gymnasiu náležel: Václav Štulc, Dr. Inocenc Frencl, Dr. Ignác Axamit, Dr. František Šohaj, Václav Zelený, Antonín Hansgirg, Josef Balda, Josef Kolář, Alois Koliska a Václav Zikmund. Plnokrevnými Němci byli Alois Unschuld a Dr. Pauly; za Němce považován byl — zdali právem či neprávem, nedovedu říci — také prof. Felix Zenker.

Místnosti akademického gymnasia byly tehda v Klementinu, ve křídle, kde nyní jsou upraveny posluchárny filosofické fakulty če-

ské university. Parallelek nebo pobočních tříd žádných nebylo, ježto se přijímal jenom omezený počet žáků. Vyučovacích hodin bylo denně pět: od osmé do jedenácté hodiny dopolední a od druhé do čtvrté hodiny odpolední. Vedlejšími, ale povinnými předměty byly zpěv (jemuž tehda vyučoval hudební skladatel a profesor, později ředitel konservatoře J. Krejčí) a pro I. třídu krasopis (v němž cvičil učitel týnské hlavní školy J. Vrba). Kdo již pěkně psáti uměl, mohl býti od krasopisu osvobozen; do zpěvu nechodili jenom žáci, u nichž zjištěn byl úplný nedostatek hudebního sluchu. Tělocviku při ústavě nebylo. Učebnic bylo jenom málo a i ty byly většinou upraveny pro celé nižší (nebo vyšší) gymnasium a neměnily zbytečně svých vydání. Úkoly domácí i školské psaly se na čtvrtky, ježto sešitová školská industrie tehda ještě nebyla vynalezena. O školním nebo domácím vězení jsme v praxi nikdy nic neslyšeli. Bohoslužby konaly se v zrcadelní kapli den co den a katechetové (Dr. Frencl a V. Štulc) doporučovali žákům důtklivě, aby je co možná pilně navštěvovali. Povinny však byly návštěvy bohoslužeb jenom v neděli. Prázdno bývalo už tehda vždy ve středu a v sobotu odpoledne, ale s omezením, že bylo od 2—3 hod. cvičení buď v krasopisu nebo ve zpěvu. Školného platilo se tehda (a ještě dlouho potom) 6 zlatých za půl leta a přicházel je do tříd vybírati zvláštní kasír. Zápis s přijímacími zkouškami konal se vždy v posledních dnech

měsíce září, po svatém Václavě, jak se tehda vůbec říkalo a školní rok trval od 1. října do 31. července. Odpoledních prázdnin pro přílišné horko (kterýmž se u nás novější dobou dostalo příšerného názvu „vedřiny", jakoby se tu učitelové nebo žáci měli do čehosi „vedříti", viz školské terminy „dříti", „dřina" atd.), tehda ještě vůbec nebylo; místo nich činěna proti přílišnému vedru jiná opatření, dle vynalézavosti třídních profesorů nebo žáků. Ředitel měl tehda právo povolovati několik (více než nyní) prázdných dnů do roka; Hoffmann „uschoval si je" vždy na léto a překvapoval potom studentstvo v době největšího vedra a také největší dřiny velmi příjemně tím, že obešel krátce před 11. hodinou všechny třídy, podal všude profesorovi šňupec, zamával obrovským modrým kapesníkem, potřásl mohutnou stříbrnou hřívou nad rudou, hladce oholenou tváří a oznámil, že dává vzhledem ku parné povětrnosti odpoledne prázdno, není-li proti tomu námitky, kteréž arci nikdy nebylo. Náš třídní (Antonín Hansgirg) dovolil nám zase, abychom si pořídili velký džbán na vodu a několik sklenic a abychom se, když bude velké horko, chladným „truňkem" dle libosti občerstvovali, nerušíce ovšem školní vyučování. Hansgirg byl učitel řízný a přísný, často až příliš přísný, ale jinak soucitný. Proto trpěl bez námitky, že i mezi učením sklenice se nalévaly a lavicemi do oběhu dávaly, ovšem co možná potichu. Kdo se chtěl napíti, dal

„nejvyššímu číšníkovi" rukou znamení, ale musil sklenici vypít beze všeho mlaskání nebo vzdychání.

To bylo opatření velmi humánní a my jsme ho také nikterak nezneužívali, až na jediný případ a ten opakoval se „k dobročinnému účelu". Měli jsme totiž několik velmi chudých spolužáků a tu napadlo kollegovi V. Skrejšovskému, který vedro nerad snášel, ale za to rád se koupal, že spojí příjemné s dobročinným a nabídl se, že si dá za poplatek ve prospěch nejchudších spolužáků od kohokoli z kollegů nalíti za krk nebo za ňadra sklenici nebo třeba několik sklenic studené vody. Návrh na zkoušku přijat a Skrejšovský obstál při ní tak skvěle, že se stalo „plavení Skrejšovského" jakýmsi odpoledním sportem. Kdysi za velikého vedra bylo ve třídě jaksi zvláště mnoho peněz a Skrejšovský vydělával, než třídní přišel, „na chudé" s takovou trpnou rozkoší, že tekla pojednou ze středu lavic ke kathedře louže vody, jakoby se tam byl džbán překotil. Hansgirg vrazil obvyklým prudkým chodem do třídy, šlápl do vody a spatřiv louž, rozlítil se velmi a hlásal, že nesmí voda už nikdy do učebny. Ačkoli byl velmi krátkozraký, zpozoroval přece, pátraje po prameni louže, že je Skrejšovský celý mokrý a žádal příkrými, hrozivými slovy za vysvětlení. Uslyšev pak, jak se věc sběhla, odmlčel se, přistoupil rychle k oknu, hleděl chvilku jako do nádvoří a začal potom vykládati, jakoby se nic ne-

bylo přihodilo. Nám některým zdálo se, že odstoupil k oknu, abychom neviděli, že se mu vedraly do očí slzy.

Zvláště oblíbeným učitelem byl tehda Dr. Ignác Axamit, jejž po dlouhých ještě letech s radostí v pražských ulicích vídali a uctivě pozdravovali jeho namnoze už dávno šediví a také již na pensi žijící bývalí žáci. Dr. Axamit byl v padesátých a šedesátých letech zjev elegantní a velmi sympatický. Nosil cylindr dle pařížské módy, hleděl skrz brejle s tenkou ocelovou obrubou a neviditelným téměř pérem, držel hůl s rukojetí ze slonoviny, vždy jenom v levé ruce a levou rukou také jenom šňupal. Chodil vzpřímen, maje pravou ruku přeloženu přes záda. Byl vždy hladce oholen až na malé licousy. Před školou nebo po škole stavíval se u svého přítele mechanika a optika Václava Spitry dole v Domenikánské ulici (nyní Husově třídě), kdež si fysikální aparáty objednával, opravovati dával a novinky z oboru mechaniky a optiky prohlížel. Při vyučování vykládal plynnou řečí naprosto jasně, mluvě tónem srdečně měkkým a způsobem vždy klidným. Po něm nebylo se již třeba doma příliš namáhati. Axamit se snad nikdy nezlobil; káral-li někoho, činil to vlídně a dobromyslně, takže se nikdo necítil ponížena. Dr. Ignác Axamit byl již roku 1846 adjunktem matematiky a fysiky na filosofické fakultě, stal se pak roku 1850 profesorem akademického gymnasia a působil zde do roku 1885.

Od té doby žil v Praze na odpočinku. Jeho žáků byla — legie, jeho ctitelů — tolik též.

Kněz a církevní spisovatel Dr. Inocenc Frencl byl mým katechetou jenom rok, v první třídě; potom stal se rektorem u sv. Jiří na Hradčanech a Václav Štulc převzal pak vyučování v náboženství také na nižším gymnasiu. Frencl byl učitel dobromyslný, k žertům náchylný, ale celkem fádní. Vyznačoval se u nás hlavně tím, že mezi výkladem stále do třídní knihy pérem kreslil všelijaké hlavy a panáky, nad čímž se třídní profesor Hansgirg mohl — jak jsme říkali — zfanfrnit. Odchod Frenclův z gymnasia nezpůsobil ani nejmenšího vzrušení. Václav Štulc považován byl na gymnasiu za největší autoritu jakožto kněz a učenec, jakožto básník a spisovatel, jakožto hlavní representant vlasteneckého směru a jakožto výmluvný, parádní řečník. Vykládal poutavě a imponoval nám přesnou svojí češtinou, bohatstvím výrazů a jakýmsi vzletem myšlenek a citů. Nebyl arci také prost slabostí. Zejména vytýkalo se mu, že přijímá rád klepy a udání, proti čemuž se ale Štulc i před žactvem slavnostně ohražoval. Ke konci školního roku 1859 pozval si Františka Krásla (pozdějšího světícího biskupa a probošta kapitoly na Hradčanech) a mne na odpoledne do svého bytu na Rejdišti, abychom u něho vykonali pololetní zkoušku z náboženství. Krásl byl tehda prvním žákem dle lokace a já následoval jsem hned za ním. Kráslova zkouška minula hladce, bez

nejmenší poznámky. Mne však hnal Štulc již ostřeji, to jest s jakousi nedůvěrou do ohně různými křížovými otázkami, ale vida na konec, že mne neudolá, pravil s lehkým povzdechem: „Není zbytí: musím vám dáti známku výbornou; přál bych si však, abyste byl lepším křesťanem!" (Můj nekřesťanský život záležel v tom, že jsem vždy hluboko do noci čítal, následkem toho ráno později vstával a tedy všedního dne málokdy do zrcadelní kaple přicházel.) Potom povstal Štulc, vyňal z jakési kovové kasety dva nové růžence z broušených kamenných zrnek, dal nám každému jeden a pravil: „Tyto růžence přivezla mi kněžna Lubomírská z Říma od sv. Otce; vezměte je ode mne na památku a posilu v křesťansko-katolické víře."

Velmi roztomilý pán byl Němec Alois Unschuld. Byl již pokročilého věku, hovorný a žertovný papínek, rozmarný vykladač a zvláštní přítel — jak se zdálo — rozpustilé mládeže. Naše třída slynula totiž zvláštním „uličnictvím" a profesoři neustávali na nás v konferencích si stěžovat. Ale Unschuld nás měl velmi rád a vždycky nám, celé třídě, s veselou tváří vypravoval, co se v konferenci o nás mluvilo a jaké nástrahy se na nás chystají. Neříkal nám jinak než „Kinderchen" a radil vždy, co máme dělat, abychom hrozící „katastrofu" od sebe odvrátili. Kdysi, před první hodinou, vrazil Unschuld kvapně do třídy, dal nám rukama znamení a pravil chvatně: „Dětičky, buďte hodně tiši, jde na

vás inspekce!" Pak se obrátil, vyběhl po špičkách ven a zmizel rychle v kterési sousední třídě, kdež měl hodinu. My jsme byli důvtipní a okamžitě seděl každý na svém místě, maje otevřenou knihu před sebou a hlavu do dlaní opřenu. Minulo několik minut hlubokého ticha, pojednou slyšíme, jak se dvéře zlehounka otevírají a hledíce úkosem skrze prsty, vidíme v štěrbině pootevřených dveří ředitelovu červenou tvář se stříbrnou hřívou... Hoffmann a Hansgirg naslouchali patrně za dveřmi a neslyšíce žádného hluku ani šumu, soudili nepochybně, že se ve třídě cosi zvláštního, podezřelého kuje a proto pootevřel ředitel zlehounka dvéře. Vida však, že všechno do čtení je zabráno, vstoupil hřmotně s Hansgirgem, zamával svým obrovským modrým kapesníkem, potřásl stříbrnou hřívou a pravil: „Tak moudře, jako dnes, měli byste si vésti stále, aby nebyly konference obtěžovány žalobami na vás!" To pověděv, otočil se, nabídl Hansgirgovi šňupec a odešel. Hansgirg hleděl okamžik jako udiven za ním, potom obrátil se k nám a kývaje rychle na znamení, že nás prohlíží, zvolal: „Jste dobří komedianti, ale pochybuju, že hrajete bez nápovědy!"

XIV.

(Divný svatý mezi profesory. — Česká a německá reálka. — Německá universita a německý polytechnický ústav. — Německá přípravka. — Soukromé, cizím duchem řízené vyučovací ústavy v Praze.)

Velmi zajímavou figurou v profesorském sboru akademického gymnasia té doby byl Felix Zenker. Nikdo by byl neřekl, že člověk ten je anebo býti může profesorem státního, akademického gymnasia. Byl hranatý a tlustý, měl velkou hlavu a plnou, červenou, obyčejně špatně holenou nebo strnišťatou tvář s lalochem, červené uši, ze kterých silné, štětinám podobné „kštice" bujně vyrůstaly, mžoural stále očima a šilhal. Nosil klobouk neurčitého tvaru, nebo jakousi huňatou čepici a dlouhý, temně zelený svrchník čili „pover" a vypadal takto jako velká břichatá, od vetešníka přistrojená bečka na dvou krátkých, ale tlustých nohách. Chodil těžce, šouravě a rozháněl se při tom opatrně do předu jakýmsi klackem neboli holí, čemuž lidé věci neznalí říkali, že si z cesty rozhání psy, kteří by se v jeho osobě mohli mýlit. Vyprávělo se o něm, že je starý mládenec, že žije po způsobu samotářských podivínů a že snídá vždy, než do školy se odebéře, „U Halánků" půl žejdlíka samožitné. Studentům, kteří se ho nemusili báti, byl na posměch, hlavně pro svůj zevnějšek, ale také pro svoje zvláštnosti. Vyučoval latině a

mathematice. Zenker byl velmi krátkozraký a poněvadž mu brejle nositi bylo protivno, ve škole nikdy do žádné knihy se nedíval. Latinské klassiky znal z paměti a k mathematice nepotřeboval teprve žádné pomůcky. Při čtení latinských autorů byla marnou spekulace, jej oklamat. Zenker znal text na slovíčko přesně; při mathematice pak musil zkoušený student u tabule hlasitě mluvit a nebyl-li s to dosti jasně vykládat, co křídou píše, šel se Zenker přesvědčit a musil pak oči tak blízko k tabuli přistrkovat, že leckdy žákovy písmeny a značky svým nosem — mazal. Odpovídal-li mu student nesprávně, anebo byla-li jeho počtářská dedukce na tabuli vadna, obrátil se Zenker k němu a zvolal lenivě opovržlivým tónem: „Di pást husy!" Pást husy posílal i studenty nejvyšších tříd, což ale nikoho neurážela, ba ani urazit nemohlo. Vůbec hledělo se na Zenkra jako na zjev komický a jednalo se dle toho. Zenkrovi stávalo se leckdy, že přišel pozdě do hodiny, ba že i vůbec přijíti zapomněl; té slabé stránky jeho použili studenti na příklad k tomuto žertu: Bylo před první hodinou odzvoněno a v gymnasiu vše utichlo. Také třída, o níž je tuto řeč, se dle rychlé úmluvy ztišila, ačkoli Zenker nebyl ještě na místě. Minulo několik minut napiatého ticha. Tu hlásila stráž u okna stojící: „Zenker již z Karlovy ulice přichází! . . . Už kráčí po nádvoří; slyšíte, jak jeho kyj do dlažby bije? . . . Už je v domě, hnedle tu bude!" . . . .

Na tuto zvěst odebralo se několik silných studentů ke dveřím a opřelo se o ně — klíče ve dveřích arci nebylo. Za chvíli bylo slyšet blížící se Zenkrovy těžké kroky na chodbě. Ve třídě nejhlubší ticho, jakoby nikdo ani nedýchal. Zenker neotvíral si rád sám dveří, nýbrž zabušil nejraději holí na dvéře, aby se mu otevřelo. A tak stalo se i nyní. Příchozí kopl asi třikrát do dveří. — Nic. — Příchozí zabušil holí na dvéře — zase nic. Mruče nevrle, pokoušel se profesor otevříti dvéře, ale marně: studenti uvnitř opřeli se o ně tak silně, že ani dost málo nepovolily. Zenker venku cosi zahuboval, snad že se ve dni zmýlil, nebo že mu nebyla oznámena změna hodin a na chodbě rozlehly se zase jeho těžké, ale již vzdalující se kroky. Napětí ve třídě dostoupilo vrcholu. Minula zase nějaká minuta a stráž u okna hlásila: „Zenker už kráčí přes dvůr! ... Už je zase u průjezdu do Karlovy ulice ... Už je pryč!" ... Napětí zmizelo, ale za to propukla dlouho potlačovaná veselost v bouřný, homérický smích. Salva smíchu byla tak silná, že ji zaslechl Hoffmann v ředitelně. Za chvíli byl na místě, potřásaje nervosně stříbrnou hřívou a mávaje prudce svým obrovským modrým kapesníkem. Nevida žádného učitele, otázal se rychle, kdo měl přijíti? ... „Zenker! Už zase! ... A on má tři hodiny za sebou! ... Jak je nahradit?" — Po krátkém přemýšlení učinil šalamounské rozhodnutí: „Není pomoci! Seberte si svoje knihy a jděte domů. Ale tiše po špič-

kách, ať toho v ostatních třídách neuslyší!" Za chvíli plížili se studenti tiše, jako duchové, z gymnasia. Na dřevěných schodech hlídal sám ředitel, aby se nedupalo. Teprve v Karlově ulici studenti jak náleží rozvázali.

Zenker byl originál a v očích mládeže směšný, ale on byl hlava bystrá. K jeho charakteristice nechť přispěje ještě tato malá událost. Kdysi vešel Zenker svým nemotorným způsobem do třídy. Jeden z žáků, který rád do poslední lavice si zacházel, aby tam byl dále od rány — byl to pozdější profesor a ředitel František Prusík — zvolal profesorovi na uvítanou: „Salve, Felix!" (po česku asi: „Buď zdráv, Felixe!") Zenker zastavil se, zamžoural očima v tu stranu, odkudž byl smělý pozdrav přiletěl a odpověděl lenivě opovržlivým tónem: „Salve et tu, pecus"' (Buď zdrávo i ty, dobytče!) Vstoupil pak na kathedru a začal klidně vykládat.

* * *

Z předešlého článku seznal čtenář, že byla v době absolutismu v Praze tři úplná gymnasia, dvě německá skrz na skrz a jedno německé s jakýmsi nádechem českého rázu. Reálky byly v Praze dvě, jedna česká a jedna německá. Česká reálka byla založena teprve r. 1848—49. Německá, mnohem starší reálka zřízena — jak jsem již v VI. článku těchto upomínek uvedl — již roku 1833 jakožto přípravná škola pro technické studium při tehdejším polytechnickém ústavě, ale byla pak

roku 1855 jakožto samostatná střední škola od onoho odloučena a převedena do Nikolandské ulice, kdež dosud je (v budově asi před 14 lety docela přestavené). Česká reálka „Wenzigova" byla v době, o níž se tuto mluví, v Panské ulici, v domě, kdež nyní je pouze český ústav učitelský s c. k. cvičnou školou. Tehda byly v témž domě pohromadě všechny tyto tři ústavy a v přízemí byl ještě tělocvičný ústav J. Malýpetra, také český.

Že byla universita (tehda ještě jednotná) v době absolutismu německou, nebylo by ani snad potřebí zvláště připomínati.

Také technika byla jenom a docela německá. Měla místnosti v Dominikánské ulici (nynější Husově třídě), v témž domě, kde dosud jsou německé vysoké školy technické. Na domě tom visela dlouhá bílá tabule, na níž bylo napsáno velkým písmem: „Böhmisch-ständisch polytechnisches Institut" a níže drobným písmem: „Český stavovský polytechnický ústav". V domě tom býval od roku 1691 jesuitský seminář, který roku 1783 byl zrušen. Roku 1805 koupili stavové tuto budovu a zřídili v ní (dle usnesení svého na sněmu z r. 1802) dle plánu Josefa Gerstnera polytechnický ústav místo dřívější „školy inženýrské". Tento polytechnický ústav byl první svého druhu v Rakousku. Roku 1833 přistavěli stavové k budově nové křídlo a založili shora dotčenou školu reální. Když pak tato roku 1855 samostatným ústa-

vem se stala, zřízena při polytechnickém ústavě nová „přípravka". Do této přijímáni aspiranti technického studia, kteří nižší reálku vychodili (nebo z ní jako privatisté zkoušku udělali) a pak aspoň rok v nějaké továrně, strojírně, přádelně atd. praktikovali. Tato přípravka trvala pro posluchače, kteří dobře prospívali, jenom rok. Byla také německá, ale jinak znamenitě praktickou náhradou za vyšší reálku. Ředitelem polytechnického ústavu byl tehda dr. Josef Lumbe a jeho nejznámějšími profesory byli: Wersin (mechanika), dr. Jellinek (vyšší mathematika), Wiesenfeld (stavitelství), Jos. Kořistka (geodaesie), dr. Nickerle (přírodní vědy), dr. Pierre (fysika), Balling (chemie) atd.

* *

V druhé polovici let padesátých, za vlády němčiny a jakési aristokratické výlučnosti kruhů, jak se říkalo, elitních, množily se a rostly, jako houby po dešti, soukromé vyučovací ústavy s pensionáty i bez nich. Navzdor tuhé reakci, která zavládla po dvou letech „svobody", začínala tehda jen přece nová doba, ve které se vždy více a obecněji pociťovala potřeba vyššího aneb aspoň solidnějšího školského vzdělání, potřeba rozšiřování a zdokonalení škol všeho druhu a potřeba jakési, abych tak řekl závažnější a trvalejší návštěvy škol. Pro mladíky, kteří se úřednické dráze věnovati chtěli, přestávalo — aspoň v hlavním městě — bla-

hoslavené privilegium III. a IV. třídy, propukající školská konkurence nutkala nebo nabádala aspoň k návštěvě škol středních a ve příčině dívek pozbývala své přesvědčivé síly zásada, že holka s věnem nepotřebuje vůbec nic umět, leda trochu číst, nějaké psaníčko napsat a po německu hovořit. Potřeba školského vzdělání pociťována vždy více také v kruzích, kteréž „toho, bohudíky, vlastně nepotřebovaly", ale nižší veřejné školy byly i v Praze zařízeny tak, že zámožnější a tedy také choulostivější rodiny se rozpakovaly posílati do nich své děti, i když tyto nebyly rozmazleny nebo zhýčkány. Především byly farní a vůbec hlavní školy pražské, kterých se celkem čítalo 19, strašně přeplněny. Všechny byly od roku 1856 nuceny počet školních světnic čili učeben rozmnožovat, tak že některé z nich měly řečeného roku místo prvotních dvou nebo tří tříd jich sedm až i osm. A přece nedostávalo se všude místa, přece byly učebny všude nabity. Tomuto nedostatku místa neodpomohlo ani nařízení, že se mají do škol přijímati jenom dítky vlastního obvodu — nával dětí se citelně neumenšoval. Zdravotní opatření nečiněna téměř žádná, a nebylo tedy vlastně ani divu, že zámožnější a o svůj dorost starostlivější rodiny k veřejným školám nepociťovaly žádných zvláštních sympatií. K tomu družila se ještě okolnost, že byli také na pražských veřejných školách hoši a dívky ve třídách či učebnách pohromadě, což při známé jisté

„pokročilosti" velkoměstské mládeže nebylo tak nezávadno, jako na prostomyslném tehda venkově. Proti „smíšeným" třídám horlilo se v inteligentních kruzích pražské společnosti již tehda velmi živě a žádalo se za zřízení zvláštních škol chlapeckých a dívčích, ale poněvadž se tomuto přání nevyhovovalo, pociťována v tak zvaných lepších kruzích tím více potřeba škol soukromých. Také nedostatečné opatřování veřejných škol potřebnými pomůckami k tomu přispívalo. Při vydání nové čítanky r. 1856 uloženo učiteli, aby vpravoval dětem nejnutnější pojmy zeměpisné, přírodovědecké, technické atd.; ale jak měl učitel tomuto předpisu vyhověti, když nebylo ve škole ani globů, ani map, ani obrazů zvířat a rostlin, když nebylo žádných modelů nebo vyobrazení z oborů práce a výroby, když nebylo vůbec žádných názorných pomůcek. Podnikatelé soukromých vyučovacích ústavů pořizovali si to všechno ze spekulace a ježto i jinak soukromým vyučovacím ústavům lze bylo vyhýbati se křiklavým nedostatkům tehdejších škol veřejných, vyvinoval se v Praze stav, který do jisté míry dosud trvá v Anglii, kdež jsou obecné veřejné školy školami jenom pro chudinu. Že se vzdělávací ústavy a pensionáty pro dívky v Praze silně množily, bylo při nedostatku všelikého vyššího školství pro ženskou mládež zcela přirozeno; ale ústavy tyto, řízené duchem a směrem ponejvíce cizím, přispívaly valně k šíření a utvrzování ger-

manisace v zámožnějších rodinách pražských a byly tedy trnem v oku všem uvědomělým našincům.

XV.

(Z tehdejší statistiky pražské university. — Jaké měli profesoři platy. — Co stál doktorát? — Postrach z komety, která se vůbec ani neočekávala. — Jásavá oslava Anen. — Veselá historie nepodařené paroplavby do Štěchovic.)

O pražské universitě zmínil jsem se ondy jenom letmo, není také potřebí plýtvati zde slovy. Historie Karolo Ferdinandey je příliš dobře známa, aby žádoucno bylo, v paměti čtenářstva něco zde oživovat. Avšak ke karakteristice doby přispěje zajisté několik číslic, jež zde uvedu z tehdejšího stavu a působení pražské university. Ve studijním roce 1856 až 1857 bylo na pražské (tehda ovšem jednotné, t. j. německé) universitě 44 řádných a 19 mimořádných profesorů, 20 soukromých docentů, 5 učitelů a 19 učitelských asistentů. Platy učitelských sil čítaly od 3000 do 300 zlatých konveční měny. Gáži 3000 zl. brali dva členové profesorského sboru, dva jiní měli 2500 zl., deset členů dostávalo ročně po 1600 zl., jeden člen měl 1500 zlatých, šest členů bralo po 1400 zl., šestnáct jich po 1300 zl., pět dostávalo po 1200 zl., sedm po 1000 zl. atd. Platy celého učitelského sboru činily úhrnem ročních 94.000 zl. K tomu dostávali však všichni profesoři, do-

centi a učitelové kolejné, jež posluchači platili, dle počtu týdenních hodin: kolik hodin týdně, tolik zlatých za půl leta nebo semestr. Přednášek bylo v zimním semestru 160, v letním 165. Řádné roční dotace na universitní knihovnu a sbírky činily celkem 10.000 zl., na mimořádná zařízení pak vydáno v tomto roce asi 5000 zl. Posluchačů čili studentů bylo v zimním semestru 1223, v letním semestru 1162, mezi nimi 173 cizinců. Od placení celého kolejného bylo osvobozeno 697 studentů, od polovice 262. Zaplacené kolejné vyneslo celkem 25.634 zl. konvenční měny; z této sumy zaplatili bohoslovci 610, právníci 10.992 zl., medikové 6243 zl. a filosofové 7189 zl. Výnos kolejného rozdělen po 5procentové srážce pro studijní fond, mezi profesory, docenty a učitele dle toho, mnoho-li měl který platících posluchačů. Rigoros k dosažení doktorské hodnosti odbyto toho roku na bohoslovecké fakultě 3, na právnické 114, na medicínské 105 a na filosofické 25. Magisteriálních zkoušek odbyto 292 a to na magisterium porodnictví 20, na magisterium farmacie čili lékárnictví 48 a na dosažení diplomů babických 224. Doktorských promocí bylo celkem 81 a to: na bohoslovecké fakultě 1, na právnické 20, na medicínské 45 a na filosofické fakultě 6.

Zajímavo bude porovnati s touto statistikou tehdejší jediné pražské university s výkazy nynější university české, bez ohledu na stav university německé:

R. 1915 působilo na české universitě 141 učitelů a to: na bohoslovecké fakultě 12 [9 profesorů řádných, 2 mimořádní a 1 honorovaný docent], na fakultě právnické 21 učitelů [16 profesorů řádných a 5 mimořádní], na fakultě lékařské, 53 učitelé [16 profesorů řádných, 9 mimořádných a 24 soukromých docentů] s titulem profesorů řádných, 14 mimořádných a 14 docentů, na fakultě filosofické 51 učitel [37 profesorů řádných, 12 mimořádných a 2 soukromí docenti) s tituly profesorů. Kromě těch působilo na lékařské fakultě hojně asistentů.

Na německé universitě působilo r. 1915: na fakultě bohoslovecké 8 /profesorů řádných a 1 mimořádný; na právnické fakultě 12 profesorů řádných, 1 mimořádný a 2 soukromí docenti; na lékařské fakultě 18 profesorů řádných [2 jenom s titulem], 24 mimořádných (8 jenom titulárních) a 28 soukromých docentů; na fakultě filosofické 32 profesoři řádní [z těch 3 titulární] a 8 mimořádných (3 jenom titulární), 27 soukromých docentů a 7 lektorů a učitelů.

Přednášek a cvičení v ústavech a seminářích v zimním běhu bylo 265, v letním 265. Posluchačů čili studentů bylo v zimním běhu 3560 a to 2888 řádných, 594 mimořádných a 68 farmacentů. Na jednotlivých fakultách bylo posluchačů: na bohoslovecké 127 (4 mimořádní), na právnické 1976 (202 mimořádní), na lékařské 350 (43 mimořádní) a na filosofické 1107 (313 mimořádných). V letním bě-

hu bylo 3015 posluchačů, z nichž 2638 řádných a 66 farmaceutů. Přísných zkoušek doktorských vykonalo se na fakultě bohoslovecké 15, na fakultě právnické 361, na fakultě lékařské 226 a na filosofické 38, celkem 540. Promocí bylo na fakultě bohoslovecké 4, na právnické 113, na lékařské 88 a na filosofické 38.

Leckterému z mladších čtenářů napadne asi otázka, jaké výlohy a poplatky tehda byly spojeny s dosažením doktorátu? V Praze byl doktorát ze všech universitních měst v Rakousku nejdražší: právnický doktorát na příklad stál tehda v Praze 800 až 1000 zl. stříbra, dle okolností, dělala-li se promoce s trubači ve velké dvoraně nebo bez trubačů v malém sále promočním; ve Vídni stál pouze 400 a ve Štyrském Hradci dokonce jenom 200 zlatých stříbra. U synů rodin bohatých anebo takových, jež bohatými se zdáti chtěly a se skutečně bohatými rodinami závodily, byly výlohy ještě větší, neboť náleželo tehda k „dobrému tónu", aby si zámožný doktorant ku promoci pořídil doktorský prsten a vlastní promoční zlatý řetěz, jenž dle váhy stál třebas několik tisíc zlatých.

* * *

Nyní zase několik drobnůstek z tehdejší pražské kroniky, několik místních črt, jež také asi přispějí k doplnění obrazu tehdejšího pražského života a veřejného stavu. Celé jaro roku 1857 byl v Čechách (a snad vůbec v

Evropě) směšný postrach před „kometou". Z Paříže roznesla se totiž v zimě novinami zvěst, že dne 13. června projde země jádrem nebo chvostem velké komety. Byla to pouhá domněnka kteréhosi talmového astronoma, nespočívající na žádném přesném výpočtu. Žádný skutečný astronom nepředpovídal a netvrdil, že se země dne 13. června s nějakou kometou setká, ježto k tomu nebylo ani nejmenšího vědeckého podnětu. Ovšem mluvilo se v odborných kruzích tehda již několik let o tom, že komety z r. 1264 a 1556 ve svých drahách a pohybech velkou podobnost jeví a snad asi totožny, tedy jedinou vlasatící jsou. Hind v Londýně a Bomme v Midleburku pak dospěli ve svých výpočtech k výsledku, jsou-li obě řečené komety opravdu totožny, že se návrat jich, tedy návrat komety z r. 1556, očekávati může mezi lety 1856 a 1861. Jiní astronomové dokazovali potom, že se dráhy komet z let 1264 a 1556 mnohem více různí, než se dosud soudilo a že tedy jejich totožnost jest dosti pochybna. Dle zpráv pražské hvězdárny byla roku 1857 od časného jara na obloze stále kometa, ale ta byla viditelna jenom velikými dalekohledy a vzdalovala se již od 29. března od země a slunce. O této kometě nebylo arci žádné řeči a tlach i postrach týkal se jenom jakési z Paříže nevědecky předpověděné jiné vlasatice. Lze ovšem souditi, že tento tlach vznikl z uvedené shora předpovědi Hindovy a Bommovy. Jak známo,

objevila se potom v létě 1859 na obloze velká, krásná kometa, jež několik neděl skvostně zářila a velkou okrasou byla nocí srpnových a zářijových. Ale na rok 1857 nepředpovídal žádný astronom nic a jak domněnka o 13. červnu jakožto o dni srážky vznikla, nebylo nikterak možno zjistiti. Den ten byl kýmsi určen zcela libovolně „pro strach židovský", jako bylo zcela libovolnou báchorkou celé proroctví o srážce komety se zemí. Nemělo tedy celé proroctví o kometě a její srážce se zemí pražádného vědeckého nebo rozumného podkladu, ale proto přece bylo mu v massách lidu všude věřeno a očekáván byl konec světa aneb aspoň nějaký světoborný převrat v přírodě. Marně poukazovali hvězdáři na faktum, že dne 26. června 1819 země procházela několik hodin chvostem velké komety, aniž o tom kdo zvěděl a že sami astronomové teprve potom věc zjistili, když už země byla zase z ohonu venku, dále že byla dne 26. června 1819 krásná, teplá povětrnost, že vůbec onoho léta nebylo ani vichrů ani velkých bouřek a že byla úroda tehda zcela uspokojivá. Marně vykládáno tehda (r. 1857) lidu, že komety i ve svých jádrech sestávají z jakési nesmírně heboučké, průsvitné látky, ve kteréž se ani procházející světlo zadních hvězd neohýbá či neláme, že je tedy substance komet neskonale řidší nežli náš vzduch, že je to snad jakýsi nesmírně jemný prášek, jenž cizím světlem ozářen jest a svítí — pověst mluvila

navzdor tomu všemu dále o nastávajících hrůzách nesmírné srážky země s kometou a lehkověrný lid děsil se vždy více věcí, jež přijíti měly. Hlavní příčinou tohoto planého postrachu byl nedostatek populárních, lidem čtených časopisů. V Praze vydána v měsíci dubnu prostonárodní česká brožura s nadpisem „Neboj se té komety!", ale účinek její nedal se změřiti, ježto moudří lidé žádného napomenutí v té příčině nepotřebovali a lid hloupý, nevědomý a fantasticky lehkověrný moudrému poučení nebývá vždy přístupen. Báchorkám věří se vždy spíše, než vědeckým vývodům. Zajímavo bylo však, jak český náš lid na venkově svůj postrach si upravil. Věc nebyla prosta humoru a bezděčné satyry. Na venkově našem zavládla totiž víra, že se s kometou srazí hlavně Praha, že bude Praha tou srážkou rozbita, že vzplane na celé své rozloze velikým požárem a vezme úplně za své, kdežto venkov že pocítí jenom slabé účinky tohoto střetnutí. Následkem toho zrazován a zapřisahán na venkově každý, aby do Prahy nejezdil a následkem toho zase byl v sobotu dne 13. června obilní trh v Praze téměř prázdný a také na trh s drůbeží dostavilo se jenom zcela málo venkovanů, takže ceny všeho silně do výše postoupily. Praha tedy přece tu kometu nějak odnesla. Po 13. červnu nastalo úplné uklidnění a postrachu s kometou vzpomínáno už jenom s posměchem. Škoda, že se nezachovaly všechny písničky a odrhovačky, jimiž se

v nádvořích pražských domů lid tehda při zvucích kníkavých kolovrátků bavil. Přestálému strachu se lidé — jak obecně známo — vždycky smějí.

A takž vyplnil kometový motiv celou dobu od 13. června až do dne svaté Anny. V den Anynek bývalo tehda vůbec vždycky v Praze neobyčejně živo, ale snad nikdy před tím neoslavovali Pražané svoje Anny, Andy, Ančky a Nanynky tak okázale a hojně jako toho roku. Nároží pražská byla několik dní napřed polepena velkými, pestrými plakáty, oznamujícími ve všech tóninách reklamy nejrůznější slavnosti, produkce, zábavy a tance na oslavu všech Anynek. V předvečer slavnosti vypalován na špici ostrova Malé Benátky, nynějšího Střeleckého ostrova velkolepý ohňostroj, jejž pořádal a řídil francouzský pyrotechnik Veltée. Nejnádhernějším číslem tohoto ohňostrojového divadla bylo „Annino čarovné zrcadlo", kteréž svými světelnými, plamennými, paprskovými a zářnými efekty diváky v plném slova smyslu oslňovalo. Lid na nábřeží a na mostech shromážděný jásal a večerní vzduch otřásal se bouřným voláním: „Ať žijou všechny Anny!" Na den sv. Anny pak, v neděli byla Praha jako ve slavnostním opojení: všude hostiny, všude hudby, zpěvy a tance — zdálo se, jako by Praha jásala radostí, že ji „ta kometa" nezničila její hlavní potěšení, její poklad, její radost a chloubu, její největší parádu, její Andulky!

Krátce po svátku všech Aninek měla Praha zábavu s pokusem, zavésti paroplavbu na hořejší Vltavě mezi Podskalím a Štěchovicemi. Historie tohoto pokusu zasluhuje, aby zde byla sestavena a na vědomí mladších generací uvedena. Kdo vlastně myšlenku pojal, aby zavedena byla paroplavba ke Štěchovicům, ani nevím, avšak soudím, že to byla v Karlíně sídlící „Pražská společnost pro parní a plachetní plavbu na (dolejší) Vltavě". Myšlenka byla dobrá, jak později zkušenost ukázala, ale její provedení bylo... nu, však čtenář uvidí. Asi v polovici února objevil se u Karlína na Vltavě jakýsi již opotřebovaný parník, jehož jméno bylo „Stanislaus". Přišel z Německa, od Nekaru a byl v Karlíně na břeh vyvlečen, aby zde byl opraven a ku plavbě na Vltavě přizpůsoben. Za měsíc na to ležel „Stanislaus" na karlínském břehu rozložen a v plné reparatuře. Za další tři měsíce rozhlásilo se, že je rekonstrukce parníku hotova a dne 16. června šel „Stanislaus" skutečně přes jez, ale bez parního stroje; byl vyvlečen na přístaviště v Podskalí a dychtivému obecenstvu oznámeno, že se bude konati za několik dní komisionální ohledání parníku, že je „Stanislaus" docela předělán, že má na palubě restauraci a že Jeho Excellence pan místodržitel blahosklonně dovolil, aby se parník napříště po něm jmenoval „Mecséry". Dne 21. června sešla se skutečně na přístavišti „velká komise" a novokřtěnec „Mecséry"

nadějně vyplul. Za 13 minut byl v Chuchli, ačkoli se nejelo plnou parou. Ale dále nebylo možno plouti pro nízký stav vody (parník byl zařízen na 18 palců ponoru) a po několikaminutové přestávce zahájena tedy plavba zpáteční. Zkouška „dopadla dobře" a dnem 25. července měla býti zahájena pravidelná plavba. Ale zatím oznámeno dne 24. července novinami a plakáty, že je zahajovací plavba z technických příčin odročena na den 28. července a že parník vypluje od novoměstského břehu u Doubkovy cihelny. Označeného dne ráno stál „Mecséry" skutečně v plném lesku a s přiměřenou vlajkovou dekorací u přístaviště a před 10. hodinou sešlo se na jeho palubě asi sto a dvacet pozvaných hostů. Udeřením 10. hodiny se vyplulo, vojenská hudba zahrála císařskou hymnu a za čtvrt hodiny stanul „Mecséry" u přístaviště v Podole. Tam uvítán byl deputacemi z okolí a hudbou ostrostřeleckého sboru. Ostrostřelecká kapela zahrála slavnostní tuš s císařskou hymnou a pak hrály obě kapely pochod Radeckého. Vůdcové deputací vstoupili na palubu a tam podávána pak za veselé hudky skvělá snídaně s šampaňským. Jakožto zástupce místodržitelův odpověděl na obligátní císařský přípitek místopresident pražského místodržitelství hr. Forgách přáním, aby paroplavba na hořejší Vltavě zdárně se ujala a obecenstvu Prahy i jejího okolí hojně požitku i užitku přinášela. Na to ukončena tabule a o 12. hodině odrazil

„Mecséry" opět za hlaholu trub a kotlů od břehu směrem k Chuchli. Lid na břehu shromážděný volal radostně: „Vivat! Vivat!" a hudba na palubě tušem odpovídala. Parník plul statečně, ale nedoplul daleko: pro nedostatek vody v řece — prý — musil obrátit a zahájit plavbu zpáteční, při tom však uvázl v písku a trvalo přes dvě hodiny, než byl vyproštěn. Slavnostní hosté dali se tím časem ku Praze dopraviti na člunech. „Mecséry" připlul po 3. hodině nazpět k Doubkově cihelně.

Slavnostní zahajovací plavba nedopadla tedy zvláště skvěle, ale to prozatím nerozhodovalo. V první třetině srpna vystoupila voda ve Vltavě následkem hojných dešťů na Šumavě a dne 11. srpna konala se druhá plavba na zkoušku. Ježto bylo vody v řece hojně, doplul „Mecséry" šťastně až ke Zbraslavi, kdež slavnostně byl uvítán. Pro „pokročilou dobu" však dále neplul a vrátil se vesele do Prahy. Následujícího dne měl — zase na zkoušku — doraziti až do Štěchovic. Do Zbraslavi dostal se „Mecséry" opět šťastně, ale pak nastaly v okolí Jarova obtíže a dále za Vraným byl prý proud tak prudký, že ho stroj nebyl s to přemoci. „Mecséry" vzdal se tedy plavby a plul nazpět, ale vjel záhy na mělčinu, nemohl býti vyproštěn a dostal kdesi díry, takže se voda valila do lodi. Neznalost řečiště, neobratnost a nedbalost způsobily prý parníku tuto pohromu. Pasažéři a část „posádky" dali se na loď-

kách dopraviti do Vraného a šli odtud pěšky do Prahy. „Mecséry" opuštěn následujícího dne docela, jako svému osudu zůstaven a teprve v neděli dne 16. srpna, když byla následkem silnějšího deště voda značně vystoupila, ukázala se naděje na jeho „záchranu". Dne 19. konečně, když byly díry ucpány a voda z lodi vypumpována, podařilo se parník zdvihnouti a do Prahy dopraviti. Komise znalců, jež pak svolána byla, uznala, že smí „Mecséry", když bude příznivý stav vody, jezdit až ke Zbraslavi, kdyby však jezditi měl dále do Štěchovic, že by musily býti provedeny značné změny ve stroji a v kolech, ježto by parník v dosavadním stavu svém nikdy nebyl s to přemoci silného proudu nad Vraným. Ale tragikomedie nebyla tím ještě ukončena. Dne 26. srpna uspořádána opětná plavba na zkoušku a dopadla prý zcela uspokojivě: „Mecséry" odplul o 5. hodině odpolední a byl za 55 minut v Chuchli, zpáteční cestu urazil šťastně za 30 minut. Dne 8. září potom bylo zase komisionální ohledání lodi s plavbou na zkoušku. „Mecséry" vyplul po půl desáté hodině ranní a dorazil za 35 minut šťastně až na Zlíchov; potom dala komise obrátit a byla za 23 minuty nazpět u Doubkovy cihelny. Rozhlásilo se, že na uznání komise záleží, bude-li „ještě v této saisoně" možno pravidelnou plavbu zahájiti. Ale potom neplul už vzhůru k Štěchovicům žádný parník, až teprve dne 15. srpna 1865 Pražanům obecně známý velký kolový parník

„Praha" svoji první plavbu na zkoušku skvěle provedl.

XVI.

(Obecné školství v Praze.)

Uvedl jsem již několik věcí, jež ostře, ba křiklavě illustrují žalostný a hluboce pokořující stav, ve kterémž národ český za trvání Bachova absolutismu živořil, ale křiklavěji snad, než to všechno, ozařuje tehdejší naši národní mizerii obecné školství pražské v letech padesátých. Náš venkov zachoval si český ráz aspoň potud, že byly obecné neboli trivialní školy v malých městech a na vesnicích všude české, docela české, ale královskému našemu hlavnímu městu, naší historické Praze vypálil absolutismus na čelo německý cejch tím, že učinil z jejího obecného školství, pokud nebylo docela německým, prosté přípravky pro německé školství vyšší, obráběcí německý aparát na české děti, holé národní přelejvárny s nucenou návštěvou. Absolutismus postřehl bystře, že je země, že je venkov bez hlavního města tělem bez hlavy a organismem bez srdce; proto usiloval všemi tehda známými prostředky, aby Praha se stala nebo zůstala německou. Na venkově germanisoval shora, ve větších městech pak a zejména v Praze poněmčoval shora i zdola. Při odnárodňovací práci je arci obecná škola a vůbec elementární vyučování s výchovou útlé mládeže pomůckou odjakživa hledanou

a v národech pro kulturu vnímavých také velmi účinnou. Jenom tam, kde lid cizí aneb vůbec novodobou kulturu těžce pojímá a tu, kteráž mu za mladých let násilně vpravena či vtlučena byla, později zase bezděčně odvrhuje jakožto příměsek svojí přirozenosti neztravný a odporný, není odnárodňovací škola nebezpečna; ale v národu, který pro všeliký kulturní rozvoj rozpoložen jest a všechny, i docela cizí kulturní prvky dychtivě vstřebává, je snadno ztravuje a potom, abych tak řekl, jako živnou šťávu do svého duševního organismu převádí, jako náš národ český, je obecná, protinárodně vedená škola svrchovaným nebezpečenstvím. O tom slova šířiti bylo by zajisté zbytečno.

Rakousko, vrátivši se po roce 1849 k absolutismu, vrátilo se také ke své germanisující tradici a prováděje tuto v Čechách vší jen možnou methodou postaralo se záhy, aby také z pražského obecného školství učiněn byl poněmčující aparát. Pražské farní hlavní a zvláště státní hlavní školy byly buď docela německé aneb utrakvistické, v ten způsob, že se hned v první aneb aspoň již ve druhé třídě dětem začala vtloukat němčina a že se od druhé třídy počínajíc některým předmětům vyučovalo po německu, ve třetí a ve čtvrté třídě pak už vůbec jenom německy. Na tak zv. německých hlavních a farních hlavních školách musily se děti učit po německu i náboženství, ačkoli to byly děti ponejvíce, ba namnoze vůbec jenom české. Na

jiném místě připomenul jsem již, že bohaté německé a po německu si vedoucí „neutrální" rodiny pražské svých dětí ze zdravotních a také trochu z paedagogických, ale hlavně z kastovních důvodů do veřejných obecných a hlavních škol nerady posílaly, používajíce pro elementární jich výchovu raděii škol a ústavů soukromých. Tím stalo se, že pražské veřejné školy německého žactva méně měly, než by se dle procenta německého a němčícího obyvatelstva bylo soudilo.

Redaktor časopisu „Škola a život", církevní kněz Fr. Řezáč, obešel koncem roku 1856 všechny obecné a hlavní školy pražské a zjistil tu — pomocí národně smýšlejících učitelů — neoficiálně národnost dětí školy ty navštěvujících. V únorovém sešitu svého časopisu z r. 1857 uveřejnil pak celý svůj statistický výkaz o návštěvě obecných škol v Praze a v předměstích. Dle toho výkazu bylo 7 škol staroměstského školního okresu, ke kterýmž se počítala také škola karlínská, navštěvováno 3557 dětmi českými a 49 dětmi německými; 9 škol malostranského školního okresu (i se Smíchovem) navštěvovalo 3524 dětí českých a 159 německých; 11 škol novoměstského školního okresu pak 6067 dětí českých a 480 německých žáků a žákyň. Bylo tedy tou dobou — dle Řezáčovy statistiky v časopise „Škola a život" — ze 13.836 školu navštěvujících dětí 13.148 českých a jenom 688 německých, tedy německých jenom 5 procent. Ve škole kláštera sester Vor-

šilek bylo 351 dětí německých a 169 českých; odečtou-li se tyto číslice od hořejšího úhrnu, bylo na pražských národních školách 12.979 dětí českých a jenom 337 německých, tedy německých jenom 2 a půl procenta všech veřejné školy navštěvujících dětí. Tyto Řezáčovy číslice prohlášeny německým tiskem za nesprávné. Namítlo se proti nim, že Řezáč nebo jemu pomáhající učitelové jenom docela povrchně dle svého zdání národnost dětí určují, že všechny děti, jež česká jména mají, nebo česky mluvit umějí, za české považují a že by jejich statistika zcela jinak dopadala, kdyby se byli přímo otázali dětí nebo jejich rodičů. A kam připočetl prý Řezáč děti židovské?... Na této námitce je trochu pravdy potud, že se v přemnohých rodinách pražských mluvilo česky i německy, tak že děti hned od malička oba jazyky do jisté míry ovládaly a potom, že za tehdejší pokleslosti národního ducha skutečně mnohé a mnohé rodiny sebe i děti své za německé vydávaly, ačkoli jimi skutečně nebyly. Ale dopustíme-li i, že Řezáč jakýsi počet dětí za české počítal, kteréž by jejich rodičové byli přihlásili k národnosti německé, zůstává přece nepochybno, že byla obrovská většina dětí na obecných školách pražských, aspoň 90 proc. národnosti české, ježto — jak shora již připomenuto bylo — zámožné německé a židovské rodiny své děti z největší části posílaly do škol soukromých. Dle tohoto poměru tedy mělo býti také — co vyučovacího jazyka

se týče — zařízeno obecné, městské školství, neboli — jak Řezáč ke svým číslicím připomíná — „ježto je mládež na národních školách celkem česká, mají míti školy pro tuto mládež také ráz český a má dle této zásady v těchto školách čeština býti jazykem vyučovacím." Ale jaký byl stav faktický?

Rokem 1848 začalo se na všech pražských národních neboli triviálních obecných školách vyučovati českým jazykem. S tím však nebyli srozuměni mnozí měšťané pražští (Němci, židé a „sedmašedesátníci" z řad českých) a podali na „příslušném místě" žádost, aby také některé z městských škol (a nejenom c. k. hlavní a klášterní školy) německému vyučování byly vyhrazeny. Následkem toho rozhodl se roku 1851 zemský školní úřad, že povoluje „na vlastní žádost pražského měšťanstva" rozmnožení německých národních škol v Praze, a když byl také pražský magistrát tomu dal svolení, byly školním vrchním dozorem v každé ze tří částí města dvě obecní školy zvláště k tomu určeny, aby vyučování jen v německém jazyku udílely; byly to na Malé straně škola u Panny Marie Vítězné a škola maltézská, na Starém městě školy u sv. Františka a u sv. Havla a na Novém městě školy u Panny Marie Sněžné a u Nejsvětější Trojice. Zbývajících 13 farních škol mělo zůstati českými. Avšak pokračující reakcí politickou a národní, jakož i rozšířením a přeměnou některých farních škol na školy farní — hlavní

stalo se, že za krátko již všechny hlavní a většina farních škol soustavné germanisaci sloužily tou měrou, že se i náboženství českým dětem vpravovalo po německu. Řezáč, který roku 1857 velmi opatrně a lze říci poníženě přimlouvati se jal, aby aspoň náboženství dle vládních a církevních předpisů na obecných školách se vyučovalo mateřským jazykem, praví v únorovém sešitu časopisu „Škola a život" z r. 1857: „Pražské školy obecné vzaly v jistém ohledu takřka horší tvářnost na se, nežli prve měly. Mládež, ač všude téměř a veskrze česká jest, přece školy spíše za německé jsou považovány a ačkoli nemohou býti německé, přec nejsou ani na polo české, ano, ač se náboženství vyučuje, nemůže přece z toho všude nábožnost vznikati." Dále pak praví Řezáč: „Zásady, vyučovati náboženství mateřštinou, nešetří se v obecných školách pražských. Neboť mezi jmenovanými 29 [obecnými pražskými a předměstskými, jakož i klášterními] školami jest jich 8, kde se (náboženství) zcela neb více německy, 5, kde téměř na polo německy se vyučuje a 5 i 6, kde sotva že základ položen jazykem srozumitelným, již již se chce stavěti jazykem málo, aneb v ohledu tom zcela nesrozumitelným — ano, přibéřeme-li k pěstování citu náboženského zpěv a modlení, tím více již do počtu nečeských padne, neboť i tam, kde horliví p. t. katecheti po zákonu a svědomí náboženství jazykem žákům srozumitelným vyučují, nezřídka se

nalézá, že zpěvy a modlitby [což někteří prý pro oblomení jazyka činí], německé isou."

Takto líčí tedy Řezáč, jak se na pražských obecních a hlavních školách vyučovalo náboženství, v příčině ostatního vyučování netroufá si redaktor „Školy a života" ještě mnoho mluviti a praví jenom ve skromné narážce, že „by se i v německém jazyku docílilo lepších výsledků, kdyby se na našich hlavních školách se žákovstvem začínalo vyučování německému jazyku, jak sám smysl zákona může ukazovati, zatím jen o dvě léta později (III. třídou), než jak se obyčejně stává."

Faktický stav byl tedy tento: všechny c. k. hlavní klášterní a farní hlavní školy považovaly se za školy německé aneb za ústavy, kde německý jazyk má býti vyučovacím jazykem veskrze, tedy také pro náboženství a kde proto němčina vtloukána do dětí hned v I. třídě v řádných vyučovacích hodinách a ještě více v pověstných „privátech", které se po skončeném řádném vyučování konaly a za které žáci učitelům zvlášť platili; dále pak že také na ostatních školách, jež časem a postupně na hlavní se rozšiřovaly, dle tohoto vzoru, ovšem mírněji se postupovalo. Prodlením roku 1857 přeměněny (zásadně) bývalé 3třídní hlavní školy na 4třídní a stanoveno, že mají dosavadní 2třídní triviálky konati úkol dřívějších škol 3třídních, tedy tří nižších tříd škol hlavních, a že mají býti považovány za 3třídní, ať mají 3 třídy nebo je-

nom 1. Ku přijetí do 4. třídy školy hlavní že je potřebí vysvědčení z odbyté triviální školy vůbec.

V době, kdy Řezáč na germanisaci v obecném školství se odvážil stesk pronésti, měla Praha (bez předměstí) 6 škol hlavních a 5 farních hlavních (u Nejsvětější Trojice, u Panny Marie sněžné a vítězné, u sv. Jindřicha a u sv. Petra) a několik (hlavních) škol klášterních, tedy celkem velmi mocný aparát na poněmčování, aneb aspoň odnárodňování mládeže.

Celkem bylo v Praze 19 škol farních (hlavních a triviálek), dále dvě c. k. vzorné školy (na Novém městě a Malé straně), městská triviálka s opatrovnou na Hrádku a potom školy klášterní: triviálka u Anglických panen na Malé straně, vzorná škola u Uršulinek a hlavní škola u Piaristů. Kromě toho byly triviální školy v Karlíně, na Smíchově a Vyšehradě.

Přímý dozor nad pražskými hlavními a triviálními školami vyjma c. k. hlavní školy, měli faráři. Vrchní dozor příslušel hradčanskému kanovníku scholastikovi, v jehož zastoupení visitovali školy pražské tři okresní dozorci školní (kněží), jeden na Starém městě, druhý na Malé straně a třetí na Novém městě.

Zajímavo jest, co na Řezáčovy skromné a všelikou loyalitou k vládě obalené. ale ve svém jádru přece pádné námitky odpověděly oba úřední orgány „Prager Zeitung" a „Praž-

ské Noviny". Že prý ve smíšených okresích ani scholasterie arcidiécese, ani c. k. školní radové, nýbrž jenom uznaná potřeba a vůle rodičů příslušné školní ředitele, faráře a učitele přiměly, aby jazykové vyučování nynějším způsobem zařídili. Vůle rozumných rodičů a ohled na možný zdar a úspěch dětí ve světě musí prý v této záležitosti mnohem více rozhodovati, než přání toho či onoho přítele národa, který jenom svoje mínění má za správné... Ten „ohled na zdar a úspěch ve světě", toť byl generální a spolu kardinální důvod celého poněmčovacího systému rakouského, pravý blíženec násilně vpravovaného pruského „dobrodiní německého jazyka". Žalostné pak bylo, že se k němu skutečně namnoze družila „vůle rodičů", obmezených arci, nízce spekulujících a národně bezcharakterních.

Shora vyznačený stav pražského školství potrval až do roku 1862. Když se byla rokem 1861, po pádu absolutismu, správa obce pražské dostala do rukou česky smýšlející většiny (zvolené s heslem „Pokrok k lepšímu), zřízena zvláštní komise k prozkoumání stavu obecných škol pražských a usneseno po návrhu této komise (ve kteréž také Němci zasedali), že se má rokem 1862 počínajíc na všech obecních neboli městských školách vyučovati veskrze jazykem českým a že se mají zříditi všude německé pobočky, přihlásí-li se k nim dostatečný počet žáků, kteréžto usnesení c. k. místodrži-

telstvím schváleno bylo a potom ovšem také se provedlo.

XVII.

(Kolik bylo gymnasií a reálek. — Žádná nadprodukce vzdělaného lidu. — Jindy a nyní. — Nedostatek doktorů mediciny a učitelských sil pro školy elementární. — Pokleslost tehdejšího národního ducha.)

Abych údaje o našem školství tehdejší doby v povšechných rysech doplnil, uvádím tuto ještě, že bylo při pádu Bachovy vlády a na počátku vlády ústavní v Čechách celkem 17 úplných a 6 jenom nižších gymnasií, samostatných reálných škol pak 8, a to: v Praze 2, v Liberci, v Rakovníku, v Lokti, v Budějovicích, v Kutné Hoře a v Písku; mimo budějovickou byly všechny tyto reálky úplné, t. j. vyšší. Kromě těch bylo ještě několik s hlavními školami souvislých dvoutřídních reálek, kterýmž se leckde také říkalo školy „měšťanské". Roku 1857 podal konvent řádu sv. Benedikta na Slovanech vládě žádost, aby směl v Praze zřídit, otevřít a vésti nové, čtvrté gymnasium, avšak žádost jeho byla zamítnuta.

Vláda, majíc na zřeteli účely praktické a nepřejíc snahám po energickém šíření theoretického vzdělání dle hesla „Osvětou k svobodě!", dovolovala množení a rozšiřování škol jenom tou měrou, jak dle jejího soudu vyžadovala skutečná potřeba.

Tato jenom z reakcionářských pohnutek plynuvší úzkostlivost a péče měla arci také dobrou stránku: kdokoli tehda vystudoval a pro pravidelnou práci v normálně občanském životě smysl měl, došel ihned přiměřeného zaměstnání a záhy také dobrého postavení. Tlačenic o nově zřízené nebo uprázdněné úřady nikdy nebylo a nervosně dychtivá honba o vypsaná místa byla tehda věcí neznámou. Nedostal-li uchazeč místa, na které nejdříve pomýšlel, obdržel záhy jiné. Protekce, strýčkovství a kmotrovství panovaly tehda také, ale účinky jejich nebyly hrubě cítěny, dostávalo se na všechny a konečně říkávalo se, člověk nikdy neví, kde vlastně štěstí udělá. Tento pro inteligenci výhodný stav vysvětluje se hlavně okolností, že tehda nepoměrně méně lidí studovalo než nyní. Z uvedené mnou statistiky pražské university (tehda jednotné) z r. 1856 vysvítá, že bývá nyní některého roku jenom na filosofické fakultě české university skoro zrovna tolik posluchačů, co jich bylo tehda na všech fakultách jediné pražské university vůbec; právníků pak že bývá jenom na české universitě o několik set více, než bylo roku 1857 všech universitních posluchačů vůbec. Jest ovšem samozřejmo, že veliký rozvoj, jenž se od let šedesátých minulého století uskutečnil ve všech oborech a zřízeních našeho státního, politického, samosprávného, kulturního a hospodářského života, mnohem více studovaného lidu potřebuje, než ho bylo

potřebí v letech padesátých, avšak tato potřeba se stále ukájí a zmenšuje, kdežto počet studujících stále ještě vzrůstá, takže se dávno už jeví citelný přebytek nejenom studovaného, nýbrž i přesně kvalifikovaného mladého lidu, pro nějž ani stát, ani země, ani společnost nemají vhodného zaměstnání. V letech padesátých takového nadbytku nebylo.

Spíše naopak, aspoň v některých oborech. Doktorů mediciny na příklad byl zcela zjevný a také citelný nedostatek, takže lékařskou praxi zeména na venkově z valné části vykonávali a obstarávali pouzí ranhojiči anebo nediplomovaní lékaři, kteří žádnými doktory nebyli, ale z nichž mnozí zkušenostmi, četbou a vrozeným důvtipem výbornými praktiky se stali a velké důvěře se těšili. Ale i těch bylo méně, než okolnosti vyžadovaly.

Také učitelských sil byl v druhé polovině let padesátých citelný nedostatek. Tak oznamovaly r. 1857 úřední noviny, že v mnohých školských okresech neboli vikariátech se nedostává po desíti i více mladých podučitelů. Mladí lidé pak povzbuzováni, aby se dávali zapsat na učitelské ústavy, že jim odtud kyne brzké zaopatření atd. Porovnejme s tímto stavem obrovský nával, jenž drahně let už rok co rok se opakuje při zápisu na učitelských ústavech našich. Jakých tu proseb a jakého zrovna zoufalého shánění protekce, aby uchazeč (mladík neb dívka)

i po výborně odbyté přijímací zkoušce na ústav se dostal! A co absolvovaných kandidátů a kandidátek čeká pak na místo řadu let, anebo vůbec docela marně! Po této stránce byla pro studující mládež stará doba dobou zrovna ideální. Ovšem nebylo tehda hmotné postavení učitelů příliš lákavé, ale za to byl kandidát záhy u cíle. Učitelských ústavů bylo tehda v Čechách deset: v Praze dva (český a německý), po jednom pak v Plzni, Král. Hradci, Chrudimi, Mladé Boleslavi, v Budějovicích, Litoměřicích, Jáchymově a v Chebu.

* * *

V minulém článku zmínil jsem se obšírněji o krotkém odporu, jejž zahájil proti německému vyučování na obecných školách pražských redaktor školského měsíčníku „Škola a život", kněz Frant. J. Řezáč a o polemice, která z toho vznikla mezi ním a německými, jakož i úředními listy pražskými. Do této polemiky zasáhl v „Časopise českého musea" také spisovatel a básník kněz Karel Vinařický, tehda děkan v Týně nad Vltavou (později kanovník na Vyšehradě), jenž ovšem také především váhu kladl na potřebu a zákonnost českého vyučování náboženství.

Toto vystoupení spisovatele Vinařického bylo jistě velmi záslužné a prospělo asi také dobré věci, avšak ono má pro tyto zápisky po jiné stránce větší zajímavost. Jeť

ono zvláštním, skoro zarážejícím dokladem, jaká obdivuhodná pokora, malomyslnost a poníženost trvala tehda ještě i v kruzích naší vysoké inteligence. Karel Vinařický náležel, ne-li ke generálnímu štábu, jistě aspoň k „nóbl gardě" naší vlastenecké armády, on byl svědkem a jakožto bývalý poslanec na vídeňském a kroměřížském ústavodárném říšském sněmu také vynikajícím účastníkem našeho politického a národního rozmachu z let 1848 a 1849, kdy kabinetním listem císaře a krále Ferdinanda Dobrotivého český jazyk ve všech úřadech a v celém státním zřízení na roveň postaven byl jazyku německému a kdy čeština skutečně také zaujímati počala příslušné sobě místo v celém našem veřejném životě, a on podlehl přece tlaku okolností, či změkl pod železnou pěstí německého absolutismu, tak, že se nerozpakoval veřejně přiznati němčině — také v Čechách — právo vyvýšeného prvenství!

Jeho článek v „Časopisu musea království Českého" (II. 1857), nadepsaný „O vyučovacím jazyku na národních školách", zavdal německým novinám pražským podnět k polemickým výkladům a Vinařický, aby věc dle svého mínění na pravou míru uvedl, uveřejnil v „Bohemii" (čís. 186.) repliku, ve kteréž obsah i účel onoho článku autenticky vykládá, tvrdě, že jeho článek v Musejníku sleduje tento postup myšlenek: „Paedagogické zásady žádají, aby vyučování na národních školách dělo se jazykem mateřským,

tedy u německých německy, u českých dětí česky. Německé vyučování v náboženství u dětí jenom českých nemůže býti uznáno za vhodné. Není také positivními zákony státu dovoleno. Do národních škol nově zavedené německé mluvnice a čítanky předpokládají u žáků již z domova znalost německého jazyka, kteréž ale české děti do školy nepřinášejí. Rodičové, kteří svoje jenom české děti do škol s docela německou řečí uvádějí, nevědí sami, jak zbytečné překážky do cesty kladou učitelům i dětem." Dále pak dovozuje článek, že dle rozumových zásad paedagogie, dle platných zákonných předpisů a na základě učebnic c. k. ministerstvem pro kultus a vyučování do česko-německých učebnic zavedených, české děti na hlavních a farních hlavních školách mají býti ke znalosti německého jazyka od první třídy počínajíc postupně dále vedeny tou měrou, jak v reálných předmětech vyučovány býti mohou. Takový postup mohl by sledován býti také na základě německého vyučovacího jazyka na německých hlavních školách, když rodičové projevili přání, aby německé děti také se přiučily českému jazyku.

„O tendenci tohoto článku — praví Vinařický dále — nemůže býti u nepředpojatého člověka žádné pochybnosti, čte-li ke konci mých vývodů: „V městských obcích se smíšeným obyvatelstvem dá se vyučování na národních školách upraviti v ten způsob, že by se vyučování dělo v jazyku mateřském,

druhému jazyku pak že by se učilo vedle. Kosmopolitický význam mají sice reálky a mnohojazyčné školy vyšší, nikoli však jednojazyčná, jenom německá škola hlavní, která pouze o jednu, nejvýše dvě třídy nad triviální školu vyniká. Uznáváme německý jazyk za faktický jazyk rakouského státu, jakožto vzájemnou pásku rakouských národností ve všech vyšších sférách života, ve státu, ve vědě, v umění, v obchodě a tržbě a právě proto nenaznačili jsme, jak by si naše česká školní mládež německý jazyk snáze, než jinak, osvojiti mohla, aniž by svůj přirozený mateřský jazyk odhodila, atd."

Tuto jaksi závěrečnou větu svého článku přeložil a předložil Vinařický se zvláštním důrazem a s doznaným úmyslem německému publiku, aby ukázal neškodnost své snahy a žádosti. Za trochu češtiny na tak zvaných hlavních školách — slavnostní uznání němčiny za jazyk státní, za jazyk všeho vyššího života, vědy, umění a obchodu! Člověka pojímá nyní zrovna závrať při pohledu, do jaké hlubiny poníženosti a sebezapření upadl duch tehdejší české intelligence! „Časopis musea království Českého" representoval přece tehdejší naši nejvyšší národní intelligenci, či nebylo tomu tak?

Jakožto další doklad obecné pokleslosti a uvadlosti tehdejší pražské intelligence, uznávám za dobré uvésti ještě toto faktum: dne 24. května 1857 oznamovaly pražské noviny, že „Královská česká společnost nauk" neboli

naše „Učená společnost" — jak se jí obecně říkalo a dosud říká — jmenovala svými čestnými členy Jeho Excellenci tajného radu dra. Alexandra svobodného pána Bacha ve Vídni a Jeho Exc. král. pruského skutečn. tajného radu a ceremonáře F. svob. pána Stillfrieda Rakonitze v Berlíně. To mluví opravdu samo za sebe!

XVIII.

(Jak chtěli na radnici odpomoci potřebě ještě jedné reálky. — Jak se lákali mladíci k učitelství na reálkách. — Stavební ruch v Praze. — Vídeňská kavárna. — Ulice na místě Fiedlerova parku. — Sváteční odpůldne v hostinských zahradách. — Dni sv. Jana a sv. Václava v Praze. — Požáry zničené loděcké mlýny.)

Upomínky tyto mají drobnými črtami. událostmi a příklady přispěti k poznání doby, její povahy, jejího života a jejích zvláštností; kdo s jakousi zálibou do obrazu let padesátých se vnořuje, nepohrdne snad tedy drobnůstkami, jež za účelem shora vytčeným zde jsou složeny.

V jednom z předešlých článků bylo pověděno, že rokem 1857 nastal ve veřejném školství u nás a zvláště v Praze jakýsi svěžejší život a zcela patrný vzestup. Tak zejména pocítěno koncem tohoto roku, že by bylo potřebí zříditi ještě jednu vyšší reálku a této potřebě dostalo se na jaře roku 1858

zvláštního výrazu na — staroměstské radnici. Tou dobou byla ukončena úprava velké zasedací síně pro sbor obecních starších a v nové této dvoraně konala se dne 31. května první schůze městského zastupitelstva, jež měla ráz jakýsi slavnostní. Purkmistr dr. Wanka pak, chtěje událost tuto zvěčniti skutkem nějakým věkopamátným, podal sboru návrh, aby na oslavu zřízení velké zasedací síně zřízena byla v Praze druhá reálka — německá! A královská naše máti měst měla zástupce tak uvědomělé, spravedlivé a slušné, že purkmistrův návrh beze všeho odporu přijat byl ve formě, kterouž se městské radě ukládá, aby za tím účelem šetření konala a sboru co nejdříve zprávu s odůvodněným návrhem podala. Vůle byla tedy — jak jen možno špatná, ale okolnosti a události nedopřály Haasovskému šosáctvu, aby záměr svůj provedlo a německá reálka v Nikolandské ulici zůstala ještě dlouho jedinou německou reálkou v Praze, jako reálka v Panské ulici jedinou českou. — Tou dobou, co Haasovci na pražské radnici na zřízení druhé německé reálky pomýšleli, ozývaly se z venkovských měst stesky na nedostatek učitelů pro reálky a města Rokycany, Tábor, Vysoké Mýto a Králův Hradec. oznamovala v novinách, že jsou ochotna zvýšiti učitelské „dotace" na 500 a 600 zlatých konvenční měny, aby se mladíci s větší chutí učitelskému stavu na reálkách věnovali. Trvající tehda citelný nedostatek učitelů vysvětloval

se veřejně tím, že mnoho zkoušených učitelů pro reálky do „jižních korunních“ zemí odchází. Trvala totiž ještě doba vývozu učitelů z Čech jako doba silného exportu úřednictva do ostatních zemí rakouských.

* * *

Jako se ve stavu veřejného školství rokem 1858 již pociťoval jakýsi svěží vánek nějaké blížící se nové doby, začínal také v oboru staveb a úpravy města přese všechen zásadní konservatismus obecní a vůbec veřejné správy jakýsi nový ruch se probouzet. Abych jenom některé příklady uvedl: zbořila se stará Poříčská brána a místo ní postavena v ose nynější jízdní dráhy elegantní brána oblouková; začala se stavět budova České spořitelny v nynější Ferdinandově třídě; vypsáno ofertní řízení na stavbu kasáren na Josefském náměstí a spolu také na zbourání komplexu starých domů, na jichž místě nynější Josefské kasárny stojí; stavělo se nové letní divadlo za Koňskou branou, jež pak „Novoměstským“ nazváno bylo; zahájila svoji činnost Svatovítská jednota, kteráž tehda arci ještě nepojala do programu dostavění svatovítského chrámu, nýbrž zatím jenom udržování a opravu silně oprchávajícího kostela a příslušných k němu kaplí; opravena Marianská socha na Staroměstském náměstí v ten způsob, že scházející archanděl nahražen novým, zhotoveným dle modelu nadaného mladého sochaře Kamila

Böhma, Marianská socha sama pak pozlacena a ostatní části olivovou barvou natřeny atd. Ke stavebnímu a podnikatelskému ruchu toho roku náleželo také zřízení „Vídeňské kavárny" v domě „U Špinků", na nároží Příkopů a Václavského náměstí — kde nyní stojí palác „Koruna". Po havelském kvartále zavřena pro vždy velká vrata zájezdního hostince „U Špinků" na Příkopě a povozy se vším hostinským ruchem odkázány na druhý, otevřený vjezd, vedle nynějšího obchodního domu firmy „Filipa Haase synové". V bývalém průjezdu hostince „U Špinků" vystavěny visuté schody jenom pro kavárnu nákladem 6000 zlatých a celé první patro upraveno v elegantní kavárnu, jež se stala nebezpečným soupeřem protější „Pražské kavárně" v nárožním domě Václavského náměstí, kde v přízemí má obchodní místnosti papírnická firma „Bělský a Ješek". — „Vídeňská kavárna" otevřena byla dne 10. dubna 1859.

Ruch stavební a upravovací má vždy dva směry: dobrý po té stránce, že pustá místa úhlednými domy vyplňuje a zlý z tom směru, že staré památky, sady a zahrady ničí, aby na jich místa postavil hluché třebas ulice.

Této zlé tendenci padla na jaře r. 1858 za oběť krásná država Fiedlerovy rodiny, dům s rozsáhlou a rozkošnou zahradou. Tato država sahala svými hranicemi do Bredovské ulice, do Růžové ulice a ke hradbám, tedy k nynější ulici Marianské a prostírala se na prostoru, kde nyní se nalézají Olivův dům se

zahradou, Olivova ulice, hořejší část Růžové ulice a domy na této straně ulic Bredovské a Marianské.

Fiedlerova tato država, jež tvořila jakési panské sídlo o několika budovách s krásným parkem, rozsáhlou květinovou zahradou s bohatými skleníky, pařeništi a ovocným sadem, byla na prodej. Ale z pražských boháčů neměl nikdo chuti, získati si to skvostné, idylické Tusculum v nejbližším sousedství hlučných ulic velkého města a nezbylo tedy, než rozděliti celou državu na parcely, na kteréž se snáze nalézají kupci, což se také stalo. V Bredovské ulici stojící dům s rozsáhlým dvorem a částí zahrady koupil Alexandr Schöller za 55.000 zlatých konvenční mince, a další kus, ke hradbám (k Marianské ulici) jdoucím, koupil G. Pilz po 50 zlatých za čtvereční sáh. Kde nyní stojí budova Buštěhradské dráhy, stával dříve sirotčinec a k budově a zahradě tohoto ústavu přimykala již Fiedlerova država. Kde dříve se rozkládaly malebný sad a skleníky, nastavěny po provedené parcelaci řady činžáků a na prostoru, kde pestré a vonné kvítí se pěstovalo, založeny dvě ulice: hořejší část ulice Růžové (dříve od poloviny slepé) a poboční ulice, spojující Růžovou ulici s ulicí Bredovskou, nynější ulice Olivova. A takž vzal za své krásný sad, o němž idealisté snívali, že by se státi měl pražským vydáním Lucemburské zahrady s malým divadlem, s koncertními a plesovými síněmi atd.

Na takovéto podniky tehdejší Praha nebyla. Jí stačily hostinské zahrady a ostrovy, a to tím více, ježto těchto zahrad bývalo hojně a ježto se prodlením času množily a zdokonalovaly civilní hudební sbory. Roku 1858 bývalo letní dobou ve všech hostinských a s hostinci spojených zahradách nebo sadech velmi veselo. Tehda nebylo ještě v módě, zůstávati na letních bytech nebo dělati drahé výpravy do cizích zemí a všechno téměř měšťanstvo i občanstvo pražské trávilo nedělní a sváteční odpůldny vždy při hudbě zahradních hostinců vnitřního města či nejbližšího okolí. Vstupného platilo se při prosté hudbě 6 kr., při hudbě s večerními ohňostroji, se světelnými koulemi a bengálskými ohni 10 kr., když se kromě toho dámám u kasy podávaly drobné kytice, 15 krejcarů, ve velkých zahradách nebo sadech, dvě kapely střídavě koncertovaly, večer pak lampiony a transparenty se rozsvěcovaly, slunce se zapalovalo, světelné koule, ohnivé žáby a rakety se vypouštěly, platilo se 20 krejcarů. Jenom v restauraci na hradbách mělo obecenstvo požitek vojenského koncertu vždy zdarma.

Nejživěji bývalo v pražských restauračních zahradách a ovšem také v uzavřených hostincích na jaře, o svatém Janě a na podzim o sv. Václavě. Svatojanské pouti pražské bývaly tehda mnohem silnější a pestřejší, než jakými jsou nyní. Kultus sv. Jana Nepomuckého nebyl tehda ještě zviklán (aspoň v lidu)

žádnými historickými pochybnostmi a Praha nebyla také ještě předmětem národnostního sporu — proto putovali k ostatkům mlčelivého zemského patrona vedle našeho lidu také Němci z neuzavřeného tehda ještě území. Kromě toho nebylo tou dobou ještě tolik železných drah, takže venkovské obyvatelstvo jenom zřídka kdy do Prahy se dostávalo a proto návštěvu hlavního města s poutí spojovalo, jež zrovna do zemědělské prázdně připadá. Den před sv. Janem bývaly pražské ulice naplněny pestře oděným venkovským lidem z celých Čech a Moravy. Poutníci tito přijížděli po tratích státní dráhy nebo povozy všeho druhu aneb přicházely v processích, majíce na zádech velké rance s hojnou spíží na několik dní. Karlův most byl hned odpoledne pro vozbu docela uzavřen a nesmělo se po něm jezdit ani v noci, neboť po západu slunce proměnil se most v obrovský tábor noclehářů, kteří zde, na tvrdé dlažbě, rance majíce pod hlavami, spánkem spravedlivých spokojeně chrápali, až je růžoprstá ranní záře a do modra otlačené údy ke slavnému dni vzbudily. Potom nastalo hromadné putování k Hradčanům, kdež také kolem kostela a kaplí zástupové zbožných a bezpříkladně otužených poutníčků tou dobou již za kvílivého zívání tvrdý sen s beder střásali a chrupající údy všemi směry natahovali. V obou „zámeckých" hospodách, na známé „Vikárce" a „u Máčků" (na místě, kde nyní stojí proboštství) vařila se od prvního kuropění v obrov-

ských kotlech ranní polévka, kteréž tam o pouti prodáno mnoho tisíc „šálků". Však nejenom na mostě a na Hradčanech, také na schodech kostela u Křižovníků, pod balkonem chrámu Salvatorského, na stupních před vlašskou kaplí a také jinde u kostelů, kde jen možno bylo, nocovali poutníci, kteří si hledání krytého noclehu uspořiti chtěli. Bylo-li deštivé počasí, měly hostince velikou potíž a nemohly ani zavírat. Tehda nebývalo v celé Praze snad ani jediné rodiny, jež by nebyla hostila nějakého poutníka, a přece procházely ulicemi po celou noc ještě zástupy venkovanů, kteří vůbec žádného přístřeší nenašli. Světských slavností o sv. Janě v Praze v padesátých letech žádných nebývalo.

Den sv. Václava pozbyl v Praze ještě více, než svatojanská pouť, svého rázu a značení. Také tento den býval silně navštěvovanou poutí, ale jenom civilní poutí k pražskému posvícení a ke školám. Za onoho času konaly se po sv. Václavě zápis a přijímací zkoušky do středních i vysokých škol a dnem 1. října začínal na gymnasiích, reálkách, paedagogiích, na konservatoři atd. školní rok. Proto byl den sv. Václava dnem příchodu a návratu venkovských studentů, jež provázeli obyčejně jich rodiče, zejména rodičové začátečníků ve studiích a ti, kteří o sv. Janě do Prahy zavítati s to nebyli. Den sv. Václava byl také dnem velkolepého putování hus do Prahy. Tímto dnem začínala totiž v Praze vlastní „husí sezona" a bylo železným pra-

vidlem, že musí býti o sv. Václavě na každém stole pečená husa. Proto byly trhy plny venkovských „husáků" a málokterý student přijel bez husy. Ve studentském životě říkalo se tehda „dvojce" čili nedostatečné známce na vysvědčení „husa" (dle podoby 2 s husím kejhákem) a Pražané říkali tedy, že studenti o sv. Václavě husy do Prahy přivážejí a dne 31. července (na konci tehdejšího školního roku) husy z Prahy si odnášejí.

Bývalo tedy také o sv. Václavě do Prahy velké putování. Branami pražskými valily se odpůldne, ba již i z rána dne 27. září zástupy zaprášených chodců, kteří veselou podzimní pouť pěšky vykonali, a vjížděly celé roje košatinových a plachetních vozů, bryček a starobylých kočárů. K večeru bývala již v hlavních ulicích silná tlačenice. Na náměstích stály všude řady bud a přenosných krámů s různým zbožím a ve výkladních skříních stálých obchodů rozloženy byly všude lákavé věci s připevněnými co nejnižšími cenami. Vůbec vystrkována také o sv. Václavě všude vnadidla. Koňský trh byl plný bud, krámků a lidu, zejména v dolejší své části, takže od Můstku do Sirkové ulice jenom stěží lze bylo se dostati. Večer před sv. Václavem byla před patronovou sochou slavnostní pobožnost za illuminace celého náměstí.

Druhého dne pak se všude vesele vařilo, smažilo a peklo, neboť Pražané slavívali tehda skoro po venkovsku své posvícení slavným obědem o několika pečeních, s mísami

koláčů, pivem, vínem, kávou a punšem. Po obědě pak, bylo-li hezky — a to bývalo skoro vždy — vyhrnulo se všechno do zahrad nebo v povozech za brány, ba i na řeku. Roku 1858 bylo o svatém Václavu neobyčejně teplo, skoro jako v létě. Následkem toho byla odpoledne Vltava plna loděk a člunů všeho druhu, namnoze i tvarů zrovna masopustně dobrodružných, jakoby byl smluven býval nějaký vodní mumraj. Veslující mladíci byli jenom v plavkách a skákali jako o závod s loděk do řeky. Namnoze nebyla to ani žádná loďka. Na příklad: na jakémsi mřížovém podkladu plula vážně mezi štíhlými čluny prostá dřevěná židle a na té židli seděl majestátně, jako na trůně, plavčík, postrkuje svůj vehikl dvěma, na způsob ploutví zrobenými vesly, až se celý jeho krám překotil a plavčíka za hlučného smíchu diváků daleko do vody odhodil.

* * *

Z pražských upomínek na rok 1858 dlužno ještě uvésti velký požár či — lépe řečeno — velké požáry, jejichž obětí se staly tak zvané Lodní mlýny pražské. Dne 25. prosince před 6. hodinou večerní propukl v krajním rohovém mlýnu hořejších Lodních mlýnů u Žofína oheň a za krátko byla celá řada těchto veskrze dřevěných budov v plamenech. Šest mlýnů shořelo až k vodní hladině a kromě nich vyhořely ještě dva ke mlýnům patřící domy na břehu řeky a dvě střechy musily

býti strhány. Byl to požár obrovský a záře z něho sálala tak veliká, že až na 7 i více mil za Prahou venkovské obce poplašeny byly domněnkou, že hoří někde u nich v sousedství. Jiskry, hořící kusy dřev a veliké škváry žárem spečeného a také ještě hořícího zrní létaly daleko kolem, na příklad až do Spálené ulice. Požár trval celou noc a po celý následující den se ze spáleniště ještě kouřilo. Ježto shořelé dřevěné mlýny obydleny nebyly, nestal se obětí živlu žádný lidský život. Jak požár vznikl, nebylo zjištěno; tvrdilo se, že jenom z neopatrnosti. Avšak tomuto tvrzení přestalo se namnoze věřit, když dne 30. prosince z rána o půl 3. hodině v téže skupině mlýnů, v tak zvaných dolejších loděckých mlýnech nový velký požár propukl a zase několik mlýnů úplně zničil. Těmito dvěma požáry byly spáleny dvě první řady mlýnů u Žofína a zůstala jenom třetí řada, tak zvaných Šítkovských mlýnů. Z dolejších loděckých mlýnů zbyl jenom pevný kamenný mlýn Vávrův č. 233. Za vyhořelé v prosinci 1858 některé dřevěné mlýny vystaveny mlýny kamenné, kteréž před několika lety s hladiny vltavské smeteny byly úpravou vltavského ramene na východní straně Žofína a stavbou sv.-vojtěšského nábřeží. Co z mlýnů těch požárům, regulaci a assanaci odolalo, jest právě nyní předmětem pozornosti veškerého téměř obyvatelstva pražského, jež obdivujíc se rychlému vzrůstu nového nábřeží a řady po

americku vysokých domů na něm, s úžasem se táže: „A tato ostuda zde zůstane?"

XIX.

(U nás o posvícení. — Loretská pouť.)

Opouštím nyní ve svých upomínkách Prahu a odvádím trpělivého čtenáře na venek, zase do svého rodiště Vlašimě, kdež jsem jako hoch a později jako universitní student trávíval prázdniny v blahém, idyllickém tichu otcovského domu a v posvátně klidném chrámu — matky přírody.

Jak jsem již dříve připomenul, bývala Vlašim v letech padesátých místem nadmíru tichým a čítala ve svých rodinách jenom několik málo studentů. Ani už nevím, čím to bylo, že jsem se ani s těmi, kteří byli se mnou v témž věku, jinak nestýkal než náhodou tak někdy při bezděčném setkání. Nejspíše dělo se tak působením mé — tehda — snivé a samotářské povahy, ve které se však časem také stýkaly krajnosti. Největší část prázdnin trávil jsem v nádherném tehda vlašimském knížecím parku, nebo v nedaleké bažantnici Vorlině a — hlavně — v haluzích velkého „špendlíkového" stromu otcovské zahrady, kdež jsem do mírně prohnutých, silných větví rozložen, polou sedě a polou leže, zeleným listovím a vonným žlutězeleným ovocem všecek jako zahalen, staré ročníky „České Včely" a „Květů" z let třicátých a čtyřicátých probíral a napiatě pročítal. Stá-

valo se druhdy, že jsem kromě několika vět s matkou nebo s otcem (při hudbě) celý den s nikým nepromluvil ani slovíčka. Mým světem byly moje myšlenky, moje sny, moje míhavé, pestré představy. Monotonie všedního ticha kolem živila toto moje rozpoložení. Avšak přicházely také dni, kde mladá, jará a zdravá mysl má s plnou vroucností mladistvého věku se začala těšit skutečnému životu. Takovýmito dny a spolu nejskvělejšími body mých prázdnin bývaly posvícení a loretská pouť.

Vlašimský chrám je zasvěcen svatému Jiljí, kterýžto svátek vždy na den 1. září připadá, ale posvícení slaví se tam vždy o první neděli téhož měsíce. . . Jak luznou jeví se mi ta doba v upomínkách! Doba plná jasu a klidu v přírodě, plná plodin polních a sadových, doba prvních kapounů, mladých koroptví a zajíců, divokých kachňátek, prvních vykrmených kachen domácích, měkkých ještě krocanů, prvních švestek a jablek, prvních štěpných lískových oříšků, melounů a skvostných lanýžů! K tomu mladý věk, prázdniny, poeticky rozpoložená mysl a báječně dobrý žaludek, posvícenská klasická hudba chrámová a posvícenské hody — jak šťastné to sloučení věcí vyšších s — ještě vyššími!

Posvícenské dni v otcovském domě, sobota před posvícením a toto samo, bývaly nejkrásnějšími dny mého mladého věku. V naší krajině bývala tehda počátkem září nejlíbeznější povětrnost z celého roku: z pravidla

mírné teplo, jasno a ticho. Nepamatuji se vůbec, že by bylo kdy o posvícení u nás pršelo. Proto srostl v mysli mé pojem vlašimského posvícení s obrazem nejkrásnějších dnů pozdního léta.

A ten ruch a šum u nás ve škole! Bylo pozváno vždy několik učitelů z okolí a strojila se tedy velká hostina. Hlavní práce vykonávala se ovšem již v sobotu: sťal se krocan, zařezávala a pařila se drůbež s divokým ptactvem, jež bylo lze dostati, připravovala se ryba na modro neb pro majonésu, vařilo se ovoce na kompoty a peklo se posvícenské pečivo všeho druhu. Pečení velkých „německých" koláčů (na krájení) a různých malých koláčků českých, bábovek, „melounů", hvězd, závitů a obyčejných buchet na podělování přecházejícího lidu, vyplnilo vždy celé sobotní odpoledne a ještě večer se zpravidla dopíkalo.

Mezitím pak, co ženské dole takto slavnostní kvas strojily, zkoušeli jsme my nahoře, v učebně druhé třídy slavnostní mši. Já býval jsem obyčejně zaměstnán při zpěvu jakožto altista, ale srdce moje bylo toho dne vždy rovnoprávně rozděleno mezi přízemí a první patro: jakmile zpěvákům delší přestávka nastala, to jest, když otec některou instrumentálně těžkou partii s tou či onou skupinou hudebníků zvlášť opakoval a zkoušel, seběhl jsem rychle dolů a otáčeje se hbitě kolem matky a sester, okoušel jsem ode všeho, co za syrova nebo v polohotovém sta-

vu mlsati se dalo, a zaživ s labužnickým požitkem několikera chutí, odkvapil jsem zase nahoru k posvátné hudbě.

V dopolední zkoušce mívali účastenství jenom hudebníci místní a teprve po polednách přicházeli také někteří přespolní; sousední učitelové, kteří známi byli jakožto zruční a pevní muzikanti, zkouškou arci obtěžovati se nedali a přicházeli teprve v neděli dopoledne, na krátce před počátkem velkých bohoslužeb. O ty nebylo arci žádného strachu, neboť byli namnoze dokonalými mistry svých nástrojů a kromě toho jakožto ředitelové kůrů, tak opatrni, že prohlédnuvši si v kostele part, z vlastního popudu „pausovali", t. j. odpočívali v té neb oné části, kde zkouška se jevila nezbytnou. Partie, při nichž měl průvod varhan vynikající úkol a důležitost, přezkoušely se (po odbyté hlavní zkoušce) v kostele [rozumí se: při zamčených dveřích] a pouze s dovolením pana děkana. Tehdejší děkan Jan Vilímek, sám hudebník a výborný zpěvák, nečinil ovšem žádných zbytečných překážek, a takž stalo se, že jsme jednou na příklad celou velkou slavnostní vokální mši od Ignáce rytíře Seyfrieda s průvodem varhan a pozounů zkoušeli na kůře v kostele. Jediným posluchačem byl při tom děkan, který po celou tuto zkoušku dole v lavici seděl a jakoby v pobožnost pohřížen byl, napiatě poslouchal . . . Po celodenní téměř únavě a těšíce se, jak skvěle druhého dne velkou mši (od Haydena, Beet-

hovena, Cherubiniho, Mozarta, Haendla, Vitáska, Seyfrieda) provedou, rozcházeli se hudebníci a zpěváci podvečer domů, nepochybně k dobré večeři.

Tou dobou rozzvučely se velké zvony našeho kostela, vyzvánějíce slavnostně do tichého, smavého večera blízký počátek největšího našeho svátku. Potom se setmělo. U nás v kuchyni a ve světnici rozžato světlo a na stole zadýmaly v syčících pánvích vonné předzvěsti posvícenského kvasu: kachní krev a jatýrka, dušené ptačí drůbky, smažené mozečky z drůbeže a podobné laciné lahůdky, posléz na studené míse rybí hlava, slanina a k tomu pivo a čaj ... Pak vyšli jsme si my, mládež, ještě pod širé nebe a obcházejíce městem, dívali jsme se z povzdálí, jak všude ještě při silně vytažených kaháncích pekli, cídili a drhli. Uléhaje večer před posvícením, míval jsem vždy strach, aby nepropukl v noci oheň a nezkazil nám den, na nějž jsme se celý rok těšili. Na štěstí zacházeli všude s ohněm velmi opatrně, takže se moje obava — první hlasatel příští nervosity — vždy osvědčila bezdůvodnou.

Ráno o posvícení skoro vždy překrásný východ slunce, nebe jasné a čisté a opět slavnostní zvonění. Na ulicích všechno všude v největší parádě; kde kdo jen mohl, opatřil si k posvícení nový oblek a ženské byly všechny jako z cukru. Tehda nosily ve Vlašimi jenom úřednické paničky a slečny velkoměstské šaty moderní; všechny ostatní paní

a panny oblékaly se ještě po venkovsku, ale vypadaly, zejména když nová roucha prováděly, velmi delikátně...

Po odbyté snídani začali jsme konati přípravy ke mši; podučitel šel na „ranní" hrát varhany, my pak potahovali jsme za tím housle, kde toho bylo potřebí, novými strunami, zkoušeli „mutace" na klarinetech a troubách, mazali kalafunou smyčce, srovnávali partesy atd. K desáté hodině pak odnášely se nástroje do kostela, neboť o čtvrt na jedenáctou měl některý z okolních farářů parádní kázání, načež po slavném „Asperges" jiný z pozvaných duchovních za asistence ostatních velkou mši sloužil.

Hudební naše produkce dopadla zpravidla k obecné spokojenosti; tu a tam padla sice nějaká nota pod pult, ale celkem provedena skladba správně a efektně. S povznesenou myslí kráčeli jsme pak po skončených bohoslužbách za slavnostního poledního zvonění se svými milými hostmi domů, všichni bez výjimky hladovi a plni radostné předtuchy věcí, kteréž přijíti měly. V odděleném našem pokoji byla prostřena tabule, a jakmile hosté byli pohromadě, začalo se podávat. V čele sedával vždy učitel František Vinař z Divišova, znamenitý hudebník a zejména na varhanách pravý virtuos, jinak velký humorista a roztomilý společník. Vinař býval korunou naší posvícenské společnosti a nejlepším kořením celého oběda. Jakmile on za stůl zasedl, začalo býti veselo a bylo až do konce.

Jako z ohniska raket sršely z něho veselé nápady a každá historka, kterouž on vypravoval, působila neodolatelnou komikou. V jeho ústech bylo vše rozmarné, veselé a vtipné. Za celý rok jsem se tak nenasmál, jako o posvícení, neboť Vinařův neúmorný, neunavný, vždy svěží a vroucí humor rozjařoval všechno kolem sebe, takže se záhy veselými, zábavnými, také vtipnými stávali i kantoři jinak dosti suší, ačkoli takových bývalo málo. Zkrátka: o našem posvícenském obědě bývalo veselo jako při zdařilé frašce v divadle — zase důvod, proč jsem se na posvícení tak těšíval.

Mou nejmilejší funkcí o posvícení bývalo nalévání. Skleněný džbán, opět a opět plněný zlatoskvoucím, sněhově napěněným pivem, houpal se mi téměř ustavičně v rukou a nikdy nestrpěl jsem ani na okamžik prázdné sklenice; nejraději a ovšem také nejčastěji naléval jsem Vinařovi — toho bych byl samou láskou upil nebo ulil, kdyby to bylo bývalo možné. Vinař býval nezdolným! . . . Že k výtečnému rozpoložení mysli přispívala také naše kuchyň, která, jindy zpravidla velmi střízlivá, o posvícení konala pravé zázraky, málem bych byl omeškal připomenouti, a to by byl nevděk veliký. Moje ubohá matka měla o posvícení zrovna ukrutnou „túru" a nemohla si nikdy k nám přisednouti dříve, než při černé kávě; když si tak na to vzpomínám, zdá se mi, že bylo k obstarání takového posvícení (pro hospodyni s dvěma

dcerami a služkou) potřebí síly zrovna nadlidské. Avšak dostávalo se jí také skvělého zadostiučinění, neboť jedlo se vždy s báječnou takřka chutí a po skončeném obědě nebylo chvály ani konce.

Posvícenský oběd náš trval zpravidla až do večera, to jest: po skončeném jídle setrvala společnost pohromadě, kouříc a popíjejíc zvolna různé teplé a chladné nápoje, až večer se sklonil nad městem a všech se zmocnila únava. Tu pak vsedli někteří z hostů do vozíků a jeli vesele domů, jiní zase, kteří příliš daleko neměli, vydali se na cestu pěšky a jenom tu a tam zůstal některý u nás přes noc. Skoro vždy Vinař a můj švakr Tomáš Vojta, učitel v Radošovicích se svými dětmi. „Švakr?" táže se snad některý z čtenářů. „Jak to, když byl pisatel těchto řádků tehda ještě taký mládec?"... Zcela prostě. Pisatel těchto řádků byl Benjaminem své rodiny, šestnáctým dítětem jedné matky a téhož otce, sestra pak, Vojtova žena, byla o 22 let starší a vdávala se zrovna, když mně byl rok.

Sklonkem dne končí moje posvícenské upomínky, neboť do hostinců jsem k posvícenským muzikám nikdy nechodil, ani v pozdějších letech, když jsem již velkým studentem byl a věc žádných obtíží by nebyla činila, neboť se soumrakem dostavilo se vždy umdlení a po vykonané procházce nebo obchůzce městem neobyčejně oživeným pospíchal jsem spat. Ve všech hostincích a hospo-

dách hrála toho večera skočná hudba a hluboké trhané tóny kontrabasu z protějšího tanečního sálu ukolébávaly mne do libého spánku.

* *

Nejbližším slavnostním dnem je ve Vlašimi „loretská pouť" jež se koná a slaví v den Narození Panny Marie 8. září. Loreta je asi tři čtvrti hodiny cesty od Vlašimi vzdálené poutnické místo, sestávající z nevelikého kostela, vlastně jenom kaple, zbudované asi v témž slohu, jako proslulý chrám v italském městě Loretu, pak z jednopatrového hostince pro poutníky a domu pro hajného nebo fořta, vše uprostřed krásného lesa na rozlehlém temeni nevysoké hory. Od Vlašimě jde se k Loretě pěknou erární silnicí, jež bývala vroubena nádhernými pyramidami šťavnatě zelených topolů, které však počátkem let šedesátých ustoupiti musily stromům švestkovým. Silnice tato je částí prastaré „vojenské silnice", vedoucí z Prahy přes Benešov, Vlašim, Pelhřimov, Jihlavu a tak dále na Vídeň; ona stoupá od Vlašimě mírně, ale stále a zatáčí se u skvostné knížecí obory na levo kolem lesnatého vrchu, na němž právě Loreta stojí. Před touto odbočkou na pravo objevuje se chodci nebo poutníku luzný obraz: temně zelený les ostře do vrchu stoupající, rozevírá či rozstupuje se tu po celé výši a mezi jeho rozsmeknutými boky prostírá se světlezelený, jako smaragdový, ně-

kolik sáhů široký pruh svěžího trávníku, od úpatí až k vrcholu hory, kdež rozhled věnčí a spolu uzavírá malebný italský kostelík, obehnaný po této straně spodem silnou zdí, v jejímž otevřeném středu dvěma vinutými oblouky k svatyni vedou kamenné schody. Před těmito schody, tedy zrovna v ose celé světlé mýtiny a dosti hluboko pod kostelem stojí kazatelna, s kteréž je krásný rozhled po celém jasně zeleném svahu, spadajícím odtud ostře dolů mezi přesně rovnými čarami lesních okrajů. Po obou stranách mýtiny vinou se cesty modříny vroubené, ale to jsou cesty, po kterých jenom pěší vzhůru kráčeti aneb dolů sestupovati mohou. Kočáry a vůbec povozy musí vrch objíždět, aby z protější jižní strany ke kostelu se dostaly. Na východní straně kostela rozkládá se lesem vroubené velké prostranství, na němž se konají poutní trhy. Za kostelem, na jižní straně, je volný, ale také lesem vroubený prostor pro koně a povozy.

Loreta slavila už jubileum svého dvoustoletého trvání. Roku 1704 dal pan z Weissenwolfů, pán na Vlašimi, vystavěti na tak zvaném Spáleném vrchu nynější kostel a založil při něm nadaci, dle níž kněží vlašimského děkanství povinni byli od počátku května až do dne sv. Václava každou středu a sobotu mši sloužiti, začež jim z nadace plynula a dosud asi plyne roční odměna 300 zlatých. Zároveň pak stanoveno, že se má tam vždy dne 8. září konati slavnostní pouť.

Poněvadž tedy Loreta k vlašimskému kostelu náleží, byl můj otec, jakožto ředitel vlašimského kůru, také povinen obstarávati o pouti na Loretě při velké mši hudbu se zpěvem. Ta však byla tak zvláštní, že stojí za podrobnější zmínku.

Ke kůru loretského kostelíka vedou úzké, točité kamenné schůdky. Kůr sám je podlouhlá, úzká, klenutá kobka z okrouhlým oknem, do kteréž se jenom několik málo osob vejde; je zřízena nikoli v kostele, nýbrž — mimo loď chrámovou, jsouc od této oddělena silnou kamennou zdí. Co do polohy vine se po levé straně hlavního oltáře, vysoko nad ním. Do zdi, jež kůr od lodi chrámové odděluje, je uměle vysekáno několik, střílnám podobných, asi metr dlouhých a tak šikmo idoucích štěrbin, že jich lid v kostele shromážděný nemůže viděti, ba ani zpozorovati, takže nikdo v kostele o existenci nějakého kůru nemá ani potuchy. Řečenými štěrbinami je z kůru, když se tvář k některé z nich přiloží, viděti dolů na hlavní oltář, ale nikam jinam, takže lid v kostele nevidí žádného kůru a hudebníci na kůru žádného kostela nebo lidu.

Ježto se na kůr jenom několik osob vejde, hrálo nás nejvýše pět nebo šest u několika vedle sebe postavených pulpitů a kdo na housle a braču (altoviolu) hráli, musili zároveň také zpívati. Mše nebo píseň byla upravena tak, aby zněla prostě, ale působivě. Jenom několik nás hrálo a zpívalo, ale v těs-

né kůrové kobce byla resonance velmi silná; dole pak v kostele projímal poutníky zrovna mráz: bylot jim, jako by nad oltářem hrál a pěl neviditelný sbor duchů nebo jako by se byl vzduch sám v kostele rozezvučel ve vroucí, lahodný chvalozpěv. Že by to byl odraz hudby, vnikající do kostela neviditelnými štěrbinami ve vrchní části levé zdi, dovídali se poutníci teprv od nás nebo od lidí, kteří to kouzlo již znali.

Před velkou mší kázal obyčejně nějaký pozvaný cizí kazatel s kazatelny, stojící venku u paty chrámu a měl vždy na zeleném sklonu hory tisíce posluchačů — pravé to horské kázání!

Za dob mého útlého mládí, až téměř do sedmého desítiletí minulého století, byla Loreta poutnickým místem velkolepě navštěvovaným; docházelať tam o pouti silná procesí až z Moravy a Haliče, ba i z alpských zemí rakouských a širé okolí vlašimské dávalo si tam, hlavně odpůldne slavnostní dostaveníčko. Dopoledne náleželo bohoslužbám a pobožnosti, druhá část dne pak zábavě a trhu.

Trh o loretské pouti býval ve starších letech jakýmsi veletrhem svého druhu. Prodávalo a kupovalo se tam všechno cenné, méně cenné i bezcenné zboží, jež vídati lze na všech jarmarcích a poutích, ale kromě toho také drahé a velmi cenné zboží druhu jiného. Jezdívali totiž k pouti na Loretu a vykládali tam své zboží také zlatníci a stří-

brníci z Prahy, z Brna a Jihlavy, obchodníci s hedvábnými látkami i hotovým zbožím hedvábným, soukeníci a kožešníci, obchodníci s porculánem, se zbožím galanterním a tak dále, a všichni mívali hojný, výnosný odbyt, ježto si tu zámožnější rodiny nakupovaly nejenom potřeby na zimu a masopust, nýbrž také výbavy pro svoje dcery nevěsty. Život na loretském trhu býval tedy velmi šumný a obrat peněz velmi značný.

Však bývalo to také putování, nehledě ani k církevním průvodům čili procesím! Den před poutí rachotily po silnici a vozových cestách od svítání až skoro do večera k Loretě všeho druhu vozy a vozíky obchodníků a kramářů, v den pouti pak hemžila se velká erární silnice dopoledne pestrými zástupy pěších chodců a po poledni uháněly a předháněly se pod ní u Vlašimi celé roje kočárů, faetonů a bryček, takže za sušší povětrnosti tuto cestu označovaly zdaleka viditelné, vzduchem se vlekoucí oblaky prachu.

Ano, loretská pouť bývala svého druhu takřka velkolepá, živá, šumná, ba hlučná a při tom přece, abych tak řekl, jaksi aristokraticky prostá: žádné zázraky, žádné votivní tabulky, žádná věnování, žádné obětiny ... nic, než slavnostní kázání pod širým nebem a obvyklé sváteční bohoslužby v kostele, do něhož se dostal jenom nějaký malý zlomek lidu, jenž se toho dne u Lorety byl shromáždil. Okolnost tato způsobila asi hlavně, že velká část, ne-li většina účastníků lo-

retskou pouť považovala jenom za jakýsi slavnostní každoroční výlet, nebo za návštěvu skvělého trhu.

Tak bývalo. Ale prodlením času loretská pouť stále ochabovala, upadala a stala se posléz slavností snad už jenom okresní, ne-li docela jen místní, a trh její chudl stále, až poklesl poslední dobou na nepatrný, téměř vesnický „jarmárek".

XX.

(Z tehdejšího hudebního života. — Vlašimský park jindy a nyní.)

Již ve třetím článku připomenul jsem stručně, že byla doba absolutismu u nás zlatou dobou diletantské hudby a ochotnických hudebních produkcí všeho druhu. Théma toto tehda jenom letmo dotčené zasluhuje, aby poněkud blíže bylo rozvedeno, což se zde arci státi může jenom v rámci mých vlastních upomínek a na jediném příkladě mého rodiště. Ale příklad ten je typický, neboť co u nás se dělo, bývalo s většími nebo menšími obměnami také jinde.

Náleželoť ke zvláštnostem a neposledním příjemnostem doby, o níž se v těchto kapitolách mluví, pěstování hudby a co tehda u nás k hudbě se poutalo.

Jaká to byla tehda éra hudební! A jaký je rozdíl mezi melodickou dobou tehdejší a prosaickým, lze říci hluchým nynějškem! Kam poděla se všechna ta krásná muzika,

kam poděli se ti pilní, nadšení pěstitelé umělé hudby po našem venkově? Zmizeli se dvěma věcmi, kterých asi nikdo již neželí, se starou školou a s tichem absolutní vlády v Rakousku. Se starými „kantory" vymřela přirozená organisace hudebnictva po českých krajích a vyschl také sám zdroj hudebního umění na našem venkově. Škola, obdrževši novou organisaci a valně rozšířenou, široce rozvětvenou učební osnovu, vyčerpává všechny síly učitelstva a pojímajíc do své vlastní působnosti jenom homoeopatickou dávku hudebního živlu, přestala vychovávati nové generace hudebníků. Od kantorů vyučení diletanti vymřeli a s nimi vyhynul také vyšší druh muzikantů cechovných, figurální pak hudba na českém venkově dozněla...

Kde jest naše bývalá hudba chrámová, kde jsou někdejší akademie hudební? Tempi passati!... Pádem absolutismu padla nadobro stará škola, ale staří kantoři tomu převratu neklnuli; oni ustupujíce zvolna novému útvaru a novým mužům, soustředili poslední síly své na hudbu, svolali horlivě všechny muzikanty, seřadili je ve spolky hudební nebo pěvecké a vítali všude novou dobu, dobu tu — jak se domnívali — občanské svobody, nadšeným zpěvem a hřímavou hudbou. „Carmina iam moriens canit sibi exsequialia cygnus — pohřební hymnu pěje sobě samé umírající labuť". Ano, jako labuť v římské báji, pělo si naše staré, hudbě oddané učitelstvo píseň pohřební, vítajíc „in

psalmis et cantitis" — nadšenými žalmy a chvalozpěvy zábřesk nové doby, kteráž je přece z učebny a katedry namnoze dosti bezohledně vyháněla. Proto byla ještě první leta šestého decenia minulého století až do rakousko-pruské „války bratrů proti bratrům" plna hudby a zpěvu a zněla jako fanfára nadšeného vzdoru proti úporným, byť i konstitučním již vládním systémům. Pak začali vymírati „cantores" — zpěváci, a hudby po venkově rychle ubývalo. Dokud bylo dosti starých kantorů, hráli a pěli jsme i politiku dělajíce; naše demonstrace byly provázeny umělým zpěvem a pěknou hudbou. Teď už vůbec skoro ani nezpíváme.

— — — —

Moje rodiště mělo v letech padesátých asi 2200—2300 obyvatelů, nic více — ale hudby mělo jako nějaké město krajské. Hudba byla tehda koníčkem všech, kdo uši měli, aby slyšeli. Kdo jen poněkud slušné hudební nadání v sobě cítil, naučil se v mládí zpívat a na některý nástroj hrát. Však nebyla v pěstování hudby tou dobou ještě žádná monotonie; tehda ještě učili se mladiství diletanti návodem kantorů nástrojům, na kteréž si nyní kromě hudebníků z povolání nikdo ani nevzpomene. Komu pak napadá nyní, aby se z pouhé libůstky anebo k vůli žádoucímu někdy doplnění dobrovolně seřaděného orchestru učil na příklad pískat na hoboj, clarone neboli corno de basseto (jehož se zejména při Mozartových skladbách s krásným účinkem

užívá) nebo na fagot, či troubit na tahací pozoun, nebo hráti zručně, po případě i koncertně na kontrabass, bassetl, violoncello a violu d'amour se šesti střevovými a šesti podloženými kovovými strunami, na violu di gamba atd.? A kdo, kromě varhaníků z povolání, umí ještě hrát na varhany s pedály, spojovat si působivě rejstříky a čísti sběhle generálbass s číslovanými akordy? Nyní trápí všechno jenom své sousedy hrou na fortepiano. Také pisatel těchto řádků již sám.

Za časů kantorův bývalo jinak, aspoň u nás. Můj otec býval vždy pečliv, aby mu žádný nástroj neosiřel a přemlouval hochy, kteří buď při zpěvu nápadný sluch jevili anebo k houslím nebo klavíru se hlásili, aby se učili kromě zvoleného nástroje ještě na jiný instrument hráti, a dělal s nimi zkoušky, který nástroj by kterému z nich nejlépe se hodil. Avšak rozumí se samo sebou, že je musil těm nástrojům sám také učit, aspoň než přemohli prvopočáteční techniku a mohli pak jeho návodem sami dále se cvičiti; to pak bylo vynikající vlastností starých kantorů z dobré hudební školy, že rozuměli všem nástrojům a že také na všech dovedli vyučovat. Takový učitel dovedl arci vychovati celé generace hudebníků-diletantů a uměl také se svými vyučenci, zejména když byli ve věku a cviku náležitě pokročilí, dobře operovat. Ostatně byli v měšťanstvu a úřednictvu také hudebníci odjinud vyučení, a k velkým kostelním nebo světským produkcím zvali se

také lepší hudebníci přespolní, hlavně ovšem sousední učitelové.

Moje rodiště mělo v letech čtyřicátých a padesátých hojnost dobrých hudebníků, z nichž ale nikdo nebyl jenom muzikantem; každý provozoval nějakou jinou živnost nebo zastával nějaký úřad a pěstoval hudbu buď výhradně jenom jako sport, anebo jakožto sport a pro vedlejší výdělek zároveň. Kádrem a kostrou této hudebnické obce byli občané, sdružení v kapellu neboli hudební sbor, který se za dobré slovo a slušný honorář najímati dával v městě i přes pole k plesům, svatbám a jiným slavnostním příležitostem, kterýž ale také z pouhé ochoty o větších svátcích anebo na zvláštní otcovo pozvání do kostela se dostavoval a zde s diletanty neorganisovanými prováděl figurální mše, Te Deum a slavnostní nešpory. Členy tohoto sboru povolával můj otec, jakožto regens chori také k pohřbům a velkým requiím, ale platil jim ovšem za tyto výkony okolnostem přiměřený honorář. Jinak s tím hudebnickým sborem neměl žádného řízení. Peněžní odměny dostávalo se hudebníkům ve sboru také za koncertní produkce (zvláště sextetta) v hostincích a za spolupůsobení při akademiích, při nichž se vstupné vybíralo, kdežto se za sváteční a slavnostní mše ani za zkoušky k nim nikdy nic neplatilo. Zámožnější diletanti nepřijímali vůbec nikdy zvláštních odměn, a jenom touto jejich obětavou ochotou a do vyznačené míry také úslužností

členův hudebního sboru byly možnými učiněny velké světské a církevní produkce, kterých tou dobou rodné město mé bývalo účastno.

Produkce ty byly by namnoze docela čestně obstály i před přísnou kritikou velkoměstskou a bývaly pro Vlašim i okolní honoraci vždy vítanou, opravdu vzácnou pochoutkou. Však stávala také příprava k nim pěknou práci! Při studování velkých skladeb světských i církevních sledoval otec můj tutéž methodu: nejméně na týden napřed poslal každému hudebníku a diletantovi, na jehož spolupůsobení pomýšlel, příslušný part do domu s žádostí, aby si jej pozorně prošel a, pokud by nějaké obtíže nalézal, pilně nacvičil. Žádalo se tedy, aby každý spoluúčinkující hned do první zkoušky přišel s úplnou znalostí svého partu. Bylo-li potřebí pozvati ke spoluúčinkování také síly mladší nebo méně vycvičené, dělaly se s nimi zvláštní přípravné zkoušky, ba otec žádal často, aby takovéto slabší síly se naučily celý part svůj zpaměti hrát nebo zpívat a takto aby hned při první zkoušce už mohly pozor dávati na souhru a výrazný přednes.

Tehda bývalo ve škole každého čtvrtku celý den prázdno, a tohoto obligátního feriálního dne používal otec se zálibou k hudebním zkouškám. Zkoušky tyto konaly se u nás ve škole, ve druhé třídě v prvním patře, housle a kontrabasy, cella a tahací pozouny byly před lavicemi, zpěvy pak a

ostatní dechové nástroje v lavicích, či vlastně nahoře na lavicích, aby se hlasy a tóny ve škamnách nedusily, a aby dirigent přes hlavy houslistů zpěváky i vládce dechovými nástroji viděl a od nich viděn byl. Musilo-li se několik těžších aneb jedna velká nesnadná skladba nastudovat, začala zkouška o deváté hodině ranní, pak byla v poledne přestávka, načež se od 3. hodiny dále zkoušelo, dokud se jevila toho potřeba. Potom konala se před samou produkcí ještě jedna hlavní zkouška. A jaké se to prováděly skladby? Ouvertury k operám, sonáty, serenády, barcarolly a různé skladby symfonické. Avšak mívali jsme také hudbu komorní, ale tato kvartettová nebo kvintettová hudba zůstávala vyhražena pro pochoutku labužníkům: velké obecenstvo slýchalo ji málokdy.

Můj otec, jakožto náčelník hudební obce vlašimské měl čestnou povinnost uspořádati svým hlavním spolupracovníkům slavnostní večírek vždycky v předvečer nebo v den svaté Cecilie, patronky hudby a všech muzikantů. Toho večera bývala u nás veselá schůze vlašimských hudců. Nejprve byla hojná a co možná dobrá večeře a pak následovala naprosto nenucená a veskrze jenom improvisovaná zábava. Tu vídal či slýchal jsem muzikantský humor a muzikantskou vynalézavost prováděti pravé divy. Druh předstihoval druha a jeden byl zábavnější než druhý. O posvícení bývali u nás jenom uči-

telové, o Cecilii však jenom místní hudebníci a někteří zvláště pozvaní přátelé hudby.

Proto byl ráz cecilských našich zábav od posvícenské schůze docela rozdílný, ač byly tyto jako ony stejně — abych tak řekl — poetické. Byla to ovšem poesie velmi veselá, namnoze aristofanesská, ale proto přece poesie. Jako byl František Vinař hrdinou posvícenských našich obědů, tak byl hlavním řečníkem a nevyčerpatelným pramenem zábavy o cecilských večerech tkadlec Jan Podhradský, dobrý hudebník, trubač na lesní roh, muž bystrého rozumu a poctivec od kosti. Snad dosud vypravují se ve Vlašimi různé vtipné nápady tohoto samorostlého humoristy, který vždy a v každé okolnosti pohotovu měl říznou odpověď nebo průpověď a kromě toho, když v dobré společnosti se ocitl, svrchovaně komické řeči improvisoval. Podhradského humoristické řeči byly, jak se říká, „k válení" a dosud se pamatuji, jak se o našich „Ceciliích" všechno za břicho popadalo, když Podhradský mluvil. Když se bylo všechno náležitě pobavilo, začalo se tančit a tu ovšem nadcházela doba, abych se odebral na lůžko. Při těchto cecilských zábavách našich bývali v letech padesátých přítomni vždy oba tehdejší kaplanové vlašimští Vincenc Macháček, který asi před 14 lety zemřel jako děkan a vikář ve Zdislavicích, a Josef Kolrus, později zpovědník u sv. Víta v Praze, a veselili se s našimi muzikanty vždy velmi přátelsky.

Nejzajímavějšími osobnostmi z tábora vlašimských hudebníků byli: Josef Mrázek, dříve kupec, ale za mé paměti již soukromník, muž velmi elegantní a velmi dobrý houslista — míval svoje pěkné housle vždy v hebce vyloženém pouzdře uloženy, hedvábným šátkem pečlivě přikryty a vedle jemného smyčce a vonné kalafuny uzamčeny; ještě zručnějším houslistou byl hodinář Vojtěch Kulíček, vyučenec mého otce, mužík drobné postavy, ale velmi bystrého rozumu, který později kdesi v Americe zemřel, dále zeměpanský komisař Souček, znamenitý cellista, otec dřívějšího a děd nynějšího lékárníka v Holešovicích p. Karla Součka, potom kancelista Novák, také cellista, Jan Pláteník, obuvník, přední ze zakladatelů první české záložny ve Vlašimi a později její tajemník, muž velmi sečetlý, bystrého rozumu a širokého rozhledu, dopisovatel do časopisů českých a jako hudebník klarinetista, flautista a „second" houslista, také žák mého otce; pak kontrabasista František Mareš, sluha okresního soudu, velmi zajímavý typ starého, bodrého vojína, potom stavitelové František a Antonín Neubauerové, bratři, kteří s velkou chutí na lesní rohy troubívali a v kostele (na kůru) se svými nástroji na vyvýšeném místě vedle sebe sedávali, i když František Neubauer už purkmistrem, okresním starostou a zemským i říšským poslancem byl — však vedlo by mne příliš daleko, kdybych jmenovati a charakterisovati chtěl všechny

ty ctihodné a zajímavé muže, kteří tehda v hudební obci naší vynikali a mně v milé paměti utkvěli. Čtenáře by to snad nudilo.

* * *

V těchto svých upomínkách zmínil jsem se již opětně o vlašimském parku. Tento park zasluhuje, aby mu věnováno bylo několik řádků. Jest to jeden z nejkrásnějších parků, jež znám. Má rozlohu 105 čtverečních jiter a býval kdysi ohrazen příkopy, náspy, baštami a věžmi. Když jsem já začal věci kolem sebe rozeznávati a v paměť si vštěpovati, byl park tento obehnán již toliko prostou, zubatou zdí a měl při hořejší části města (dosud stojící) úhlednou bránu se čtyřmi kulatými věžmi; již za mé paměti vystavěny pak další dvě brány: na severozápadním konci parku, u města Domašína brána s kopulí a na jižní straně parku, u tehdejší vesnice Valchy (kterou v letech šedesátých kníže Karel Auersperg skoupil a sbořiti dal) brána se čtyřmi věžmi hranolovými. Na kraji parku (při hořejší části města) stojí zámek knížat z Auerspergů a na prvním místě uvedená brána jest parádním vjezdem k němu.

Hlavní předností vlašimského parku a také jeho vlastním kouzlem jest jeho vskutku romantická rozmanitost, již vytvořila příroda ve spolku s parkovou architekturou minulých století. Naleznete tam roviny, pozvolné i příkré svahy, ostré strže a rokle, mezi stráněmi pak, výšinami a téměř kolmými jako horskými stěnami klikatě se vinoucí údolí,

jímž řeka Blanice hadovitou čarou s velkými i malými oblouky bystře protéká. místa vzdušná, s pěknými rozhledy a dusné téměř soutěsky... Velké trávníky s květinovými záhony i prosté lučiny, skupiny starých stromů: obrovských kaštanů, mladých dubů, olší a topolů, cesty vroubené osykami. buky, habry a jedlemi, ořešinami a smrky. všeho druhu listnaté houštiny, dále velkou rozlohu jehličnatého, tichého lesa s divokou partií horskou, veselá výsluní, idyllicky smavá zákoutí a melancholicky šerá zátiší, široké vozové cesty a skryté stezky pro osamělé chodce, ostrůvky, mosty a lávky, hladké, pohodlné promenády a drsně vábné záseky pro nastávající horolezce, tu a tam zbytky někdejších parkových budov okrasných, jako oranžerií, starý zámek, čínský pavilon, lovecký dům, sestavený z dubových štěpin, neboli tak zvaný dřevěný stoh atd.

Avšak nynější park není už tím, čím býval, dokud knížata vlašimští na jeho udržování, kulturu a výzdobu vydávali velké sumy peněz. Nynější panstvo spoří a park stále chudne. Co příroda nezdolného v něm vytvořila a co ze staré kultury zbylo nebo ušetřeno bylo, trvá dosud a stačí na obdiv každého, kdo vlašimského parku neseznal v době, kdy ještě v zlatohlavu se skvěl. Ano, tehda byla v něm nádherná pastva očím a všemu smyslu, ale nyní... Zmizel čínský hrad a zbyl z něho jenom věžový pavilon, zkažený zděným, schody obsahujícím sloupem, jenž upro-

střed rotundy ke stropu vystavěn byl; s ním zmizela libá harmonie několika oktáv skleněných, větrem houpaných zvonů, jimiž střechy a stříšky hradu byly ověšeny, zmizely japonské drátěné domky s cizokrajným živým ptactvem, zmizela s návrší na severním kraji parku turecká mešita s úplným zařízením, jež velikými okny bylo lze viděti; zmizela se zeleného svahu, jenž se skláněl od průčelí mešity dolů k údolí Blanice, obrovská pestrá hvězda s půlměsícem, sestavená z kvetoucích rostlin; zmizel pestrý, krytý, turecký most přes řeku pod příkrým vrchem, na němž shora dotčený „dřevěný" stoh se nalézá; zmizela s boku tohoto vrchu skupina bílých soch, jež zobrazovaly jakýsi výjev ze Samsonova života, pročež také jenom „Samsonem" zvána byla; zmizel růžový háj s glorietem na malebném poloostrově, šikmo na jihu pod Samsonovou skalou; zmizel starý zámek s „čarovným" nábytkem, jenž při jistém doteku pod zem se ztrácel (na místě tohoto zámku postaven ve zmenšeném rozměru nynější tak zvaný starý zámek); zmizela jeskyně se „slonovými", t. j. mamutovými kostmi; zmizely bronzové sochy, zmizely staleté obrovské duby, zmizelo stromořadí kolosálních jedlí na cestě k domašínské bráně, zmizeli z rybníčku zlatí kapříci a co všechno ještě zmizelo... A přece je vlašimský park dosud ještě znamenitostí, jež cizinci stojí za podívanou. Kdo cesty dobře zná, za půl druhé hodiny jej (uvnitř) obejde; kdo po-

nejprv v něm chodí, snadno zbloudí a vyjde jinou branou, než kterou vešel nebo vyjíti chtěl.

V největším lesku byl park tento v době, kdy vlašimské panstvo se zálibou v jeho (novém) zámku sídlilo a letní dobou hojně hostí mívalo. To byla doba nádhery a okázalého přepychu; to byla doba, kdy vlašimský kníže, aby hostům cosi vzácného ukázal, ze zámku si vyjel a hořejší částí měst k oboře uháněl v lehkém kočáře, jejž táhli čtyři ochočení jeleni; to byla doba, kdy vlašimské panstvo „podloženými koni" odpoledne do Prahy — sedm mil vzdálené — do divadla a potom zase nazpět k pozdní večeři jezdilo; to byla doba, kdy v masopustě, za dobré povětrnosti, kníže se svými hosty do loveckého zámečku v oboře noční výlet konal za úsvitu plápolajících pochodní na saních, jež ostrým poklusem táhly — houfce selského, nebo za sedláky přestrojeného lidu!

Ano: fueramus Pergama! Na vlašimském panství, jehož dějiny jsou neobyčejně bohaté a pestré, mívala sídlo tichá i šumná romantika, romantika v přírodě, romantika v osobách a romantika v životě. Výběžek této romantické doby zřel jsem ještě vlastníma očima a proto snad načichl jsem celý roman tismem a proto snad mívají i myšlenky moje, když jim uzdu popouštím, vždy také spád romantický.

XXI.

(Zavedení rakouské měny. — Slavnost odhalení pomníku maršálka Radeckého.)

Mezi vzpomínkami na rok 1858 zaujímají vynikající místa dvě události, kterých tuto pominouti nikterak odhodlati se nemohu, ačkoli je mi zřejmo, že jejich vypsáním k pobavení čtenáře nikterak nepřispěju — jsou to: zavedení rakouské měny a odhalení pomníku maršálka Radeckého v Praze. Zavedení stříbrné, jednoduché a prosté měny v desetinné soustavě místo dřívější matenice šedesátikrejcarových zlatých měny šajnové a konvenční bylo jakousi revolucí v celém hospodářském životě té doby a zaujímalo několik měsíců všechnu veřejnost tak, že se o ničem jiném takřka ani nemluvilo. Od vyhlášení prvního patentu uvažovalo, hádalo a počítalo se, jak bude třeba účtovat, jak se budou staré sazby na nové převádět a jaký účinek nová změna míti bude na ceny veškerého zboží. V této posléz uvedené věci dlužno předem již a ihned připomenouti, že se plnou měrou dostavilo, čeho se lid obával: zdražení všech životních potřeb na celé čáře. Ježto nová tato měna až do nedávna v platnosti byla, nebylo by potřebí dále o ní mluvit; avšak soudím, že bude přece tu a tam leckomu vhod, uvedu-li v následujících řádcích, jakým postupem ona oprava měny neboli valutová reforma byla provedena.

Patentem ze dne 19. září 1857 zavedena

v celém obvodu rakouského císařství nová měna, tak zvaná „rakouská" a s ní zároveň upraveny „spolkové mince", stanovené společně se státy německé celní jednoty (Rakousko bylo totiž, vyjma země koruny uherské, tehda ještě členem německého spolku). Základními zásadami této mincovní opravy bylo: zákonné zemské, jakož i spolkové mince budou se raziti z e s t ř í b r a, drobné mince pak z e s t ř í b r a a m ě d i a jenom obchodní mince, to jest mince pro placení cla cizině a tedy vůbec pro obchod s cizinou budou se razit ze zlata. Dále pak bude dnem 1. listopadu 1857 počínajíc základem všeho dalšího ražení rakouských mincí jedna libra stříbra o 500 gramech; zákonnou mincovní měrou (Münzfuss) jest míra 45zlatová, to jest zásada, že se z jedné libry čistého stříbra razí 45 zlatých, rakouskou mincovní jednotkou jest zlatý (florenus), který se dělí na stotiny a dle této mincovní míry ražené mince nazývají se rakouskou měnou. Dále stanoveno řečeným patentem, že budou raženy jakožto z e m s k é m i n c e: dvouzlatníky (22½ z jedné libry čistého stříbra), zlatníky (45 z jedné libry čistého stříbra) a čtvrtzlatníky (180 z jedné libry čistého stříbra); jakožto s p o l k o v é m i n c e: spolkové dvoutolary (čili třízlatníky, 15 jich z jedné libry čistého stříbra) a tolary (čili 1½zlatníky, 30 jich z jedné libry čistého čistého stříbra); jakožto d r o b n é m i n c e (pro Rakousko) pak ze stříbra penízy po 10

a po 5 stotinách, čili desetníky a pětníky, desetníky že mají obsahovati ½ čistého stříbra a ½ mědi, pětníky pak ⅜ čistého stříbra a ⅝ mědi; při ražení drobných peněz z mědi že bude libra mědi vyražena ve stopadesáti stotinách a že budou raženy kusy o třech stotinách, kusy o stotině a kusy o padesáti tisícinách, to jest, ježto stotina zlatníku obdržela jméno krejcaru, 3krejcary, krejcary a půlkrejcary; ze zlata pak že budou raženy jakožto spolkové mince: koruny ($^1/_{50}$ libry čistého zlata) a půlkoruny ($^1/_{100}$ libry čistého zlata), při čemž se k $^{900}/_{1000}$ zlata přimísí $^{100}/_{1000}$ mědi, takže bude vážit 45 korun a 90 půlkorun vždy jednu libru; tyto spolkové mince že nemají v Rakousku nuceného oběhu a že tedy nikdo není povinen přijímati jich jakožto platidla zastupujícího zákonnou měnu stříbrnou. Jakožto obchodní mince že budou raženy tak zvané levantinské tolary s letopočtem 1780 v tehdejší leguře a také rakouské dukáty, pak stanoveno řečeným patentem, že budou od 1. listopadu 1857 v Rakousku raženy jenom mince v něm uvedené.

Císařským patentem ze dne 27. dubna 1858 pak upraveny poměry mincového obratu, jakož i právní poměry dle nové rakouské měny. Tento patent nařizoval, že má býti dnem 1. listopadu 1858 počínajíc nová rakouská měna jedinou zákonnou zemskou valutou a že tím dnem všechny ostatní valuty (konvenční, šajnová, italská a polská

v krakovském území) pozbývají platnosti. Zároveň stanoveno, že 100 zl. konvenční mince čili stříbra v právních pohledávkách platit má 105 zl. měny rakouské, 100 zl. vídeňské měny čili šajnů pak že se rovná 42 zlatým rakouské měny. Dle toho platily tehdy (dokud nebyly vzaty z oběhu) stříbrný dvacetník 35 krejcarů r. m., polostříbrný 6krejcar čili šesták 10 krejcarů, 3krejcar konv. měny 5 krejcarů r. m., dvoukrejcar konvenční měny 3 kr. r. m., krejcar 1½ kr. rak. měny a ½krejcar také ½ kr. Dle téhož měřítka určena také cena starých peněz papírových a stanoveno zároveň, že dle patentu ze dne 20. února 1811 vydané papírové peníze vídeňské měny čili tak zvané šajny dnem 1. července 1858 v celé říši pozbudou platnosti, kdežto papírové peníze konvenční měny čili bankovky prozatím ponechány v platnosti a oběhu v relaci 1 zl. konv. mince = 1 zl. 5 kr. měny rakouské. Zvláštním císařským rozhodnutím ze dne 27. dubna 1858 stanoveno pak, že stotiny, v něž zlatý rakouské měny rozdělen jest „novými krejcary" nazývati se mají. Patentem ze dne 30. srpna 1858 nařízeno, aby na konvenční měnu znějící bankovky z oběhu vzaty byly a místo nich aby se vydávaly bankovky, znějící na měnu rakouskou. Následkem toho usneslo se ředitelství Národní banky o vydání nových bankovek po 10, 100 a 1000 zlatých a o „svolání" starých bankovek měny konvenční. Papírové peníze po 1, 2, 5 a 50 zlatých byly

pouhými, ničím nekrytými státovkami, tolikéž drobné papírové peníze po 20 a 10 krejcarech. Tato rakouská měna zůstala v platnosti, jak známo, až do nedávného zavedení měny korunové.

* * *

Po skončené válce rakousko-italské z roku 1848—1849 pojala pražská Krasoumná jednota myšlenku, aby maršálku Josefu Radeckému, slavenému tehda vítěznému veliteli rakouské armády v Italii, postaven byl v Praze pomník a rozhlásila tento svůj úmysl s žádostí za hmotné přispění ku provedení jejího záměru. Příspěvky začaly ihned docházeti, ale nedosáhly žádné imposantní výše. Čtenáři bude snad zajímavo zvědět, že ke zbudování pomníku mimo jiné na prvním místě přispěli: císař František Josef daroval na ulití pomníku 100 centů bronzoviny z ukořistěných piemontských děl a císařovna Karolina Augusta zaslala 500 zl. konvenční měny; car Mikuláš zaslal 1000 rublů stříbra a následník trůnu ruského Alexandr Nikolajevič (pozdější císař Alexandr II.) také tisíc rublů stř., velký kníže Konstantin 500 rublů stř., pruský král 1000 zl., saský král 500 zl., český stavovský zemský výbor dal 1000 zl., město Praha 500 zl., město Vídeň 300 zl. atd. Celkem vynesla tato tak nadějně zahájená sbírka jenom něco přes 20.000 zl., takže — ježto náklad na více než 100.000 zl.

rozpočten byl — Krasoumná jednota sama musila věnovat 80.000 zl. stříbra.

Návrh pomníku a výkresy zhotovil ředitel pražské (od roku 1852 pak vídeňské) umělecké akademie Kristian Ruben. Provedení modelů svěřeno roku 1852 sochařům Emanueli a Josefu Maxovi. Emanuel Max vymodeloval postavu maršálkovu a Josef Max skupinu vojáků. Roku 1856 odeslány modely do Norimberka, kdež převzal lití pomníku mistr Burgschmiet (firma Burgschmiet a Lenz); v listopadu roku 1856 ulita figura maršálkova a prodlením roku 1857 ulity figury vojáků. Ihned na to zahájeny přípravy k postavení a slavnému odhalení pomníku, ale slavnosti té se maršálek Radecký ani sochař Josef Max a lijec pomníku mistr Burgschmiet nedožili. Radecký, který se narodil dne 2. listopadu 1766, zemřel dne 4. ledna 1858 ve villa Reale u Milána a tím zmařena naděje Pražanů, že statečný vojevůdce při odhalení svého pomníku v Praze bude přítomen.

Snad nebude od místa, uvedu-li zde některé momenty ze slavnosti, jež byla největší pražskou místní událostí toho roku. Dne 8. října 1858 o 3. hod. odpolední zasazena poslední litá část pomníku: pravá noha dělostřelce, jež nyní na dělu stojí. Před tím byla do dutiny této figury vložena Krasoumnou jednotou pořízená pergamenová listina s historií pomníku a k ní postavena prázdná

vinná láhev a sklenice, naplněná vínem. Slavnostní odhalení pomníku stanoveno na sobotu dne 13. listopadu na 11. hod. dopol. Nový ředitel stavovského (německého) divadla Fr. Thomé vypsal cenu na sepsání české divadelní hry, jež by druhého dne slavnosti provedena býti mohla a vyžádal si za soudce archiváře Kar. Jar. Erbena, prof. Dra. Čejku a prof. Václ. Zeleného. Cenu obdržela příležitostná hra „Vysloužilci" od Jos. Jiřího Kollára, ke slavnosti zvlášť sepsaná.

Den slavnosti se přiblížil a Praha chystala se na skvělé uvítání mladého císaře. Ve čtvrtek dne 11. listopadu přijel, jakožto panovníkův předchůdce, ministr vnitra Dr. Alexandr svob. pán Bach a ubytoval se na Hradčanech u kanovníka scholastica Dra. Mařana. Následujícího dne přibyly do Prahy: oddíl tělesné císařovy gardové žandarmerie, 12 dvorních ekypáží a 28 koní, dále více než padesát rakouských generálů, arcivévoda Arnošt a ministři hrabě Lev Thun a baron Bruck. Saský král Jan a korunní princ Albert s chotí nemohli se v určenou dobu dostaviti a ohlásili svůj příchod na neděli. Odpůldne o půl 6. hod. přijeli zvláštním dvorním vlakem na státní nádraží v Hybernské ulici: císař, císařovna Alžběta a arcivévodové Albrecht a Josef se svými družinami a byly obvyklým způsobem uvítáni. Bylo již tma a ulice, kudy císařští hosté jeti měli, byly skvěle osvětleny. Před kočáry

klusali na koních dva dvorní světlonoši s parádními svítilnami. Kočárový průvod jel Hybernskou ulicí, Příkopy, Ovocnou ulicí, Novými alejemi, přes Františkovo nábřeží, Karlův most, Josefskou ulicí, Valdštýnskou ulicí, Chotkovou třídou a přes Prašný most na Hradčany. Tato zajížďka byla nutna proto, že Malostranské (nynější Radeckého) náměstí bylo uzavřeno tribunami, ložemi atd. pro slavnost odhalení. Všude bylo plno lidu, jenž císařské hosty vítal hlučným voláním „Vivat!" nebo „Vivant!" Pozdravy „Sláva!" a „Hoch!" nebyly totiž tehda ještě vynalezeny a nynější dvojjazyčný loyální zápas nahražovala po starodávnu neutrální latina. Slavnost odhalení pomníku konala se přesně dle programu v sobotu dne 13. listopadu o 11. hod. dopolední. Pomník i s podstavcem a schůdky k němu vedoucími byl zahalen šedým plátnem a kolem něho zřízeny tribuny asi pro 800 osob. Proti líci pomníku postaven stan pro císaře, po obou stranách stanu pak zřízeny lože pro císařovnu a členy císařské rodiny.

Sloupy a stěny tribun ozdobeny byly zelenou chvojí a na tribunách samých sestaveny zbraňové trofeje; dvorní lože byly dekorovány aksamitovými draperiemi, trofejemi, kyrysy, starobylými prapory, oštěpy, kopími atd. Za tribunami čněly do výše čtyři ozdobené stožáry, nesoucí šňůry a přístroj na mžikové odhalení pomníku. Pro nedostatek místa rozestaveny na náměstí nikoli celá

pražská posádka, jak původně bylo zamýšleno, nýbrž jenom 4 prapory pěchoty a oddíl husarů z pluku maršálka Radeckého.

Přesně o 11. hodině přijel na náměstí císař s císařovnou, arcivévody a družinou a ¾12 byla vlastní slavnost skončena. Pak následovaly civilní slavnosti městské.

Večer bylo ve stavovském divadle (německé) slavnostní představení. Když se vyhrnula opona, stály na pravo Austria a na levo Bohemia, v pozadí pak vidna byla mezi oblaky sloupová budova slávy. Austria velebila nadšenou řečí hrdinu Radeckého, jehož jméno prý se ve slavobráně nesmrtelnosti zářně skví, načež Bohemia vzpomenuvši jednoho z oslavencových předků, jenž jako kanovník stavbu svatovítského chrámu řídil, velebila oslavence, který mocně prý spolupůsobil při stavbě „omlazeného" Rakouska. Mezi touto řečí rozevřela se oblaka, chrám slávy zmizel a místo něho objevil se na jevišti Radeckého pomník z Malostranského náměstí, obklopený malebným sborem rakouských národností... Císař jel z divadla přes slavnostně osvětlené Příkopy na Josefské náměstí, kde zřízeno bylo obrovské iluminační tableau. Hlavními obrazy tohoto tableau bylo oko boží a pod ním císařský orel; po obou stranách říšského znaku stály velké obelisky, na nichž planoucími písmenami zářily císařovo heslo, rok Radeckého narození a úmrtí, jakož i jména jeho hlavních vítězných bitev.

V neděli dopoledne udílel císař audience

a přijímal deputace, jež mu přišly holdovat. Odpůldne o ½4. hod. byla v hotelu „U saského dvora" hostina, již uspořádali členové výboru Krasoumné jednoty svým spolupracovníkům při pořizování pomníku. Na tomto banketě pronesl německý historik, prof. pražské university dr. Konstantin Höfler poetický přípitek, ve kterém velebil českou zem, jež prý Rakousku dala jeho zachránce, maršálka Radeckého.

Večer mělo býti české slavnostní představení ve stavovském divadle, ale bylo na pondělí odloženo, ježto téhož večera císař uvítati musil v bubenečském nádraží saského krále a korunního prince.

V pozdější večerní hodině zahájen slavnostní ples na Žofíně, jehož tehdejší sály byly o jeden rozmnoženy. K malému sálu připojen totiž dřevěný přístavek, takže byl pak malý sál střední dvoranou. Plesovému obecenstvu byly přístupny jenom dolejší sály, nikoli však galerie a hořejší místnosti, proč, nebylo udáno. Snad z jakýchsi ohledů bezpečnosti. Hudbu k tanci obstarávaly kapely Komzákova a pluku Wernhardtova. Tanečníci byli dle předpisu ve střevících. Žofín neviděl nikdy před tím ani potom takové parády a nádhery.

Císař, císařovna a arcivévodové přijeli o ¾9 do plesu a setrvali tam do 10. hodiny — od té doby neměl Žofín už nikdy příležitosti, aby panovníka uvítal. Po celý večer podávány návštěvníkům plesu teplé i studené ná-

poje, zákusky, cukrovinky a jiné lahůdky. Hostiteli byli plesový výbor a obec pražská. Tanečním pořádkem, jehož exemplář (snad zvláště upravený) také císařovna přijala a si odnesla, byla stříbrná, kolem českými granáty osázená knížečka; na jedné deštičce byl zlatý modelek Radeckého pomníku, na druhé pak také ve zlaté úpravě znak města Prahy; uvnitř knížky byly názvy tanců vepsány černým písmem do zlaté půdy.

V pondělí bylo české slavnostní představení, při němž provedena byla nejprve Kollárova slavnostní jednoaktová hra „Vysloužilci", v níž účinkovali: paní Hynková, panna Heintzová, pp. Jos. Jiří Kollár, Šimanovský, Lapil, Chramosta a Nikolaj. Na to sehrán Klicperův „Divotvorný klobouk". Přítomni byli v ložích: císař, císařovna, saská korunní princezna, arcivévodové, ministři, místodržitel, četní generálové a zástupcové šlechty atd. Také tohoto večera byly hlavní ulice pražské slavnostně osvětleny.

Žofínské sály byly na podívanou v úterý ve své slavnostní úpravě obecenstvu přístupny za vstupné 10 kr. za každou osobu ve prospěch chudobince u sv. Bartoloměje.

Jakožto další momenty slavnosti dlužno uvésti: Dne 16. listopadu konala se na letenské pláni velká přehlídka vojska, dne 17. listopadu v předvečer jmenin císařovny Alžběty byl na Hradčanech velkolepý „komorní ples"; dne 18. byl skvělý ples v paláci knížete Karla Auersperga a dne 20. ples u

místodržitele bar. Mecseryho. Císař a císařovna pobyvše v Praze 10 dní, odjeli dne 22. listopadu nazpět do Vídně.

Celá tato co do rozměrů velkolepá a veskrze nádhery plná slavnost měla ráz okázale černožlutý a německý...

* * *

Vzpomínka na slavnostní odhalení pomníku maršálka Radeckého zavdává mi podnět k poznámce: proč asi neodhodlala se dosud Praha, jež Radeckému ještě za jeho života pomník budovala, zříditi nádherný památník největšímu vojevůdci, jaký kdy z lůna českého národa vzešel, největšímu strategovi 15. století a snad celého středověku, našemu vždy vítěznému, nikdy nepřekonanému, ba nepřekonatelnému reku a válečnému geniovi Janu Žižkovi? Mně jeví se jakousi psychologickou záhadou, že jsme si nikdy netroufali a že si dosud netroufáme, ačkoli vedeme již dlouhá desítiletí tuhý boj o svoje práva, vytknouti si za svůj ideál a zářící vzor k sílení národního ducha, veřejně, okázale a slavně hrdinu a velmože, jenž lid svůj vodil od vítězství k vítězství, jenž nikdy nepodlehl a se nepoddal, ale vždy a stále nepřítele nejenom ostřím meče, nýbrž také a zvláště ostřím svého ducha porážel a potíral? Proč asi? Proč?

XXII.

(Jak tehda jezdili studenti do Prahy a z Prahy.)

Snad upadá již v zapomenutí, jak se jezdilo v letech padesátých a šedesátých, než vystavěna byla nynější síť velkých i podružných železnic, z venkova do Prahy a nazpět, to jest: jak cestovali studenti z domova do škol a domů na prázdniny, zejména ti, jejichž rodičové neoplývali majetkem nebo neměli vlastních povozů.

V této době bylo z Prahy železniční spojení jenom po státní (nynější rakousko-uherské státní) dráze do Vídně a do Drážďan, s odbočkou na Kralupy a Kladno: kdo na těchto tratích sídla neměli, musili jezdit vozmo: poštou, dostavníky nebo soukromými povozy. Studentům chudší třídy byly rychlíky c. k. pošty nepřístupny pro svoji drahotu a také dostavníky — kde vůbec nějaké jezdily — byly jim příliš drahé a k tomu ještě špatné, takže pro ně zbývaly jenom košetinové vozy nebo — vlastní pružné nohy.

Když pisatel těchto řádků začal dojížděti do Prahy, projížděly Vlašimí na Prahu a na Vídeň jenom těžké, ale dosti elegantně zařízené poštovní rychlíky, to jest uzavřené, černožlutě obarvené kočáry pro spěšnou dopravu cestujících a poštovních zásilek. Tyto vozy dostávaly na každé poštovní stanici, tedy vždy po uražených asi dvou zeměpisných mílích, čerstvé koně a jiného kočího,

jak se říkalo: „postiljona". Vystřídaný postillon zapřáhl své, službu vykonavší koně do malinkého košetinového vozíku o dvou kolech, tak zvaného kabrioletu, vsedl do košetiny a jel volným krokem nazpět do své stanice. Na poštovní rychlík, který Vlašimí projížděl ráno, večer a v noci, hleděl jsem vždy s jakousi posvátnou úctou, neboť touto dle mého tehdejšího soudu skvostnou příležitostí jezdili jenom velcí páni. Na kozlíku seděl vždy pestrý postillon s vysokými černými botami, bílými nebo žlutými koženými a těsně přiléhajícími spodky, s červenou vestou a černým, oranžově vroubeným fráčkem a nízkým cylindrem se žlutou stuhou a pozlaceným orlem. Na černožluté šňůře visela mu kolem šíje proslulá kruhová poštovská trubka, na kterou postillon, když městem projížděl, jásavě troubil starou, světoznámou jízdní melodii. Rychlík (německy Eilwagen) byl zjevem obecně známým a tedy všedním; ale sensaci vzbuzovala vždy zvláštní pošta (tehda se říkalo jenom Extrapost), t. j. mimořádná poštovní příležitost, kterou si opravdu jenom velcí páni tu a tam výhradně pro sebe najímali. To býval v létě zpravidla otevřený velký kočár s parádně vyšňořeným postillonem, ale v zimě někdy pak jenom obyčejný, ale zánovní vůz rychlíkový. Příchod zvláštní pošty hlásalo už zdaleka kromobyčejně slavnostní troubení... „Jede, jede poštovský panáček, jede, jede poštovský pán"...

Obyčejný rychlíkový vůz měl „kupé" pro čtyři cestující, zde pak měkká, bílým nebo žlutošedým suknem potažená sedadla s širokými, ozdobnými závěsy na pohodlné zapouštění rukou; v předu pak byl polokrytý oddíl pro konduktora, úředního průvodčího pošty a teprve před tímto oddílem kozlík pro postillona. Konduktorův oddíl i kočův kozlík byly tak pohodlny, že měly každý hojně místa pro dvě osoby. Proto přijímal konduktor často do svého oddílu cestujícího, jenž si přál jeti na volném vzduchu, aneb jemuž bylo uvnitř vozu příliš dusno, a postillon zase přijímal rád s konduktorovým svolením na svůj kozlík nějakého slepého pasažera neboli slepáka. Rychlíkem jeti bylo za mých mladých let v mých očích, jak už řečeno, jízdou pro pány. Jízdného platilo se za osobu na příklad z Prahy do Vlašimi (za 7 mil) 4 zlaté a 30 krejcarů stříbra [= 9 korun], kromě zpropitného, jež se zpravidla na každé stanici dávalo odstupujícímu kočímu.

Na počátku let šedesátých zaveden u nás mezi Čechticemi, Vlašimí, Benešovem a Prahou první dostavník, jakožto soukromý, ale koncesovaný podnik dopravní. Dostavník náš byl větší, než poštovní rychlík, byl také natřen dole barvou žlutou a horem na černo a vypadal tedy zdaleka skoro jako rychlík, ale jenom zdaleka. Jeho zařízení bylo velmi prosté a u porovnání s rychlíkem chatrné, ba lze říci bídné: dvě černou koží potažené lavice a podlaha — holý silný plech. Okna

a dvéře [na obou stranách] byly vždy roztřeseny, nepřiléhaly a propouštěly silný průvan. Osm až deset osob musilo se do vozu vtěsnat, což bylo v létě konečně snadné, ale v zimě s velikou obtíží spojeno. Dostavníku používali totiž hned od východiska nejvíce židovští obchodníci, kteří do obrovských kožichů zabaleni, každý sám dvě místa zaujímali. Nešťastník, který večer ve Vlašimi přisedl, musil zaujmouti už jen místo u dveří a okna a vytrpěl si pak cestou do Prahy zimního času pravou „mučednickou korunu". Páni israelité v kožiších kouřili téměř bez výjimky z velkých dýmek a kupé bylo tedy stále naplněno hustým štiplavým, ba zrovna žíravým kouřem, jemuž dovedly odolati jenom nervy a plíce naprosto zdravé, takřka kožené; nebožák z Vlašimi byl na jedné straně pevně přitlačen k ledově chladné závorové stěně dostavníkovy archy s roztřeseným oknem, nedovírajícími pak dveřmi fučel mu do tváře a na nohy jedovatě ostrý, mrazivý větřík. Neseděl-li spodem v kožichovém nebo plevami naplněném plátěném pytli, mrzly mu strašně nohy na plechové podlaze, a nebyl-li horem zahalen, jako israelita vedle, do tlustého kožichu, promrzal s jedné strany do kostí, pařil se po straně druhé a, dušen hrozným kouřem lapal dychtivě po troškách vzduchu, jejž mu přinášel průvan. Často bylo v dostavníku tak nesnesitelně dusno, že zoufalý, od israelitů opravdu „ke zdi tlačený" pasažér si dodal revo-

luční odvahy a prorazil obalenou pěstí zamrzlé okno, jinovatkou tlustě pokryté a ledem tak zatmelené, že ho otevříti žádným způsobem možno nebylo, vyrazil je, aby se v „dýmu požárů" ze zaškvařených fajfek a v kožichových výparech nezadusil. Dvéře se otevříti nesměly, až na stanici, neboť otevříti je značilo: držeti je pak celou další cestu rukama, ježto bez pomoci zkušeného v těch věcech kočího nikdo jich nedovedl potom zavříti. Kromě toho nebyli páni israelité přáteli mrazivého čerstvého vzduchu.

Nejhůře bylo s dostavníkem, když leželo hojně sněhu a byl tuhý mráz. Tu stávalo se často, že vůz, na jehož kolech přimrzaly sněhové škváry, z místa nemohl, a tu musili cestující vystoupit, vlastní ramena nasadit, dostavník ze závěje vyprostit a pak ještě dále až na konec návrší vytlačit, sice byli by docela zamrzli. Tato procedura opakovala se cestou leckdy dvakráte a třikráte, takže dostavník do Prahy dorazil místo o 8. hodině ranní až v poledne. V oboru cestovním nepamatuji se na nic hroznějšího, než bývala zimní dobou jízda dostavníkem. Proto užívali jsme dostavníku k jízdě do Prahy jenom, když tak velela krajní nutnost; k jízdě nazpět domů jsme ho neužívali nikdy, jednak pro jeho nepohodlnost, jednak pro poplatek na naše finance příliš velký.

Bývaly tedy formanské vozy naším obvyklým a také oblíbeným dopravním prostředkem. Rozkoší jsme na nich nezažívali

ovšem také žádných, ale za to hojně poesie a různých dobrodružství. Když nám bylo odebrati se z velkých prázdnin do Prahy na další studie, smluvilo se dle možnosti několik studentů, tři nebo čtyři, a ti najali si společným nákladem pro sebe a svoje kufry zvláštního vozku, třebas jenom s jedním koněm. To byla jízda sice nikoli pohodlná, ale daleko příjemnější, než dostavníkem. Neveliký košetinový vůz byl třemi nebo čtyřmi velkými kufry bezmála naplněn, takže na upravení nějakých prostorných sedadel nebylo pomyšlení. Sedělo se tedy na kufrech a pevně sepjatých otepích sena mezi kufry, kouřilo se, vypravovaly se veselé historky a prováděla se tu a tam všeliká nevinná šibalství, zejména když se jelo v noci. Že při takovéto jízdě o spaní nemohlo býti ani řeči, rozumí se samo sebou. Jakožto nájemci povozu byli jsme sice pány situace, ale nikoli pány neobmezenými, jsouce vázáni stejně oprávněným míněním majitele povozu. Chtěli-li jsme na příklad zastaviti se v jiné hospodě, než kterou vozka náš obvykle měl na programu, musili jsme s ním zaháiiti obtížné diplomatické vyjednávání, jež zpravidla končilo nějakým nemastným a neslaným kompromisem. Ačkoli si mládí a veselá mysl naše jízdu do Prahy všelijak zpříjemňovaly, nebyl návrat do práce a starostí přece nikdy tak veselý, jako jízda z Prahy na svátky nebo prázdniny, což je samo sebou zcela pochopitelno.

Pro mne býval zvláště nepříjemným anebo dokonce i smutným návrat ze svátků, zejména ze svátků vánočních. Po několika blaženě ztrávených dnech v milém domově, po několika dnech luzně poetických a také po různých kulinárských požitcích kynula mi děsná cesta do Prahy. Bývával jsem tou dobou obyčejně sám, bez soudruha a okolnosti nedovolovaly časem, abych jinou příležitostí cestu vykonával, než s formanem-ovesnářem. To pak byla výprava vskutku truchlivá. O 3. hodině odpolední ovesnář vyjel, maje vůz vrchovatě naložený pytly s ovsem, na nichž vrchem rozestřena byla silná vrstva sena pro koně. Aby nikdo v městě mého slavného odjezdu nespatřil, šel jsem vždy napřed parkem a vyšed pak domašínskou branou na erární silnici, vyčkal jsem tu příchodu své příležitosti. Dokud mne nohy nebolely, kráčel jsem s ovesnářem vedle koní, pak ale vylezl jsem vzhůru na pytlovou barikádu a usadiv se pevně na shrnuté hromádce sena, zaklínoval jsem nohy mezi ovsem naplněné pytle a obložil si kolena suchým, vonným senem. Sedě takto pevně, jako ve šroubech, rozhlížel jsem se s výše po smutném kraji kolem, až melancholický zimní soumrak všechno zakryl, jako z milosrdenství, svým neprůhledným pláštěm. Nebyl-li mráz, trousil se obyčejně z hluboce zatažené oblohy drobounký deštík, jako padající silná mlha, a tu hodil mi forman nahoru prázdný pytel, z něhož jsem si pak udě-

lal po způsobu pasáků kapuci a pláštěnku. Takto opatřen, pouštěl jsem fantasii uzdu a bavil jsem se v duchu luznými obrazy tropických krajin nebo veselých hodokvasů na rytířských hradech, až mne z toho blahého snění vyrušil lomozný vjezd našeho vozu do nádvoří hostince „U české koruny" v Benešově. Ve 3 hodiny ovesnář z Vlašimi vyjel a o 8. hodině byli jsme na první stanici, urazivše za pět plných hodin — dvě zeměpisné míle.

V teplé, čoudivou visací lampou a lojovými svíčkami osvětlené šenkovně posadil jsem se kamsi do kouta a požádal o talíř polévky a „holbu" piva; potom vyňal jsem z cestovní kabelky nebo jenom z kapsy zimníku kus studené pečeně a povečeřel jsem s jakousi tichou, elegickou rozkoší. Byl jsem ještě příliš mlád, abych se směl někde do hovoru mísit nebo ve hře zúčastnit, a takž nezbývalo mi, než pozorovati tiše a skromně, co se kolem dělo. Nebylo toho mnoho. U podlouhlých, zeleně natřených stolů sedělo po několika formanech, kteří z mohutných dýmek bafali a líně hovořili. V karty se hrávalo až na zpáteční cestě z Prahy, po trhu, když opasky nebo velké juchtové tobolky byly plny bankovek. Měli tedy také ovesnáři a vozkové cestu do Prahy málo veselou. Každý snědl nezbytný „šálek" polévky a kus pečeně nebo chleba s mazlavým domácím sýrem a oddal se pak moudrému rozhovoru o cenách obilí, sena a slámy, o koních,

o špatných cestách a tak dále, všichni pak zapíjeli řeč dlouhými doušky z těžkých skleněných půlpint nebo z plechových „mazáků". Na každém stole stál vysoký, na černo vyleštěný dřevěný svícen, jehož spodní nádržka nacpána byla dlouhými, papírovými fidibusy na zapalování dýmek a vedle svícnu ležel mohutný plechový tratiknot na „utírání svíček", to jest na odstřihování ohořelého knotu. To byly večery velmi nudné a ospalé. Proto natahoval se, kdo jen mohl, na lavici a podloživ si ruce nebo ranec pod hlavu, hleděl usnouti. Ale tak činili jenom lidé, kteří se s formany vezli; vozkové sami seděli statečně aneb, když déle krmit musili, odcházeli do konírny a ulehali si na schrupnutí mezi své koně. Záhy po půlnoci jsme zase vyjeli a po delší polední zastávce dorazili jsme večer do Prahy, urazivše za půldruhého dne jízdy neméně než sedm mil cesty! Někdy vyjelo se z Vlašimi až večer a tu dorazilo se do večera následujícího dne až na „Zelenou lišku" u Michle, kdež se přenocovalo, načež třetího dne časně z rána následoval slavný vjezd Koňskou branou na trh do Prahy.

Mnohem lepší a zábavnější bývaly cesty z Prahy na svátky. Zcela přirozeně: kynula řada volných dnů se vším, co domov poskytuje, a formani jezdili nazpět jenom s trochou zboží pro kupce a tedy rychle. Nebylo-li peněz, ovesnář ochotně zapůjčil. Vyjíždělo se k nám, do Vlašimi, obyčejně ke 3. hodině od-

poledne od „Helmů", nebo od „Štočků" či od „Charouzů" a stávalo se, když byly tuhé mrazy, že jsme si vzali s sebou do vozů i peřiny a že nám potom soucitný ovesnář upravil ze slámy, sena a peřin skutečné lůžko, takže jsme jako v posteli ležíce, celou cestu spokojeně vykonali. Ale to dělalo se obyčejně jenom mladistvým studentíkům; starší studující zařizovali se už jinak, jaksi statečněji a hrději. Senem, slamou a přikrývkami nepohrdal arci nikdo a také nikoli pohodlnějším místem k sezení. Tedy, jak praveno: ke 3. hodině odjelo se a jakmile jsme vyšehradské brány minuli, začala rychlá, veselá jízda. Cestujících bylo vždy několik a takž nebyla o zábavu žádná nouze a z pod napiaté plachty vyrážely do mrazivého vzduchu časté výbuchy homérického smíchu. Pronikal-li mráz hluboko do údů, sestoupili jsme, když cesta do vrchu se vinula, a kráčeli hbitě vedle vozu, až zase nadešel spád do údolí.

K 11. hodině večerní přijíždělo se obyčejně do Ládví, na polovině cesty. Tam býval dobrý zájezdní hostinec a tam také naši formani se zálibou krmívali. Vymrzlé, vítala nás vyhřátá, jasně osvětlená a přívětivá hostinská jizba, plná již vůně z krmí, jež se vařily, smažily a pekly na plotně a v troubě velikého sporáku. Plotna byla plna hrnců a pekáčů, u nichž hostinská, paní Nováková, s měchačkou v ruce rozšafně manipulovala. S veselou myslí a za hlučného hovoru use-

dali studenti k dlouhému stolu uprostřed šenkovny a než vozka v konírně koním „založil" byla večeře snědena a přinášena již oběť zápalná. Zpravidla přijíždělo rychle za sebou několik formanů, kteří se po trhu — k vůli plným tobolkám — drželi blízko u sebe, a takž byla jizba záhy slušně naplněna. Obstaravše koně, přišli naši vozatajové do šenkovny a zasedli hřmotně ke stolům. Jejich pravidelnou večeří v zimě byly silná hovězí polévka a tučná vepřová pečeně se zelím a nějakou přílohou. Mezi večeří koncertoval v koutě starý houslista, zpívaje starodávné lidové písně, jež asi dávno již vesměs zanikly. Když byli formani po večeři, začalo se hráti v karty; všichni arci nehráli a proto zváni často (větší) páni studenti, aby si také hodili „barvičku", a nabídnuta jim ihned půjčka, aby nemohla platit výmluva, že „jen kdo peníze má, ať v barvičku si hrá" a toto pokušení bývalo tak mocné, že leckdo z nás, ani na okamžik se nerozpakoval. My, kteří jsme odolali, dívali jsme se aspoň chvilkami na hru a chvilkami jsme hřímavě prozpěvovali, takže nebylo slyšet ani, když tu a tam některý hráč na stůl třískal a ve všech tóninách proklínal, a jinde zase skupina besedníků na celé kolo se řehtala. Zpěv, smích, hlučný hovor, cinkání sklenic a rachocení židlic začaly ochabovat teprve, když rafie na velkých dřevěných hodinách třetí hodinu minula a ke čtvrté zvolna se stáčela. V tu dobu zdvihali se formani druh za druhem,

aby se podívali, jak je s valachy, a než udeřila čtvrtá, seděli jsme zase pod plachtou, ujíždějíce v ostrém ranním mrazu k domovu. Kola v umrzlém sněhu skřípěla a náš hovor umlkal. Do sena a slámy, jak jen možno bylo, zaryti, oddávali jsme se sladké dřímotě. K 7. hodině přijeli jsme do Benešova, kdež se „U české koruny" krátce posnídalo a v 10 hodin byli jsme před Vlašimí. Aby můj poněkud deranžovaný úbor mým rodákům nepůsobil pohoršení — bývala obyčejně neděle — sestoupil jsem vždy u domašínské brány knížecího parku a vyhnuv se takto městu, šel jsem parkem domů. Škola naše stála zrovna proti východní bráně zámecké. Vyšed z parku, potřeboval jsem silnici překročit a byl jsem, nikým téměř nezpozorován, doma.

Prosím nyní čtenáře, aby vykonal se mnou v duchu takovou tehdejší jízdu na vánoční prázdniny.

XXIII.

(Jízda na vánoční prázdniny.)

Studentům středních škol kynuly jednou delší vánoční prázdniny a my rozjížděli jsme se na venek. Asi den před tím napadlo vysoko sněhu a nastala — po dlouhých plískanicích — krásná zima. Poesie vánoční doby byla sesílena poesií mladistvé zimy a pro mne ještě poesií kynoucí dlouhé jízdy ve formanském voze.

Ovesnář, s nímž jsem se o dopravě smluvil, „stál" v zájezdním hostinci „U Charouzů" na Václavském náměstí a určil odjezd přesně na 3. hodinu odpolední. Ježto pak mrzlo a nepochybno bylo, že mráz večer a v noci značného stupně dosáhne, vyzval mne můj pečlivý forman, abych si vzal s sebou peřiny, že mi vyhradí vzadu ve voze, pod plachtou takové místo, abych mohl jako v posteli ležet a spát, kteréžto rady jsem arci bez velkého rozmýšlení uposlechl.

Nějakou chvíli před 3. hodinou vlezl jsem na obrovském dvoře hostince „U Charouzů" pod plachtu a uvelebil se jako na loži ve svých peřinách, očekávaje spokojeně věcí, které přijíti měly.

Za nedlouho potom vyrachotil se náš vůz z průjezdu a po krátké zastávce „U pěti králů" na Vyšehradské třídě zahájena „ostrá" jízda — krokem do kopce a klátivým poklusem s kopce. Než jsme projeli vyšehradskými branami, začalo se stmívat a za krátko rozložila se tma nad vysoko zasněženým krajem.

Forman zastavil na okamžik povoz a rozžehl svítilnu, jež pak pod kozlíkem na voji se houpajíc koním na nějaký sáh půdu pod nohami ozařovala. Všechna příroda kolem pohroužila se v hluboké ticho. Jenom telegrafní dráty zvučely unyle a sníh pod koly našeho vozu pronikavě skřípěl. Mrzlo jen praštilo.

Čím více mráz připaloval, tím více lahodilo mi teplo mého pelechu v peřinách. Vedle mne choulil se, polou sedě a polou leže, do slámy a hrachoviny starší kollega z gymnasia a dýmal z velké dřevěnky, stříbrným víčkem pevně uzavřené. Uprostřed vozu stál sud s olejem, jejž forman vlašimskému kupci z Prahy vezl a na tomto sudě seděl rozkročmo, jako na koni, klempíř Tyrner z Vlašimi a bafal z porculánky, jejíž vrchem rozžhavená hlavička jako ohnivý kroužek ze tmy sálala. V přední části vozu seděly proti sobě dvě ženštiny, jež s ovesnářem z trhu se vracely. Jejich do vlněných šálů hustě zabalená poprsí trčela jako dvě klátivé pagody z hromady sena, do něhož větší část jejich těl byla zabořena. Pod plachtou bylo lze rozeznávati jenom obrysy věcí a osob, pokud se v otvorech od bělavých ploch sněhu odrážely.

Tyrner byl člověk na zimu velmi otužilý; měl na sobě pouze krátký, těsně přiléhající kožíšek a nohy ve vysokých botách vězící visely mu zcela volně, beze vší pokrývky po obou stranách sudu. Huboval sice co chvíli na stále rostoucí mráz, ale žertoval jinak ustavičně, jako by jej ta sibiřská povětrnost celkem jenom příjemně dráždila. Ženské, k nimž zády obrácen byl, napomínal občas, aby přece něco povídaly, sice že jim huby zamrznou, načež ony zase jemu radily, aby šetřil slov, sice že mu dýmka vyhasne anebo podaly mu láhev s „roztopčinkou", aby si

svou nevymáchanou hubu trochu vypláknl, což Tyrner velmi ochotně učinil.

To připomenulo mi, že jsem si vzal s sebou z Prahy láhev žernoseckého, mému sousedu pak, že má v cestovní brašně baňku mogadoru. Zavdali jsme si tedy vespolek na zdraví, podali láhve dále a hřejivým nápojem vzpruženi, zahájili jsme pak všichni živé rokování. Každý vypravoval, co veselého věděl, druh vpadal druhu do řeči komickými nápady a za chvíli se celá společnost pod plachtou řehtala. Také forman na kozlíku, jenž obraceje se chvilkami hlavou „dovnitř", slovní seč naši říznými průpověďmi kořenil.

Avšak mráz, jenž stále prudčím se stával, schladil zvolna opět naši bodrost a pod plachtou nastalo zase na nějakou dobu ztišení.

Tím časem vyšel měsíc a probrav se mráčky, k východu plujícími, ozářil jasným, měkkým svitem všechen sněhem pokrytý kraj. Jaký to byl krásný, luzný kolem obraz! Táhlé, zde do nevysokých kopců vlnivě stoupající, onde do oblých úžlabin spadající sněžné pláně míhaly se na povrchu miliardami drobounkých, různě zbarvených jisker, tu a tam svítila červenavým svitem okénka vzdálených chaloupek, sněhem zatížených a do sněhu jako zabořených; osamělé hruše v polích, daleko od sebe po kraji roztroušené, majíce koruny plné sněhu, že zdaleka jako sněhové koule na tlustých stopkách vypadaly, vrhaly na sněhovou hladinu ostré,

křivolaké stíny a obzor kolem vroubící táhlé kopce černaly se hustým porostem jedlí a smrků, jejichž sněhem obalené vrcholy v kyprý, bělostný oblak do sebe splývaly. Zde onde přeletěl po zasněžené pláni houpavý stín sovy, jež tichým letem od háje k háji vzduchem plula a jinde zase hopcoval po sněžině naším povozem vyplašený zajíc, vleka za sebou kus své stínové podoby.

Obzíral sem valnou dobu, hlavu maje z plachty vystrčenou, toto čarovné panoráma, až mne pálení nosu a uší donutilo uchýliti se zase nazpět do vozu, kdež přece jen bylo značně tepleji. Pod plachtou bylo ticho. Můj soused usnul, ženské v popředí dřímaly, trhavě proti sobě se klátíce a Tyrner — zmizel se sudu a kráčel nyní s vozkou podle koní, dupaje stále do umrzlého sněhu jako na znamení, že ho nohy jak náleží zebou. Vjížděli jsme do výšiny „na křížkách", kterážto část cesty zejména v zimě byla pro naše formany partií kritickou: když bylo náledí, aneb když se zmrazky na železné obruče kol chytaly, držívali se vozkové pohromadě, aby v případě potřeby vzájemnými přípřežemi se vytahovali a při tom střídavou stráží svoje náklady hlídali. Náš povoz měl náhodou jenom nepatrný náklad, proto nevázal se forman na společnost soudruhů a nesehnal nás ani dolů s vozu, nýbrž zatlačiv sám s Tyrnerem důkladně, vyvedl svoje spřežení vítězně na výšinu. Pak začala opět veselejší jízda. Koně dali se sami,

z vlastního popudu do klusu a Tyrner vyskočiv jako akrobat hbitě do vozu, usadil se opět na sudě s olejem. V tu chvíli ozval se z úst obou ženštin v popředí vozu pronikavý výkřik, jako by bylo obě zároveň něco uštklo. Tyrner obrátiv se — jak při jeho rozžhavené porculánce viděti bylo — hlavou nazad, otázal se s posměšnou soustrastí: „Co pak vás to polekalo, holčičky?" „I nic!" odsekla s plačtivým přízvukem jedna z žen. „Zdřímly jsme si a vrazily hlavami do sebe, až se nám v očích zajiskřilo, aspoň mně..." Tyrner nabídl ženštinám, aby si na to leknutí z jeho dýmky zakouřily, můj soused pak podával jim baňku se zbytkem mogadoru, aby tu bolest zapily, ale ženské odmítly hrdě to i ono a začaly rozmarně vypravovat, co se které v polospánku před srážkou lebek zdálo.

Pokud řízný, vše pronikající mráz dovoloval, rozproudil se pod plachtou zase živý, veselý hovor a než látka jeho vyčerpána byla, přijížděli jsme na polovině cesty k Vlašimi, do Ládví, kdež osamělý rozsáhlý zájezdní hostinec jako tvrz nějaká při samé silnici stál, celému okolí se svojí výše vévodě. Vůz stanul na přirozené rampě u vrat, jimiž se od Prahy do dvora vjíždělo a my seskákali jsme dolů. Ale vrata byla na závoru uzavřena. Vozka náš, zabušiv pěstí do vrat, zvolal: „Hej, holahej! Otevřít! Forman!" Na dvoře ozvalo se jenom dvojí krátké štěknutí. Pak bylo zase ticho. Vozka náš opě-

toval zase bušení a když kromě krátkého výštěku ze dvou psích hrdel zase nic se neozvalo, začal tlustým koncem bičiště na ležato prudce do vrat mlátit, volaje při tom z plna hrdla: „Oucknecht! Oucknecht!"... Oba psi na dvoře přikvapili ke vratům a strkajíce čumáky pod vrata nevrle, ačkoli beze všeho vzrušení hafali; jinak se zase nikde nic nehýbalo. Následovalo nové mlácení bičištěm do vrat a nové volání: „Oucknecht! Oucknecht!" Když pak ani to nemělo účinku, začali jsme já a soused gymnasista velkými kameny do vrat bušit, hulákajíce při tom z plných hrdel: „Oucknécht! Oucknécht!", jako náš forman, jenž bičištěm do vrat třískati neustával. Mezitím hodil jsem několik kamenů přes vrata, abych psy hodně podráždil a vyzval obě ženštiny, aby nám volat pomohly. Stalo se, jak jsem si v rozbujněné sluchové fantasii přál: psi začali zuřivě výt a ječet, vrata duněla pod údery kamenů s vozkovým bičištěm a k tomu řvalo nás šest, dva muži, dva jinoši a dvě ženštiny s křaplavými hlasy jako příšerný sbor mstitelů bez ustání: „Oucknecht! Oucknecht!", až volání naše ozvěnu kolem vzbudilo, jež do celého koncertu posměšně a také několikahlasně „... knécht! ... knécht!! ..." pokřikovala.

To mělo konečně žádoucí účinek. „Co vás to všichni čerti berou?!" ozval se uvnitř za vraty hromový hlas podomkův, závora byla s rachotem odstrčena, těžká vrata zaskřípěla pronikavě ve svých stěžejích a vůz náš, psy

slavnostně vítán, sjel konečně do dvora, kdež v řadách již stála celá vozová hradba formanská. Příčina, proč jsme podomka hned dovolati se nemohli, rychle se objasnila: ve velké šenkovně, která od vrat dosti vzdálená a již skoro plná byla, koncertovaly dvě harfenistky od Nechanic a bavily formany různými smělými popěvky, jejichž vtipné, či — lépe řečeno — vtipové obraty na konci každé sloky vzbuzovaly bouře smíchu.

V šenkovně bylo vůbec toho večera nějak zvláště hlučno a veselo, nejspíše následkem okolnosti, že Novákovic toho dne zabíjeli a pak že bylo z večera načaté pivo dle jedněch jako malvaz a dle druhých jako křen. Paní Nováková, vévodíc jako jindy u velkého sporáku, pekla dnes ustavičně jaternice, jelita a bachory, takže vzduch v jizbě prosycen byl jednak svůdnou vůní horkého žíru a zelí, jednak čpavým zápachem tabákového dýmu. Dvě velké kerasinové visací lampy a na stolech asi dvanáct tlustých lojových svíček ve vysokých černých svícnech osvětlovalo malebnou kolem scenerii. Společnost skládala se hlavně z formanů a studentů, z několika pocestných řemeslníků a asi pěti nebo šesti venkovanek různého stáří. Všechno se jak náleží bavilo, požívajíc hojně tučných darů vepřového kvasu a proplakujíc žíznivé jícny svůdně naplněným gambrinovým mokem.

U jednoho z postranních stolů bylo místo

a tam usadila se naše společnost. Každý pojedl talíř jaternicové polévky a nějaké jelito, načež se mužští oddali kuřbě a lehké pitce, kdežto ženské pokřápavše mezi sebou a přepočítavše svoje do šátku zavázané peníze, hlavy do rukou na stůl položily a usnuly. Náš forman zasedl mezi známé vozky ke hlavnímu, dlouhému stolu a zúčastnil se v „kupovaném cviku", kdežto Tyrner a kollega gymnasista třetího partnera k „bulce" si vyhledali. Já díval jsem se asi hodinu tu a tam na hru a když byla na velkých dřevěných hodinách jedna s půlnoci odbila — přijeli jsme do Ládví k 11. hodině — vytratil jsem se ze šenkovny a vyhledav si náš vůz, vlezl jsem do svých peřin. Tyto byly studené jako led, ale záhy udělalo se v nich libé teplo a to uspalo mne lze říci lahodně. O půl čtvrté hodině probudil mne hluk kolem: náš povoz chystal se k odjezdu a s ním zároveň několik jiných. Moji spolucestující uvelebovali se, jak kdo mohl, do slámy a sena — Tyrner nechtěl už sedět na sudě — a když se byli všichni spokojeně ztišili, zarachotil vůz na kostrbaté, tvrdé půdě nádvorní, vrata zaskřípěla opět ve svých stěžejích a povoz náš vyjel prudce na silnici. Za ním vyjeli ostatní formani, kteří také již nakrmeno měli a celá ta vozová karavana dala se za ohlušujícího práskání bičů do poklusu. Koně byli odpočinutí, cesta vinula se pohodlně s kopce a měsíc svítil ještě jako rybí oko — hoj, jaké to radostné cestování!

Mráz byl zatím dostoupil své největší síly a všechen živoucí tvor choulil se, co jen možná bylo, do sebe. Moji spolucestující také záhy se ztišili a únavou zmoženi tvrdě usnuli. Já pozoroval jsem nějaký čas přírodu, naslouchaje rachotu vozů, až jsem také zdřímI. Všeobecné probuzení nastalo, když vozy stanuly v Benešově před hostincem „U české koruny", jenž tehda patřil pražskému profesoru a historikovi Karlu Vladislavu Zappovi. Bylo půl osmé a ježto byla obloha jasna, rozednívalo se. Seskákali jsme ruče s vozu a vrazili rychle do velké hostinské jizby, kdež lampa ještě hořela, ale v kamnech již oheň vesele praskal a na veliké plotně káva se vařila.

Žejdlíkový hrnek dosti dobré kávy a dva „mastné" rohlíky byly každému předurčenou snídaní. Ta když byla s blažeností požita, zahájena závěrečná partie jízdy. Slunce svítilo nám již pod plachtu a zahánělo spánek; ale poněvadž byla krutá zima a pasažeři po nezvykle ztrávené noci mrzutou kocovinu pociťovali, nemohla se již žádná zábava rozpoutati. Každý nevrle zíval, vrtěl se a choulil, snaže se, aby aspoň na chvíli zase usnul. Čím výše stoupalo slunce, tím řezavěji odráželo se jeho světlo od jiskřících ploch čistého sněhu a nutilo nás zavírati oči. To byla nejmrzutější část výpravy, ale na štěstí trvala jenom asi tři hodiny. Kolem jedenácté projeli jsme rychle Domašínem a na mou žádost stanul náš vůz u domašínské brány vlašim-

ského parku. Zde vystoupil jsem — jako obyčejně — abych v neubraném stavu, v pomačkaných a zaprášených či zapéřených šatech za jasného nedělního dopoledne přes celé město nemusil jíti... Nikým, kromě vrátného, neviděn, prošel jsem zasněženým parkem a vyšel po krátké půl hodině ve Vlašimi hlavní branou parku, zrovna naproti škole, bydlišti mých rodičů.

XXIV.

(Formanská poesie. — Výprava do Vídně. — Čím bývali formani studentům. — Zapečetěná psaní jako kontraband. — Jak lidé důvěřovali poštovním schránkám a jak jim dosud mnozí důvěřují. — Bývalé frankování a bývalé recepisy.)

Ve dvou předcházejících článcích vylíčil jsem, jakým způsobem jsme v letech padesátých, jakožto malí studenti, z domova do Prahy a odtud zase nazpět domů jezdívali. Při této dopravě byl hlavním činitelem „forman", z mého rodiště ponejvíce ovesnář. Tou dobou byla ještě v plném květu formanská poesie, jejíž zbytky už jenom tu a tam v odlehlých krajích na bývalé doby vozatajstva upomínají.

A tato poesie měla také svoje druhy: výpravy idyllické čili selanky, výpravy ponuré a zasmušilé čili elegické, pak zase expedice rozmarné, veselé atd. Pravou epopejí ve formanské poesii byla na př. výprava z mého

rodiště do Vídně. Kdo ji prodělal, po celý život jistě na ni vzpomíná. Trvala čtyři noci a pět dní, čtyři noci a pět dní plných rozmanitostí i nudy, plných mrzutostí i homericky pestrých dobrodružství, plných útrapy i veselých požitků. V dlouhých, několikaměsíčních přestávkách odhodlal se vždy některý forman, že uspořádá výpravu do Vídně a přijímal dvě, tři neděle napřed přihlášky. Někdy byla výprava uspořádána jenom pro učně a služky, jimž Vídeň byla kýženým nebo určeným Doradem, jindy zase byla prostě pasažérská, smíšená. V době prázdnin připojil se k ní tu a tam nějaký student.

Představte si velký košetinový vůz s plachtou na velkých obručích, plný kufříků, krabic a ranců, na nichž nebo mezi nimiž byla upravena místa k sezení pro muže a mladíky, pro ženy a dívky; vůz tažený dvěma, někdy také čtyřmi valachy a řízený hranatým vozotajem v těžkých vysokých botách, s mohutnou dřevěnou dýmkou v ústech a s obrovským bičem v pravici, s bičem, jehož práskání jako střelba z bambitek vzduchem třaskalo a v lesích nebo skalách mnohonásobnou ozvěnu budilo... a máte zajisté potuchu o poesii cestování, jež nastalo účastníkům výpravy, jakmile opustili rodné město.

Pasažeři se rychle seznámili a na voze bylo veselo; mužští tlachali, ženské štěbetaly a smíchu bylo více, než rozumu. Když začala silnice stoupat do vrchu, slezla celá společnost a šla podle vozu nebo za vozem pěšky;

kde okolí tomu dovolovalo, nadcházela si pěšinami přes pole a lesy, při čemž staří mladí pro ukrácení cesty všelijak dováděli. Když se setmělo a žádného příkrého stoupání nebylo, slezlo se všechno pod plachtou a nastala večerní zábava, při níž rozpálené dýmky mužů situaci romanticky osvětlovaly. Pak přišla velká zájezdní hospoda a kynul nocleh, někdy dobrý a klidný, někdy nepokojný a svízelný, ale vždy vítaný.

Zůstavuje se čtenáři, aby obraznosti svojí uzdu popustil a dle vlastních různých zkušeností si představil, co všechno se formanským pasažérům za čtyři noci a pět dní na silnicích, při nadcházkách lesy a v hospodách o noclezích zajímavého, mrzutého neb veselého přihodit mohlo a skutečně také přiházelo. Vypsání i jenom několika příkladů zabralo by zde příliš mnoho prostoru. Kromě toho byla takováto cestovní epopej jednak výjimkou neb zvláštností, jednak jakýmsi souborem čili velkou sumou menších formanských výprav, jež dle okolností a potřeby podnikány býti musily a tedy také sumou příhod, jež se při nich sbíhaly.

Cestování bez formana bylo pro studenty a vůbec pro obecenstvo, které nenáleželo k zámožné honoraci, prostě nemyslitelno; a když i student v žebřinovém voze s kočím a potahem svého otce do Prahy vypraven byl, nebylo mezi jeho a obecnou formanskou výpravou žádného podstatného rozdílu.

Avšak nám, jejichž otcové koní neměli, byl

forman něčím více, než toliko vlastníkem „příležitosti", kterouž jsme se vozili: forman byl také pro náš pobyt v Praze nezbytnou potřebou a proto stali se život v Praze a forman v obvodu našich myšlenek nerozlučnými pojmy. Forman přivážel studentům do Prahy k prvnímu peníze, každých čtrnácte dní čisté prádlo a v nepravidelných lhůtách pecny venkovského chleba, uzené maso nebo jitrnice a jiné výrobky domovského hospodářství. Ale nedosti na tom: když rozpočet z rovnováhy vyšel a studentovi ve snách hubené egyptské krávy se zjevovaly, což dle tehdejšího také egyptského snáře značilo obědy na hradbách „u slunce" a večeře ve vzdušných výšinách, byl forman naší eskomptní bankou. Když bylo po trhu a ovesnář měl prodáno, zaklepáno na jeho plný opasek nebo červenou juchtovou „tašku" a forman přijav s úsměvem potvrzenku potěšil finančně stísněného mladíka-krajana ochotně několika co nejméně ušpiněnými zlatkami. Doma pak presentoval potvrzenku studentovým rodičům anebo použil jí jakožto platidla při nákupu ovsa.

Také byl forman studentskou poštou. Ale psaní, jež v tobolce přinášel nebo odvážel, nesměla býti zapečetěna ani zalepena, neboť soukromé doručování přespolních uzavřených dopisů považovalo a trestalo se jako poplatkový přestupek a formani byli v nebezpečenství, že je finanční strážník u brány nebo policajt na trhu vyzve, aby ukázali tobolky, ne-

mají-li v nich nějakých zapečetěných psaní. Na státním nádraží vystoupil v říjnu 1859 z drážďanského vlaku mladý, elegantní muž a spatřiv ve vestibulu obcházejícího strážníka, přistoupil k němu, vyňal z tobolky zapečetěné psaní a pravil: „Buďte tak dobrotiv, pane strážníku... mám zde doporučující psaní na profesora, jehož přednášky bych jako cizinec rád poslouchal... nemohl byste mi říci, kde bydlí, abych se mu mohl představit?" Strážník vzal do ruky list a prohlédnuv jej, odpověděl zdvořile: „Adresu profesora Purkyně vám ihned napíšu, ale dříve musíte se mnou tamhle do policejní inspekční kanceláře. U nás je totiž zapověděno přivážeti zapečetěná psaní, bude s vámi zaveden krátký protokol a zaplatíte přiměřenou pokutu..." Cizinec zaplatil 1 zl. 25 kr. pokuty a mohl si pak najmouti drožku, která ho k profesorovi dovezla. Námitka, že doporučující psaní osobně dodáno býti musí, nic nezpomohla: psaní nemělo být zapečetěné.

Tato přísnost proti soukromému obstarávání zapečetěných listů plynula z rigorosního pojímání a výkladu regálů. Provádění listové pošty bylo totiž a je dosud regálem, částí výsostních práv panovnických, která se přes všechny proměny dosud v rukou státu udržela, tedy výhradným právem státu a každé zprostředkování zapečetěného psaní považováno za porušení královského práva, trestuhodné zcela bez ohledu na velikost či nepatrnost škody, jež tím poštovnímu eráru byla

způsobena, jako se na př. tresce padělání a napodobení bankovek bez ohledu na to, byla-li způsobena aneb i vůbec jen zamýšlena nějaká škoda, anebo jako se stíhá pěstování tabákových rostlin, i když je zjevno, že pěstitel na výrobu kuřlavého či šňupavého tabáku nebo doutníků ani nepomyslil. Tento přísný a obmezený názor o poštovním regálu nedal se udržeti a nezbylo z něho nic více, než že hromadnou dopravu a soustavné doručování dopisů žádný soukromý podnikatel po živnostensku prováděti nesmí, kdežto doprava balíků již regálem není a tedy soukromými podnikateli, speditéry atd. prováděna býti smí.

Poštovní předpisy byly tehda v některém směru velmi přísné. Než zobecnělo užívání hotových obálek na zalepování, skládali lidé papír, na němž psaní bylo napsáno, prostým způsobem do čtvercové formy a pečetili je. Kdo s papírem a nůžkami poněkud lépe zacházeti uměl, vystřihoval si z půlarchu nebo celého archu — dle potřeby — obálku přiměřenou listu nebo listině, jako se dosud činí, když vhodná tovární obálka není po ruce. Ale pečetit musilo se řádným pečetítkem s plným jménem nebo začátečními písmeny jména a příjmení nebo se šlechtickým erbem. Přísně zapovězeno bylo pečetit psaní rakouskými mincemi, snad proto, že by každý takové psaní rozpečetit a pak zase krejcarem nebo šestákem zapečetit mohl. I když zavedeny byly erární obálky s vytištěnými na nich poštovními známkami, psaní se stále ještě pečetila.

Proto bylo modou u všech „lépe postavených" mužů, nositi na ukazováčku pravé ruky co možná massivní zlatý pečetní prsten a také závěsky u hodinkových řetízků bývaly upraveny tak, aby se jich užívati mohlo jako pečetítek, ba i na kapesních nožích bývaly na silnějším konci kovové plotýnky s vyrytými iniciálami nebo monogramy k pečetění.

Peníze zasílaly se z pravidla v ten způsob, že se odevzdaly na poště s otevřeným psaním úředníkovi, který je přepočítal, sám do psaní a obálky vložil a pak známým způsobem, erárním i zasílatelovým pečetítkem několikráte zapečetil. Zasílání peněz v zavřených obalech s udáním ceny bylo sice již v první polovici padesátých let zavedeno, ale opatrní venkované chtěli míti plnou jistotu, aby adresát správnosti zásilky popříti nemohl a dávali si peníze na poště přepočítávati. Pražané zase byli z valné části tak lehkomyslní, že zapečetěné a udáním ceny opatřené peněžní listy jako obyčejná psaní prostě do schránek házeli.

Tato bezstarostnost a dobromyslná důvěřivost Pražanů překonávala ještě klidnou jistotu severních Američanů, kteří, dle vypravování cestovatelů, když poštovní schránky na ulicích plny jsou, psaní svá prostě na vrch schránek kladou, takže někdy na schránkách celé kupy listů jsou narovnány.

Nám, kteří jsme si uvykli, zasílati peníze a cenné papíry s přísnou akuratesou na podací aneb i zpáteční recepisy, připadá jako zvěst

z báchorky, že byli před padesáti lety v Praze lidé, kteří psaní s penězi prostě do poštovních schránek házeli a přece můžeme se poučiti u každého poštovního úředníka, že jsou tací lidé dosud, ačkoli už jich je méně. Stáváť se podnes ještě, že vhodí tu a tam někdo do černožluté schránky psaní s cennou zásilkou, ba jsou případy, že házejí lidé do schránek i vyplněné poukázky a za nimi příslušné obnosy, nezabalené, jen tak, a není žádnou zvláštností, když se ve schránce naleznou psaní bez známek a místo těchto rozkutálené krejcary. Proto jsou poštovní schránky nyní zařízeny tak, že k jejich obsahu nikdo nemůže, dokud se plechová krabice ze schránky vyňatá na poštovním úřadě pod přísným dozorem neodemkne.

Vyplácení čili frankování dopisů bylo až do druhé polovice šedesátých let věcí nesnadnou; za každé psaní platilo se nejen dle jeho váhy, nýbrž také dle vzdálenosti místa, do něhož bylo adresováno. Poštovní ředitelství upravilo několikráte vzdálenosti, t. j. určilo podrobnými tabelami, jaká vzdálenost se do každého poštovního úřadu má počítat. Nikdo nemohl si tedy sám — nemaje tabely po ruce — psaní frankovat, leda do míst se známou již vzdáleností a frankaturou; frankovali tedy snad většinu psaní poštovní úředníci sami, určujíce obecenstvu jenom, mnoho-li má na penězích složiti. V poštovních úřadech s velkou frekvencí musili si lidé ve vyvěšených tabelách vyhledati, kolika krejcary mají psaní

frankovat. Šlo-li na př. psaní přes 10 mil, musilo se frankovat známkou desítikrejcarovou; do Vídně platilo se odsud z prostého, lehkého psaní 15 krejcarů. Tento způsob vyplácení listů dle vzdálenosti potrval až do 1. ledna 1866, kdy zavedena jednotná sazba 5 kr. za prosté psaní pro celou říši; do ciziny se ovšem platilo i potom více a různě až do uzavření světového poštovního spolku.

Na psaních, jež se rekomandovala, musily vždy udány býti jméno odesílatelovo i jeho bydliště. Recepisy, jež se na rekomandovaná psaní, na peněžní i balíkové zásilky odesílatelům dávaly, byly modré, na silném papíře vytištěné a tak velké, že se jakožto cenné a namnoze velmi důležité doklady pohodlně a bezpečně uschovávati nebo k úředním listinám přikládati daly, kdežto nynější pavučinkové proužečky jenom za velké opatrnosti uschovávati a vůbec zachovati se dají. Recepisy dávaly se dříve také na každý i zcela prostý odevzdaný telegram, což arci bylo zcela zbytečno.

XXV.

(Směšné novoty Gyulayovy. — Klid za nebezpečí války. — Pražané a vojáci. — Tehdejší vinárny. — Kapelník Ješko a zakázané písně. — Jaký dojem učinil válečný manifest.)

„Otec italské armády", maršálek hr. Josef Radecký, vzdal se dne 1. března 1857 po odbytých 72 letech vojenské služby úřadu gu-

vernéra lombardsko-benátského království a spolu velitelství italské armády, a na jeho místo jmenováni guvernérem italských zemí arcivévoda Ferdinand Max a velitelem italské armády polní zbrojmistr hrabě Gyulay z Maros Némethy a Nádasdy. Toto historicky nedůležité faktum uvádím proto, že se hr. Gyulay dvě léta později stal osobností svého způsobu historickou.

Polní zbrojmistr Gyulay, převzav velitelství rakouské armády v Italii, jal se zaváděti — jak bývalý jeho pořízený, podplukovník Foedransperg zaznamenal — různé novoty a opravy, kteréž byly typickým výrazem starorakouského armádního ducha. První novotou byl rozkaz, že při parádách každý důstojník a každý voják musí míti černé kníry. Kdo měl kníry světlé nebo zrzavé, musil si je obarvit, kdo vůbec žádných knírů neměl, musil si je černou barvou namalovat! Bez černých knírů nesměl se nikdo v šiku objevit. Vojáci, kteří několika krejcarů nelitovali, kupovali si na parádní kníry černé voskové pomády nebo mošusem vonící tuže, ale většině mužstva bylo těch krejcarů líto a takž malovali si druh druhu před ochodem na parádu marciální černé kiňáry — leštidlem na boty. Fronta, sestavená ze samých mužů se zakroucenými černými kníry, vypadala z daleka velmi dobře, ba jaksi imposantně, ale z blízka byli při tom vojáci nadmíru směšni. Vrcholem komičnosti pak bylo, když se paráda za silného parna konala a vojákům při tom po tvářích

pot se řinul; tu rozplývalo se špatné barvivo a rozlézalo nebo rozmazávalo se vojákům po pyskách, po bradách a vůbec po obličejích, zejména, když muž v nestřeženém okamžiku se zapomněl a zpocené líce rukou nebo rukávem si utřel. Proto bývali vojáci, vracejíce se z parády, často posměchem všeho lidu a zvláště pouliční mládeže.

Jinou reformou bylo, že zavedl Gyulay barvení plášťů na černo. V monturních skladištích bylo tou dobou hojně starých, různobarevných vojenských plášťů ještě z let 1848 a 1849 a také novější pláště měly různé barvy. Aby se nemusily pořizovati pláště nové a aby přece armáda opatřena byla plášti stejnými, nařídil Gyulay na radu jakéhosi plukovního výtečníka, aby všechny pláště na černo byly obarveny, a ode všech sborů italské armády vysláni plukovní a praporní krejčí na státní útraty do Milána, aby se tam přiučili „černobarvířskému umění". Tato novota se z počátku mnohým lidem líbila, ale její slabiny se brzy křiklavým způsobem objevily. Černá barva plášťů totiž pouštěla a když se dalo do deště, tekly vojákům po modrých nebo světle šedých spodkách černé potůčky, jejichž stopy pak velmi nesnadno bylo odstranit. Pláště samy vypadaly po notném lijáku hůře, než jak vypadaly před obarvením; byl-li pak navlhlý plášť sbalen, měl potom látku všelijak pruhovanou, žíhanou nebo černě a světle kostkovanou.

Další novotou bylo, že nařídil Gyulay, aby

v kasárnách měli chodby cihlami dlážděné, tyto byly vždy čisté a stejně červené, zejména při každé prohlídce kasáren příslušným generálem. Aby se tedy docílilo stejně červeného zbarvení dlažby, natírány chodby rumělkou, kteráž je, jak známo, sloučeninou síry a rtuti a tedy ve větším množství barvou lidskému zdraví velmi nebezpečnou. Následky tohoto pošetilého malování chodeb také se dostavily: vojáci dostali nebezpečné záněty očí, takže mnozí docela oslepli a jiní úplně ke službě neschopnými se stali. Po nabytých trapných zkušenostech bylo pak barvení chodeb rumělkou zase odstraněno.

A i jiné ještě novoty byly tou dobou zavedeny. Na příklad: do ostrých hran vycpané slamníky natírány před kasárenskou prohlídkou, aby vypadaly pěkně kostkovaně, fermežovými barvami a mužstvo nesmělo na ně, třebas po několik dní, lehnout, dokud neoschly. Také záchody se několik dní před generálovou návštěvou uzamykaly, aby v náležitém pořádku nalezeny byly a příliš nepáchly... Nuže: vojevůdce, který takovéto opravy zaváděl, nehodil ten se nejlépe za velitele rakouské armády, jež měla potříti Sardýny a — Francouze?

Kromě Gyulayových směšných oprav vydáno roku 1858 ještě mnoho různých reglementů, nařízení a předpisů, ale ty všechny týkaly se jenom věcí finančních a plukovního hospodaření, tak že jedinou skutečnou jakousi reformou byl dotčený už nový zákon

o doplňování vojska. Jinak byl stav armády stále týž, jako po skončené válce z let 1848 až 1849, ba lze tvrdit, že duch armády — navzdor opravené střelné zbrani — účinkem dusného, ba úmorného stavu politického a nedostatku všelikého myšlenkového ruchu stále se horšil. V důstojnictvu bylo málo inteligence a v mužstvu nebylo žádné lásky k válečnému řemeslu. Staří vojáci z životního povolání ustupovali již do pozadí a mladší generace cítila se jako v krutém otroctví.

Při povyšování a obsazování důležitých míst nehledělo se vždy na způsobilost, na výši vzdělání, na talent a osobní zdatnost, nýbrž namnoze až příliš mnoho na rod (od majora nahoru obsazována všechna místa jenom šlechtici), na příbuzenstvo, na majetnost, na přísnost, říznost a tak dále, takže celá armáda, ačkoli měla jasné hlavy a výtečné odborníky, nikterak nestála na výši doby a na výši svého úkolu, když kritická doba jí nadešla.

Blížící se nebezpečenství války r. 1859 nezpůsobilo, na kolik se pamatuji, v Praze žádného zvláštního znepokojení. Nedostatek českých novin a svobody tisku vůbec měl za následek, že široké vrstvy obyvatelstva o italskou zápletku málo se staraly a slechy o hrozící vojně s menším zájmem na vědomí braly, než před dvěma lety pošetilé tlachy o kometě a blízké zkáze světa. K tomu přispívalo též, že německé noviny pod tlakem přísné censury touž měrou jako úřední listy nebezpe-

čenství války až do poslední chvíle zapíraly, takže ani v tak zvaných vyšších společenských kruzích do poslední chvíle nebylo žádného vzrušení. Mezi tím, co diplomacie evropská válku jednak strojila a jednak zažehnati se snažila, žila tedy Praha klidně svůj šosácký život v jakési tiché spokojenosti dále, nejevíc k veřejným záležitostem žádného téměř účastenství.

Vojsko zajímalo Pražany jenom potud, dokud byly nějaké přehlídky nebo parády — tehdejší zemský velitel hrabě Clam Gallas konal vojenské přehlídky někdy také na Václavském náměstí — dokud pluky nebo prapory městem procházely s hřímavou hudbou, a cizorodí vojáci, Italové a Maďaři, v hospodách a při muzikách sváděli krvavé řeže, nebo s kuchařkami zaplétali věčně staré a přece pořád ještě nové romány. Tehda se říkalo — zdali právem či neprávem, nedovedl jsem posoudit — že každá starší služka v Praze umí buď italsky nebo maďarsky, a pouliční mužská mládež uměla v těchto dvou jazycích nadávat, že byla radost ji poslouchat. Zejména italština byla tou dobou u nás valně rozšířena. Mnoho vojínů našich ztrávilo totiž řadu let v lombardsko-benátských posádkách anebo při okupacích v církevním státě, v Modeně nebo Toskánsku, a osvojilo si snadný italský jazyk pro obyčejnou potřebu, lze říci dokonale. Bylo tedy docela obyčejným zjevem, že hostinští, hokynáři, úřední sluhové, listonoši a různí řemeslníci vlašsky skoro tak

zběžně mluvili, jako svým jazykem mateřským.

To byla také doba znamenitých, řekl bych nevýslovně dobrých — viržinek. Tato slavná specialista rakouských cigar vyráběla se tehda snad výhradně v Lombardsku a Benátsku z pravého viržinského tabáku a vynikala neobyčejně lahodnou, ačkoli ostrou vůní svých vrchních listů. Tehdejší rakouské viržinky byly skutečnou a — nota bene — lacinou kuřáckou lahůdkou. Ještě několik let po ztrátě Lombardie, „dokud jsme měli Benátsko", namáhaly se naše čacké viržinky, aby uhájily, pokud možno bylo, své staré jakosti a slávy, až teprve rok 1866. vlastním a pravým viržinkám nadobro konec učinil... Aby byl tehda voják na ulici nebo dokonce „s holkou" něco jiného kouřil, než viržinky! Jako trofej a chloubu nosil každý za uchem slámky z vykouřených viržinek; čím více jich bylo, tím větší obdiv a závist vzbuzoval u civilního podrostu, který buď tolik nesnesl anebo na tolik neměl.

Nám, mladým lidem, kteří čtouce potají fragmenty čili zlomky vlastenecké literatury z doby „revoluční", ve svém nitru živili jakýsi ohýnek národní vzpoury, činil zvláštní potěšení kapelník kteréhosi italského pluku, panJeško, zejména, když — a to stávalo se dvakráte v témdni — s plnou tureckou muzikou hlavními ulicemi města na Hradčany vedl stráž, jež konati měla čestnou službu pod okny císaře Ferdinanda. Za onoho času bylo,

jak jsem dříve již pověděl, zakázáno zpívati a hráti všeliké písně české, jež měly jakousi politickou příchuť, ale p. Ješko usoudil správně, že co není dovoleno civilistům, nemůže býti zabraňováno vojsku, a takž sestavil si pochod (nebo snad jich více) ze samých zapovězených písní českých a dával jej Italům hráti při veselém pochodu na hradčanskou strážnici. Já očekával jsem často, když byla dobrá pohoda, Ješkovu „bandu" na nábřeží a měl jsem dětinskou radost z úmyslně nastrojené náhody, že hradčanská stráž v ty jisté dny z Ferdinandovy třídy jenom za víření malých bubnů přicházela a že zrovna před pomníkem císaře Františka na Ješkovo znamení hudba vždy hřímavými akkordy spustila jinde od žandarmů stíhané „Hej, Slované!", po němž pak následovaly ostatní zapověděné naše kantáty. To pak se vždy znovu šeptem vypravovalo kamarádům a jiným lidem „dobré vůle".

Idyllický klid Prahy byl vzrušen teprve ve třetí části měsíce dubna, když válečné přípravy již se staly očividnými a hřmotnými, ale vlastní „válečný ruch" v lidu nastal teprve, když na obecné takřka překvapení dne 28. dubna císařský manifest vydán byl, kterýmž se rakouským národům výbuch války ohlašoval. Avšak dlužno připomenouti, že sensace, již válečný manifest v Čechách a zejména v Praze způsobil, nebyla valná. Šlo ť jenom o hegemonii Rakouska v Italii a na té zde nikomu nezáleželo; nikoho nerozčilovala myšlenka, že bychom mohli ztratit lombard-

sko-benátské království nebo aspoň jeho valnou část, spíše naopak. Obecně cítilo se, že je italská „naše" država otevřenou ranou, kterou stát ustavičně krvácí, a nenasytným jícnem, v němž zbytek blahobytu rakouských národů stále a marně se propadá. V kruzích pak, jež vlastenecky smýšlely, sympatisovalo se, ovšem jenom tajně, se snahami Italů, kteří cizí jařmo s šijí svých setřásti a vlast svoji, dosud rozervanou a v několika státech cizinci ovládanou, pod národní dynastií piemontskou sjednotit chtěli. Proto necítil se nikdo znepokojena a celá sensace záležela jenom ve zvědavosti, jak asi krvavý zápas v Italii dopadne a v přirozeném soucitu s vojíny, zejména českého rodu, kteří šli do Italie krváceti za věc našemu národu cizí.

XXIV.

(Sensační začátek roku 1859. — Hrozící válka. — Ukázky z tehdejšího stavu rakouského vojska.)

Rok 1859 začal velkou sensací a stal se také pro celé Rakousko, tudíž také pro naši vlast, navždy rokem památným. Jím dospěla svého vrcholu a spolu svého konce politicky neblahá a národně úmorná doba bachovského absolutismu, doba poroby, doba hlubokého našeho národního úpadku, doba bezpříkladného poklesnutí všeho veřejného ducha, doba hnusného pokrytectví a podlého patolízalství, doba žandarmerie a policejní hrůzovlády, je-

jíž duch nezmizel ani po pádu libovlády ze správy naší země, nýbrž dlouhá léta potom ještě potírán býti musil všemi prostředky ducha i vzdoru.

Sensací, jež o novém roce 1859 celý politický směr mocně vzrušila, byla slova, jež pronesl císař Napoleon III., přijímaje novoroční gratulace diplomatickému sboru k rakouskému vyslanci baronu Hübnerovi: „Lituji, že náš poměr k vaší vládě není tak dobrý, jako byl v dřívější době. Avšak, prosím vás, abyste císaři řekl, že moje osobní smýšlení k němu se nezměnilo." — Tento v diplomatické mluvě, jež každé slůvko na zlatých vážkách odvažuje a z vážných důvodů odvažovati musí, nápadně příkrý způsob novoročního oslovení považoval se všude ihned za první ohlášku války již předem ujednané a způsobil také v celé Evropě mocné vzrušení. Zejména v Rakousku bylo všem politicky myslícím lidem ihned jasno, že se Francie odhodlala přispěti přímým válečným zakročením k vypuzení Rakouska z Italie a že tedy nastane v nejbližší době válka s Piemontem a Francií na nivách italských.

Od prvního ledna řečeného roku začalo tedy Rakousko svým způsobem zbrojit, odvolávajíc se, jak už před válkami vždy bývá, na válečné přípravy svého přímého soka, Piemontu čili Sardinie.

Při této zmínce napadá asi leckterého čtenáře otázka: J a k b y l o t e h d a v r a k o u-

s k é m v o j s k u? Odpověď na tuto otázku vyžadovala by celé knihy o několika stech stranách, té pak by nejspíše nikdo nečetl; proto nechť vezme čtenář za vděk několika jenom povrchními črtami, ze kterých si však přece utvoří aspoň jakousi představu o zřízení a duchu naší tehdejší armády.

Verbování k vojsku bylo již dávno odstraněno a branci byli již jako nyní, jenom že v menším rozsahu odváděni. Ale proto přece mluvilo a psalo se i v úředních aktech stále ještě o „najímacích okresích" (německy „Regimentswerbbezirke") a teprve roku 1858 vydán nový „zákon o doplňování vojska" a dřívějším „najímacím okresům" dáno tu správné jméno „doplňovací okresy". — Mladíci, kteří 20. rok věku dovršili, byli povinni „se stavět", ale zásadně byli od vojenské povinnosti osvobozeni všichni studující středních škol, kteří se prokázati mohli vysvědčením o dobrém prospěchu, dále posluchači vysokých škol, kteří buď předepsané zkoušky s dobrým prospěchem vykonali aneb aspoň z hlavních předmětů „colloquia" odbyli a o nich průkazy měli; dále čekatelé učitelského stavu, učitelové, kněží, úředníci všech kategorií, atd. Dále bylo odvedenému dovoleno se vyplatit anebo zástupce si zjednati, tak že celkem branné povinnosti buď vůbec sproštěni byli nebo jí po zákonu vyhnouti se mohli příslušníci tříd inteligentních a zámožných. Za to dodávány armádě z trestu živly nesolidní a ničemné, které rodinám nebo obcím všelijak

byly na obtíž. Tehda, až do roku 1858, mohlo se tedy právem říkat a říkalo se také mladíkům a mladým mužům, kteří nedělali dobrotu: „Půjdeš na vojnu! Dáme tě odvést!" a podobně. Studenti, kteří propadali, ale jinak zdravé údy měli, shledávali se u pluků, jestliže jich totiž rodičové nevykoupili.

Dobrovolně mohl se arci hlásit kdokoli, avšak činili tak — kromě šlechticů — z pravidla jenom mladí muži, kteří buď s povoláním se minuli aneb jinak ve svém postavení se promrzeli. Proto byli dobrovolníci namnoze v opovržení, zejména u šikovatelů nebo desátníků hrubšího zrna. Takový „světnicový tyran" uctíval dobrovolníky nadávkami všeho druhu, a byl-li dobrovolník „lepšího původu" nebo vyššího vzdělání školského či odborného, mluvil pan desátník neurčitě o „přiběhlících", o „sběři, která se k žádnému řemeslu nehodí", o „holotě, která si u vojska vyhledala žlab a přístřeší" atd. Pak tázal se na příklad desátník několika vojáků, jednoho po druhém, dal-li se dobrovolně na vojnu, a když každý — toť se rozumí — odpověděl, že nikoli, ukončil tyran svůj kárný hovor slovy: „Nu tak! Žádný slušný člověk vůbec k vojsku dobrovolně nejde!" Když pak si dobrovolník večer ulehl, dělal si z něho kaprál ještě úsměšky — zvolal na příklad: „No, jak pak jim chutná císařský štrozok? To je něco jiného, než za plotem na trávě, to si myslím!" A podobně. — Nadávky: mezek, hovado, slon a tak dále byly obyčejnými titulaturami do-

brovolníků ještě více, než ostatních mužův, ale bylo z nich vykoupení — v kantině nějakou sklenicí piva nebo kořalky.

Postele bývaly tehda v kasárnách dvojího druhu: dřevěné pro dvě osoby a železné kavalety pro jednoho muže; slamník a polštář pod hlavu byly velmi tvrdé, ale tomu každý mladý vojín snadno přivykl, asi jako nyní.

Tehda, aspoň do vydání nového zákona o doplňování vojska, nebyl ještě přesně upraven způsob, jak a kdy rekruti k plukům se mají dostavovat. Obyčejně přicházeli z jara, ihned po assentýrce, ale bývali, když jich nebylo potřebí, to jest, když v počtu mužstva žádných mezer nebylo, zase až do podzimu aneb ještě na delší dobu domů posíláni, musili však býti stále připraveni, že budou do služby povoláni a nesměli tedy místo svojí dovolené opustit. Selští synkové a hospodářští dělníci (oráči atd.) neměnili tehda, jsouce s hospodářstvím a s hospodářovou rodinou jako srostlí, skoro nikdy svého sídla, ovšem ale pomocníci řemeslní, tovární dělníci a nádeníci. Předpisů o povinném hlášení nebylo nikde téměř jak náleží dbáno. Následkem toho byli rekruti často jakožto sběhové hledáni, násilně k pluku odváděni a nemilosrdně odsuzováni jenom proto, že změnu svého bydliště neohlásili a proto při svolávání nalezeni býti nemohli. Ba stávalo se zhusta, že přišel branec sám, aby se otázal, zdali a kdy do služby nastoupiti má, a tu ke svému zděšení uslyšel, že je už tak a tak dlouho jako

sběh hledán. Sběhů, čili, jak se obecně říkalo, desertérů, bylo tou dobou v armádě velmi mnoho a žandarmerie měla co dělat, aby je vypátrala. Vyhýbání se vojenské službě bylo u mnohých lidí oblíbeným, ačkoli nebezpečným sportem a zaznamenány případy, že se dovedli někteří desertéři až do vysokého stáří kasárnám vyhýbat.

Vojenská povinnost čili služba trvala od r. 1853 zásadně 8 let v linii a 2 leta v reservě; po vysloužení osmileté doby mohl se dát vojín na dalších osm let najmouti, čili mohl dle tehdejšího názvosloví „sloužiti druhou kapitulaci" a potom i třetí, ba třebas i čtvrtou. Vůbec nesměl býti tehda žádný voják dříve propuštěn, dokud sám o propuštění (Abschied) nepožádal aneb ke službě neschopným se nestal. Stal-li se vojín k další službě neschopným, dán byl do některé invalidovny anebo propuštěn jakožto „patentální invalida" s jakýmsi stálým platem, jenž mu dle jeho šarže byl vyměřen. To dělo se ovšem jenom u mužů, kteří několik kapitulací vysloužili aneb ve válce poraněni byli. Slovo „kapitulace" pocházelo z dob verbování žoldnéřů a značilo najímání vojáků na určitou řadu let. Toto najímání vojáků provádělo se i v dobách ještě, když už nucený odvod zaveden byl, jakožto doplňování armády, když výsledek rekrutýrky nebyl, jak náleží, uspokojivým. Odvody bývaly v různých zemích a v různých dobách různého způsobu čili systému; roku 1781 zavedena v tak zvaných „dědičných zemích" ra-

kouských „konskripce“, to jest země rozdělily se na jistý počet najímacích okresů a určeno dle lidnatosti, dle zdatnosti a zdravotního stavu obyvatelstva, mnoho-li asi v každém okresu branců má býti odvedeno. Co do žádoucího počtu scházelo, opatřilo se kapitulacemi. Místo „služební doba“ říkalo se až do roku 1853 „kapitulační závazek“.

„Znovu angažovaný“ voják obdržel vždy nějaký peníz na ruku a uložena mu na úrok část výkupného, jež za osvobození od vojenské povinnosti bylo zaplaceno. Poddůstojník na příklad, který po odbyté osmileté službě znovu najmouti se dal, obdržel 30 zl. konvenční měny na ruku a dostával pětiprocentní úrok z celé výkupní taxy jednoho osvobozence, po skončené pak službě aneb když na důstojníky povýšeni byli, vyplacen jim celý kapitál v hotovosti. Výkupné z vojenské povinnosti činilo do roku 1855 šest set zlatých konvenční měny, potom 1500 zl. k. m. a roku 1859 stanovena taxa za osvobození na 1200 zl. rakouské měny.

Roku 1855 obdrželo rakouské vojsko nové pušky na perkusi a ovšem ještě s nabíjením od předu; pušky tyto nazývaly se „tažené ručnice s kapslovým zámkem soustavy Lorenzovy“. Při těchto puškách byly již hotové patrony. (Před tím vojáci žádných patron neměli, nýbrž nosili si prach v růžkách, zavěšených na zelené šňůře na prsou; při nabíjení nasypal voják do hlavně prachu z mírky, jež upevněna byla na řemeni pro brašnu (patron-

taš), ucpal jej trochu nabijákem, vpustil pak do hlavně kulku, zatloukl ji a tak dále.) Patrona Lorenzových pušek byla z papíru a obsahovala 55 granů (skoro ¼ lotu čili o něco méně než 5 gramů) prachu a špičatou olověnou „kompressivní" kulku se dvěma zářezy, 349 granů (skoro 1½ lotu, čili asi 3 dekagramy) těžkou. Kulka byla vtlačena špicí do prachu a připevněna k patroně namaštěným papírem, který při náboji zůstal. Kapslíky čili zápalky byly velké, aby je hrubé prsty vojínů snadno nahmatávaly, měly ohnutý a rozstříhaný okraj a ukládaly se do „kapslíkových kabelek", ovčí kožešinou vyložených a na řemen od brašny (na prsou) upevněných. Na týž řemen zastrkoval se nabiják do dvou kroužků koží obšitých. Nabíjení bylo již prostší, než za dřívějšího sypání prachu do hlavně, ale mělo přec ještě slušnou řadu temp.

Tornistry byly tehda mnohem větší než nyní a musily být při cvičeních vždy dle předpisu naplněny čili napakovány. Na plný tornistr připiat řemínky stočený plášť a na plášť upevněn klobouk nebo čako. „Vzduchem naplněný" tornistr byl přísně zakázanou věcí a měl při postižení za následek vážné tresty, kasárníka, vazbu u profósa nebo na př. kárný úkol, nositi 8 dní na zádech tornistr naplněný cihlami, u poddůstojníků časem i degradaci na prostého atd.

XXVII.

(Zpráva o začátku války a pražské noviny. — Šestákový poplach. — Najímání mužstva pro „Český dobrovolný sbor střelecký".)

Gyulayova armáda překročila dne 29. dubna odpoledne řeku Ticino, dne 30. došel o tom — také kdysi odpoledne — kratinký úřední telegram do Prahy a teprv dne 1. května zvěděli čtenářové pražských deníků, že válka tím způsobem byla zahájena. Večerníky tehda žádné nevycházely. Ještě aby byly vycházely! Vždyť tehdejší noviny pražské neměly o politických a zejména o zahraničních věcech žádných zvláštních, svých vlastních telegramů a přinášely tedy vždy jenom jeden nebo dva, nejvýše tři stručné telegramy c. k. korespondenční kanceláře, zdržovaly se co možná všech kritických úvah o věcech rakouských a přestávaly na opatrném výběru ze zpráv nebo výkladů časopisů vídeňských, jež byly šťastně censurou prošly a deníků zahraničních, jež také nezávadnými byly shledány. Úvodní články se nepsaly; místo nich uveřejňovány namnoze povídky nebo pokračování románů, na první straně, hned za špetkou telegramů nebo nějakými úředními dekrety. Vůbec byly tehdejší noviny psány tak, aby se čtenářstvo jejich žádným směrem nerozčilovalo. Chvatu v podávání zpráv žádného nebylo. Co na příklad ve Vídni se dělo, dovídali se čtenáři novin v Praze teprve třetího dne — druhého dne byla o tom zpráva v novinách

vídeňských a třetího dne vyšel v Praze z této zprávy výňatek. Nyní chceme ráno nebo alespoň odpoledne již čísti, co se včera stalo na nejvzdálenějším bojišti.

Dne 1. května zvěděla tedy celá Praha o faktickém výbuchu nepřátelských dějů v Italii a tou chvílí začalo jakési, ale nehrubě velké napětí, jak asi věci tam dole dopadnou. Prvním do jisté míry sensačním místním účinkem válečného ruchu byl — šestákový poplach. Dne 1. května ještě byla šestáků v oběhu hojnost, ale již dne 2. května začal — pravdivý nebo lživý nářek na nedostatek této nezbytné „stříbrné" drobné mince. Špinavá spekulace zmocnila se jí a brala ji z oběhu, aby ji později s ažiem, tedy se značným a pohodlně nabytým ziskem vydávala nebo prodávala. Tento hamižný švindl nebyl žádnou snad jenom pražskou zvláštností. V Tyrolsku na příklad kupovaly se tou dobou šestáky s ažiem 10 až 12 procent a putovaly pak do Italie, kdež s nimi další lichva byla prováděna. Ve Vídni, kdež také drobné stříbrné peníze jako rtuť z oběhu se vytratily, začalo obecenstvo ve shodě s obchodnictvem na půlky a čtvrtky trhat jednozlatové bankovky, což bylo jakousi praktickou upomínkou na trhání někdejších „černých bankocetlí". Vídeňské místodržitelství vydalo proti tomu úřední výstrahu, číníc obecenstvo pozorno, že oddělené části bankovek od jistého dne u státních pokladen přijímány nebudou. Pražský místodržitel bar. Mecséry vydal vyhlášku,

ve kteréž připomenul, že dle výnosu ministerstva financí ze dne 28. listopadu 1850 ažiotáže s drobnými penězi přísně zapověděna jest, že se obchod s nimi trestá pokutou nejméně 50 zlatých, že dopadené „zboží" při tom konfiskaci propadá, že pokuta po případě až na čtvernásobnou sumu prodaných šestáků vyměřena býti může atd. Tato vyhláška omezila sice trochu neřestnou ažiotáži se šestáky, ale nezarazila ji docela, takže nouze o větší drobné až do opětného vydání papírových šestáků potrvala.

Další událostí či vlastně akcí válečného ruchu v Praze, jež vysoce vážnou tvářnost na se brala, ale nyní, v upomínkách, komickou se jeví, bylo najímání dobrovolníků pro pomocný sbor, jenž za české království na bojiště měl býti vypraven. S náležitým úředním svolením zřídil se v Praze počátkem května komitét pro zřízení českého dobrovolného střeleckého sboru. Předsedou tohoto komitétu byl hrabě Leopold Thun-Hohenstein a jednatelem hrabě Albert Nostitz; členstvo skládalo se z předních kavalírů a čelných měšťanů pražských. Komitét seskupil se ve 4 sekce: 1. pro přijímání peněz a materialií, 2 pro pořízení výzbroje, šatstva a vůbec ekypace, 3. pro korespondenci a 4. pro záležitosti vlastního najímání dobrovolníků.

Dne 15. května vydal komitét provolání, kterýmž se branné služby schopní muži vyzývali, aby do sboru se hlásili a vstupovali. Dále pak zvaly se „vlastenecké" kruhy v Čechách,

aby 1. buď způsobilé muže samy získávaly a do Prahy k asentýrce posílaly, zároveň pak peněžní úhradu za uniformu a výzbroj k rukám komitétu skládaly, nebo 2. aby zasílaly v hotovosti nebo ve státních papírech příspěvky na závdavky (Handgeld) pro dobrovolníky, jakož i na pořízení uniforem a výzbroje aneb 3. aby věnovaly (předpisům vyhovující) uniformy a předměty výzbroje nebo látky na ně zcela zdarma aneb za ceny valně snížené. — Za dobrovolníka mohl se přihlásiti každý, kdo 15. rok věku dovršil a 36. roku nepřekročil, vyjma vojenské vysloužilce, kteří až do 45. roku svého stáří zváni byli. Vysloužilým šikovatelům a nadmyslivcům dána naděje na hodnost důstojnickou, ostatním pak šaržím zaručena táž šarže, kterou měli u pluků. „Studovaným" mladíkům nabídnuta z císařského rozhodnutí výhoda, že mohou do dobrovolnického sboru vstoupit jako kadeti s prominutím zkoušky. Dále bylo vyhlášeno, že dostane každý za způsobilého uznaný a do sboru zařaděný dobrovolník „na ruku" deset zlatých, vysloužilé šarže pak že obdrží po patnácti zlatých. Služební závazek stanoven jenom na čas této války. Jakožto uniforma zvoleny: zelenavě šedý kabát s přeloženým zeleným límcem a bílými knoflíky, téže barvy spodky se zelenými lampasy, kulatý klobouk s kohoutím chocholem, černé řemení a ostatní části montury a prádla dle obecného vojenského předpisu. Zbraní byla krátká myslivecká puška s polobodákem. Dobrovolnický sbor měl

dvě kategorie: sbor myslivecký jakožto elitu a sbor střelecký jakožto hlavní masu.

V Praze položen začátek najímání na den 26. května, na venkově ke dni 30. května. Najímacími místy mimo Prahu byly: Plzeň, Králové Hradec, Terezín, Čáslav, Mladá Boleslav a Písek. Kromě těch bylo však každému volno přihlásiti se u kteréhokoli c. k. okresního úřadu (soudnictví nebylo tehda ještě od politické správy v nižších instancích odděleno). Okresní úřad byl povinen obstarati prohlídku dobrovolníků a jich dopravu do najímacího města.

Dne 26. května o 8. hodině ranní začalo tedy v Praze najímání dobrovolníků. Slavný tento válečný akt konal se v králodvorských kasárnách v Králodvorské ulici, jež před nemnoha lety, zároveň se starou kadetní školou novému stavebnímu ruchu padly za oběť. Nad vraty kasáren vlály praporce rakouské a české. Již záhy z rána stály před kasárnami zástupy zvědavců, kteří bezpečně očekávali, že asentýrka dobrovolníků provázena bude mnohými směšnými výjevy a drobnými veselými příhodami. Ve své naději nezklamali se tito zvědavci potud, že bylo všechno zúčastněné i nezúčastněné obecenstvo kolem v nejlepší míře a že místo jakéhokoli nadšení se všech stran se rojily dobré i špatné vtipy, jež občas také salvami smíchu byly provázeny.

V nádvoří kasáren shromáždilo se tím časem asi 300—400 boje- nebo závdavku chti-

vých mladých mužů lehčího druhu, valně podobných nadějnému dorostu, který od nepaměti, věčně se omlazuje a znovu se rodě — v čele každé vojenské hudby elastickým a přece dunivým krokem odhodlaně kráčí. Šístky byly toho jitra zvláště pečlivě uhlazeny a knírky zcela dle Gyulayova předpisu černě navoskovány. Jinak byla toileta po válečných vavřínech prahnoucích kandidátů Marsova tému ve své obyčejné, všední míře zůstavena jako na znamení, že její nositelé při vstupu do vojenského stavu všemi občanskými věcmi hotovi jsou povrhnouti. Ale vážně se pánové při tom tvářiti musili, sice by je byli z kasáren snad vyhodili.

Když bylo příslušným způsobem odtroubeno, začalo najímání. Hudba pražských (městských) granátníků zahrála rakouskou hymnu a hrála pak celý den veselé kousky. Také české národní písně, čímž dle starých vzorů dáno na srozuměnou, že brancům, když do boje táhnou, všeho možného se dopřává.... Asentování provádělo se obvyklým, známým způsobem, jenže s obráceným mravním efektem, ježto odhodlanci, kteří za nezpůsobilé uznáni byli, mrzutě za ušima se škrábali.

Celé dopoledne přicházeli ke kasárnám noví dobrovolníci, majíce na čepicích zatknuté zelené větvičky. Odkudsi z pražského okolí přišel zástup mladých mužů s jakýmsi praporem, prozpěvuje oblíbenou tehda pražskou kantátu: „Když jsi mne nechtěla, vem si rasa, budeš mít každý den kousek masa; v pondělí,

v úterý, ve středu zas, abysi věděla, že tě má ras!" Což mělo za následek, že „plácek" mezi kasárnami a hostincem „U tří sekyrek" hřímavou ozvěnou té resolutní písně se otřásl. Policajti byli toho dne velmi shovívavi a zavřeli příležitostně jedno nebo obě — uši.

O 6. hodině byla åsentýrka přerušena. Výsledek její byl dosti slušný: najato prvního dne 87 mužů, 6 z nich k „myslivcům". Dva odvedení dobrovolníci, patrně kavalíři, zřekli se peněžního daru „na ruku"; 78 najatých dostalo po 10 zlatých, 6 vojenských vysloužilců po 15 zlatých. První dva asentovaní — jejichž jména tehdejší pražská kronika pro věčnou paměť zaznamenala — Moučka a Poppe, obdrželi kromě závdavku ještě po 4 zl. 20 kr. jakožto mimořádný dar „pro štěstí".

O půl sedmé hodiny vyšla z kasáren hudba pražských granátníků s mědvědicemi na hlavách a za ní vyhrnuli se v hrdém čtverstupu noví mstitelé porušeného italského pořádku, majíce čepice na levé ucho staženy a klobouky „na půldvanáctou" postaveny. Ubírali se pak, několika skutečnými šaržemi vedeni, přes Příkopy do hradčanských kasáren. Dav veselé mládeže valil se za nimi a provolával ustavičně „Vivat! Vivat!", při čemž se většina nadšených provolavačů na celé kolo chechtala. Asentovaní dobrovolníci složili druhého dne přísahu a odvezeni k výcviku do Terezína.

Následujícího, druhého dne asentýrky dobrovolníků bylo zase před králodvorskými ka-

sárnami hojně lidu a veselo bylo tam snad jiště více, než dne prvního. Najato bylo toho dne 122 mužů, z těch 16 k myslivcům. Třetího dne a následující dny asentováno už pouze od 9. hodiny ranní do 2. hod. odpolední a najato 92 mužů, z těch pak 7 k myslivcům; čtvrtého dne najato už jenom 37 mužů ke streleckému sboru a 2 k myslivcům, pátého dne 47 mužů ke střelcům a 6 k myslivcům a tak dále najímáno se střídavým úspěchem den co den, ana zatím válka v Italii do plného proudu přicházela. Sedmého dne asentýrky oznámeno, že dobrovolníci k myslivcům odvedení v Praze vyzbrojeni a vycvičeni budou, ostatní pak, ke střelcům přijatí, že k ekypování a vycvičení i nadále dopravováni budou do Terezína.

Účastenství obecenstva, obcí, korporací atd. ve sbírkách na válečné účely bylo různé. Bohatí jednotlivci, kteří se v očích vlády vyznamenati chtěli, najímali po jednom nebo několika mužích, a skládali na jejich ošacení a vyzbrojení dle předpisu 100 zlatých za každého muže; jiní dávali jenom peněžní příspěvky, továrníci a obchodníci látky, kůže a jiné k ekypaci potřebné materialie; obce dodávaly připadající na ně počet koní zdarma, velkostatkáři dávali dobrovolníky nebo koňstvo, úředníci věnovali jistá procenta ze svých gáží, žactvo středních škol pořádalo ve třídách sbírky, dámy po venkově opatřovaly cupaninu a prádlo atd. Obec pražská věnovala 10.000

zlatých a pro případ potřeby 144 koní nebo místo nich 9000 zlatých.

Ve sbírkách a v najímání dobrovolníků (v Praze i na venkově) pokračovalo se bez ohledu na příběhy, jež se na bojišti odehrávaly, dále, a dne 2. července bylo v Praze vyhlášeno, že elitní sbor dobrovolných myslivců za 14 dní na bojiště odjede. Ale neodjel. Do 10. července najato bylo 2122 mužů: 591 k myslivcům, 1218 ke střelcům a 313 pro depot; dále již se neasentovalo, neboť toho dne došla zpráva, že bylo dne 8. července ve Villafrance do 15. srpna uzavřeno příměří a v zápětí stihla zvěsť, že byly přijaty předchozí podmínky míru. Dne 13. července pak vyšel již císařův „armádní rozkaz", datovaný ve Veroně dne 12. července, kterýmž panovník vojsku známo činil, že uzavírá mír. Najatí dobrovolníci, pokud nováčky byli, cvičeni dále až do měsíce září. Dne 10. září mělo komité pro zřízení dobrovolného sboru střelců poslední schůzi. Členům sboru, o jehož rozpuštění arci již bylo rozhodnuto, dovoleno, aby vstoupili do 18. praporu myslivců. Důstojníkům, kteří v armádě zůstati nemohli, poukázalo komité gáži za celý rok a usneslo se, aby z pozůstalých peněz zřízen byl „invalidní fond pro příští válku". Dne 20. září pak vyhlášeno, že český sbor dobrovolných střelců se rozpouští. Mnozí z dobrovolníků udělali tedy docela dobrý obchod, oběti pak na český sbor střelců věnované byly vyhozeny.

XXVIII.

(Nezdar války nepřekvapil. — Jak se stal Gyulay vrchním velitelem. — První a hlavní chyba rakouského vedení. — Posměch z nezdaru. — Kempenovo jubileum. — Severní záře. — Otevření novoměstského divadla.)

Italská válka z roku 1859 byla pro Rakousko naprostým fiaskem: ona značila dokonalý nezdar jeho zbraní a plný neúspěch jeho stratégů; však ona byla ještě něčím více: zdrcující porážkou jeho politiky na venek a jeho vládní soustavy uvnitř. Nic nebylo přirozenějšího a dějinně logičtějšího, než tato válečná pohroma; ona z myslících lidí u nás nikoho nepřekvapila a ona také nikoho z osvícených mužů nezarmoutila. Překvapeni byli jenom byrokraté a vojenští hodnostáři, kteří v obmezené starorakouské pýše bezmyšlenkově soudili, že bude a musí býti Gyulayova výprava jenom pokračováním a dovršením vítězoslavného tažení maršálka Radeckého, přehlížejíce, že přišel jiný vojevůdce a — což nejvíce vážilo — že přibyl k Piemontu nový odpůrce: napoleonská Francie.

Co se týče nástupce maršálka Radeckého, soudilo se také v Praze, v zasvěcených kruzích a všude, kam slechy z těchto kruhů pronikaly, že učiněna volba nešťastná. Tvrdilo se sice, že maršálek Radecký sám hraběte Gyulaye za svého nástupce doporučil, ale nepřikládána tomu žádná váha, ba snad ani víra. Bylo pravděpodobno, ne-li zjevno, že Rade-

cký Gyulaye doporučil za svého nástupce jenom jakožto guvernéra v Lombardsku a Benátsku, neboť Gyulay byl v letech 1848 a 1849 guvernérem v Terstu a na illyrském, jakož i dalmatském pobřeží a získal si v této hodnosti důvěru starého maršálka i císaře; ale jakožto vojevůdce byl Gyulay veličinou zhola neznámou, neboť on neměl nikdy ani příležitosti, aby se v tom oboru, třebas jenom jakožto velitel nějakého malého oddílu osvědčil. Takový byl tedy duch v Rakousku: poněvadž byl Gyulay přísný a řízný jakožto guvernér, uznán za nejlepšího kandidáta pro hodnost vrchního velitele armády ve válce. V armádních kruzích byli by v čele armády nejraději viděli polního zbrojmistra Hessa, o němž známo bylo, že byl původcem šťastných bitevních plánů z let 1848 a 1849, jež samými úspěchy věnčeny byly a Radeckému tolik slávy zjednaly. Ve Vídni soudili však, že věci dobře půjdou, když dostane Gyulay pomocníky, kteří v letech 1848 a 1849 pod Radeckým a Hessem školu prodělali, a takž dali vrchnímu veliteli plukovníka Kuhna za náčelníka generálního štábu a plukovníka Poschachera za generálního ubytovatele. Že tito zajisté nadaní mužové nedovedli nahradit, co Gyulayovi scházelo, ukázal celý průběh války.

Nejvíce hned začátek. Rakousko překvapilo prudkým a příkrým přerušením diplomatického jednání nikoli sice Piemont, ale ovšem Francii a získalo tím nad oběma spojenci znač-

nou výhodu. Francouzské armádní sbory, jež pro italskou výpravu byly určeny, byly — když rakouské vojsko sardýnskou hranici překročilo, ještě velmi neschůdnými Alpami a mořem od bojiště vzdáleny a takž měli Rakušané skoro dvojnásobnou přesilu. Rakouské vedení mohlo bezpečně počítati, že uplyne 14 dní, ne-li tři neděle, než francouzské vojsko s to bude sardýnské armádě vydatně ku pomoci přispěti a vědělo tedy zcela přesně, kdy a kam plnou silou vrhnouti se má, aby výhodu své počáteční převahy v hotový, pevný zisk proměnilo a tím předem již si nahradilo, co později bude mu scházeti. Bylo totiž obecně zjevno, že se poměr sil obrátí a že rakouská armáda proti téměř dvojnásobné přesile se ocítí, jakmile oba odpůrci se srazí. Bylo tedy okolnostmi zcela jasně předepsáno, že se musí času využíti tak, aby nabytým ziskem nahrazeno bylo, čeho později na síle se bude nedostávat. Proto bylo pochopitelno, proč Rakousko své odpůrce podáním ultimata překvapilo, ale proto bylo později tím méně pochopitelno, ba zůstalo téměř hádankou, proč rakouské vedení výhody času a výhody značné počáteční přesily náležitě a vlastně vůbec nevyužilo.

Dne 29. dubna překročilo rakouské vojsko řeku Tesin. Nepřítel nestavěl se nikde na odpor a přece urazili Rakušané za 4 dni jenom 4 míle cesty. Pak postupovalo se více nebo méně zvolna dále až do 17. května, kteréhož dne u Montebella první srážka se stala, jež

rakouskému postupu vůbec konec učinila. Pak nadešel začátek konce...

Ještě nebyla válka nikterak rozhodnuta a Pražané zpívali již — ovšem že jenom, když před policií bezpečnými se cítili — na vůdce rakouské armády posměšné písničky. Texty těchto písniček vytratily se mi docela z paměti, neboť nezdály se mi dosti cennými, abych si je zaznamenal, čehož nyní arci lituji. Vím jenom, že se jedna z nich zpívala jako známá píseň „Šelť jest jeden do Jičína kupovati“ atd. a že začínala veršíky:

Šelť jest jeden od Milána
bojovati, haha, bojovati;
Piemont a město Turin
dobývati, haha, dobývati....

a že jiná, vulgárně posměšná písnička začínala nechytnou apostrofou: „Pane Gyulay — co pak dělaj'“... Vůbec brousil si lid pražský vázaným i nevázaným způsobem vtip na nešťastném generálovi, jehož tragickým osudem bylo, že se dal komandovati k velkému úkolu, k němuž se naprosto nehodil. Ostatně šeptalo se již tehda také v Praze, že byl Gyulay jenom zodpovědným velitelem a tedy jakýmsi takřka biblickým kozlem, na nějž by se po případě složily hříchy cizí.

V šumu, jejž začátek války přese všechnu absolutismem zaviněnou ochablost veřejného ducha způsobil, nedošla téměř žádného povšimnutí tato malá událost, jež byla charakteristickou známkou doby a dalším příznakem tehdejší naší pokleslosti národní. Dne 1.

května slavil jubileum své 50leté vojenské služby podmaršálek baron Kempen z Fichtenštamu, náčelník nejvyššího policejního úřadu a generální inspektor žandarmerie, po Bachovi největší potentát tehdejšího Rakouska, zvaný železnou metlou absolutní libovlády. Toto jubileum oslavila také dvě ryze česká města: Pardubice, kde Kempen se narodil, a Tábor, kde baron část svého mládí ztrávil, udělily mu čestné měšťanství a zaslaly mu zvláštními deputacemi skvostné diplomy. Nad tím jsme my, mladíci, do jisté míry užasli, ale nepřekvapilo nás nikterak, že město Jihlava svému „dobrodinci" zvláštním poselstvem zaslalo holdovací adresu — vždyť měl baron Kempen tehda již několikátý rok v Jihlavě pomník na náměstí, jež po něm bylo nazváno.

* * *

Z upomínek na rok 1859 nedá se vytlačiti obraz velkolepé severní záře, kteráž se v neděli dne 21. dubna o půl 10. hod. objevila na severní obloze, v Praze zrovna nad Letnou. Nádherný tento světelný zjev sahal jasně bílými, jako plamennými sloupy nebo pruhy od obzoru až k zenithu oblohy a zdál se chvílemi pohybovati, jakoby zlehka plápolal a občas zase v celé soustavě se kolísal. Mezi jasně sálavými byly pruhy narudlé a tedy temnější. Celý obraz této severní záře byl tím ostřejší a zřetelnější, ježto celá ostatní obloha zůstala temna. Jenom k zenithu čili vysokému středu oblohy bylo určitě vidět hvězdy různé

velikosti; jinak blikaly toliko hvězdy prvního nebo druhého řádu velmi mdle, tak že je pouze chvílemi bylo zříti. K 11. hodině vyšly od jihozápadu mraky a zastřely také severní část oblohy; teprv k 1. hodině s půlnoci se zase vyjasnilo, ale severnj záře nebyla již tak jasna a sálava. Ještě o půl 2. hodině bylo ji sice znamenat, avšak o dřívějším mihotu barev a sršení paprsků nebylo již ani stopy. Záře tato byla viděna po celých Čechách a také v zemích sousedních. Že z ní samorostlí mudrci a proroci předpovídali krveprolití a válku, nebylo za známých okolností tehdejších nikterak s podivením a vzbuzovalo jenom veselost; zajímavější byla již vzpomínka starých zpytatelů povětrnosti a pilných badatelů v odložených kalendářích, že taková severní záře v Čechách nebyla viděna od roku 1830 a že takovéto záři podobný zjev v Čechách pozorován byl dne 16. června 1846, zrovna v den, kdy kardinál hrabě Mastai Feretti (Pius IX.) za papeže zvolen byl.

Na jaře r. 1859, o velikonoční pondělí, dne 25. dubna, zahájeny byly hry v novém tehdejším obrovském Novoměstském divadle, jež zbudováno bylo v rozsáhlé zahradě, rozložené na prostranství, kde nyní stojí Nové německé divadlo a domy od nároží Sadové ulice až k tunelu dráhy Františka Josefa. První představení, odpoledne, bylo české a druhé, večerní, německé. České představení mělo zahajovací dialogický proslov „Z pěti století", jejž k otevření Novoměstského di-

vadla složil Gustav Pfleger. Dvě musy: musa činohry (pí. Kolárová) a musa zpěvu (pí. Pešková) vyprávěly ve střídavém veršovaném hovoru stručnou historii českého divadla a vypravování jejich bylo provázeno živými obrazy. Těmito živými obrazy byly znázorněny vynikající výjevy: z Mastičkáře (ze XIV. století), z „Judity" rytíře Konáše z Hodištkova (z XVI. století), z dramatu „Ludmila" (ze XVII. století), z „Loutníků" (z XVIII. století), potom z divadelních kusů XIX. století: z „Virginie" od Turinského, ze „Soběslava" od Klicpery, z „Jiříkova vidění" od Tyla, z „Magelony" od J. J. Kolára a z „Dimitria Ivanoviče" od Ferd. Mikovce. Poslední tři živé obrazy musily být opakovány. Na konec byli pí. Kolárová a paní Pešková, jakož i ředitel Thomé bouřlivě vyvoláni. Po Pflegrově proslovu s živými obrazy sehrána veselohra „Karel Skreta, český malíř" od Věnceslava H. Svobody. Návštěva nebyla příliš valná. Očekávaný veliký nával se nedostavil, což přičítáno „emauzské pouti", jež asi část očekávaného obecenstva na Dobytčí trh k perníkovým boudám odlákala; Takové bylo tehdejší naše obecenstvo: ani zahajovací představení v novém velikém divadle nedovedlo ho plnou silou upoutat!

* * *

V divadlech nebylo té doby ještě valně bezpečno, zejména co se týče případu ohně. Však toho široké obecenstvo nikdy nevzpo-

mínalo, jenom úřady povolány časem, když novinami prošla zpráva, aby uvažovali, jakým způsobem by se nebezpečenství ohně v divadle dalo zmenšiti. A takž pojal i zemský stavovský výbor český, když ve stavovském divadle na Ovocném trhu přestavba se prováděla, myšlenku, aby pořízena byla opona, kteráž by v případě nebezpečenství hlediště od jeviště tak oddělila, že by oheň na jevišti vzniklý do hlediště vniknouti nemohl. Odborníci pokusili se o provedení této myšlenky a dne 19. dubna konala se ve Stromovce zkouška s ‚ohnivzdornou oponou", jež byla dle methody pánů Brosche a Rochledra proti ohni impregnována. Zapálen velký oheň a opona postavena tak, aby vítr plameny přímo na ni hnal. Z ohně sálalo mocné horko a plameny šlehaly po oponě vzhůru přes ni, avšak trvalo 20 minut, než zadní strana opony začala uhelnatět. Tento výsledek znalce i příslušnou instanci uspokojil, neboť soudilo se, kdyby na jevišti oheň propukl, že bude míti obecenstvo po spuštění takovéto impregnované opony dosti času, aby v pořádku odešlo, než oheň se rozšíří. Jak naivním toto mínění bylo, ukázaly ovšem teprv pozdější smutné zkušenosti při divadelních požárech jinde. Ale začátek byl přece učiněn.

Nám studentíkům býval za onoho času vítaným zjevem příchod venkovských sekáčů do Prahy, jakožto znamení, že konec školního roku se blíží. (Školní rok končíval tehda dnem 31. července.) Každého roku totiž při-

cházeli kolem 10. července z venkova do Prahy sekáři a ženci, aby se tu pro bližší i vzdálenější obce v okolí pražském pronajímali. Shromažďovali se hlavně na Staroměstském náměstí u sochy Panny Marie. Ti sekáči pak, kteří buď u sochy již místa nenalezli, aneb před slunečním žárem schovati se chtěli, uchylovali se do „podloubí" nebo do arkády před týnským kostelem, nebo kamkoli jinak na blízku do chladného stínu. Přicházeli sem otcové s celými rodinami a bývalo vždy zajímavé podívání na skupiny těch osmahlých venkovanů, nad jejichž hlavami se ve slunečním jasu blýštěly ostře nabroušené kosy. Sekáči a ženci čekali tu klidně a na pohled docela spokojeně, až se statkáři dostaví a je do práce najmou. Nečekávali zpravidla dlouho a odcházeli vesele do práce, která se u Prahy lépe platila než v kraji, kdež tehda bývalo pracovních sil nadbytek. Jaká změna udála se od těch dob v našich společenských a zejména v dělnických poměrech!

XXIX.

(Pád Bachova ministerstva. — Předpověď oprav ve státní správě. — Nejistota v této věci. — Zdlouhavý vývoj změn a klesající víra ve skutečný obrat k lepšímu. — Schillerova slavnost v Praze.)

Tím časem, co bohatí Pražené na venkově ve stínu lesů a zahrad před žhavým sluncem

útočiště hledali a neobyčejné úrodě toho roku se obdivovali, ostatní pak občanské kruhy v četných hostinských zahradách v městě a v okolních obcích, jak jen mohly, občerstvení a chladivé posily si dopřávaly a my venkovští studenti v rozkoši prvního měsíce prázdnin jsme tonuli, dozrával ve Vídni veliký politický obrat, o němž u nás málo kdo asi měl tušení.

V císařském manifestu, daném v Laxenburku dne 15. července 1859, kterýmž se národům rakouským známo činilo, že císař za dobré uznal mír uzavříti a že nutno bylo část lombardsko-benátského království od říše odděliti, t. j. Piemontu odstoupiti, bylo dále řečeno: „... Za to činí mému srdci blaze, že jest mým národům zabezpečeno požehnání míru a jest mi toto dvojnásob cenno, ježto mi poskytne potřebného klidu, abych celou svoji pozornost a péči nyní nerušeně věnoval úspěšnému řešení vytknutého sobě úkolu: založiti trvale blahobyt a zevní moc Rakouska účelným rozvojem jeho bohatých duševních i hmotných sil, jakož i včasnými opravami v zákonodárství a správě...."

Tímto odstavcem císařova manifestu byla ohlášena příští nová doba v Rakousku, avšak způsobem tak ještě nerozhodným a neurčitým, že slib „včasných oprav v zákonodárství a správě" nikde zvláštních nadějí nevzbudil a vůbec žádného téměř dojmu neučinil. Naopak: nedlouho po vydání laxen-

burského manifestu roznešlo se ústním podáním po celé zemi, že císař v rozmluvě s kterýmsi neaktivním tehdejším státníkem na ostýchavý dotaz v té příčině odpověděl: „Dokud já na trůnu rakouském seděti budu, nebude v Rakousku žádná konstituce prohlášena!" Byl-li tento výrok skutečně učiněn čili nic, nikdo ovšem určitě nevěděl, avšak věřilo se tomu a v tom právě jevil se hluboce utkvělý pessimismus národně smýšlejících kruhů našich, kterýmž „opravy v zákonodárství a správě" bez prohlášení konstituce čili ústavnosti nebyly ničím vnadným. Inteligenti naši připomínali si, že se v úřadní mluvě říká „opravy" čili „reformy" všem z m ě n á m v zákonodárství a správě, i když vlastně nebo vůbec ani žádnými opravami nejsou.

Ani v novinách nebylo nikde žádných narážek, jakého druhu asi opravy se chystají, a to ze dvou příčin: předně nesměly noviny ještě o něčem takové uvažovat a za druhé nebyly dvorní a dynastické kruhy samy ještě asi rozhodnuty, jaké změny či opravy by ve státním zřízení měly býti provedeny, cítíce jenom následkem krutých porážek na italském bojišti naprostou potřebu, aby nějaké opravy se staly.

Bylo tedy značným překvapením, když dne 22. srpna úřadní „Wiener Zeitung" uveřejnila c í s a ř o v y v l a s t n o r u č n í l i s t y, j i m i ž m i n i s t e r s t v o B a c h o v o z ú ř a d u s e p r o p o u š t ě l o a n o v ý k a b i n e t k e v l á d ě s e p o v o l á v a l. Hrabě

R e c h b e r g zůstal ministrem zahraničních záležitostí a jmenován ministerským předsedou. Mimořádný velevyslanec u papežského dvora, Alexandr baron H ü b n e r jmenován policejním ministrem. Místodržitel ve lvovském správním obvodu Haliče, hrabě Agenor G o l u c h o w s k i, jmenován ministrem vnitra. Dr. Alex. bar. B a c h zbaven úřadu ministra vnitřních záležitostí a jmenován mimořádným, splnomocněným velevyslancem u papežského dvora. Náčelník nejvyššího policejního úřadu a generál-inspektor žandarmerie, podmaršálek Jan bar. K e m p e n, dán do výslužby.

Vyšel sice článek úředního vídeňského věstníku, který se považovati musil za programové prohlášení nové vlády a který označen byl jakožto výklad provedeného právě převratu i jeho významu, ale ten byl vlastně sám jakýmsi orakulem, jež i politikům z povolání ukládalo k luštění těžké hádanky. Bylo sice již zjevno, v kterých oborech na opravy se pomýšlí, ale nebylo nikterak vidno, bude-li zaveden systém přesně konstituční anebo bude-li jenom trvající samovláda jakýmsi spolupůsobením „stavovských zástupců" zušlechtěna na absolutismus „osvícený", a to bylo přece otázkou hlavní.

Opravy všelijaké, a to namnoze velmi dobré a trvalé, prováděly se také za Bacha (na př. zavedení obchodních a živnostenských komor, nového obecního zákona atd.), ale širé vrstvy obyvatelstva byly dychtivy zvědět,

bude-li dána „svoboda", to jest bude-li prohlášena volnost tištěného i mluveného slova, volnost spolčování a shromažďování se a především budou-li národové povoláni, aby svými zvolenými zástupci spolupůsobily při vydávání zákonů a při kontrole nad veškerou státní správou. Po této stránce zůstávalo vládní prohlášení odpověď dlužno, neboť slíbená „stavovská zastupitelstva v různých korunních zemích" mohla se po případě státi vším možným, jenom nikoli tím, po čem osvícení mužové všech národů toužili. Že změnou ministerstva také změna vládní soustavy nastala, bylo ovšem každému jasno, avšak význam a dosah této změny nebyl nikdo s to posouditi. Nejvíce pohřešovalo se, že ve vládním programu ani slůvkem se nestala zmínka o nějaké svobodě tisku. I po provedené změně ministerstva trval starý pořádek dále a o příštích věcech byla úplná nejistota až do měsíce března následujícího roku. Kromě svolání důvěrníků „ze všech tříd obyvatelstva v provinciích", kteří nový obecní zákon prozkoumati a případné změny nebo opravy k němu ponavrhnouti měli a z jejichž porad sice vzešly spousty různých návrhů, ale nevyplynuly žádné praktické výsledky, nestalo se co do slíbených oprav do konce roku 1859 pranic. Absolutismus Bachovy soustavy byl sice poražen, odsouzen a odstraněn, ale co by na jeho místo zavedeno býti mělo, rodilo se bezpříkladně zdlouhavě a duch padlé libovlády panoval dále. Přechod chystal se tak váhavě,

tiše a tajně, že proměna, jež se byla udála, nikde ani cítěna nebyla a namnoze i věřiti se přestávalo, že se vůbec stal nějaký skutečný obrat k lepšímu.

I přes provedenou změnu ve vládě a pád soustavy Bachovy nezměnilo se tedy ani v národním a vůbec veřejném životě našem prozatím pranic a Praha žila svůj šosácký život dále.

* * *

Dne 10. listopadu oslavovala Praha sté narozeniny německého básníka Bedřicha Schillera. Oslava tato stala se do jisté míry pamětihodnou tím, že se v ní zúčastnila také intelligence česká.

Dne 9. listopadu bylo v novoměstském divadle německé slavnostní představení o dvou částech. V první části provedena slavnostní hra „Před sto lety" od Halma, k Schillerově slavnosti zvlášť složená, s hudbou od Fr. Liszta a živými obrazy; v druhé části pak sehrán „Waldštejnův tábor".

Dne 10. listopadu byla o 4. hodině odpolední slavnostní schůze královské české společnosti nauk v zasedací síni této společnosti, za přítomnosti četných pozvaných hostů. Schůzi zahájil prof. dr. Konstantin Höfler oslavnou řečí, načež prof. dr. Zimmermann plné dvě hodiny přednášel o Schillerovi jakožto básníku a mysliteli. Večer pak konal se velký průvod s pochodněmi od Klementina na Valdštýnské náměstí. Technikové s inže-

nýry a železničními úředníky shromáždili se v nádvoří polytechnického ústavu a odebrali se pak na Marianské náměstí, kdež se před Klementinem rozestavili. V Klementině samém shromáždili se: výtvarní umělci, žáci malířské akademie, posluchači tří světských fakult pražské university, sbory doktorů a profesorů, jakož i (německý) „Mužský zpěvácký spolek".

O půl 8. hodině se průvod hnul. První oddělení jeho tvořili technikové s inženýry a železničními úředníky. Před nimi šel hudební sbor ostrostřelců. Za hudbou nesen prapor, na jehož jedné straně namalována byla okřídlená zeměkoule a na druhé straně zlatými literami se skvěl nápis „Polytechnicum". Druhým oddílem byly korporace, jež se v Klementině byly shromáždily. V čele tohoto oddílu šla hudba pěšího pluku hraběte Nugenta; za ní brali se umělci a akademikové, potom v plném ornátě čtyři universitní pedellové, dále rector magnificus, děkanové a profesoři fakult s odznaky svých hodností, doktoři, universitní posluchači a zpěvácký spolek. U staroměstské radnice připojil se třetí oddíl, jenž tam byl shromážděn. V čele tohoto oddílu šla hudba měšťanské pěchoty. Za ní šli cechové, knihkupci a knihtiskaři, magistrát, městská rada, sbor obecních starších a purkmistr. Průvod šel Železnou ulicí, Havířskou ulicí, Kolovratskou třídou (Příkopy), Alejemi, přes Nábřeží, po Karlově mostě atd. Před Karolinem očekávali průvod dva fakulanti se zeleně

ovinutými pochodněmi jakožto nositelé starého universitního praporu.

Veliká rudá záře předcházela i provázela průvod a oblaky černého dýmu vznášely se nad ním. Na ulicích tvořily všude špalír husté davy lidu. Místy byl shluk tak veliký, že průvod nemohl s místa. Fakulanti kráčeli čtverstupem, v řadách daleko od sebe vzdálených. Pochodní hořelo v průvodu stále přes tisíc, takže průvod večerní tmou zvolna se vinul jako oheň a dým soptící obrovský netvor.

Po 9. hodině dorazil průvod na Valdštejnské náměstí. Před uzavřenými druhými vraty Valdštejnského paláce byla umístěna řečnická tribuna vedle vysokého piedestalu, na němž v bohaté dekoraci stálo Schillerovo poprsí, ověnčené a obstoupené mohutnými kandelábry, z nichž veliké plynové plameny šlehaly. Nad hlavními vraty svítily dvě obrovské plynové hvězdy a okolní domy byly vesměs slavnostně vyzdobeny. Celé náměstí plálo rudými plameny pochodní a černé oblaky kouře z pochodní vznášely se nad ním. Obecenstvo vítalo průvod neutrálním voláním „Hurá!". První řeč (českou) měl zde prof. Václav Vladivoj T o m e k. Hřímavé volání „Hoch!" a „Hurá!" zaburácelo vzduchem, když byl Tomek domluvil a „Männergesangsverein" zapěl Tauwitzem složenou slavnostní kantátu. Pak měl německou řeč prof. dr. Brinz. Také po této řeči zaburácela bouře pochvaly a zpěvácký spolek zapěl německou hymnu „Nun danket Alle Gott!" od Rinckharta. Na to seřadil se

opět průvod a bral se nazpět ke svým východiskům. Na několika místech byl při chůzi tam i zpět uvítán a také chvílemi provázen zpěvem českých písní, jakožto — slabou arci — demonstrací té části obecenstva, která slavností nikterak nadšena nebyla a smýšlení své aspoň do jisté míry na jevo dáti se odvažovala.

Dne 11. listopadu proveden velkolepý koncert v žofínských sálech, které velkolepě a umělecky nádherně byly vyzdobeny péčí zvláštního komitétu umělců, v jehož čele byl řed. malířské akademie Engerth, a závěrkem slavnosti byl dne 12. listopadu skvělý česko-německý banket, při němž „Männergesangsverein" německé a české sbory zpíval a četné přípitky proneseny byly. Mluvili za sebou: Ebert, prof. dr. Höfler, prof. dr. Jan Purkyně, Stempf, dr. Ambros, Haushofer, Engerth, Kreuzberg, Uffo Horn a německý herec Bergmann, jenž přípitek svůj zakončil provoláním slávy „duchaplnému překladateli Schillera a osobnímu příteli Goethovu" prof. dru. Purkyňovi. Po tomto přípitku činěny Purkyňovi velké ovace. Pak mluvili ještě prof. Brinz, redaktor „Tagesbota" David Kuh, prof. dr. Herbst, ředitel techniky dr. Josef Lumbe a jiní. Na konec pak zpívána studentská hymna „Gaudeamus igitur".

To byla poslední slavnost německá, v níž také zástupcové české inteligence se činně zúčastnili.

Z minulé doby našeho života národního, kulturního a politického.

Kniha 50.

Český Čtenář.

Sbírka poučné a krásné četby české.

Ročník XIII. Svazek 4.—6.

Tisk Pražské akciové tiskárny

Z minulé doby

našeho života národního, kulturního a politického.

Vzpomínky a zápisky.

Podává

Dr. SERVÁC HELLER.

DÍL III.

Český Čtenář 1921.

Na konci II. dílu těchto zápisů a vzpomínek z let padesátých minulého století jsou zaznamenány — vedle črt rázu nepolitického — také události, jimiž byla zahájena nová doba politického života v tehdejší říši rakouské, doba to přechodu od tuhého absolutismu, poraženého ztracenou válkou na rovinách Lombardských, ke státní správě podle zásad novodobé ústavnosti, dynastií s počátku ještě nezamýšlené, ale duchem času a probuzeným sebevědomím národů potom vynucené. Děje tohoto přechodu utkvěly tak živě v paměti všech účastníků oné doby, že není téměř ani možno, abychom je pomíjeli, když vypravujeme, čeho jsme za svého mládí zažili. Ony byly také to nejdůležitější, co tehda se dělo a ovládaly všechen veřejný život. Pisatel těchto črt soudí tedy, že se zavděčí svému čtenářstvu vylíčením onoho politického převratu před dalším vypravováním svých pamětí.

V DOBĚ PŘECHODNÉ.

I.

(Reformy v mezích absolutismu. — Svolání a návrhy důvěrnických komisí pro porady o novém obecním zákoně. — Okresní obce, jež dle návrhu komise v Čechách zavedeny býti měly a jejich kompetence. — ... Mrazem požehnuté naděje.)

Propuštění ministerstva Bachova a povolání kabinetu, jehož předsedou byl hrabě Rechberg a ministrem vnitra hrabě Agenor Goluchowski, nezpůsobilo — jak již dříve připomenuto bylo — ve veřejném životě u nás ani v ostatních zemích Rakouska žádné znatelné změny a široké vrstvy obyvatelstva záhy takřka zapomněly na provedenou změnu ve vládě. Tisk byl stále spoután a z toho, co v císařském hradě a v ministerských palácích se dělo, proskakovaly na veřejnost jenom kusé slechy, z nichž některé ihned také byly vyvráceny. Zdálo se tedy, že vystřídal starou libovládu jenom nový způsob absolutismu, že změněna pouze metoda nebo technika vládní, ale starý duch a starý systém že zůstaly. Že v některých oborech jakési reformy se chystají, bylo nejenom známo, nýbrž také zjevno, ale neméně patrno bylo, že se nepomýšlí na žádné opravy nebo novoty, kteréž by se nedaly srovnati s formou vlády absolutní.

Prvním zjevem jakéhosi nového veřejného života, to jest prvním ostýchavým pokusem o spolupůsobení zástupcův obyvatelstva při veřejné správě byla zasedání důvěrnických komisí pro porady o novém obecním zákoně.

V úvodních článcích k novému obecnímu zákonu ze dne 24. dubna 1859 bylo řečeno: „... Aby provedeny byly naším patentem ze dne 31. prosince 1851 prohlášené zásady o zařízení obecní správy, uznali jsme za dobré .. vydati připojený obecní zákon, platný pro celý obvod Naší říše, vyjma lombardsko-benátské království, Dalmacii a Vojenskou Hranici. Při tom jest naším záměrem, aby při provádění tohoto zákona věnována byla náležitá pozornost zvláštním poměrům a potřebám různých území, aby se obcím všude dostalo takového zřízení, kterýmž by podporovány byly ve svých snahách po rozmnožení povšechného blahobytu a vůbec po hájení společných zájmů a kterýmž by zabezpečeny byly obcím svěřené veřejné funkce. Za tím účelem nařizujeme ku provedení tohoto zákona: I. Ve správních územích, pro něž tento zákon vydán byl, zřídí náš ministr vnitra při zemských úřadech za předsednictví jich náčelníků komise věci znalých mužů, kteréžto komise ustanovení, jež v řádu pro města a venkovské obce zvláštnímu uznání vyhrazena byla, v úvahu vezmou a na základě tohoto zákona dle potřeby a s ohledem na zemské potřeby

obecní řády vypracují. Návrhy těchto komisí předloží se nám k rozhodnutí o nich..."

Ve smyslu tohoto císařského nařízení vydal ministr vnitra v druhé polovici měsíce září r. 1859 dle usnesení ministerské rady, jež císařem schválena byla, k přednostům zemských úřadů výnos, obsahující pokyny ve příčině úkolů, jež důvěrnické komise vyříditi mají a ve příčině sestavení těchto komisí. Ve výnosu tom bylo důrazně vytčeno, že „vláda neočekává jenom snad formálních nebo pouze doplňovacích návrhů, nýbrž po případě také návrhy věcné, meritorní změny zákona, pokud jich vyžadují zvláštní poměry zemské a pokud by odůvodněny byly potřebou nezávislého postavení obce aneb potřebou širší veřejnosti v obecním životě".. Zároveň ohlášeno výnosem, že „budou komisím k posouzení předloženy také předměty, jež přesahují obvod vlastního obecního řádu, tedy nejenom otázky, které z dosavadních funkcí vládních úřadů a v jakém rozměru na jiné orgány přenésti se mají, nýbrž také další důležitá otázka, mají-li se a jakým způsobem zříditi nové útvary, jež by vsunuty byly mezi obce a nejnižší zeměpanské úřady a zříditi se mohly seskupením obcí a statkových území v celém okresu nebo v jeho částech, aby obstarávaly agendy dosavadní kompetence okresních a berních úřadů, zejména správu záležitostí sirotčích a jiných věcí právních, výkonnou moc smírčích soudů a policie, dozor nad obcemi a podobné úkony." — Co se týče sestavení

těchto komisí stanovil výnos, aby do nich zemští chefové povolali muže, kteří důvěry obyvatelstva požívají a důvěry vlády zasluhují, věcem rozumějí a nepředpojatě soudit dovedou, při čemž že pamatováno býti má, aby zvoleni byli mimo zástupce velkostatku také důvěrníci, kteří zájmy méně majetných tříd obyvatelstva zastupovati dovedou. Na konec žádal výnos náčelníky zemských úřadů, aby celou akci co možná rychle provedli. Což se také stalo.

Důvěrnická komise pro Čechy, do kteréž z politických osobností českých nikdo povolán nebyl a jakožto zástupcové českého rolnictva jenom dva čeští rolníci Václav Kropáček ze Soběkur v přeštickém okresu a Václav Lizálek z Kel v kolínském okresu, svolána k první schůzi na den 19. října. Aby komise neprodleně rokování zahájiti mohla, dal pro ni místodržitel baron Mecséry vypracovati předlohy zvláštní místodržitelskou komisí. Ježto se obecnímu řádu ze dne 24. dubna 1859 činila důvodná výtka, že je příliš obsáhlý a složitý, uložil místodržitel své komisi, aby ve své předloze jej zjednodušila a z obecního řádu všechno vyloučila, co do jeho norem podstatně nenáleží, tedy všechny paragrafy, jež se týkají práva domovského, vyloučení velkých statků z obcí, volebního řádu a funkcí, jež by převedl stát na obce.

Co se týče samosprávného orgánu, jenž by postaven býti měl mezi obec a nejbližší státní úřad,

některé veřejné záležitosti obstarával a při dozoru nad obcemi spolupůsobil, nedošly z Vídně žádné určité pokyny a nebyla tedy v místodržitelství vypracována žádná zvláštní předloha, nýbrž zůstaveno důvěrníkům, aby v té příčině sami mínění svá pronesli a návrhy učinili. V tom směru pak vyplynul z porad důvěrnické komise pro Čechy tento návrh: Jakožto samosprávný orgán budiž zřízena okresní obec. Orgány této okresní obce jsou: okresní hejtman, okresní výbor a smírčí soudce. Okresní hejtman budiž povolán císařským jmenováním po návrhu provinciálního zastupitelstva ze středu usedlíků v okresu. On zvolí si po úradě s okresním výborem z usedlíků v okresu svého náměstka, jehož volba však vyžaduje schválení c. k. místodržitele. Okresní výbor skládá se z představených obcí a z (velkých) statkářů v okresu. Nesmí však míti více než 30 členů; tam, kde by počet povolaných 30 přesahoval, spojí se menší statkové obvody nebo obce ve volební sbory, jež vždy některého ze svých představených za člena výboru zvolí... Smírčími soudci budiž jmenováno císařem 6 až 20, z nejvíce důvěry hodných, v okresu bydlících mužů. Smírčí soudcové jsou členy okresního výboru, avšak nepočítají se do stanoveného jeho počtu. Okresní hejtman je vrchním smírčím soudcem. Všechny tyto úřady jsou čestné a bezplatné. Okresní hejtman, jeho náměstek a smírčí soudce obdrží zevní odznaky své hodnosti;

porušení jejich úřední vážnosti aneb protivení se jejich úředním výkonům trestá se jako zločin...

Návrh vyměřuje pak dopodrobna obor působnosti, jakož i právomoc okresní obce, jež dle něho byla dosti obsáhlá. Zvláštního vytčení zasluhuje její působnost v oboru soudním. V té příčině stanovil návrh: Orgánům okresní obce náleží vésti na požádání jednání o smír v oboru občanského práva, konati rozhodčí řízení ve sporech o nepatrné částky peněz a nařizovati při rušeních držby stav zatímný: v oboru trestního práva náleží jim pronášeti kárné rozsudky v jistých přestupcích, stíhati a zatýkati zločince, na vyzvání nebo při samém činu a zjišťovati skutkovou povahu při vyšetřování (na došlé vyzvání); v nesporných pak záležitostech soudních přísluší jim vedení záležitostí poručenských, sirotčích a pozůstalostních... Působnost ve věcech soudcovských náleží s m í r č í m s o u d c ů m. Tito provádějí svoji kompetenci buď každý o sobě, když jde o zjednání smíru, o zjišťování skutkové povahy, o zatýkání nebo o spolupůsobení ve službě bezpečnostní, anebo v soudních seděních nejméně tří smírčích soudců, když jde o rozhodčí výroky, o výměry trestů aneb o věcná rozhodnutí v oboru dobrovolného soudnictví aneb konečně v hlavních shromážděních všech smírčích soudců celého okresu, ve kterých se zvláště důležité věci projednávají. Řízení je sumární a ústní; zastoupení advokáty

je vyloučeno. V každém okresu ustanoví výbor jednoho nebo několik právních zástupců jakožto poradní orgány v právních záležitostech, k vykonávání rozsudků a rozhodčích výroků, jakož i k obstarávání prací notářských a korespondence se soudy . . . . V obecních záležitostech je okresní obec podřízena zemskému zastupitelstvu a ve správních stycích krajskému úřadu; ve věcech pak dobrovolného soudnictví má vrchní dozor soud. Z výroků rozhodčích je volno odvolati se k soudu, avšak strana, nedosáhne-li příznivého rozsudku, zaplatí pokutu pro obtěžování soudu. Z rozsudku ve věcech trestních není žádného odvolání, je volna toliko stížnost na nullitu (stížnost zmateční).

Vedoucí myšlenkou při tomto návrhu bylo — dle připojeného k němu vysvětlení — „aby zjednáno bylo úřadům a státnímu pokladu jakési ulehčení, obyvatelstvu pak jakési účastenství na veřejném životě. Aby pak tohoto účelu dosaženo bylo, nesmí býti samosprávný orgán jenom orgánem poradním, ježto by jinak vyřizování věcí příliš rozvláčné bylo a úřadům žádné ulehčení nebylo zjednáno; samosprávný orgán má býti samočinným, skutečně autonomním a má dostati potřebné hmotné, intelektuální a morální síly, aby mohl rozvinouti zdárnou, formálnostmi nedušenou a nezávaznou činnost".

Podobné návrhy vzešly také z porad

důvěrnických komisí v jiných zemích. Tyto projekty — z nichž později, již v ústavní době, okresní zastupitelstva se zrodila — zavdaly časopisům ve Vídni, kdež veřejný tisk jaksi ve výsluní císařského dvora přece tu a tam nějakého volnějšího slova se odvažoval, vítaný podnět ke krotkým sice a přece již nápadným úvahám o potřebě, aby obyvatelstvu dopřáno bylo většího účastenství ve veřejné správě, o užitečnosti rozsáhlejší samosprávy, o nutnosti, aby kompetence a právomoc byrokracie byla obmezena, o žádoucích úsporách v administrativě a tak dále, což tiskové úřady nějakou chvíli — rády nerady — trpěly. Tím zdála se býti prolomena první přehrada na cestě k volnosti tištěného slova a noviny používaly všelijakých slechů a pověstí, aby rozpravu o veřejných záležitostech a potřebě oprav udržovaly ve stálém proudu. Německé časopisy v „provinciích" otiskovaly pilně tyto projevy vídeňských novin, udávajíce přesně jejich pramen, a respekt před vídeňskou censurou mírnil ostražitost tiskových úřadů místních tak, že podobné, do nedávna naprosto nemožné rozpravy všude bez závady procházely.

Ale toto skrovné uvolnění tisku nepotrvalo dlouho. Dne 30. října uveřejnila úřední „Wiener Zeitung" tuto výstrahu všem novinám: „Ve vídeňských a také v provinciálních časopisech došly opětně místa i takové, vnitřních záležitostí se týkající, zprávy, jimiž se do dalekých kruhů šířily nezákonné projevy, vy-

cházející tu a tam od individuí, jež si nepřislušným způsobem osobují právo korporací. Jakkoli není úmyslem císařské vlády, aby bráněno bylo oprávněným projevům mínění aneb aby zamezováno bylo uveřejňování sběhších se událostí, musí vláda přece trvati na požadavku, aby ve věci aneb ve formě samy o sobě nezákonné nároky nebyly k tomu ještě jako agitační prostředek pojímány a výraz, jehož tyto nároky došly v peticích nebo podobných listinách, aby doslovnými otisky nebyl obecně rozšiřován. Vláda očekává od dobrého vlasteneckého ducha, jímž velká většina orgánů rakouského tisku je nesena, že toto upozornění náležitého povšimnutí dojde a že tedy nenastane nutnost, aby pro další uveřejňování věcí označeného způsobu používáno bylo prostředků, jež dle tiskového řádu proti trvale sledovanému obecně škodnému směru jsou po ruce."

To byla ledová sprcha na slabounkou volnost tisku, jež teprve klíčila nebo klíčit začínala, ale přišly věci ještě horší. Dne 29. listopadu uveřejnil shora jmenovaný věstník vídeňský výnos ministrů vnitra, spravedlnosti a policie, obsahující „Doplňovací ustanovení k obecnému tiskovému řádu ze dne 27. května", jimiž opět značně byl rozšířen beztoho už rozsáhlý obvod tiskových trestů. Tato doplňovací ustanovení byla namířena zvláště proti uveřejňování zpráv nebo listin, jež novinám dodány byly „následkem porušení služební povinnosti nějakého veřejného

zřízence aneb následkem jakéhosi již dle obecného trestního zákona trestního jednání" (§ 3.), dále pak proti uveřejňování zpráv, pověstí nebo listin, jež způsobilé jsou, aby „někoho v jeho společenském nebo úředním postavení bolestně se dotkly nebo jej směšným učinily, aneb vládu, veřejné úřady nebo vážnost úřadů v lehkost uvedly, aneb veřejnému pokoji a pořádku škodné rozčilení způsobily aneb důvěru ke vládě zviklaly" (§ 4.). — Neobyčejná neurčitost a pružnost těchto dvou nových paragrafů spoutala veřejný tisk novým, nebývalým způsobem a každému myslícímu člověku bylo jasno, že byla tato nová svěrací kazajka novinám navlečena jenom vzhledem k procitlému opravnímu ruchu a k rostoucím nadějím na zavedení ústavnosti.

Těmto nadějím zasazena další krutá rána novou výstrahou, jež dána byla místodržitelským výnosem ze dne 29. listopadu — dle adresy — vídeňskému časopisu „Neueste Nachrichten", jinak ale na povšimnutí všemu veřejnému tisku. V této výstraze se pravilo: „Ačkoli vláda poslední dobou vůbec umírněným a dobře míněným rozpravám o vnitřních státních záležitostech v domácím tisku překážek nečinila, nesmí přece při těchto rozpravách vlastní státní zásady a v tom směru zejména otázka říšské ústavy býti předmětem úvah. Redakce zdejších časopisů byly v té příčině náležitě již poučeny a bylo jim oznámeno, že by mělo nešetření tohoto pokynu za následek úřední zakročení dle tisko-

vého řádu" atd. To nebyla již ledová sprcha, to bylo zadutí sibiřského mrazu, kterýmž pučící naděje na konstituci rázem byly zpraženy.

II.

(Slechy o tajném sjezdu šlechty a svolání zemských zastupitelstev. — Propuštění hr. Grüna a ministra policie bar. Hübnera. — Slech o vyjednávání s Maďary a jeho vyvrácení. — Žádost maďarských universitních studentů za vyučovací jazyk maďarský. — Žádost universitních studentů krakovských za vyučovací jazyk polský. — Opravy a novoty ve finanční správě státu. — Emancipace židů. — Nový živnostenský řád.)

Mezi tím, co vláda veřejný tisk, jenž byl — což opět a opět připomínati třeba — aspoň v mimouherských zemích až na nepatrné výjimky veskrze německý — výstrahami a zostřenými tresty zastrašovala, aby nevzbuzoval v obyvatelstvu žádného vzrušení a žádných klamných nadějí, proskakovaly na veřejnost různé slechy a pověsti, jimž dle nahodilého rozpoložení obecenstva nevěřeno i věřeno.

Na příklad: V druhé polovici listopadu 1859 přinesla vídeňská „Presse" zprávu, že se dne 4. listopadu sešlo ve stavovském sále ve Vídni asi sto vynikajících šlechticů ze všech korunních zemí rakouských, aby se uradili o taktice, již by sledovati měli, až přijde „na denní pořádek" otázka o zřízení a svolání zemských zastupitelstev. Tomu bylo ihned

všude správně porozuměno v ten smysl, že šlechta jakožto stav se připravuje, aby při očekávaném nebo předvídaném zavedení jakýchsi zemských zastupitelských sborů svých výsad uhájila a svoji bývalou moc zase uplatnila. Zpráva o vídeňské schůzi šlechticů byla s příslušné strany (hrabětem Pergenem) vyvrácena tvrzením, že se ve vídeňském stavovském sále a vůbec ve Vídni tou dobou nekonala žádná jiná schůze šlechty nebo za účastenství šlechty, než toliko schůze „Vlasteneckého pomocného spolku rakouského". Ale „Presse" trvala na svém a obecenstvo jí uvěřilo. Se zprávou o tajném nebo tajemném sjezdu šlechtickém ve Vídni souvisely slechy o zamýšleném a nedalekém již svolání zemských zastupitelstev, o jejichž povaze, složení a kompetenci kolovaly nejrůznější domněnky, avšak oproti všem těmto pověstem a výkladům chovalo se velké obecenstvo nedůvěřivě.

Dne 20. října propuštěn byl generální pobočník císařův hrabě Grüne, jenž byl považován za jednoho z předních zlých duchů té doby, a den na to zbaven „na vlastní žádost" úřadu ministr policie baron Hübner a na jeho místo povolán Adolf svobodný pán Thierry. Událost tato zavdala podnět anebo byla provázena slechem, že se vyvinula v lůně ministerstva velká různost mínění v příčině oprav, jež zavedeny býti mají, že jsou v ministerské radě tuhé spory a že následkem toho ještě ministr financí baron Bruck a jiní ještě ministři odstoupí, zejména ministři zahraničních

záležitostí a spravedlnosti. Slechy tyto byly arci jakožto dílem nesprávné a z části nedosti přesné oficiosním tiskem vyvráceny, ale politisující inteligence byla přesvědčena, že jsou ne-li docela, aspoň v podstatě pravdivy a že budou událostmi potvrzeny. Leč události toho způsobu se nedostavovaly.

V zahraničních německých novinách objevily se tou dobou zprávy, že vláda nebo dvůr vyhledává styky s předáky maďarského národa a že se děje již jakési tajené vyjednávání s vynikajícími osobnostmi uherské šlechty. Rakouské (německé) časopisy zprávy ty otiskly a vysoce vládní „Oesterreichische Correspondenz" projevila nad tím hluboké politování, což se pokládalo za jakýsi slavnostní způsob vyvrácení. Slechy tedy proskakovaly a udržovaly se v míhavých pohybech, jako se noční dobou na bažinách objevují světélkující bludičky, ale tma zůstávala tmou a politické bahno bahnem.

Zvláštní dojem činí vzpomínka, jak se tehda v Uhersku národní ruch opět hýbati začínal. Také Maďaři byli, jako my, v porobě německého absolutismu a sevřeni krutou soustavou germanisace, ale tam probouzel se duch odboje ihned důrazněji a mocněji, než u nás. Kdežto se na příklad u nás co se týče vyučování českým jazykem nikdo neodvažoval výše hleděti než toliko na farní hlavní školy, obrali si v Pešti za terč a cíl ihned tamější universitu.

V druhé polovici měsíce října uveřejnil časopis „Magyar Sajto" petici peštské univer-

sitní „mládeže", jak se tehda říkalo, opatřenou 514 podpisy a žádající, aby studijní předměty na pešťské universitě se přednášely nikoli německy, nýbrž na příště maďarsky. Studenti odevzdali prvopis této petice náměstkovi uherského guvernéra arcivévody Albrechta, hraběti Hallerovi, ale tento odpověděl jim, nechtějí-li použíti prostřednictví universitního úřadu, aby žádost svoji vznesli na ministerstvo vyučování ve Vídni. Dne 24. října byli posluchači svoláni do auly a tu vyřizoval jim rektor, nejprve latinsky a potom německy, z Vídně došlý vzkaz, že universitní mládeži korporativní vystupování v záležitosti vyučovacího jazyka není dovoleno. Studenti žádali rektora, aby jim věc po maďarsku vyložil, ale ježto ani rektor ani přítomný děkan právnické fakulty maďarsky neuměli, dělal jeden z přítomných profesorů tlumočníka. Potom žádali studenti, aby jim výnos oznámen byl písemně. Rektor však omlouval se, že jejich žádosti vyhověti nemůže, poněvadž dostali instrukci jenom ústní. Na to prohlásili studenti, ježto se jich ani senát ani profesorský sbor neujímá a trůn prosebníkům uzavřen není, že na svém usnesení setrvají a žádost na nejvyšším místě podají a to tím spíše, ježto je sám excellence hrabě Haller na ministerstvo vyučování odkázal. Na to odejela desítičlenná studentská deputace do Vídně, aby petici císaři a ministrovi vyučování odevzdala. Že se jí to nepodařilo, vysvitlo z nóty v „Oesterreichische Correspondenz", ve kte-

réž se pravilo, že „několik studentů pešťské university osobilo si vystoupiti jako plnomocníci pešťské universitní mládeže. Toto jednání příčí se ustanovením disciplinárního řádu a bude proti této svévoli zahájeno disciplinární řízení." V Pešti byla hned dne 25. října vyvěšena důrazná výstraha, aby se podobná agitace neopakovala. Tak skončil první rozmach maďarského studentstva na prolomení germanisační soustavy.

O nic lépe neskončil podobný pokus, jejž učinilo studentstvo polské. V druhé polovici měsíce listopadu sepsali posluchači jagellonské university v Krakově petici, v níž žádali, aby na jmenované universitě zaveden byl vyučovací jazyk polský místo dosavadního vyučovacího jazyka německého. Petici podepsalo 135 studentů. Podpisatelé usnesli se nejprv, aby petice poslána byla zvláštní deputací do Vídně; potom ale upustili od tohoto záměru a usnesli se, aby podána byla zcela legálně prostřednictvím akademického senátu. Ale dva členové zvolené již deputace, medik a filosof, kteří originál listiny v rukou měli, nedbajíce (prý) ani nového usnesení kolegů ani přátelské výstrahy, odejeli s peticí do Vídně. Avšak nedosáhli audience ani u císaře ani u ministra vyučování a obdrželi po návratu do Krakova od akademického senátu disciplinární trest. Tím byl odražen druhý útok studentstva na germanisační systém.

*

Akce vídeňské vlády ku provedení oprav v rámci trvajícího státního řádu byla tou dobou již zahájena. Dne 20. září uveřejnila úřední „Wiener Zeitung" císařský vlastnoruční dekret, kterýmž se nařizovalo zřízení „Immediatní komise pro opravu přímých daní". Tato komise měla pak dne 15. prosince první schůzi za předsednictví hraběte Hartiga.

V měsíci listopadu zřízena komise rozpočtová. Ve vlastnoručním listu císaře Františka Josefa ze dne 11. listopadu bylo řečeno: „Milý barone Brucku! Jest mou vůlí, aby státní příjmy a výdaje správním rokem 1860—1861 do rovnováhy byly uvedeny. K provedení tohoto nařízení ustanovuji komisi, jejímž úkolem jest, státní rozpočet ve všech částech prozkoumati a k tomu působiti, aby vytknutého cíle bylo dosaženo. Při tom mají se vzíti za základ zamýšlené reformy ve vnitřní správě, jakož i ve vrchním velitelství armády a loďstva" ... atd. Úřadům bylo tímto vlastnoručním listem nařízeno, aby komisi ochotným překládáním výkazů, vyžádaných vysvětlivek atd. všemožně podporovaly. Členy komise byli jmenováni vyšší úředníci ministerstev financí, věcí zahraničních, vnitra, spravedlnosti, kultu, policie, vrchního velitelství vojska i loďstva a nejvyšší účtárny.

Patentem ze dne 23. prosince nařízena úprava umořování státního dluhu a zřízena k o m i s e p r o k o n t r o l u s t á t n í h o d l u h u — na místo komise, zřízené patentem ze dne

22. ledna 1817, jež nahlížeti měla do knih a prací při umořovacím fondu. Císař vyhradil si jmenování předsedy a dvou členů z řad velkostatkářů a kapitalistů. Další čtyři členy komise pro kontrolu státního dluhu volily: rakouská národní banka dva, dolno-rakouská obchodní komora a vídeňská bursovní komora po jednom ze svého středu.

Další reformou byla emancipace židů. Těmto přinesla doba, jež se nám nyní jeví jakožto doba přechodní, dar a prospěch největší. Dne 22. listopadu uveřejnila úřední „Wiener Zeitung" notu, ve které se pravilo: „Císař schválil, aby v zemích, kde ještě platnost má zákaz, že židé nesmějí míti křesťanských služebných, kojných, tovaryšů a učňů, tento zákaz pozbyl platnosti." Zároveň oznámil úřední věstník, že úřadům v té příčině již dány byly pokyny. Dne 4. prosince pak uveřejnila „Wiener Zeitung" císařské nařízení v příčině židovských sňatků. Dle § 124. občanského zákona bylo k platnému uzavření židovského manželského sňatku potřebí povolení krajského úřadu. Řečeným císařským nařízením bylo toto ustanovení zrušeno a zaveden pro uzavírání židovských sňatků týž postup jako u křesťanů. Nejúčinnějším skutkem emancipace bylo ovšem, že dána židům volnost, aby nabývali všude reálného majetku, tedy volnost zakupování půdy, budov atd. To stalo se teprve císařským nařízením ze dne 18. února 1860 pro velké vévodství krakovské

a druhým cís. nařízením z téhož dne pro ostatní země rakouské.

Hlavním opravním trumfem, jehož vynesení až na konec roku 1859 bylo odloženo, byl nový živnostenský řád s rozsáhlou, ač nikoli úplnou svobodou živnosti. Řád tento byl vydán císařským patentem ze dne 20. prosince a vyhlášen v úředním věstníku dne 27. prosince. Obsah tohoto živnostenského řádu je dosud obecně znám a jest také dosud známo a namnoze i citelno, s jakým úspěchem se řád setkal. Vydáním živnostenského řádu byl program oprav roku 1859 vyčerpán.

III.

(Z Čech žádná ozvěna opravního hnutí. — Šlechtická brožura proti konstituci. — Zřízení první české záložny.)

Doba, jež nastala pádem ministra Bacha a jeho systému, byla, pokud se vlády a rozhodujících kruhů týče, dobou hledání nových forem a nových prostředků na povznesení státní správy a mohutnosti říše, na sesílení branné moci a zlepšení státních financí. Ale v obyvatelstvu nebylo žádného „opravního hnutí", žádného petičního ani revolučního ruchu, žádných spiknutí ani násilných pokusů na zjednání nového pořádku, žádných veřejných žalob a stesků. Rozhodující dvorní kruhy dospěly po nešťastné válce v Italii samy k přesvědčení, že je stát v úpadku a že musí

býti nastoupena cesta oprav, nemá-li nastati dříve nebo později katastrofa. Ještě byla část Italie — Benátsko — v držení Rakouska a každému, kdo oči měl, aby viděl, bylo jasno, že veliké hnutí po osvobození a sjednocení Italie u hranic „benátského království" se nezastaví, nýbrž že sesílený Piemont se starým nebo s novým nějakým spojencem znovu a to brzy opět meč vytasí, aby tak šťastně a nadějně zahájené dílo dovršil, to jest, že Rakousku za nedlouho nastane nová vojna v Italii. Tu pak ovšem rozhodující kruhy prohráti nechtěly a proto zahájily akci opravnou. Teprve když císařským manifestem a prohlášením nové vlády reformní počin byl udělán, začalo se ve veřejném tisku a potom i v obyvatelstvu hlavního města říše jeviti jakési, ale jenom docela slabounké opravné hnutí, jež tu a tam docházelo ostýchavé ozvěny také v zemích rakouských. Jenom v Čechách ne. Zde neodvažoval se nikdo pronésti slova nějaké touhy po ústavnosti nebo účastenství lidu v zákonodárství a státní správě. Českých novin nebylo a jinak, brožurami nebo příležitostními řečmi neměl nikdo odvahy říci své mínění. Po předácích českého národa, po chrabrých výtečnících z let 1848 a 1849 nebylo ani slechu, jakoby se byli vystěhovali někam na měsíc. Někteří z nich, kteří by asi srdnatosti si byli dodali, odpykávali si svou dřívější kuráž na pevnostech a ti, kteří se persekuci vyhnouti dovedli, aneb na svobodě zůstaveni byli, chránili se, aby nelibost vše-

mohoucí dosud vlády na sebe neuvalili. Z Čech tedy nedostalo se slabě procitlému ruchu žádné posily. Spíše naopak.

V listopadu r. 1859 vyšla v Praze (rozumí se, že německy sepsaná) brožura s názvem „Sustine et abstine", za jejíhož autora se pokládal předák „české" šlechty jakožto mluvčí všech pánů z bývalého stavovského sněmu. Autor prohlašoval, že pokládá konstituci čili ústavnost v Rakousku za nemožnou a vykládal dále, že zájmová zastupitelstva (Interessenvertretungen), jež by zavedena býti měla, jenom jakožto poradní sbory si představuje, dále pak, že „v deskovém, po otcích převzatém právu" (im Rechte der Landtafelfähigkeit") nespatřuje jenom právo, nýbrž také zděděnou povinnost, totiž povinnost, aby šlechtici zachováním práv deskového velkostatku zůstali o t c i z e m ě". — Tu bylo tedy ve vší formě prohlášeno v mlhavém zásvitu nové doby a v tajemném šelestu opravního ruchu, že tehdejší české šlechtě o nic nešlo, než o zachování jejích, z deskového práva plynoucích výsad. Z a t a k o v é h o t o s t a v u v ě c í m i n u l r o k 1859.

*

Vypravování z upomínek na tuto dobu nebylo by ani s mé strany úplné, ba vykazovalo by velkou mezeru, kdyby v něm nebylo vzpomenuto události, jež se pro celý náš novodobý hospodářský život stala vysoce památnou,

zavedení založen v Čechách. Pisatel těchto řádků nesmí o této události pomlčeti již proto, že stál jako studentík u kolébky první české záložny, podle níž všechny ostatní byly zřízeny.

Od nového roku 1857 začal v Praze vycházeti v pětiarchových sešitech a v pětinedělních lhůtách nepolitický, jenom hospodářským a vůbec praktickým záležitostem věnovaný časopis „Posel z Prahy", jehož vydavatelem a redaktorem byl Vojtěch Bělák (František Šimáček). V jednom z prvních sešitů „Posla" uveřejnil Bělák článek o záložnách dle soustavy Schulze-Delitschovy a doporučil našemu lidu zřizování podobných ústavů. Nový časopis neušel pozornosti několika pilných čtenářů ve Vlašimi a Bělákova rada dopadla zde na úrodnou půdu. Nejuvědomělejší občané mého rodiště Jan Pláteník, V. Zenker, Vojtěch Kulíček, Vojtěch Červ a Josef Mrázek sešli se k poradě a tu stalo se usnesení, že učiněn bude pokus o založení peněžního ústavu, jak jej Bělák doporučuje. V dalších poradách, při nichž jakožto zapisovatel můj bratr Saturnin byl účasten, sepsány stanovy a dožádáni občané Pláteník (obuvník), Vojtěch Červ (krejčí) a Vojtěch Kulíček (hodinář), aby jakožto zakládající komitét věc do proudu uvedli. Pánové tito odebrali se k purkmistrovi Říhovi a odevzdavše mu stejnopisy stanov, požádali jej, aby u podkrajského úřadu v Benešově, kdež byl František Říha velmi dobře zapsán, vymohl dovolení, aby spo-

lek směl zahájiti činnost. Purkmistr slíbil, že věc panu podkrajskému doporučí, ale učinil-li nebo neučinil-li tak, zůstalo úředním tajemstvím. Když ani počátkem následujícího roku (1858) žádné vyřízení nedocházelo, vyžádali si pánové ze zakládajícího komitétu stanovy nazpět a obdrževše je od purkmistra (což se mohlo považovati za důkaz, že pan primator věcí ani nehnul), odebrali se k předsedovi tehdejšího c. k. okresního úřadu ve Vlašimi panu Jirovcovi a osvícený tento úředník přijav stanovy ku přímému zaslání na místodržitelství, udělil z vlastní moci dovolení, aby záložna byla zřízena a aby bez prodlení činnost zahájila, nečekajíc, až by stanovy místodržitelstvím byly schváleny. Což se také stalo.

V neděli, dne 14. března 1858 konala se v sále hostince „u Karla IV." ustavující hromada vlašimské záložny. Účastenství nebylo valné, neboť dostavilo se jenom osmnáct přihlásivších se členů. Každý člen složil jakožto vklad 1 zlatý rakouské měny a několik šestáků (deset až čtyřicet krejcarů) jakožto příspěvek k reservnímu fondu, tak že se celkem sešlo 26 zlatých 25 krejcarů. Pravé to hořčičné semínko!

Knihař vlašimský pořídil pro členstvo dle objednávky malé knížtičky, jejichž rubriky byly dle tehdejšího způsobu „rastrýrovány" t. j. ručně linkovány čárkovacím přístrojem, sestaveným dle vzoru „péra", kterýmž se při „rastrýrování" notového papíru všech pět notových čar nebo linií najednou „vytahovalo".

Hlavice rubrik byly latinským písmem vepsány. Knížtičky tyto připadaly nám později jako dětské hračky — a byl to prvopočáteční instrument obrovské hospodářské akce. Za pokladníka zvolený (velmi vážný, opatrně a váhavě si vedoucí občan Vojtěch Červ dal si ihned ze dřeva vyřezat stampilku s plným svým jménem a potvrzoval jejími otisky v knížečkách (učiněné vklady. (S počátku tiskla se tato potvrzení rozetřenou tuží.

Jakmile spolek vlašimské záložny byl ustaven, zahájena ihned činnost. Ústní cestou rozhlásilo se po městě a okolí, že si každý může v záložně na knížku ukládati úspory jakýchkoli částek (nejméně po 10 krejcařích a že se časem každý také dle okolností bude moci, v čas potřeby,) vypůjčovat. Pozvání takto učiněné nezůstalo bez úspěchu a záhy přicházeli učňové, služky, tovarvši a děti se svými drobnými úsporami, ukládali si na zkoušku po šestácích a odnášeli si s patrnou zálibou malé knížtičky, připomínající jim slavné knížky „České spořitelny" pražské, jež byli tu a tam snad spatřili aneb o nichž jako o něčem velkém a vzácném vypravovati slýchali. Tu a tam přišla také nějaká zlatka, ale odvážlivců s většími penízi ještě nebylo.

Zakladatelé stanovili moudrou, z povahy věci ovšem plynoucí zásadu, že se složené peníze ihned musí rozpůjčit a poněvadž na počátku žádných žadatelů o zápůjčky nebylo, rozhodnuto, že se první členové dle svých běžných čísel dlužiti musí. Hned druhého dne

po valné hromadě začalo se takto „půjčovat“ a rozpůjčena celá kasovní hotovost, vklady i s reservním fondem, jako pro žert, mezi první zapsané členy.

Pro první dobu učiněno pravidlem, že se má takto každý týden půjčovat jinému členu nebo jiným členům, dle běžných čísel, než vklady vzrostou a půjček skutečně potřební žadatelé se hlásiti začnou.

Obyvatelé vlašimští dívali se na tuto novotu zde s jakousi nedůvěrou, onde s pohrdlivými úsměvy, ale ponejvíce s nepředpojatou, ale zdrželivou zvědavostí. Zakladatelé nebyli zrovna notábly města, ani nejbohatšími občany, ale byli to lidé, o nichž se říkalo, že jsou „sečetlí“ a o nichž se vědělo, že jsou moudří a poctiví. Proto se působnost záložny přes svůj více než skromný a skrovný začátek rychlým postupem vzmáhala a šířila. Zvláštního připomenutí zasluhuje, že bylo zásadou prvních stanov vlašimské záložny: záložna nesmí míti žádným směrem a žádnou měrou povahu ústavu výdělkového, to jest: členové nesmějí míti kromě úroku ze svých vkladů žádného jiného požitku; čistý výnos věnuje se, po odepsání určité částky k reservnímu fondu, vzdělavacím a dobročinným účelům, nejprve na pořizování školských pomůcek a podporování chudé školní mládeže.

Pro úřadovnu záložny propůjčil občan Vojtěch Červ v přízemku svého jednopatrového domu (naproti „valům“, vedle nynější záloženské budovy) klenutý pokoj, ve kterémž

se potom dlouhá léta úřadovalo a také výborové schůze konaly. Úřadování bylo na počátku velmi prosté, ale zdokonalovalo se, jak ústav mohutněl a jeho agenda vzrůstala. Ježto se záložna pokládala za výpomocný spořitelní ústav pro „malé lidi", byly úvěrní operace její omezeny na úvěr osobní s vyloučením hypotek. Teprve v pozdějším rozvoji zavedeno také půjčování na hypoteky, jako všude jinde.

Roku 1858 c. k. místodržitelství zaslané stanovy byly potvrzeny teprve dne 4. srpna 1860, tedy v době, kdy záložna již půltřetího roku působila a již poměrně dosti silným ústavem byla! Dle vzoru vlašimské záložny zakládány záhy téhož druhu ústavy v jiných městech českých, což arci bylo vlašimským k nemalé cti a radosti.

IV.

(Sport rybaření v Praze. — Lovení perel na Otavě a Vltavě. — Osobní. — Stavby budov v Praze a pomníky. — Drobné pražské upomínky.)

Tím časem, co ve Vídni různé opravy ve státní správě se chystaly a prováděly — všechny arci jenom za tím účelem, „aby vlk se nasytil a koza celá zůstala" — žilo se v Čechách a v Praze klidně dále, jakoby se nic kolem nedělo. To pověděl jsem už sice na jiném místě, ale co pravdou jest, může se opakovat — vždyť jsou pravdy, které se věčně opakují, aniž pozbývají působivosti... V Praze byl tedy šosácký klid. Ale šosácký

klid má — snad jako každá věc — svoje měřítka a mně zdálo se vždy výrazem jakéhosi už skoro svrchovaného klidu, když lidé nerybáři provozují rybolov. Proto utkvělo mi také v paměti, jak silně se tehda v Praze rybařilo.

Na ostrovech, na kamenitých březích, na můstcích a loďkách, ba i vysoko na nábřežní zdi u zábradlí stáli a sedali po celé dni lidé s pruty a udicemi, kdežto mlynářští a jiní oprávněnci na loďkách s čeřeny po Vltavě se projížděli a na hlubinách štěstí svoje zkoušeli. Vltava měla dle všeho tehda ještě více ryb, než jich má nyní, neboť kromě lidí, kteří jenom ze zahálky k prutu a vlasu sahali, rybařili mnozí skutečně také pro zisk. Sestupovaly se tu a tam celé společnosti pro najímání rybářských revírů na Vltavě a prováděly tento sport — tak aspoň se tvrdilo — se skutečným výdělkem. Když pak se jim lov někdy zvláště podařil, šly se pochlubit do novin a druhý den mluvila o tom „celá Praha". Tak na příklad bavila se v polovici října roku 1859 Praha bohatým lovem, jehož docílila společnost „zuřivých" rybářů, jež měla najatý vltavský revír u Libšic. Při hravém prý jenom zatažení sítí vylovili pánové z Prahy veliké množství různých malých ryb, mezi nimi také kapry a štiky a — jakožto vrchol nebo triumf úspěchu — čtrnácte silných sumců, z nichž nejmenší 12 a největší 45 liber vážil. Velkolepá tato kořist byla pak po dva dni veřejně vystavena na Ovocném trhu

v krámě jednoho ze členů řečené rybolovecké společnosti. Jiný člen této společnosti oznamoval veřejně, že chytil u Libšic na udici kapra, který váží 19 a půl libry (12⅔ kg) a že je každému volno na tuto znamenitou rybu se podívat. A lidé chodili se skutečně na ni dívat. Zasluhuje snad také zmínky, že obec pražská jenom za chytání lososů ve Vltavě dostávala ročně 1200 až 1300 zlatých nájmu čili pachtovného (roku 1859 obdržela 1260 zlatých r. m.). Vlastníci mlýnů Mosteckých a Sovových zavedli proti obci pražské pro chytání lososů proces, činíce proti němu se stanoviska vodního a plavebního práva různé námitky, avšak nejvyšší soud rozhodl, že věc tato nespadá do oboru právního, a ježto už dvě politické instance byly rozhodly, že léčení na lososy plavbě na překážku není a tedy také nikomu neškodí, zůstal obci pražské nezkrácený požitek z chytání lososů.

Přátele vodního sportu a říčního průmyslu zajímal tou dobou ještě jiný druh lovu čili lovení, zajímavý, skoro poetický a přec také praktický. Jak známo, chovají řeky Otava a Vltava, tato zejména od Rožmberka až k Týnu nad Vltavou, mlže perlorodého, v němž se vyvinují perly, které se co do krásy a míhavého lesku plně rovnají perlám Orientu. Perly české bývaly známy po celé Evropě a jejich lovení dávalo na Vltavě a Otavě značný zisk. Bouře, jimiž české království v první polovici 17. věku bylo zmítáno, zničily tento výnosný průmysl, avšak zbytky jeho udržely

se přece až do let šedesátých minulého věku. Ještě koncem pátého desítiletí dávalo lovení perel na Vltavě ročního zisku 10.000 až 12.000 zlatých. Na Otavě bylo lovení perel omezeno na jistou nepříliš velkou část řeky a tato část byla majetkem knížete Kinského. Lovení perel konalo se tam vždy po 4 nebo 5 letech. Roku 1859 provedeno ve dnech 26. a 27. srpna a mělo pěkný výsledek, neboť ve 24.540 lasturách nalezeno 706 perel, mezi nimi hojně červených a polobílých a jenom 76 čistě bílých, kteréž vlastně jediné se hledají a žádají. Cena těchto 76 perel odhadnuta na nejméně 1000 zl. Vylovené perly odvedeny ihned, jak z Horažďovic do novin bylo dopsáno, knížeti Kinskému.

Pěstování perlorodek a lovení perel dělo se v Čechách i tehda ještě příliš primitivně, což asi také za následek mělo, že pěkný tento průmysl časem docela zanikl. Dle stupně vývoje rozeznávali tehda naši perlolovci tři druhy perel: „nezralé", jež jsou docela hnědé, „polozralé", jež mají lesk čili svit už namodralý, a „zralé", s leskem již opálovým. Některý lasturec chová 16—17 perel, z kterých však sotva asi pět bývá „zralých". V časopisech zaznamenávalo se, že znalci a odborníci, kteří Čechy navštívili, prohlašují zdejší způsob perlolovu za velmi nepokročilý. Na Otavě a Vltavě počínali si totiž perlolovci při vyšetřování lastur na základě nejprostší čili, jak se říká, nejsurovější empirie. Neměla-li skořápka na příklad ztluštěný okraj,

zahodili ji, soudíce, že uvnitř je perla „rozlitá", čehož ale vždycky nebývá; dále neznali ještě umělého navrtávání lastur a zahodili nezralou raději, než aby si rok na zisk z ní posečkali. Však o tom mluviti jest věcí odborníků. Jenom odborníci dovedli by asi také říci, zdali by ještě možno bylo perlový průmysl u nás opět zavésti, to jest, zdali by lasturec sladkovodný (perlorodka) za nynějšího znečišťování řek továrními splašky, tou měrou se dařil, aby chov jeho se vyplácel.

*

Po této odbočce vraťme se zase do Prahy. Roku 1859 stalo se v Praze kromě již uvedených ještě několik drobných událostí, jež současníkům v paměti utkvěly, a v této směsi věcí důležitých i nedůležitých, jakožto místní historické drobnůstky snad několik řádků zasluhují. Dne 8. července zvolen byl spisovatel a církevní kněz Karel Vinařický, tou dobou děkan a konsistorní rada v Týně nad Vltavou, za kanovníka kolegiátní kapitoly na Vyšehradě a dostal se takto k ohnisku literárního a národního života, jejž tehda jenom několik málo lidí udržovalo v jakémsi ruchu a plápolu. Na druhé straně pak dostal se do Prahy muž, jenž v dějinách našeho politického života po sobě zůstavil památku velmi šerednou: císařským dekretem ze dne 27. listopadu přesazen vicepresident bývalého lombardského místodržitelství Arnošt svob.

pán Kellersperg jakožto vicepresident c. k. místodržitelství do Prahy. Tento byrokrat byl — jak na jiném místě již uvedeno — v dubnu téhož roku císařským poslem, jenž do Turina přinesl válečné ultimatum a vavříny, kterých si dobyl ve správě revolucí zmítaného Lombardska, učinily jej zvláště způsobilým pro české království, ačkoli zde panovalo nejhlubší, zrovna otrocké ticho. Snad tušily nebo předvídaly vídeňské kruhy vládní, že nastanou v Čechách zase děje, ve kterých by tato již osvědčená síla znovu se mohla proslavit, anebo učinily tak z jakéhosi jenom nevědomého popudu... jisto je, že poslaly na nás politického biřice, pletichaře a karabáčníka nejhoršího druhu, takže zasluhuje červeného zápisu den, kdy muž tento pro Prahu byl ustanoven.

On vystřídal zde Maďara hr. Antonína Forgáče, kterýž odtud povolán byl jakožto odborný přednosta do ministerstva vnitra. Forgáč byl pravý opak bar. Kellersberga a stal se r. 1861, ale jenom na krátko, místodržitelem království českého a potom uherským kancléřem. Forgáč byl snad nejlepším místodržitelem, jakého jsme v druhé polovici XIX. věku měli.

— — — — — — — — — — — — — —

Zbytek mých upomínek na Prahu z roku 1859 týká se veřejných staveb a podniků. V tomto roce stavěly se na Nových alejích čili v nynější Národní třídě palác České spořitelny, jehož stavbu dle plánů archi-

tekta Ullmanna prováděl stavitel Jan Bělský, a budova policejního ředitelství. Obě tyto stavby byly r. 1858 zahájeny a roku 1861 dokončeny. Česká spořitelna, jež měla dříve (snad od svého založení r. 1824) sídlo na Malé straně, na bývalém náměstí Radeckého, přestěhovala se do nového paláce koncem června r. 1861.

V kruzích studentských došla na jaře roku 1859 povšimnutí akce, jež zahájena byla na postavení dávno již projektovaného studentského pomníku na památku obrany Prahy proti Švédům. Tento pomník měl býti na některém náměstí pražském postaven již r. 1848 při oslavě 500letého trvání pražské university a při 200. výročí studentské legie, jež r. 1648 Prahu pomáhala bránit. Sochař Josef Max zhotovil již tehda model studenta z r. 1648, ale bouřlivé události onoho roku zatlačily projekt studentského pomníku do pozadí a teprve po desíti letech ujal se ho zase c. k. krajský rada Klar tím, že dal zhotoviti pět set zvláštních otisků svého, v (německé) „Libuši" uveřejněného, článku o studentské legii z roku 1648 a věnoval výnos těchto otisků na provedení projektovaného pomníku. Rektorát pražské university byl požádán, aby hleděl otisky mezi profesory, docenty a studenty rozprodati. Rektor vyhověl žádosti tím, že dal vyvěsiti o Klarově věnování vyhlášku. Cena otisku stanovena na 75 krejcarů bez omezení obětavosti. Mnoho-li prodej těchto výtisků vynesl, ne-

vím; velká částka to asi nebyla, ale podnět byl zase dán a r. 1863 byl dle Maxova modelu z kamene vytesaný, arci jenom skromně velký studentský pomník postaven do západního rohu seminářského průchodního dvora, kdež dosud stojí ve skromném zákoutí.

V měsíci září opravovali na Koňském trhu sochu sv. Václava, která později přenesena byla na Vyšehrad. Socha tato hrála v pohnutých dobách našeho politického života trpnou arci, ale dosti vynikající úlohu jakožto shromaždiště nebo ohnisko velkých demonstrací a zasluhuje proto, aby bylo zde jejího vzniku vzpomenuto. Zhotovil ji v letech 1678—1679 pražský sochař Jan Jiří Pendel (od něhož pocházejí sochy papežů nad portikem seminářského [salvatorského] kostela naproti staroměstské mostecké věži) ze žehrovského pískovce. Rada Nového města pražského zaplatila za ni r. 1679 celkový peníz 1150 rýnských, z čehož kameník Jan Jachym za dodaný kámen a za postavení pomníku obdržel částku 200 rýnských s přídavkem 10 korců žita.

Roku 1859 zakoupila obec pražská Letnou, aby na jejím svahu a hřbetu časem zřízeny byly procházky pro obecenstvo.

Před tím prodala obec státu Novoměstskou radnici, bez věže, za 50.000 zlatých. Zajímavý dům hr. Wallise v Nových alejích, na nárcží Uršulinské ulice, kou-

pil r. 1859 majitel továrny na puškové zápalky (čili kapslíky) Jan Bellot za 143.000 zlatých r. m.

Ke konci téhož roku zahájeno bourání neřestných domků uprostřed Dobytčího trhu čili Karlova náměstí. Obec skoupila celý komplex těch baráků s určením, že po jich sboření také na dolejší polovině náměstí bude zřízen veřejný sad. Jenom jedna chatrč byla ještě v soukromém majetku, ježto vlastník její za ni žádal na tehdejší dobu zrovna nestoudný peníz 3000 a později dokonce 5000 zlatých. Obec cenu tuto zamítla, očekávajíc, že barák se sřítí, jakmile jeho opory, sousední chatrče, budou sbořeny. Pražané měli radost, že ty schátralé domky nyní rychle mizí a že se pak ihned přikročí k upravení parku na severní části náměstí, ale provedení tohoto projektu protáhlo se několik let a připadlo již novému, valnou většinou českému zastupitelstvu, v jehož čele stál purkmistr František Pštross.

Poslední léta pátého decennia minulého století byla vůbec plodna na projekty, jež buď vůbec projekty zůstaly, aneb teprve po letech provedeny byly. Abych — kromě sadové úpravy Karlova náměstí a Letné — příklad uvedl, připomínám, že se již v letech 1857 a 1858 horlivě pojednávalo o projektech na prokopání Letné buď tunelem nebo zářezem pro nové řečiště Vltavy, projekty o zřízení vorového přístavu, o zastavení Císařské louky atd. Pro-

jektanti zde byli, ale scházelo zastupitelstvo, jež by velké opravné návrhy bylo dovedlo provésti. Proto začala se Praha moderně zvelebovat teprve v době ústavní.

V.

(Politický stav na počátku roku 1860. — Další emancipace židů. — Zjednodušování státní správy. — Svolání sesílené říšské rady a jeho značení. — Osvícený absolutismus.)

Politický stav Rakouska nejevil počátkem roku 1860 žádné podstatné změny, ačkoli byly slíbeny rozsáhlé a pronikavé opravy ve všech oborech státní správy. Jak jsem již v minulém článku uvedl, bylo manifestem ze dne 15. července 1859 a ministerským programem ze dne 22. srpna téhož roku za nejbližší úkol Rakouska vytčeno, provésti novou úpravu vnitřních poměrů říše a dlužno uznati, že vláda tomuto úkolu, aspoň jak ona mu rozuměla, zůstávala věrnou. Na venek, v diplomatické matenici té doby, hájila jenom formálně velmocenské postavení říše a věnovala jinak celou svoji pozornost otázkám vnitřním. Události roku 1859 způsobily rozhodnutí, že budou ve státní správě provedeny opravy a šlo nyní o to, jakého druhu a způsobu tyto reformy býti mají. Na zavedení ústavnosti v obecném toho slova smyslu se nepomýšlelo. Hledány novoty a změny, jimiž by žádoucí obrození a omlazení Rakouska docíliti se dalo, aniž by císařská samo-

vláda podstatně byla omezena nebo zkrácena. Proto vyhledávaly se vhodné jakési novoty nejprve v oborech státoobčanském a hospodářském. Berní otázky přikázány, jak už minule bylo uvedeno, immediatní komisi. Tato komise zasedala a rokovala v novém roce dále, ale bez výsledku; přece však prohlašováno za docílený zisk, že otázky hmotného blahobytu národů pečlivě byly prostudovány. Také komise pro kontrolu státních dluhů pracovala v novém roce pilně, ale nedocílila ničehož více, než že otázky státního úvěru „důkladně byly prozkoumány". Důvěrnické komise pro zavedení a vybudování nového obecního zřízení zasedaly počátkem roku 1860 ještě v některých zemích a sestrojovaly nejrůznější projekty, ale kruhy širšího obecenstva nedávaly se tím nikterak vzrušovat. Říkalo se posměšně, že byla těmto komisím podložena porculánová vejce.

Skutečné, viditelné a hmatavé výsledky mělo provádění nového živnostenského řádu a u v á d ě n í ž i d o v s t v a n a r o v e ň s o s t a t n í m i o b č a n y. Ježto o účincích nového živnostenského řádu s dosti rozsáhlou, ač nikoli úplnou svobodou živností hned na počátku mínění se rozcházela a jinak žádných vítaných oprav viděti nebylo, říkali lidé kousaví, že celá opravní akce jenom pro židy byla zahájena a mluvilo se, když policisté na blízku nebyli, sarkasticky „o židovské konstituci".

Některých císařských aktů na emancipaci židů jsem již minule se dotkl. Zde vzpomínám dalších, jak byly provedeny. Císařským nařízením ze dne 6. ledna, platným pro celý obvod říše, bylo stanoveno: § 593. občanského zákona se zrušuje; smějí se tedy také osoby, jež křesťanského náboženství nevyznávají, poslední vůli křesťana dosvědčovati. Tolikéž ustanovení § 142. lit. d) obecného, § 217. lit. d) západohaličského, § 207., odstavec 4. italského a § 216., čís. 4. jihotyrolského soudního řádu, dle nichž je žid pro žida proti křesťanu svědkem povážlivým, zrušují se pro budoucnost i pro zavedené již procesy. Z císařského rozhodnutí vydána dne 13. a 14. ledna ministerská nařízení, jimiž se zrušovaly všechny předpisy, dle nichž židé vyloučeni byli z jistých živností, zejména z lékárnictví, v některých zemích z pivovarství, z živnosti hostinské a mlynářské, dále ustanovení, jimiž se židům zapovídal pobyt na venkově v Haliči, v Krakovsku a v Bukovině, v báňských místech v Uhrách, v Čechách, v Chorvatsku a Slavonii, v srbské Vojvodině, v temešském Banátu a v Sedmihradsku. Dle těchto výnosů byli tedy Israelité napříště všude, kde směli se zdržovati a usazovati, oprávněni všechny vůbec dovolené živnosti provozovat, jsouce při tom podrobeni jenom obecným, pro všechny státní občany platným zákonným předpisům. —

Co se týče práva nabývati nemovitého majetku vydána dne 18. února dvě cí-

sařská nařízení. První, platné pro Čechy, Uhersko, Moravu, Slezsko, Dolní Rakousy, srbskou Vojvodinu a temešský Banát, Chorvatsko, Slavonii, Sedmihradsko, Přímoří a Dalmacii stanovilo: židé jsou oprávněni nabývati nemovitého majetku. Druhé nařízení, platné pro Halič, Krakov a Bukovinu, stanovilo: židé, kteří nižší gymnasium, nižší reálku, obchodní školy, hospodářské ústavy, báňské, lesnické a námořní školy absolvovali aneb důstojnické šarže mají, jsou, co se týče nabývání majetku, na roveň postaveni křesťanským poddaným atd. V zemích, jež z prvního nařízení vyloučeny byly, tedy v Horních Rakousích, ve Štyrsku, v Tyrolsku, v Krajině, v Korutanech, Benátkách a Vojenské Hranici, nebylo u židů proti nabývání nemovitého majetku žádných překážek, leda výjimečně a proto nebylo pro emancipaci židů o nabývání nemovitého majetku žádného nařízení potřebí a upravení této otázky zůstaveno příštím zemským zastupitelstvům... Zde sluší připomenouti, že byli židé roku 1848 křesťanům ze zásady na roveň postaveni, že však byla obmezení, jež pro židy před rokem 1848 trvala, po zavedení tuhého absolutismu císařským nařízením ze dne 2. dubna 1853 ve většině rakouských zemí zase „prozatímně" v platnost uvedena. Docela zbytečno bylo by šíře vypravovat, že židé svobod a práv, kterých se jim císařskými dekrety v posledních měsících roku 1859 a v první části roku 1860

dostalo, ihned plnou měrou a co nejvydatněji začali užívati.

Velká opravní akce v politické správě Rakouska zahájena „zjednodušením správního stroje", to jest zrušením malých zemských vlád, zrušením krajských úřadů v některých korunních zemích a sloučením všech pěti místodržitelských departementů v Uhrách v jedno místodržitelství uherské.

Zrušeny byly zemské vlády: ve Slezsku, v Solnohrodsku, v Korutanech, v Krajině, v Přímoří, v Krakově a Bukovině. Slezsko podřízeno místodržitelství moravskému, Solnohradsko místodržitelství hornorakouskému, Korutany místodržitelství ve Štyrském Hradci, Krajina a Přímoří místodržitelství v Terstu, krakovské území a Bukovina spojeny s Haličí a podřízeny místodržitelství ve Lvově. V zemích, jež takto vlastních zemských vlád byly zbaveny, jmenováni jakožto exponovaní orgánové zemští hejtmani, kteří byli představenými podřízených správních úřadů s kompetencí, která jim z právomoci příslušných místodržitelství byla přikázána. Kromě toho podržely země zbavené vlastních vlád titul a postavení „korunních zemí" a vlastní zemská zastupitelstva, na která však nedošlo. Krajské úřady zrušeny na Moravě, v Dolních Rakousích, v Tyrolsku a v Přímoří — dále tato akce nedospěla, byvši vystřídána podnikem novým... V Uhersku zbaven byl arcivé-

voda Albrecht hodnosti generálního guvernéra, jakož i velícího generála III. armády, a jeho adlatus, generál jízdy František hrabě Haller dán do pense. Politická správa země svěřena „prozatímně" polnímu zbrojmistrovi ryt. Benedekovi a nařízeno, aby dosavadních pět místodržitelských oddělení spojeno bylo v jedno místodržitelství se sídlem v Budíně. Místodržitelství toto bylo Benedekovi přímo podřízeno.

Tyto změny a novoty uvádím zde jenom proto, aby čtenáři bylo jasno, jak vládní kruhy vídeňské, cítíce nezbytnost oprav ve státní správě, všelijaké nepromyšlené pokusy dělaly, ve tmách tápaly a na slepo nějakých východisk hledaly, než po úplném nezdaru všech těchto experimentů proti vší vůli své do proudu konstitučních oprav byly strženy. K tomuto do jisté míry sráznému obratu přispělo svolání sesílené říšské rady, jež pokládati sluší za mezník, východiště a počátek nového státního života v Rakousku.

*

Roku 1851 zřízena byla při ústřední vládě vídeňské vedle ministerstva jakási státní rada, kteréž se osnovy různých zákonů a vládních nařízení k posouzení předkládaly, kteráž o těchto věcech jenom se raditi a vládě radu dávati, nikoli však usnášeti se nesměla a proto také jenom říšskou ra-

dou nazvána byla. Počet členů této říšské rady, kteří měly hodnost místodržitelů s titulem „excellencí", byl dle potřeby a návrhů vlády ustanovován od císaře a při jmenování říšských radů bylo pamatováno na rozličné rakouské země.

Na tuto říšskou radu obrátily řídící kruhy vídeňské svůj zřetel a pojaly úmysl vybudovati ji dle plánu jejího vynálezce, hraběte Stadiona, zříditi z ní imposantní poradní sbor, vážný a prakticky cenný, ale v politickém směru neškodný, to jest moc koruny a sílu ústřední vlády nikterak neobmezující, tedy jakýsi klasický surogát za skutečný parlament a zastupitelstvo národů, asi jako měl Napoleon III. ve svém národním shromáždění.

Za tím účelem bylo potřebí říšskou radu sesíliti čili rozmnožiti a vytknouti jí přesný úkol. Obojí stalo se císařským patentem ze dne 5. března 1860, ve kterém se pravilo: „My František Josef První atd. rozhodli jsme se, aby naše říšská rada, která na základě našeho patentu ze dne 13. dubna 1851 a našeho vlastnoručního listu ze dne 20. srpna 1851 dále trvati má, sesílena byla mimořádnými říšskými rady, jež v určitých dobách svolávati budeme. Za tím účelem nařizujeme po návrhu našich ministrů, vyslechnuvše naši říšskou radu, takto:

§ 1. Mimořádnými říšskými rady, kteří při periodických poradách (rozuměj: stálé říšské rady) přítomni býti mají, jmenujeme: 1. arci-

vévody naší císařské rodiny; 2. některé z vyšších církevních hodnostářů; 3. některé muže, kteří v naší občanské a vojenské službě, aneb jiným způsobem se vyznamenali; 4. osmatřicet členů zemských zastupitelstev a to z království uherského šest, z království českého tři..., z markrabství moravského dva, z vévodství slezského jednoho atd...."

Dále stanoveno v uvedeném císařském patentu, že jsou na 1., 2. a 3. místě uvedení mimořádní říšští radové jmenováni doživotně, na 4. pak místě uvedení členové zemských zastupitelstev na šest let; že se mají sesílené říšské radě k poradě předkládati státní rozpočet, státní účetní závěrky, předlohy komise pro státní dluh, všechny důležitější osnovy ve věcech obecného zákonodárství a předlohy zemských zastupitelstev. (§ 3.) Jinak vyhrazoval si císař, předkládati sesílené říšské radě k poradě ještě jiné věci. Dále stanoveno, že sesílené říšské radě nepřísluší iniciativa k předkládání vlastních osnov zákonů nebo návrhů na vládní nařízení, že však má říšská rada právo při podávání svého dobrého zdání vyznačovati mezery, nedostatky nebo potřeby v předložených jí osnovách a činiti císaře na ně pozorna. Kdyby císař za dobré uznal, vyslechnouti mínění říšské rady o jiných věcech, než které v § 3. tohoto patentu uvedeny jsou, že budou k tomu dosavadním způsobem povoláváni stálí členové (a nikoli tedy mimo-

řádní členové rozšířené) říšské rady. V dodatku k tomuto císařskému patentu stanoveno, že prozatím, než nějaká zemská zastupitelstva svolána budou a než tedy dle § 1. patentu ze dne 5. března návrhy na jmenování některých členů svých mimořádnými říšskými rady učiniti s to budou, císař sám prozatím stanovený počet mimořádných říšských radů z vynikajících mužů jednotlivých zemí si vybéře. Na konec pak určeno, že se má sesílená říšská rada sejíti v měsíci květnu...

Takový jest v podstatě obsah císařského patentu ze dne 5. března 1860. V politických legendách pozdějších dob ujalo se a utkvělo namnoze mínění, že byla sesílenou říšskou radou svolána jakási konstituanta, že byl do Vídně povolán jakýsi ústavodárný sněm aneb aspoň jakýsi poradní sbor, jenž měl činiti návrhy na zavádění a provádění ústavních změn v Rakousku, ale to byla — jak už z obsahu císařského patentu samo je vidno — veliká mýlka. Zrovna naopak: sesílená čili rozmnožená říšská rada měla býti závěrkem a koncem slíbených oprav a měla se státi, po zavedení zbývajících ještě jakýchsi zemských zastupitelstev, vrcholem, střechou a korunou nového státního systému, jehož vzorem byl napoleonský osvícený absolutismus. Každému, kdo tehda bedlivě noviny četl, byla věc sama sebou jasna. Uveřejnilať c. k. úřední „Wiener Zeitung“ zároveň s uvedeným císařským patentem v neúřední části autentický

výklad o váze a značení řečeného císařského aktu a v tomto, ministerskou radou zredigovaném článku pravilo se: „Nařízené utvoření sesílené říšské rady jest skutek takového dosahu, že jej považovati dlužno za jedno z nejdůležitějších období ve vnitřním rozvoji Rakouska. Zřizuje se jím ústřední orgán pro nejvyšší obecné zájmy říše, v němž obyvatelstvo zvolenými zástupci účastniti se má a kterýmž nejen zásadě státní jednoty platnost zjednávána, nýbrž také vlastní životní činnosti všech částí říše slušnou měrou hověno býti má. Tento zákonodárný čin sluší považovati za závěrečný kámen organisací, jež poradami o novém obecním řádu byly zahájeny... Národové rakouští jsou nyní s to seznati princip, jenž pro státní organismus na dále vedoucím býti má. Všude má býti obyvatelstvu dovoleno, účastniti se ve veřejných záležitostech, má mu poskytnuto býti místo ku spolupůsobení pro vlastní jeho zájmy... Pro záležitosti, jež se týkají říše v její celosti a pro zájmy, jež společnými jsou a zůstati musí, dává se říšské radě organisace ve smyslu, který již při jejím zřízení patentem ze dne 13. března 1851 zákonodárci na mysli tanul. Kdežto stálá říšská rada ráz úřední má, povyšuje se sesílená říšská rada přibráním zvolených, nezávislých živlů na sbor, kterýž i vládě i ovládaným poskytuje záruku, že váha na žádnou stranu neklesne a že bude všem státním příslušníkům stejnou měrou měřeno. Ona stělesňuje

jaksi říšský celek a zastupuje zároveň svým složením u vlády větší i menší části, z nichž říše se skládá. Již tím, že jí bylo přikázáno sestavení státního rozpočtu a zkoušení státních účetních závěrek, nabývá sesílená říšská rada v souladu s trvající už komisí pro státní dluhy nejvyšší důležitosti pro příští úpravu a pořádek státních financí v Rakousku. Jako sesílená říšská rada povšechným zájmům v nejvyšší linii výraz dává, budou místní potřeby opatřovány samostatným obecním životem v menších i větších krajích. Nejen říše, také země, z nichž ona se skládá, různí se skoro vesměs mravem, jazykem, zaměstnáním a zeměpisnou polohou. Těmto poměrům mají hověti místní shromáždění, obmykající zvláštní jich území. Mezi těmito a ústředním orgánem zaujmou pak místo zemská zastupitelstva, jakožto znak a ochrana historického značení jednotlivých korunních zemí. Tímto způsobem mohou býti poskytnuty všem oprávněným požadavkům uspokojení, všem skutečným zájmům rozvoj a všem legitimním činitelům ve státním životě prostor k jich uplatnění..." A tak dále.

Každý cítil, že co tuto se podává a pro budoucnost ještě nabízí, není svoboda, není svéprávnost, není účastenství v zákonodárné činnosti, není ústavností, po níž vzdělanci a uvědomělí lidé toužili a ježto praxe vládních orgánů ani potom se ještě nezměnila a tlak absolutismu nikde citelně nepovoloval, neučinilo povolání sesílené říšské rady na široké

vrstvy obyvatelstva a zejména na české obecenstvo dojmu žádného.

VI.

(Žádné sankvinické naděje. — Jmenování mimořádných členů, jimiž stálá říšská rada byla rozmnožena. — Nikdo z Čechů. — Statistika celé říšské rady. — Kteří maďarští předáci jmenování odmítli. — Veřejnost měla býti vyloučena. — Jednací řád pro sesílenou říšskou radu. — První ústup vlády. — Zasedací síň. — Zahájení sesílené říšské rady. — Formule přísahy. — Právní ohražení Maďarův. — Začátek politického souboje mezi korunou a Maďary.)

Svolání rozšířené říšské rady nevzbudilo nikde v Rakousku přílišných nadějí, nejméně snad u nás. Jaké naděje mohly se také vázati k poradnímu sboru, jehož členové nebyli obyvatelstvem zvoleni a jenž nebyl nadán ani právem iniciativy čili vlastního počinu ani žádnou mocí usnášecí? Kromě toho nedělo se po úředním vyhlášení císařského rozhodnutí dlouho nic, tak že se zdálo, jakoby věc zase měla usnouti. Patent o zřízení sesílené říšské rady vydán byl dne 5. března a úřední „Wiener Zeitung" uveřejnila teprv dne 1. května jmenování d o ž i v o t n í c h mimořádných, jakož i d o č a s n ý c h m i m o ř á d n ý c h ř í š s k ý c h r a d ů. (Tito dočasní říšští radové měli býti zvoleni, to jest k jmenování císaři ponavrženi zemskými zastupitelstvy, kterých ale dosud nebylo, pročež jmenování po návrhu vlády císař sám vykonal.) Doživotních mimořádných říšských radů jme-

nováno tu 9, mezi nimi knížata Jan Adolf Schwarzenberg, Vinc. Karel Auersperg a Frant. Liechtenstein; dočasných jmenováno 38, mezi nimi: za království české Jindřich Jaroslav hrabě Clam-Martinic, Albert hrabě Nostitz-Rhinek a president liberecké obchodní komory Gustav Trenkler; za markrabství moravské: Jiří hrabě Stockau a továrník Filip Schoeller; za vévodství slezské dr. František Hein, náměstek purkmistrův v Opavě; za království uherské Jan hr. Barkoczy, bar. Josef Eötvös, Mikuláš bar. Vay, Jiří šlechtic Majláth, Pavel Somsich a purkmistr z Velkého Varadu Eugen Toverczer; za království chorvatské a slavonské Josef Jiří Strossmayer, biskup v Ďakovu a Ambrož Vraniczany rytíř Dobrinovič atd.

Z českých národních politiků a učenců nebyl ani do sesílené říšské rady povolán nikdo. Jinak udávaly německé časopisy tuto statistiku celé říšské rady: a) dle národnosti: 11 Maďarů, 18 Slovanů a Rumunů (Slovany a Rumuny počítaly dohromady, aby nebilo do očí, jak malinko skutečných Slovanů, Poláků, Chorvatů a Srbů, do říšské rady bylo povoláno), 25 Němců a 5 Vlachů; b) dle stavů 36 šlechticů a 23 občanských (k občanským říšským radům počítání všichni, kteří šlechtictví nedávno teprv obdrželi, připočetli-li se tito k šlechticům, skládala se říšská rada z 49 šlechticů a 10 občanů); c) dle povolání bylo 10 skutečných úředníků a 3 úředníci bývalí, 6 vojáků a 21 statkářů (když se k těmto

statkářům připočetli také členové a majitelé statků, kteří v jiných stavech uvedeni byli, zasedalo v říšské radě 38 velkých statkářů, 4 katoličtí a 2 řecko-sjednocení duchovní, 5 obchodníků a průmyslníků a konečně 5 praktických právníků a obecních starostů.

Císařem jmenovaní maďarští předáci začali ihned, jak o svém jmenování uvědoměni byli, uvažovati, mají-li do říšské rady vstoupit čili nic; zprávy v časopisech o tom ustavičně se měnily, až posléz definitivně v známost vešlo, že bar. Mikuláš Vay, baron Eötvös a Pavel Somsich hodnost říšských radů odmítli. Na jich místa jmenováni pak císařem hr. Jiří Andrássy, hr. Antonín Széchen a titulární biskup Korizmits, kanovník ve Vesprimu. — Z fakta, že císařem povolaní maďarští politikové teprve po dlouhém uvažování se odhodlali do rozšířené říšské rady vstoupiti, soudilo se mezi čtenáři novin, že Maďaři s tím, co národům rakouským patentem ze dne 5. března 1860 uštědřeno bylo, nikterak se nespokojí a že rozšířené říšské rady použijí k pokusu, aby práva svého národa a tedy také práva rakouských národů vůbec rozšířili a tato téměř jistá předtucha začala vzbuzovati k rozšířené říšské radě ne-li důvěru, aspoň jakýsi zájem, aspoň v té části obecenstva, která si byla z událostí let 1848 a 1849 zachovala jakýsi smysl a důvtip pro možné politické události.

V předtuše, že rozšířená říšská rada přirozeným tlakem okolností úkol svůj rozšíří a

přese všechnu vládní ostražitost z mezí své kompetence vybočí, začal vídeňský tisk hned počátkem května žádat, aby říšská rada rokovala veřejně, to jest, aby ne-li obecenstvo vůbec, aspoň zástupcové veřejného tisku do jejich schůzí měli přístup. To však příčilo se docela záměrům vlády, která si přála, aby veřejnost z jednání říšské rady docela byla vyloučena a aby president jenom dle svého uznání o debatách na veřejnost dával delší nebo kratší zprávy. Bylo tedy každému jasno, že všechno, nejenom co na říšské radě se bude smět mluvit, navrhovat a usnášet, nýbrž i co tam na veřejnost se bude smět dávat, závisí na liberálnosti presidentově.

Když před samým téměř zahájením sesílené říšské rady známým se stal jednací řád, jenž pro ni byl sestaven, klesly naděje v obojím směru na nejmenší míru, avšak ony se záhy opět povznesly. Obsahovalť jednací řád sesílené říšské rady tato základní a zásadní ustanovení: Schůze konají se bez ohledu na počet přítomných členů. Písemná prohlášení nesmějí se ani ve schůzi ani po ní předčítat a do protokolu dávat. Většina může se usnášeti o konci rozpravy, i když jsou ještě zapsáni řečníci. President může každému mluvčímu („Stimmführer") pro nepříslušné nebo od věci odchylné výroky slovo odníti. Žádný člen říšské rady není oprávněn obsah porad jakýmkoli způsobem na veřejnost dávat; avšak president bude výsledky po-

rad úředním věstníkem vyhlašovat (§ 22). Každý říšský rada má dle svého svobodného přesvědčení pravdivě a přímo, bez ohledu na chválu nebo hanu, mínění své pronášet a hlasovat. Říšští radové složí slib, že budou jednací řád zachovávat... Další ustanovení týkala se stenografů, protokolů atd.

Ustanovení paragrafu 22. způsobilo u všech téměř členů sesílené říšské rady pochopitelné pohoršení a hlavní osobnosti nového poradního sboru vznesly na ně důtklivou stížnost nejenom u členů vlády, nýbrž také a snad zvláště u presidenta stálé říšské rady arcivévody Rainera a tu dán jim ústní výklad onoho paragrafu v ten smysl, že se zákaz uveřejňování týče jenom „veřejných písemných projevů", ale nikoli soukromých hovorů a zpráv, jež by členové říšské rady někomu dávali. Také proti ustanovení, že říšští radové jsou povinni složiti slib na jednací řád, vznesen co možná důtklivý protest a docíleno, že příslušný odstavec z formule slibovní vypuštěn. To byl první, vynucený ústup vlády ještě před zahájením sesílené říšské rady.

Před samým zahájením oznámeno úředním věstníkem, že jmenováni byli místopředsedy sesílené rady hrabě Albert Nostitz-Rhinek a Ladislav Szögyény. Presidentem zůstal arcivévoda Rainer.

*

Zahájení sesílené říšské rady položeno na den 31. května. Zasedací síň upravena v budově dolnorakouského místodržitelství. Pět řad lavic po 63 křeslových místech, potažených černou lesklou koží, prostíralo se daleko přes polovici sálu. Řady křesel sestaveny amfiteatrálně a každý člen měl před sebou pult. Naproti sedadlům pro říšské rady stála na vyvýšené estrádě křesla se stoly pro presidenta a oba místopředsedy. Napravo odtud seřaděna křesla pro arcivévody a nalevo pro ministry. Před presidentovým stolem, o něco níže, stál stolek pro zpravodaje, napravo a nalevo odtud byly zeleným suknem potažené „psací lavice" a přímo před těmi, dole, dva stoly, každý pro dva stenografy.

Před zahájením sesílené říšské rady byly ve dvorní kapli slavné bohoslužby, jež celebroval kardinál Rauscher. Při východu z kostela obdržel každý říšský rada vstupenku a plán zasedací síně s řadami sedadel a vykázanými místy. Po vstupu do dvorany zaujali arcivévodové, kardinálové a ministři místa dle pořadu svých hodností, ostatní členové říšské rady dle abecedy. Přítomní byli v uniformách tajných radů, generálů a v pestrých uniformách zemských stavů, občanští členové ve fracích, Maďaři v národním kroji. Sesílená říšská rada byla zahájena řečí presidenta arcivévody Rainera, jenž uvítav shromážděné, poukázal na důležité úkoly říšské rady, ze-

jména na správné sestavení rozpočtu. Nato skládali členové přísahu.

Přísežná formule zněla takto: Učiníte přísahu bohu všemohoucímu a slíbíte na svoji čest i věrnost, že nejjasnějšímu, nejvelmožnějšímu knížeti a pánu, Františku Josefovi I., z boží milosti císaři rakouskému, králi uherskému a českému atd. atd., našemu nejmilostivějšímu pánu, nezlomnou věrnost zachováte, že budete při všech poradách jenom blaho říše na zřeteli míti a svůj, nejvyšší důvěrou vám svěřený hlas, v sesílené říšské radě dávati jenom dle nejlepšího vlastního uznání a přesvědčení, vzdálen všelikého cizího vlivu. Také slíbíte co nejslavněji, že budete předpisů jednacího řádu věrně šetřiti." (Závěrečná věta o jednacím řádu byla, jak již řečeno, vypuštěna.) Říšští radové zvolali každý, když jménem byl vyvolán: „Tak mi pomoziž bůh!".

Italům, kteří (prý) německy nerozuměli, přečtena přísežná formule italsky.

*

Hned v první zahajovací schůzi stalo se zjevným, že budou trumfem celé sesílené říšské rady — Maďaři. Jejich mluvčí vstoupili hned prvního dne, hned v prvním slavnostním okamžiku, do arény v plné lesklé zbroji, elegantní sice a ohebné, ale — jak vidno bylo — silné a pevně skuté.

Když byli totiž mimořádní říšští rado-

vé slib složili a předsedající arcivévoda druhou část zahajovací řeči pronesl, přihlásil se ke slovu hrabě Apponyi a vyznačil mistrnou řečí své právní stanovisko, čili, jak bychom nyní řekli, podal své státoprávní ohražení. Řeč tato stojí za to, aby zde aspoň v obsahové kostře byla zaznamenána, neboť ona byla začátkem hnutí, z něhož konstituční život v Rakousku vyplynul.

Především prohlásil hr. Apponyi, že nemá žádného mandátu a že tedy mluví jenom dle svého osobního přesvědčení, z něhož pro zem, jíž náleží, nevyplývá žádný právní důsledek. Řečník uznává velikost úkolu, jejž sesílená říšská rada vykonati má, avšak pokládá za nutné připomenouti, že zřízení sesílené říšské rady v Uhrách vzbudilo pocit, jakoby se bylo stalo cosi povážlivého. Zcela prý přirozeně, ježto národ řečníkův na svých historických právech s náboženskou zrovna vroucností lpí a v něm tedy podstatné změny v jeho dřívějším zákonném poměru k celkovému státu hluboké obavy vzbuditi musí. Císařem povolaní členové tohoto národa vcházejí tuto poprvé v přímý styk se zástupci ostatních dědičných zemí a to vzbuzuje námitky. Byly tedy tím vážnější důvody, jež řečníka a jeho soudruhy přiměly, aby vstoupili na dráhu, která je patrně odděluje od ostatních politických souvěrců. Řečník uvádí důvody oportunity, čili prospěšnosti, jež u nich rozhodly, a mezi těmi zvláště,

že v tomto novém sboru mohou býti s nadějí na úspěch přednášeny a projednávány nároky a tužby Uherska. Při tom ukáže prý se, že legitimní nároky Uherska nic neobsahují, což by zdar říše, její svaz nebo stav ostatních zemí nějak ohrožovalo, nýbrž že sledují jenom, co by říši blaho a dobrodiní přineslo a s plným uspokojením všech částí také obecné blaho, utužení organického svazu a sesílení monarchie zabezpečiti musilo. V tomto očekávání vstoupil prý řečník na půdu a dráhu, na kteréž povinen jest, nezříkaje se žádné své zásady, hájiti historických práv Uherska. Řečník nevzdal prý se tedy práva, jež mu v příštím zákonodárství Uherska připadne. Na konec děkoval Apponyi panu arcivévodovi za milost, že mu dovoleno bylo, aby takto svoje postavení vyznačil a prosil, aby jeho prohlášení vzato bylo do protokolu.

Nato přihlásil se ke slovu hrabě Andrássy, projevil souhlas s výwody hraběte Apponyia a doložil, že v nynějším svém postavení v říšské radě jenom sobě samému zodpověden jest a nikterak za zástupce Uherska pokládán býti nemá. Dále pak pravil, že je zmocněn, učiniti toto prohlášení také jménem ostatních mimořádných říšských radů z Uherska.

Souvislost věci vyžaduje, aby zde ihned uvedeno bylo, co na řeči a prohlášení uherských mimořádných říš-

ských radů odpověděla trůnní řeč, kterouž císař dne 1. června, přijímaje v trůnním sálu říšskou radu, tuto oslovil. Po úvodních třech větách pravila totiž trůnní řeč:

„... Při svých poradách mějte na zřeteli zásadu, že osudy jednotlivých částí říše spolu co nejtěsněji srostly, že pospolitost a vzájemné na sebe působení zájmů jednotlivých zemí skutečnosti jsou, jež tisíci vlákny silnou pásku kolem celé říše uvily, že každý pokus, tento svazek uvolniti, celku, jakož i jeho částem jenom na škodu býti a proud zdárného rozvoje v duševním i hmotném směru zadržovati musí a tedy žádný takový pokus bez poškození největších povinností, jež ke svým národům a zemím mám, trpěn býti nesmí. Stejná ochrana budiž všem kmenům a zemím mé říše zabezpečena; rovnoprávni a týmiž povinnostmi vázáni, buďtež spiati bratrskou svorností v jeden mocný celek" atd.

To byla zrovna klasická exposice počínajícího politického dramatu, to bylo slavnostní vyhlášení velkého zásadního rozporu mezi korunou a Maďary.

VII.

(Z prvních schůzí sesílené říšské rady.)

Dne 1. června přijal císař sesílenou říšskou radu v trůnním sále císařského hradu. Stoje

na vrchním stupni u trůnu přečetl řeč, jejíž nejzávažnější a hlavní část v minulém článku byla uvedena a která se všeobecně pokládala a také pokládati musila za odpověď na řeči uherských říšských radů, třebas tyto řeči proneseny byly teprve den před tím v zahajovací schůzi sesílené říšské rady. Vědělo se obecně, čeho se Maďaři domáhají a předvídalo se také zcela určitě, že maďarští členové říšské rady tohoto poradního sboru použijí, aby své samosprávné, národní a státoprávní požadavky učinili předmětem jednání. Kromě onoho odstavce obsahovala trůnní řeč jenom obvyklé zahajovací průpovědi a pojednala poněkud šíře o potřebě, aby ve státním hospodářství zjednána byla rovnováha mezi výdaji a příjmy, bez přetížení poplatnictva a bez poškození mocenského postavení říše. Kromě na některé z přítomných německých centralistů neučinila tato trůnní řeč žádného zvláště příznivého dojmu, ale proto přece provoláno po jejím přednesu třikráte „Vivat" a „Lebehoch", čemuž se v tehdejší době arci nikdo nedivil.

Před zahájením sesílené říšské rady byly schůze immediatní komise pro přímé daně dne 26. května uzavřeny a komise sama po návrhu jejího předsedy hrab. Hartiga císařem rozpuštěna. Komise tato stala se totiž svoláním sesílené říšské rady úplně zbytečnou, ježto sesílené říšské radě do vínku bylo vloženo upravení říšských financí jakožto hlavní úkol.

Dne 4. června konala se první řádná schůze sesílené říšské rady. Ježto ihned při zahájení říšské rady princip tajnosti byl poražen, bylo členům říšské rady ohlášeno, že budou jejich řeči co možná obšírně uveřejňovány, oni sami pak že smějí dle svého uznání lidem své důvěry o příbězích v říšské radě zprávy podávati a ježto zároveň novinám oznámeno bylo, že jest jim dovoleno, aby o schůzích říšské rady také své vlastní zprávy přinášely, dříve ještě než budou vydány zprávy úřední a že jest jim také volno pronášeti o všelikém jednání říšské rady — v mezích zákonných předpisů — svoje úsudky, měly hned o 1. řádné schůzi vídeňské deníky již následujícího dne svoje vlastní, ovšem že ještě stručné zprávy. Většina sesílené říšské rady osvědčila hned v 1. schůzi jakousi snahu po samostatnosti a vybočení z pout jednacího řádu. Předseda arcivévoda Reiner oznámil při zahájení této schůze, že bude členům ještě mezi sezením rozdána část rozpočtové osnovy, ostatní pak části rozpočtu že budou ihned předloženy, jakmile jednotlivá ministerstva příslušné práce ukončí. Dále ohlásil arcivévoda, že vzhledem k řeči hraběte Apponyiho (v zahajovací schůzi) ještě někteří jiní členové za udělení slova prosili, aby o poměru korunních zemí k jednotné říši učinili všeobecné výhrady, nebo jakási prohlášení, že však on — arcivévoda — namítl, že by nebylo dobře, klásti hned v prvních schůzích zárodky k nějakým neshodám nebo rozmíškám a to tím

méně, ježto se členům později zajisté naskytne příležitost, aby různá svoje mínění, jakož i přání svých zemí pronášeli, načež prý oni pánové od své žádosti upustili. (Maďarští řečníci dodali tedy některým z ostatních říšských radů odvahy.) Po presidentově prohlášení projevil biskup Strossmayer žádost, aby v úřední zprávě „Wiener Zeitungu" uvedeno bylo jeho jméno, jakož aby uvedena byla vůbec jména řečníků, kteří o slovo požádali, aby takto známým se stalo, že oni v zájmu svých otčin mluviti chtěli. Totéž přání pronesli pánové biskup Maskierevics a šl. Mocsonyi z Vojvodiny a K. Manger ze Sedmihradska — zdá se tedy, že tito a asi jenom tito členové ve příčině svých zemí nějaká prohlášení chtěli učiniti.

Po přechodu k jednacímu pořadu prohlásil arcivévoda Rainer, že zůstavuje shromážděným na vůli, chtějí-li rozpočtové předlohy zkoumati v plných schůzích, nebo chtějí-li ve smyslu jednacího řádu za tím účelem zvoliti pro každou část zvláštní komité. Otázka ta měla rozhodnuta býti povstáním z křesel; ježto se však pro zkoumání rozpočtu v plných schůzích nikdo nepozvedl, bylo rozhodnuto pro komitéty. Nato přihlásil se k slovu hrabě Jindřich Clam-Martinic, doporučoval v delší řeči, aby zkoumání rozpočtu provedeno bylo v jediném velkém výboru, ve kterémž by všechny národní, politické a jiné odstíny zastoupeny byly a nikoli, jak jednací řád předpisuje, v několika malých komitétech. Na ko-

nec pak učinil tyto dva návrhy: 1. k prozkoumání rozpočtu budiž zvolen výbor 21 členů; 2. J. cís. V. pan arcivévoda-president nechť přednese J. V. císaři nejponíženější prosbu sesílené říšské rady, aby pro tento zatímný případ od příslušného ustanovení jednacího řádu odchylka státi se směla. Při hlasování byl tento návrh přijat 41 hlasy proti 14. Následkem tohoto hlasování musila se volba komitétů až do císařova rozhodnutí odročiti.

Tento druhý odboj proti jednacímu řádu byl výsledkem porady, která se konala v hotelu Munschově. Členové sesílené říšské rady totiž cítíce potřebu předchozích nenucených porad, najali v druhém poschodí jmenovaného hotelu vhodnou místnost a zde konala se dne 3. června první porada, do kteréž se dostavili mužové všech stran a korunních zemí. V této poradě pak stalo se po delším rokování usnesení, aby hr. Clam-Martinic v příští schůzi říšské rady shora uvedený návrh učinil.

Ve schůzi sesílené říšské rady ze dne 6. června oznámil předseda arcivévoda Rainer, že císař dovolil, aby dle žádosti říšské rady ke zpracování státního rozpočtu zřízen byl výbor z většího počtu členů, než jednacím řádem stanoveno jest a že se tento výbor zároveň zmocňuje, aby k předchozímu prozkoumání jednotlivých odborových rozpočtů zvolil několik užších výborů čili subkomitétů, jejichž práce pak v plném výboru přezkoušeny a v soulad uvedeny býti mají, než v celém

shromáždění říšské rady předneseny budou. Hrabě Clam-Martinic ponavrhl pak, aby císaři za toto nejmilostivější dovolení nejponíženější díky vzdány byly a pan arcivévoda aby požádán byl, tyto díky císaři ztlumočiti. Na důkaz jednomyslného souhlasu povstalo celé shromáždění. Když pak k vyzvání předsedajícího arcivévody k volbě přikročeno bylo, zvoleni do rozpočtového výboru většinou hlasů tito říšští radové: ryt. Kraiňski, svobodný pán Reyer, hrabě Auersperg, dr. Hein, šl. Mayer, kníže Colloredo-Mannsfeld, baron Sokcsevits, dr. Strasser, biskup Strossmayer, hrabě Andrassy, rytíř Vraniczany, hr. Mercandin, hrabě Apponyi, hrabě Clam-Martinic, hr. St. Julien, továrník Schöller, baron Salvotti, hr. Szécsen, šl. Majláth, kníže Auersperk a šl. Mocsónyi. — Arcivévoda prohlásil pak, že jest nyní věcí výboru, aby předsedu si zvolil a státní rozpočet v úvahu vzal. Rozpočtový výbor zvolil si — později — za předsedu hraběte Mercandina.

Tyto podrobnosti uvádím zde proto, že zvolení 21členného rozpočtového výboru, jež samo sebou již bylo vybočením z mezí, sesílené říšské radě položených, se stalo počátkem nového politického životа v Rakousku. Rozpočtový výbor sesílené říšské rady sluší pokládati za vlastní ohnisko a zřídlo, z něhož konstituční život v Rakousku vytryskl.

Dne 8. června konala se 4. schůze sesílené říšské rady a v této rozpoutalo se mimo všechno nadání velké, čtyři hodiny trvající

rokování, ve kterémž první řečníci říšské rady horlivě se zúčastnili a otázky zemské samosprávy, jakož i zemských jazyků poprvé dotčeny a jaksi na jednací pořad uvedeny byly. A to při zvláštní příležitosti: při předložení zákona čili řádu o pozemkových knihách. Vláda vypracovala pro celou říši knihovní řád a předložila jej císaři ke schválení čili k sankci; avšak císař nepodepsal ho, nýbrž nařídil, aby tento zákon předložen byl k posouzení říšské radě. To se stalo a ve čtvrté schůzi sesílené říšské rady otázal se arcivévoda Rainer, chce-li shromáždění knihovní řád v plenárních schůzích prozkoumat anebo dříve k předchozímu posouzení komitétu odkázat? Většina rozhodla se pro komitét a mělo se přikročiti k volbě jeho členů.

Tu však povstal Maďar hrabě Barkoczy, popíral v delší ohnivé řeči, že by prospěšno bylo vydati jeden a týž knihovní řád pro všechny rakouské země, dokazoval v hrubých rysech nevhodnost předloženého řádu pro Uhersko, stěžoval si trpce, že se správa pozemkových knih v Uhrách vede po německu a navrhl na konec pro komitét instrukci toho smyslu, aby komitét uvážil, neměla-li by se celá záležitost zůstaviti zemským zastupitelstvům, až tato budou zavedena. V témž smyslu jako Barkoczy mluvili také baron Salvotti, místopředseda šl. Szögyeny, hrabě Szécsen, ač nikoli pro instrukci, jež by se měla dáti komitétu, kdežto něměčtí centrali-

sté baron Lichtenfels, hrabě Hartig a dr. Hein dokazovali nutnost jednotného knihovního řádu pro všechny země a jednoty říše a zastávali se práv „říšského jazyka", zatím co jiní řečníci, jako hr. Salm, Clam-Martinic atd. žádali, aby tak velké a důležité otázky do této debaty zatahovány nebyly, nýbrž aby zvláštním příležitostem se zůstavily a komitétu aby nebyla dána žádná instrukce. Arcivévoda Rainer ukončil pak rokování a vyzval shromáždění, aby dle jednacího řádu přikročilo k volbě sedmičlenného komitétu. Do tohoto zvoleni: hr. Barkoczy, bar. Lichtenfels, opat Eder, dr. Polanski, dr. Strasser, baron Salvotti a dr. Hein. Za předsedu zvolen bar. Salvotti. Tento komitét měl dne 12. června první schůzi a tu učinil hr. Barkoczy návrh, aby celý zákon o pozemkových knihách, aniž by se jeho podrobnosti zkoumaly, odkázán byl do kompetence zemských zastupitelstev a aby se ihned v tom smyslu sepsala zpráva pro říšskou radu. Když pak návrh ten zamítnut byl, prohlásil hr. Barkoczy, že není s to, aby se zúčastnil v těchto poradách, jež do pravomoci příštích zemských zastupitelstev zasahují a že přestává býti členem komitétu. Komitét pak zahájil o předloženém knihovním řádu podrobné rokování.

V tuto dobu byli již členové sesílené říšské rady rozstoupeni ve dvě skupiny: ve skupinu autonomistickou, konservativní a jaksi šlechtickou a ve skupinu občansky-liberální, centralistickou a německou. Liberální centralisté

začali se scházeti v soukromém bytě jednoho z říšských radů v Korutanské třídě, autonomističtí konservativci pak v hotelu Munschově, kde se již konaly první společné porady všech říšských radů. Uherští říšští radové připojili se k této skupině, ale zůstali přece stranou o sobě a pracovali o programu, jenž obsahovati měl zatím nejmenší míru autonomních práv, jež uherskému království měla býti vyhrazena.

Vláda pracovala tou dobou o statutech pro zemská zastupitelstva a časopisy vídeňské hádaly marně, budou-li tyto řády také říšské radě k posouzení předloženy čili nic. Vědělo se jenom, že byli někteří říšští radové z různých zemí do ministerstva zváni a o radu tázáni.

V říšské radě samé převládalo mínění, že by aspoň základní zásady, na nichž zemské řády se osnují, ústřednímu poradnímu sboru předložiti se měly.

Dne 11. června měl rozpočtový výbor v rukou již celý rozpočet a plenární schůze říšské rady konaly se v přestávkách, aby výbory (rozpočtový, pro pozemkové knihy a vyrovnávací řízení při konkursech) tím časem práce své vykonati mohly. Rozpočtový výbor rozstoupil se na 5 užších výborů pro rozpočty různých odborů a tyto subkomitéty daly se ihned do práce.

Dne 21. června svedena v 5. schůzi sesílené říšské rady zase velká politická a jazyková

debata, ačkoli byla na pořadu věc docela nepatrná: říšská rada měla zvoliti nového člena komitétu pro knihovní řád na místo hrab. Barkoczyho, jenž byl z komitétu vystoupil. Po vykonaných presidiálních sděleních ujal se slova hr. Barkoczy, aby svoje vystoupení z komitétu odůvodnil, opakoval při tom všechny svoje námitky proti centralistické předloze a srazil se ostře s ministrem spravedlnosti hrabětem Nadasdym. Po ministrově řeči promluvil hrabě Szécsen a učinil návrh: „Doplňovací volba nechť se vykoná, avšak s výslovným prohlášením, že se tím nikterak neuzavírá volnost rozpravě o zásadní otázce, neměl-li by tento předmět odkázán býti zemským zastupitelstvům, že naopak říšská rada proniknuta je přesvědčením, že až do vyřízení nejdůležitější otázky rozpočtové žádná jiná předloha do porady se vzíti nemůže a že tedy říšská rada neváhá projeviti naději, „že toto její přesvědčení také u slavné vlády dojde náležitého ocenění".

Proti tomuto návrhu mluvili centralisté hr. Hartig, dr. Hein a jiní. Biskup Strossmayer mluvil proti tomu, aby se v Chorvatsku pozemkové knihy vedly po německu, žaloval, že v celé politické správě Chorvatska němčina výhradně panuje a reklamoval právo národního jazyka také pro Slováky v Uhrách. Šl. Majlath zase dovozoval, že je v Uhrách jenom jedna národnost, uherská, že se k této národnosti hlásí všichni obyvatelé země, ať si jakýmkoli jazykem mluví, že se v Uhrách každý

cítí Uhrem a že tedy není možno přisvědčiti Strossmayerově žádosti, aby každému národnímu kmeni v Uhrách přiznáno bylo stejné právo. Duchovní boj národnostní musí prý dříve nebo později vybojován býti a palma připadne prý té národnosti, která v kultuře, mravnosti a nejenom v literární, nýbrž také v politické vzdělanosti prokáže převahu. Proti Majlathově theorii mluvil řecko-nesjednocený biskup šl. Saguna ze Sedmihradska, háje práv nemaďarských národností v Uhrách a zejména práv národnosti rumunské. Hrabě Andrassy mluvil pak jako prostředník mezi Maďarstvem a Němectvem pro pevný svazek s Německem a pro pospolitost uherských zájmů se zájmy celé říše. Pro Szécsenův návrh mluvili také hrabě Clam-Martinic, biskup Korizmits a bar. Salvotti. Po skončené debatě byl Szécsenův návrh přijat a do výboru pro knihovní řád zvolen baron Petrinó. Přijetí Szécsenova návrhu bylo novým krokem ku zjednání jakési samostatnosti oproti vrchnoporučenské moci ministerstva.

VIII.

(Oživený zájem na politických věcech. — Volnost slova v sesílené říšské radě a zprávy v novinách. — Svolání mimořádné schůze říšské rady. — Rozšíření kompetence tohoto sboru: žádné nové daně bez jejího svolení. — Na povrch vystupují otázka uherská a myšlenka federace. — Programy Eötvösův a Szecsenův. — Federalistická většina v rozpočtovém výboru. — Tajnost schůzí rozpočtového výboru. — Sensační návrh jeho většiny.)

Připomenul jsem již, že nebylo svolání sesílené říšské rady provázeno žádnými zvláštními nadějemi a uvedl jsem také, proč se od tohoto rozšířeného poradního sboru nic téměř neočekávalo. Obecenstvo chovalo se k tomuto státnímu či — lépe řečeno — dvornímu experimentu s počátku docela lhostejně. Avšak tento poměr se rychle změnil a již po prvních několika schůzích získala si sesílená říšská rada v inteligenci rakouských zemí očividné sympatie. Říšští radové ukázali odvahu a smělost, jež desítiletým absolutismem ustrašeným vzdělancům vnukala skutečný obdiv, a osvědčovali snahu po samostatnosti, jež všude vzbuzovala respekt, také vládním časopisům, kteréž s líčenou nebo skutečnou lítostí naříkaly, že debaty říšské rady stále od předmětu rokování odbočují, jednacího řádu nešetří a do oborů zabíhají, jež s předlohami nebo s jednacím pořadem přímo ani nesouvisí. S opravdovým povděkem bylo uvítáno, že úřední „Wiener Zeitung" uveřejňovala celé řeči a zevrubné zprávy o schůzích říšské rady; z těchto ob-

šírných zpráv bylo vidno: předně, že předseda říšské rady, arcivévoda Rainer, dopřával řečníkům plné volnosti slova a za druhé, že vláda, jež původně celé jednání říšské rady, pokud by jí nepohodlné bylo, v tajnosti držeti chtěla, nyní — patrně z vůle arcivévody Rainera a potom i císařovy — říšské radě plnou, nezkrácenou a neobmezenou veřejnost přiznala, jakoby jí nikdy ani nebylo napadlo, chtět debaty říšské rady omeziti stěnami poradní síně. Tato publicita čili veřejnost měla pro všechen vzdělaný a uvědomělý lid velikou cenu: deset let nesmělo se o státních a národních věcech nikde nic veřejně napsat ani promluvit a tu najednou zadul do umrtvujícího dusna policejní hrůzovlády čerstvý, osvěžující proud volného vzduchu, tu pojednou, beze vší přípravy a mimo vše očekávání zalehla do hluché tišiny politického nevolnictví řízná symfonie netlumených rozprav, elegantně hladkých, ale při tom ostře nabroušených kritik, harmonie poutavých řečí s připravenými i nepřipravenými dissonancemi, napínavé, s největší uhlazeností vedené hádání o věcech veřejného blaha, zazněla polyfonie ohlasů ze slavné doby kroměřížského sněmu . . . tak připadaly všemu čtoucímu obecenstvu debaty na říšské radě vedené, takový dojem působilo uvolnění slova v době trvající ještě poroby. Lidé sháněli se zase po novinách, čtli dychtivě a čtli s požitkem. Ovšem jenom ti, kdož německy čísti uměli, neboť českých novin, jak už několikrá-

te bylo připomenuto — kromě úředních „Pražských Novin" — tehda ještě nebylo. Čtoucímu obecenstvu nevadilo nic, že podrobná zpráva o každé schůzi sesílené říšské rady teprve po několika dnech přicházela a že několik dní trvalo, než celá — dle úředního referátu „Wiener Zeitungu" — otištěna byla. Čtenáři byli tehda ještě trpělivější a potom: tehdejší řeči vynikaly formou, obsahem a myšlenkami tak, že se s chutí čísti daly, i když už dávno byl znám jejich úspěch či neúspěch.

Tyto řeči oživily v celém Rakousku zájem pro veřejné záležitosti a působily mocně nejen dolů, nýbrž také nahoru. Jejich účinkem bylo také, že se začaly objevovati politické brožurky s různými opravními návrhy a politickými recepty, ovšem že ve formě krotké a s obsahem nezávadným před očima tiskové censury.

*

Po plenárních schůzích sesílené říšské rady, o nichž minule bylo pojednáno, pracovaly komitéty rozpočtového výboru, a veřejnost se zase uklidnila. Noviny uveřejňovaly jenom podstatné části rozpočtů, jež byla jednotlivá ministerstva výboru k prozkoumání předložila, jakož i připojené k nim výklady a obecenstvo čekalo s jakýmsi napětím, co díti se bude dále.

Práce užších výborů pokročily tou měrou, že se měla dne 21. července konati první plná schůze rozpočtového výboru. Bylo stanoveno, že užší komitéty v této schůzi svoje zprávy předloží a že pak začne rokování o zásadních otázkách čili, jak se nyní říká, povšechné rokování, generální debata o rozpočtu. Dále bylo stanoveno, že bude po skončeném rokování zde souborná zpráva rozpočtového výboru litografována a předsednictvím všem členům říšské rady zaslána, aby se tito na velkou debatu v sesílené státní čili říšské radě mohli připravit. Na tuto přípravu měla jim býti dána lhůta osmidenní, tak že by se byla plná schůze říšské rady konala asi dne 8. srpna.

Avšak stalo se jinak. Pojednou svolána byla říšská rada k mimořádné schůzi a to s takovým chvatem, že říšští radové, kteří mimo Vídeň meškali, telegraficky tam byli povoláni. Jakožto účel schůze bylo udáno: vyslechnutí císařského poselství. Zpráva o tom roznesla se rychlostí blesku po Vídni a vzbudila nejrůznější domněnky.

Tato mimořádná schůze říšské rady byla zcela kratinká a měla tento průběh. Arcivévoda Rainer zahájiv schůzi, pravil: „Svolal jsem vás, pánové, abych vám přečetl vlastnoruční psaní, kteréž J. V. císař mně zaslati ráčil. Zní takto:

„Milý pane ujče, arcivévodo Rainere! Rozhodl jsem se, že budu příště zavádění nových daní a dávek, dále pak zvyšování trvajících

už daní a poplatkových sazeb u přímých daní, při dani potravní a při poplatcích z právních obchodů, listin, spisů a úředních jednání, posléz pak uzavírání nových půjček nařizovati jenom se svolením mé sesílené říšské rady, vyhražuje si výminku pouze pro případ válečného nebezpečí, když bych se vzhledem k okolnostem nemohl odhodlati k mimořádnému svolání sesílené říšské rady. Vaše laskavost nechť oznámí toto mé rozhodnutí sesílené říšské radě. Ve Vídni, dne 17. července 1860. František Josef, v. r."

Jsa přesvědčen, že shromáždění uznává, že tento projev nejvyšší důvěry nemůže zavdati podnětu k žádnému rokování, prohlašuji dnešní schůzi za skončenu. Ale jsem také přesvědčen, že vy všichni, pánové, se shodnete s mým pocitem vděčnosti a provoláte se mnou: Ať žije Jeho Veličenstvo císař!"

Nato povstalo celé shromáždění a provolalo třikráte: Ať žije!

Rozšíření právomoci sesílené říšské rady, kteréž se stalo císařským rozhodnutím ze dne 17. července 1860, bylo velmi cenné a značilo pozoruhodný ústup koruny od dosavadní plné moci samovládné, ačkoli ještě nebylo žádným udělením práva ústavního. Ono nebylo ještě žádným ústupkem konstitučním, neboť nikoli vybírání daní vůbec, nýbrž jenom zavádění daní nových a zvyšování dávek starých, jakož i uzavírání nových půjček bylo učiněno závislým na svolení říšské rady. Říšské radě nebylo tedy je-

ště přiznáno právo povolování daní vůbec; v té příčině měla sesílená říšská rada i nadále dle patentu ze dne 5. března jenom hlas poradní. Avšak pokrok stal se tu přece značný, neboť říšská rada povýšena z hodnosti pouhého poradního sboru na činitele aktivního, byť i jenom negativně čili záporně spolupůsobícího při vykonávání výhradních praerogativ koruny. To bylo rozšíření kompetence z císařovy milosti a žádným ještě údělem práva zákonodárného, ale přece jen cenným pokrokem.

*

Po krátké, ale významné schůzi sesílené říšské rady ze dne 21. července nastala zase delší, skoro třínedělní přestávka, ve kteréž komitéty o svých úkolech pracovaly. Komitét pro vyrovnávací řízení ukončil dne 24. července své práce. Užší komitéty rozpočtového výboru pak dávaly na veřejnost, že bude celý výbor v první třetině měsíce srpna s to, aby zahájil rokování o rozpočtu.

Tím časem nořila se na povrch klidných, stručných a vládou stále ještě přísně střežených politických zpráv a rozprav v novinách otázka samosprávy uherského království a — jako její stín — otázka povšechné rakouské federace.

V poslední den měsíce července objevila se ve vídeňské „Ostdeutsche Post" z Pešti zvěst, že „prodlením tohoto anebo počátkem

příštího měsíce zahájena bude mezi uherskými říšskými rady a jejich kolegy rozprava o uherské otázce" a že hrabata Apponyi a Szécsen usilují, aby tak zvaný Eötvösův program učiněn byl základem příštího poměru mezi Uherskem a celou říší. Dle tohoto programu měly býti zahraniční záležitosti, válečný rozpočet, finance a cla za společné záležitosti celé říše prohlášeny a kompetenci ústředního zastupitelstva ve Vídni přikázány; za to měla dle práv, jež před rokem 1848 platila, obnovena býti autonomie uherského sněmu pro všechny země uherské koruny ve všech záležitostech vnitřní správy, veřejného vyučování a spravedlnosti. Ale punktace tohoto programu neměly býti v život uvedeny nějakým pouhým císařským rozhodnutím, nějakým oktroyovaným zákonem, nýbrž samostatným usnesením uherského sněmu, aby takto historická právní kontinuita ústrojně sloučila starý, bývalý řád s novým pořádkem. Za tím účelem měl býti uherský říšský sněm opětně svolán a to zcela na základě svého historického trvání. Ustanovení pak shora uvedeného programu měla býti královským poselstvím tomuto sněmu předložena a tím v život uvedena. To bylo v hlavních rysech programem, o jehož provedení se zasaditi chtěli bývalí maďarští starokonservativci, kteří roku 1860 jakožto uherští důvěrníci v říšské radě zasedali a kteří takto stará historická práva uherské koruny v soulad uvésti chtěli se změně-

nými poměry a s neodbytnými požadavky nové doby.

Tento program byl sestaven asi v roce 1856 a došel tehda souhlasu také u maďarských staroliberálů; avšak v době, když o něm dle uvedené zprávy na říšské radě ve Vídni jednání zahájeno býti mělo, byl tento program u liberálů maďarských již překonaným stanoviskem a požadavky maďarské nesly se mnohem dále. Toto rozšíření uherských požadavků došlo sformulovaného výrazu v programu hraběte Szécsena, jenž nyní na místo Eötvösova programu nastoupil a podkladem úmluv mezi říšskými rady se stal.

Dne 4. srpna bylo vídeňskými novinami vyhlášeno, že jedenadvacítičlenný (rozpočtový) výbor sesílené říšské rady dne 6. srpna první schůzi konati bude a průběh této schůze očekáván v politisujících kruzích s velkým zájmem. Od 30. července konaly se po celý týden ve Vídni soukromé schůzky říšských radů a děly se předchozí porady různých stran mezi nimi. Noviny vypravovaly, že podali uherští členové říšské rady návrh ve formě pamětního spisu, jejž hrabě Szécsen sestavil, že je tento pamětní spis na federalistickém základě sosnován a brilantně stylisován, tak že jeho uveřejnění v celé říši způsobí velkou sensaci. Dále zvěstovaly téhož dne noviny, že má Szécsenův návrh v jedenadvacítičlenném výboru zajištěnu již většinu, ježto některé známé osobnosti, které v prvních schůzích říšské rady tak mluvily, že za

stoupence pevné říšské jednoty považovány býti mohly, nyní docela k uherskému návrhu se připojily. Následujícího dne pak hlásily už vídeňské noviny, že vliv uherských pánů nejenom mocně vzrůstá, nýbrž že má jejich návrh v jedenadvacítičlenném výboru zajištěnu většinu dvou třetin hlasů a to většinu, která se nejenom počítati, nýbrž také vážiti musí, ježto se k programu hrabat Szécsena a Apponyiho připojili mužové jako hr. Jindřich Clam-Martinic, biskup Strossmayer a baron Salvotti; soustředěnou jednotu Rakouska že bude v jedenadvacítičlenném výboru bråniti oposice jenom 7 nebo 8 pánů, kteří mají proti sobě převahu starých rodových jmen, velkého statku, vysokého postavení, tajných radů, parlametní minulosti z uherského říšského sněmu a velikého přívrženstva ve vlastech jakožto zástupců po samostatnosti bažících národností a hlasatelů starých historických práv ... že všichni tito činitelové v rozpočtovém výboru jako železná falanx státi budou v moderním duchu proti nečetným obráncům státní jednoty. Když jedenadvacítičlenný výbor zvolen byl a soukromě se shromáždil, neměl prý uherský program ještě naděje na většinu, ale tím časem ustálila se mínění tak, že by nyní odpadnutím jednoho nebo dvou hlasů většina nikterak nebyla ohrožena ... Po této žurnalistické předehře rozlehlo se táborem centralistů volání po semknutí sil a napětí energie, aby rozmach federalistů byl odražen neb aspoň oslaben, další pak jed-

nání říšské rady očekáváno všemi kruhy rakouské inteligence se stále rostoucím napětím.

Dychtivě očekávaná první schůze rozpočtového výboru konala se dne 6. srpna v zasedací síni říšské rady a způsobila obecenstvu — zklamání. Trvala od 11. hodiny dopolední do 4. hodiny odpolední a obírala se výhradně praktickými otázkami. Zpravodajové užších komitétů referovali o rozpočtech pro císařský dvůr, ministerstvo zahraničních záležitostí, finanční správu, armádu a loďstvo. Rokování, jež pak následovalo, bylo klidné, odborově věcné a prosté vší politické barvy. Týž ráz zachovala také schůze ze dne 7. srpna. O těchto schůzích uveřejnily vídeňské noviny více nebo méně stručné zprávy na základě soukromých sdělení jednotlivých říšských radů, ale od schůze ze dne 8. srpna všechny zprávy umlkly, ježto se byli členové výboru usnesli, je o všem, co ve schůzích rozpočtového výboru díti se bude, zachovají přísné tajemství, aby z uveřejňování zpráv v novinách nevznikaly zbytečné rekriminace.

Zprávy, slechy a řeči o věcech, kteréž se v lůně rozpočtového výboru děly nebo chystaly, tedy docela umlkly a noviny obíraly se zase ponejvíce zahraničními událostmi, zejména záležitostmi italskými, z nichž stále hrozil výbuch nové rakousko-italské války. Teprve dne 24. srpna přinesly vídeňské noviny zprávu, že rozpočtový výbor dne 23. srpna práce své ukončil a že ke své zprávě o

rozpočtu (pro plenum říšské rady) připojil závěreční návrh dalekosáhlé politické důležitosti, proti němuž menšina činí návrh rázu odporného; návrh většiny, že přednesou a v říšské radě zastávati budou hr. Szécsen a hr. Clam-Martinic, zpravodajem menšiny pak že bude dr. Hein.

Dne 27. srpna měl jedenadvacítičlenný výbor poslední, velmi důležitou schůzi, jež od 11 do 4 hodin trvala a ve kteréž všichni ministři byli přítomni. Co v této schůzi se dělo, obecenstvo se nedovědělo, ježto novinám zakázáno bylo nějaké zvěsti nebo slechy ze schůzí tohoto výboru uveřejňovati. Pověděno jenom veřejnosti, že většina výboru čítá 15 naprostých stoupenců a 3 podmíněné, kteří se toliko s výhradou k oněm připojili, votum menšiny pak že podepsalo 6 členů. Většinu tvořili tito pánové: hrabě Andrassy, hr. Apponyi, kníže Auersperg, kníže Colloredo, hr. Clam-Martinic, šl. Krainski, šl. Majláth, hrabě Mercandin, hr. Szécsen, biskup Strossmayer, baron Salvotti a šl. Vraniczany. S jakousi výhradou připojili se k většině: hr. Ant. Auersperg, hr. St. Julien a bán baron Sokcsevich. Menšinu tvořili pánové: dr. Hein, šl. Mayer z Lubna, baron Reyer, dr. Strasser a Aug. Schöller. Alexandr šl. Mocsonyi připojil se k návrhu menšiny, ale s výhradou v příčině otázky jazykové. Dne 2. září rozdána byla členům říšské rady tištěná zpráva rozpočtového výboru, čítající 108 dvousloupcově potištěných foliových stran, z nichž 60 stran při-

padalo na vlastní zprávu a 48 stran na přílohy. Zároveň ohlášeno členům, že příští plná schůze sesílené říšské rady konati se bude dne 10. září.

IX.

(Závěrečné návrhy většiny a menšiny rozpočtového výboru. — Plné schůze sesílené říšské rady. — Některé momenty z nich. — Hlavní rokování. — Debata o závěrečných návrzích. — Hr. Szecsen jako řídící duch. — Hlasování a odročení sesílené říšské rady. — Císař slibuje brzké rozhodnutí.)

Vídeňské noviny „Ostdeutsche Post" uveřejnily dne 30. srpna onen „sensační závěreční návrh" většiny rozpočtového výboru sesílené říšské rady, o němž veřejný tisk přinášel dosud jenom tajuplné narážky a jehož znění tedy ve všech kruzích rakouské inteligence očekáváno bylo s napiatou zvědavostí.

Závěrečná zpráva rozpočtového výboru vylíčivši stav rakouských financí podjala se úkolu vystihnouti vnitřní příčiny tohoto neblahého stavu a naznačiti také způsob, kterýmž by se zabezpečiti dalo trvalé zlepšení finančního a vůbec hospodářského stavu říše. Z toho vyplynula sama sebou kritika nejenom finanční, nýbrž celé dosavadní státní správy, jakožto vlastní a hlavní příčiny finanční miziny státu, a tato kritika byla smělým odsouzením systému, dle něhož Rakousko od desíti let bylo řízeno. Avšak zpráva většiny rozpočtového výboru nemohla přestati na negativním jenom

projevu, na prostém toliko zavržení dosavadního systému, nýbrž byla logikou věcí nucena projeviti mínění většiny výboru o tom, dle jakých zásad by celá státní správa měla býti opravena a dospěla po obšírných vývodech k tomuto závěru:

„Sesílení a příští zdárný vývoj říše vyžadují, aby uznána byla historicko-politická individualita jednotlivých zemí, v jejichž mezích přirozený rozvoj a zdar různých kmenových národností zabezpečen býti má, jakož i srovnání tohoto uznání s požadavky a podmínkami celkového státního svazu, tedy při zásadním stejném postavení všech zemí říše nejen uznání a zavedení jich autonomie ve správě a vnitřním zákonodárství, nýbrž také definitivní stanovení, zabezpečení a zastoupení jejich společného státoprávního svazu. Avšak tato státoprávní úprava může svého dovršení dojíti jenom opětným oživením a založením životaschopných municipálních zřízení ve smyslu vážně míněné samosprávy a všechna tato opatření dosáhnou svého cíle jenom, jestliže co možná nejobsáhlejším přimknutím k bývalým institucím a právním řádům a jich srovnáním i sloučením s požadavky všech ku platnosti dospěvších politických a společenských činitelů zadost učiněno bude právním názorům jednotlivých zemí a budou-li zájmem celkového svazu žádané změny (bývalých řádů) ne-

sporně odůvodněny právě toliko oněmi velkými nutnostmi, kterým žádná země této říše nemůže odepříti svého uznání.

Výbor je proniknut přesvědčením, že říšská rada tímto určitě formulovaným vyznačením povšechného směru meze svého povolání nepřekročila, ale že jich tím také dostihla. Naděje, kteréž jejím svoláním vzbuzeny byly, veliká důležitost, jež císařova slova její činnosti přikládají: — ale především ze zkoumání státního rozpočtu vyplynuvší přesvědčení, že by jenom ciferní jeho přehlížení za dalšího trvání dosavadní soustavy tuto činnost docela planou činilo, nutká říšskou radu, aby svému mínění a přesvědčení o stavu věcí a potřebách říše rozhodný výraz dala.

Avšak pokus vylíčiti podrobněji způsob, jímž by naznačený tuto směr uskutečněn býti měl, zavedl by říšskou radu na pole, na němž se politické rady a funkce vlastní vládní moci dotýkají a křižují; říšská rada musí tohoto pole daleka zůstávati, tím více, ježto úkol takovéhoto prostředkování vyrovnávání, upravování a navrhování k tomu vhodných určitých prostředků a opatření jí nikterak nepřísluší.

Výbor soudí, že říšská rada důvody pro takovéto omezování svého úkolu a svých návrhů nalezne v dějinách, jež učí a jasně dosvědčují, že jakýkoli vážný přechod k různým změnám státních zřízení vždy nebezpečným se stává, jestliže činitelové, kteří trvajícími mocnostmi ke spolupůsobení povoláni byli,

s důvěrou se nepodřizují a nepřipojují k autoritě, jež ve stavu obecného kolotání je pevným, neochvějným jádrem státního ústrojí."

— — — — — — — — —

Den před tím uveřejnila „Presse" návrh menšiny rozpočtového výboru, jehož konečný odstavec takto zněl:

„Soudíce, že říšská rada z řeči, kterouž Jeho Veličenstvo sesílenou říšskou radu osloviti ráčil, čerpá plná oprávnění, nadějemi pak, jež k její činnosti se poutají, puzenu se cítí, aby bez ostychu vyznačila potřeby obyvatelstva a projevila své ze zkoumání rozpočtu nabyté přesvědčení a prokázala tím Jeho Veličenstvu, našemu nejmilostivějšímu císaři a pánu v jeho úsilí o stejnoměrné povznášení blaha všech národů Rakouska upřímnou a oddanou podporu, považujeme za oprávněný návrh, aby slavná říšská rada ke konci své porady o rozpočtu na stupně nejvyššího trůnu položila nejuctivější prosbu: aby Jeho Veličenstvo z vlastní pravomoci nejmilostivěji v život uvésti ráčilo instituce, jimiž by za nejvýše možného rozvoje volného práva sebeurčení ve všech korunních zemích a za nejplnějšího šetření jednoty říše a jednoty zákonodárství, jakož i výkonné moci vlády, dále pak za účinné a nezávislé kontroly státního hospodářství, všechny zájmy obyvatelstva vhodného zastoupení došly v obci, v zemském sněmu a v říšské radě."

Jak vidno, navrhovaly obě strany, většina i menšina změnu systému, většina návrat

k bývalému historickému útvaru říše, menšina „moderní“ — jak se říkalo — t. j. historický vývoj přezírající, centralistickou úpravu říše, při čemž ani jedna ani druhá strana neměla na zřeteli soustavu representativní, obecně konstituční.

Dne 10. září zahájeny opět schůze sesílené říšské rady. Kancelář říšské rady skládala se z dvorního rady, dvorního sekretáře a jednoho oficiála. Kanceláři bylo přiděleno bureau stenografů, složené z přednosty vídeňské ústřední stenogr. kanceláře, pak ze dvou stenografů první třídy a 4 stenografů třídy druhé.

Zprávy o zahájených nyní schůzích říšské rady čtli tehda se zvýšeným zájmem staří i mladí; avšak jednání sesílené říšské rady zde soustavně sledovati, bylo by nemístno. Jenom několik episod zasluhuje či vyžaduje, aby zde bylo uvedeno k charakteristice tehdejší politické situace. Ve schůzi ze dne 10. září, před zahájením rozprav o rozpočtech ministerstev vnitra, spravedlnosti a policie ujal se slova ministerský předseda hrabě Rechberg a ohradil se proti mínění, jež ze zprávy výboru vyznívá, jakoby ministři neustupně trvali na systému, jehož odklizení se obecně žádá. Toto mínění prohlásil hrabě Rechberg za docela mylné, tvrdě, že všichni ministři svorni jsou v přesvědčení, že musí býti do nových drah zabočeno a že zásady nového systému prohlášeny byly císařovou řečí po zahájení říšské rady a ve vlastnoručním listě, daném dne 19. dubna polnímu zbrojmistru Benedekovi, ja-

kožto místodržiteli v Uhrách. Tyto zásady provésti vytklo prý si ministerstvo za cíl a úkol. A co obsahovaly tyto zásady? Nic více a nic méně, než: samosprávu, obstarávanou obcemi místními a okresními (v Uhrách komitátními), zemskými sněmy a zemskými výbory, tedy samosprávu, abych tak řekl, nepolitickou, prostou vší moci zákonodárné.

To byl ovšem opravní program velmi hubený, který stačiti mohl jenom stoupencům tak zvaného osvíceného absolutismu.

Při zkoumání rozpočtů jednotlivých ministerstev poukazováno v říšské radě na všechny zjevné i skryté vady dosavadní státní správy ve všech oborech a žádány více nebo méně souhlasně časové i zásadní opravy dle stanovisek jednotlivých řečníků. Zvláště bylo žádáno za udělení svobody tisku; žádost tu pronášeli hlavně říšští radové uherští a říšský rada Maager ze Sedmihradska. Ve schůzi ze dne 19. září žádal Barkoczy, aby aspoň zmírněno bylo těžké břemeno, jež na veřejný tisk uvaleno bylo novinovým kolkem a daní z inserátů.

Ministr financí šl. Ignác Plener odpověděl, že tíhu toho břemene uznává, že však trvající stav státních financí jeho snížení nedovoluje.

Když bylo zkoumání resortních rozpočtů ukončeno, zahájeno dne 21. září rokování o povšechných zásadních otázkách na základě závěrečních zpráv většiny a menšiny, tedy vlastní politická debata. Prvního dne roko-

valo se o celkové situaci finanční, kterouž zpráva výboru vylíčila jakožto svrchovaně nepříznivou.

Při této rozpravě žádali Maager a hr. Clam-Martinic, jakožto nezbytnou podmínku pro skutečné zlepšení finančního stavu Rakouska za rychlou a pronikavou změnu systému. Zejména Maager dovozoval, že je naprosto nutno, aby dána byla duchu času přiměřená říšská ústava. — Hlavním předmětem schůze ze dne 22. září byla otázka jazyková. Připomenouti sluší, že se ani v této debatě nestala žádná zmínka o jazyku českém.

Dne 24. září (v pondělí) začalo rokování o vlastních návrzích závěrečné zprávy rozpočtového výboru a vyplnilo čtyři plné schůze. V této velké debatě, jako vůbec ve všem jednání sesílené říšské rady a jejího rozpočtového výboru měli vedení a hlavní slovo Maďaři. Jejich řeči byly sebevědomým, energickým a jasným voláním po obnově historických práv uherské koruny, ovšem s prakticky moudrým zřením na zatím ještě trvající okolnosti a zároveň také důraznou reklamací práv ostatních království a zemí. Nejskvělejší řeči z nich pronesli hr. Apponyi, hr. Andrássy, šl. Majláth, Barkoczy, Szögyenyi a jakožto první zpravodaj většiny hr. Szécsen. Řeči tyto se vzájemně doplňovaly a posilovaly.

Vídeňský arcibiskup kardinál Rauscher prohlásil, že přeje korunním zemím co nej-

širší samosprávy, že však váhu hlavní při tom klade na jednotu říše. — Mocsonyi pohřešoval v návrhu většiny záruku pro jednotu státu, jakož i garancie pro šetření práv Slovanů a Rumunů v Uhersku. — Kníže Auersperg doporučoval rovnoprávné postavení všech korunních zemí, slušné zření na bývalý právní stav, jakož i na práva, roku 1848 založená; dále doporučoval přetvoření a rozšíření starých stavovských institucí (sněmů a zemských výborů) přibráním živlu městského a selského. Šl. Majláth mluvil pro historická práva všech zemí, ale ohražoval se proti obnově stavovských privilejí a byl ochoten přijmouti jednotu říše, ale jenom ve smyslu pragmatické sankce.

Hrabě Apponyi dovozoval neškodnost obnovy dřívějšího státoprávního postavení Uherska, zejména když také ostatní země dostanou podobná zřízení. — Dále mluvili ještě (kromě Maďarů) pro návrh většiny: kníže Salm, hrabě Albert Nostitz, biskup Strossmayer, hr. Mercandin, hrabě Wolkenstein, kníže Colloredo, kníže Schwarzenberg atd. Pro návrh menšiny horlili hlavně baron Lichtenfels, Strasser a dr. Hein. — Hrabě Hartig mluvil proti oběma návrhům, jimž vytýkal, že jsou nejasné a neurčité a předložil říšské radě vlastní zprostředkovací návrh o 12 bodech, avšak odvolal jej později, ježto byl předseda přímé návrhy na zavedení ústavnosti prohlásil za nepřípustné.

Skoro všichni členové říšské rady mluvili, aby se nezdálo, že jsou někteří jenom prostí votanti. Vůdcové čekali stále v záloze, aby kde nějaká chyba učiněna nebo mezera zůstavena byla, ku pomoci přispěli opravou, doplňkem nebo převodem na jiný předmět. Neobyčejný talent osvědčil v tom směru hr. Szécsen. On byl řídícím duchem většiny a do jisté míry celého shromáždění. Jsa obratný, chladnokrevný, bystrý a nadmíru výmluvný, nepozbýval nikdy duchapřítomnosti. Terminus „historicko-politické individuality" byl prý jeho vynálezem. Slovy „vnitřní legislace" (zákonodárství) obešel Szécsen slovo „konstituce nebo ústava", jež bylo v přímých návrzích zakázáno. Formulí „přimknutí k historickým právům a zřízením" získal Szecsen zástupce vysoké šlechty, která v ní spatřovala velké rysy starých práv stavovských, ale také liberální národovce, kteří v ní viděli historická zřízení a práva zemí.

V poslední schůzi (ze dne 27. září) doporučoval M a a g e r znovu jednotnou representativní ústavu pro celou říši, tvrdě, že většina navrhuje 20 representativních ústav, on však jenom jedinou. Císař, pravil dále Maager, má býti panovníkem jednoho, skutečného státu a nikoli monarchou nějakého spolku malých států. Dr. H e i n, jakožto zpravodaj menšiny prohlásil: Návrh menšiny nepřiznává zemským sněmům žádného zákonodárného práva a nenutká císaře, aby s jednotlivými

zemskými sněmy ujednával zákony. Mimouherské provincie získaly si nesčíslnými obětmi právo žádat, aby se Uhersko podrobilo celku.

Hrabě Clam-Martinic, jakožto zpravodaj většiny dovozoval, že mohou také příslušníci jiných zemí s Maďary hlasovat, neboť také jiné země že mají své dějiny a svůj politický charakter. Také Čechy měly své sněmy, jimž příslušelo právo povolovati a tedy také odepírati daně. Dějiny nedají se vyrvati ze srdcí národů. Jednota státu nesmí býti mechanická, nýbrž musí vytvořena býti pocitem pospolitosti. Žádati centralistické, jednotné ústavy jakožto moderního konstitučního útvaru s parlamentními formami se nesluší, neboť snaha taková čelí ke súžení a omezení práv koruny a zemí. Na konec pak pravil Clam Martinic: Čas naléhá a rozhodnutí se blíží. Účastenství národů Rakouska pro rozvoj veřejných záležitostí bylo činností říšské rady znovu oživeno; ospalá netečnost je zaplašena, začíná svěží politický život a dobrým znamením pro Rakousko jest, že národové Rakouska s napětím očekávají, jak říšská rada se rozhodne. Myslím, že jsem svůj úkol provedl dle úmyslu našeho nejjasnějšího panovníka, jemuž provolávám — a vy, pánové, učiníte tak zajisté se mnou — třikrát sláva, sláva, sláva!" Dr. Hein provolal slávu arcivévodovi Rainerovi, jakožto obezřelému a shovívavému předsedovi, načež přikročeno k hlasování.

Z 58 členů sesílené říšské rady hlasovalo — ježto podmaršálek hrabě Degenfeld a podmaršálek baron Sokcsevich nepřítomni byli — 56 říšských radů. Pro návrh menšiny hlasovalo 16, pro návrh většiny 34 a proti oběma návrhům 6 členů.

Pro návrh většiny hlasovali: hrabata Almasy, Andrassy, Apponyi a Auersperg, kníže Auersperg, hrabata Barkoczy a Clam, kníže Colloredo, hrabě Haller, šl. Jakabb, hrabě St. Julien, biskup Korizmits, dr. Krainski, kníže Liechtenstein, šl. Majlath, hrabata Mercandin, Nostitz a Pace, baron Petrinó, kníže Salm, baron Salvotti, kníže Schwarzenberg, rytíř Starowiejski, hr. Stockau, conte Borelli, biskup Strossmayer, hrabě Szécsen, šl. Szögyenyi, Torperczer, šl. Vraniczany, hrabata Wolkenstein, L. Wolkenstein, Mocenigo a baron Zigno.

Pro návrh menšiny hlasovali: dr. Eder, baroni Erggelet, Gehringer, Heimberger, dr. Hein, baron Herbert, baron Lichtenfels, biskup Maschierevics, šl. Mayer, baron Reyer, Schöller, Strasser, Trenkler a Wohlmend.

Proti oběma návrhům hlasovali: arcivévodové Vilém a Leopold, kardinál Rauscher, hrabě Hartig, dr. Polanski a biskup Schaguna.

Po vyhlášení výsledku hlasování pronesl arcivévoda Rainer závěrečnou řeč, ve kteréž sdělil, že císař zítra, v sobotu dne 29. září členy sesílené říšské rady ve dvorním hradě přijmouti chce a prohlásil říšskou radu za odro-

čenu. V trůnní řeči, kterouž následujícího dne členové říšské rady ve hradě osloveni byli, poděkoval císař shromážděným za jejich oddanou činnost a prohlásil, že jejich dobrá zdání bez prodlení v úvahu vezme a v nejkratší době rozhodnutí učiní.

X.

(Dlouhé a pilné porady ministerstva. — Uvažování, jakým způsobem rozhodnuto býti má o návrzích, z říšské rady vzešlých. — Maďarští politikové voláni k poradám. — Naděje federalistů. — Napiaté očekávání a různé pověsti. — Vydání manifestu a diplomu ze dne 20. října. — Obsah šestadvaceti císařských vlastnoručních listů ku provedení diplomu. — Jinak Uhrám a jinak „ostatním zemím". — Dualismus založen.)

Ihned po odročení sesílené říšské rady, kteréž ve skutečnosti jejím uzavřením bylo, začalo u dvora i v lůně ministerstva silné kvašení. Bezohledná kritika, jíž byli říšští radové z tábora většiny — hlavně ovšem Maďaři — na celé státní správě vykonali, nemohla se minouti s účinkem. Ona byla by se snad s ním minula, kdyby se bylo stalo po vůli vlády a kdyby rokování říšské rady bylo zůstalo pro veřejnost tajemstvím; ježto však po návrhu arcivévody Rainera z císařova rozhodnutí jednání tomu dána byla plná veřejnost, byla celá nestvůrná mašinerie bachovského absolutismu ve vší své mizině před celým světem obnažena, odsouzena a na dále nemožnou učiněna. Tímto zdrcujícím soudem a spolu odha-

lením byly však také rakouské finance a všechny zamýšlené finanční operace naprosto zkompromitovány a do stavu zoufalé bezradnosti uvedeny, tak že se v rozhodujících kruzích jakožto jediná záchrana od povšechné katastrofy a tedy jako železná nutnost pociťovala potřeba změny systému v některém z navržených směrů. Ale kterým směrem mělo se státi císařem slíbené brzké rozhodnutí? Toť byla pro dynastii a vládu velká otázka! Návrhy byly čtyři: většiny rozpočtového výboru a menšiny téhož výboru, dále pak jakožto pouhá přání pronešené návrhy říšského rady Maagra a hraběte Hartiga. Každý z těchto projektů měl své přívržence a zastance u dvora i v ministerstvu a z toho vzniklo veliké uvažování a radění.

Hned v prvním týdni měsíce října začaly se konati dlouhé schůze ministerské rady, kterýmž často císař sám předsedal a tyto porady vyplnily celou polovici října a překročily ji ještě. Tou dobou konaly se také pilné přípravy k císařově cestě do Varšavy, kdež smluvena byla schůzka mocnářů rakouského a ruského; dynastii i vládě zdálo se vzhledem k tomu svrchovaně žádoucím způsobiti rozhodnutí ještě před varšavskou schůzí, aby se pak nezdálo a tvrdit nemohlo, že pronikavá změna v organisaci a správě celé rakouské říše byla provedena na popud či nátlak říše ruské. Také povážlivé kvašení v Uhrách, jež za následek mělo hromadné zatýkání a vypovídání politicky „kompromi-

tovaných" osobností tamějších, nutkalo k rozhodnutí a takž kolovaly od polovice října ve Vídni a roznášeny dále do „korunních zemí" slechy, že budou vydány co nevidět již patenty o novém uspořádání říše. Napětí vzrůstalo tedy každým dnem a naděje federalistů byly posilovány zprávami, že k poradám v ministerském presidiu a u dvora konaným opětně zváni byli maďarští říšští radové šl. Majlath, hr. Szécsen a šl. Szögyenyi, dále pak president uher. akademie hr. Emil Dessewffy a bar. Mikuláš Vay. Vídeňské noviny oznamovaly na příklad, že porada ze dne 1. října, ke kteréž také hrabě Dessewffy z Pešti povolán byl, hned po jeho příchodu večer začala a celou noc až do úterka do 6. hodiny ranní potrvala. Dále bylo veřejnosti oznámeno, že ministerská porada, jež dne 17. října za císařova předsednictví večer se konala, až do půl noci trvala atd. Zároveň začaly proskakovati zvěsti, že se stane hr. Szécsen ministrem a že také Majlath a bar. Vay vysoké hodnosti buď ve Vídni nebo v Pešti převezmou, za to že odstoupí dosavadní ministr spravedlnosti Nádasdy, ministr pro kultus a vyučování hr. Lev Thun a ministr policie svobodný pán Thierry.

O směru, kterýmž se rozhodnutí chystá, soudily některé — jak se říkalo — zasvěcené noviny vídeňské, že nebude rozhodnuto ani po návrhu většiny, ani po návrhu menšiny, nýbrž že se vezmou za základ proposice hraběte Hartiga a že bude při tom použito dle možnosti všech návrhů a pokynů, také rady

sedmihradského politika Maagra, aby dána byla representativní ústava pro celou říši. Této posléz uvedené versi dostalo se jakési posily okolností, že byl říšský rada Maager (obchodník z Brašova) k císaři povolán a že měl s panovníkem dlouhou rozmluvu.

Z jiného pramene zase napovídáno veřejnosti, že bude celá říše organicky rozdělena na pět autonomních skupin, jimiž budou: země koruny uherské, země koruny české, Halič s Krakovem a Bukovinou, vnitrorakouské země a země jihoslovanské. Vůbec bylo politické ovzduší naplněno všeho druhů alechy, domněnkam i a pověstmi, jimiž obecenstvo udržováno bylo ve stále rostoucím napětí.

Císařův odjezd do Varšavy stanoven byl definitivně na neděli 21. října, z čehož se bezpečně soudilo, že očekávané patenty vydány budou dne 20. října.

A tak se i skutečně stalo; avšak vyhlášeno bylo vše teprv den na to. V neděli dne 21. října uveřejnila úřední „Wiener Zeitung" císařův manifest k národům říše, dále „císařský diplom na upravení vnitřních státoprávních poměrů říše" a šestadvacet vlastnoručních listů císařových, jež se týkaly určitých nových opatření, zásadních ustanovení a osobních změn ve státní správě. To byla spousta novot, kterouž veřejnost na první ráz byla zrovna ochromena. Celá publikace činila dojem velkého radikálního převratu, avšak o podstatě a dosahu prohlášených změn ne-

mohl si nikdo učiniti nějaké ponětí. Jenom tolik cítili čtenáři novin se zadostučiněním a s pocitem velkého ulehčení, že bude na příště jinak, jistě lépe než dosud a se všech rtů splývalo bezděky lahodné slovo: konstituce!

*

Manifest a diplom ze dne 20. října 1860 jsou obsaženy v různých spisech a sbírkách, pročež je pokládati mohu za obecně známé.

V prvním vlastnoručním listě, jenž ihned za diplomem následoval, oznamoval císař hr. Rechbergrovi, že uznal za dobré „počet říšských radů, kteří zemskými sněmy vysláni býti mají, na sto zvýšiti." Ve druhém oznamoval panovník arcivévodovi Vilémovi, že se rozhodl přeměniti dosavadní vrchní armádní velitelství na ministerstvo války a že správu tohoto ministerstva zatímně svěřuje podmaršálkovi hr. Degenfeldovi, arcivévodu Viléma sama pak že jmenuje ředitelem polního dělostřelectva při armádě v lombardsko-benátském království. Třetím listem jmenován arcivévoda Albrecht velitelem 8. armádního sboru; čtvrtým zbaven polní zbrojmistr rytíř Benedek civilní správy a vojenského velitelství v Uhrách a jmenován zemským generálním velitelem v lombardsko-benátském království; listy pátým, šestým a sedmým zbaveni svých úřadů dosavadní ministři hrabě Lev Thun (kultus a vyučování), hrabě Nádas-

dy (spravedlnost) a bar. Thierry (policie), při při čemž všichni tři jmenováni „stálými říšskými rady". O s m ý m listem oznamoval císař hr. Rechbergovi, že zrušil ministerstva vnitra, spravedlnosti a kultu jakožto povšechné ústřední úřady a zároveň o b n o v i l k r á l o v s k o u u h e r s k o u, j a k o ž i s e d m i h r a d s k o u d v o r n í k a n c e l á ř; že „nejvyšší správu administrativně-politických záležitostí o s t a t n í c h z e m í říše přikazuje ministerstvu, jež bude míti jméno s t á t n í m i n i s t e r s t v o a jehož náčelník se bude imenovati státní ministr; že je uherský dvorní kancléř členem ministerské rady; že se správní záležitosti bývalého ministerstva pro kultus a vyučování přikazují státnímu ministerstvu a příslušným d v o r n í m k a n c e l á ř í m, že však má býti zřízena „rada pro veřejné vyučování", jež má býti pomocným poradním sborem minister. rady a ostatních správních úřadů v tom oboru; pro konání práva v k r á l o v s t v í u h e r s k é m že opět dosazuje královskou kurii, jíž předsedati bude judex curiae v Pešti, p r o o s t a t n í z e m ě pak že zřizuje ve Vídni kasační soud s ustanovením, aby apelace co možná na dvě instance byly obmezeny; uherské justiční záležitosti že má v ministerské radě zastupovati uherský dvorní kancléř na základě návrhů, jež mu činiti bude judex curiae a konečně, že národohospodářské a obchodní záležitosti v ministerské radě zastupovati bude ministr obchodu, jemuž obor působnosti teprve bude

vyměřen. Devátým listem jmenován dosavadní ministr vnitra hrabě Goluchowski státním ministrem; desátým jmenován dosavadní místodržitel v Čechách baron Mecséry ministrem policie; jedenáctým jmenován podmaršálek hr. Degenfeld, dosavadní velitel v lombardsko-benátském království, zatímným ministrem války; dvanáctým jmenován baron Vay uherským dvorním kancléřem; třináctým jmenován dosavadní sekční chef rytíř Lasser zatímným správcem ministerstva spravedlnosti a čtrnáctým jmenován říšský rada hr. Szécsen ministrem (bez určitého oboru) a spolu tajným radou.

Patnáctým listem ukládal císař hraběti Goluchowskému, aby na základě císařských rozhodnutí z téhož dne ihned vypracoval zemské řády (pro neuherské země), jež vydány býti mají a vyznačoval mu zároveň směr, kterýmž se při tom říditi má. V tomto předpisu pro vy- „historicko-politických individualitách" ani o „historicko-politických individualitách" ani o historických právech zemí nebo snad o státním právu království českého, nýbrž praví se jenom: „Nezměnitelným směrem a poukazem budiž vám, aby v zemských sněmech všechny stavy v náležitém poměru byly zastoupeny, aby takto práva a svobody věrných stavů v mých zemích dle poměrů a potřeb nynější doby uplatněny, rozšířeny a se zájmy říše jako celku v soulad uvedeny byly" atd.

V dalším odstavci nařizoval císař, aby státní ministr po vydání zemských řádů ihned mu učinil návrhy, v kterou dobu by zemské sněmy svolány býti měly a posléz, aby v nejkratší době vypracoval návrhy ku provedení zásady, že má býti soudnictví od politické správy odděleno, jakož i osnovy obecních řádů a řádů pro samosprávná zřízení v krajích a okresích. Následující vlastnoruční listy (16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23. a 24.) týkaly se veskrz jenom Uherska, Chorvatska a Srbské Vojvodiny a byly adresovány většinou jmenovanému právě uherskému dvornímu kancléři bar. Vayovi.

První z nich (dle pořadu 16.) měl ráz zásadně-politického reskriptu. Císař ukládal tu kancléři, aby mu učinil návrhy za účelem co možná nejrychlejšího svolání uherského zemského sněmu a prohlásil, že hodlá „definitivní upravení státoprávních poměrů uherského království co nejdříve možná ve smyslu zákonů zpečetit vydáním diplomu a svou korunovací". Dále uváděl císař zásady, dle nichž volební řád sdělán býti má, aby staré, historické tradice a instituce uherské s požadavky nové doby v soulad uvedeny byly a vytkl při tom zejména jakožto nutné opravy: zrušení privilegiálního postavení šlechty, připuštění všech tříd obyvatelstva k úřadům a nabývání majetku, zrušení selských robot a dávek, jakož i zavedení stejné obecné povinnosti bran-

né a berní. Sedmnáctým listem stanoveno, že vnitřní správu uherského království povede královské místodržitelství a že dokud žádný místodržitel jmenován nebude, presidium místodržitelské povede tavernicus, k jehož jmenování kancléř neprodleně měl učiniti návrh. Osmnáctým vlastnoručním listem prohlášeno, že se veškerá soudní správa uherského království zase do tohoto království přenáší a že má judex curiae císaři navrhnouti řadu mužů jakožto členy této kurie a že bude povinností těchto hodnostů-odborníků, aby vypracovali návrhy na organisaci celé uherské justice dle požadavků a potřeb nové doby. V devatenáctém listě oznamoval císař dvornímu kancléři uherskému, že jest nutným následkem oživených ústavních zřízení uherských obnovení dřívějšího komitátního čili župního zřízení. Dvacátým listem prohlašoval císař, že se opět zavádí maďarský jazyk jakožto úřední a jednací řeču všech politických a soudních úřadů v Uhersku ve vnitřní službě i ve vzájemných stycích těchto úřadů, že si obce jednací řeč určovati mají samy, že však každému je vyhraženo právo, aby ve schůzích zastupitelstev komitátních, městských a obecních užíval kterékoliv z řečí v zemi obvyklých. Co se týče vyučovacího jazyka na pešťské universitě, že se obnovuje stav, jaký tam byl před rokem 1848, že však o další, novodobými potřebami žádané úpravě této otázky, jakož i

vyučovacím jazyku na středních školách uherských královské místodržitelství ve shodě s příslušnými odbornými kruhy císaři učiniti má návrhy. Na konci tohoto listu prohlašoval císař: „Jest mým pevným rozhodnutím v tomto oboru, jakož i ve všech, kde se zájmy různých jazyků a národností stýkají, že co nejrozhodněji opírati se budu proti všelikému nucení nebo nátlaku, jakož i proti každému neoprávněnému vzbuzování, podněcování a jitření národnostních a jazykových protiv."

Jedenadvacátý list obsahoval pokyny pro přechod od absolutní správy k nové správě ústavní v Uhrách a zejména ustanovení, že trvavší dosud úřady dále působiti mají dokud novými orgány nahrazeny nebudou. — Dvaadvacátým listem ukládal císař chorvatskému bánovi bar. Šokčevičovi, aby co nejdříve předložil návrhy o složení a svolání chorvatského zemského sněmu, jehož předním úkolem bude, aby se s uherským sněmem dohodl o příštím poměru království chorvatského a slavonského ke království uherskému.

Třiadvacátý list svědčil hr. Rechbergovi, jemuž císař známo činil, „ježto se velké knížectví sedmihradské na základě kompetence, podobné uherskému státnímu právu, vždy těšilo vlastnímu zemskému sněmu." že má sedmihradský dvorní kancléř po úradě s předáky různých národností této země ponavrhnouti způsob složení sedmihradského zemského sněmu. Čtyřiadvacátý list

týkal se přípravy pro (Maďary žádané) opětné přivtělení Srbské Vojvodiny a temešského Banátu ke království uherskému. — P ě t a d v a c á t ý m l i s t e m ukládal císař hr. Goluchowskému, aby po úradě s příslušnými úřady a odbornými kruhy předložil návrhy o vyučovacím jazyku na krakovské universitě a na středních školách obou král. Haliče a Lodoměře. — P o s l e d n í m vlastnoručním listem jmenován stálý říšský rada Ladislav šl. Szögyieny-Marich druhým uherským dvorním kancléřem.

*

Proč uvedl jsem tuto obsah všech, zároveň s říjnovým diplomem vyhlášených provádějících císařských dekretů? Aby každému, kdo dosti trpělivosti míti bude, tyto řádky pročísti, zjevno bylo: že již p ř i s a m é p u b l i k a c i ř í j n o v é h o d i p l o m u z c e l a j i n a k s e z a c h á z e l o s k r á l o v s t v í m u h e r s k ý m a s „o s t a t n í m i z e m ě m i", ž e b y l ř í j n o v ý d i p l o m v y d á n h l a v n ě p r o U h e r s k o, ostatním zemím pak že slíbena byla také jakási ústavnost jenom proto, že toho vymáhala železná logika věcí a že Maďaři sami, na zabezpečení své konstituce a příští své již takřka viditelné samostatnosti si přáli, aby také v „ostatních zemích" ústavně se vládlo a že tedy již slavnostním aktem ze dne 20. října 1860 p o l o ž e n b y l z á k l a d k p ř í š t í m u d u a l i s m u.

XI.

(Tichý život v Praze. — Masopustní zábavy. — První velká česká „Beseda" a její výnos. — Z divadla na Ovocném trhu. — Některé personalie. — Sbor pro zřízení Národního divadla se po sedmi letech zase hnul.)

V roce, ve kterémž se chystal úplný převrat veřejného pořádku v Rakousku, bylo v Praze stále ještě idylické ticho.

Vrcholem společenského života byly — jako v dřívějších letech — na počátku roku plesy. O těch, o divadle, o produkcích „římského cirku" a kouzelných představeních různých „professorů" magie se v měšťanských a vůbec ve „středních" vrstvách obyvatelstva nejvíce mluvilo.

Tak zvané „slavnosti karnevalu" r. 1860 byly pestřejší než nyní a stále ještě německé. Českým plesem byla jenom „Beseda", jež uspořádána byla dne 31. ledna na Žofíně, avšak i tu zaznamenaly noviny, že byl ples obeslán středními stavy „obou národností", což bylo jenom opsáním fakta, že se na „Besedě" silně — snad z polovice — mluvilo také německy. Ale proto přece značila „Beseda" tohoto roku již silný pokrok českého ducha v pražské společnosti, neboť byla velkolepě navštívena a uznávala se obecně za velmi zdařilou. A to bylo tehda již něco! Kruhy, které se dříve českým podnikům vyhýbaly, přišly konečně také s reverencí a takž nescházeli tentokráte ani c. k. důstojníci, ani

vyšší státní hodnostáři, ani zástupcové velkého průmyslu a čelných institucí všeho druhu. Jenom šlechta ještě scházela. Za to dostavili se ve svých pestrých národně salonních krojích a úborech zde studující Maďaři, Srbové a Bulhaři a dodali celému obrazu nejenom jiskrné barvitosti, nýbrž také zábavě prospěšného ohně. Žofínské sály byly tak plny, že nebylo lze namnoze ani tančit. Na velikou žalost mládeže odpadl následkem toho valčík a to docela. Teprve o půl sedmé ukončeno křepčení obvyklou sousedskou. A finanční výsledek? Dne 10. února oznamoval plesový výbor v „Pražských Novinách", že čistý výnos (věnovaný fondu pro zbudování Národního divadla) činí 222 zlatých, že však v této sumě obsažen je také čistý výnos obou „Besed" z minulého roku, jenž činil 60 zlatých. Tedy: obě „Besedy" z roku 1859 vynesly čistých 60 zlatých a velkolepě zdařilá „Beseda" z r. 1860 vynesla čistých 162 zlatých! (Německý „Spolkový ples" vynesl téhož roku 6000 zlatých!) Kdo se jenom poněkud zná v plesové technice, vyčte z těchto cifer s neomylnou téměř jistotou, že byla veliká návštěva „Besedy" pořízena hlavně — bezplatnými vstupenkami. Ale pokrok byl proto přece nepopíratelný.

Vážné plesy konaly se tehda na Žofíně, v Konviktě a u Apolla (v Žitné ulici, kdež je nyní ústav u sv. Anny), avšak v sálech konviktském a apollonském střídavě s masopustními podniky rázu co nejveselejšího. Maso-

pustní zábavy, „u Apolla" pořádané, byly po celé zemi pověstny a přece konaly se tam časem i bály slušné, jako r. 1860 ples poddůstojníků dělostřeleckého pluku císaře Františka Josefa za přítomnosti všeho v Praze jen možného vojenského panstva. V Konviktě střídaly se solidní reuniony a plesy s rozkřičenými kostýmními merendami, které tam pořádal taneční mistr „papá" Feigert. Tyto debardérské zábavy čili „maškarní plesy" byly tak asi vrcholem všeho, co Praha v tom oboru poskytnouti mohla a byly po celý masopust v mladší mužské generaci předmětem nevázaného — řekněme posměchu. O několik stupňů chudšími, to jest prostěji aranžovanými byly „plesy" v lázeňském sále na Malé straně, za to však o tolik též asi stupňů výše „zářily" nedělní velké reduty v kolosálním Novoměstském divadle. O těchto redutách bývala v parádě celá snad garderoba stavovského divadla a kostumiéři vídali tam se chumelit v pestrém reji celé svoje staré i nové zásoby. Schátralý odvar těchto redut přestěhoval se později, zejména po zboření Novoměstského divadla, na Žofín.

Po skončených radovánkách masopustu zaujaly pozornost pražské měšťanské společnosti koncerty a divadlo, jako se děje i nyní, jenom že se to tehda dělo mocněji, ježto nebylo žádných sporů politických, národních a sociálních. Interes a rozhovory ve veřejných místnostech i v soukromí byly ovládány nejenom uměleckými produkcemi, jež namnoze

velice vynikaly, nýbrž také událostmi a příhodami, které výkony ty provázely, tedy uměleckým a divadelním klepem, jehož kultura prodlením času ochabla a — po zásluze — z módy vyšla.

Pražské divadlo — německé — libovalo si tehda silně v pohostinských hrách vynikajících umělců ciziny a divadelní obecenstvo zdejší mívalo sensaci za sensací. Největší sensaci způsobily pohostinské hry mladistvé Pavlíny Luccové, jež byla tehda členem opery v Olomouci a vystupovala zde r. 1860 na engagement, potom pak celý rok jako angažovaný člen opery. Obecenstvo pražské bylo jejím hlasem, její technikou a její hudební a vůbec uměleckou inteligencí ihned okouzleno a znalci prorokovali po druhé, třetí hře, že se Lucca stane celebritou světovou. Že prorokovali dobře, je obecně známo. V činohře byly největší událostí toho roku pohostinské hry Bogumila Dawisona, jenž deset let před tím v Praze byl pouze obstojným hercem, ale od té doby se vyšvihl na stolec největšího charakterního herce střední Evropy. Každé jeho vystoupení v divadle na Ovocném trhu bylo dokonalým triumfem a přece bylo divadelní obecenstvo pražské tehda, co umění se týče, velmi zmlsáno.

Tak na příklad odmítalo důsledně Meyerbeerovu tehda novou operu „Dinoru“ a jenom okolnost, že měla pražská opera koloraturní zpěvačku nejprvnějšího řádu, Maďarku slečnu Brennerovou, učinila možným, že se

„Dinora" toho roku několikráte opakovala. „Brennerka" překonávala jako „Dinorah" samu sebe a obecenstvo přijímajíc všechna ostatní čísla s ledovou chladností, dělalo slečně Brennerové opravdu bouřlivé ovace, dávajíc tím na jevo, že jenom a jedině k vůli ní „Dinoru" přichází poslouchat. Jinak bavili se návštěvníci „Dinory" nejvíce kozou, jež v opeře té byla „zaměstnána". Noviny přinesly totiž pozoruhodnou, ale ovšem posměšnou zprávu, že byla provedena mezi pražskými kozami pravá asentýrka a že ze všech 56 koz, jež tou dobou v Praze žily a trávily, ani jediná nebyla za hodnou a způsobilou uznána, aby v Meyerbeerově „Pouti do Ploermelu" spolupůsobila a že byla posléz pro tuto důležitou úlohu vybrána nadějná začátečnice, jež za branou ve Pštrosce bydlela. Koza tato byla na zkoušky a k představením „Dinory" vždy Koňskou branou a přes Václavské náměstí do divadla voděna. Na této koze brousili si rozumy všichni, povolaní i nepovolaní divadelní vtipkáři.

*

V upomínkách na rok 1860 hlásí se o příslušné místečko některé personalie, kteréž arci zajímati mohou jenom pamětníky dob, o nichž tyto črty jednají, ale kterých již z piety k oněm osobnostem pisatel nechce odmítnouti.

V jedné z prvních kapitol byla učiněna zmínka o katechetovi staroměstského gymna-

sia, knězi Václavu Štulcovi, jenž nesporně a právem náležel k tehdejší naší národní honoraci. Štulc byl jakožto profesor prvního pražského gymnasia — gymnasijní profesura poskytovala tehda, poněvadž bylo gymnasií jenom málo, ve společnosti postavení už vynikající — jakožto spisovatel, výborný řečník a na slovo vzatý mistr českého jazyka, osobností v Praze obecně známou a váženou, i nepřekvapilo tedy nikoho, že byl 26. dubna zvolen za kanovníka staroslavné kolegiální kapitoly na Vyšehradě, kteráž tehda dle staré tradice kolegium své se zálibou doplňovala duchovními, kteří jako učenci, spisovatelé a řečníci nad jiné vynikali. Na oslavu této události a zároveň na rozloučenou se svým proslulým učitelem uspořádalo studentstvo celého akademického gymnasia Štulcovi v neděli dne 29. dubna pochodňovou senerádu. Žáci všech tříd shromáždili se se svými profesory večer v nádvořích Klementina a odebrali se odsud, majíce ředitele Hofmanna v čele, ke Štulcovu bytu na Rejdišti, rozestavili se tam v prostorném dvoře do polokruhu a pěvecký sbor studentský zapěl při záři pochodní slavnostní kantátu, jež k této ovaci zvlášť byla složena, načež deputace profesorů a studentů oslavenci přednesly pečlivě stylisovaná blahopřání. To mělo ráz velmi slavnostní a tklivý. Poněkud veselejší dojem učinila později časopisecká zpráva, že nový vyšehradský kanovník na oslavu své instalace, která se konala v neděli dne 20. května, místním

chudým královského horního města Vyšehradu daroval 60 bochníků chleba po 6 librách, což dle tehdejší sazby (10krejcarový bochánek musil vážit 1 libru 30¾ lotu) činilo na penězích 22 zl. 22 kr.

Další osobní upomínkou jest, že měl dne 28. června veřejnou disputaci ve velké dvoraně Karolina kandidát veškerých práv Edmund K a i z l z Citolib, jenž mimo jiné se nabízel hájiti thése: „Právo koruny české na Lužici sice nevyhaslo, ale proto přece nemůže býti o nějakém lenním poměru mezi oběma žádné řeči." Edmund Kaizl byl pak dne 12. července za doktora veškerých práv veřejně prohlášen. — Dne 20. července měl JUDr. Antonín R a n d a, jakožto nastávající soukromý docent první přednášku „na zkoušku" a pojednal v ní „O vlivu veřejných knih na vývoj nauky o držbě dle rakouského práva". — Císařským rozhodnutím ze dne 30. září 1860 jmenován byl dějepisec Václav Vladivoj T o m e k řádným professorem rakouských dějin na universitě pražské a starší inteligenti nemohli se zdržeti sarkastické poznámky, že by byl Tomek i přes svou vysokou kvalitu dosud ještě mimořádným profesorem, kdyby se nebyl loňského roku odhodlal vystoupiti veřejně jako řečník při Schillerově slavnosti . . A ještě jedna upomínka uvázla v mých zápiscích: Dne 25. listopadu 1860 slavil proslulý už tehdy pěvec Jan Ludevít L u k e s v kostele u sv. Haštala sňatek, obdržev za choť nejstarší dceru sládka „u

Rajsmanů", krásnou slečnu Kateřinu Kučerovu. Aby líbeznou Katuši od „Rajsmanů" si získal, odhodlal se r. 1857 Lukes pověsiti pěvecké umění na hřebík a státi se sládkem, jak si starý Kučera přál. Aby pak sládkem státi se mohl, studoval Lukes chemii v Mnichově a v jiných městech evropských čacké umění sladovnické a vařil potom jako Kučerův zeť skutečně nějaký čas pivo „u Rajsmanů", až jej zase (r. 1864) operní Musa do svého čarovného reje vlákala. Poskytoval tedy Lukes Pražanům střídavě výborný zpěv a výborné pivo a proslavil se v třetím období své činnosti jakožto „tvůrce" operních pěvců a pěvkyň ve své operní škole.

*

Když ledy politického a národního ztrnutí začínaly praskat, procitl po několikaletém tvrdém spánku také Sbor pro zřízení Národního divadla k jakémusi životu. Sbor tento byl založen roku 1850, když bylo beznadějným zůstalo všechno úsilí z let 1848 a 1849, aby stavovský zemský výbor otázku českého divadla v Praze nějak slušně vyřídil. Dne 10. července 1850 podal dr. Alois Pravoslav Trojan vojenskému velitelství v Praze žádost za povolení Sboru pro zřízení Národního divadla a ježto žádané povolení uděleno bylo, konalo se dne 7. září v budově českého musea Na příkopě (kdež nyní stojí palác Zemské banky) první shromáždění sboru čili ko-

mitétu, který tím dnem svoji činnost zahájil. Prvním předsedou sboru byl historiograf František Palacký, ale nikoliv dlouho. Výbor v této valné schůzi sborem zvolený rozeslal r. 1851 asi 12.000 úpisních archů do všech větších obcí v Čechách, také do obcí německých, s prosbou o provedení sbírek pro fond na vystavění českého Národního divadla. Sbírkám těm dařilo se z počátku, dokud se ještě národní zápal z „revoluční doby" docela nevykouřil, dosti slušně, tak že se sbor dne 13. září 1852 odhodlal zakoupiti od obce za 45.000 zlatých stříbra (na roční splátky) stavební pozemek na Františkově nábřeží, kdež nyní stojí Národní divadlo. Ale potom všechno utuchlo a o Sboru pro zbudování Národního divadla nebylo plných sedm let ani slechu. S politickým ruchem usnulo u nás všechno a výbor neuznával sedm let za prospěšné, aby sbor svolával. Teprv na jaře r. 1860, když na politickém obzoru začalo svítati, uznal výbor za dobré, svolati zase valnou hromadu a vdechnouti sboru, bude-li možno, jiskru nového života.

Schůze tato konala se dne 7. července. Řídil ji předseda výboru p. Maxmilian Berger. Dr. Frant. Lad. Rieger přečetl zprávu o činnosti výboru od 9. května 1853 do 6. května 1860. Zpráva odůvodňovala tehdejšími okolnostmi a zejména ochladnutím vší horlivosti v národě pro účel sboru, že výbor po všechna ta léta valnou schůzi nesvolal, ačkoli se dle stanov sbor aspoň jednou do roka scházeti

měl a připomínala, že se činnost výboru za takového stavu věcí omezovala „na vedení a pořádání vnitřních záležitostí". Zpráva vypravovala dále, že výbor chtěje nabýti přehledu o tom, mnoho-li celkem bylo upsáno a skutečně také složeno, c. k. místodržitelství požádal, aby mu zprostředkovalo vrácení všech obcím zaslaných subskripčních listin. Místodržitelství, vyhovujíc této prosbě, nařídilo obcím, aby úpisné archy neprodleně vrátily a následkem toho nastal příval listin, ale došlo jenom velmi málo skutečně složených příspěvků. Však ani těch subskripčních archů se celé dvě třetiny nevrátily. Značný počet jich přišel nazpět — nejenom z německých, nýbrž také z českých obcí — se všemi přílohami a v týchž obalech a s týmiž adresami, jak před devíti lety rozeslány byly, nezřídka napolo shnilé nebo ohlodané od myší. Upsáno bylo všeho všudy 105.860 zlatých 15 kr., skutečně pak složeno jenom 61.103 zl. 96 kr. Celé jmění sboru vykazovalo tou dobou: stavební pozemek, zakoupený za 45.000 zlatých, jehož cena ale splátkovými úroky vzrostla na 47.000 zlatých, na hotovosti 3294 zl. 66 kr. a několik cenných papírů. Solnice na staveništi pronajímala se za ročních 500 zl. a 20 zl. dostával výbor ročně za dovolení, aby se tam skládalo stavební dříví.

Dle stanov směli příspěvky na Národní divadlo sbírati jenom obecní starostové, což se nikterak neosvědčilo; sbor usnesl se tedy o změně stanov v ten smysl, že si bude smět

ustanovovati sběratele sám, úřadům však že zůstane vyhrazeno právo, aby nevhodné k tomu osobnosti z mandátu toho vylučovaly. Dle dosavadních stanov směl sbor čítati jenom 120 členů; také toto omezení mělo býti zrušeno a vůbec uloženo výboru, aby celé stanovy zrevidoval a vhodnou opravu jich připravil. Dále usneseno, aby šlechta i ostatní honorace zvláštními přípisy pozvány byly k přistoupení a aby pro pozvané toto panstvo místa ve výboru vyhrazena zůstala, usneseno, že se obnova výboru odročí do příští valné schůze, která za dva měsíce svolána býti měla. Ale poněvadž bylo ve výboru mnoho mezer, zvoleni k vůli kompetenci přece — ale jenom až do příští valné hromady — za členy výboru, dr. Frant. Čupr, dr. Frant. Brauner, redaktor Mikovec a účetní rada Storch.

Tyto podrobnosti uvádím zde jako další doklad žalostného úpadku našeho v době absolutismu. Zastavením ústavního života pokleslo, usnulo a vychladlo u nás všechno: vlastenecký zápal, české sebevědomí, národní hrdost, zájem o naši budoucnost, obětavost i odvaha . . . a jenom několik spisovatelů a vědců zůstalo zase na stráži národního života. Teprve pak, když opět pouta absolutismu popraskala a obecné uvolnění nastalo, procitla zase vzdělanější část národa k novému životu a k nové, mladistvé energii. Z čehož plyne, že naše povaha a naše přirozenost nutně potřebují svobody, více než povaha a přirozenost národů jiných.

XII.

(Žádosti o koncesi k vydávání českých novin. — Založení „Času". — Na českém kolbišti objevuje se dr. Julius Grégr. — Vznik „Národních Listů". — Dojem říjnového diplomu v Praze. — Schlazené naděje. — Další trvání šosáctva. — První projev studentstva. — První demonstrace a začátek oposičního ruchu v Praze.)

Kdežto v Uhrách, jak již bylo ukázáno, přese všechnu přísnost zemské vlády, v jejímž čele byl polní zbrojmistr, od samého počátku roku maďarský národ všelikým způsobem svoji nespokojenost na jevo dával, práv svých se dovolával a rozpoutáním mocného oposičního ruchu ke zvrácení panujícího systému vydatně přispíval, neodvážil se v Čechách nikdo žádného stesku pronésti a žádného národního přání projeviti, dokud zcela zjevným se nestalo, že rozhodující kruhy vídeňské, povolujíce tlaku okolností, odhodlány jsou k jakési změně systému a že tedy nějaká ta skromná, pokorně přednesená prosba vládu nepohorší a prosebníkům nic zlého nezpůsobí.

Čeho inteligence česká nejvíce a nejcitelněji pohřešovala, byl nedostatek politického, národním duchem a směrem řízeného časopisu, byl nedostatek českých novin. Úřední „Pražské Noviny", jak už dříve bylo řečeno, nikdo za žádný orgán českého národa, za žádné české noviny pokládati nemohl a také nepokládal. Jakmile se tedy na obzoru objevily první červánky jakési no-

vé doby, procitla u vzdělanců a uvědomělých lidí našich mocná touha po nezávislém českém politickém deníku.

První krok ke splnění této vroucí tužby učinil dr. František Č u p r, podav již v měsíci únoru vládě žádost, aby mu dovoleno bylo vydávati v českém jazyce politický časopis, čili, jak se tehda říkalo, aby mu udělena byla na české noviny koncese. Žádost tato však neměla výsledku. — Druhý krok učinil dr. Alois K r á s a na počátku leta podáním žádosti téhož obsahu, a třetí, jaksi slavnostní krok, učinili dr. František Ladislav R i e g e r a továrník M a c h á č e k. Tito odebrali se po úradě s předáky národního štábu v Praze do Vídně a měli tam dne 19. června u císaře audienci, ve kteréž panovníkovi podali písemnou prosbu za povolení k vydávání českých novin. Téhož dne měli Rieger a Macháček slyšení také u náčelníka vlády, hrab. Agenora Goluchowského, u ministra osvěty hrab. Lva Thuna a u ministra policie p. Thierryho. Tato výprava do Vídně byla ve vlasteneckých kruzích slavena — ovšem jenom docela potichu — jako událost prvního řádu a Riegrem sepsaná petice, jež císaři a ministrům byla podána, opisována všude s nadšením, jako kus národněpolitického zjevení. Toto nadšení pochopí jenom, kdo se živě vmyslí do stavu, v němž národ český neměl a nesměl míti žádného politického časopisu. Kdo z nynější generace dovede si to představit?

S napětím očekávalo se ve vlasteneckých kruzích, s jakým výsledkem se Riegrova a Macháčkova petice setká. A ku podivu: v širších kruzích našich nezpůsobilo žádného zklamání a žádného nemilého překvapení, když „Pražské Noviny" dne 19. července přinesly zprávu, že tajemník pražského obchodního představenstva dr. Alois Krása obdržel koncesi k vydávání českých novin a že se tyto noviny budou jmenovati „Čas", že však ještě se neví, začnou-li tyto noviny vycházeti dnem 1. září nebo dnem 1. října. Teprve později oznámeno, že první číslo „Času" vyjde dne 2. října. Dne 9. září uveřejnila administrace „Času" v „Pražských Novinách", v „Bohemii" a „Morgenpostu" inserát, ve kterémž ohlašovala, že „od 2. října vycházeti budou politické noviny „Čas", že bude jejich odpovědným redaktorem JUDr. Alois Krása", že „bude „Čas" přinášeti všecko, co se na listu politickém za dnů našich žádati může", zejména atd., atd.

Co se týče politického směru, pravilo ohlášení: „O politickém směru „Času", nebudeme zde slov šířiti; nechť obecenstvo z listu samého se přesvědčí, že pokrok a blaho národu podniknutí našemu jediným jsou cílem i pravidlem. Stojíce na stanovišti tomto, smíme snad vysloviti přání, aby obecenstvo „Čas" účastenstvím svým podporovalo a tím důkaz dalo, že četné hlasy o vydávání samostatných novin československých planým nebyly voláním."

To byl program nadmíru povšechný a mlhavý, ale širší kruhy obecenstva vysvětlovaly si věc panujícím dosud absolutním systémem, s přísnou policejní censurou, jež by snad nějakého volnějšího slova nebo určitějšího vyznačení směru ani nebyla propustila a byly spokojeny. V užších kruzích našeho štábu, zejména v okolí Frant. Palackého, dra. Riegra a Braunera byli Krásovým podnikem nemile dojati jednak proto, že neměli na příští vedení ohlášených novin žádného rozhodujícího vlivu a jednak také proto, že nepovažovali dra. Krásu za dosti samostatného, pevného a spolehlivého tlumočníka české politiky. Proto setrvali na své dne 19. června podané žádosti. Dne 26. října pak, tedy již po vydání říjnového diplomu a prohlášení konstituce, byl dr. Rieger zase ve Vídni a měl u ministra policie audienci, ve které žádal za udělení určité koncese, dle níž by od 1. ledna 1861 nové české noviny vydávati se směly. Ale ježto vláda žádné politicky již prononcované osobnosti a zejména nikomu ze známých osmačtyřicátníků dovolení takového uděliti nechtěla, požádal o tuto koncesi po úmluvě s Frant. Palackým a drem. Riegrem mladý JUDr. Julius Grégr, tehda ještě advokátní koncipient a ředitel kanceláře dra. Půlkrabka ve Frýdlandě. Koncese byla záhy udělena a v první polovici listopadu roznesla se Prahou pověst, že nové — Riegrovy, jak se tehda říkalo — noviny se budou nazývati „Národ". Na toto jméno se

skutečně pomýšlelo, ale později od něho upuštěno a dne 19. prosince vydán na dvou listech kvartového formátu, silného, světle šedého papíru, brilantně sepsaný a drem. Juliem Grégrem, jakožto vydavatelem a odpovědným redaktorem podepsaný program „Národních Listů".

*

Abych nepřerušil krátkou genesi čili historii o vzniku nové žurnalistiky české, předběhl jsem v předcházejících řádcích poněkud události, pominuv prozatím upomínku na den 20. října a jeho přímé nástupce.

Dne 20. října, jakožto ve výroční den nastoupení císařovny Marie Terezie na trůn rakouský, byl ve Vídni podepsán a vydán říjnový diplom. Uveřejněn byl diplom s ostatními dekrety ve Vídni v neděli dne 21. října.

Hned po poledni toho dne rozlétla se Prahou rozčilující zvěst, že vídeňský úřední list přinesl toužebně očekávané prohlášení konstituce se základními rysy nové úpravy Rakouska. Na ulicích zastavoval známý známého, aby mu pověděl velikou novinu od „modrého Dunaje" a všech lidí o veřejné záležitosti jen poněkud se zajímajících, zmocnilo se očividné rozechvění. Lidé běhali od nároží k nároží, domnívajíce se, že zřízenci místodržitelské tiskárny již asi císařský manifest nalepují. Ale nebylo tomu tak. Místodržitelství neobdrželo buď ještě manifest, anebo

nepospíchalo s jeho uveřejněním, soudíc, že potěšitelná zpráva vždy ještě včas přichází. Když tedy s úřední strany nic se nevyhlašovalo, očekávalo se namnoze, že uspořádají noviny zvláštní vydání; uzamčené výpravny žurnálů byly následkem toho obléhány zástupy marně čekajících zvědavců. Tehda bylo telegrafování ještě věcí velmi drahou a v redakcích měli tedy asi také jenom zcela stručné telegramy, že úřední list vídeňský již přinesl očekávaná rozhodnutí. Kromě toho byla právě neděle a žurnalistická technika ještě v plenkách. Když tedy se nedávaly žádné přesné zprávy na veřejnost, kolovala od úst k ústům nejpestřejší strakatina pověstí, měníc stále svůj obsah a svoji podstatu. Jenom jedno bylo jasno a jisto: že byla vyhlášena konstituce. To pak stačilo, aby se všeho jen poněkud myslícího lidu zmocnilo radostné opojení.

Snad nikdy ještě nebyl v Praze tak toužebně očekáván příchod vídeňské pošty, jako toho dne. Vědělo se sice, že jenom „Wiener Zeitung" přináší císařský manifest a diplom, ale myslilo se obecně, že také ostatní noviny vídeňské „již něco budou vědět". Tehda nebylo ještě žádných rychlovlaků a osobní vlak s poštou, který v 7 hod. 30 minut ráno z Vídně odjížděl, přicházel do Prahy v 8 hod. 16 minut, či lépe řečeno, vždy o půl deváté večer. Kavárny a hostince, zejména ty, jež úřední věstník vídeňský odebíraly, naplnily se již záhy z večera zvědavci a všichni stálí hosté

„předpláceli" se u vrchního číšníka čili markéra na „Wiener Zeitung" třeba až z desáté nebo dvacáté ruky. Ale tyto objednávky nebyly nic platny. Neboť když konečně posel s vídeňskou poštou přiběhl a vrchní číšník „Wiener Zeitung" z balíku novin vytáhl, rozlehlo se se všech stran a koutů bouřné volání, aby očekávané věci byly předčítány hlasitě pro všechno přítomné publikum. V každé kavárně a v každém hostinci, kde vídeňský úřední list měli, určen host se zvučným hlasem, aby na kulečník vystoupil a císařský manifest, diplom a ostatní dekrety přečetl. Rozumí se samo sebou, že málo kdo jasně postřehl pravý obsah císařského diplomu, ale přece vycítilo se hned z prvního čtení obecně, že nastane doba nového veřejného života.

Také druhého dne byla po novinách neobyčejná sháňka, ale tato dala se již snáze uspokojiti, ježto všechny zdejší noviny měly otisky manifestu, diplomu a vlastnoručních císařových listů a listiny ony prodlením dne také úředním způsobem byly nalepeny v německé a české řeči na nárožích všech čelnějších ulic.

Manifestem a diplomem, jakož i změnami ve vládě způsobený rozruch potrval několik dní. Z usnesení městské rady slouženo ve čtvrtek dne 25. října v týnském chrámu za příčinou vydání říjnového diplomu slavné Tedeum a totéž opakovalo se rychle ve většině českých měst a obcí. Když první rozechvění minulo, začalo se v kruzích naší inteligence

uvažovat, jak se asi vyvinou na základě říjnového diplomu věci v Rakousku a zejména v Čechách a tu pronášena arci nejrůznější mínění. Jakýmsi měřítkem těchto politických prognos stal se zemský řád pro vévodství štyrské, vydaný dne 20. října a uveřejněný ve Vídni dne 24., v Praze dne 25. října. Z okolnosti, že tento zemský řád zároveň s diplomem vydán byl, soudilo se, že přes ústupky v tomto zemském řádu obsažené jíti se nehodlá a že tedy z tohoto vzorce vyčísti lze, co asi také českému království bude uděleno a následkem toho růžové naděje prvních dnů značně pobledly.

Z celého tohoto zemského řádu musilo se soudit, že ve Vídni navzdor říjnovému diplomu trvají na starém plánu obecní, krajské a zemské samosprávy pro hospodářské potřeby těchto obvodů, při čemž by zemské sněmy ve věcech zákonodárství jenom poradný hlas měly a sesílená, diplomem dále rozmnožená a co do pravomoci hojněji obmyšlená říšská rada byla klenbou a korunou ústavy. Kdyby tomu tak nebylo — soudilo se — nebyl by zemský řád pro Štyrsko, souhlasný s některými již dříve vydanými zemskými řády, býval v týž den, jako říjnový diplom, podepsán a o dva dni později vyhlášen, nýbrž bylo by se jeho vydání prostě odložilo.

Tento závěr nedopouštěl žádných valných nadějí o postavení, jež království českému v příštím útvaru říše má býti přiznáno a když po vydání říjnového diplomu tlak úřední libo

vlády skoro nikterak neochaboval, zavládla v širších vrstvách obyvatelstva rychle zase stará resignovanost, vlažnost a šosácká poddajnost, ze kteréž jenom tu a tam již začínaly prošlehovat plaménky nespokojenosti, nových snah, nadějí a plánů, zejména v táboře naší studující mládeže.

Jaký duch tou dobou ještě v našich městech panoval, ukáže zajisté s dostatek tento příklad. Rada královského věnného města Chrudimě uveřejnila dne 5. listopadu v úředním věstníku „Wiener Zeitung" adresu, zaslanou novému policejnímu ministrovi baronu Mecsérymu, ve kteréž městská rada ministrovi za příčinou jeho odchodu z Čech projevovala nejhlubší úctu a nejvřelejší díky za zvláštní blahosklonnou přízeň, kterou prý baron za svého působení jakožto c. k. krajský komisař v Chrudimi a později ve svém vysokém postavení jakožto c. k. místodržitel v Čechách město Chrudim vždy oblažoval...

Od počátku prosince měly Karlín a Smíchov svá vlastní divadla, což bylo pro Prahu již dosti velkou událostí. V Karlíně hrála česká společnost J. A. Prokopa a na Smíchově v hostinci „U čísla 1." společnost Karla Sternfelda. Ale na smíchovském jevišti hrálo se zpravidla německy a jenom někdy také česky. Smíchovský ensemble skládal se většinou z četných členů rodiny Sternfeldovy a čítal jen několik sil mimo rodinu; provozoval zvláště velké rytířské hry, ke kterýmž také putovalo hojně Pražanů. Také v Karlíně da-

řilo se divadlu dosti dobře, ježto se ve stavovském divadle na Ovocném trhu dosud stále jenom jednou, nanejvýše dvakráte do téhodne po česku hrálo a to vždy toliko odpoledne.

*

Prvním národním projevem českého universitního studentstva bylo podání žádosti akademickému senátu, aby při volbě universitního kazatele také na Čechy se pamatovalo a aby se akademické exhorty konaly střídavě česky a německy. Žádost tato byla podána v měsíci listopadu a když pak v neděli dne 16. prosince universitní kazatel v kostele sv. Klementa na kazatelnu vystoupil a svoji exhortu německými slovy „Gelobt sei Jesus Christus“ zahájil, povstali jako na povel všichni v lavicích usazení studenti s míst, vyhrnuli se z lavic a opustili kostel, ve kterémž pak nezbyl nikdo, jen několik universitních profesorů. Tato demonstrace zavdala akademickému senátu podnět k zavedení disciplinárního vyšetřování „pro rušení veřejné bohoslužby“, policii pak k zatčení několika studentů, kteří byli v podezření, že demonstraci zosnovali. — Koncem měsíce listopadu podepisovala se v Praze, ovšem docela potají, petice za plné a trvalé provedení práv českého jazyka ve školách. Tato petice měla býti několika vynikajícími osobnostmi ve Vídni vládě odevzdána, avšak o jejím osudu pověst

unikla, ježto pro podniky toho druhu, pokud by velký demonstrativní ráz měly, nezdála se doba ještě příhodnou.

Dne 8. prosince o 8. hod. 16 minutách přijel do Prahy nový (již dne 11. srpna jmenovaný) místodržitel pro české království hrabě Antonín Forgách (čti Forgáč) a byl na státním nádraží obvyklým úředním způsobem uvítán. Avšak také poctou zde neobvyklou. Hraběte Forgáče předcházela totiž zvěst, že je muž opravdu osvícený, svobodymilovný a spravedlivý. Vzhledem k tomu shromáždilo se před nádražím velké množství českého a slovanského studentstva, k němuž se připojili také maďarští studenti. Všechno toto studentstvo pozdravilo nového místodržitele, v němž spatřovalo zástupce nového, liberálnějšího směru ve správě českého království, bouřlivým provoláváním „Sláva!“, „Živio!“ a „Eljen!“

To byla po dlouhých letech zase jednou v Praze hlučná veřejná, ale ovšem nezávadná demonstrace. Ježto však, jakožto křiklavý anachronismus vůči novému místodržiteli, nad Prahou dosud skutečnou hrůzovládu prováděl pověstný policejní ředitel Päumann, jemuž všechno české bylo ohavností a jenž každý projev národního českého smýšlení stíhal a trestal jako vzpouru proti státním řádem nám přiřknutému odnárodnění, aneb aspoň národnímu helotství pod panstvím německého živlu a jazyka, umínilo si studentstvo, jehož shromáždění za příčinou loyálního

projevu místodržiteli musilo býti dovoleno a strpěno, že provede také demonstraci rázu opačného, to jest demonstraci proti trvající dosud policejní hrůzovládě a proti všemocnému policejnímu řediteli. Provolavši tedy okázale a hlučně slávu příchozímu novému místodržiteli, srazilo se studentstvo v těsné řady a pějíc „Kde domov můj" a „Hej Slované", bralo se pochodem přes Příkop a Ovocnou ulicí do Nových alejí k policejnímu ředitelství. Před měšťanskou besedou (v domě „U černé růže") provedena demonstrace přátelská, ale jakmile se průvod přiblížil k policejnímu ředitelství (na nároží Mikulandské ul.), přestal zpěv a spuštěna zrovna srdcervoucí kočičina, již slyšeti bylo daleko široko v okolních ulicích. Jakmile na policii význam této demonstrace postřehli — a k tomu nebylo potřebí mnoho důvtipu — vyslali na studenty silný oddíl ozbrojené stráže, která bodáky Nové aleje (nynější Národní třídu) rychle vyklidila. Na to proveden vlastenecký projev u sochy sv. Václava na Václavském náměstí. To byla první česká demonstrace po desíti letech a to byl také začátek nového veřejného národního a oposičního ruchu v Praze.

XIII.

(Připojení židovského města ku Praze. — Nové stavby. — Co stál sáh stavebního pozemku pro palác hr. Lažanského. — Začátek úpravy letenské stráně. — Pokusy o zdvihání vody vzhůru na Letnou. — Projekt parku na Senovážném náměstí. — Rozšíření Kinského zahrady. — Nejvýnosnější domy pražské. — Ze statistiky školství v Čechách. — Celková roční lovecká kořist.)

Jednou z hlavních událostí pražské místní kroniky roku 1860 bylo připojení židovského města čili Josefova ku Praze. Vyjednávání o toto připojení trvalo velmi dlouho a bylo spojeno s obtížemi hlavně proto, že měl Josefov za sloučení s Prahou zaplatit jakési přístupné a pak, že bylo z formálních i věcných důvodů nesnadno najíti formuli o příštím vydržování josefovské nižší reálky a hlavní školy. Po dlouhém jednání uvolila se israelitská obec josefovská, že zaplatí Praze jakožto náhradu za příští spoluužívání společného obecního majetku jakož i ústavů a zřízení hlavní obce pražské 146.000 zlatých. Avšak od této sumy odečtla se cena všech josefovské obci patřících držav a veřejných zřízení. Dále bylo ujednáno, že peníze, jimiž obec josefovská od svého dřívějšího faktického přimknutí ku Praze na povšechné potřeby obce přispívala, za úroky připojovacího příspěvku pokládati a dle toho zvlášť účtovati se budou. Zbytek, jenž činil asi 80.000 zlatých, měl býti v osmi ročních lhůtách po 10.000 zl. do obecní pokladny pražské odveden. Zároveň s touto

hlavní otázkou byla vyřízena také věc nového zařízení a příštího vydržování josefovské nižší reálky a s ní spojené hlavní školy, jež při vyjednávání největší obtíže působila; vyřízení stalo se v ten způsob, že bylo řečené učiliště ministerským výnosem za obecní ústav prohlášeno, čímž jeho vydržování také hlavní obci bylo přikázáno. Jakmile smlouva o připojení místodržitelstvím byla schválena, stal se Josefov „pátou čtvrtí" král. hlavního města Prahy, počátkem října 1860.

Jiné změny v soustavě a vzezření města Prahy toho roku týkaly se hlavně nových staveb. V Karlíně dospívala k vrcholu stavba kostela, ježto se toho roku dodělaly klenby střední lodi chrámové. Stavba Josefských kasáren dospěla ke krovu a také budova policejního ředitelství dostala se toho roku pod střechu.

Budova České spořitelny v téže řadě vyloupla se koncem roku ze svých lešení a objevila svou čistou, tehda mile překvapující architekturu; ku konci listopadu zakoupil hrabě Prokop Lažanský část Ellenbergrových stavebních pozemků na rohu Františkova nábřeží a Uršulinské ulice (tak se totiž jmenovala část pozdější Ferdinandovy nyní Národní třídy od Uršulinského kláštera až k Řetězovému nyní Masarykovu mostu) za 35.000 zl. r. m. a ohlásil, že na tomto 420 čtverečních sáhů obsahujícím pozemku postaví třípatrový palác, jehož přízemek zařízen bude pro velkou kavárnu — nynější „Slavii".

Při této vzpomínce zasluhuje zvláštního vytknutí, že stál čtvereční sáh pozemku pro palác hrab. Lažanského na nejkrásnějším místě Prahy celých 83 zl. 33 kr. Kolik by stál nyní?

Aby starý trakt budovy zemského soudu v Celetné ulici uveden byl v soulad s budovou na Ovocném trhu, usneseno zvýšiti druhé poschodí staré budovy, zvětšiti okna, dáti budově přiměřenou střechu a přizpůsobiti také její façadu. — Karlovu náměstí čili Dobytčímu trhu kynula konečně nová úprava. Pokračovalo se již poněkud rychleji v bourání skupiny šeredných domků uprostřed tohoto náměstí a úřední noviny přinesly počátkem srpna radostnou zvěsť, že bude konečně sbořeno také vojenské skladiště na dolejší části náměstí a že pro složené tam zásoby zjednány budou přiměřené místnosti v nových kasárnách ve Slepé bráně a na sousedních hradbách. Ale na dřevěný cirkus proti Žitné ulici stále ještě nedocházelo; naopak: tento se roku 1860 ještě opravoval, ačkoli už bylo na radnici usneseno, že také severní čili dolejší část náměstí v park bude proměněna.

Na Letné či lépe řečeno na letenské stráni, která již byla majetkem obce pražské, pokračovalo se v pokusech, proměniti tuto k nebi strmící poušť v sad se stinnými promenádami. Již r. 1859 začala obec hořejší část Letné osazovat, ale první tento pokus se nezdařil, ježto vysázené tam stromky pro nedostatek vody zhynuly. Z jara roku 1860 nastalo tedy na

radnici velké lámání hlav, jakým způsobem by se zjednati dalo k zalévání kultur stále potřebné množství vody, aby vysázené stromky opět nevyhynuly; má-li se hledati voda nahoře, v jediné tamější studni, jež by za tím účelem prohloubit a rozšířit se musila, či nebylo-li by možno čerpati a vyvážeti vodu nahoru z Vltavy, jež patu belvederské stráně dole omývá. Z rozšíření studny nekynul po bližším ohledání žádný úspěch a také obrácen posléz zřetel jenom na Vltavu. Odborníci navrhovali různá čerpadla, zdvihadla a všelijaké tlakostroje s příslušným vedením, jež ale vesměs buď příliš nákladnými nebo málo praktickými se jevily. Tu vystoupil na kolbiště „hasičský mistr" — dnes říká se velitel hasič. sboru — p. Lamer a ukázal pánům konšelům Kolumbovo vejce: ponavrhl totiž, aby se voda nahoru na Letnou hnala prostě stříkačkami z Vltavy. Návrh ten překvapil velice velmi, ale uznán přece za hodný pokusu. Na úpatí hory postavena stříkačka, do Vltavy zapuštěna šest stop dlouhá ssací roura a přes celý svah stráně položena 324 loket dlouhá hadice. Stříkačku uvedli dva muži do pohybu a za několik minut zaléval mlází a sazenice nahoře dosti vydatný proud vltavské vody. Pokus pokládal se za zdařený a pan Lamer triumfoval. Ale sláva této prosté manipulace netrvala dlouho; záhy ukázaly se při ní takové vady a potíže, že musilo od ní býti upuštěno. Inspektor městských vodovodů pan Božek sestrojil na to velký čer-

pací aparát a hnal odtud vodu z řeky vzhůru železnými rourami; na výšině rozváděna pak voda hliněnými rourami na různé strany do vodojemů, odkudž teprve k zalévání kultur byla nabírána. Avšak i tento, pouze lidskými rukami obstarávaný způsob vedení prohlášen za prozatímný a usneseno, že příštím rokem místo něho se pořídí velkolepý aparát ssací a zdvihací. — V létě začaly již vystupovati obrysy zamýšlené parkové úpravy, ale obtíže, jež nehostinná a nežívná břidlová půda letenské stráně kulturním pracem činila a úplný převrat v obecních poměrech pražských, jenž r. 1861 nastoupil a správě města přinesl jiné, daleko důležitější a naléhavější úkoly, způsobily, že úprava Letné jenom zvolna pokračovala a vlastně teprve roku 1866 za pruské okupace občanstvem pražským provedena byla.

Roku 1860 vyskytl se ještě jeden sadový projekt: okrašlovacímu spolku pražskému podána koncem června ze středu měšťanstva hojně podepsaná žádost, aby se spolek zasadil o zřízení parku na Senovážném náměstí. Navrhovatelé připomínali, že by měl tento sad na východní straně malebné pozadí v bujně zarostlém náspu a v košatém stromoví městských hradeb. — Projekt tento zůstal, jak vidno, projektem. — Za to byla roku 1860 rozšířena Kinského zahrada až k tak zvané hladové zdi. Hned z jara stržena zeď, jež dosud dělila Kinského zahradu od pustého svahu, který se mezi ní a hlado-

vou zdí prostíral a získaný pustý svah přizpůsoben záhy ostatnímu parku, jemuž se tímto rozšířením dostalo nádherného přírůstku s velkolepým rozhledem.

*

V měsíci únoru 1860 prodán byl dům „U černé růže" na Příkopech, jeden z nejzajímavějších a také nejvýnosnějších domů pražských, za 235.000 zlatých r. m. a přiměřené klíčné ve zlatě.

Co do výnosnosti stál toho roku na prvním místě Šlikův palác s ročním výnosem 16.012 zl. r. m., na druhém místě byla „Černá růže" s ročním výnosem 15.789 zl., na třetím místě Café français (nyní dům Eskomptní banky) na Příkopech se 14.645 zl., na čtvrtém Platýz s 13.214 zl., na pátém místě dům „u Špinků" (nyní „Koruna") s 12.500 zl., na šestém místě dům č. 1 na Staroměstském náměstí, na sedmém Richtrův dům na Staroměstském náměstí s 9309 zl., na osmém „Zlatý beránek" na Václavském náměstí č. 840 s 9495 zl., na devátém „Zlatá husa" na Václavském náměstí s 9265 zl. atd.

Dne 23. června oznamovaly „Pražské Noviny", že byl Braithutův (dříve Kuhlmannův) dům na Nábřeží, kdež byla až do nedávných let „Slovanská kavárna", prodán za 125.000 zlatých r. m. a že jej koupil p. Wehdrich z České Lípy. Tyto cifry uvádím zde, aby si čtenář mohl učiniti zajímavé porovnání mezi

tehdejšími a nynějšími cenami a výnosy pražských domů v nejlepších polohách.

*

V minulých článcích vyznačen byl citerně stav školství v Čechách v letech padesátých; aby záznam v té příčině byl úplnější, buďtež zde uvedeny tyto další výkazy:

V pražské diecési bylo r. 1858—59 celkem 1136 škol se 367 katechety, 891 učiteli, 863 podučiteli, 19 učitelkami, 1 podučitelkou, 50 industriálními učitelkami; 210 kandidátů a 98 kandidátek; 1058 světských školdozorců, 175.795 žáků a 68.837 navštěvovatelů nedělních opakovacích hodin. Kromě toho bylo v pražské arcidiécesi 19 škol z nouze. Poměr učitelů k žákům byl jako 1:98; v českých krajinách jako 2:106, v německých jako 1:80; slovy vyjádřen zní tento poměr: v českých školách připadalo na jednoho učitele 106 žáků, v německých na jednoho učitele 80 žáků. Toť nejjasněji ilustrace tehdejšího školství po této stránce.

Statistika gymnasií jevila se roku 1858—59 v celých Čechách takto: Praha: staroměstské gymnasium mělo 399 žáků (360 Čechů, 38 Němců a 1 Bulhara), novoměstské 504 žáky (189 Čechů a 313 Němců) a malostranské 454 žáky (222 Čechů a 232 Němců). Jičínské gymnasium 329 žáků (310 Č, 19 N); královéhradecké 355 žáků (311 Č, 44 N); jindřichohradecké 300 ž. (231 Č, 69 N); písecké 452 ž. (416 Č, 36 N); klatovské 273 ž. (213 Č,

60 N); německobrodské 164 ž. (158 Č, 6 N); mladoboleslavské 144 (117 Č, 41 N); rychnovské 146 ž. (105 Č, 41 N); litomyšlské 322 ž. (298 Č, 114 N); plzeňské 302 žáky (159 Č, 142 N); benešovské 87 ž. (84 Č, 3 N); broumovské 120 ž. (65 Č, 55 N); budějovické 421 ž. (198 Č, 233 N); česko-lipské 290 ž. (51 Č, 239 N); mostecké 157 ž. (34 Č, 123 N); žatecké 182 ž. (45 Č, 137 N); litoměřické 221 ž. (58 Č, 163 N); chebské 249 ž. (6 Č, 243 N) a chomutovské 221 žáka (samé Němce). Celkem bylo tedy v celých Čechách na 22 gymnasiích (úplných i jenom nižších) 6092 žáků, 3540 Čechů a 2550 Němců. V celém Rakousku bylo na gymnasiích 45.271 žáků. Ze 250 učitelů, kteří na těchto ústavech v Čechách působili, pocházelo jenom 14 z Moravy a Slezska a jediný toliko z ciziny, z pruského Porýnska, ostatních 235 narodilo se v Čechách. Mimo to působilo toho roku na gymnasiích jiných zemí rakouských více než 150 českých učitelů; 49 na Moravě, v Uhrách 45, v Dolních Rakousích, ve Slezsku a v Haliči 10 atd., jenom v Tyrolsku a v Dalmacii nebylo žádných českých gymnasijních učitelů.

*

Mezi ciferními údaji a statistickými výkazy z roku 1860 zasluhuje snad místo také výkaz lovecké a honební kořisti, ježto budou pánové Nimrodi a přátelé honitby s to, aby porovnali nynější stav zvěře se stavem tehdejším, což není prosto zajímavosti. Dle podrobného výkazu,

jenž na rozkaz místodržitele bar. Mecseryho sestaven byl, postříleno v honební periodě 1859—1860 v království českém: 509 jelenů, 356 laní a 132 kolouchů, 1577 kusů dančího, 6800 kusů srnčího, 695 kusů černé zvěře, 506 tetřevů, 2153 tetřívků, 924 jeřábků, 47.469 bažantů, 635.224 koroptví, 10.558 křepelek, 226 divokých hus, 5715 divokých kachen a 3026 lysek, 12 potápek, 4152 sluk lesních, 2445 sluk bahenních čili kozlíků, 502 kvíčaly, 2998 div. holubů, 497.250 zajíců, 9422 králíků, 34.368 veverek, 131 vyder, 201 jezevec, 4655 lišek, 2203 kuny, 5741 tchořů, 533 ježků, 24.609 lasiček, 17.164 koček, 42 orlů, 191 výrů, 7902 jestřábi, 70 krahulíků, 17.712 supů, sokolů a luňáků, 7139 sov nočních a 167.816 vran a kavek. Váha všeho jedlého masa z různých druhů postřílené zvěře činila 31.348 centů, váha získaných parohů bezmála 92 centů. Získané surové kůže měly cenu 194.424 zl.

XIV.

(Z místní kroniky pražské. — Radnice průchodným domem. — Další prodané velké domy. — Scharyho pivovar a zahrada. — Zrušení sazeb na pečivo a maso. — Cena pražského a venkovského piva. — Mnoho-li se uvařilo a vypilo piva plzeňského. — Nouze o drobné. — Ažiotáže se stříbrnými a měděnými drobnými penězi. — Boj proti ní. — Nové papírové šestáky. — „Arkadia“ v Praze. — Nezdařený pokus paroplavby na dolejší Vltavě.)

Z místní kroniky pražské roku 1860 dlužno zaznamenati ještě některé podrobnosti,

S t a r o m ě s t s k á r a d n i c e byla až skoro do polovice roku 1860 domem průchodním, což asi mnohý čtenář těchto řádků vezme na vědomí s jakýmsi podivením. Kdo jen trochu seznal život a ruch v sídle obecní správy pražské, dovede si stěží v myšlenkách srovnati, jak že toutc budovou mohl jíti veřejný průchod, aniž tím trpěl účel, jemuž radnice má a musí sloužiti. Však se také onoho roku již nepřístojnost toho pociťovala a z usnesení sboru obecních starších byl koncem měsíce května průchod zrušen a zadní vrata radnice obecenstvu navždy uzavřena. Zároveň zavedeno také do zadního traktu osvětlení plynové. — V majetkových poměrech pražských budov staly se dále změny toho způsobu, že bankéř rytíř Laemel koupil v říjnu 1860 od hraběte F. X. Auersperga palác č. 896 v Panské ulici za 89.000 zl. rakouské měny a že manželé Bendlovi, rodiče skladatele Karla Bendla, koupili Konvikt za 76.000 zlatých.

V neděli 24. červnal otevřena byla velkým vojenským koncertem nově zřízená restaurační zahrada „N a S l o v a n e c h". Proslulý tehda sládek a majetník pivovaru „U Virlů" na Karlově náměstí p. Michal Schary, jehož výtečný ležák (na 30 výstavách vyznamenaný a takřka evropsky proslulý) tisícové lidí v Praze a vůbec v Čechách pili za pravé plzeňské, vystavěl si r. 1859 vedle Emauzského kláštera rozsáhlé sklepy na ležák a zřídil nad nimi velkoměstsky upravenou hostinskou zahradu s verandou a krytým sálem. Zahrada tato byla

v tom směru v Praze svého druhu jedinou, že měla vysokou slunnou polohu, že byla na tři strany volna a že poskytovala na západní straně skvostný rozhled přes Podskalí na Vltavu a Smíchov jsouc velmi vzdušná a po celý den, až do západu sluncem prohřívána. Tato zahrada byla skutečným obohacením města a cílem přečetných Pražanů, kteří na volném, svěžím vzduchu ve smavě veselém sadu okřáti a výtečného „šárovského" březňáku požiti chtěli. Avšak pan Schary zasadil svému skvostnému dílu později sám osudnou ránu tím, že chtěje přenésti várky od „Virlů" na „Slovany", na západní straně zahrady vysokou pivovarnu vystavěl a tím zahradu o krásnou, dalekou vyhlídku se západním sluncem připravil a ji tudíž méně světlou, méně veselou a pro večery méně teplou učinil. Ale proto přece zůstala zahrada „Na Slovanech" jednou z nejlepších, ne-li nejlepší restaurační zahradou pražskou vůbec. V sále této zahrady pořádaly se různé produkce a zábavy a později zařídil si tam pan Schary dokonce divadlo rozmanitostí čili varieté, jehož byl sám nejenom podnikatelem, nýbrž také ředitelem. Postupem času, zejména po smrti p. Scharyho klesala sláva restaurace na Slovanech a bývalého pivovaru „U Virlů" vždy více a jejich nájemci nebyli už s to, aby povznesli je na bývalou výši.

Jinou událostí roku 1860, jež zasluhuje, aby zde byla zaznamenána, bylo z r u š e n í ú ř e d n í c h s a z e b n a p e č i v o a m a s o.

Sazby tyto byly dnem 1. května zrušeny, ježto novým živnostenským řádem, který týmž dnem platnosti nabýval, řeznictví a pekařství vřaděno bylo do kategorie svobodných živností. Novým živnostenským řádem padlo také dosavadní omezení, dle něhož bylo provozování pekařské a řeznické živnosti odkázáno na určité živnostenské okresy čili obvody. Zrušením tohoto omezení nabyli pekaři a řezníci volnosti zřizovati všude v městě, dle vlastního uznání krámy s prodejem svého zboží. Na místo dosavadní úřední taxy nastoupilo ustanovení § 56. nového živnostenského řádu, dle něhož byli pekaři a řezníci povinni ohlašovati 24 hodin před 1. a 15. dnem každého měsíce ceny, za kteréž po celých 14 dní zboží své prodávati chtějí, s udáním druhu a váhy, politickým úřadům první instance a v místech, kde takovéhoto úřadu nebylo, obecním představenstvům, načež ohlášené ceny masa a pečiva politickým úřadem nebo obecním představenstvem zevně na pekařských a řeznických krámech vždy viditelným způsobem byly vyvěšeny. Poslední v Praze vyhlášená taxa (pro měsíc duben) stanovila, že musí vážiti desetikrejcarový bochánek chleba bílého 1 libru 17¾ lotu a černého 1 libru 20¾ lotu; cenu hovězího masa určila tato sazba na 23 krejcary (bez ohledu na druh masa). — Po zrušení úředních sazeb vyhlášeny od pekařů a řezníků pražských magistrátem tyto ceny pro dobu od 1. do 15. května: za libru hovězího masa dle druhu 23, 24, 25 a

26 nových krejcarů; za libru bílého žitného chleba 7 až 10 krejcarů a za libru chleba černého 6 až 8 krejcarů. Abychom pak ještě nějakou chvíli u požívatin se pozdrželi, budiž pověděno něco o pivu. Obyčejné pivo pražské zdraženo dnem 1. ledna 1860 o krejcar na mázu čili pintě, takže stála řečeného roku pinta obyčejného pražského piva 16 nových krejcarů, pinta ležáku 20 kr. Venkovské pivo zdraženo tu a tam pro hosty v lokálech ze 16 na 17 krejcarů. Plzeňského piva stála „holba" 15, tedy pinta 30 krejcarů v místnostech.

Při této zmínce otáže se asi tak mnohý ctitel plzeňského: mnoho-li vypilo se tehda v Praze a v Čechách vůbec plzeňského piva? Odpověď zní: Praha byla již roku 1859 jeho největším konsumentem — vypilo se tu onoho roku 28.000 věder (čili asi 21.304 hektolitrů) plzeňského. Po Praze byla největším konsumentem plzeňského Vídeň, kdež se ho r. 1859 vypilo 15.000 věder. V měšťanském pivovaře v Plzni uvařilo se toho roku celkem 60.000 věder, o 10.000 věder více než r. 1858 a přece vypilo se jenom v Čechách dle tehdejší polóúřední statistiky více než 100.000 věder „plzeňského". Akciového a společenského ani staroplzeneckého pivovaru tehda ještě nebylo... Kdo rozluští tuto hádanku, že se v Čechách vypilo r. 1859 o 40.000 věder plzeňského piva více, než se ho vůbec v Plzni uvařilo? Připomenouti ještě sluší, že byla Plzeň sama třetím konsumentem svého

měšťanského pivovaru, neboť vypila r. 1859 plzeňského nektaru neméně než 10.000 věder.

*

V upomínkách na léta, o nichž v těchto črtách se pojednává, zaujímá dosti vynikající místo tehdejší bezměrná peněžní čili valutová mizerie. Nejnápadnějším a nejkřiklavějším zjevem této miziny byl v první čtvrti roku 1860 tísnivý nedostatek drobných peněz. Tento nedostatek byl tak trapný, že si obchodníci začali vypomáhati vlastními všelijakými poukázkami a známkami. Také větší obce jaly se pomýšleti na vhodné způsoby odpomoci. Tak na příklad podala rada města Lokte v březnu vládě žádost, aby směla obec loketská vydávati vlastní papírové drobné peníze, ježto za trvajícího trapného nedostatku drobných všechen hospodářský život vázne a kritickou tíseň působí. Žádost tato byla ovšem zamítnuta, ale vláda zaslala do Lokte značné množství drobných peněz, aby jimi tamější obchodníci byli poděleni. Tím odpomoženo na nějaký čas místu jednomu, ale jinde trvala kritická nouze o drobné dále.

Čím to? táže se asi leckterý čtenář. Tím, že se následkem bezpříkladné téměř valutové mizerie v Rakousku staly předmětem výnosné ažiotáže drobné stříbrné, ba i měděné peníze. Ažio na měděné krejcary! Místodržitel hřímal proti tomuto hanebnému obchodu vyhláškami, ve kterých uváděje příslušná zákonná ustanovení přísnými pokutami hrozil oso-

bám, jež by tento zakázaný obchod i nadále provozovaly. Pokuta záležela v tom, že pachatel, byl-li při kupování nebo prodávání drobných peněz přistižen, celou částku konfiskací ztratil a kromě toho čtyřnásobnou sumu prodávaných nebo kupovaných drobných peněz, nejméně pak 50 zlatých — zaplatit musil. Udavačům slíbena jakožto odměna polovina pokuty.

Těmito zajisté drakonickými tresty byla ažiotáže s měděnými penězi zaražena, ale nedostatek „stříbrných" šestáků trval dále. Kdo se na staré šestáky čili desítikrejcary a pětníky pamatuje, ví, že to byla stříbrná mince velmi mizerná a přece byla tato mincovní havěť také předmětem vývozu za hranice! Velké stříbrné peníze bylo dovoleno za hranice — jakožto platební prostředek — zasílati, ale nikoli šestáky. Vývoz drobných stříbrných peněz byl přísně zakázán. Když stříbrné šestáky vždy víc a více mizely, pojaly úřady podezření, že se místo udávaných zlatníků a dvacetníků do Německa vysílají šestáky (nepochybně za tím účelem, aby zde nouze o šestáky rostla a jejich ažio do výše hnala), otevřely tu a tam nějakou bedničku a přesvědčily se, že ažiotáři skutečně šestáky za hranice vyvážejí. Pak dohlížely na zásilky stříbrných peněz tím přísněji, ale bez znatelného úspěchu. Nouze o stříbrné šestáky neubývalo.

Nedostatkem stříbrných drobných trpěly nejcitelněji větší průmyslové závody, jež vel-

ký počet dělníků zaměstnávaly, při výplatách mnoho šestáků potřebovaly, ale odnikud žádných nedostávaly. Navrhováno vládě, jež stále o pomoc byla žádána, aby dala natisknouti papírových peněz po 30 a 50 krejcařích, nebo aby dala raziti šestáky a dvoušestáky z lacinějšího kovu, nežli je stříbro atd. Vláda uvažovala o všech těch návrzích a rozhodla se konečně, že odpomůže nouzi o drobné novými papíry a takž přišly asi v polovici listopadu do oběhu nové desítikrejcarové státovky čili papírové šestáky.

*

V naší rozrušené době působí jako obrázek z tichého idylického snění upomínka na pražský spolek, ve kterémž se spisovatelé a umělci pražští, jakož i jejich přátelé bez rozdílu národnosti scházeli, aby v družném, veselém kruhu při nenucené, duchaplné zábavě po únavné práci životního povolání pookřáli a mysl svoji osvěžili. Spolek tento jmenoval se „Arkadia", sestoupil se v lednu 1860 a trval dle tehdejšího způsobu po zadání stanov několik neděl provisorně, než — koncem února — místodržitelství stanovy jeho potvrdilo. Počátkem března ustavila se „Arkadia" definitivně ve své, potom již stálé místnosti v hotelu „U černého koně". Při ustavení čítal spolek 53 členy a zvoleni do jeho ředitelstva: ředitel pražské malířské akademie Eduard Engerth, dvorní rada Karel

Egon Ebert, ředitel konservatoře Jan Bedřich Kittl, univ. profesor baron Leonhardi, redaktor „Lumíra“ Ferdinand B. Mikovec, ředitel zemského stavovského divadla Thomé a německý spisovatel Klement rytíř Weyrother. Za náhradníky zvoleni: režisér českých her ve stavovském divadle Josef Jiří Kolár, malíř Josef Manes a německý spisovatel Karel Nobak. Ředitelstvo pak zvolilo za předsedu Kittla a za místopředsedu Mikovce...

Jaká zvláštní, tklivá harmonie minulosti zní z uvedených tuto jmen! Kdo dovede si představiti, aby notáblové nynějších českých a německých spisovatelů a umělců v Praze v družný spolek se semkli a v přátelské zábavě jour fixové večery trávili?... Však dlužno ihned připomenouti, že tato arkadická selanka dlouhého trvání neměla — přišel bouřný severák politických a národních zápasů a „Arkadie“ v ústraní pustla, až docela v zapomenutí upadla. Jedním z nejzdařilejších večírků jejich byla spolková oslava památky básníka Uffa Horna, ku které český sochař Seidan zhotovil mistrný medailon s básnikovým poprsím v životní velikosti.

*

V jedné z dřívějších kapitol byla vypsána veselá historie plavebních pokusů parníku „Stanislaus“, jemuž dáno bylo jméno „Mecsery“. Parník tento stal se svým tragikomickým osudem v Praze a daleko mi-

mo Prahu takřka slavným, avšak jeho životopis nebyl by úplný, kdyby se přestalo na tom, co již bylo pověděno. Pražané zapomněli docela na tento parník a vzpomněl-li kdo na něj, měl za jisté, že jeho rozebrané části dávno již jako staré železo a dříví v jiné útvary jsou zpracovány a tu objevil se „Stanislaus"— „Mecsery" pojednou zase ve vodách karlínských jakožto výletní parník „Bodenbach" a podnikl v neděli dne 17. června svoji první plavbu do — Stromovky. Nepříznivou jakousi shodou okolností stalo se, že k této první plavbě jenom asi 100 účastníků se dostavilo. Ve 1/4 4. hod. odrazil parník od svého stanoviště u Rohanského ostrova a za půl hodiny stanul šťastně u vltavského ramene nad Císařským mlýnem, zrovna na místě, kde silnice ze Stromovky k Císařskému mlýnu vedoucí břehu se dotýká. Složiv své pasažéry, obrátil se „Bodenbach" zvolna, k čemuž plných desíti minut potřeboval, ježto vltavské rameno na nejširším místě svém nemělo větší šíře, než činila délka parníku, a plul pak vesele nazpět k Rohanskému ostrovu, aby novou vrstvu výletníků do Stromovky dopravil. Jízdné platilo se na prvním místě 30 a na druhém 20 krejcarů. Zkouška s „Bodenbachem" dopadla, jak se „s příslušné strany" tvrdilo, zcela dobře, ale proto přece oznámily noviny již dne 1. července, že vykoná „Bodenbach" toho dne své poslední plavby do Stromovky a že se v pondělí zase vrátí do Podmokel, aby „opět zahájil výnosnější plavby na dolejším Labi."

Majetník jeho, p. Winter, hodlal prý sice převésti výletní plavby na hořejší Vltavu, ale nízký stav vody tomu nedovoloval. Nepochybně měla na toto rozhodnutí také jakýsi vliv upomínka na famosní plavby „Mecseryho" v hořejším pásmu Vltavy a pak asi také stav parníku sám, neboť v sobotu dne 30. června nemohl parník jezdit, ježto stroj jeho vyžadoval nutné opravy. Od té doby se „Stanislaus—Mecsery—Bodenbach" v Praze již neobjevil a jeho definitivním zmizením přestaly paroplavební pokusy také na dolejší Vltavě.

XV.

(Demonstrace na hrobech českých učenců a spisovatelů. — Vypovídání z Prahy. — Akademický čtenářský spolek zavádí češtinu jako řeč jednací. — Smuteční bohoslužby za Máchu a Jungmanna. — Máchův večer v Konviktě. — Česká města začínají zaváděti místo němčiny jakožto úřední řeč češtinu. — Vlastenecké zábavy v Konviktě. — Vznik zpěváckého spolku „Hlahol". — Podrobnosti o vzniku „Nár. Listů".)

Souvislost obsahu vyžadovala, aby v XIII. článku jaksi anticipando uvedeny byly některé události dříve, než dle celkového postupu by na ně bylo došlo; nyní pak jeví se potřeba vrátit se nazpět k počátku měsíce listopadu 1860, kterýžto měsíc byl — následkem vydání říjnového diplomu — začátkem živějšího ruchu v našem národním táboře.

V den Všech svatých a ještě více „o Dušičkách" odpoledne provedlo studentstvo

okázalé smuteční ovace na hrobech českých učenců a spisovatelů, k čemuž ovšem také jednotlivci z širších vlasteneckých kruhů přispěli a večer téhož dne udály se na ulicích pražských projevy, jež potom s úřední strany označeny byly jako trestuhodné výtržnosti. V některých zdejších a vídeňských novinách objevily se v následujících dnech zprávy, že bylo pro ony demonstrace na hřbitovech hojně českých studentů z Prahy vypověděno nebo jinak potrestáno, avšak úřední věstník prohlásil, že pro pocty na hřbitovech provedené nikdo ani do vyšetřování vzat nebyl, že však má býti několik studentů pro pouliční „výtržnosti" onoho večera potrestáno a asi tři nebo čtyři z nich, kteří do Prahy příslušni nejsou, že mají býti policejně vypověděni.

Vypovídání z Prahy bylo tehda sekaturou na policejním ředitelství velmi oblíbenou a obecenstvem neméně obávanou; kdo jen poněkud jakožto český „agitátor" nebo demonstrant policii nápadným se stal a do Prahy příslušným nebyl, byl odsud vypověděn a buď do své příslušné obce aneb do jiného města internován bez ohledu, dovede-li tam své existence uhájit čili nic. Odvolání k místodržitelstvu nemívala za Mecseryho zpravidla žádného účinku; teprve hr. Forgách učinil po odstranění policejního ředitele Paümanna konec tomuto zlořádu.

Dne 15. listopadu měl „A k a d e m i c k ý č t e n á ř s k ý s p o l e k", středisko českého studentstva vysokých škol, výroční valnou

hromadu, ve kteréž čeština za jednací řeč spolku byla prohlášena. Valná hromada usnesla se totiž, že má býti na příště jenom český text protokolů a listin spolkových pokládán za autentický. Tou dobou čítal Akademický čtenářský spolek 327 členů, měl v minulém roce 2025 zl. 32 kr. příjmů a 1148 zl. 41 kr. vydání. Valná hromada ze dne 15. listopadu zvolila za čestné členy spolku: dra Fr. Lad. Riegra, básníka Karla Jaromíra Erbena, kanovníka Václ. Štulce, spisovatele Fr. Sušila a ruského hraběte Kušeleva-Bezborodka, což bylo i na tehdejší dobu projevem — lze říci odvážným, neboť důsledky říjnového diplomu nebyly provedeny dosud žádné a správní (také policejní) úřady pracovaly ve starém duchu a systému beze změny dále.

Uvědomělých kruhů naší společnosti a zejména pražské inteligence zmocnila se touha po okázalém projevování národního smýšlení a ony začaly se ohlížeti po vhodných k tomu, policejně nezávadných předmětech. Takovýmito podněty jeví se všude za podobných okolností oslava zemřelých učenců nebo básníků, a takž bylo i u nás. Dne 15. listopadu uspořádány v týnském chrámu smuteční bohoslužby za básníka Karla Hynka Máchu, jež celebroval vyšehradský kanovník Václav Štulc a ku kterýmž se hojně dostavila hlavně studující mládež česká. Dne 17. téhož měsíce konala se — v týnském kostele — smuteční slavnost za Josefa Jungmanna ve výroční den jeho úmrtí. Tato byla již skvělejší než re-

kviem za básníka Máchu, neboť pořadatelé pozvali k ní také některé přední osobnosti pražské a tyto nebyly s to, aby účastenství odepřely, ježto byl Jungmann mužem vědy, c. k. gymnasijním prefektem a rytířem řádu Františka Josefa. Smuteční mši sloužil vyšehradský kanovník Vinařický. Po čas bohoslužby stáli po obou stranách oltáře studující s plápolajícími svícemi a na kůru provedeno sborové rekviem za spolupůsobení předních našich tehdejších pěvců. Universita byla zastoupena svým rektorem, obec pražská purkmistrem Wankou a několika členy městské rady, inteligence česká pak četnými učenci, spisovateli a umělci . . Prosté smuteční bohoslužby, ale pro vlastenecké kruhy pražské byly to již události, o nichž se hojně mluvilo.

Zvláštní byla Máchova slavnost v Konviktě, kteráž se konala večer dne 13. listopadu. Nazvána byla „besedou", ježto se tímto jménem tehda policii ohlašovaly nevinné české taneční a jiné zábavy. Oslava básníka Máchy byla tichá a tklivá. V taneční síni byla na vynikajícím místě umístěna vavřínovým věncem ozdobená básníkova podobizna. O půl 10. hod. usadily se pozvané dámy velkým polokruhem uprostřed sálu a za nimi seskupili se hustě pánové. Proslov nebyl žádný, ani žádná slavnostní řeč nebo přednáška — tomu tehdejší poměry nedovolovaly; zato rozdána mezi účastníky příležitostná báseň a jakmile tato byla rozdána, povstaly dámy a za nimi pánové a každý host

četl pak tiše dodané mu oslavné verše. Když byla poslední sloka dočtena, provolali všichni „Sláva Máchovi!" Nato zazpíval nečetný sbor několik národních písní a čtverozpěvů; operní pěvec (basista) Strakatý zapěl Pivodovu píseň „Na vlast", profesor pražské konservatoře Pisařovic přednesl koncertní kus na klarinet, paní Louisa Bělská, choť stavitele Jana Bělského, zapěla několik písní a posléz rozohnil přítomné operní pěvec tenorista J. L. Lukes mistrným přednesem národních našich zpěvů. Sborovým číslem byl nato první oddíl zábavy ukončen. Potom se začalo vesele tančit.

Po příkladu Prahy pořádány pak i na venkově tu a tam církevní a městské oslavy Máchy nebo Jungmanna, ale jenom porůznu; náš venkov vězel ještě hluboko v ospalé lhostejnosti a paprsky z pražského ohniska vycházející rozněcovaly jenom v sídlech větší inteligence jakési světlo a teplo. Tam ale, kde tyto světelné a tepelné paprsky na úrodnou půdu dopadaly, začal rychle klíčiti nadějný život národní. Již na počátku těchto črt bylo líčeno, jak hluboký úpadek v našem národním životě absolutismem byl způsoben; zde pak dlužno učiniti čtenáře pozorny, že touž měrou, jak naděje na ústavní život vzrůstala, náš národní organism z mrákot své letargie se probíral. Budiž uveden příklad: Všechna města naše měla v době absolutismu úřadování jenom německé a teprve v prosinci 1860 nastal

v tom jakýsi obrat: úřední „Pražské Noviny" přinesly dne 7. prosince téhož roku zprávu, že se již pět měst v Čechách odhodlalo zavésti češtinu jakožto řeč úřední: Roudnice, Příbram, Nový Bydžov, Vodňany a Chrudim. Téhož dne pak zvěstoval „Čas" ze Strakonic, že také tamější obecní úřad již začíná českým jazykem úřadovat.

*

Také do společenského života pražského začaly po vydání říjnového diplomu vnikati paprsky národního uvědomění a nečetná, ale výtečně kvalifikovaná družina spisovatelů a umělců českých jala se usilovat, aby uspalý národní duch v našich měšťanských rodinách znovu byl probuzen. Prostředků k tomu používáno různých, vesměs ovšem „nevinných" čili policejně nezávadných a neposledními z nich byly veřejné zábavy, jež pořádali zejména redaktor hudebního časopisu „Dalibor" Emanuel Meliš, spisovatel Josef Barák a výtečný humorista deklamátor Přerhof, svého řemesla malíř a litograf. Nejlepší z těchto zábav konaly se v Konviktě jakožto hudební besedy, humoristické večírky a pod. Byly to vlastně smíšené koncerty se sborovými a sólovými zpěvy, deklamacemi a instrumentálními produkcemi, někdy arci jenom s humoristickými přednáškami a veselými popěvky. Účinkovali v nich hlavně: J. L. Lukes, operní zpěvačka slč. Al. Blažková (pozdější paní Ress-Blažková), pia-

nistka a žačka Alex. Dreyschocka sleč. Fr. Bož. Svobodová, deklamátor Přerhof, skladatel Fr. Pivoda, slečna Gabriela Skroupová, slč. Marie Körschnerová, Ed. Nápravník a L. Procházka. V hudebním večírku dne 19. prosince zpívána poprvé čtverylka z národních písní od Ferdinanda Hellera.

Zábavy tyto zasluhují zmínky, kteráž se tuto o nich děje také proto, že s nimi historicky souvisí vznik zpěváckého spolku „Hlahol", jemuž zde také budiž několik řádků věnováno.

V létě roku 1860 přestěhoval se do Prahy[1] bratr pisatele těchto řádků, Ferdinand Heller, tehdy vychovatel synů uherského magnáta barona Vaye, s mladým baronem Leonardem, za nímž později přibyl ještě starší jeho bratr Deneš. Ferd. Heller byl v době absolutismu jedním z nejhorlivějších činitelů české kolonie ve Vídni, založil tam „Slovanský zpěvácký spolek", jehož členstvo z příslušníků všech slovanských národů se skládalo a byl jakožto ředitel tohoto spolku jedním z hlavních pořadatelů vídeňských slovanských besed, slovanských plesů atd. Jinak, než produkcemi a zábavami se Slovanstvo ve Vídni arci osvědčovati nesmělo. Přesídliv se do Prahy, přidružil se Ferd. Heller ihned ke skrovnému zdejšímu národnímu ruchu a seznámil se v jedné z konviktských besed s hudebníky K. L. Zvonařem, Fr. Kavanem, Lud. Procházkou, Ed. Nápravníkem, K. Bendlem, A. Pallou, Jindř. Pechem atd., jakož i se spi-

sovateli Nerudou, Tonnerem, Hálkem, G. Pflegrem, Josefem Barákem, Em. Melišem a jinými. J. L. Lukese znal již z Vídně. V rozmluvách s těmito muži pronesl pak myšlenku, že by bylo žádoucno a pro národní propagandu také užitečno, shromážditi všechny české pěvce a přátele zpěvu v Praze ve velkém, mohutném sboru a založiti spolek pro pěstování výhradně českého sborového zpěvu ve velkých rozměrech.

Myšlenky této ujal se ihned prof. Em. Tonner a pozval Lukese, Zvonaře, Pivodu, Procházku, JUC. Jana Kučeru a ovšem také Ferd. Hellera do svého bytu, aby se o proneseném návrhu a jeho případném provedení uradili. Ve schůzi té nebylo ihned plné shody, ježto se proti zřízení českého spolku navrhovalo, aby čeští zpěváci k německému „Männergesangvereinu" hojně přistupovali a potom tento spolek počeštili. Ale nakonec přijat přece návrh Hellerův a usneseno, uspořádati za účelem jeho provedení další důvěrné schůze a povolati do rozšířeného komitétu ostatní, shora imenované a snad i jiné ještě hudebníky. Založení velkého českého spolku bylo tehda podnikem dosti nesnadným a proto bylo nutně několika porad potřebí. Tyto konaly se střídavě u Tonnera, Lukese, Procházky a posléze v Měšťanské besedě. Když bylo vše smluveno, uvázali se JUC. Ludevít Procházka a red. Em. Meliš, že sepíšou stanovy. Potom rokovalo se o jménu nového spolku. Navrhována jména rozličná, z nichž

ale žádné se nelíbilo, až konečně Tonner doporučil, aby spolek, poněvadž zpěv jeho mocně hlaholiti má, nazván byl „Hlaholem", což také s radostným hlaholem bylo přijato. Potom uznáno za nutné, aby novému spolku do vínku dáno bylo nějaké vhodné heslo, kteréž by jej do vlasteneckých kruhů českých sympaticky uvedlo. Vymyšlení takovéhoto hesla svěřeno básníkům Hálkovi, Nerudovi a Pflégrovi a tito doporučili — po delší snad poradě — aby „Hlahol" do světa uveden byl heslem: „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti!" Navržené toto heslo přijato s týmž jásotem, jako dříve jméno spolku a jméno i heslo zaneseno do stanov, jež konečně, po závěrečné revisi, mistr-pěvec J. L. Lukes jakožto zakladatel podepsal a c. k. místodržitelství ke stvrzení předložil. J. L. Lukes a Ferd. Heller stali se pak prvními řediteli „Hlaholu".

*

A ještě jedno založení spadá do této doby — založení „Národních Listů". O této, v novodobých dějinách našeho národa zajisté památné události bylo již minule pojednáno, avšak nebude asi na škodu, ani snad pro čtenáře prosto zajímavosti, když minule sdělené údaje tuto ještě doplněny budou podrobnostmi, jež pisateli sdělil přímý účastník oné akce, dr. Eduard Grégr.

U Vojty Náprstka konaly se tou dobou časté důvěrné schůzky rázu zcela soukromého,

kterých se zúčastňovali tehdejší předáci českého národa s některými mladšími adepty. Schůzky konaly se s jakousi pravidelností v osmidenních nebo čtrnáctidenních přestávkách. Scházeli se tu zejména (kromě V. Náprstka): František Palacký, dr. Fr. L. Rieger, dr. Fr. Brauner, prof. W. W. Tomek, prof. dr. Jan Ev. Purkyně se svým asistentem docentem drem. Ed. Grégrem, prof. Jan Krejčí, prof. Em. Tonner, magistrátní rada Peška, red. Fr. Šimáček a občas ještě leckterý z ostatních učenců a spisovatelů pražských. Schůzky tyto konaly se v pivovaře „u Halánků" v místnostech, jež potom zaujímal Americký klub dám. Rozmlouvalo se v nich nenuceně — ovšem při pečlivě zavřených dveřích — o národních věcech českých a běžných událostech politických. Po vyčerpaných látkách vážné rozmluvy nastala vždy jakási volná zábava, při kteréž se zpravidla také zpívalo ... „Pějme písně dokola, okola stola" ... Všichni zpívali s větší nebo menší chutí, jenom historiograf František Palacký nikdy nezpíval. Zato byl vždy do zpěvu rozpoložen slavný už tehda fysiolog prof. J. E. Purkyně, jenž si nikdy neodřekl veselé a jadrné národní: „Čert mi tu radu dal, bych si tu babu vzal ..." a Purkyně tehda byl již vdovcem (připomínal dr. Ed. Grégr, kdykoli schůzí těch vzpomínal).

Od Riegrovy a Macháčkovy audience u císaře a ministrů bylo v národním našem štábu naléhavým předmětem úvah založení čes-

kých novin, jež by byly bezpečným národním orgánem a spolehlivým rádcem českého lidu. Kdo tehda noviny vydávati chtěl, musil si na to vymoci koncesi. Dr. Rieger ucházel se sám o takovouto koncesi, ale byl se vší zdvořilostí rozhodně odmítnut. Místo něho obdržel koncesi dr. Alois Krása, jenž také začal vydávati „Čas". Ale Krása nezdál se národnímu našemu areopagu té doby dosti spolehlivým a kromě toho chtěli míti pánové Palacký, Rieger a Brauner orgán svůj vlastní. Bylo však už jisto, že koncesi nedostane žádný ze známých čili prononcovaných českých národovců a proto hledal se mladý, způsobilý a spolehlivý inteligent, jenž by koncesi dostati mohl a také žurnalistou státi se chtěl. Když se o tom jednoho večera ve schůzi u V. Náprstka zase rokovalo, vzpomněl si E. Tonner na svého přítele dra. Julia Grégra, jenž byl tehda koncipientem u advokáta dra. Půlkrábka ve Frýdlandě a učinil pány na něj pozorny. Tonnerův návrh se zalíbil: dr. Julius Grégr — osobnost vládě jistě neznámá — s německým jménem — v německém městě — ten by mohl koncesi dostat. Jenom bude-li se chtět obětovat! ... Po delší rozmluvě uvolil se dr. Eduard Grégr, že svému (mladšímu) bratru dopíše a také mu ihned druhého dne dopsal. Oznámil mu návrh a dotaz národního areopagu, zdali by se nechtěl o koncesi ucházet a vylíčil mu, že by získáním koncese vykonal cenný vlastenecký čin a sobě zjednal těžké sice, ale velmi záslužné působiště atd. Dr.

Julius Grégr odpověděl, uznávají-li pánové Palacký a Rieger s ostatními předáky za vlasteneckou povinnost, aby na výspu předvídaných národních zápasů se postavil, že výzvy jejich ochotně uposlechne a o koncesi zadá Nato dopsal mu dr. Eduard Grégr, aby přijel do Prahy k úmluvě s Palackým a Riegrem. Dr. Julius Grégr přijel, umluvil s pány vše potřebné a vyhověl také jejich přání, aby, obdrží-li koncesi, sám také redaktorem se stal. Dle Riegrova návrhu měl se nový politický deník nazývati „Národ", jiní pánové navrhovali různá jiná jména, až se konečně stalo dohodnutí, že se bude časopis nazývati „Národní Listy". Dr. Julius Grégr obdržel skutečně a to dosti brzy koncesi a ihned přikročeno k provedení zamýšleného díla. Dr. Julius Grégr přerušil advokátní praxi a stal se žurnalistou, předvídaje zajisté, že v povolání tom již setrvá. Advokacie nebyla totiž tehda ještě svobodnou, nýbrž udílela se, jako se dosud zadává notářství, v omezeném počtu a tu ovšem, kdo do veřejného zápasu pro práva českého národa vstupoval, musil se takřka již vzdáti naděje, že by od vídeňské vlády kdy advokátské místo obdržel. Julius Grégr tedy tuto karieru národnímu podniku obětoval... Dr. Rieger sepsal návrh programu „Národních Listů", který pak ve společné poradě pánů: dra. Fr. Palackého, dra. Riegra, dra. Braunera a dra. Julia Grégra byl definitivně zredigován. Administrátorem „Nár. Listů" stal se J. Němec, manžel spisovatelky Bo-

ženy Němcové a tiskařem jich Antonín Renn, majitel knihtiskárny Na příkopě, v domě „U tří lip". První úvodní článek „Nár. Listů" (o činnosti všemocného tehda a u nás pověstného školního rady Jana Maresche) psali zároveň, ale každý o sobě, dr. Eduard Grégr a dr. Julius Grégr — pro jistotu, aby uveřejněn byl ten, který se lépe podaří. Dr. Eduard odvedl svůj rukopis dru. Juliovi a tento použil některých odstavců svého a některých z Eduardova konceptu a sestavil z nich článek, který pro svoji — na tehdejší dobu odvážnou řiznost — sensaci způsobil, ale dru. Juliovi Grégrovi ihned také obžalobu a — první — tiskový proces přinesl.

XVI.

(Zahájený boj o vládu v obci pražské.)

Koncem roku 1860 chystal se v Praze obrat v obecní správě. Jakmile povolil poněkud tlak němčícího absolutismu a svítati začala naděje na jakousi volnost, pociťována ve vlasteneckých kruzích pražských touha, aby také ve správě města co možná radikální změna se stala a vládě Haasovců konec byl učiněn. Že touha tato nebyla žádnou nedosažitelnou utopií, ukázaly události z let 1848 a 1849 a z upomínek na tato léta čerpali našinci důvodnou naději, že se podaří zjednati Praze zastupitelstvo více moderní a především více národní. Ale k tomu bylo potřebí, aby oby-

vatelstvo pražské zase povoláno bylo k volebnímu osudí a náš generální štáb usnesl se v druhé polovici listopadu ve schůzi „u Halánků" t. j. u Vojty Náprstka, že učiní v té příčině rozmach. Následkem toho ohlásil dr. František Brauner asi 20. listopadu v městské radě návrh: vzhledem k očekávanému vydání zemského řádu pro království české buďtež učiněna opatření, aby sbor obecních starších, který již dávno není úplným, novými volbami byl obnoven aneb aspoň doplněn... Návrh ten položen byl na pořad příští schůze sboru obecních starších.

Mezitím však, totiž dne 26. listopadu vydal státní ministr Goluchowski nařízení, v němž pravil: „Aby ku provedení institucí, jež císařským rozhodnutím ze dne 20. října byly stanoveny, získán byl potřebný základ, nařizuje se dle císařského rozhodnutí ze dne 25. listopadu takto: 1. Ve všech dle obecního zákona ze dne 17. března 1849 ustavených obcích buďtež provedeny na základě tohoto zákona a příslušných k němu ministerských nařízení ze dne 7. března 1850, v městech pak, jež zvláštní statuty mají, na základě těchto statutů nové volby do obecních zastupitelstev... Lhůta od vyložení voličských seznamů do vykonání voleb nesmí překročiti dobu šesti neděl." Dále pak nařizoval státní ministr, aby takto zvolená nová zastupitelstva v zákonem jim vyměřené působnosti setrvala, dokud v platnost nevejde nějaký nový, zákonným způsobem sdělaný řád obec-

ní. — Tím byl obecní řád z roku 1849 reaktivován čili zase v platnost uveden a novému životu v obcích otevřeny brány.

Vzhledem k tomu sdělil purkmistr pražský dr. Wanka, ve schůzi sboru obecních starších ze dne 29. listopadu, že by návrh dra. Braunera mohl odpadnouti. Avšak dr. Brauner žádal, aby jeho návrh přece byl projednán a to k vůli důsledkům, jež on z něho a z vydaného právě ministerského nařízení vyvoditi hodlá a učinil tyto nové návrhy: 1. aby, ježto ministerským nařízením zákonná půda opět byla zjednána, dle § 117. obecního řádu z r. 1849 veřejnost schůzí opět byla zavedena; 2. aby se od příští schůze opět stenografové povolávali a stenografické protokoly pořizovaly a 3. (jakožto pilný návrh) aby bylo zrušeno obecním řádem z r. 1848 nařízené rozvržení volebních sborů pražských na 5 volebních okresů, ježto pražská města už jenom dle jména trvají a ono rozdělení jenom ryze formální jest a aby tedy v každém volebním sboru voličové celé Prahy zároveň a společně pro vyhlédnuté kandidáty hlasovali, čili jinými slovy, aby pro každý volební sbor stanoven byl jenom jediný volební okres.

O návrhu na opětné zavedení veřejnosti schůzí sboru obecních starších prohlásil purkmistr, že zákaz veřejnosti není dosud odvolán a že se tedy návrh dra. Braunera bez předchozího poptání u vlády provésti nedá. Sloučení všech pěti volebních okresů v okres jediný prohlásil purkmistr za změnu obecního

statutu z r. 1849, kteréž obecní zastupitelstvo o své újmě provésti není oprávněno a že by se tedy v té příčině musila podati ministerstvu zvláštní petice. Návrhy Braunerovy přikázány městské radě k uvážení a podání zprávy o nich. Ve schůzi městské rady ze dne 30. listopadu pak bylo usneseno, navrhnouti sboru obecních starších, aby se podala c. k. místodržitelství žádost, aby zákaz veřejnosti schůzí obecního zastupitelstva odvolán a obecenstvu zase přístup do schůzí dovolen byl, dále pak usneseno, aby stenografové hned do příští schůze již zase byli povoláni. Co se týče sloučení volebních okresů usneseno navrhnouti sboru, aby návrh byl zamítnut, aby však k vyrovnání nastalých nesrovnalostí spojeny byly Hradčany s Malou stranou a Josefov se Starým městem.

O těchto pro Prahu velmi důležitých návrzích rokoval a rozhodl sbor obecních starších dne 5. prosince. Do této schůze dostavilo se ze 70 členů, jež sbor nominelně čítal, 56 obecních starších, tedy více než do kterékoli z dřívějších schůzí. Návrh dra. Braunera, aby byl pro všechny tři voličské sbory stanoven jenom jediný volební okres, měl patrně za účel, aby přirozené, celkové převaze českého obyvatelstva jednotným hlasováním ve všech sborech zjednána byla příslušná většina, ježto při volení v pěti okresích tu a tam většina byla velmi nejistá. Panující strana na radnici vycítila z Braunerova návrhu ihned, že jde o její panství a přivedla tedy do schůze všech-

no svoje mužstvo; strana protivná napiala ovšem také všechny síly a takž sveden byl na staroměstské radnici dne 5. prosince zápas, jehož výsledek v uvědomělém obyvatelstvu pražském očekáván byl s nemalým napětím. Stenografové seděli zase na svých místech, jako před lety — o těch nebylo již žádného jednání. Zato bylo o dalších Braunerových návrzích rokování velmi dlouhé a živé, facit pak jeho byl tento: o veřejnosti schůzí sboru obecních starších přijat byl návrh městské rady a sepsání petice přikázáno radě; návrh dra. Braunera na sloučení všech pěti volebních okresů v jediný okres pro všechny sbory zamítnut 28 hlasy proti 26 (dva obecní starší se před hlasováním vzdálili), návrh městské rady pak přijat týmiž 28 hlasy proti 26.

Nato začaly se konati ihned přípravy k volbám. Členům městské rady Fürstovi, Hankeovi a Scheibovi uloženo sestavení voličských seznamů. To byl úkol velmi namáhavý a obtížný, ale pánové našli prostředek na jeho usnadnění: „aby žádný volič nebyl vynechán", rozeslány majitelům domů zvláštní konskripční čili soupisné archy, do nichž se zapsati měl každý, kdo se domníval, že mu volební právo náleží, ovšem s udáním daní, jež platil nebo platit byl povinen. Revisí těchto archů byla pak hlavní práce vykonána, ale i ta vyžadovala námahy několika neděl.

Současně s ustanovením komitétu pro pořízení voličských seznamů sestoupil se, hlavně ze členů roku 1850 utvořené „mittelpartaje",

komitét, jenž si za úkol obral sestaviti pro nastávající volby úplnou kandidátní listinu; ale touž dobou zahájeny také na podnět našich tehdejších předáků v Měšťanské besedě přípravy, aby do radnice nový systém byl uveden a českému obyvatelstvu přiměřeného zastoupení se dostalo. Za tím účelem zřízena nová strana, jejímž heslem bylo „Pokrok k lepšímu — Fortschritt zum Besseren", strana nikoli ryze česká, nýbrž utrakvistická, česko-německá. Tehda nebylo totiž naděje, že by ryze česká strana na celé čáře pronikla a kromě toho byla ideálem našich předáků svorná součinnost spravedlivě smýšlejících mužů obou národností. Z tehdejších poměrů pak plynulo, že ani „mittelpartaj" bez Čechů se nechtěla obejíti a že bylo tedy v jejím štábu zase několik „umírněných" našinců, kteří na naše voličstvo první a druhé třídy měli působiti jako magnet. To vše pak mělo za následek, že programy obou stran v zásadách čili v teorii téměř ani se nelišily a že voličstvo potom hlavně dle osobností, jež tu a tam v popředí stály, se rozhodovalo, při čemž nejvíce působily úvaha a kalkul, jak asi která strana by svoje hlásané zásady a teorie ve skutečnosti prováděla.

Dne 15. prosince uveřejnil volební komitét „liberální ústavní strany" — tak se totiž famósní „mittelpartaj" před volbami překřtila — své volební provolání, jemuž dal prostý nadpis „Program". Toto provolání zasluhuje, abychom se nějakou chvíli u něho pozdrželi.

Po obvyklých výkladech, jací mužové do obecního zastupitelstva voleni býti mají — kteréžto výklady ve volebních manifestech všech stran celého světa bývají totožny — vykládal komitét politické zásady svého tábora všeobecnými rysy jakožto program strany pokročilé, svobodomyslné a ke všem spravedlivé, tedy zase lesklými principy, proti nimž se dá těžko něco namítat a jimiž také skoro všechny programy politických stran pravou podstatu snah svých zastírají. Určitější a také zajímavější bylo vyznání komitétu v otázce národnostní. „Program" pravil v té příčině: „Přiznáváme každé národnosti právo přirozeného vývoje. Systém, který jednu zemskou řeč z úředního života vyloučil a český jazyk v našich školách zhola přezíral, byl výstředností, jejíž odstranění v zásadě je rozhodnuto. Ale proto nechceme přece, aby se upadlo do extrému druhého. Naše vlast poskytuje oběma národnostem dosti prostoru, aby smírně vedle sebe bydlily, aby nerušeně a přirozeně se vyvíjely... Tam, kde je obyvatelstvo české, buďtež úřad i škola české; kde obyvatelstvo německé jest, nechť se v úřadě německy jedná a ve škole německy vyučuje; tam pak, kde národní živly se stýkají a vespolek promíšeny jsou, nechť činí se plnou měrou zadost stranám oběma. Nikoli v příkrém protivenství, nýbrž ve vzájemném duševním pronikání se obou živlů občanských spatřujeme záruku míru a klidného pokroku vlasti. Nejjistěji bude toho cíle dosaženo, když

synům české země, kteří vzdělání hledají výše školy obecné, možnost se poskytne, aby v obou zemských jazycích stejnoměrně se vzdělali. Čím více se znalost obou zemských jazyků rozšíří, tím větší bude záruka klidného spolubydlení obou národů . . ." Nakonec ohlašovalo komité, že ponavrhne voličům vhodné kandidáty bez ohledu na národnost a náboženské vyznání, a pravilo: „Naším heslem jest: svoboda a zákon, nezávislost a pořádek!" Na „programu" byli podepsáni Ondřej šl. Haase jako předseda a jakožto členové: Eduard Balzer, Leopold Bělohlávek, Karel Brosche, Emanuel Broudre, Frant. Ellenberger, Karel Entz, Ferdinand Feix, Bedřich Fleischinger, Karel šlechtic Helly, JUDr. Karel Helminger, Frant. Klutschak, Ant. Ferdinand Müller, MDr. Emanuel Příbram, W. Ed. Redelhammer, Jan Michal Schary, Ferdinand Scheib, JUDr. Karel Seeling, A. Veit, JUDr. Jan Volkelt a JUDr. Bedřich Wiener.

Program „liberální ústavní strany" byl zejména co do národnostní otázky na tehdejší dobu velmi svůdný, neboť obsahoval již formuli, která po 47 letech v Gautschových jazykových nařízeních přesného výrazu došla a dosud — jak se říká — aktuální jest jakožto zásada rovnoprávnosti jednojazyčné, proti níž arci stále bojuje princip rovnoprávnosti dvojjazyčné; avšak smutná zkušenost s praxí, kterouž „mittelpartaj" deset let v Praze prováděla, učinila české obyvatelstvo zdejší nedůvěřivým tak, že celému „programu" ani

valné pozornosti nevěnovalo, jsouc předem již odhodláno voliti dle rady mužů, k nimž plnou důvěru mělo, byť i tito vůdcové z taktických důvodů s umírněnými Němci ve spolku byli a také jenom smírné učení hlásali.

Dne 27. prosince uveřejnily „Čas" a „Prager Morgenpost" volební provolání strany „pokroku k lepšímu". Provolání toto obsahovalo celkem také jenom povšechné zásady a vyhýbalo se ještě více, než „program" liberální strany ústavní, určitým podrobnostem, ale ono učinilo přece mnohem větší a hlubší dojem ani ne tak tónem nebo leskem své mluvy, jako spíše váhou a zvučností jmen, jimiž bylo opatřeno. Hlavní odstavec provolání zněl takto: . . . „Život národů nechť vyvíjí se po zákonu svobodně v obci, zemi a státu, nerušen libovolným zakročováním a vybočováním jakéhokoli způsobu a nezadržován privilegiemi a činiteli uměle strojenými. Ani náboženské vyznání, ani národnost nebudiž důvodem, aby se činil rozdíl v doznávání práv státoobčanských a obecních; také má každý národní kmen svoji bohem samým danou legitimaci původu. Avšak nejde jenom o pasivní uznání zásady národní rovnoprávnosti, kteréž beztoho u nás nikdo nepopírá, nýbrž o její konečné loyální provedení, aby dle možnosti se napravilo, co dosavadním systémem zameškáno a zaviněno bylo . . ." Pojednavši pak o důležitosti a významu města Prahy, pravilo provolání: . . . „Přiměřeně tomuto velkému významu mají mužové, kteří povoláni budou,

aby město uvnitř moudře spravovali a na venek důstojně zastupovali, nejenom této své přímé úloze dostáti, nýbrž také, aspoň z větší části schopni býti, aby otázky vyššího politického života správně pojímali a řešili." Podepsáni byli na tomto provolání, jakožto „volební výbor strany pokroku": Bachofen z Echtu, Bělský Václav JUDr., Brauner Frant. JUDr., Dittrich František, Dormitzer Maxmilian, Dudek Ant., Franzl Bedřich, Frič Josef JUDr., Hamerník Josef MDr., Horáček Antonín, Huleš Josef, Krása Alois JUDr., Lippmann Josef, Matějka Bedřich MDr., Palacký František Ph. Dr., Pilz Gustav, Pinkas Adolf JUDr., Pštross František (syn), Rieger Fr. Lad. JUDr., Šimek E. B., Smitzer Vincenc a Seuttler Eduard z Lützenu. Vydáním tohoto provolání uveden do plného proudu volební ruch, kterýž teprve v tuhý energický zápas se proměnil, když „Národní Listy" dnem 1. ledna 1861 vycházeti začaly a který posléz po několikanedělním zápolení dne 11. března 1861 úplnou porážkou „mittelpartaje" skončil.

XVII.

(Rakousko vstupuje do znamení Schmerlinga. — Schmerlingovo povolání a jeho podmínky. — Napiaté očekávání. — Úmluvy a porady. — Konečné jmenování. — Slech o ministerstvu Schmerling—Deák—Rieger. — Význam Schmerlingova jmenování. — Schmerlingův oběžník. — Oběžník místodržitele hr. Forgáče v Čechách. — Ruch ve studentstvu a třenice s policií v Praze.)

Počátkem měsíce prosince 1860 vstoupilo Rakousko do znamení Antonína ryt. Schmerlinga. V Uhersku stoupaly vlny politického ruchu vždy výše a na všech stranách propukalo tam úsilí, aby nepřestalo se na ústupcích, jež říjnovým diplomem Uhersku byly učiněny, nýbrž aby vymoženo čili vynuceno bylo opětné uznání a obnovení zákonů z roku 1848 a také v ostatních zemích rakouských bylo znatelno probouzení se národního ducha i politického smyslu, z něhož souditi se dalo, že bude vláda nucena odhodlati se tu k větším asi koncesím, než jakými tyto země obmyslil tvůrce vydaných dosud čtyř zemských řádů, státní ministr hr. Goluchowski a že nebude asi moci obstáti zamýšlený dualismus, aby vedle poměrně dosti slušné konstituce uherské trvalo v ostatních zemích rakouských jenom jakési polostavovské autonomní zřízení, byť i tento poměr souhlasil s duchem říjnového diplomu. K tomuto poznání přispěly značně také posudky o vydaných dosud zemských řádech, jakož i politické brožury, jež s různých stran vycházely a zde nebo za hra-

nicemi tištěny byly: Zkrátka: ve Vídni nastala nejistota a uznána potřeba nové síly, kteráž by svou inteligencí a zkušeností stav věcí dovedla ovládnouti a tu spočinuly zraky rozhodujících kruhů na dru. Antonínu rytíři Schmerlingovi, jenž byl v první periodě Bachovy vlády ministrem spravedlnosti a již předtím ve Frankfurtě poslancem za město Tuln a později rakouským plnomocníkem.

Počátkem měsíce prosince byl tedy Schmerling vyzván, aby učinil vládě a koruně návrhy, jak by stav věcí v Rakousku měl býti upraven a aby po případě sám také do ministerstva vstoupil. Odpovídaje na toto vyzvání prohlásil se Schmerling rozhodně proti systému, v jehož duchu dosavadní čtyři zemské řády byly vydány a učinil první podmínkou svého vstoupení do ministerstva radikální změnu těchto řádů. Kromě toho načrtl ve hlavních rysech program, dle něhož by — po jeho soudu — ústavní poměry v Rakousku vůbec měly býti upraveny.

Ministerská rada, vzavši Schmerlingovy proposice ihned v úvahu, přijala jeho program vnitřní úpravy zemí rakouských a následkem toho stalo se jeho vstoupení do ministerstva nepochybným a poněvadž dva řídící ministři v jednom kabinetu býti nemohou, odstoupení hraběte Goluchowského nezbytným.

Dne 6. prosince byl Schmerling ve vší formě pozván, aby převzal místo hr. Goluchowského úřad státního ministra a měl dne 7. pro-

since u císaře audienci, která několik hodin trvala. V neděli dne 9. prosince zúčastnil se již v ministerské radě, ale jmenování jeho nebylo ještě úředním věstníkem vyhlášeno. Úmluvy nebyly totiž ještě skončeny a dříve, než by změna v praesidiu ministerstva byla fakticky provedena, mělo býti ukončeno jednání o Schmerlingově programu, jenž obsahoval patnácte zásadních bodů. Ministerská rada zasedala několik dní téměř ustavičně, ale z jejích usnesení dáno na veřejnost jenom, že zemské řády nebudou již vydávány pro každou zem zvlášť, nýbrž že budou vyhlášeny najednou, až budou všechny hotovy. To bylo jakýmsi šetrným a spolu stydlivým ohlášením, že vydané dosud čtyři řády za neplatné se považují a že na jejich místo nastoupí něco nového.

Dne 10. prosince měli Schmerling, Goluchowski a Ignác šl. Plener u císaře audienci, Plener nepochybně jenom proto, že jsa dosud pouze správcem ministerstva financí nyní skutečným ministrem financí jmenován byl.

Plných osm dní již očekávalo se jmenování Ant. ryt. Schmerlinga státním ministrem a všechna veřejnost v Rakousku byla znovu napiata. Cítilo se obecně, že chystá se nový obrat a do rozpoutané zvědavosti mísily se všeho druhu naděje. Schmerling byl totiž programem a tento program obsahoval konstituci, nejenom stavovskou nebo zájmovou správu větších a menších území, nejenom samosprávu jakožto pomocné zřízení pro státní

úřady, v centrále pak velký zastupitelský sbor s právem toliko poradným, nýbrž tu i tam parlamenty s právem vydávati zákony, tedy ústavu dle zásady o dělení státní moci. Proto očekávalo se Schmerlingovo jmenování s napětím, kteréž tím více rostlo, čím různějšími pověstmi a slechy bylo provázeno.

Dne 13. prosince vypravovaly některé vídeňské noviny, že byli do Vídně povoláni z Uherska Eötvös a Deák a že se oběma činí nabídka, aby vstoupili do ministerstva, jiné pak časopisy zaznamenávaly pověsť, že baron Vay odstoupí a že se Fr. Deák místo něho stane uherským říšským kancléřem. Tolikéž zaznamenal veřejný tisk, že hrabě Goluchowski dne 11. prosince Schmerlinga navštívil a že měl s ním několik hodin trvavší poradu, jež prý se týkala hlavně odevzdání státního ministerstva. — 14. prosince o polednách rozloučil se Goluchowski s úřednictvem, jemuž oznámil, že zítřejším dnem správu státního ministerstva převezme Antonín rytíř Schmerling a dne 15. konečně uveřejnila „Wiener Zeitung" císařské propouštěcí a jmenovací dekrety, jež měly datum 13. prosince.

Téhož dne kolovala na vídeňské burse a roznesla se ovšem odtud dále na veřejnost pověst, že bylo dru. Fr. Lad. Riegrovi nabídnuto ministerstvo obchodu a dne 17. prosince rozhlášen po Praze slech, že bude zřízeno ministerstvo Schmerling-Deák-Rieger, jakožto praktický výraz politické vlády hlav-

ních tří národů Rakouska: Němců, Maďarů a Čechů. Pověst tato vznikla z vídeňského dopisu augšpurské „Allgemeine Zeitung“, ve kterémž se totéž vypravovalo. Bohužel: slech zůstal slechem a u vesla rakouské politiky zůstal jenom Antonín rytíř Schmerling.

Den Schmerlingova jmenování státním ministrem stal se v dějinách rakouské říše dnem památným, pro říši samu pak osudným. Jmenování to vzbudilo všude, kde inteligence o politické záležitosti se starala, zajímavé upomínky a zavdalo podnět k vážným úvahám i prognosám, jež nebyly nikterak druhu nepříznivého. Zcela přirozeně. Byloť ještě v živé paměti, že dr. Alexandr Bach, roku 1849 ministr spravedlnosti, tento portefeuille Schmerlingovi odevzdal, aby sám ve správu ministerstva vnitra se uvázal a tu, po jedenácti letech, ve kterých se Bachovo ministerstvo do posledního muže opotřebovalo a nemožným učinilo, přejímal někdejší Bachův ministr spravedlnosti (jenž po zrušení konstituce r. 1851 z kabinetu byl vystoupil), nyní, po odstoupení posledního zástupce Bachova systému a posledního vykonavatele Bachovy školy, ministerstvo vnitra, aby rozhárané Rakousko znovu uspořádal. Schmerling byl jedním z hlavních nosičů ústavy z roku 1849, on stál a padl s touto ústavou a k němu se nyní opět sáhlo. Začalo se tedy zrovna tam, kde se roku 1851 přestalo.

Takový byl význam Schmerlingova jmenování státním ministrem a čtenáři nebude tedy

asi s podivením, že se i u nás ke Schmerlingovi nesly jakési naděje.

Tyto naděje byly ještě více podníceny Schmerlingovým oběžníkem ke správcům rakouských zemí, jejž „Wiener Zeitung" dne 23. prosince uveřejnila. Tento oběžník vyznačil jakožto úkol nové vlády: uvésti v život císařským diplomem ze dne 20. října vyhlášená rozhodnutí a projevené tam záměry nezkráceně a plně. Ve smyslu tohoto úkolu sliboval oběžník: národům Rakouska „občanskou a politickou svobodu, jakou mají nejpokročilejší národové", národnostem pak v „jejich ušlechtilé snaze, aby vlastním úsilím na vyšší stupeň duševního vzdělání se povznesly, plnou podporu". Veřejnému tisku ohlašoval oběžník osvobození od preventivní censury, vzpomínaje, jak vlastenecky se veřejný tisk za minulé války zachoval; dále zvěstoval oběžník, že vláda tisku osvědčí důvěru, ale za to že od něho očekává umírněnost, vášně prosté, chladně rozumné posuzování věcí, zachování slušnosti a hrdost nad povoláním, působiti poučně na miliony lidu. Kromě toho oznamoval oběžník, že bude soudnictví od politické správy zcela odloučeno a že vláda se přičiní, aby justice v civilním i trestním právu uvedena byla do nejrychlejšího proudu ústním řízením, kontrole veřejnosti podrobeným, by nevázla dále v těžkém a obšírném postupu dob starých. „Aby mimouherské země těšiti se mohly podobným politickým zřízením jako Uhersko" — pravil

dále oběžník — „budou zemské řády vypracovány na novém základě, totiž na základě zastoupení dle zájmů; zemská zastupitelstva vzejdou tedy z přímých voleb na základě rozsáhlého volebního práva." V příčině říšské rady ohlašoval oběžník, že bude obesílána nepodmíněnou volbou (a nikoli ternovými návrhy) zemských sněmů a že bude míti, jako zemské sněmy, právo iniciativy a veřejné schůze.

V Čechách vydal nato místodržitel hrabě Forgách oběžník, svědčící krajským a okresním přednostům (uveřejněný v „Pražských Novinách" dne 26. prosince). Místodržitel, vyhlásiv Schmerlingův cirkulář, projevil tu důtklivé přání, „aby duch a cena těchto zásad pronikly i nejnižší vrstvy obyvatelstva, jakož aby oživujícím způsobem a bez rušení docházely všude praktického uplatnění."

Úřady vyzýval, aby zejména rozkvětu obcí všechnu péči a pozornost věnovaly a jim popudy, poučováním a záštitou nápomocny byly a doložil pak: „Dle míry osobního působení a jeho úspěchů, nikoli však dle objemu popsaných archů budu ceniti a uznávati zásluhy." Vzhledem k nastávajícím volbám zakazoval místodržitel „všeliké nepříslušné vměšování" úřadův a doporučoval úřadům přísnou nestrannost k národnostem, stejnou podporu, přátelsky rozvážné prostředkování, tlumení všelikého nepřátelství hned v zárodcích atd.

Oba oběžníky byly tedy, jak vidno, za tehdejších okolností dosti příznivy a opravňovaly k dobrým nadějím.

*

V Praze byl prosinec toho roku měsícem poměrně dosti živým a pohnutým. Jako dech jara vanulo vším inteligentním lidem a zejména studující mládeží tušení nové doby a mládež začala lámati pouta starých zvyklostí a řádů. Však prosím čtenáře, aby na tehdejší dějství nekladl měřítko doby nynější.

P l e s p r á v n í k ů byl od dávna již jedním z prvních a nejskvěleji navštěvovaných plesů pražských, jenž toliko „Plesu spolkovému“ rád nerad zůstavoval prvenství. Ale jako spolkový byl i právnický ples slavností ryze německou. V minulých devíti letech nenapadlo nikoho, aby nad tím se pozastavoval aneb na tom něco chtěl měniti — tomu bránila stará móda a železná tradice. Ale pádem absolutismu nastala i tu změna a národnostní otázka vnikla i sem. Když nastala doba, aby zvolen byl výbor, jenž by pro příští právnický ples přípravy vykonal, rozestoupili se juristé na dva téměř uzavřené národní tábory. Starší právníci obou stran, kterým přirozenou měrou jakýsi prostřednický úkol připadal, prosadili, že byla do plesového výboru zvolena polovice Čechů a polovice Němců, ale jejich naděje, že tím jednota bude zachována, úplně selhala. Otázky, jaké mají býti

— po jazykové stránce — pozvánky, plakáty a velení, působily velké potíže a při otázce, má-li zůstati frak s černou vestou a bílou kravatou výhradně přípustnou mužskou toiletou, aneb mají-li býti připuštěny také kroje národní, hlavně čamara, se výbor docela rozbil. Čeští členové žádali neústupně, aby čamara byla fraku na roveň postavena a Němci následkem toho z výboru vystoupili. Tím byl ples zmařen. — Ve výboru pro ples mediků opakovalo se totéž, ale s tím rozdílem, že si němečtí medikové po rozchodu výboru společného sestavili nový, docela německý výbor, kterýž pak konal přípravy pro ples německý.

Tou dobou rozhlášeno veřejně a působilo v českých kruzích jakousi sensaci, že spisovatel J o s e f B a r á k, jenž byl za místodržitele bar. Mecseryho policejním ředitelstvím z Prahy vypověděn a jemuž na neurčitou dobu jeho vyhnanství v Králové Hradci bydliště bylo vykázáno, od místodržitele hr. Forgáče dovolení obdržel, aby se do Prahy navrátil.

P o l i c e j n í h r ů z o v l á d a chýlila se již k očividnému konci, ale ona kapitulovati nechtěla. Naopak chtěla dát zejména mládeži znáti, že je dosud v plné síle a moci. Z toho vznikaly ustavičné třenice mezi policií a studentstvem, jež za následek měly, že policejní vězení akademiky i žáky gymnasií a reálek stále bylo naplněno a že správy ústavů těch měly s policejními věcmi více práce než s vlastními věcmi školskými. Pro každý český

popěvek byli studenti zatýkáni a s komickou až zuřivostí stíhala policie nošení „demonstračních šatů". Studenti oblíbili si totiž nositi čamary se šňůrami kolem krku, modré vesty s hustými postříbřenými knoflíčky a kulaté klobouky se dvěma střapečky. Nošení tohoto kroje policejní ředitel Päumann přísně zakázal, ale kurážnější studentstvo zákazu toho nedbalo. To mělo za následek, že policisté studentům od „slovanských" klobouků střapce uřezávali, nositele čamar zatýkali a tím ovšem demonstrace sami, jak se říká, provokovali. Rektorát university a ředitelství polytechnického ústavu vyzývaly akademiky k šetření veřejného pořádku a ta ké ředitelstva gymnasií a reálek vydala vyhlášky, kterými žákům svých ústavů zakazovala veřejné zpívání písní, účastenství v nepovolených průvodech, návštěvu hostinců a kaváren, účastenství ve hrách, při kterých se čas a peníze utrácejí atd. V tom směru je zaznamenání hodno, že bylo realistům zakázáno, aby se ve větším počtu, než o dvou, na ulici za ruce nevodili atd.

To všechno podněcovalo arciť jenom ještě větší ruch ve studentstvu, až konečně sáhnuto k jediné praktickému prostředku: urychlení a prodloužení vánočních prázdnin. Nezapomenutelným zůstalo mi, jak náš ředitel vešed mezi vyučováním do třídy, tklivými slovy líčiti se jal poetický půvab vánočních svátků na venkově, v rodinném kruhu, hláse nám radostnou zvěst, že jsou prázdniny do toho a

toho dne po Novém roce prodlouženy, pročež prý ředitelství důvěrně očekává, že každý výhody té použije a domů odjede... Kdo z venkova byl, skutečně také odejel a v Praze nastalo sváteční ticho.

NA POČÁTKU DOBY KONSTITUČNÍ.

I.

(Chladné svítání nové doby. — První číslo „Národních Listů". — Skromný začátek. — Policie vede si jako za absolutismu. — První odsouzení dra. Julia Grégra. — Policie jako žalobce a spolu soudce. — První výstraha „Nár. Listům" udělená. — Policie vylučuje literáty z „Času". — Studenti pod policejním dozorem. — Tisková poroba a nevolnictví spolků.)

Rok 1861 započal jako svítání v prvních dnech jara. Na východě zářila zlatoskvoucí záplava, slibujíc den jasný, den krásný, den radostný. Nadějí sálalo všechno, kam jen oko dohlédlo, ačkoli půda byla ještě zimou tuhá a chlad projímal naše údy. Ale což bylo o mrazivou ještě přítomnost: budoucnost kynula jasná, vlídná, teplá a v dáli kouzlil nám vzduch obraz života smavě vábného...

Pociťovali jsme tichou rozkoš jakési blahé změny, slasť osvobození z úzkostné nevolnosti, lahodu nepoznaného dosud štěstí — jásali jsme vstříc politickému obrození — měli jsme povznášející vědomí, že jsme se z bezprávných, ubohých poddaných stali svobodnými občany konstitučního státu. Aspoň v zásadě!

A prozatím skutečně také jenom v zásadě, neboť ta příští konstituce byla dosud zastřeným obrazem budoucnosti a trvající veřejný

stav vlekl ještě za sebou těžké okovy let minulých. Setrvačnost osvědčovala se až přílišně v našich veřejných poměrech a zdálo se, jako by zlobná furie doby z rakouské říše vypověděné, odjíždějíc zvolna po našich hřbetech, ještě nám ostruhy do boků zatínala a karabáčem nad hlavami práskala.

Bylo tomu tak vskutku. Ale tato přece jen už malomocná zloba podněcovala tím více naši energii a mysl nás všech zůstávala mile vzrušená, jasná a plná dobré čáky přese všechnu ještě nevolnost.

Největší událostí nového roku bylo první číslo „Národních Listů", jež vydáno bylo v úterý dne 1. ledna. Plnilo jediný arch valně menšího formátu, než jaký mají „N. L." nyní a mělo toliko osm inserátů, jež vyplňovaly čtvrtou stranu. V čele, pod titulem, bylo velkým písmem vytištěno: „Odpovědný redaktor JUDr. Julius Grégr", na počátku textu pak, nahoře v prvním sloupci byly umístěny čtyři kraťounké telegramy, z nichž tři byly obsahu hospodářského, celkem 13 řádků tučného písma. Za telegramy následovaly: z prospektu již známý program „Národních Listů", jenž několik sloupců zaujímal, pod čarou Hálkův feuilleton „Divadlo a my", na druhé straně za programem první část úvahy o programu ministra Schmerlinga, dále článek dra. Eduarda Grégra, nadepsaný „Otevřený list p. školnímu radovi Marešovi", půl druhého sloupce „Politických" zpráv, něco přes půl sloupce „domácích", t. j. místních

zpráv a divadelní cedule, jež oznamovala, že se hraje v královském stavovském divadle odpoledne o půl 4. hodině ve prospěch pana Karla Šimanovského (ponejprv) „Ruy Blas", drama od Viktora Huga, a na konec 9 řádků zpráv bursovních.

Skromný a skrovný začátek, ale radost z něho byla všude veliká! Nebylť sice „Národní Listy" prvním národním deníkem, ježto od října již vycházel Krásův „Čas", ale „Národní Listy" jevily se veřejnosti české jakožto pokračování Havlíčkových „Národních Novin" z let 1848 a 1849 a majíce mezi svými zakladateli a ohlášenými přispívateli první osobnosti naší tehdejší národní společnosti, jakožto vlastní a pravý teprv orgán českého národa. Však proto přece byl začátek tohoto radostně vítaného žurnálu po hospodářské stránce tak chudý, že měly „N. L." od druhého čísla málokdy o něco více než půl strany inserátů, někdy ani ne tolik, a to dlouho, dlouho. Z tohoto jediného fakta vidno již sdostatek, že český hospodářský rozvoj tehda nebyl ještě ani v plenkách.

Politický život ovšem rychle již z mrákot desítiletého absolutismu se probíral a vůčihledě také mohutněl, přes tísnivé ještě řády ve státní správě a sekatury policie.

P o l i c i e p r a ž s k á, v jejímž čele byl dosud pověstný absolutista baron Päumann, počínala si, jako by nám všem byla chtěla z lebek vytlouci upomínku, že císař dne 20. října minulého roku vydal neodvolatelný di-

plom, kterýmž v zásadě prohlášena byla konstituce, a jako by nám chtěla vpraviti přesvědčení, že to byl jenom hloupý sen, že papír vídeňského vládního věstníku všechno snese a že bude celý ten diplom zase odvolán anebo prohlášen za omylem vytištěné slohové cvičení hraběte Szecsena, jako byly ve „Wiener Zeitungu" uveřejněné zemské řády státního ministra hr. Goluchowského za omyl vyhlášeny a neplatnými učiněny.

Policie pražská nepřiznávala ani takové změny veřejného stavu a práva, aby lidé na ulicích poněkud volněji, než v dobách bachovské hrůzovlády si směli počínati a následkem toho byly stále na pořadu srážky policejních stráží s obecenstvem, zatýkání, odsuzování, vypovídání z Prahy atd. Novinám pak zasílány ostré opravy, přísné výstrahy a řízné policejní rozsudky, vše arci jenom v jazyku německém.

První trest a pokutu, ke kterýmž odpovědný redaktor „Národních Listů" policií odsouzen byl, uvalen na dra. Julia Grégra pro uveřejnění „Zaslána", ve kterémž plnými jmény podepsaná společnost vypravovala průběh své srážky s policií v sylvestrovské noci, uváděje na pravou míru úřední opravu, zaslanou policií novinám, jež o této srážce dne 4. ledna zprávu byly přinesly. Na tomto zaslánu byli podepsáni právník F. Bozděch, který se stal později spolupracovníkem žurnálu „Politik", a filolog Jan Gebauer, pozdější dvorní rada a universitní profesor.

Společnost tato oslavila Sylvestra v Šáryově pivovaru „U Virlů“ a ubírala se pak do Novoměstské kavárny, zpívajíc nevinné národní písně. Na počátku Spálené ulice udála se srážka, ve kteréž byl jistý bulharský student policistou na hlavě dosti vážně poraněn. Pro uveřejnění tohoto „Zaslána“ odsouzen byl dr. Julius Grégr policií k pokutě 200 zlatých a na 14 dní do vězení. Německý rozsudek o tom uveřejnily „Nár. Listy“ v čele čísla ze dne 8. ledna. Pro posouzení tehdejšího právního stavu budiž zde uveden — arci v českém překladě — první odstavec tohoto „uznání“ (Erkenntniss). Zněl takto: „C. k. policejním ředitelstvím bylo na základě Jeho c. k. Apoštolským Veličenstvem jemu udělené úřední moci za právo uznáno: odpovědný redaktor periodického časopisu „Nár. Listy“ pan JUDr. Julius Grégr dopustil se porušení § 30. tiskového řádu a odsuzuje se tedy dle téhož paragrafu...“ atd. Následuje pak dlouhé odůvodnění.

Dne 18. února obdržely „Národní Listy“ prostřednictvím policie první výstrahu, jež také zasluhuje, aby zde byla uvedena. Byla ovšem německá a zněla takto (v českém překladě): „Ježto časopis „Národní Listy“ od počátku svého trvání od 1. ledna t. r. až podnes v řadě úvodních článků, pojednání a dopisů cíl sleduje, aby v Čechách klidně pospolu žijící národnosti k nepřátelským stranickým projevům proti sobě poštval, vládní opatření, jakož i úřední činnost

jejích orgánů zlehčil a tím v obyvatelstvu rozčilení a nedůvěru vzbuzoval, jelikož jmenovaný časopis takovýmto způsobem trvale sleduje směr, který se nesrovnává s udržováním veřejného klidu a pořádku a ježto konečně v čísle 49., dnes vydaném (článek „Pád Gaety") hanlivými výtkami a snižováním panovníka, který svých královských práv hrdinsky hájí a s nejvyšší císařskou rodinou v příbuzenských a přátelských stycích trvá, monarchický princip porušuje, uznal Jeho Excelence pan místodržitel království českého za dobré, uděliti dle § 22. tiskového řádu redakci tohoto časopisu první výstrahu. — O tom dává se vám na základě dekretu vysokého místodržitelského praesidia ze dne 18. t. m. č. 337 věděti a ukládá se vám, abyste tento vys. výnos v zítřejším čísle „Nár. Listů" v plném znění uveřejnil. V Praze, 18. února 1861. Haug v. r., úřadující policejní rada." — Pro totéž provinění byli k témuž trestu odsouzeni také redaktoři „Času" a něm. „Tagesbote aus Böhmen"

Policie měla tedy, jak vidno, tehda ještě právo vydávati trestní rozsudky i ve věcech tiskových, jsouc žalobcem a soudcem v jedné osobě, a místodržitelství zase bylo oprávněno dávati novinám, když se mu směr jejich nelíbil, první, druhou a třetí výstrahu, načež časopis ihned mohl býti zastaven. Ale nedosti na tom — pravomoc policie a správních úřadů sahala ještě dále, jak z následujících příkladů jasně vysvitne.

Dne 8. ledna povoláni byli spolupracovník „Času" JUC. Vincenc Vávra - Haštalský a administrátor téhož časopisu Liblinský na policejní ředitelství, kdež jim bylo úředně ohlášeno, že působení svého u řečených novin vzdáti se musí, Vávra ihned, Liblinský do osmi dnů a že se do této doby oba jiným zaměstnáním vykázati musí. Týž rozkaz dán také Josefu Barákovi, který vrátiv se na základě úředního dovolení z „vyhnanství" zase do Prahy, teprve dne 1. ledna do redakce „Času" byl vstoupil. Barákovi bylo kromě toho ještě zakázáno, navštěvovati v Praze kavárny a hostince! — Vincenc Vávra a Knedlhans-Liblinský byli pro události z roku 1849 tehda jako političtí provinilci odsouzeni a přestáli si svoje tresty. Na svobodu propuštěni byvše, doznávali, jako všichni odsouzenci z onoho roku, různého příkoří. Oba byli pod přísným policejním dozorem a ačkoli byli spisovateli z povolání, nesměli nic tiskem vydávati ani uveřejňovati bez písemného ohlášení a bez písemného dovolení c. k. policie. Když pak byl dr. Krása obdržel dovolení, by vydával noviny „Čas" nazvané, obdržel Vávra na podanou prosbu od policie písemné dovolení, že se v redakci „Času" jako spolupracovník účastniti smí. Po čtvrt roku bylo mu to opět zakázáno.

Četní studující byli pro demonstrace nebo jiná toho druhu provinění pod policejní dohlídkou a byli v této policejní klatbě povinni,

kdykoli by Prahu opustiti chtěli, na policii se ohlásiti, a tolikéž, když by se zase vrátili, policii o tom zprávu podati. Někteří z nich domnívali se, že následkem zásadního prohlášení konstituce volnější doba nastala a předpisy s policejním dozorem spojené platnosti pozbyly, odjeli bez ohlášení domů na vánoční svátky a vrátili se pak, také bez ohlášení, po Třech Králích do Prahy. Za to byli každý na 48 hodin do vězení odsouzeni a z Prahy vypověděni.

Příkladů tohoto a podobného druhu bylo by lze uvésti velmi mnoho, ale věc neměla by účelu. Čtenář poznal zajisté již z toho, co zde bylo uvedeno, jaké sekatuře podrobeni byli všichni našinci, kteří národním směrem pracovali, aneb třebas jenom svým národním a konstitučním smýšlením se netajili. Řádění policie nabývalo takových rozměrů, že sám purkmistr dr. Wanka, zástupce německo-šosácké většiny zastupitelstva pražského, za nutné uznal (v první polovici ledna), aby osobně u místodržitele zakročil a proti bezdůvodným policejním sekaturám protestoval. Že místodržitel hr. Forgách na podaná odvolání rozsudky policie pražské vždy četněji rušil, na obraze doby mnoho neměnilo.

Nejvýraznější známkou doby je v politické příčině vždycky, jak státní moc zachází s veřejným tiskem. A v té příčině bylo počátkem roku 1861 ještě zle a nejenom u nás, nýbrž vůbec. Také ve Vídni, kdež přece císařova přítomnost výkonné úřady vždy k jakési

zdrželivosti nutila, stíhány časopisy napořád opravami, pokutami a výstrahami, jenže pro mnohem větší „odvahu" a břitkost kritiky, než u nás, kdež stíhány byly projevy docela mírné a již z bázně před přísnou censurou všelijak opatrně balené...

Když dne 23. prosince 1860 v úředním listě vídeňském uveřejněn byl oběžník nového řídícího ministra, dra. Antonína rytíře Schmerlinga, oddychli si všichni redaktoři a spisovatelé, soudíce vším právem, že nastala konečně zase doba volného slova, neboť Schmerling sliboval tu tisku nejenom zrušení preventivní censury, nýbrž plnou šetrnost a vážnost... A zatím pokračovaly úřady ve stíhání tisku, jako by žádné změny ve vládní soustavě ani nebylo. Události svrchu uvedené jsou toho dokladem. Ale ještě jeden charakteristický případ dlužno uvésti:

Počátkem dubna 1861 zastavil Vojtěch Bělák (pravým jménem František Šimáček) vydávání svého sešitového časopisu „Posel z Prahy" a odůvodnil toto své rozhodnutí otevřeným listem ke svým odběratelům, ve kterémž pravil: „Když jsem roku 1856 oznámil, že hodlám vydávati v pětinedělních lhůtách časopis „Posel z Prahy" zvaný, tanulo mi na mysli, že nastane doba, kdy mi přáno bude proměniti pětinedělník v týdeník. Ztráviv čtyři roky v zápase s tiskovým řádem a jsa stíhán soudy tak, že největší část těchto čtyř roků ve vyšetřování jsem prožil, měl jsem za to, že cís.

diplom ze dne 20. října a okružní list ministra Schmerlinga vřelému tomu přání cestu do skutečnosti proklestí a proto po skončeném přelíčení ze dne 21. prosince 1860, v němž jsem byl za nevinna prohlášen, podal jsem v lednu t. r. vys. ministeriu policie žádost, opatřenou vším, co paragraf předpisuje, aby mi povoleno bylo vydávati (místo pětitýdeníku) týdeník pod názvem „Posel z Prahy". Jeho Excelenci p. ministru Mecsérymu, bývalému místodržiteli v Čechách, vidělo se žádost tuto zamítnouti. Zároveň mi týmž časem zabaveno první číslo pátého ročníku „Posla z Prahy", pro něž mi nové vyšetřování trestní nastává. Vida, že je naděje moje na vydávání týdeníku v dosavadních poměrech marna; vida též, že zvláštní jakýsi osud na časopisu mém spočívá, kterýž mi pro samé zabavování a soudy k oddechu přijíti nedá; vida dále, že vydáváním pětinedělníku při stálé snad vyhlídce na zabavení národu nikterak neprospěju" atd. — Taková tedy byla poroba tisku na počátku doby konstituční.

Však ani jinak, mimo tisk, nebylo ještě mnoho svobody. Jak občanstvo na úřadech stále ještě bylo závislé, ukáží čtenářům tyto příklady. Dne 23. ledna oznamovaly noviny, že kanovník vyšehradský, v Praze tehda obecně známý a vážený Václav Štulc, místodržiteli přednesl prosbu, aby směl veřejně vybídnouti obecenstvo ke sbírkám a přijímati příspěvky na pořízení uměleckého

oltáře sv. Václava ve chrámě Velehradském. Tedy ani sbírky na oltář nesměly býti uspořádány bez „vysokého guberniálního povolení"!... A dále. Počátkem března ohlašovala se jako zvlášť radostná zpráva, že bylo Společnosti musea království českého po dlouhých, dlouhých letech zase dovoleno, aby svolala — valnou hromadu, a v této valné schůzi, která se pak dne 7. března konala, vzdával ihned po zahájení hrab. Chotkem jednatel Společnosti prof. V. V. Tomek, dříve než přikročil ke čtení jednatelské zprávy, vroucími slovy díky panu místodržiteli hr. Forgáchovi za to, že tak ochotně a brzy vymohl, oč za dřívější zemské správy marně bylo žádáno a provolal místodržiteli slávu, což shromáždění jednomyslně opakovalo. Tedy konání valné hromady, kteréž je přece dle všech spolkových stanov na světě nejenom právem a povinností každého spolku, nýbrž přímo také požadavkem zákona sama, záviselo na libovůli policie a i tak politicky neutrální korporace, jako byla Společnost českého musea, pokládala za zvláštní milost a úslužu, že jí bylo „vymoženo" dovolení, aby směla po letech zase jednou konati valnou schůzi!

Lze pak se diviti, že za takových okolností velmi bedlivé péči a pozornosti se těšil též Akademický čtenářský spolek, který byl střediskem národně uvědomělého a méně bázlivého, čili opatrného studentstva? Ke

konci ledna n. př. zaslalo policejní ředitelství výboru tohoto spolku přípis, v němž připomínalo, že se chování výboru a celého spolku se stanovami nesrovnává, ježto se členové jeho při různých veřejných ovacích činně zúčastňují, což by další trvání spolku mohlo učiniti pochybným. Tedy pouhým příslušenstvím k Akademickému čtenářskému spolku byla — v očích policie pražské — volnost studentů vůči jiným osobám valně omezena a naopak zase byl spolek odpověden za to, co někteří jeho členové, docela mimo spolek si dovolovali. Takový byl veřejný právní stav u nás ještě v době, kdy ústavnost dávno již byla prohlášena a volby do zákonodárných sborů se blížily.

II.

(Dále trvající panství němčiny. — Německá obecní správa v Praze. — Netečnost obecenstva k češtině. — Důtklivé vyzvání, aby naši lidé činili podání na radnici česká. — Zákaz češtiny v c. k. zastavárně. — Prohlášení, že z „Národní besedy" němčina vyloučena není. — Radost z první české směnky. — Začátek bojů o uplatnění češtiny ve vyšších školách. — Adresa 500 pražských měšťanů. — Začátek rovnoprávnosti na reálkách. — Tehdejší stav gymnasií.)

V dřívějších črtách bylo povšechně vylíčeno a různými podrobnostmi také doloženo, jak v letech absolutismu n ě m č i n a u n á s v š u d e p a n o v a l a a v jak žalostném, povrženém a téměř vší naděje prostém podruží naše česká mluva živořila vedle své vítězné,

nesporně a jaksi majestátně vládnoucí soupeřky germánské. Ba ani soupeřkou této hrdé panovnice naše ubohá čeština nebyla, nýbrž toliko smutnou, z milosti jen trpěnou popelkou, odsouzenou, aby svým trváním tvořila své zářící velitelce zajímavé pozadí, od něhož by se lesk královny tím luzněji odrážel. Když byla říjnovým diplomem konstituce prohlášena, těšili jsme se všichni, že panství němčiny rychle za své vezme a že čeština jakožto jazyk veľké většiny obyvatelstva našeho království rázem do svých práv bude uvedena, avšak naděje ta selhala a jako vláda policie a úřadů, trvala dále také hegemonie němčiny tak, že nastala nám vlastně, či že nám dána byla jenom možnost, abychom tuhým, usilovným bojem mateřštině své píď za pídí půdy dobývali. Obracíme-li zrak svůj nazpět do počátku ústavní doby v Rakousku, žasneme, jak jen bylo možno, že jsme za několik let absolutismu tak hluboce, tak nesmírně hluboce poklesli, a dále, jak bylo možno, aby i po zavedení ústavnosti ještě panství němčiny dále trvalo.

A ono trvalo dále nejenom ve školách a státních úřadech, v obchodě, průmyslu a ve společenském životě, nýbrž také na pražské radnici. Naše „máti měst" měla na počátku let šedesátých zevnější vzhled a nátěr docela ještě, jak básník Čelakovský pravil

Tak, jakoby již naše drahá
kdes na Mohanu stála Praha.

Ale nejenom zevně, ani uvnitř nebylo lépe. Obecní správa našeho hlavního města vedena docela poněmecku a němčina byla na staroměstské radnici výhradným úředním jazykem. Porady a schůze magistrátu, městské rady a sboru obecních starších konaly se jenom německy, protokoly o nich vedeny jenom po německu o také výměry nebo vyrozumění dodávány „stranám", kde jen se znalost němčiny dala předpokládati, pouze německé. Veřejné vyhlášky, pokud se všech a zejména „nižších" vrstev týkaly, byly arci dvoujazyčné, ale napřed německé. Vůbec dávala správa obce nepokrytě na jevo, že jest jí čeština toliko dorozumívacím prostředkem pro nevzdělanou, němčiny neznalou — obecnou sběř.

Tak bylo na obecním úřadě. A v obecenstvu? Nebylo mnohem lépe. Obecenstvo si na němčinu v obecní správě nikterak nenaříkalo, pokládajíc německé úřadování za věc, která se jaksi sama sebou rozumí a řídilo se tím také. A to nejenom v době, když obecní zastupitelstvo bylo většinou německé, nýbrž i potom ještě, když volbami již převrat byl způsoben a sbor obecních starších už většinou byl český. Na radnici úřadoval již purkmistr František Pštros, noviny naše hlásaly již s nadšením, že „Praha je město české", ale obecenstvo pražské tomu nevěřilo a sami lidé, kteří svými hlasy naší věci dopomohli k vítězství, zůstávali po starém — při němčině. Nová obecní správa byla nucena žádati

noviny, aby české obyvatelstvo poučovaly, že není potřebí, ba že není ani slušno a prospěšno, aby se ve svých věcech na obecní úřad obracelo spisy německými. Ještě v polovici května stěžovala si nová obecní správa v neúředním sdělení:

„Dosud všímá si české obyvatelstvo v Praze, kdykoli žádost písemnou buď k obci nebo magistrátu podává, tak málo jazyka českého, že v haldách spisů úředních český spis podobá se bílé vráně v hejnu černých havranů. Dosud předkládají německé spisy k úřadu také osoby, které německy buď vůbec ani neumějí, nebo jenom nedobře. Lid český obrací se na hotovitele takovýchto spisů nedbaje toho, jak žádost bude sepsána. Spisování těchto podání děje se zpravidla jazykem německým a tak mnohý podpis ukazuje zjevně, že podatel je ryzí Čech, jenž ani svého křestního jména správně po německu napsati nedovede." . . . A dále: „Správcové obce pražské prohlásili zřejmě, že nechtíce křivditi žádnému jazyku zemskému, budou mužnou vůlí zvelebovati národnost českou. Avšak jenom na společném působení občanstva a správy obecní závisí zvelebení a uplatnění jazyka českého ve školách a v úřadě. Jednotlivci pomáhejtež k tomu, kdykoli písemní žádost obecnímu úřadu podáváte! Čím pilněji budou se podávati k úřadům spisy české, tím dříve nastane rozsáhlejší a po zákonu důvodnější ú-

řadování českým jazykem v městě, jakýmž je Praha, jež má dávati dobrý příklad obcím ostatním, aby nevylučovaly již první zemský jazyk z veřejného života a nepomáhaly takto dalšímu germanisování měst českých. Pak nebudou česká města již pokládána dle německého úřadování za města německá. Bude-li správa obce duchem českým proniknuta a jazykem českým vedena, odejme se všem, kteří povahu měst našich dle úředních spisů posuzují, mylné domnění, že Praha je město německé."

Tak důtklivě bylo potřebí českému obyvatelstvu Prahy domlouvati, aby na obecní svůj úřad česká podání psalo nebo psáti si dávalo! A to dlouho ještě bez pronikavého úspěchu.

Jak hluboko panství němčiny sahalo, vidno také z okolnosti, že byla němčina výhradně oprávněným jazykem také při tehda jediné c. k. — zastavárně, která přece pro žádné panstvo nebyla zřízena, ani určena! Zastavárna pokládala se tehda ještě za ústav dobročinný, ale musila proto přece býti jenom německou. Věc hnána zde tak do krajnosti, že bylo ještě počátkem r. 1861, tedy v době již ústavní, přísně zakázáno, užívati při veřejných dražbách c. k. zastavárny jazyka českého!

Tak bylo v úřadech a v úředních institucích. Ve společnosti pražské se stav věcí valně sice lepšil, ale vláda němčiny byla stále ještě veliká i tam, kde českému živlu a národnímu našemu hnutí se přálo. Příklad to

nejlépe objasní. Dne 23. ledna 1861 měla se konati na Žofíně velká „Národní beseda" a mladé „Národní listy", přinášejíce o tom dne 8. ledna zprávu, uznaly za nutné, dodati k ní: „Používáme této příležitosti k vyvrácení všelijakých křivých pověstí, které jistá strana neustává po Praze roztrušovati, že nesmí se v besedě mluviti jinak než česky, že zakázán je frak jako oblek plesový a j. Beseda žofínská bude míti i letos ráz národní, avšak proto přece ohražuje se výbor proti všelikým domněnkám, jakoby vládnouti měl na místech zábavy terrorismus jazykový..." Pořadatelé Besedy a také „Národní listy" měli, jak vidno, strach, že by zdar tohoto českého národního podniku snad doznal citelné újmy, kdyby zavládlo mínění, že se na národní besedě nebude smět mluvit německy!

Některé zjevy z tehdejšího jazykového hnutí našeho činí, vzpomínáme-li jich nyní, dojem opravdu až tklivý, tklivý pro svoji zrovna idylickou nepatrnost, v níž křiklavě se obráží naše tehdejší mizerie. Příklad. „Národní listy" oznamovaly dne 12. ledna na předním místě v denních zprávách: „Dostal se nám dnes do ruky velmi úhledný blanket české směnky, vydaný od jednatelstva „Nuova Societa Commerciale di Assicurazioni". Máme to za potěšitelný důkaz, že si již i větší obchodní spolky českého jazyka všímati začínají..." Tedy objevení se českého směnečného blanketu způsobilo již radost,

která musila býti národu slavnostně ohlášena. A pak to potěšení, že si již i větší obchodní spolky českého jazyka začínají všímati! Nepokládáno tedy za žádný ještě příkaz slušnosti, za žádnou povinnost, žádný „přímus", aby veřejné obchodní ústavy také českého jazyka ve své agendě užívaly, nikoli — pouhé milostivé uznání, pouhé již dobrovolné zdvořilé „všímání si" českého jazyka kvitováno s povděkem v orgáně českého národa, v prvním hlasateli naší politiky! — Nevšední radost způsobila našim kruhům zvěst, že bude na dívčí škole uršulinské zavedena čeština jako mimořádný předmět, ke kteréžto zvěsti „Nár. listy" po několika dnech s uspokojením přinesly dodatek, „že velebná matka převorka hodlá zaříditi školu, kde by se dívky zdarma zcela česky vyučovaly." Na tuto školu musilo se potom ještě moc dlouho čekati!

Jako vůbec na uplatnění češtiny čili na provedení rovnoprávnosti ve školách. Musilo se ovšem dosud ještě a to v první řadě usilovati o náležité zčeštění teprve našich škol obecných, ale v našem nazírání na podstatu a rozsah jazykové otázky stal se rychle velký pokrok. Kdežto r. 1857 ještě, jak jsem již dříve uvedl, Vinařický v „Časopisu českého musea" jaksi jménem všech vlastenců žádal, aby vyučování na národních (rozuměj: obecných) školách se dělo jazykem mateřským, ale jinak německý jazyk uznával za „faktický jazyk rakouského státu, jakožto

vzájemnou pásku rakouských národností ve všech vyšších sférách života, ve státu, ve vědě, v umění, v obchodě a tržbě"... začaly nyní již studentstvo a vyšší inteligence naše toužit a žádat, aby čeština jakožto vyučovací jazyk zaváděna byla také na školy střední, na universitu a techniku.

Dne 2. ledna odevzdala deputace měšťanů pražských místodržiteli hr. Forgáchovi adresu čili petici, v níž se žádalo za provedení rovnoprávnosti ve školách zemí koruny české. Tato petice byla počátkem listopadu, tedy hned po vydání říjnového diplomu sepsána a potom několik neděl měšťanům pražským k podepsání předkládána. Při odevzdání čítala něco přes 500 podpisů „nejvážnějších měšťanů pražských", jak noviny dokládaly. Příliš velký počet to arci nebyl, ale na tehdejší dobu dosti imposantní. Způsobilotˇ již obecnou radost, že přes pět set tak vážených pánů odhodlalo se podepsati žádost za rovnoprávnost — škoda, že nebyla jejich jména budoucnosti zachována! Místodržitel hr. Forgách odejel hned druhého dne do Vídně, aby adresu ministerstvu osobně odevzdal a také doporučil.

Na realných školách, jež se tehda obecně pokládaly za ústavy pro praktický život, za přípravky pro praktická zaměstnání, zejména pro řemesla na jich povznesení a zvelebení, učinilo ministerstvo vyučování samo začátek tím, že vyzvalo zemskou vládu, aby mu podala seznam měst, v nichž by

se na reálných školách vyučovati mělo v obou zemských jazycích. Tedy nikoli už jenom německy. Proti tomuto postupu ozvaly se důrazně „Národní listy“ dokazujíce jednak, že dle říjnového diplomu věci školské jsou věcmi zemskými, jinak ale, že i dle dosud platného zákona o reálných školách (z r. 1850) každá zemská řeč má býti v té míře řečí vyučovací, v jaké toho schopna jest a že se volba vyučovací řeči na reálkách říditi má potřebami obyvatelstva, jež při ústavě především zúčastněno jest a že jenom ve smíšených obcích dovoleno jest užívati dvou jazyků při vyučování. Na základě toho žádaly, aby vláda místo zbytečného zamýšleného šetření prostě na dosud platný zákon ukázala a jeho provedení nařídila.

O správnosti tohoto stanoviska nebylo sporu, ale proto přece uvítáno s jakýmsi tichým uspokojením, že vláda sama již výhradné panství němčiny na reálkách v šanc dala. Zajímavým je způsob, kterým se v „Nár. listech“ požadavek české vyučovací řeči na reálkách odůvodňoval. Pravilo se tu: „Města naše stále upadají a chudnou, proto jest první úlohou reálných škol, aby pomáhaly zámožnost zvelebovati, aby mělo řemeslo opět zlaté dno. K tomu mají dopomáhat cestou nejrovnější, nejkratší a nejpřirozenější, kde by žák se nesetkával s překážkami. Reálka má poskytnouti řemeslníkům dobrý základ věcní; vychovávání diurnistů a úředních

písařů není jejím účelem". A tak dále. Zde myslilo se patrně jenom na venkovské nižší reálné školy o dvou neb třech třídách.

Uvedeným vládním krokem a rozpravami novin o něm uvedena tedy zvolna do proudu agitace pro zavádění českého vyučovacího jazyka na reálky. Ihned na to položena na pořad veřejných rozprav otázka rovnoprávnosti na gymnasiích, ale již poněkud ostýchavěji, ježto scházel argument „praktické potřeby", který se při reálkách místo argumentu prostého práva uváděl, a potom — ježto nebylo dosti vhodných, na výši vědy stojících učebnic pro gymnasia. Úsilí o rozumnou, spravedlnosti, slušnosti a paedagogickým zásadám přiměřenou úpravu jazykové stránky na gymnasiích přestávalo tedy na akademických rozpravách v časopisech a na přípravách k sepsání českých učebnic — více nebylo na ten čas ani možno.

Po jazykové stránce jevil se stav našich gymnasií takto: Zásadně, to jest po zákonu (jemuž ale scházela prováděcí nařízení) měl býti od roku 1848 vyučovacím jazykem na každém gymnasiu jazyk, kterým mluvilo obyvatelstvo okolní krajiny. Této zásadě „učinil zadost" ministr osvěty hrabě Lev Thun v ten způsob, že uznal za dobré, aby Morava měla i na dále jenom německá gymnasia, ale s koncesí, že se má těm žákům, kteří by si toho přáli, přednášeti také čeština. Království české

obmyslil hr. Lev Thun o něco vlídněji. V září roku 1850 zaslal místodržiteli do Prahy výnos, dle něhož staroměstské gymnasium pražské prohlášeno za české v té míře, aby se tam všem předmětům vyučovalo česky; německy mělo se učiti jenom literatuře německé na vyšším gymnasiu a mimo to jednomu neb druhému předmětu na vyšším gymnasiu, aby žáci nabyli praktické zběhlosti v jazyku německém. V čelo ústavu pak postaven proslulý Václav Klicpera. Ministr projevil zároveň přání, aby bylo staroměstské gymnasium vzorným ústavem, dle jehož prospěchu a úspěchů i jiná gymnasia by se zařizovala. Na ostatních gymnasiích v českých krajinách mělo se dle téhož výnosu vyučovati češtině jakožto předmětu povinnému; dále pravil výnos, že „může se" i jiným předmětům, pokud učitelové k tomu způsobilí jsou a ministerstvem schválené učebnice po ruce budou, českým jazykem vyučovati. Ministr stanovil tedy jenom, že se může také jiným předmětům vyučovati po česku, z čehož gymnasijní dozorci usoudili, že se tak díti nemusí, a takž vyvinula se klasická různost mezi gymnasii, která si ministrova platonického pokynu všimnouti chtěla a těmi, která si ho povšimnouti nechtěla. Rozumí pak se samo sebou, že většina gymnasií za tehdejších poměrů zůstala německou. Než bylo aspoň jedno gymnasium české, kde se většině předmětů po česku vyučovati mělo,

ale namnoze nemohlo, ježto ponecháni na ústavě někteří profesoři, kteří českého jazyka mocni nebyli a proto také po česku vyučovati nemohli. Avšak i tomuto národnímu beneficiu udělala reakce záhy zase konec: na sklonku října 1853 dán ředitel Klicpera na odpočinek, několik jiných členů profesorského sboru dáno buď na pensi nebo přesazeno na jiné ústavy a mimo to nařízeno, aby se všem předmětům kromě náboženství v celém a řečtiny v nižším gymnasiu učilo německy.

Od té doby zůstala gymnasia naše německými a to ještě více německými, než ministr sám nařídil. Od roku 1853 do polovice r. 1861 bylo v celých Čechách mimo gymnasium staroměstské jenom jediné jičínské, na kterém se aspoň tak češtiny šetřilo, jak ministerské nařízení kázalo. Mimo to vyučováno jenom ještě na třech celých a dvou nižších gymnasiích náboženství po česku — na ostatních ani slova. Byl tedy r. 1861 stav našich gymnasií ten, že byla gymnasia na Moravě veskrze jenom německá, v Čechách pak že byla také německá, ale s omezením, že se na třech gymnasiích (v Praze na Starém městě, v Jičíně a v Jindřichově Hradci) vyučovalo náboženství docela po česku, ve třídách nižších i vyšších a také ještě na nižších gymnasiích v Německém Brodě a v Písku; kromě toho pak že se vyučovalo řečtině po česku na nižších gymnasiích v Praze na

Starém městě, v Jindřichově Hradci a v Hradci Králové. Všechna ostatní gymnasia byla docela německá. V srpnu r. 1859 bylo sice vydáno ministerské nařízení, kterýmž se zemským jazykům vracelo právo na gymnasiích v Čechách i na Moravě, ale toto nařízení nebylo správám gymnasií ani intimováno, čili úředně ohlášeno, a zůstalo tedy mrtvou literou.

V lednu 1861 jmenoval císař ředitele gymnasia v Bratislavě Václava Svobodu školním radou a gymnasijním inspektorem v Čechách. Tehda nebyla hodnost školního rady pouhým planým titulem, jako je nyní, nýbrž byla vysoce důležitým úřadem zemského inspektora nad gymnasii. Zpravidla bývali pro Čechy jmenováni dva školní radové pro gymnasia a jeden pro reálné školy. Povolání Václava Svobody za školního radu pro gymnasia v Čechách pokládalo se za známku, že vláda v jazykové otázce také na gymnasiích hodlá činiti nějaké ústupky a tato naděje dodala skromné dosud agitaci jakéhosi popudu. Aby úsilí o rovné právo na gymnasiích nabylo podpory a plné oprávněnosti, jali se četní vynikající profesoři s kvapnou pílí sepisovati české učebnice a provedli úkol svůj tak úspěšně, že do konce školního roku již ze všech skoro hlavních předmětů učebnice místodržitelské školní radě k aprobaci byly předloženy.

III.

(Začátek pokusů o zjednání jazykové rovnoprávnosti na vysokých školách pražských a jich chudičký úspěch. — Národní ruch. — Otázka českého divadla postupuje do popředí. — Divadlo národní a divadlo prozatímní. — Jak vznikly krejcarové sbírky na Národní divadlo.)

Také v příčině vysokých škol začalo se ozývati volání po jazykové rovnoprávnosti, však ani tu nedobylo se značnějších, ba vůbec ani jenom poněkud značných úspěchů. Soudilo se sice, že má studentstvo k agitaci v tom směru více volnosti a oprávněnosti, než žactvo škol středních a že také profesoři na universitě a stavovské polytechnice co do postavení bezpečnějším se cítíce, s větší odvahou a také s větším výsledkem o právo českého jazyka se budou moci zasazovati, ale byla to iluse. Stalo se arci tu i tam něco, ale jenom nepatrného.

Na polytechnice vymohl si dovolení, aby směl zavésti české přednášky, nejdříve docent J. B. Staněk (profesor české reálky), jenž také již ve čtvrtém týdnu měsíce ledna veřejně ohlásil, že začne v únoru česky přednášeti o organické lučbě. Ihned na to činilo české studentstvo silný nátlak na docenty čili suplenty dra. Ant. Majera (prof. české reálky) a na docenta Josefa Niklasa, aby si také rychle vymohli dovolení k zahájení českých přednášek, avšak úspěchu toto úsilí nemělo.

Počátkem března 1861 přinesly úřední noviny zprávu, že ministerstvo na žádost ředitelstva polytechniky (ředitelem a to stálým ředitelem stavovského polytechnického ústavu byl tehda dr. Josef Lumbe) udělilo dovolení, aby soukromí docenti na této škole konali české přednášky ze všech předmětů, arci vedle dosavadních (pro posluchače povinných) řádných přednášek německých. Za české přednášky ustanoveno zvláštní školné, jež činilo tolik zlatých, kolik hodin měl posluchač do téhodne. Docent Staněk chtěl se vzdáti tohoto kolejného, obávaje se právem, že bude mimořádný plat českým přednáškám na újmu, avšak nebylo mu to dovoleno. Za takovýchto okolností byla celá vládní jazyková koncese bezcennou; jedinou vymožeností pro ten rok byly české přednášky docenta Staňka. Jak Staněk kritickou otázku zvláštního kolejného obešel, zůstalo jeho a posluchačů tajemstvím. Říkalo se, že Staněk kolejné sice přijímal, poněvadž musil, ale že je dle tiché úmluvy studentům zase vracel.

Na universitě začalo se bohoslužbami. Hned v prvním témdni podala valná část českých posluchačů prostřednictvím akademického senátu kardinálu arcibiskupovi žádost, aby při akademických bohoslužbách zavedena byla také česká kázání. Akademický senát předložil tuto žádost kardinálovi Schwarzenbergovi a tento slíbil, že učiní

ihned u vlády kroky, aby ustanoven byl pro akademické bohoslužby také český exhortator.

V první polovici měsíce února podalo něco přes sto doktorů práv, mezi nimi několik advokátů (což tehda, kdy advokacie ještě nebyla svobodnou a kdy tedy advokátů bylo málo, za velkou vzácnost se pokládalo), dekanátu sboru doktorského právnické fakulty petici, ve které se po náležitém odůvodnění žádalo, aby dekanát u příslušných úřadů se zasadil o zřízení českých učitelských stolic: 1. českého státního práva, kterážto stolice na pražské universitě ode dávna sice zřízena byla, ale od mnoha let již neobsazena zůstávala; 2. dějin rakouského práva a 3. rakouského soukromého práva, kterážto stolice také — po odchodu dra. Vendelína Grünwalda z university — neobsazena zůstala. Kromě toho prohlášeno v petici za potřebu a požadavek spravedlnosti, aby mimo všeobecný řád soudní aspoň také občanský zákon, trestní zákon a trestní řád přednášeny byly po česku.

Dne 24. ledna dostavila se k rektorovi university deputace studentů všech fakult žádajíc, aby dal rektor svolení ke svolání valné schůze studentstva, v níž by se rokovalo o petici k c. k. ministerstvu v příčině zavedení jazyka českého do vysokých škol, avšak rector magnificus žádosti této nevyhověl, ježto prý studentstvu nepřísluší právo podávati petice. Rektor trval tedy

ještě na stanovisku absolutního režimu, za něhož i podávání proseb bylo zakázáno jako odboj proti trvajícím řádům. Celé úsilí novin, studentstva a kolegia doktorů práv mělo jenom ten úspěch, že bylo v polovici března, na přímluvu místodržitele hr. Forgáče, ministerstvem povoleno či nařízeno, aby se zřídily od školního roku 1861—1862 na pražské universitě dvě mimořádné profesury s českým vyučovacím jazykem pro předměty soudnické státní zkoušky.

Na medicinské fakultě se prozatím nic nehýbalo, ačkoli „Národní Listy" velmi důrazně potřebu, spravedlnost a možnost českých přednášek v oboru lékařství dokazovaly. Vývody jejich zůstávaly prozatím hlasem volajícího v poušti, jako by žádost za provedení aspoň jakési rovnoprávnosti na medicinské fakultě byly — dětinskou utopií. Aby tato utopičnost se zmenšila, začali prof. dr. Treitz a dr. J. Kratochvíl hned počátkem ledna sestavovati české lékařské názvosloví, používajíce k tomu příspěvků prof. Čejkou v Musejníku podaných, jakož i prací dra. J. Špotta a sekretáře Špatného. Kromě toho vyzývali novinami každého, kdo by co z lékařského názvosloví hotového měl, buď že to ze starších spisů vypsal, anebo z mluvy lidu sebral, jim materiál tento propůjčil.

To bylo vše, co v příčině rovnoprávnosti na školách prvním rokem ústavního života bylo lze zaznamenati — leč bychom chtěli

za jakýsi pokrok míti, že se dne 3. června po 13 letech ponejprv zase ve velké promoční síni Karolina veřejně mluvilo po česku a to při disputaci čili veřejném hádání kandidáta práv Rudolfa Wolfa, ovšem jenom o některých thesích, takže celá věc měla význam toliko zásadní. — Ke konci školního roku navrhl rektorát university pražské ministerstvu, aby jmenováni byli: docent advokát dr. Josef Frič mimořádným profesorem soudního řádu, dále pak docent dr. Randa na prvním a dr. Habětínek na druhém místě řádným profesorem občanského práva a pro trestní zákon dr. Slavíček, dosud profesor v Bratislavě. Tyto návrhy pokládaly se za jakýsi počátek pozvolného uvádění češtiny do síní pražské university, ačkoli nebylo jisto, jakým jazykem budou povinni přednášeti pánové, kteří profesory skutečně jmenováni budou.

*

Národní ruch přicházel rychle do varu, ale osvědčoval se ovšem, pro trvající ještě nedostatek politické svobody, prozatím jenom v různých vlasteneckých podnicích. Jedním z prvních zjevů toho druhu byly veřejné sbírky na pomníky českým spisovatelům, zejména na pomník Havlíčkovi, Klicperovi, Čelakovskému, Presslovi, Jungmannovi, Máchovi a Hankovi, dále sbírky na český Pantheon, čili, jak v novinách byly uváděny,

„na národní kryptu“ a podobné. K těmto sbírkám připojily se záhy sbírky na Národní divadlo, jež potom a na dlouhá léta zaujaly první místo mezi vlasteneckými sbírkami.

Divadelní otázka stala se vůbec, hned jak byl národní ruch uvolněn, vynikající důležitostí a jednou z nejmilejších starostí našeho veřejného života. Již v prvním čísle „Národních Listů“ žádal ve feuilletonu Vítězslav Hálek důtklivě a důrazně, aby, dokud vlastního divadla míti nebudeme, polovice večerů ve stavovském divadle vyhrazena byla nám a polovice Němcům. Dosud hrálo se totiž ve stavovském divadle na Ovocném trhu jenom v neděli (po případě také ve svátek) odpoledne. Hálek žádal, aby změna, kterou pro česká představení reklamoval, provedena byla bez odkladu, „a to hned“. Několikráte opakované a podškrtnuté slovo „hned“ zavdalo podnět k veselým poznámkám a všelijakým vtipům, zejména mezi literáty a žurnalisty, ježto se v něm spatřoval kus roztomilé básnické naivnosti.

Že zemský výbor tak hned vroucímu přání české inteligence nevyhoví, bylo všem poměrů znalým lidem jasno. Proto zaslán byl za nějaký týden „Národním Listům“ článek, ve kterémž se Hálkův postulát odmítal, ježto prý se nesluší rozuměti zásadě rovnoprávnosti tak, „aby se jednomu dalo, co by se druhému vzalo“, kterážto prakse by mohla míti nemilé důsledky. „Nám Čechům se musí dáti, co nám chybí,“ — praví pisatel článku —

„aniž by se bralo Němcům, co oni mají a z čeho se těší.“ Proto navrhoval pisatel, aby ze zemského fondu poskytnuty byly potřebné prostředky, „aby se každého večera pořádati mohla česká představení, a to lépe upravená než dosud, bez újmy představení německých, a to v místnosti jiné, než v divadle stavovském...“ Návrh tento prohlásily „Národní listy“ v redakční poznámce za nepraktický, namítajíce, že by náklad na takováto představení marným se stal, až by zvláštní české divadlo bylo vystavěno. Nákladu, jehož by k pořádání českých představení mimo stavovské divadlo bylo potřebí, nechť prý se užije hned na stavbu národního divadla a ve stavovském divadle ať se hraje zatím rovnoprávně.

V návrhu na pořádání českých představení mimo stavovské divadlo obsažena byla, jako zárodek, nevyvinutá ještě a nevyjasněná myšlenka českého divadla zemského prozatímného. Myšlenky této ujal se dr. Fr. Lad. Rieger, jenž se po prvním zasedání českého sněmu, zvoleného na základě Schmerlingovy únorové ústavy, jakožto člen nového zemského výboru stal intendantem divadla. Dne 24. května objevil se na veřejnosti po prvé přesně již sestavený projekt prozatímního divadla. Řečeného dne přinesl vídeňský „Vaterland“ z Prahy mu zaslanou zprávu, že hodlá intendant dr. Rieger ze zemských peněz najmouti dům v Kotcích, „kdež by se, jakožto v prozatímném divadle, připravovali

herci pro očekávané národní divadlo". Útraty na zřízení prozatímného divadla v Kotcích byly rozpočteny na 12.000 zlatých.

Výbor Sboru pro zřízení Národního divadla měl delší dobu před tím, dne 21. ledna, schůzi, ve kteréž otázka stavby aspoň teoreticky trochu ku předu byla posunuta. V jednom z dřívějších článků uvedl jsem — mluvě o schůzi Sboru ze dne 7. července 1860 — že místodržitelství na prosbu výboru obcím v Čechách nařídilo, aby úpisné čili sběrací archy (pro Národní divadlo) neprodleně sboru vrátily, že následkem toho sice hojně sběracích archů nazpět došlo, ale že jenom velmi málo skutečně složených příspěvků bylo zasláno, že však ani těch úpisných archů celé dvě třetiny se nevrátily. Výbor pak měl dne 1. srpna 1860 schůzi, ve kteréž tím směrem některá usnesení učinil, avšak tato usnesení nebyla pro „nahodilé překážky" provedena a teprve ve schůzi ze dne 21. ledna 1861 usnesl se výbor, že požádá znovu c. k. místodržitelství o vydání rozkazu, aby obce, kteréž úpisných archů dosud nevrátily, se konečně vykázaly, že buď na ně vůbec nevybíraly, anebo, jestli vybíraly, kam sebrané peníze zaslaly. Pro ducha, jenž naše samosprávné sbory tehda ovládal, jest zajisté velmi charakteristickým, že v této ideálně vlastenecké věci c. k. místodržitelství o přísné zakročení musilo býti a to opětně žádáno! ... Z jednání výborové schůze ze dne 21. ledna zasluhuje býti uve-

deno, že člen výboru p. Haklík učinil návrh, aby se pro stavbu Národního divadla získal od obce zdarma stavební pozemek na Karlově náměstí, kde stálo tehdá ještě vojenské skladiště, tak zvaná herynková bouda, zakoupené pak staveniště na nábřeží aby se ziskem se prodalo na stavbu domů soukromých. Dr. Rieger však soudil, že není na čase o takových návrzích jednati a že jest především potřebí, přiměti zemský sněm, jenž za nedlouho již svolán bude, aby se věci Národního divadla pomocně ujal. Usneseno tedy, aby sestavena byla zpráva o stavu celého podniku, aby pak sbor ve valné schůzi na základě této zprávy o žádosti ke sněmu se mohl usnésti. Sekretář výboru Jan Jungmann chtěl výboru ku projednání předložiti návrh na rychlé získání stavebního kapitálu všecbecnými veřejnými sbírkami, ale dostal pokynutí, aby návrh ten zatím odložil, až jak dopadne jednání se zemským sněmem. Jungmann se podrobil, ale nikoli na dlouho.

Již dne 24. února uveřejnil v „Národních Listech" dlouhé provolání, ve kterémž — poukazuje na mocně se probouzející národní uvědomění — hlásal: „Použijte doby, dokud je příhodná. Bylo by největší lehkomyslností, kdybychom odkládali na budoucí čas, čeho nyní dosíci nám možno jest. Neodkládejte stavbu, nevědouce, jaké nám zase časy nastanou. Nečekejte na sněm, vždyť ještě není určeno, kdy se sejde, a až se sejde, bude míti jiné, snad důležitější pojednávání ... a i když

ochoten bude záležitost českého národního divadla do porady vzíti, nebude míti hned dosti peněz na skutečné provedení tak velkého podniku!“ ... Dále vyzývai Jungmann důtklivě, aby se začalo co nejdříve stavět a doporučoval, aby se zahájily ihned všeobecné krejcarové sbírky na stavbu Národního divadla v Praze a po celé zemi dle plánu jím sestaveného a zde doporučeného. Jungmann byl, jak vidno, prvním veřejným hlasatelem směru, který maje důvěru v probuzeného ducha a obětavost národa, stavbu divadla co možná urychliti chtěl, kdežto dr. Rieger a jeho nejbližší přátelé v možnost rychlého pořízení nutných peněz sbírkami nevěřili. a stavbu pomocí zemského sněmu provésti chtěli. Toto dvojí nazírání na stav věci trvalo dále a způsobilo v pozdějších letech velkou roztržku ve Sboru, která však podniku nikterak neuškodila, nýbrž stavbu Národního divadla jenom urychlila, ačkoli sama sebou byla zjevem žalostným.

Důvěra v obětavost českého lidu a tedy v úspěch obecných sbírek byla zajisté oprávněna a důvodna, ale byla provázena přece jen optimismem až přílišným. Jungmann počítal na příklad ve svém provolání takto: dejme tomu, že dá každý uvědomělý Čech 1 krejcar týdně na Národní divadlo a že je takových Čechů 1,200.000; vynesou tedy sbírky týdně 12.000, měsíčně 48.000, za rok 576.000 zlatých, což na zahájení stavby úplně postačí. Výpočet byl, jak se na první pohled

zdálo, zcela jasný a střízlivý, a přece trvalo léta, než se i při horlivých sbírkách Jungmannem vypočtená suma sešla. Ale idealismus ten osvědčil se přece praktickým. Následkem Jungmannova provolání zahájeny v četných pražských hostincích a kavárnách krejcarové sbírky, ke kterým někteří klempíři zdarma dodávali „kasičky". Pokud známo, zrodila se myšlenka krejcarových sbírek na Národní divadlo v pražském pivovaře „U Primasů". Někteří národovci, kteří se tam co den podvečer scházeli, vyminili si jeden z větších stolů a zavedli jakožto pevné pravidlo, že kdo k tomu stolu se posaditi chce, krejcar na Národní divadlo dáti musí. Tím způsobem sebrala a odnesla společnost, než Jungmannovo provolání ještě na veřejnosti se objevilo, na Národní divadlo za poměrně krátkou dobu 270 zl. Od té doby krejcarové sbírky z našeho veřejného života již nevymizely.

IV.

(Nastávající zápas o správu obce pražské. — Stále vyloučena veřejnost z radnice. — Stará správa dělá si přátele z mamonu. — Stará obecní vláda se loučí. — Přichází vláda nová.)

Tím časem, co v očekávání konstitučního života vlastenecký ruch z Prahy do krajů se šířil a národní myšlenka v různých oborech veřejného a kulturního života platností do-

máhat se začínala, chystalo naše národní vedení veliký zápas o správu v obci pražské, připravoval náš politický štáb výpravu na dobytí staroměstské radnice. Boj ten zahájen byl, jak už dříve obšírně bylo vyloženo, koncem roku 1860 zřízením „Strany pokroku k lepšímu“ a jejím volebním provoláním ze dne 27. prosince téhož roku. Ježto volby do obecního zastupitelstva, nejdéle v šesti nedělích po sestavení a vyložení voličských seznamů konati se měly, začaly se k nim konati přípravy hned po novém roce, a to s obou stran, se strany, jež na radnici již na 10. rok panovala, i se strany, která správu obce do svých rukou dostati chtěla.

Obecní rada vydala hned na počátku ledna své poslední účty, závěrku za správní rok od 1. listopadu 1859 do 31. října 1860. Dle těchto účtů činily řádné příjmy obce pražské 283.256 zl. 50 kr.; mimořádné pak 492.991 zl. 38 kr., celkem tedy (i s kasovním zbytkem 78.591 zl. 50 kr. z r. 1858) 918.162 zl. 92 kr. Veškerá vydání činila 865.243 zl. 25 kr., takže se jevil hotový přebytek 52.919 zl. 67 kr. Jmění obce pražské rozmnožilo se za rok 1860 o 133.261 zl. 80 kr. Finanční stav obce byl tedy dosti příznivý, ale okolnost tato neměla již žádného kouzla. Pokročilejší lidé připomínali si, že přebytku v obecní pokladně docíleno jenom tím, že správa obce na povznesení města téměř ničeho nečinila a to množilo ještě nespokojenost a touhu po nové správě.

Vyhláškou ze dne 2. února oznámil purkmistr Pražanům, že jsou seznamy voličů již sestaveny a že budou od 5. února po 4 neděle k veřejnému nahlédnutí vyloženy. Bylo tedy již rozhodnuto, že se volby konati budou v měsíci březnu. Dle vyložených seznamů bylo všech k volbě oprávněných voličů 4891, a to: na Starém městě v I. sboru 523, v II. 807 a ve III. 450; — na Novém městě I. 557, II. 1037 a III. 428; — na Malé straně v I. 178, ve II. 405 a ve III. 183; — v Josefově v I. 47, v II. 112 a ve III. 54; — na Hradčanech v I. 23, ve II. 82 a ve III. 25.

Nové volby konati se měly dle obecního zákona z r. 1849. Tento obecní zákon byl nařízením ještě státního ministra Goluchowského ze dne 26. listopadu 1860 zase v platnost uveden a tento zákon nařizoval veřejnost obecní správy a zejména veřejnost schůzí obecního zastupitelstva, ale z radnice pražské zůstávala veřejnost i nadále vyloučena, takže ani do schůzí obecních starších nikdo z obecenstva, ani žádný zástupce tisku neměl přístupu. Na počátku února interpeloval ve schůzi obecních starších historiograf František Palacký purkmistra, jakým způsobem byla vyřízena žádost, aby schůze jeho směly býti obecenstvu přístupny. Purkmistr odpověděl, že dle úředního sdělení, které ho došlo, státní min. ryt. Schmerling „se necítí povolána, aby dřívější zastavení veřejnosti v obci odvolal. Tedy obecní řád z r. 1849 byl zase

v platnost uveden, ale z jeho určitých předpisů jenom ty, které se vládě na ten čas hodily! Z tohoto a mnohých jiných v těchto črtách uvedených fakt je vidno, že vídeňská vláda stále ještě ovládána byla duchem absolutismu a že na zavedení opravdové ústavnosti, skutečně konstituční svobody, nepomýšlela, vyhledávajíc jenom nějakou její polovičatou formu.

Úřední „Pražské Noviny" přinesly dne 18. února zprávu, že se budou volby do obecního zastupitelstva v Praze konati dne 6. března. Vláda „mittelpartaje" na radnici chýlila se tedy již kvapem ke konci a mohlo se očekávati, že městská rada vyřizovati bude už jenom nejnutnější věci běžné, zůstavujíc vše důležitější své nástupkyni, ale Haasovci usoudili jinak: byvše původně — roku 1851 — zvoleni jenom na tři léta a držíce přes to již desátý rok moc ve svých rukou, chtěli si ještě v poslední chvíli získati přátele z falešného (poněvadž cizího) mamonu a začali zvyšovati platy obecním úředníkům, zřizovati nová úřednická místa, jež ihned tak obsazovali, a podnikati nové, dosti nákladné práce, jako na př. stavbu restaurace na Letné atd. České noviny proti tomu protestovaly, ale marně.

V neděli dne 3. března uveřejněna kandidátní listina „strany pokroku". Mezi navrženými kandidáty bylo 17 Němců a 2 židé, kteří také za Němce považovati se musili. Téhož dne vydal a uveřejnil také „výbor

přátel svobodomyslné ústavy" svoji kandidátní listinu, ve které byli předáci dosavadní většiny obecního zastupitelstva a také někteří členové komitétu strany pokroku. Na obou listinách bylo tedy několik stejných jmen, ale většina byla tu a tam docela jiná. Uveřejněním těchto kandidátních listin dostoupily volební přípravy svého vrcholu a agitace obou stran přišla do plného varu. Strana dosavadní většiny pracovala, jakož se samo sebou rozumí, pro kandidátní listinu „přátel svobodomyslné ústavy" celým aparátem obecní správy a strana „pokroku k lepšímu" zase pro svoje kandidáty pomocí četných, nadšených a horlivých našinců.

Sbor obecních starších — starého složení — měl dne 6. března svoji poslední schůzi. Vyřídil jenom, pro dobrou památku, řadu proseb zvláště z tábora obecních úředníků a přikročil pak k loučení. Purkmistr dr. Wanka děkoval obecním starším za podporu, kteréž mu v době jeho úřadování dopřávali, zejména těm, s kterými úřad svůj již od roku 1848 zastával a z nichž někteří byli jeho první a hlavní podporou. Na všech účastnících této schůze bylo prý patrno mocné pohnutí — od r. 1850 zasedali pánové v síni, jež roku 1848 k tomu účelu byla zařízena, a s níž se nyní velkou většinou loučili navždy. Purkmistr projevil naději — která v našich očích vypadala jako krvavá ironie — že působení dosavadního zastupitelstva dojde slušného uznání a promluvil po něme-

cké řeči také několik vět českých. Na konec pronesl dr. Schubert jménem sboru řeč na rozloučenou, pánové dali si vespolek srdečné „S bohem“ a opustili pak místa svého desítiletého působení.

V pondělí dne 11. března volilo se ve všech sborech a ve všech 5 volebních okresích pražských. Rozechvění bylo v uvědomělém obyvatelstvu značné a napětí obrovské. Volilo se od 8. hodiny ranní do 4. hodiny odpolední. Skrutinium bylo skončeno teprv dne 13. března, ale přece bylo již v úterý jisto, že „naši vyhráli!“, jak „Národní Listy“ téhož dne ráno vítězoslavně hlásaly. Nebyli sice zvoleni všichni kandidáti strany pokroku, ale výsledek voleb byl přece takový, že „Bohemia“ — také již ve středu dne 13. března — elegicky zvěstovala: „Předvčerejší den byl pro nás dnem Solferina. Nechceme toho tajiti: naše porážka je úplná! Jako v bitvě prapor za praporem do seče odchází, aby se více nevrátily, tak vidíme z listiny kandidátů námi ponavržených sbor za sborem ve volebním osudí zanikati, kdežto ze skrutinia hlučně vycházejí pevné šiky strany pokroku. Stalo se a přijímáme jako věc hotovou, kteréž se musíme podrobiti: strana pokroku převezme správu města. Jest na ní, aby dokázala, že je vítězství svého také hodna.“

To byl klidný, ale přece velmi teskný epilog německé vlády v městech pražských, tichý povzdech za slávou, která zapadala beznadějně a navždy.

V.

(Formální zpečetění převratu v obecní správě pražské.)

Nové zastupitelstvo bylo tedy zvoleno a ve správě obce pražské nastával obrat nad míru důležitý a památný; zastupitelstvo hlavního města našeho bylo po dlouhých letech smutného ponížení zase většinou české. V první chvíli, hned po vyhlášení výsledku skrutinia, zajásala česká veřejnost, ale záhy byla její pozornost obrácena jinam: na volby do prvního zemského sněmu českého, jenž se měl státi nástupcem bývalých sněmů stavovských. Volební ruch pražský, jejž arci takřka s utajeným dechem sledoval také celý náš venkov, vystřídán ihned volebním ruchem zemským, v němž Praha ovšem také měla vynikající účastenství činné i trpné. Praha volila deset poslanců a péče, aby tyto volby nedopadly hůře, než právě vykonané volby obecní, zaujala pozornost českého, t. j. uvědomělého obyvatelstva českého v Praze měrou takovou, že se u nás nikde nejevila netrpělivá touha či nedočkavost, aby nové zastupitelstvo již již obecní správy se ujalo. Purkmistr dr. Wanka vládl tedy zatím dále a dělal také — pokud právomoc jeho sáhala — disposice pro sněmovní volby a pro zahájení zemského sněmu. První nestavovský sněm shromáždil se na Pětikostelním náměstí a tu teprve byla veřejná pozornost od radnice docela odvrácena. A takž stalo se, že naše

noviny ani nejmenší úvahy nevěnovaly první schůzi nového zastupitelstva, jež byla přece událostí bez odporu epochální, neboť touto schůzí zahájena nová, památná a lze říci velká doba v dějinách města Prahy. Jenom z vyhlášek na nárožích ulic dovědělo se obecenstvo, že dne 8. dubna o 5. hodině odpolední provedena bude navždy změna scenerie na staroměstské radnici a to stačilo arci, aby se neveliký, veřejnosti vykázaný prostor v zasedací síni naplnil. Purkmistr dr. Wanka, jenž se byl už dříve se svými přáteli rozloučil, do této schůze již se nedostavil. Bylo by se snad slušelo, aby jakožto dlouholetý dosavadní primátor nové zástupce města uvítal, do úřadu uvedl a jim — jak se říká — přání všeho zdaru projevil, ale srdce jeho bylo asi nastalým obratem příliš dotčeno a takž — neměl mu nikdo za zlé. Věc odbyla se prostě bez něho. Po dlouhých letech byla schůze obecního zastupitelstva zase veřejnou. Za předsedu vyhlášen byl nejstarší ze zvolených zástupců obce Leopold Porges šl. z Portheimů, pán už 74letý. Do jeho rukou složil za odstupujícího purkmistra dra. Wanka jeho náměstek dr. Václav Worowka úřad městský až do dne, kdy zvolen a císařem potvrzen bude nový starosta měst pražských. Zatímní starosta vyžádal si k ruce pomocný výbor, sestávající z několika členů bývalé městské rady, zejména z pánů dra. Worowky, Hanke, Pštrossa staršího, dra. Pinkasa, Fürsta a Brusta, aby s tímto výborem

pilné věci obvyklým pořadem vyřizoval. Pak následovalo delší rokování o tom, kdy vykonati se má volba nového starosty. Při tom mluvil už každý dle libosti, česky nebo německy. Dr. Rieger žádal, aby volba provedena byla ihned, ale tomu odporovali mnozí, poukazujíce zvláště na okolnost, že musí býti ještě dne 10. dubna vykonána jedna užší volba a takž usneseno konečně, že se volba vykonati má dne 11. dubna. Zároveň uloženo zatímné správě, aby do toho dne zasedací síň náležitě upraviti dala vzhledem k novotě, že napříště do všech schůzí zastupitelstva také širší obecenstvo bude míti volný přístup.

Nové zastupitelstvo čítalo co do stavů či povolání ve svém středu: 27 obchodníků, 17 živnostníků a průmyslníků, 9 továrníků, 7 advokátů, 6 privatisujících majitelů domů, 6 doktorů různých fakult, 5 profesorů, 5 úředníků, 4 lékaře, 4 kněze (mezi nimi 1 pastora), 4 stavitele a 1 lékárníka.

Dne 11. dubna vykonána tedy volba nového starosty. S věže a obou průčelí radnice vlády prapory v barvách zemských a císařských a o 10. hodině dopolední celebrovány v týnském chrámu slavnostní bohoslužby. O páté hodině odpolední sešli se obecní starší, aby volbou starosty převrat v obecní správě formálně zpečetili. Místo obecenstvu vykázané bylo přeplněno. Obecních starších sešlo se 87. Po přečtení protokolu o minulé schůzi projevil prof. V. V. Tomek přání, a b y

protokol napříště nebyl již sepisován jenom německy, nýbrž tak, aby zadost činil zásadě rovnoprávnosti. Vyřízení této záležitosti odloženo do příští schůze a přikročeno ihned k volbě. Hlasování a skrutinium dělo se veřejně; hlasy počítaly se zvučným vyvoláváním a konečně prohlásil dr. Frič, že z hlasovavších 87 obecních starších 68 hlasů dalo panu Františku Pštrosovi mladšímu, kterýž tedy za purkmistra zvolen jest. Obecenstvo uvítalo tuto zvěsť nadšeným voláním „Sláva!" Na otázku přísedícího pana Porgesa-Portheima, zdali volbu přijímá, odpověděl František Pštros zvučně: „Přijímám", kteréžto prohlášení obecenstvo a čeští obecní starší pozdravili hlučnou pochvalou. Zaujav pak předsednické místo, pronesl nový starosta krátkou programovou řeč, ve kteréž mimo jiné sliboval, že práva národnosti, k níž dle rodu se hlásí, v obci vždy hájiti bude, že ale vždy také dbáti bude, aby náležitě šetřeno bylo i práv národnosti druhé. „Blaho obce", pravil na konec, „jejímž synem jsem, bude mi jedinou vůdčí hvězdou a blahořečím době, jež možným učinila, aby veřejnost sledovala a posuzovala jednání a konání zastupitelstva všech občanů."

Na to přikročeno k volbě purkmistrova náměstka. Tato zavdala však podnět k živé debatě. Obecní starší Fürst připomenul, že krajská vláda roku 1852 paragrafy obecního

zákona, co se týče náměstkovy právomoci a jeho poměru k městské radě, vyložila v ten smysl, že náměstkovi, když purkmistr za jeho přítomnosti předsedá, toliko votum informativum přísluší a že jest záhodno, aby nový náměstek starostův zároveň také do městské rady byl zvolen. Proti tomu opřel se však dr. Brauner žádaje, aby purkmistrův náměstek měl — jako dříve — mimo městskou radu své postavení a doložil, že o poměru purkmistrova náměstka k městské radě netřeba již hledati poučení u místodržitelství, ježto v té věci rozhodují zákon a obec sama. Dr. Rieger připomenul k tomu, že napříště bude povinností obce, aby, když půjde o výklad nebo změnu obecního řádu, se obracela na zemský sněm nebo zemský výbor a nikoli na c. k. místodržitelství. Po skončeném tomto rokování, ve kterémž dru. Braunerovi dáno za pravdu, provedena volba náměstka a zvolen jím 52 hlasy z 87 hlasů odevzdaných advokát dr. Václav B ě l s k ý, jenž také volbu přijal a ve svém proslovu (českém a německém) prohlásil, že je téhož mínění, jako jeho přítel, nově zvolený purkmistr, že zůstane věren straně „pokroku k lepšímu" a že snažiti se bude, „aby tato staroslavná obec ke své bývalé slávě zase dospěla". Také tento proslov byl obecenstvem nadšeně uvítán a sbor přikročil k volbě městské rady, jejíž výsledek byl tento: Pro Staré město zvoleni pánové Fr. Ellenberger, majitel domu a pozemků, Frant. Fürst, majitel domu,

Jan Bláha, kupec, Jan Pack, majitel domu, Ignác Ullmann, architekt, dr. Jan Rozkošný, Josef Huleš, obchodník, dr. František Brauner a Ludvík Hainz, hodinář; pro Nové město zvoleni: E. Engelmeyer, mlynář, Frant. Dittrich starší, obchodník s dřívím, Jan Hendrich, majitel domu, Bedřich Hancke, soukromník, Josef Kaura, stavitel, Jos. Wenzig, školní rada, František Pštross starší, Čeněk Schmitzer, kupec, a dr. Jos. Frič; pro Malou stranu zvoleni: Adolf Korff, c. k. místodržitelský rada, dr. Adolf Pinkas, dr. Karel Seeling a Karel Brust, architekt; pro Hradčany p. Václav Nebeský, sládek a pro Josefov p. Leopold Porges, šlechtic z Portheimu.

Když nově zvolený starosta radnici opouštěl, pozdravil jej nesčetný dav lidu voláním: „Sláva! Ať žije!" a zpívaje pak vlastenecké písně, doprovodil jej až k místnostem Měšťanské besedy na Příkopech v domě „U černé růže", kamž nový starosta vešel, aby večer ztrávil v kruhu svých politických přátel a ctitelů. Lid zatím demonstroval před besedou dále, až František Pštros na balkon vystoupil a odtud k lidu promluvil. Lid provolav mu opětně slávu, odebral se pak z valné části na Václavské náměstí, kdež před sochou sv. Václava demonstraci obvyklým způsobem ukončil.

Dne 6. května vykonána slavná instalace nového starosty za vůdčího účastenství místodržitele hrab. Forgáče. Obraz slavnosti byl už skoro docela týž, jako pak býval za in-

stalace pozdějších primátorů, jenom že bylo arci — v zástupech vlasteneckého lidu na náměstí před radnicí — rozpoložení mysli mnohem povznešenější, než může býti později. Také uvnitř radnice byla nálada opravdu sváteční. Když byl místodržitel nového starostu uvedl do skvostně vyzdobené zasedací síně, kdež obecní starší a městští úředníci již byli shromážděni, přečetl přípis, v němž státní ministr oznamoval, že císař volbu Františka Pštrosa potvrdil; potom složil nový starosta do místodržitelových rukou přísahu věrnosti císaři a králi, platným zákonům a udělené ústavě zemské a říšské. Na to pronesl místodržitel řeč, která se formou i obsahem nápadně lišila od obvyklých šablonovitých úředních proslovení, prostých ohně a šťávy. Bylo vidět a cítit, že chce místodržitel promluviti jakožto zástupce opravdu konstitučního mocnáře, aneb aspoň skutečně ústavní vlády, jako muž smýšlení moderně pokročilého a že by rád více, snad mnohem více řekl, než mu okolnosti říci dovolují. Na posluchače učinil největší dojem tento, střední asi, odstavec řeči, kdež hrabě Forgáč pravil: „... V jaké době vstupujete v čelo obecní správy? Naše měšťanstvo, to jaré, rázné a vzdělané měšťanstvo a neméně duch času, jenž mocně ku předu spěje, slovem vše, vše kolem nás domáhá se nového vývoje, vše volá po činnosti, vše hlásí se k životu v bujaré křepkosti. Kdo státi zůstává, opozďuje se, kdo ku předu nespěje,

couvá — toť přesvědčení nás všech. Avšak různý je tep veřejných snah, různé je na různých stranách mínění o rozvoji a pokroku. Ohniví duchové, povrhujíce nutným, ba jedině zdárným, klidným rozvojem a mírněným postupem, spějí prudce, ne-li bouřně, ku předu, a chtějí chvatným útokem dosíci, co jenom časem ke sklizni dospívá — oni rvouce se stromu ovoce ještě nezralé, poraňují kmen, jenž ovoce vydává. Jiní opět zanevřeli na nové časy a odsuzují, čeho nová doba žádá; oni uzavírajíce se do svého vzdoru, nepřispívají svými silami k obecnému blahu, ku blahu všeho lidu. Jim stačil by měsíc se svým polosvitem, kdežto nás už blaží plný jas nového, ač teprve vycházejícího slunce . . . V takové době, pane starosto, stavíte se v čelo správy tohoto staroslavného města. Z různých okolností mohlo by se soudit, že s úzkostlivými city zíráme v temnou, aneb aspoň nejistou budoucnost tohoto města, avšak nikoli. My všichni, vláda i občané staroslavné Prahy, víme, že kyne této obci nová, jasná budoucnost a že jste vy muž, jenž jistě věděti bude, co činit, aby kráčel cestou pravou; my všichni jsme jisti, že pevnou, silnou vůlí překonávati budete obtíže, s nimiž se na svém postupu setkáte, my všichni cítíme, že jste muž, jak jej známý veliký Říman líčí, řka:

Justum et tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni

Mente qualit solida — — — — —

- - - - - - - - - - - - - - -

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

(Po česku: Spravedlivého a v úmyslu svém neoblomného muže nezviklá v mysli odhodlané ani nápor občanů ke špatnostem nutkajících, ani hrozivá tvář velitelsky žádajícího tyrana ... Byť i podvrácen svět se shroutil celý; jeho ssutiny pohřbí muže, který odolal.) Dále pak pravil místodržiteli: „Buďte stejně spravedliv ke všem, bez ohledu na jich stav, vyznání, národnost a majetek. V prsou každého občana, nechť si je bohatý nebo chudý, bije srdce jenom jedno a srdce všech lidí dobré vůle stýkají se v pravém pocitu toho, co pravé jest a dobré, co čacké jest a společnému blahu prospěšné ..."

Kdo tato slova pozorně přečetl a uvážil, uzná asi, že toho bylo dosti na c. k. místodržitele při počátku ústavní doby, o níž se ještě s jistotou ani nevědělo, bude-li opravdu konstituční. Měl by snad dnes ještě některý náměstek — v jiné říši — odvahu, aby zvolenému hodnostáři připomenul, že ho nemá oblomiti „ani nápor občanů ke špatnostem nutkajících, ani hrozivá tvář velitelsky žádajícího tyrana?" Odpověď se ani nečeká!

Proč uvedl jsem všechny tyto podrobnosti? Předně proto, že obrat ve správě obce pražské zůstal jednou z nejkrásnějších upomínek z mého mládí, a pak proto, že tento převrat, že nastolení správy nikoli sice ještě docela

české, ale již o českou většinu se opírající, že konečné a definitivní vyrvání hlavního města tohoto království z moci a vlády německého a němčícího šosáctva jsem pokládal a dosud mám za jednu z největších událostí našich novodobých dějin, mnohem větší a důležitější, než bylo svolání prvního zemského sněmu po faktickém zrušení stavovského zřízení.

Francouzové říkali před nynější republikou a říkají namnoze dosud: „Paříž — toť Francie!" Ale ještě více než Francouzi o Paříži takto souditi směli, měli jsme my za onoho času důvod i příčinu, pokládati Prahu nejenom za zrcadlo našeho povšechného národního stavu, nýbrž za skutečné „srdce české země", za ohnisko našeho politického a kulturního života, za siloměr našeho vývoje. Dokud Praha byla v rukou a moci našich národních odpůrců, byli jsme ve vlastní zemi jako podruzi bez domova, jako političtí „sirotci" — membra disjecta, rozházené údy těla, neschopného ústrojně zdárného života. Vítězství české aneb aspoň většinou české, našemu rozvoji přátelské správy bylo zárukou nebo v jistotu přecházející nadějí, že se Praha za nedlouho stane českou také uvnitř, v duchu a krvi, ve svém smýšlení a cítění. Co tehda za jisté jsme pokládali, skutečně se splnilo.

Kdo dosavadním těmto črtám jakousi pozornost věnoval anebo jinak dějiny našeho hlavního města podrobně studoval, a ještě

lépe: kdo sám ještě Prahu před r. 1860 znal, dosvědčí mi jistě, že se Praha po r. 1861 českou teprve stávala, a to jenom postupně. Tolikéž je vědomo všem, kdož novodobý náš rozvoj vlastníma očima sledovali aneb z četby seznali, že od té doby, co v Praze český prapor vztýčen byl, také města ostatní v českých krajích kvapně český ráz na se brala, ba skutečně českými se stávala a po příkladu hlavního města v čelo našeho pokrokového ruchu se stavěla. Velké vítězství má vždycky v zápětí řadu dalších úspěchů, a každý úspěch působí dále neodolatelným kouzlem. Vítězství v Praze zabilo posměšnou legendu o „dělaném a strojeném češství", ono ukázalo všem, kdož viděti chtěli, že národ český skutečně k politickému životu a vážnému boji nejen se probudil, nýbrž také úžasně rychle — dozrál. Proto cením tak velice, co zvolením Františka Pštrosa za pražského starostu a slavnostním aktem na radnici dne 6. května 1861 bylo zpečetěno.

VI.

(Únorové patenty. — Volby do sněmu království českého a zahájení sněmu.)

Na jaře r. 1861 dostala Praha dvě velké a památné novoty: novou, nám příznivou správu na radnici a nový, nám nepříznivý zemský sněm. O změně systému na radnici pojednal jsem ve článku minulém — zde budiž několik řádků věnováno sněmu království

českého. Jenom tak několik postranních črt a záznamů, ježto politická historie této a pozdější doby v jiných spisech už — aspoň ve hlavních rysech — je vyčerpána.

Dne 26. února vydány ve Vídni Schmerlingovy patenty, jež obsahovaly císařem daná čili oktroyovaná ustanovení, t. j. zákony o říšském zastupitelstvu a státní radě, jakož i zemských zřízeních a volebních řádech pro (mimouherské) země rakouské říše. Říšské zastupitelstvo nazváno říšskou radou; tato říšská rada pak rozvržena patentem na širší a užší. Širší říšská rada měla obstarávati záležitosti všem zemím (také uherským) společné, užší pak říšská rada jenom záležitosti zemí mimouherských, pokud nespadají do působnosti sněmů, jež vymezena byla zemskými řády. Státní rada měla se skládati ze členů jenom císařem jmenovaných a jejím úkolem bylo: zkoumati osnovy zákonů, jež říšské radě, aneb, lépe řečeno, říšským radám, předkládati se měly. Jak vidno, byl „únorovou ústavou“ — jak Schmerlingovy patenty byly nazvány — učiněn další krok k praktickému uplatnění dualismu, jehož princip již do říjnového diplomu vložen byl jakožto základní zásada. Širší říšská rada měla dle únorových patentů kompetenci pozdějších delegací, jenom že byla projektována jakožto skutečný parlament, jakožto skutečný, obecný říšský sněm, ve kterémž by uherští a mimouherští poslanci společně rokovali a

společnou, tedy smíšenou většinou rozhodovali, kdežto druhá, neprávem říšskou nazvaná „říšská" rada, myšlena a skoncipována byla jakožto parlament pro země mimouherské čili, jak jsme po roce 1867 říkali, cislajtánské nebo předlitavské. Obě tyto říšské rady bylo by slušelo ihned také formálně rozlišiti, tak že by únorové patenty nebyly mluvily o nich jakožto o parlamentu jediném, nýbrž o říšském sněmu pro společné záležitosti celého rakousko-uherského mocnářství (s uherskými poslanci) a o parlamentě pro společné záležitosti zemí mimouherských (bez uherských poslanců). To bylo by bývalo důslednějším a logičtějším provedením ideje do říjnového diplomu vložené, kdežto nestvůra jediného parlamentu, který fakticky obsahoval tři sněmovny: panskou sněmovnu pro společné záležitosti celého mocnářství i pro společné záležitosti jenom předlitavské (ježto císař její členy jmenoval bez ohledu na země a jich státoprávní poměr, z celého mocnářství dle rodu, majetku a osobních vlastností), a dvě poslanecké sněmovny, jednu pro společné záležitosti celé říše a druhou pro záležitosti „ostatním" zemím za společné věci vnucené, politickým nesmyslem byla, který nikdy skutkem státi se nemohl. — Instituce státní rady jakožto císařova poradního sboru pro zkoumání čili superarbitraci vládních předloh byla celému světu lhostejna a zůstala docela nepovšimnuta.

Únorové patenty, které co do formy či textace k říjnovému diplomu těsně přiléhaly, uváděly ve skutek spíše ta ustanovení, jež diplom jakožto výminky nebo druhé eventuality stanovil, než ty zásady, které jsme zejména my Čechové pojali a prohlásili za vlastní a pravé, základní normy této povšechné ústavní listiny. My, jakožto političtí optimisté usoudili jsme, že je říjnový diplom jakási magna charta federalismu, neodvolatelné rozhodnutí se koruny pro návrat k historickým útvarům říše, jakési moderně upravené nové vydání pragmatické sankce. Ale autoři čili tvůrci říjnového diplomu nepomýšleli na zavedení skutečného, přesného federalismu v celém tehdejším Rakousku, nýbrž měli historickou samosprávu pohotovu jenom pro Uhersko — a ani tu nikoli celou a úplnou — pro „ostatní země" však měli zcela nepochybně za lubem jakousi mixturu čili směs federalismu a centralismu, při níž by federalismu připadla forma a centralismu obsah. Federalisté mimouherští měli — jak jsem již ve dřívějších článcích ukázal — při sdělání říjnového diplomu účastenství jenom nepatrné a následkem toho byl diplom ze dne 20. října 1860 výrazem politiky uherských starokonservativců, zmírněné ještě odporem rozhodujících kruhů. Státník opravdu velké koncepce a velkého rozhledu, byl by jakožto státní ministr pojal celý diplom také — jako my jsme činili — dle jeho základních zásad a byl by dle toho pro celé Rakousko

vypracoval ústavu federativní, ale takového státníka koruna ku provedení říjnového diplomu nepovolala a povolání rytíře Antonína Schmerlinga, jenž byl sám sebou již programem, mohlo býti všem a bylo také velmi četným politikům nepochybným znamením, že diplom tak proveden nebude, jak bychom si my přáli a jak by také Rakousku vůbec bylo prospěšno.

Tak soudila dle všeho asi také redakce „Národních Listů", neboť „Národní Listy" nejevily na první ráz žádného překvapení. Dne 28. února uveřejnily — jako ostatní noviny pražské — Schmerlingovy patenty ještě vůbec bez veliké poznámky a následujícího dne, 1. března, prohlásily v úvodním článku: „Umrtvující stagnace, která veškerý politický život v Rakousku za doby poslední dusila, přerušena konečně včerejším prohlášením řádů rady říšské a sněmů zemských... Základní tyto zákony, které mají v souhrnu tvořiti ústavu říše rakouské, nejsou ovšem naskrze takové, jakých bychom si byli přáli a jakých jsme se na základě svého programu domáhali. Než my těšíme se z nich prozatím, již zvláště proto, že nemají zůstati, jako mnohé dřívější zákony, pouhým mrtvým slovem, ale že spíše mají uvedeny býti ve skutek co nejrychleji. Sněm i říšská rada mají býti svolány již v měsíci dubnu. Říšská rada není již pouhým sborem poradním, jako byla dřívější: dle nového řádu musejí všechny

zákony radě říšské předloženy býti a nabudou jen tehdáž platnosti, když ona k nim dá svolení. Činnost její jest tudíž předůležitá a v jisté míře opravdu konstituční. Mnohé, co by snad v nových řádech neúplného a křivého bylo, snad se doplní a narovná, až se rada říšská a sněmy sejdou. Ponecháváme si tedy ostřejší posouzení prohlášených zákonů na dobu snad pozdější" ... „Národní Listy" neměly tedy hned na počátku dojem, že by byl Schmerling zásady říjnového diplomu zfalšoval.

Ale mínění to pronesl již den před tím orgán konservativní šlechty rakouské a české, vídeňský „Vaterland" v kritice nové ústavy, kdež prohlásil, že se nový základní zákon „stal nevěrným diplomu ze dne 20. října", ježto korunním zemím příliš malou samosprávu vyměřil. Dále vytýkal „Vaterland", že jsou všechny zemské řády na jednu formu ulity, ač poměry v zemích jsou různé, postrádal v poloúředních projevech — jež o přípravách k uherské korunovaci jednaly — všelikou zmínku o korunovaci české a prohlásil na konec sumárně, že se dle únorových patentů Rakousku zcela jiného rázu dostává, než jaký mu byl přiřknut císařským diplomem. Toto mínění pak u všech federalistů utkvělo.

U nás se prozatím únorová ústava nekritisovala. Snad proto, že již dne 28. února vyhláškou místodržitele hrab. Forgáče volby do českého sněmu byly vypsány a že ihned

se rozproudivší volební ruch všechnu veřejnou pozornost na se upoutal a to tím více, ježto Prahu zároveň také co nejpilněji zaměstnávaly nastávající volby obecní. Volby do zemského sněmu vypsány byly: pro venkovské obce na den 18. března, pro města, průmyslová místa a obchodní komory na den 20. března a pro velké statky na den 23. března 1861.

Ihned po vypsání voleb zahájeny v našem národním štábu volební přípravy. Za předsednictví historiografa Františka Palackého sestaveno komité pro řízení voleb a sestaven na rychlo katastr mužů, kteří by kandidováni býti měli. Zůstaviti volby docela voličům nebo snad osobnostem, jež by ve volebních okresích největší vliv měly, nebylo tehda nikterak radno, neboť předně nevolilo se v Čechách dosud nikdy ještě na venkově a v městech do zemského sněmu a za druhé nebylo v širších vrstvách voličských ještě tolik politické soudnosti, ba ani tolik zdravého smyslu, aby se bylo smělo zůstaviti náhodě, kdo kde bude zvolen. Aby pak sněmovní komité veřejně vystupovati a působiti smělo, musila býti — dle tehdejšího stavu zákonů — podána c. k. místodržitelství žádost, aby zřízení takového komitétu bylo povoleno. Žádost byla podána a v několika dnech příznivě vyřízena.

Komité, nevyčkávajíc tohoto povolení, o jehož udělení za hr. Forgáče nebylo pochybnosti, chopilo se energicky díla a bylo s to,

aby již dne 5. března (v týž den, co uveřejněna byla zpráva, že zřízení sněmovního komitétu je povoleno) vyhlásiti v „Národních Listech", kteří mužové by do sněmu voleni býti měli. Kandidáti tedy už byli, ale nebylo ještě pro ně okresů. To bylo druhým úkolem, kterýmž se komité pilně zabývalo mezi tím, co noviny obecenstvu zásady volebního zákona vykládaly a je o celém způsobu a postupu voleb poučovaly.

V té příčině dlužno připomenouti, že „Národní Listy", jakožto orgán sněmovního komitétu, také již dne 5. března obšírně dovozovaly, že by nebezpečno bylo, kdyby za poslance v českých okresích voleni byli c. k. státní úředníci. Vědělo se totiž, že si vláda přeje, aby zejména v neněmeckých okresích nejoblíbenější úředníci o mandáty se ucházeli a také zvoleni byli — proč, netřeba zajisté teprv vykládati. Avšak ani kdyby toho nebylo bývalo — kdo byl by mohl třebas jenom mlčky schvalovati, aby za poslance české voleni byli tehdejší c. k. úředníci, kteří byli dosud výkonnými orgány absolutismu a nejhorší reakce, ať již ze služební ochoty anebo z donucení, jakožto osoby naprosto závislé? Největší nebezpečí, že volby naše pokaženy budou, hrozilo z kandidatur úřednických a proto dány v „Národních Listech" i v provolání komitétu úřednické kandidatury do národní klatby.

Dne 8. března uveřejněno provolání ke sněmovním volbám, podepsané toliko třemi

pány, kteří od tohoto dne po dlouhá léta za českou vůdčí trojici a potom, když se národ na dvě strany rozstoupil, za staročeský řídící triumvirát právem pokládáni byli. Byli to pánové Palacký, Rieger a Brauner. Kandidátní listina byla uveřejněna o několik dní později, a to na dvakráte.

Volební ruch byl tedy v plném proudu. V Praze konaly se také již voličské schůze, v nichž kandidáti se představovali, ale na venkově schůze takové ještě nebyly módou. Navržení kandidáti uveřejňovali místo schůzí jeden po druhém svoje delší nebo kratší provolání v novinách a z venkova zase posílány do novin pilně a ochotně raporty ve formě dopisů.

Sněm svolán byl ke dni 6. dubna — do jeho zahájení bylo tedy ještě daleko a přece vydal již dne 8. března úřadující dosud purkmistr dr. Wanka vyhlášku, ve kteréž obyvatelstvu připomínal, že k zahájení zemského sněmu se v Praze sjede kromě poslanců také množství jiného, venkovského lidu a že tomuto návalu nepostačí pražské hostince, tak že mnozí venkované nuceni budou po soukromých bytech se ohlížeti. Aby se odpomohlo rozpakům, jež by z toho vyplynuly, vyzýval purkmistr majitele prázdných bytů, kteří by je na čas trvání sněmu pronajmouti hodlali, aby o tom v presidiální kanceláři staroměstské radnice zprávu podali.

O nějaký den později usnesly se pražské měšťanské sbory ostrostřelců a granátníků,

že budou při zahájení a po čas zasedání sněmu před sněmovnou a v ní — se svolením příslušných úřadů — konati čestnou stráž a že vyšlou také stráže do ulic ke sněmovně vedoucích. Ke zprávě o tomto usnesení připomenuly „Národní listy" ze dne 12. března: „Výborná tato myšlenka vyšla od několika ostrostřelců českých. Musíme ji jenom schváliti, neboť každým způsobem budou naši měšťané jako strážci veřejného pořádku slušněji vypadati, než policajti s obvyklými bodáky. Na venkovský lid, jenž nepochybně v hojném počtu do Prahy přibude, učiní toto bezpolicajtství zajisté velmi dobrý dojem." — Od té doby vysílaly, jak známo, ozbrojené měšťanské sbory čestnou stráž do zemské sněmovny, kdykoli sněm zasedal.

Volby vykonány a výsledek jejich vlastenecké kruhy naše uspokojil. Nebyli sice všude zvoleni kandidáti navržení volebním komitétem čili „národní trojicí", ale vážná politická nebo národní škoda se při nich neudála.

Den zahájení sněmu se blížil a zvědavost rostla. Obecenstvo bylo zvědavo, jak sněm asi bude vypadat a také jakým způsobem asi bude zahájen. Pro slavnostní zahájení sněmu sestaven byl prvotně program, v němž do jisté míry aspoň měla býti vyznačena jakási kontinuita čili jakási vývojová souvislost s dřívější stavovskou ústavou. Jak známo, scházely se do roku 1847 v neurčitých dobách stavovské čili postulátní sněmy české,

jejichž kompetence arci různými císařskými dekrety na nejmenší míru, téměř jenom na správu hospodářských záležitostí byla omezena. Od roku 1847 však se vůbec již žádný stavovský sněm nesešel a funkce jeho zastával či vykonával napořád stavovský zemský výbor, jehož existence a působnost arci přestati měla, jakmile nový zemský sněm zvolí nový zemský výbor. Prozatím ale stavovský zemský výbor dosud úřadoval a vzhledem k tomu určen byl pro zahájení prvního nestavovského sněmu tento ceremonial:

V den zahájení přijede dosavadní stavovský zemský výbor v parádních kočárech a ve slavnostním úboru pro místodržitele jakožto císařského komisaře a doprovodí jej do chrámu sv. Mikuláše. U chrámu rozestaveny budou ozbrojené sbory měšťanské, jejichž hudby místodržitele a nejvyššího maršálka uvítají císařskou hymnou. V chrámě zaujme místodržitel první místo v presbyteriu na straně epištoly. Poslanci, majíce v čele nejvyššího maršálka zemského, zasednou v lodi chrámové v lavicích červeným suknem potažených. Pro dosavadní stavovský výbor určeno zvláštní místo v lavicích postranních. Slavné bohoslužby bude sloužiti kardinál-arcibiskup. Po skončených bohoslužbách budou ozbrojené sbory měšťanské před místodržitelem defilovat, načež se místodržitel odebéře, provázen stavovským zemským výborem a presidiálním sekretá-

řem, jehož ochraně svěřen císařský diplom, a oddělením měšťanské jízdy do zemského domu, kdež ho nejvyšší maršálek zemský na schodech uvítá. Sněm zahájí nejvyšší maršálek, byv dříve místodržitelem do sněmovny uveden a poslancům představen. Jakmile maršálek prohlásí, že sněm zahájen jest, odevzdá místodržitel maršálkovi, jakožto první sněmovní předlohu císařský diplom ze dne 20. října 1860 a ústavní listinu ze dne 26. února 1861 k uschování do zemského archivu. Sněm zahájí práce své zkoušením voleb, o nichž dosavadní stavovský zemský výbor podá zprávu. Potom, po vyřízené formalitě, t. j. přijetí volebních akt, složí maršálek přísahu do rukou místodržitele a poslanci složí slib do rukou maršálkových. Potom odevzdá místodržitel maršálkovi další vládní předlohy, označiv ústně jejich obsah s žádostí, aby dány byly na jednací pořad. Osloviv pak ještě sněm opustí — provázen maršálkem — sněmovnu.

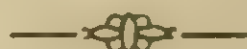
Takto měl býti zemský sněm zahájen. Avšak ještě v poslední chvíli si vládní kruhy ve Vídni věc rozmyslily a změnily program v ten způsob, že všeliké účastenství stavovského zemského výboru z něho vyloučily.

Bylo pošmourné mlhavé ráno. Ve všech hlavních a na Malou Stranu vedoucích ulicích bylo znamenati zvláštní, slavnostní ruch. Zástupcové lidu hrnuli se směrem ke sněmovně a mezi nimi projíždělo hřmotně neobvyklé množství kočárů. Mostecká ulice,

náměstí před kostelem sv. Mikuláše, okolní ulice a všechna prostranství kolem sněmovny byly záhy lidem přeplněny. Před kostelem sv. Mikuláše stály v šiku ozbrojené měšťanské sbory a obecenstvo činilo špalír pro poslance a hodnostáře, kteří do chrámu se ubírali.

U všech kostelů pražských zvoněno všemi zvony a hřímání hmoždířů hlásalo začátek slavnostního aktu. Poslance české vítalo obecenstvo hlučným voláním slávy; podobně uvítáni také oblíbený místodržitel hr. Forgáč a nově jmenovaný nejvyšší maršálek. Po skončených bohoslužbách odebrali se všichni poslanci špalírem do sněmovny, při čemž lid známější osobnosti z našeho tábora zase hlučně pozdravoval.

Ve sněmovně naplnily se rychle všechny červenou koží potažené lavice a galerie byla dávno již nabita, když „císařský komisař" — místodržitel — provázen nejvyšším maršálkem do sněmovny vešel, aby maršálka a jeho náměstka — Alberta hrab. Nostice-Rhineka a purkmistra dra. Wanku — poslancům představil a do úřadu uvedl. Zahajovací řeči pronesli hr. Nostic německy a dr. Wanka česky. Jinak neudálo se při zahájení sněmu nic zvláště pamětihodného.

Heller, Servác
Z minulé doby našeho života národního